

DIALEKTOLOŠKI RAZGLEDI

INŠTITUT ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 19 • 2

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Hubert Bergmann, Metka Furlan, Mateja Jemec Tomazin,
Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Peter Weiss

Tehnična urednica

Alenka Jelovšek

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Donald Reindl, DEKS, d. o. o.

Prelom

Simon Atelšek

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160

Peter.Weiss@guest.arnes.si ali isj@zrc-sazu.si

<http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html>

Izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

zanj Marko Snoj

Založila Založba ZRC

zanjo Oto Luthar

Tisk Cicero, Begunje, d. o. o.

Naklada 250 izvodov

Letna naročnina 10 €, za študente 8 €

Cena posamezne številke 7 €, dvojne številke 12 €

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 464

zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Revija izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

19 • 2

2013

DIALEKTOLOŠKI RAZGLEDI

Uredil

Peter Weiss

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Ljubljana 2013

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

<i>Vlado Nartnik</i> , K opisom bolezni in smrti z logičnimi osebki v Slovenskem lingvističnem atlasu 1	7
<i>Irena Orel</i> , Slovenski lingvistični atlas kot vir za diahrono raziskovanje besedja (na primeru poimenovanj za dele telesa in bolezni iz zdravilskih knjig 19. stoletja)	13
<i>Mojca Horvat</i> , Narečne tvorjenke s priponskim obrazilom <i>-ica</i> iz pomenskega polja »človek« (po gradivu za SLA 1)	33
<i>Irena Stramljič Breznik</i> , Besedotvorni izzivi dialektoloških raziskav: Slovenski lingvistični atlas 1 in Semantičko-derivacioni rečnik 1–2	59
<i>Tatjana I. Vendina</i> , O novih dosežkih slovenske dialektologije in jezikovne geografije	73
<i>Лучия Антонова-Василева</i> , Приносът на Словенския лингвистичен атлас за проучването на диалектите на южните славянски езици	85
<i>Jožica Škofic</i> , Priprava interaktivnega Slovenskega lingvističnega atlasa	95
<i>Mihaela Koletnik</i> , Besedje iz pomenskega polja »kmetija – prostori in oprema v hiši, gospodarska poslopja« v slovenskogoriškem narečju	113
<i>Tjaša Jakop</i> , Govor vasi Jelšane (SLA T156) na skrajnem jugu notranjskega narečja	139
<i>Klara Šumenjak</i> , Glasoslovne značilnosti govora Koprive na Krasu (SLA T110)	149
<i>Zbyněk Holub – Marc Greenberg</i> , A Circum-Pannonian Word-Prosodic Parallel: Paroxytonic Accent in the South-West Bohemian Dialect	163
<i>Tanja Mirtič</i> , Naglasne značilnosti samostalnikov moške <i>o</i> -jevske sklanjatve v govoru vasi Dolnje in Gorenje Mraševo	179
<i>Peter Weiss</i> , Kategorija živosti v govorih spodnje Zadrečke doline	193
<i>Melita Zemljak Jontes</i> , Oblikoslovna raznolikost v severniško-krškem govoru glede na (ne)mestno okolje	207
<i>Alenka Valh Lopert – Zinka Zorko</i> , Skladnja v panonski narečni skupini	221
<i>Danila Zuljan Kumar</i> , Neosebne glagolske oblike in gradnja podrednih stavkov v subijskem terskem govoru	237
<i>Klemen Klinar</i> , Projekti zbiranja hišnih in ledinskih imen na Gorenjskem	255
<i>Maruša Brozovič</i> , Kaj še lahko prispeva raziskava ledinskih in hišnih imen	267
<i>Vera Smole</i> , Frazemi s sestavinama <i>srce</i> in <i>duša</i> v vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru	275
<i>Matej Šekli</i> , Metodologija določanja plasti mlajših romanizmov v slovenščini	291

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'282(082)

DIALEKTOLOŠKI razgledi / uredil Peter Weiss ; [prevod izvlečkov
in povzetkov v angleščino Donald Reindl]. - Ljubljana : Založba ZRC,
2013. - (Jezikoslovni zapiski, ISSN 0354-0448 ; 19, 2013, št. 2)

ISBN 978-961-254-671-7
1. Weiss, Peter, 1959-
272222208

RAZPRAVE IN ČLANKI

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani je 29. in 30. novembra 2012 organiziral drugi Slovenski dialektološki posvet (SDP 2). Vodila ga je Jožica Škofic, vodja dialektološke sekcije, udeležilo pa se ga je več kot 30 predavateljev. Večina jih je pripravila prispevke za objavo v Jezikoslovnih zapiskih, katerih druga številka 19. letnika s tem dobiva naslov Dialektološki razgledi.

K opisom bolezni in smrti z logičnimi osebki v Slovenskem lingvističnem atlasu 1

Vlado Nartnik

Cobiss: 1.03

Prvi zvezek Slovenskega lingvističnega atlasa se nanaša na človeka – na njegovo telo, bolezni in družino. Med imenskimi gesli za bolezni in smrt so posebnost opisi, ki imajo namesto iskanega samostalnika zapisane glagolske frazeme pa tudi elipse z zamolčanim glagolskim jedrom. Glagolska gesla se spet rada vključujejo v stavke s formalnimi in logičnimi osebki.

Ključne besede: opis, formalni in logični osebek, soodvisni, vmesni in dodatni met, osebni in stvarni met, splošnostvarni met

Describing diseases and death using logical subjects in the first volume of the *Slovenian Linguistic Atlas*

The first volume of the *Slovenian Linguistic Atlas* refers to the semantic field 'man'—his body, diseases, and family. Among the nominal entries for diseases and death, descriptions using verbal phrasemes and ellipses more or less lacking the verbal root stand out. Verbal entries tend to be used in sentences with formal and logical subjects.

Keywords: description, formal and logical subject, first, second, and third actant, personal and non-personal actant, ambient actant

0 Gesla za bolezni in smrt

Prvi zvezek Slovenskega lingvističnega atlasa se nanaša na človeka – na njegovo telo, bolezni in družino – in obsega 151 gesel (SLA 1.2: 9, 24). Pri tem jih od 129 samostalnikov 18 zaznamuje bolezni in smrt: *rana, tvor, mozolj, bradavica, zanohtnica, garje, šen, ošpice, kašelj, nahod, bezgavka, mrzlica, revma, vodenica, jetika, kuga, smrt* in *mrlič*. Sledi 17 pridevnikov in od tega jih 10 zadeva bolezni: *zdrav, bolan, slep, gluhi, šepav, grbast, suh, debel, trebušast* in *živčen*. Od vsega 5 glagolov pa se dva prav tako nanašata na smrt: *umreti* in *stegniti se*.

1 Neglagolska gesla

Podani pregled sloni na knjižnih vprašanjih, medtem ko je v narečnih odgovorih zlasti na neglagolska vprašanja namesto iskanega samostalnika kdaj pa kdaj zapisan

pridevnik in obratno, tako ob veznem glagolu *biti* kakor ob sevnem glagolu *imeti* (Zimek 1963: 124):

vodenica → *biti vodeničen*
zdrav → *biti hrust*
ošpice → *imeti ven vrženo*
trebušast → *imeti trebuh*

Podobna posebnost so opisi, ki imajo namesto iskanega samostalnika zapisane glagolske frazeme pa tudi elipse z bolj ali manj zamolčanim glagolskim jedrom (SLA 1.2: 18, 21):

revma → *trgati po kosteh* → *po kosteh*
zanohtnica → *gnojiti se za nohtom* → *za nohtom*

Še drugačni odmiki v zveze s samostalniki pomenijo gradivo za nove posamostalitive in obratno:

suh → *suhega lica* → *bleduša*
trebušast → *z velikim trebuhom* → *trebušon*
mrlič → *mrtev človek* → *ta mrtvi*
smrt → *zadnja ura* → *ta zadnja*

Na drugi strani je lahko izpostavljeno ravno glagolsko jedro ter podano v nedoločniku:

nahod → *On kiha* → *kihati*
kašelj → *On kašlja* → *kašljati*

2 Glagolska gesla

Narečni odgovori na glagolska vprašanja pa se praviloma podajajo v nedoločniku, le da se radi vključujejo v stavke z določnimi povedki:

stegniti se → *Foter jo je zategnil*
stegniti se → *Minilo jo je veselje*
tvor → *Nekaj se ji pišči*
sirota → *Ni \emptyset oča, ni \emptyset matere*

Določni povedki že s protistavo preteklikov *je zategnil* in *minilo je* ter sedanjиков *pišči*, *ni* in *ni* kažejo na soodvisnost (S) v času nasproti odvisnosti (O) v kakovosti in kraju:

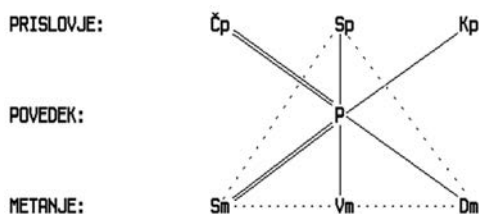
(S) *kdaj*
 (X) *koliko*
 (O) *kako*
 (O) *kam ali kje ali kod*

Na določne povedke se navezuje tudi shajanje in razhajanje med formalnimi in logičnimi osebki (Sicherl – Žele 2012: 51). Skladno s parnimi vprašanji so formalni osebki *foter*, *veselje*, *nekaj*, \emptyset oča in \emptyset matere še drugače soodvisni s povedki (P), medtem ko so logični osebki *jo* in *se, ji* zgolj odvisni od njih:

- (S) *kdo ali kaj*
- (X) *koga ali česa*
- (O) *koga ali kaj*
- (O) *komu ali čemu*

3 Prislovje in metanje

Prva skupina vprašanj po prislovju oziroma cirkumstantih (Nartnik 2002: 381) navaja na razlikovanje med časovnim prislovkom (Čp) nasproti srednjemu prislovku (Sp) in krajevnim prislovkom (Kp), druga skupina skupina vprašanj po metanju oziroma aktantih (Nartnik 2009: 69, 73) pa navaja še na razlikovanje med formalnimi osebki kot osebnimi in stvarnimi soodvisnimi meti (Sm) nasproti logičnim osebkom kot osebnim vmesnim metom (Vm) v tožilniku in osebnim dodatnim metom (Dm) v dajalniku (Vincenot 1975: 249):

Pri formalnih osebkih je sicer važno že iskanje osebnih in stvarnih soodvisnih metov na ničelni stopnji \emptyset , podano v nasprotnih stavkih:

<i>stegniti se</i>	→ <i>Ta rajni \emptyset je</i>	→ <i>Kdo je ta rajni?</i>
		→ <i>On je ta rajni</i>
<i>stegniti se</i>	→ <i>Vzelo \emptyset ga je</i>	→ <i>Kaj ga je vzelo?</i>
		→ <i>Vrag ga je vzela</i>

Prvi stavek je pravzaprav odgovor na navadni glagol *umreti*, ki je kot tak bližji posmrtnemu zveličanju, izraženemu z nesrednjim spolom posamostalnega pridevnika *ta rajni* in osebnega soodvisnega meta \emptyset (Stramljič Breznik 1999: 275), medtem ko je drugi stavek ravno odgovor na ekspresivni, iztisni glagol *stegniti se* (Nartnik 2011: 155, 157), ki je kot tak bližji posmrtnemu pogubljenju, izraženemu s srednjim spolom opisnega preteklika *vzelo je* in splošnostvarnega soodvisnega meta \emptyset . Na nesrednji spol namreč kaže dodatno vprašanje prepoznave z iskalnoosebni zaimkom *kdo*, na srednji spol pa dodatno vprašanje razpoznave z iskalnostvarnim

zaimkom *kaj* (Nartnik 2007: 21, 22). Primerjava tudi kaže, kako se splošnostvarni soodvisni met \emptyset drugega stavka načelno pozunanji v živi soodvisni met *vrag* nasproti osebni vmesnemu metu *ga*. Splošnostvarni soodvisni met \emptyset naslednjih dveh stavkov pa se načelno pozunanji tako, da je vmes možno še ponotranjenje v neživi soodvisni met *tres* oziroma *mrz* (Běličová – Uhlířová 1996: 55, 56):

<i>mrzlica</i>	→ <i>Trese \emptyset ga</i>	→ <i>Kaj ga trese?</i>
	→ <i>Tres ga trese</i>	→ <i>Mrz ga trese</i>
<i>mrzlica</i>	→ <i>Mrzi \emptyset ga</i>	→ <i>Kaj ga mrzi?</i>
	→ <i>Mrz ga mrzi</i>	→ <i>Mrz ga ima</i>

Neživi soodvisni met se z zunanje sile, kakor sta *mrz* ali *voda*, hočeš nočeš prenese kar na prizadeti del telesa (Žele 2007: 350), kakor sta *golt* in *prst*:

<i>vodenica</i>	→ <i>Zaliva \emptyset ga</i>	→ <i>Kaj ga zaliva?</i>
		→ <i>Voda ga zaliva</i>
<i>vodenica</i>	→ <i>Nabira \emptyset se mu</i>	→ <i>Kaj se mu nabira?</i>
		→ <i>Voda se mu nabira</i>
<i>bezgavka</i>	→ <i>V krofju \emptyset ga boli</i>	→ <i>Kaj ga tam boli?</i>
		→ <i>Golt ga boli</i>
<i>zanohtnica</i>	→ <i>Gnoji \emptyset se mu</i>	→ <i>Kaj se mu gnoji?</i>
		→ <i>Prst se mu gnoji</i>

V zvezi s srednjimi prislovkami (Sp) lahko del telesa celo prevlada. Na srednji prislovek kolikosti *koliko* se namreč navezuje mernoosebni soodvisni met *ga* v naslednjih dveh stavkih:

<i>suh</i>	→ <i>Sama kost in koža ga je</i>	→ <i>Koliko ga je?</i>
	→ <i>Samo kost in kožo \emptyset ima</i>	→ <i>Koliko česa \emptyset ima?</i>
<i>trebušast</i>	→ <i>Sam trebuh ga je</i>	→ <i>Koliko ga je?</i>
	→ <i>Samo trebuh \emptyset ima</i>	→ <i>Koliko česa \emptyset ima?</i>

Na srednji prislovek kakovosti *kako* se spet navezujeta splošnostvarni soodvisni met \emptyset in osebni dodatni met *mu* ob zastopnem glagolu *je* (Kopečný 1962: 161, 173), kar se spet razveže v osebni soodvisni met \emptyset ob povratnem glagolu *se ima*:

<i>stegniti se</i>	→ <i>Presvetlo \emptyset mu je</i>	→ <i>Kako \emptyset mu je zdaj?</i>
		→ <i>Kako \emptyset se ima zdaj?</i>
<i>stegniti se</i>	→ <i>Odzvonilo \emptyset mu je</i>	→ <i>Kako \emptyset mu je zdaj?</i>
		→ <i>Kako \emptyset se ima zdaj?</i>

Razvezava zastopnosti razkriva osebno počutje, in to pri geslih, ki se nanašajo na človeka, niti ni nepričakovano.

Literatura

- Běličová – Uhlířová 1996 = Helena Běličová – Ludmila Uhlířová, *Slovanská věta*, Praha: Euroslavica, 1996.
- Kopečný 1962 = František Kopečný, *Základy české skladby*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962.
- Nartnik 2002 = Vlado Nartnik, Prislowna raba brezpredložnega tožilnika v Poezijah Franceta Prešerna, v: *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika: ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen*, ur. Marko Jesenšek – Bernard Rajh – Zinka Zorko, Maribor: Slavistično društvo, 2002 (Zora 18), 381–389.
- Nartnik 2007 = Vlado Nartnik, Slovníška razvrstljivost samostalnikov v Slovenščini za tužce, v: *Besedje slovenskega jezika*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 2007 (Zora 50), 21–25.
- Nartnik 2009 = Vlado Nartnik, K iskalnim vprašalnicam slovanskega jugozahoda, *Riječ: časopis za slavensku filologiju* (Rijeka) 15 (2009), št. 3, 68–74.
- Nartnik 2011 = Vlado Nartnik, Leksem *stegniti se* v slovenskih narečjih, v: *Narečna prepletanja*, ur. Goran Filipi, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče – Univerzitetna založba Annales, 2011, 155–160.
- Sicherl – Žele 2012 = Ava Sicherl – Andreja Žele, *Slovensko-angleški glosar jezikoslovnega izrazja*, Ljubljana: Oddelek za anglistiko in amerikanistiko – Oddelek za slovenistiko, 2012.
- SLA 1.2 = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezní, družina) 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- Stramljič Breznik 1999 = Irena Stramljič Breznik, *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 1999 (Zora 7).
- Vincenot 1975 = Claude Vincenot, *Essai de grammaire slovène*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1975.
- Zimek 1963 = Rudolf Zimek, *Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963.
- Žele 2007 = Andreja Žele, Brezosebni glagoli in brezoseb(kov)na raba, v: *Razprave razreda za filološke in literarne vede SAZU* 20, Ljubljana: SAZU, 2007, 337–357.

**Describing diseases and death using logical subjects
in the first volume of the *Slovenian Linguistic Atlas***

Summary

The first volume of the Slovenian Linguistic Atlas refers to the semantic field ‘man’ – his body, diseases, and family. Nouns predominate among the entries denoting diseases and death; they are followed by adjectives (slightly fewer), and verbs (two).

In dialect responses to nonverbal questions, now and then an adjective appears in place of a noun and vice versa (the type *vodenica* ‘edema’ → *biti vodeničen* ‘to be edematous’ and *trebušast* ‘with a large belly’ → *imeti trebuh* ‘to have a belly’). A similar quality is seen in descriptions that have a verbal phraseme in place of an expected noun, and also ellipsis with a more or less omitted verbal core (the type *zanoihtnica* ‘whitlow’ → *(gnojiti se) za noihtom* ‘(to have an abscess) behind the nail’). The verbs themselves are generally given in the infinitive, but often appear in sentences with formal subjects as personal or non-personal first actants in opposition to logical subjects as personal second actants in the accusative and personal third actants in the dative. For formal subjects, the distinction between personal and non-personal first actants is already important at the null level \emptyset , given in counterposed sentences.

<i>stegniti se</i>	→ <i>Ta rajni \emptyset je</i>	→ <i>Kdo je ta rajni?</i>
‘to kick the bucket’	‘He is the deceased’	‘Who is the deceased?’
		→ <i>On je ta rajni</i>
		‘He is the deceased’

<i>stegniti se</i>	→ <i>Vzelo \emptyset ga je</i>	→ <i>Kaj ga je vzelo?</i>
‘to kick the bucket’	‘It took him’	‘What took him?’
		→ <i>Vrag ga je vzelo</i>
		‘The Devil took him’

The nominalized adjective *ta rajni* ‘the deceased’ in the first sentence points to the personal first actant \emptyset ‘he’, whereas the neuter gender of the past tense *vzelo je* ‘took’ in the second sentence indicates the ambient first actant \emptyset ‘it’, which is in principle externalized in the animate first actant *vrag* ‘the Devil’ counterposed to the personal second actant *ga* ‘him’.

Slovenski lingvistični atlas kot vir za diahrono raziskovanje besedja (na primeru poimenovanj za dele telesa in bolezni iz zdravilskih knjig 19. stoletja)

Irena Orel

Cobiss: 1.01

Namen prispevka je s primerjavo narečnih poimenovanj za dele telesa in bolezni v novem slovenskem lingvističnem atlasu ter izrazja s področja ljudskega zdravilstva v treh ohranjenih zdravilskih knjigah 19. stoletja s treh narečnih področij (rovtarsko poljansko, štajersko posavsko, koroško podjunsko) predstaviti, v kolikšni meri in na kakšen način nam lahko narečni atlas služi kot uspešen vir za arealno določanje rabe leksema, glasovno prepoznavanje oz. rekonstrukcijo izgovora poknjiženih zapisov, ugotavljanje rabe knjižnih korensko razlikovalnih izrazov in za pomensko opredelitev zgodovinskega zdravilskega izrazja.

Ključne besede: Slovenski lingvistični atlas, zdravilske knjige, narečno izrazje, zgodovinsko zdravilsko izrazje

The Slovenian Linguistic Atlas as a source for diachronic lexicon studies (expressions for parts of the body and diseases from nineteenth-century books on folk medicine)

This article compares the dialect expressions for parts of the body and diseases in the new *Slovenian Linguistic Atlas* and the vocabulary connected with folk medicine in three nineteenth-century books on folk medicine from three dialect areas (the Rovte–Poljane, Styria–Lower Sava, and Carinthia–Jaun Valley areas) in order to present the extent to which and how the dialect atlas can be used as an authoritative source for defining the areal usage of lexemes, identifying or reconstructing the pronunciation of standardized forms, defining the usage of standard expressions with different roots, and semantically defining the historical expressions used in folk medicine.

Keywords: *Slovenian Linguistic Atlas*, folk medicine books, dialect expressions, historical folk medicine expressions

1 Uvod

1.0 Dolgo želeni izid prvega zvezka Slovenskega lingvističnega atlasa s komentarji (SLA: človek (telo, bolezni, družina) 1.1: atlas, SLA 1.2: komentarji) pomeni prelomnico v raziskovanju slovenskega vsenarečnega besedja, saj smo z njim dobili prvi del epohalne pomenske združevalne vseslovenske zbirke v sodobnem geolingvističnem prikazu in z bogatimi komentarji posamezne karte z opisom gradiva, morfološke analize, posebnosti kartiranja (enkratnice, simboli), z morebitno

uporabljeno dodatno literaturo in primerjavo, dodanim besednim kazalom ter odzadnjim seznamom iztočnic v besednem kazalu. Od nastanka zasnove Frana Ramovša leta 1934 je minilo 79 let, od ustanovitve odbora leta 1945 (Benedik 1999: 5) pa 68, od prvega atlasa s prikazom slovenske dvojine Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène (1925) Luciena Tesnièreja kar 88 let, od prve objavljene slovenske karte Vere Smole (cvetnonedeljska butara) leta 1988 pa 25 let. Časovni odmik potrjuje zahtevnost izpeljave zastavljenega projekta, zbiranja gradiva v neugodnem povojnem času v več kot 400 krajevnih točkah, po vseh narečnih skupinah, tudi v zamejstvu, njegovega sprva ročnega zapisovanja in kartiranja, ki je z računalniško podprto tehnologijo doseglo nesluten napredek in precej olajšalo zahteven vnos izrazno tako različnih zapisov leksemov po krajevnih govorih.¹

1.1 Ker je bil dialektološki projekt sprva namenjen potrebam »zgodovinske in opisne slovnice slovenskega jezika ter za nastanek vsezvrstnega (diasistemskega) in zgodovinskega slovarja slovenskega jezika« (Benedik 1999: 5), je izhodišče raziskave prikazati na drobcu zgodovinskega strokovnega izrazja s področja ljudskega zdravilstva, kako ga lahko razlagamo, podatkovno dopolnjujemo in primerjalno izrazno in pomensko vzporejamo s kartiranimi leksemi v SLA. Izbrano izrazje je zapisano v nekaterih ohranjenih zdravilskih/arcnijskih bukvah od drugega desetletja do konca 19. stoletja; izrazje izhaja s treh različnih slovenskih govornih območij, uvrščenih v rovtarsko poljansko narečje, štajersko posavsko narečje (zagorsko-trboveljsko podnarečje) ter koroško podjunsko narečje, vendar moramo dopuščati možnost širjenja in prepisovanja zdravilskih besedil tudi od drugod.

1.2.1 Izbor gradiva je omejen na nekatere izraze za dele telesa in bolezni v krajevno neopredeljenih, toda datiranih ljudskomedicinskih rokopisih – podatke imamo le o kraju bivanja njihovih zapisovalcev, prirejevalcev ali prevajalcev, po katerih jih lahko uvrstimo v koroško podjunsko narečje (1), rovtarsko poljansko narečje (2), zagorsko-trboveljsko podnarečje štajerskega posavskega narečja (3):

(1) Johan Bunčik, župnik v Dobrli vasi na avstrijskem Koroškem, je z letnico 1817 zapisal Arcniske ročne bukvice, rokopis po predlogi Joshepha Shaaga, ki ga hrani Koroška osrednja knjižnica Franca Sušnika na Ravnah na Koroškem ter je dostopen v digitalni obliki;

(2) Jakob Rant iz Dolenčic pri Poljanah je leta 1851 zapisal Bukve za vse potrebe tega gmein folka (NUK Ms 1483/1), ki so bile jezikovno obravnavane v diplomskem delu Tanje Močnik (2007); po Dolenčevi omembi (Dolenc 1983–1987: 58) jih je napisal župnik v Javorjah nad Poljanami;

(3) Filip Orožen s Kovka nad Hrastnikom je pisec in prvotni lastnik *Zdravilskih bukev* s konca 19. stoletja (sedaj v lasti gospe Fride Orožen iz Hrastnika), ki so bile predmet jezikovne analize v diplomskem delu Tadeja Kralja (2012).

¹ Gradivo se razlikuje tudi po uporabi različnih fonetičnih transkripcij, ki niso bile poenotene, kar je njegova pomanjkljivost, ker brez predhodnega študija onemogoča neposredno prepoznavanje izrazne podobe leksemov.

1.2.2 Njihov dolgoletni zbiralec in raziskovalec, veterinar Milan Dolenc, je popisal največ tovrstnih ohranjenih rokopisov medicinskih in ljudskomedicinskih bukev in zapisov,² ki so jih pisali sprva le duhovniki, nato tudi učitelji (prvi je bil zapisovalec doslej najstarejših bukev Koliher), zdravniki, veterinarji, nato so jih prepisovali naši ljudski zdravilci, večinoma bukovniki, s svojimi izkušnjami na podlagi tujih virov in njihovih nemških priredb. Dolenc je v Slovenskem etnografu objavil dopolnjeni seznam naslovov iz zbirke teh del iz leta 1974 (Dolenc 1983–1987: 31–74) in jih navedel 227 v različnih jezikih, med njimi pod številko 75 Bunčkovo zdravilsko knjižico,³ pod številko 140 pa Rantove, po hišnem imenu t. i. Kočarjeve bukke,⁴ medtem ko Orožnovih seveda ni poznal, ker so bile najdene pred desetletjem v piščevi družinski zapuščini. Omenja, da je največ bukev nastalo ravno v dveh žariščih: starejšem na Koroškem in mlajšem v rovtarskem prostoru (Dolenc 1983–1987: 58), v slednjem zlasti na podlagi Lipičevih in Košenovih prevodov ali prirejenih rokopisov: kar 15 jih je s področja Škofje Loke (Dolenc 1983–1987: 69–70)). Vsebinsko so se navezovale na opise in recepte knjig o zeliščih in zdravniških knjig tujih zdravnikov in botanikov od 15. stoletja dalje, zlasti Nikolaja Lémeryja »Cours de chymie« (Paris, 1675), Pietra Andreasa Matthiolija *Historia plantarum* (1561) in drugih, tudi nemških priredb zeliščnih knjig (Dolenc 1983–1987: 70).⁵

1.2.3 Z diahrono primerjavo ujemalnih leksemov v 100 do 200 let starih pisnih virih in od 50 do 65 let starih narečnih zapisih (T183 (Javorje) je leta 1948 zapisal Tine Logar, T300 (Turje) leta 1956 Martina Orožen in T037 (Globasnica – Globasnitz) leta 1962 Tine Logar) bomo poskušali ugotoviti uporabnost SLA za krajevno oz. področno določanje starejšega zapisanega izrazja v zdravilskih knjigah, ki so se širile med ljudmi s prepisovanjem predhodnih zapisov iz različnih krajev.

² »V bukvah so ljudski nasveti in navodila za zdravljenje ljudi, v nekaterih tudi živine ali samo živine in v njih najdemo podatke o zdravilih, posebno o zdravilnih rastlinah; zapísani so številni zagovori, ki sem jih našel skoraj 800, apokrifne molitve in zarotitve zoper bolezni« (Dolenc 1983–1987: 31).

³ »**75. Bunzhik, Johann: Arznsyske rozhne Bukvize. Iz leta 1817, 328 str. 19,0 × 15,5.** Papir, bohoričica, lepa pisava. Kot navaja avtor, je te bukve prvi napisal Joseph Schaag. Bunčik je bil župnik v Doberli vesi na Koroškem. Rokopis je po vsebini zelo podoben drugim bukvam s Koroškega, ki jim je rabila za predlogo Matthiolijeva knjiga – rokopis J. Schaaga je bil za predlogo tudi Goričnikovim bukvam. Hrani jih Študijska knjižnica na Ravnah na Koroškem, fotokopijo pa M. D.« (Dolenc 1983–1987: 47)

⁴ »**140. (Kočarjeve bukve). Iz leta 1851, 220 str., 18,3 × 11,0.** Dobro ohranjena knjižica, vezana v črno-rumene platnice, brez naslova. Predloga so bile Lipičeve bukve. Izvira iz ‚Dolenoravna‘ v Poljanski dolini nad Škofjo Loko. Napisal jo je menda župnik iz Javorja nad Poljanami. Lastnik je bil Jakob Rant, p. d. Kočar, iz Dolenčic v Poljanski dolini. Hrani jo Branko Čušin, Koroška Bela.« (Dolenc 1983–1987: 58) Danes se nahajajo v NUK, tako da smo jih lahko uporabili za raziskavo.

⁵ »To so: *Ortus sanitatis* oziroma nemški prevod *Gart der Gesundheit*, iz leta 1485; knjige Petra Andreja Matthiolija: *História Plantarum* (1561) in njeni nemški prevodi: *Neukreuterbuch* (1590, 1598, 1600, 1611, 1626) in *New volkommenes Kräuterbuch* (1678), delo Adama Lonicerusa: *Vollständiges Kräuterbuch* (1555) ter H. Hieronima Bocka: *Kreuterbuch* (1557) in Jakoba Tabernamontanusa: *Neu volikommentlich Kreuterbuch* (1613).« (Dolenc 1983–1987: 32)

Predvidevamo, da bo s pomočjo atlasa in komentarjev omogočeno preverjanje izraznih značilnosti in razmejevanje knjižne in narečne izrazne podobe oz. ugotavljanje vpliva krajevnih govorov na tedanjo knjižno normo, hkrati pa bo olajšano pomenško določanje terminološko rabljenih ljudskih ali narečnih leksemov.

- 1.3** Izpisani izrazi iz zdravilskih knjig s področja človeškega telesa in bolezni so bili primerjani s pojavitvami pomenško ustreznih izrazov v bližnjih krajih v SLA, in sicer:
- (a) za Bunčkov rokopis T037 Globasnica – Globasnitz in bližnje točke (zlasti T028 Žitara vas – Sittersdorf),
 - (b) za Rantov rokopis T183 Javorje in okoliške točke,
 - (c) za Orožnov rokopis T300 Turje in bližnje zasavske točke.

Pomen izrazja je bil po potrebi preverjen tudi v sodobnem medicinskem terminološkem spletno dostopnem slovarskem viru (Slovenski medicinski e-slovar (= SMES)). Pestrost enakopomenskih zemljepisno ali starejšeknjižno razlikovalnih leksemov je bila ponazorjena in preverjena še v dosedanjem dostopnem splošno-slovenskem narečnem viru, v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju (1894–1895), za starejšo rabo pa po potrebi tudi v Besedju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja (2011) in Slovarju jezika Janeza Svetokriškega (Snoj 2006).

2 Besedje za dele telesa in bolezni iz starejših zdravilskih knjig v primerjavi z gradivom v SLA

2.1 Ob primerjanju izbranega besedja so se pojavile težave pri iskanju primerljivih izrazov zaradi različnosti gradiva oz. njegove namenske uporabe. Zdravilske bukve vsebujejo le poimenovanja za tiste dele telesa in bolezni, ki se jih da zdraviti z zelišči: tako npr. v njih ni najti izrazov za posamezne prste, kosti ipd., iz sobesedila pa se ne da vedno prepoznati pravega pomena izrazja. Po drugi strani pa je zajeto narečno besedje s področja človeškega telesa in bolezni v SLA omejeno na vprašalnico z izbranimi splošnimi izrazi. Pokazalo se je, da za SLA značilna gradivska zamejenost glede na obsežneje zajeto izrazje v zdravilskih knjigah ne dopušča ustrezne primerjave cele vrste izrazov. Analiza primerov je predstavila izrazna in pomenska ujemanja in odstopanja v obeh obravnavanih vzorčnih skupinah, v starejši knjižni pisni besedilni in (sočasni) narečni govorjeni leksikalni skupini po gradivu za SLA ter razkrila oblikovno in pomensko razlikovalne tipe tovrstne leksike.

2.2 Deli telesa, ki jih vsebuje atlas, so zastopani na tehle kartah: 1/1 *las*, 1/8 *teme*, 1/9 *lobanja*, 1/10 *možgani*, 1/11 *čelo*, 1/12 *sence*, 1/13 *uho*, 1/14 *oko*, 1/15 *oči*, 1/16 *obrvi*, 1/17 *trepalnice*, 1/18 *solza*, 1/19 *nosnica*, 1/20 *brki*, 1/21 *lice*, 1/22 *ustnica*, 1/23 *usta*, 1/24 *nebo*, 1/25 *brada*, 1/26 *vrat*, 1/27 *grlo*, 1/28 *tilnik*, 1/22 *prsi*, 1/29 *rama*, 1/30 *pazduha*, 1/31 *roka*, 1/32 *komolec*, 1/33 *pest*, 1/34 *dlan*, 1/35 *prst* itd. Nekateri izrazi so korenensko enotni, razlikujejo se le glasovno: npr. *las*, *čelo*, *uho*, **nos*, *oko*, **jezik*, **zob*, **žila*, **srce*, **noga*, **peta*, **koža*, *kolen* idr., nekateri izmed njih, označeni z zvezdico (*), tudi niso kartirani zaradi leksemске neraznovrstnosti.

2.3.1 Pri izbranih leksemih iz zdravilskih knjig so razvidne glasovne in oblikovne spremembe tako med seboj kot v primerjavi z gradivom v SLA, čeprav se v določeni primerjalni točki izrazno dokaj ujemajo, le da je večkrat glasovna posebnost opuščena zaradi hotenega knjižnega zapisa (opazneje v najmlajšem, Orožnovem besedilu), razvoj naglašena samoglasnika pa se pogosto razlikuje (v tem primeru v koroškem in rovtarskem besedilu):

- SKJ: *mehur* m: psl. **měx-ur'ǫ*, **měx-ur'ǫ*, **měx-yr'ǫ*, **moxyr'ǫ* (Snoj 2003: 390);
- SLA (V051A, 1/54, 138–139) 'organ za zbiranje seča' (SLA 1.2: 144);
- Bunčik – koroško: *mehier*, *mieh*, ~⁶ T028: *mīæx*, T 37 *māxir*;
- Rant – rovtarsko: *mehjer*; ~ T183 *mexêr*;
- Orožen – posavsko: *mehur*; ≠ T300: *mexîr*.

2.3.2 Kjer obstajata v knjigi dva korensko izvorno različna sopomenska leksema za isti denotat (Bunčik), je v knjigi ob narečnem *lumpice* prisoten še knjižni izraz *ledvica* (razlika v številu je verjetno pogojena z obolenostjo ene same ledvice proti splošni množinski obliki), v komentarju h karti je pojasnjen tudi izvor prevzetega (*lumpice* (avstrijsko bavarsko nemško *Lumpe* 'ledvice' (2011, SLA 1.2: 142), medtem ko so *lumpəl* v istem nemškem narečju 'pljuča'). Seveda naš narečni prostor pozna večjo pestrost enakopomenskih leksemov, nastalih tudi s pomenskim prenosom: *obisti/obiste/obista/obistje*, *oblistje*, *oslice*, *miši*, *možeki*, *ribice*, *fizol/fizolčki*, *fizolnjaki*, *štručke*, *stročke*; z neposrednim prevzemom iz stičnih jezikov: *bubreki/bubregi/bubrehi* (hrvaško), *lomboliči/bomboliči/nomboliči*, *reni/rene/renihe/remi*, *ronjoni* (italijansko), *lumpli/lumplič/lumprli*, *lumpice/lampice*, *nirne/niren* (nemško), z nadaljnjimi glasovnimi in besedotvornimi različicami. Izrazna podoba se v rovtarskem prostoru ujema (s prilikovanjem *dv* v *d*), vendar pa v primerjavi z zapisom v knjigi zasavski govori *dv* ohranjajo, kar bi lahko razlagali z vplivom prepisovalne predloge z rovtarskega področja:

- SSKJ: *ledvica* -e ž (i) nav. mn., psl. **lědv-īca* (Snoj 2003: 348);
- SLA 1.1: V050, 1/53, 136–137, SLA 1.2: 141;
- Bunčik: ž ed.⁷ *bollna/bouna ledvica al Lumpica* (143–144), = ž mn. T037 *lumpice*, *lūmpæce*;
- Rant: ž mn. *ledice* = T183: *ledice*;
- Orožen: ž mn. *ledice* (+ 1-krat: *ledvice*), ~ T300 *ledvīce* (enako tudi okoliške točke).

2.3.3.1 Pri samomnožinskih samostalnikih srednjega spola se v rovtarskem prostoru srednji spol oblikovno vzdržuje, čeprav v besedilih feminizacijo nakazuje spremljajoči pridevnik. Pri čreva se starejša oblika ujema z narečno tako glasovno (ohranitev sklopa čr ali prilikovanje, čeprav ima posavska točka obe različici, ni pa narečnega dvoglasnika za praslovanski naglašeni jat v koroškem rokopisu) kakor v kategoriji spola (ohranitev srednjega spola ali feminizacija):

- SKJ: *čreva*, s mn.: psl. **čêrvo* (Snoj 2003: 91) ;
- SLA 1.1: V051B, 1/55, 140–141, SLA 1.2: 145;

⁶ Vijuga (–) zaznamuje delno ujemanost, znak ≠ pa neujemanje kot nasprotje enačaja.

⁷ Verjetno gre za obolenost posamezne ledvice, zato je rabljena edninska oblika.

- Bunčik: ž mn. *čreve*, ~ T037: *črīaue*;
- Rant: I s mn. *čeva*, = T183: *čēwa*;
- Orožen: ž mn. *čreve*, = T300: *črēve*, *čēve*.

2.3.3.2 Tudi pri množinskih samostalnikih srednjega spola *jetra*, *pljuča* se srednji spol oblikovno ne ohranja pri Orožnu, čeprav je feminizacija posredno (v določilu) vidna tudi pri Rantu. Narečno je koroška oblika feminizirana in za razliko od sam. *čreva* neujemalna, saj imajo *Arcniške ročne bukvice* tu presenetljivo obliko srednjega spola, rovtarska oblika se ujema, posavska je feminizirana tako v knjigi kot v govoru ('jetra': SLA V047, SLA 1.2: 1/51, 132–133; 'pljuča': SLA V049, 1/52, SLA 1.2: 134–135):

- Bunčik: I s mn. *jetra bouna*, *hizna*, *pluča*, R *pluč*, ≠ T037 *jātre*, *plūče*;
- Rant: ž mn. *te gnile jetra*, *boune jetra*, *pluča*, =? T183 '*iętra*, *plūča*;
- Orožen: ž mn. I *jetre*, *plūče*, = T300 *iętre*, *plūče*.

2.3.4 Iz besedil se da razbrati sklanjatveni vzorec za samostalnik *prsi* 'sprednji del človeškega ali živalskega trupa med vratom in trebuhom', ki izkazuje žensko *i*-sklanjatev, a je v rodilniku enak obliki ženske *a*-sklanjatve ali obliki srednjega spola, v mestniku pa končniški morfem sklanjatve obeh spolov sovpade. Zaradi homomorfnosti se v rovtarskem besedilu ne da rekonstruirati imenovalniške oblike, ki ni navedena, zato tudi ujemanja z narečno obliko ne moremo potrditi tako zagotovo, kot ga lahko pri drugih dveh zapisovalcih (SLA V022, 1/47, 84–85, SLA 1.2: 131):

- Bunčik: ž mn. *persi*, R *pers*, = T037 *pārsi*;
- Rant: ž/s mn. *na ženskih persih/persih*, =? T183 *pārša*;
- Orožen: ž mn. T *perse*, R *pers*, M s/ž *persih*, = T300 *pērse*.

2.3.5 Pri samostalniku *oko* je v najstarejšem besedilu v množini ohranjena oblika srednjega spola s podaljšavo, kar se sicer ujema z narečno obliko, ki pa je za razliko od knjižne feminizirana (T037 *učīase*), pri ostalih dveh je oblika samostalnika v množini enaka knjižni, v govoru se glasovno sicer delno razlikuje (T183: /, T184 *učī*, T180 *āči*, T300 *učī*):

- Bunčik: Imn s: *očesa hetrasta*, Imn ž;
- Rant: *oči*;
- Orožen: (*v*)*oči*.

2.4.1 Zelo razgibana pomenska prepletanja pri izrazih za dele telesa razkrivajo tako sopomenskost izrazov, ki danes opredeljujejo druge nadpomenske, vzporedne podpomenske podobne dele telesa. V govorih se tako pogosto namesto ustreznega izraza za različne koščene dele telesa pojavlja raba vzporednih podpomenk (sorodnih delov telesa), besednih zvez z nadpomenko *kost* za določen del telesa, ki jih v besedilih ni, npr.:

SLA V055, 1/61, SLA 1.2: 156–159: 'kolk': *sklep*, *zglob*, *ledje/ledenj*, *križ*, *bedro*, *bok*, *stegno*, *hrbet*, *lakotnica*; *femore* (it. 'bedrna kost, stegenica'), *fjank* (it. 'bok'), *fjank od noge*, *ledna kost*, *ritna kost*, *kost od kušeta* (it. stegna, bedra), *ušna*

kost, kolčna kost, ledni členek, glid v stegnu). V izbranih točkah ni podatka (Globasnica – Globasnitz (T037), Javorje (T183)), drugod je uporabljen leksem *kolk*, razen v Gabrku (T184), kjer je izpričana besedna zveza *glid v stegnu*. V knjigah se izraz *kolk* ne pojavlja, naveden je *križ*, a verjetno gre za križno kost, in *ledje/ledja* (Rant), ki morda zajema tudi ledveni del.

2.4.2 Obenem je zanje značilna večpomenskost – ista izrazna podoba poimenuje različne dele telesa, medtem ko v besedilih ni večpomenskosti, razen pri *krof* ‘vrat, grlo, golša’: *kropf*, srvnem. ‘golša’ (SLA 1.2: 93, SLA V019 ‘vrat, 1/26’), ki zaznamuje ‘del telesa’ ali ‘bolezensko povečanje tega dela’ – golša;⁸ prim. Bunčik: za *krofe* ‘golšo’, kjer je *krof* poimenovanje za *golšo*, morda tudi za ta predel telesa: v Globasnici (Globasnitz) sta namreč izraza *grlo* in *krof* sopomenska: T037 *gðrʉa*, *qrʉaf* (SLA V019 ‘vrat’, 1/26, SLA 1.2: 93, SLA 1.1: 84, psl. **vortb*): *vrat, grlo, golt* ‘požiralnik, grlo’, *krof* (srvnem. ‘golša’)).

2.4.3.1 Nekateri raznopomenski izrazi istega pomenskega polja lahko postanejo v določenih govorih tudi sopomenski in s tem sami večpomenski, odkrivamo jih lahko s pomočjo atlasa, npr.:

- *zglob* ‘**gleženj**, kolk, členek na prstih’;
- *grlo* ‘grlo, vrat, **gleženj**, požiralnik, požiralnik, golt’;
- *vrat* ‘vrat, grlo, tilnik, teme’;
- *glid* ‘**gleženj** (*stopalen glid*), členek na prstu, kolk (*glid v stegnu*)’ itd.

2.4.3.2 Zemljepisno različne izraze za isti del telesa oz. enako poimenovanje za različne dele telesa (tudi kot del besedne zveze) zasledimo tudi pri *gleženj* in *členek na prstu*:

- ‘gleženj’ (SLA 1/66, SLA 1.2: 171–172, SLA 1.1: 162–163): **gleženj, sklep** v nogi, **kolenec/-čec, kost, koščica, ta divja kost, člen/-j/-ek, škripec, šiška, zglob, gugelj, pregibalo, pregibljaj, grl-, skledička, kitčica, žleza, peta, skok, golena, glid, stopalen glid** (T029), **glid v nogi, glink, gelenk** ‘nem. sklep’, *knehelj, kavilja, bodelj, čonkljenec* itd.;⁹
- ‘členek na prstu, pregibi prstov’ (SLA 1/41, SLA 1.2: 120–121, SLA 1.1: 112–113): *člen/-j/-ek, kolen-c/-čk/-ec, sklep, sklop, ud, stav-ica, škripec, kost, zglob, komolec/-ček, zgib, zgib-ec, gleženj, čonkelj-ovje/-enec, glid-ek, zg lid, falandž, škufica, kotriga* (*ud, kotriga* ‘okončine’, *komolec, gleženj* so tudi poimenovanja za druge dele telesa, kar pomeni, da ni natančnega razločevanja med izrazi za posamezne dele telesa oz. se po metonimiji zanje uporabljajo nad- ali vzporednopomenski izrazi, tudi z dodanim določilom.

⁸ SMES: **gólša** -e ž opazno in otipno povečanje ščitnice; sin. struma -e, struma -ae.

⁹ Nekateri navedeni izrazi so večpomenski in poimenujejo druge dele telesa: *sklep* in *zglob* ‘kolk’, *peta, skok* poleg ‘gleženj’ še ‘stegno, kolk, meča’, *bodelj* ‘meča, stegno’, *golena* druge dele noge, *kitčica, žleza* druge dele telesa itd.

2.4.4 Nadpomenka lahko nadomešča specializirani izraz, zlasti v obrobni govornih (npr. *noga* ‘noga, stegno, meča’ v T056, T362, T412 (SLA V057 1/62, SLA 1.1: 154–155), ‘stopalo’ – *noga* v obrobni govornih vzdolž meje od koroških do porabskega govora (npr. T017, T039, T058–62, T307, T404, *pod nogo* (T063), *kost* ‘gleženj’ (npr. T032), *koščica* (T308), *v členku, v koščici* (T291, T307); *kost* ‘piščal’ (npr. T033, T258, T266, T267, T275, T281, T292, T296, T298, T332, T333, T340, T356, T357); *kost* (*od roke*) ‘členek na prstu’ (T022, T025, T060), *kost, sklep* ‘gleženj’: *ta divja kost* (T060), *koščica* (T292), *sklep v nogi* (T314) itd. Nadpomenki je pogosto dodano določilo: npr. *spodnja kost* (T323), *sprednja kost na nogi* (T381) ‘piščal’, *noga dol pod kolenom* ‘meča’ (T167) ali prostorski predlog (*pod nogo* ‘stopalo’ (T063, T085 in T413 (SLA 1.2: 174 (stopalo)), ‘piščal’: *pod koleno* (T294), *pod kolenom* (T383), *ta pod kolenom* (T060), ali jo zamenjuje izpeljanka iz predložne zveze *podkolenica* (T401, T409, T411). Namesto samostojnega izraza se ta pojavlja v določilu, večkrat kot enkratna splošna besedna zveza z levim ali desnim prilastkom, npr. ‘stopalo’: *noga v stopalu* (T116); ‘piščal’ *kost pod kolenom* (npr. T036, T038, T058, T063, T081, T164 ob *ta debela kost* (T182, T209, T245, T247, T259, T262, T409) itd.), *ta debela kost* (T164, T176, T217), *ta tolsta kost* (T049), *ta nora kost* (T160), *ta dolga kost* (T226, T280), *ta velika kost* (T237), *ta velika kost pod kolenom* (T141), *ta dolga kost* (T280), *prednja kost* (T031 ob *zirana kost*), *sprednja kost* (T323, T236 ob *podkolenja kost*, T245), *sprednja kost na nogi*, *sladka kost* (T381), *spodnja kost* (T039, T047), (*tota kost pri meči* (T385), v Prekmurju z madžarizmom za ‘kost’: *čonta pod kolenom* v T388, T389, T392, *podkolenska čonta* (T401), *spodnja čonta* (T387).

2.5 Nekateri izrazi zaradi odsotnosti v vprašalnici SLA niso preverljivi, tako npr. *vranica*, ob starejši besedotvorni različici *vrana* brez obrazila *-ica*, za katero poznamo še korensko drugačno poimenovanje *slezena* (**vranica** (= SKJ), psl. **selženā* (Snoj 2003: 833)), najdeno le v koroški knjigi: Bunčik: s ed. *slezeno: to boune slezeno*, v Rantovem rokopisu je *vrana/urana*, v Orožnovem pa obe besedotvorni različici: *vranca*, *vrana*. Pleteršnik navaja ob splošnem izrazu *vranica* ob *vrana* še druge izpeljanke z obrazili *-ica*, *-ec*, *-ka*, pa tudi *slezena* prav tako za celovško okolico in z glasovno različnimi zapisi in s srednjepolsko različico in manjšalnico, tudi v pomenu ledvične bolezni.¹⁰

¹⁰ Plet.: **vránica**, *f.* 1) die Milz; **2. vrána**, *f.* die Milz, *Meg.-Mik., C., LjZv.*; **2. vránec**, *-nca*, *m.* die Milz, *C.*; **2. vránka**, *f.* = vranica, die Milz, *C., Dol.*; v. ali slezena, *Hip. (Orb.)*; **1. slęzēna**, *f.* 1) die Milz, *Dict.-Mik., Guts., Mur., V.-Cig., Met., DZ., Erj. (Som., Ž.), Rihenberk-Erj. (Torb.)*; – 2) = 1. slezenica, die Milzsucht, *V.-Cig.*; – (solzēna, *Lašče-Erj. [Torb.]*, slāzena [nam. solzena], *Kor.-Erj. [Torb.]*, suzāna, *Rib.-Mik.*); **1. slęzēnica**, *f.* 1) *dem.* 1. slezena; die Milz, *Mur.*; – 2) slezenica, die Milzsucht, *Cig., Jan.*; **slęzēno**, *n.* = 1. slezena, die Milz, *Meg., Alas., Jan., Celovška ok.*; (slazāno, *Rož.-Kres*).

3 Izrazi za bolezni

3.0 Gradivo, zbrano po vprašalnici, obsega za to podskupino (X.) za človeka le 13 vprašanj (samostalniških iztočnic) s poimenovanji bolezni (SLA V474–487): *garje, kašelj, šen, nahod, mozolj, bezgavka, revma, vodenica, (rdečica), kuga, rana, jetika, mrzlica, ošpice* in še 10 pridevnikov: *npr. suh, debel, trebušast* idr. Pogrešamo še izraze za nekatere druge bolezni, omenjene v zdravilskih knjigah, kot *božjast, davica, griza, kap, kolika, koze, norice, pljučnica* itd. Podobno ugotavlja tudi Mojca Horvat: »Po pregledu etnološke literature o ljudski medicini pa vseeno preseneča neprisotnost nekaterih drugih bolezni, poškodb in nezgod v Ramovševi vprašalnici, kot so kolera, glavobol, božjast, davica, tifus, driska, zapeka, kačji pik« (Horvat 2011: 211), kar pripisuje tudi vzorovanju po poljski vprašalnici Maŕeckega in Nitscha. Leksika iz pomenskega polja »bolezni« je bila natančneje raziskana tudi v primorski narečni skupini in primerjana z gradivom za SLA (prim. Giljanović 2011).

3.1 Izrazi za nekatere bolezni iz rokopisov so primerjani z gradivom v SLA, da bi ugotovili poimenovalno ujemanje ali različnost. Za bolezni obstajajo v naših govorih številni korensko razlikovalni izrazi, tako zaradi stičnih tujejezičnih vplivov kot zaradi neločevanja med posameznimi sorodnimi vrstami bolezni, pa tudi zaradi metaforične motivacije poimenovanj. V treh rokopisih je leksemska raznolikost pričakovano manjša.

3.1.1 Za *tuberkulozo* so v atlasu (SLA V485, karta 1/90) zapisani leksemi, ki izražajo različne poimenovalne motivacije: znake oz. posledice bolezni na telesu (izsušenost, hiranje, kri, težko dihanje oz. dušenje, slabost, pomanjkljivost), mesto obolenosti (pljuča): splošen, po vsem ozemlju razprostranjen izraz je *jetika* (prevzet iz furlanskega *etic* 'jetika'), mnogo redkejši je *sušica*, drugopomenski izraz *pljučnica* nastopa kot enkratnica v dveh točkah, enkratne so opisne zveze *baja na pljučih* (T404: *baja na plüčaj, plüčņeca*, madžarsko *baj* 'napaka, motnja, hiba'), *vmeta pljuča, krvavi beteg*, na severu se pojavlja prevzeti izraz *dera* (štajersko nemško Dorre 'sušica' (ESSJ 1: 98)), *tuberkuloza, tebece*, na vzhodu še *avscerunga* (nemško Auszehrung 'hiranje'), *abcerunga(a)* (nemško Abzehrung 'hiranje'), na zahodu *mančament* (furlansko mancjament 'nenadna slabost'), *tizi* (italijansko tisi 'tuberkuloza')¹¹ in drugopomenski *astma* v T408 (slovensko knjižno astma in nemško knjižno Asthma 'naduha').

V rokopisih je bera izrazov za bolezen tuberkulozo¹² skromnejša, omejena na štiri korensko različne lekseme: od izposojenk iz nemščine *dera* in *hektika* kot razlaga domačega *sušica* na Koroškem, do splošnega, pri vseh navedenega, izraza *jetika*, v osrednjem področju z glasovno podobo *jetka*, ki se uporablja tudi v mno-

¹¹ Simbola za pojavnost leksema *tizi* na karti ni mogoče najti.

¹² SMES: **tuberkulóza** -e ž nalezljiva bolezen z nekrotizirajočim vnetjem pri ljudeh in živalih [...], sin. jetika, TBC, tuberculosis (<http://www.lek.si/si/skrb-za-zdravje/medicinski-slovar/>).

žinski obliki za različne »jetike« (vse *jetke*), zato je ob njej rabljeno določilo (*na pljučih*), lahko pa jo nadomešča opisna zveza *gnila pljuča* v rovtarskem rokopisu:

- Bunčik: *derra* (Hehtika), *bolezen pluč, jetika* (111), *derra*, tue je *sušica* (194);
- Rant: *jetka na pluč/plučah, te gnile pluča, vse jetke*;
- Orožen: *jetka, jetko na plučeh, vse jetke*.

V 16. stoletju izraza *jetika* v besedilih ni (Besedje 2011), je pa zabeležen v Megiserjevem Mnogojezičnem tezavru (1603), pri Svetokriškem (Snoj 2006) idr., zapisan je tudi v Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju (1894–1895) ob *dera* in besedotvornih različicah z osnovo *suh-*:

- jétika**, *f.* die Hektik, die Schwindsucht; – prim. lat. hectica, bav. ettich;
sušica, *f.* 3) die Auszehrung, die Schwindsucht; die Darrsucht (beim Vieh);
2. déra, *f.* 2) = sušica, die Schwindsucht, *Jan.*;
suhotica, *f.* = sušica, die Darrsucht, die Abzehrung, *Cig.*;
sušljâvica, *f.* = sušica, die Schwindsucht, *C.*

3.1.2 Za *zanoihtnico* (SLA V038, 1/80) ‘gnojno vnetje za nohtom ali ob njem’¹³ se v govorih pojavljajo izpeljanke s podstavo *-noht-*: *za-/na-/z-na-noht-(n)ica/-ik/-arica*, *-gnid-*: *zagnida, gnida, zagnidnica*; po nekajkrat se pojavi ljudsko poimenovanje z osnovo črv-/črm/črn-: *črv, črvec* (enkrat), *črm, črvec, črnica*, ter z osnovo *-prst-*: *zaprstnik, zaprščnik, razpršček, uhetran prst*. Poleg njih so v rabi še: (*hudi*) *kukec, zaparknica, smetilj, metljaj, zagnet, zavesnica, zmrzlina*, po latinskem izrazu *panaric*, po nemškem *jeter* (nem. Eiter). V več kot 50 točkah pa prevladuje glagolski opis bolezni, morda tudi pomen ‘skeleča bolečina za nohti, v prstih zaradi mraza’: *gnojiti se za nohtom* (T202, T158), *zanoihtati se (komu), zanoihtati (koga), zaiti za nohtom/nohte, zagnojiti se (za/pod nohtom), gnojiti se prst/prst je ogojen, rediti se/zbirati se za nohtom komu, hetrati se* (SLA 1.2: 196–198).

V zdravilskih knjigah je najpogosteje zapisana besedna zveza *červ na perstu*:

- Bunčik: *červi v perstu, červ v trebuhu, červe pregnati*;
- Orožen: *umori červa*.

3.1.3.1 Za *garje* (SLA V474, 1/81) ‘zelo nalezljiva bolezen živali in ljudi z močnim srbenjem, ki jo povzročajo zajedavci’¹⁴ se v SLA pojavljajo naslednji korensko razlikovalni izrazi, ki s terminološkega stališča odražajo nenatančno, pogosto vzporednopomensko poimenovalno motivacijo, pomensko prekrivno s sorodnimi kožnimi boleznimi s podobnimi simptomi (srbenjem) in videzom (kot pri rani: *kraste*, po obliki, barvi: *lišaj, rdečke, maruskle*) ipd.:

- *gar-*: *garje, garinj* < nejasno, verjetno *gař-ę (*gar-ь ‘gorenje’) (SLA 1.2: 199);

¹³ SMES: **panarícij** -a m vnetje posameznih struktur na prstu roke; sin. črv (3), panaritium: poljud. črv.

¹⁴ SMES: **gárje** gárj ž, mn. → **skábies** -a m nalezljiva kožna bolezen z močnim srbenjem, ki jo povzročajo pršice; sin. garje, scabies, srbečica. – **krásta** -e ž tvorba na površini kože, ki nastane iz strjene krvi in drugih telesnih izcedkov; sin. crusta: gnojna ~.

- *krast-*: *krasta/hrasta* (*korst-), (strnjeno v manjšem arealu);
- *srb-*: *srbečina, srbeča, srbicinja, srbež, srbečica, srbeščica* (tudi pomensko širše) (← *svьrb-ě-ti 'srbeti');
- *srab* (*svorb-ъ ← *sverb-ti);
- *drp-*: *drpljica* (← *dьrp-a-ti 'praskati');
- *skrn*: *oskrumba* < *o-skьrn-ьb-a ← (*skьrn-ъ 'umazan');
- *lih-*: *lišaj* < *liš-aj-ъ (← *lix-ъ 'preostal, lih, slab');¹⁵
- *rd-*: *rdečke* (*rьd-ě-ьk-e), prevzeti leksemi: *grinte* (srvnem. grint, nemško Grind 'krasta, garje'), *krece* (nemško Krätze 'garje', šebe (nemško Schäbe 'garje, kraste'), šanta (avstrijsko bavarsko nemško Schante 'rana'); *ruš-ič* (nejasno, morda furlansko russa 'strgati, praskati, drgniti'), *ronj* (furlansko rogne, italijansko rognna 'garje'), *maruske* (furlansko varuscli, ki je izraz za 'ošpice'), škabja (italijansko scabbia 'garje, srab').

3.1.3.2 V zdravilskih bukvah zapisani izrazi za 'garje' so omejeni na pet zgoraj navedenih korenov psl. izvora (*garje, skrumbe, srbečina, lišaj(i)*, pri Bunčku še *gobe*) ter nekatere prevzete (pri vseh *grinte*, pri Bunčku šebe, ki so v atlasu navedene le v T052 (Radlje ob Dravi, ob pridevniku *ošebov* in sopomenki *krece*) in v T029 (Obirsko – Ebriach) kot pridevnik (šebava *ovca* poleg *garjava*). V primerjavi z govori, kjer izraz *garje* prevladuje, je ta zapisan le v najmlajšem rokopisu ob *grinte* in *kraste*, medtem ko v besedilih prevladuje večpomenski prevzeti izraz *grinta/grinte*, ki poimenuje 'garje' le v T410 (Čabar) in v T411 (Ravnice), kar pomeni, da je izraz *garje* zamenjal germanizem *grinte*, ki je v atlasu zabeležen le še med leksemi za 'mozolj', in sicer v T083 (Brdice pri Kožbani):

- Bunčik: za *šebe, inu grinte, grinta al gobe* ≠ T037 *gârje, gôrje*;
- Rant: *te male grinte med koža inu mesam, grinte mokre na glavi*;
- sopodpomenke *lišaj, skrumbe, pege, inu grinte, ja vse kar se nardi iz flusa, al žleht ferderbanje krvi* ≠ T183: *γxârje*, T184 (Gabrak): *γârje, xrâsta, lëšâj*,
- Orožen: *garje, grinte na glavi, kraste* ≠ T300 *gârje*, T302 (Lokavec): *gârje, sërbečica*.

3.1.3.3 Če primerjamo zapise v Pleteršnikovem slovarju z današnjo rabo v krajevnih govorih, ugotovimo, da so *garje* in *kraste* v množinski rabi medsebojno dvopomenske, *lišaj* ima drugačen pomen, nekaj korenov ni (*drp-*, *krece*, *šebe*, *maruske*, *škabja* ...), dodani pa so *prh-ljaj/prišč-ec* in dva prevzeta izraza: *gruže* v Reziji in *spelude*, južnoslavizem *šuge*, besedotvorni različici *skrun-a, srab-ljivka*.¹⁶

¹⁵ SMES: *lišaj* -a m, 2. nestrok. neopredeljena kožna bolezen, ki navadno srbi.

¹⁶ *gârje*, garij, f. pl. 1) die Krätze, die Räude; g. imeti; črvive garje, die Milbenkrätze, Cig; – 2) = hraste, Gor.; – prim. lat. agria, fr. agrie, die Flechte, C.

gârne, f. pl. = garje 1), *Soška dol.-Erj. (Torb.)*.

grúže, f. pl. = garje, Rez.-C.

krâsta, f. 1) die rauhe Rinde, die sich an einer Wunde, einem Geschwür oder Ausschlag bildet, der Schorf; krasta se je na rani naredila; – pl. kraste, = garje, die Krätze, *Dalm.-Valj. (Rad)*; – 2) = kapnik, C.

3.1.4 Za izraz **šen** (SLA V476, 1/82) 'nalezljivo vnetje kože, ki ga povzročajo streptokoki'¹⁷ so v SLA zapisani tile korensko različni leksemi glede na videz, obliko, barvo obolelega mesta na koži: slovanskega izvora so: *šen* (*šena*) iz *pšeno* 'zrnje, očiščeno plev', *lišaj*, *prisad*, *ječmen*, *rusa bol*, *rdečica*, *srbeščica*, *ježeva koža*, *upala*, *repiče*, *pireč ogenj* 'goreč, žgoč' (deležniška oblika glagola **pyr-ě-ti* 'goreti, tleti'), *mačuha*, prevzeti izrazi: *flis*, *fleki*, *frišrana*, *rotlavf*, *rožepilja*, *rižipola*, *rizipel*, *zema*, *jarbolec*. Izrazi kot *lišaj*, *flis* so večpomenski in označujejo tudi druge bolezni (npr. *lišaj* še garje). Za izbrane točke so izkazane le oblike iz (*p*)*šen(o)*, v knjigah pa najdemo le metaforično zvezo *pereč/divji ogenj* in v najmlajši tudi *šen*:

- Bunčik: *divji ogin* (239) = T037: *šēna*;
- Rant: *perječ oganj* = T183: *ūšēn*;
- Orožen: *šen*, *perič ogen* = T300: *šjēn*.

3.1.5 Tudi za **ošpice** (SLA V487, 1/83, 203) 'nalezljiva bolezen s pegastimi izpuščaji, ki se pojavlja zlasti pri otrocih',¹⁸ obstaja v govorih veliko različnih izrazov, ki se deloma pomensko prekrivajo z drugimi otroškimi nalezljivimi boleznimi s podobnim osipom:

3. ruša, *f.* die Krätze, nav. *pl.* ruše = garje, *Bolc*, *Staro Sedlo-Erj.* (*Torb.*); – prim. *furl. russar* = garati, kratzen.

grinta, *f.* 1) der Grind, die Räude; *pl.* grinte, die Räude (als Ausschlagskrankheit), die Krätze; – 2) die Flachsseide (*cuscuta epilinum*), *SlGor.-Erj.* (*Torb.*); – iz nem.

spelude, *f. pl.* = grinte, *C.*; – (*speludi*, Schuppen v. glühendem Eisen, Spleißen –, *Cig.*; *dvomna beseda*).

lišáj, *m.* 1) die Flechte (ein Hautausschlag).

oskrumba, *f.* 2) eine Hautkrankheit, *Kr.-Valj.* (*Rad*); der Ausschlag, *Cig.*; oskrumbe so se mu napravile po obrazu, *Polj.*

skrumba, *f.* der Greuel, *Meg.*; – *pl.* skrumbe, ekelhafte Geschwüre, der Grind, *Mur.*, *Cig.*

skrūna, *f.* der Makel, *Cig.*, *Fr.-C.*, *kajk.-Valj.* (*Rad*); – ein krankhafter Ausschlag, *C.*; der Grind, *Bes.*

sralbjvka, *f.* 1) die Krätzige, *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*

srâb, *m.* die Krätze (bolezen), *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *Mik.*, *kajk.-Valj.* (*Rad*), *Savinska dol.*

svrâb, *m.* die Krätze, die Räude, *Cig.*, *Jan.*; – prim. *srab*.

príšċac, -šċaca, *m.* die Krätze, *C.*

prhljâj, *m.* 1) die Räude, *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *C.*, *Fr.-C.*; – 2) *prhljaji*, die Schuppen (des Kopfgrindes), die Kopfschuppen, *Dict.*, *Cig.*; – 3) der Rieselausschlag, der Friesel, *Cig.*

šūga, *f.* die Räude, die Krätze, *C.*; – iz *hs.*

¹⁷ SMES: **erizipél** -a m akutna okužba kože in podkožja, ki jo povzročajo β-hemolitični streptokoki, kaže se z mrzlico, vročino, rdečino in otekline, najpogosteje na obrazu in udih, možni zaplet je glomerulonefritis; sin. *erysipelas*, *šen*.

¹⁸ SMES: **ošpice** ošpic ž, mn. zelo nalezljiva otroška bolezen, ki jo povzroča virus ošpic in se začne z značilnimi prehladnimi znaki, sledi jim izbruh makulopapuloznega izpuščaja po glavi, trupu in udih (s številnimi zapleti med boleznijo, cepljenje je bistveno zmanjšalo pojavljanje bolezni); sin. *morbili*, *morbilli*.

SMES: **norice** noric ž, mn. zelo nalezljiva, predvsem otroška bolezen, ki jo povzroča virus *noric* in poteka z značilnim mehurčkastim izpuščajem, iz katerega se razvijejo kraste, po preboleli okužbi virus ostane v organizmu v mirujoči obliki (pri padcu odpornosti ponovna bolezen poteka kot herpes zoster); sin. *kozice*, *varicella*, *varičela*, *vodene koze*.

- (a) slovanskega izvora: *ošpice, osepnice, robad, dobroc, riselj, koza, divje koze, rdečke, gobe, srab, pičke, špičke, špičice, žitovnice, osip* (hrv.), *bobinke* (kajkavsko 'koze'),
- (b) romanskega izvora: *marusklje, marušljice, bruskulje, ruske, rožalija, ronje, varičela,*
- (c) germanskega izvora: *plehi, blek, flere, avsslag, masern, reteln, šofploten,* nejasno: *legine, pladevice* in opis *ven vržen ma* v T029.

Za 'ošpice' najdemo v zdravilskih knjigah naslednje izraze: pri Bunčku kar tri različne korene: *osempice/osempnice* (morda po premetu *pn* iz *osepnice*), *koze* (kalk po nemškem *Pocken, Bocken* 'koze' (SLA 1.2: 203)) in *bleki* (stvnem. *flęc, flęccho*, srvnem. *vlęc, vlęcke* 'krpa' (SLA 1.2: 204)), ki se ne ujemajo z narečnim špički in nemškim *masern*, pri Rantu korensko ujemalni, a glasovno drugačen leksem *ošpice*, pri Orožnu pa izraza ni bilo moč najti:

- Bunčik: *osempica (koza), od osempiz inu Blekou, za osempnice* (trikrat), *Bleke* ≠ T037: *špičqi*, T029: *má:særn, wèn wår:žen mà;*
- Rant: *ožbce/ošpce, hudi bleki na žvoto* (?), T183: *wõsce;*
- Orožen: *l, – T300: špičke, pljēhi, T301, T302 ōšpice.*¹⁹

3.2.1 Raba navedenih poimenovanj za sorodne kožne bolezni v krajevnih govorih in v zdravilskih knjigah izkazuje različna pomenska razmerja: podpomenek istega pomenskega polja se lahko zamenjujejo in poimenujejo eno bolezen ali pa različne bolezni:

- kožne izpuščaje: *lešaj, garje, grinte, kraste;*
- otroške nalezljive bolezni: *ošpice, koze, plehi, rdečke, bleki, pege* 'ošpice, norice, rdečke, pegavica'.

3.2.2 Tudi pomenska razmerja med nekaterimi drugimi izrazi za bolezni so zelo prepletena, v zdravilskih knjigah je težko določiti pravi pomen: npr. za 'kašelj' se v knjigah pojavljata dva izraza: kašel in katar, v SLA pa je katar sopomenka za 'nahod' (1/85): nem. *Katarrh* 'hudo vnetje sluznice, hud prehlad' (SLA 1.2, 207), ki se pojavlja na Koroškem, vendar ima Bunčik za 'nahod' izraz *našeške*, ki ustreza poimenovanju *našest* iz SLA, a je izkazan v Prekmurju. Za 'bezgavka, tj. del telesa, bolezen na tem delu telesa, škrofuloza (tuberkulozno vnetje vratnih bezgavk)' je v SLA zabeleženih čez 50 izrazov vključno z glasovnimi in besedotvornimi variantami, a iz gradiva ni vedno razvidno, ali gre za bolezen ali morda za del telesa (SLA V479,1/86), 209–212), v zdravilskih knjigah pa najdemo samo dva od njih, in sicer *bramor(ji)*²⁰ in *asla*, ki je v SLA izpričana v T073 (Čiginj) in T076 (Livek) (avstrijsko bavarsko nemško *Eisslein* k srvnem. *eiz* 'tvor, čir, ognjok' (SLA 1.2: 211)), medtem ko je v T028 zapisan izraz *škrofelj* (za T037 ni podatka), zasavsko

¹⁹ O navedbah izrazov v starejših slovarjih prim. Horvat 2011: 220.

²⁰ Prim. Pleteršnikov slovensko-nemški slovar (1894–1895): **brámor** [...] *pl.* bramorji, Scropheln, *Notr.-Cig., Jan., Nov.*; imel je bramorje ali bezgavke, *Cv.*; [...] – tudi: brámor, -óra, *Polj.*; – prim. mramor.

bezgavka in poljansko *brzikavka* (*baržikavka*). Za 'revmo' (SLA V480, 1/88, SLA 1.2: 215–216) je v govorih najpogostejši izraz *revmatizem* in *revma*, na sklenjenem ozemlju *skrnina*, v manjši meri *trganje*, *protin*, redko *išias* in *udna bolezen* ter prevzeta poimenovanja *giht*, *fergiht*, šjatika ter enkratnice *prtijl*, *pokostna bol* in *udnica*. V rokopisih prevladujejo germanizmi: *fergiht*, *giht*, Bunčik: *Fergiht v glidah*, *Paralisis* (Bunčik 1817: 186) (nem. *Giht* 'protin, putika, podagra' (SLA 1.2: 216)), kar se ne ujema z narečno rabo (SLA T037 *skrnina*, *revmatizem*), T183 in T300 pa *rematizem*). Za 'mrzlica' (SLA V486, karta 1/87, SLA 1.2: 213–214) najdemo tako v govorih kot v rokopisih izraze z motivacijo mraza in toplote, npr.:

- Rant: *merzleca/merzlica*, *vročina*;
- Bunčik: *merzlica*, *za hicig merzlico*.

3.2.3 Tako v govorih kot v zdravilskih knjigah so bili večkrat zapisani tudi sopomenski izrazi, kot je bilo razvidno že iz zgornjih primerov za dele telesa in bolezni; v besedilih so povezani z vezniki ali nastopajo na različnih mestih: npr. Bunčik: *kuge al Pomorie*; *za šebe*, *inu grinte*; *od osempic inu blekou*; *kila*, *pruh*; pri njem nastopajo tujejezični izrazi (pretežno latinski, redkeje nemški) kot strokovna pomenska razlaga: npr. *griza Dysenteria* idr.

3.3 V zdravilskih knjigah namesto enobesednega izraza pogosto nastopajo samostalniške zveze in opisi, tako npr. za pomen 'otitis': Rant: *bolečine teh ušes*, *po ušesih strela* (Močnik 2007: 67), 'tinnitus': *šumenje teh ušes*, *po ušesih zvon* (Močnik 2007: 91); 'zgaga': Orožen: *sapo gor žene*, Rant: *kateremu se gor riga al pha*; *riganje*; 'migrena': *po glavi strela* (Močnik 2007: 90), 'tumor': Orožen: *u glau gnije* (Kralj 2012: 76) idr.

3.4 V zdravilskih knjigah so omenjene tudi tele bolezni, ki v SLA niso zajete:

- 'angina?': Rant: *langina al bula noter u gerlu*, Orožen: *langina*;
- 'epilepsija': Rant: *božjast terga*, *božje meče*, *katere meče*, Orožen: *za božjast (v čevah)*, *božjast terga*, *kirga božjast meče*;
- 'dizenterija': vsi: *griza*, *ta kervava griza*, *ta bela griza*, Bunčik: *griza bejla*, *griza kervavo /zeleno/ hicik*, *griza Dysenteria*;
- 'kolika': Rant: *modron*, *grizenje po čevh*, Orožen: *madron*, *klanje*;
- 'mrtvoud, kap': Bunčik: *božij žlak (Letargus)*, Rant: *božji žlak*, Orožen: *kap*;
- 'oteklina': vsi: *otok*, Bunčik: *otuek*, Rant: *otok teh zhev*, *otok (na oči obež)*, *otekla urana*, *otečena materenca*, Orožen: *otok is pers in spod rebar*;
- pljučnica 'pnevmonija': Rant: *te gnile pluča*, *(prehladene pluča, merzle, bovine pluča)*, Orožen: *plučnica*, *prehlajene plučē/falene plučē/šlajm v plučeh*;
- izraz za 'tifus' ima samo Bunčik: *legar*;
- 'tumor' poimenujejo: *rak*, *bule na ženskih persih*, Bunčik: *raka ž*;
- bolezni oči: 'mrena' je imenovana še z izrazom *pika* in *prata*: Orožen: *pika*, *mrena*, Rant: *pika*, *mrena*, *prata*; druge težave z očmi so izražene stavčno opisno: Rant: *serbe oči*, *oči se sprejemajo* (Bunčik: *očesa hetrasta* 'vnete oči') itd.

4 Izsledki analize

4.1.1 Primerjava izrazja je dokazala pomembno uporabnost atlasa in komentarjev za zgodovinske besedoslovne raziskave, za preverjanje (ne)ohranjenega besedja, glasovnih in nekaterih oblikovnih razlik. Glede na razpoložljivo gradivo, zajeto v narečnem atlasu, ugotavljamo, da je sodobna narečna slika nekoliko drugačna zaradi spreminjanja vrst boleznih skozi čas, nekateri starejši (prevzeti) izrazi so omejeni v rabi (npr. *bramorji* 'bezgavke, skrofuloza' ali pomenu (npr. *krof* 'vrat, grlo', v rokopisih tudi bolezen 'oteklina na tem delu telesa, golša'), drugih pa se ni dalo preveriti, ker jih vprašalnica ne vsebuje (pri delih telesa *vranica*, za boleznih *angina*, *božjast*, *kap*, *kolika*, *pljučnica* ali večpomenskih in prevzetih izrazov, kot so npr. *otok*, *flus*, *šlajmi*, *miserbost*, *drtje* idr.), vendar je z narečnim gradivom omogočena preverljivost izrazov, zapisanih v besedilih, z govorjenimi na ožjem/širšem območju, tako da se da določiti kontinuiteto starejšega besedja v posameznih zemljepisnih različkih. Vzporejanje starejšega izrazja z gradivom v SLA je razkrilo nekatere prednosti, ki jih omogoča uporaba atlasa in komentarjev: kartografski pristop podaja nazorno predstavitev izrazne primerljivosti in poimenovalnih možnosti na človeka vezane predmetnosti, natančen narečni zapis pa njihov dejanski izgovor.

4.1.2 Primerjava glasovne podobe v pisnem in govornem viru je potrdila, da je lahko poknjženi zapis v zdravilskih bukvah s pomočjo atlasa primerljiv z dejansko uresničitvijo v govoru – SLA je natančen vir podatkov, ki pokaže ujemanja in razlike med govorom in zapisom, prepoznavanje glasovne podobe otežuje le neenoten fonetični zapis v posameznih točkah SLA, ki je v uvodu sicer pojasnjen z verodostojnostjo podatkov, ki je tovrstno posodabljanje ne bi ohranilo (Karmen Kenda-Jež, *Fonetična transkripcija*, SLA 1.1: 27).

4.1.3 Morfološka analiza je z nepogrešljivimi besedotvornimi in pomenskimi izpeljavami v komentarjih (SLA 1.2) in z rekonstrukcijo izvora korenskih in besedotvornih morfemov podprla analizo ujemalnih leksemov v rokopisih.

4.1.4 Primerjani leksemi za določen pojem izkazujejo njihovo ustaljenost in spremembe v rabi. Razlike v vrsti gradiva so odvisne tudi od nejezikovnih sprememb: mnoge bolezni se ne pojavljajo več in zato izrazov zanje ni več v zavesti govorcev, nastajajo pa nove z novimi poimenovanji. Spremembe rabe so v primerjanih točkah opazne zlasti pri prevzetem izrazju za bolezni, kjer je vidna zmanjšana razprostranjenost izoleks v prostoru, ohranjajo se večinoma na obrobju v stiku z jeziki izposoje. Izrazi za dele telesa in bolezni tako v pisni kot v govorjeni rabi potrjujejo vzporednopodpomenske in nadpomenske zamenjave, ki povzročajo večpomenskost posameznih izrazov in ustvarjajo novo sopomenskost, enobesedne izraze nadomeščajo besednozvezni ali stavčni opisi. V govorih preseneča tudi bogata korenska raznolikost, nastala z metaforičnimi prenosi, ki razkrivajo ljudsko domiselnost in ustvarjalnost.

4.2 Pri uporabi atlasa pa opažamo tudi nekatere pomanjkljivosti, ki se jih bo morda dalo pri nadaljnjih zvezkih odpraviti:

- simbolna vrsta karte nekoliko otežuje iskanje redke pojavitve simbola, v nekaterih primerih pri enkratnih simbola tudi ni mogoče najti;
- prepoznavanje krajevne določenosti izraza omogoča šele vpogled v krajevni indeks, zato bi v obstoječih kartah lahko označili vsaj večja mesta ali za osnovo vzeli karto z označenimi začrtanimi mejami narečnih skupin;
- med začetnimi kartami pogrešamo osnovno narečno karto z izpisanimi kraji oz. okrajšavami ali vsaj z vnesenimi (večjimi) krajevnimi imeni,²¹ zato bi bilo morda smiselno narečni karti na začetku ob točkah dodati tudi okrajšave krajev ali tako kot v bolgarskem narečnem atlasu (Antonova-Vasileva 2001) dodati prosojnico z označenimi kraji, ki se polaga na karte, pri nas bi vanjo lahko vrisali tudi meje med narečnimi skupinami in morda kratične oznake za vse točke;
- okrajšave za vse točke bi bile lahko sistemsko dodane tudi gradivu za vsako karto, da ne bi bilo treba iskati pomoči v uvodni legendi točk po krajih;
- uporabnost bi povečala dostopnost kart v interaktivni obliki.

4.3.1 V nadaljevanju so predstavljeni predlogi za dodatno zbiranje narečnega besedja. Ob gradivu za SLA se za nadaljnje terenske raziskave specialnega strokovnega narečnega izrazja kaže potreba po tematsko zamejenih dodatnih, strokovno prilagojenih vprašalnicah: tako bi bilo za področje zdravilstva in homeopatije dobro sestaviti samostojno vprašalnico za informatorje, ki se sami ukvarjajo z zdravilstvom, zeliščarstvom ali zbiranjem izrazja, ki bi vsebovala tudi druge tematske skupine besedja (zdravilne rastline, dele rastlin, pripravke, ljudske farmakološke in medicinske izraze, mere in količinske izraze, predmete, posodje ipd.). Slabost takega zbiranja bi bile neenakomerno porazdeljene točke po narečnih skupinah.

4.3.2 Ponovno se je potrdila potreba po zbiranju narečnega besedja z drugačnim leksikografskim pristopom poleg geolingvističnega: dobrodošel bi bil splošnoslovenski narečni spletni vsevrstni slovar: zasnovan kot spletni slovar po pomenskih poljih, z glasovno poenostavljenim zapisom besed, v katerega bi poleg dialektologov in etnologov s terensko pridobljenimi podatki lahko prispevali izraze in razlage različni uporabniki, poznavalci in zbiratelji narečnega besedja in v katerega bi bilo torej možno dodajati gradivo. Vanj bi lahko vključili številne obstoječe zbirke in sezname narečnih besed z različnih zemljepisnih področij.²² Presenetljiv pogled na

²¹ Prim. na koncu priloženo osnovno karto v Benedik 1999 (za stranjo 154) z nekaterimi mesti (Ljubljana, Kranj, Celje, Novo mesto, Maribor, Velikovec, Celovec, Beljak, Nova Gorica, Trst, Čedad).

²² Npr. (dostop 15. 2. 2014):

- *Slovenski narečni slovar besed: po regijah* (<http://www.slovarbesed.com/>)
- *Razvezani jezik* (<http://razvezanijezik.org>)
- *Pokaži jezik: prvi prosti slovar žive slovenščine* (z nekaterimi narečnimi izrazi) (<http://www.pokazijezik.si/slovar/>)
- Alessandro Oman, *Naša špraha: ziljsko narečje iz Ukev = Dizionario zegliano di Ugovizza*, Ukve, 2011.

splet je odstrl množico elektronskih naslovov večinoma neenotno in tudi nestrokovno zbranega pogovornega in narečnega besedja iz različnih slovenskih krajev in regij, ki vsem omogoča dopolnjevanje z novimi izrazi oz. pomeni. Obstoječi »Slovenski narečni slovar besed« ima po abecedi urejen seznam besed s pomenom, z barvo pa je označena narečna skupina, v katero se beseda uvršča,²³ medtem ko je rezijanski slovar z iskalnimi polji po vaseh, standardni rezijanski, knjižni slovenski in narečni obliki, z glasoslovno ter oblikoslovno opredelitvijo iztočnice, ki ga pripravlja rezijanolog Han Steenwijk z Univerze v Padovi, znanstveno zasnovan. Da so dejavnosti za spletno narečno zbirko v zadnjem času pospešene, kaže tudi na spletu objavljena shema za vnos narečnega besedja v elektronski slovarski sestavek za govorno predstavitvijo, ki je verjetno računalniška zasnova za bodoči slovenski spletni narečni slovar.²⁴ Iz seznama zbirk je razvidno, da nastajajo tudi nove družbenovrstne kategorije, ko se oblikujejo »slovarji področnih knjižnih jezikov« (kot npr. Slovar zasavskega knjižnega jezika s poudarkom na Trboulščini).²⁵

5 Za sklep

Naj zaključim z navedkom iz delovnega poročila načrtovalca slovenskega lingvističnega atlasa, akademika Frana Ramovša izpred 80 let, ki je še vedno aktualen kljub obilici vseslovenskih in področnih terminoloških zbirk, spletnih slovarjev in porajajočih se zbirk besedja: »Lingvistični atlas je neobhodno potrebno sredstvo za študij dialektov in jezika« (Fran Ramovš, v Ljubljani, 31. marca 1934, R 46/IV-10:1).

- *Slovar zasavskega knjižnega jezika: SZKJ s poudarkom na Trboulščini* (<http://www.medves.si/me/SZKJ.htm>)
- Ana Koren, *Spletni angleško-slovenski slovar idiomov* (<http://www.projectidiom.com/index.php?subpageid=5>)
- Renato Podbersič, *Vrtojbensko-slovenski slovar* (<http://www.amebis.si/izdelki/amvss/>)
- *Resianica: slovar rezijanščine* ([http://purl.org/resianica/dictionary/xml; http://147.162.119.1:8081/resianica/dictionaryForm.do](http://purl.org/resianica/dictionary/xml;http://147.162.119.1:8081/resianica/dictionaryForm.do); 15. 2. 2014 povezavi nista bili aktivni)
- *Koropedija: abecedni slovar koroških besed in fraz* (<http://www.koropedija.si/>)
- *Lovrenški slovar* (<http://www.lovinc.si/informacije-1/lovrenski-slovar>)
- *Slovar idrijskih besed* (<http://slovar.idrija.ws/new/>)
- *Ana mičkена zbirka crklajnskih besid* (<http://www.pef.uni-lj.si/markor/zbirkacb.htm>)
- *Slovar štajerskega knjižnega jezika* (<https://slo-tech.com/forum/t100592>)
- *Prekmurski slovar* (<http://sobotainfo.com/slovar/>)
- *Lujzekov slovar: prleščina za vsakši den* (<http://www.korenof-lujzek.com/slovar.php>)
- *Prleški slovar* (<http://www.prlekija-on.net/slovar-prleskih-besed.html>)
- Anja Benko, *Slovar koroškega podjunskega narečja* (<http://www.narecna-bera.si/>)

²³ Na osnovni spletni strani sta objavljeni dve barvni narečni karti; druga je starejša Ramovševa, ki ne ustreza v celoti današnji razmejitvi narečij.

²⁴ *Narečni slovar Slovenije* (<http://www.educa.fmf.uni-lj.si/katalogi/narecja/>): maska vsebuje naslednje postavke: Vnos, Zvok, Slika, Izpis, Narečje, Iskanje, Geslo, Polje, Način iskanja.

²⁵ Npr. z začetka: AHTUKA aktovka, torba za šolske potrebščine; AGNEZ površinski kop v Trbovljah, ime hčerke last. Trb. Rud.; AJFRAT biti ljubosumen [...] (<http://www.medves.si/me/SZKJ.htm>).

Viri in literatura

- Antonova-Vasileva 2001 = Lučija Antonova-Vasileva idr., *B'lgarski dialekten atlas: obobštavašt tom I–III: fonetika – akcentologija – leksika*, Sofija: Knigoizdatelska k'šta »Trud«, 2001.
- Besedje 2011 = Kozma Ahačič idr., *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).
- Benedik 1999 = Francka Benedik, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za slovenski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999.
- Bunčič 1817 = Johan Bunčič, *Arcniske ročne bukvice, 1817* (rokopis). <http://www.rav.sik.si/e_knjiznica/digitalna_knjiznica/>
- Dolenc 1973 = Milan Dolenc, *Ljudske medicinske knjige iz okolice Škofje Loke, Loški razgledi 20*, (1973), 69–79.
- Dolenc 1983–1987 = Milan Dolenc, *Bibliografija rokopisnih ljudsko-medicinskih bukev in zapisov s slovenskega etničnega območja, Slovenski etnograf 49* (1983–1987), 31–74. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-M0ZGUIMS>>
- Giljanović 2011 = Suzana Giljanović, *Izbrani romanizmi s področja bolezní v istrskoslovenskih govorih za Narečni atlas slovenske Istre in Krasa (NASIK)*, v: *Narečna prepletanja*, ur. Goran Filipi, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče – Univerzitetna založba Annales, 2011, 111–122.
- Horvat 2011 = Mojca Horvat, *Leksika s pomenskega polja »bolezní« v primorski narečni skupini (po gradivu za SLA, v: Narečna prepletanja, ur. Goran Filipi, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče – Univerzitetna založba Annales, 2011, 209–227.*
- Kralj 2012 = Tadej Kralj, *Jezik Zdravilskih bukev Filipa Orožna s konca 19. stoletja: diplomsko delo*, mentorica Irena Orel, Ljubljana: [T. Kralj], 2012.
- Močnik 2007 = Tanja Močnik, *Jezikovne lastnosti treh rokopisnih medicinskih knjig iz 18. in 19. stoletja: diplomsko delo*, mentorica Irena Orel, Ljubljana: [T. Močnik], 2007.
- Orožen = Filip Orožen, *Zdravilske bukve* (rokopis, hrani ga Frida Orožen iz Hrastnika).
- Pleteršnik = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana, 1894–1895 (2006). <<http://bos.zrc-sazu.si/pletersnik.html>>
- Rant = Jakob Rant, *Bukve za vse potrebe tega gmein folka*, 1851 (rokopis, hrani ga NUK Ms 1483/1).
- SLA 1.1 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezní, družina) 1: atlas*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2011 (Jezikovni atlasí).
- SLA 1.2 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezní, družina) 2: komentarji*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2011 (Jezikovni atlasí).
- SMES = *Slovenski medicinski e-slovar* <<http://www.lek.si/si/skrb-za-zdravje/medicinski-slovar/>>
- Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.
- Snoj 2006 = Marko Snoj, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega I–II*, Ljubljana: ZRC, 2006 (Dela razreda za filološke in literarne vede SAZU 49/7–8).
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana, 1994. <<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>>

**The *Slovenian Linguistic Atlas* as a source for diachronic lexicon studies
(expressions for parts of the body and diseases from nineteenth-century
books on folk medicine)**

Summary

Examining the expressions for specific parts of the body and diseases in folk-medicine books and comparing them to attestations in nearby areas in the *Slovenian Linguistic Atlas* revealed that the atlas and its commentaries have great utility: it is a detailed source of information for comparing (standardized) phonetic forms with their actual realization in the local dialect, and it facilitates identification of semantic relations between synonymous and polysemous dialect expressions. The derivations and their bases used in the commentaries are also of great help. The cartographic approach makes it possible to clearly compare the expressions and the range of names for a particular denotation. The article concludes by presenting proposals for raising the profile of the material in the atlas and outlining the current state and prospects of online dialect lexicography.

Narečne tvorjenke s priponskim obrazilom *-ica* iz pomenskega polja »človek« (po gradivu za SLA 1)

Mojca Horvat

Cobiss: 1.01

V prispevku je prikazan eden izmed možnih načinov sekundarne interpretacije narečnega gradiva iz Slovenskega lingvističnega atlasa (SLA) 1, izdanega leta 2011, pri čemer so v središču tvorjenke s priponskim obrazilom *-ica*, katerih razvrstitev je potekala v skladu z morfemsko zgradbo priponskega niza in v skladu z besednovrstno pripadnostjo motivirajoče besede. Pogostnost in zemljepisna razporeditev analiziranih poimenovanj je ugotavljana s pomočjo besedotvorne karte.

Ključne besede: besedotvorje, pomenotvorje, narečja, priponsko obrazilo *-ica*, Slovenski lingvistični atlas

Dialect derivatives with the suffix *-ica* from the semantic field 'man'

This article shows a possible secondary interpretation of the dialect material in volume 1 of *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas, SLA 1), published in 2011. It focuses on derivatives with the suffix *-ica* that were classified according to the morpheme structure of the suffix and the part-of-speech category of the motivated word. The frequency and geographical distribution of the expressions analyzed are determined using a word-formation map.

Keywords: word formation, meaning formation, dialects, suffix *-ica*, *Slovenian Linguistic Atlas*

0 Uvod

Namen pričujoče razprave je večdelen: (a) prikazati eno izmed možnosti nadaljnje obdelave gradiva, analiziranega v Slovenskem lingvističnem atlasu (SLA) 1, ki s prvokratnim kartiranjem in komentiranjem še zdaleč ni bilo izčrpano, (b) prispevati k doslej v slovenskem prostoru redkim raziskavam besedotvornih značilnosti narečne zvrsti, (c) ugotoviti oblikovne, pomenske ter sistemsko- in zemljepisnorazvrstitvene značilnosti narečnega besedja, tvorjenega s priponskim obrazilom *-ica*.

Za pričujočo razpravo je bilo izbrano tvorjeno samostalniško besedje iz SLA 1 z najpogostejšim priponskim obrazilom, tj. *-ica*, ki tvori okrog 140 različnih poimenovanj, pred drugim najpogostejšim obrazilom, ki je *-ec*, z okrog 100

različnimi pojavitvami. Da je *-ica* ena »najpogostejših in najtvornejših slovenskih pripon« (Bajec 1950: 100), so doslej potrdile že številne besedotvorne raziskave tako knjižnega (npr. Stramljič Breznik 1999a: 35, 59, 96, 106, 112, 118–119; 2010: 61–64) kot narečnega besedja (npr. Horvat 2012: 338).

0.1 Dosedanje besedotvorne raziskave slovenskih narečij

Slovensko narečno gradivo je bilo doslej analizirano zlasti na glasoslovni, oblikoslovni, skladenjski in leksikalni (prim. Kenda-Jež 2006; Toporišič 1987), manj¹ pa na besedotvorni ravni. Vzroke za to je mogoče iskati v več smereh: če imamo pri raziskovanju knjižnega jezika katere koli jezikovne ravnine pred sabo le en jezikovni sistem, je treba pri raziskovanju prostorske zvrsti uzavestiti popolnoma drugačno jezikovno podobo, kjer število jezikovnih sistemov naraste ničkolikokrat oz. tolikokrat, kot je krajevnih govorov nekega idioma.² Hkrati velja upoštevati načelo, da so zanesljive besedotvorne raziskave posameznih jezikovnih sistemov največkrat mogoče šele po kvalitetno in kvantitetno dovoljšnjem naboru glasoslovnih in oblikoslovnih raziskav, kjer pravzaprav sledimo načelu, da so raziskave t. i. hierarhično višjih jezikovnih ravnin mogoče ob natančnem poznavanju zakonitosti t. i. hierarhično nižjih jezikovnih ravnin oz., povedano posplošeno, kjer sledimo smeri preučevanja stanja in razvoja od najmanjših k največjim elementom posameznega sistema. Ob izpolnjevanju navedenih pogojev je torej verjetnost za nove narečne besedotvorne raziskave v slovenskem narečjeslovju večja.

Dosedanje raziskave slovenskega narečnega besedotvorja so nastale predvsem znotraj leksičnih oz. znotraj onomastičnih raziskav (tj. analiz ledinskih, osebnih in hišnih imen) za posamezna manjša sklenjena zemljepisna območja, redke samostojne razprave pa obravnavajo predvsem posamezne besedotvorne pojave na zemljepisno zamejenih območjih (npr. Lenček 1992; Merku 1999; Stramljič Breznik 1994; 2006, Unuk 1997), starejšo leksiko, npr. vzhodnoštajersko imenje pri Dajniku (Rajh 2002) ali pa so kontrastivnega tipa (narečje : knjižni jezik) (Stramljič Breznik 1999b).

Geolingvistično je bilo slovensko narečno besedje doslej interpretirano v monografskih razpravah in v številnih znanstvenih člankih (o dosedanjih vseslovenskih in področnih geolingvističnih delih o slovenskih narečjih gl. Smole 2006), številne izmed njih so povezane s projektom SLA (Benedik idr. 2010; SLA 1), kot plod študentskega seminarskega ali diplomskega dela tudi manjša besedna atlasa (Rebrica 2004, Smole 2003), prav tako za namene geolingvističnih raziskav pa je bila množica slovenskega narečnega besedja morfonološko analizirana v okviru širšega, tj. vseslovenskega projekta Slovanski lingvistični atlas (25 krajevnih govorov) ter v okviru Evropskega lingvističnega atlasa (8 krajevnih govorov) – pri vseh omenjenih so v ospredju predvsem glasoslovne, oblikoslovne in leksikalne analize, ob relevantnem gradivu pa je k temu pritegnjena še besedotvorna analiza.

¹ O razmeroma poznih narečnih besedotvornih raziskavah tudi v poljskem narečjeslovju piše Reichan 1998: 259.

² V mrežo krajev za SLA je vključenih 413 krajevnih govorov.

Znotraj zemljepisno manjšega območja kot v slovanskem in evropskem jezikovnem atlasu so besedotvorne značilnosti 11 slovenskih krajevnih govorov predstavljene tudi primerjalno z drugimi južnoslovanskimi jeziki ob besedju iz pomenskega polja »živali« (Pomianowska 1970). Samostojna vsenarečna besedotvorna raziskava, ki vključuje uporabo geolingvističnih tehnik, je vezana na besedje pomenskega polja »kulturne rastline« in je nastala v sklopu disertacije (Horvat 2012).

Narečne besedotvorne raziskave je tako glede na cilj in zemljepisni obseg mogoče razvrstiti v več tipov: (1) raziskave s ciljem analize besedotvornih značilnosti, tj. nabora, funkcije in razvrstitvenih lastnosti besedotvornih sredstev v **posameznih jezikovnih sistemih** (v primeru narečjeslovja so to posamezni krajevni govori), z manjšim zemljepisnim obsegom (2) raziskave s ciljem (a) ugotovitve sopomenskosti besedotvornih sredstev na **določenem zemljepisnem območju** (določenega narečja, določene narečne skupine (z več narečji) ali določenega idioma), npr. priponskih obrazil *-jak*, *-ica*, *-išče* ... (b) ugotovitve besedotvornih sredstev za izražanje določenega besedotvornega pomena na določenem zemljepisnem območju (npr. za izražanje besedotvornega pomena vršilca dejanja: *-ač*, *-(n)ik*, *-lec*), (3) raziskave s ciljem ugotavljanja produktivnosti, funkcije in zemljepisne razširjenosti posameznih besedotvornih sredstev (npr. za priponsko obrazilo *-ica*), primer katere predstavlja ta prispevek.

0.2 Gradivo

Gradivo za pričujoči članek je bilo pridobljeno s pomočjo odzadnjega seznama iztočnic v besednem kazalu³ (SLA 1.2: 368–380), iz katerega so bile izpisane vse iztočnice, ki na strukturni ravni izkazujejo obliko *besedotvorna podstava* + *-ica*, brez izhodiščnega ločevanja na poimenovanja besedotvornega oz. pomenotvornega nastanka. Nekateri leksemi se v narečnem gradivu pojavljajo v različnih številih in sklonskih oblikah, pri katerih so bili pri poknjževanju in uvrščevanju v odzadnji seznam končniški morfemi izpuščeni in nadomeščeni z vezajem, v prav taki obliki pa so prikazani tudi tukaj (npr. *trepalnic-*, *ustnic-*, *vejic-* ...). V drugi fazi so bile za izpisane iztočnice iz knjige Komentarji (SLA 1.2) prepisane morfološke analize⁴ poimenovanj, s pomočjo katerih je tvorjenke moč uzreti v luči morfemizacije. Z vidika pomenske uvrstitve spada analizirano besedje skladno s SLA 1 v pomensko polje »človek«, izmed katerih jih je največ uvrščenih v podpolje »telo«, sledijo poimenovanja za bolezni, najmanj jih poimenuje družinske člane.

³ Odzadnji seznam iztočnic v besednem kazalu SLA 1.2: 367–380 je zasnoval in glavnino dela zanj opravil Peter Weiss.

⁴ Te se nahajajo v drugem poglavju komentarjev h kartam SLA, naslovljenem *Morfološka analiza*, v katerem je »prikazana oblikovna/morfemska zgradba poknjževanih oblik kartiranih leksemov v praslovanski izrazni podobi« (Šekli 2011b: 16). Avtorji morfoloških analiz so Januška Gostenčnik, Mojca Horvat, Tjaša Jakop, Karmen Kenda-Jež, Vlado Nartnik, Urška Petek, Vera Smole, Matej Šekli, Jožica Škofic in Danila Zuljan Kumar.

1 Opredelitev pojmov

V nadaljevanju bodo opredeljeni termini tvorjenost (motiviranost) besede, večkratna motiviranost tvorjenke, priponski niz in priponski morfem.

1.1 Tvorjenost (motiviranost) besede

Razmerje med netvorjeno in tvorjeno besedo je mogoče ugotavljati z vidika zgradbe besed in njihove motiviranosti/nemotiviranosti ter na podlagi ugotavljanja obstoja/neobstoja besedotvornega predhodnika oz. motivirajoče besede neke besedne enote.

V Slovenski slovnici (Toporišič 2000: 149) je razmerje tvorjena : netvorjena beseda opredeljeno z vidika zgradbe besede, kjer so netvorjene besede z besedotvornega stališča pojmovane kot enodelne, tvorjene pa kot dvodelne, tj. zgrajene iz podstave in obrazila, v Enciklopediji slovenskega jezika (Toporišič 1992: 336) pa kot besede, nastale po besedotvornem algoritmu katere izmed besedotvornih vrst. Ada Vidovič Muha (2000: 39) ločuje tvorjenko od netvorjenke na podlagi morfemske obremenjenosti, pri čemer so tvorjenke opredeljene kot »[b]esede z najmanj enim morfemom več, [pri čemer je] njihova morfemska zgradba [...] zapletenejša, večja pomenska obremenitev pa pričakovana«. Irena Stramljič Breznik (2004: 31–32) govori o tvorjenki oz. motivirani besedi, kadar je izrazno in pomensko razmerje med podstavo in iz nje nastalo tvorjenko razvidno na sinhroni ravni, v širšem smislu pa, kadar je besedi mogoče ugotoviti vrsto motiviranosti, ki je lahko:

- (a) **zvočna** ali **imitativna**, pri kateri so izhodišče motivacije posnemovalni medmeti,
- (b) **pomenska** ali **semantična**, pri kateri se novi pomeni besed ne tvorijo s pomočjo razvidnih besedotvornih sredstev, tj. obrazil, temveč z metaforičnim ali metoni-mičnim prenosom, pri čemer beseda ohrani svojo morfemsko zgradbo, in
- (c) **pomensko-morfemska**, ki omogoča sistemsko tvorbo novih besed, ki jih na podlagi istega korena družimo v besedno družino (*ajdišče*, *ajdovica*, *ajdo-vec*), na podlagi istih obrazil pa v isto pomensko skupino (npr. izražanje po-mena manjšalnosti s priponskim obrazilom *-ica*: *deklica*, *rokica*, *žnabljica*).

Opredelitev tvorjenke z oblikovnega vidika, kakor jo pojmuje klasično analitično besedotvorje, besedotvorno motiviranost besede razlaga na podlagi sinhrono razvidnega/nerazvidnega besedotvornega predhodnika oz. motivirajoče besede in/ali besedotvornega obrazila tvorjenke znotraj opazovanega jezikovnega sistema, pri čemer ugotavlja štiri možne kombinacije (Šekli 2011a: 218):

- (a) prisotnost besedotvorne podstave in prisotnost besedotvornega obrazila – zgradba tvorjenke je razvidna *neposredno*,
- (b) odsotnost besedotvorne podstave in prisotnost besedotvornega obrazila – zgradba tvorjenke je razvidna *posredno* iz strukturno vzporednih tvorb, besedotvorna podstava pa iz besedne družine,
- (c) prisotnost besedotvorne podstave in odsotnost besedotvornega obrazila – zgradba tvorjenke je razvidna *posredno*,
- (č) odsotnost besedotvorne podstave in odsotnost besedotvornega obrazila – nastala enota je sinhrono *netvorjena*.

1.2 Večkratna motiviranost tvorjenke

Tvorjenke z več možnimi morfemskimi segmentacijami⁵ (tip *grešnik*) je mogoče členiti na več načinov (*greš-n-ik* oz. *greš-nik*), kjer imamo opravka z več različnimi besedotvornimi obrazili (*-ik* : *-nik*), vsako s svojim besedotvornim pomenom. Tvorjenka *grešnik* je lahko tako hkrati motivirana na podlagi več besedotvornih predhodnikov: (1) kot izpridevniška tvorjenka (*grešn-ik*) z obrazilom *-ik* in besedotvornim pomenom nosilec lastnosti, (2) kot izsamostalniška tvorjenka (*greš-nik*) z złożenim priponskim obrazilom *-nik* in besedotvornim pomenom opravkar in kot (3) izglagolska tvorjenka (*greš-nik*) z złożenim priponskim obrazilom *-nik* in besedotvornim pomenom vršilec dejanja. Pri tovrstnih tvorjenkah je tako mogoče na podlagi reinterpretacije morfemskih meja računati na nastanek złożenih priponskih obrazil, npr. *-nik*, *-nica*, *-njak*, *-ovec*, *-ovje*, *-ovišče*, ter na posledično spremembo besedotvornega pomena tvorjenke. V pričujoči razpravi so tvorjenke, ki izkazujejo več možnih morfemskih segmentacij, interpretirane na več načinov ter v skladu s tem opredeljene z več možnimi besedotvornimi pomeni.

1.3 Priponski niz, priponski morfem

S pojmom *priponski niz* je razumljen niz priponskih morfemov višjestopenjske tvorjenke, (npr. *-ov-n-ica*, *-in-ica*, *-ar-ica*), s pojmom *priponski morfem* pa eden izmed morfemov priponskega niza tvorjenke, npr. *-n-* v nizu *-n-ica*. Vpeljava obeh pojmov olajšuje razumevanje različnih interpretacij večkrat motiviranih tvorjenk.

2 Narečna poimenovanja z *-ica* iz pomenskega polja »človek«

Za obravnavana poimenovanja ugotavljamo, da je večji delež teh nastal z besedotvornimi postopki, in sicer z izpeljavo, manjši delež pa s pomenotvornimi postopki (s pomenskimi prenosi, tj. z metaforo, manj po z metonimijo).

Poimenovanja, nastala z besedotvornimi postopki, je mogoče v skladu s sinhrono razvidno/nerazvidno besedotvorno podstavo oz. besedotvornim obrazilom razvrstiti v več skupin: (a) tvorjenke z razvidno besedotvorno podstavo in razvidnim besedotvornim obrazilom, ki jih je na podlagi morfemske zgradbe in njihovih priponskih nizov mogoče razvrstiti od nižje- k višjestopenjskim (*-ica*, *-č-ica*, *-ič-ica*, *-ež-č-ica*, *-n-ica*, *-an-ica*, *-en-ica*, *-in-ica*, *-n-in-ica*, *-v/l-ica*, *-lj-ica*, *-ar-ica*, *-av-ica*), nadalje pa po besedovrstni pripadnosti motivirajoče besede (samostalniški, pridevniški, glagolski), ki pa ni vedno enoznačno določljiva; (b) poimenovanja z razvidnim priponskim obrazilom *-ica* in nejasno etimologijo korenskega morfema in (c) poimenovanja, ki na oblikovni ravni izkazujejo strukturo besedotvorna podstava + priponsko obrazilo *-ica*, a so bila s tako obliko prevzeta že iz zemljepisno stičnih idiomov (npr. *punica* 'tašča, ženinova mati').

⁵ Pojem je znan tudi v poljskem besedotvorju kot *derywat wielomotywacyjny* oz. *zjawisko podwójnej motywacji* (Kowalska 2011: 130)

Besedovrstnopomenska opredelitev tvorjenk je potekala v skladu z v SLA 1 izpeljano morfemizacijo tvorjenk, kar se je izkazalo za smiselno zaradi v skupno obravnavo pritegnjenih pojavnic iz 413 različnih jezikovnih sistemov (krajevnih govorov). Morfemizacije narečnega besedja so prikazane v skupni panhroni podobi (SLA 1.2: 16–18).

V gradivu so zapisana tudi poimenovanja, nastala s pomenotvornimi postopki. Ta so v večini pomensko vezana na podpolje »telo«, dve poimenujeta boleznii, medtem ko nobeno ni v zvezi s poimenovanjem članov družine.

2.1 Poimenovanja, nastala z besedotvornimi postopki

S priponskim obrazilom *-ica* (< psl. **-ica*) se v slovenščini tvorijo **izsamostalniške** tvorjenke z besedotvornimi pomeni **ženska oblika** (*golobica, jerebica*), **manjšalnica** (*deklica, dušica, repica*) in **opravkar/opravljalnik** (*bukvica*), **izpridevniške** tvorjenke z besedotvornima pomenoma **nosilnik/nosilec lastnosti** (*golica, sušica*) in **lastnost** (*bledica*), najredkejše so **izglagolske** tvorjenke z besedotvornim pomenom **vršilec/vršilnik dejanja** (*grabljica, perica*).

Množica tvorjenk s priponskim obrazilom *-ica* ima vmesno pridevniško pripono *-ən*, kar kaže na to, da so te v veliki meri tvorjene iz pridevnikov na *-ən* in imajo besedotvorni pomen nosilnik lastnosti. T. i. vmesna pridevniška tvorba, tj. besedotvorni predhodnik oz. motivirajoča beseda, se je pogosto že umaknila iz rabe, včasih pa niti ni obstajala, kar nakazuje na to, da imamo pogosto opravka z abstrahiranim zloženim priponskim obrazilom *-nica*,⁶ ki se lahko pripenja neposredno na samostalniško ali glagolsko podstavo. (Bajec 1950: 100–106)

Na podlagi strukturno enakih vzporednih tvorb je mogoče tvorjenke z *-n-ica/-nica* besedotvornopomensko opredeliti na dva načina, in sicer odvisno od morfemske interpretacije tvorjenk. Tvorjenke z *-n-ica* so lahko **izglagolske** z besedotvornim pomenom **vršilec/vršilnik dejanja**, npr. *blod-nica* (← *bloditi*) ter **izsamostalniške** s pomenom **opravkar/opravljalnik**, npr. *greš-nica* (← *greh*) oz. **prostor/mesto**, npr. *žit-nica*, vse našteje pa je mogoče na podlagi reinterpretacije morfemske meje opredeljevati tudi kot **izpridevniške** z besedotvornim pomenom **nosilnik lastnosti** (← *blod-n-ica* ← *blodna* (*ženska*); *greš-n-ica* ← *grešna* (*ženska*); *žit-n-ica* ← *žitna* (*kašča*)). (Sławski 1974: 98; Šekli 2012: 158)

2.1.1 Tvorjenke z razvidno dvočlensko strukturo, tj. z razvidno besedotvorno podstavo in obrazilom

V prvo skupino se uvrščajo t. i. prave tvorjenke, tj. poimenovanja katerih besedotvorna podstava in besedotvorno obrazilo sta znotraj opazovanega jezikovnega sistema razvidna neposredno.

⁶ V Slovenski slovnici so s priponskim obrazilom *-nica* navedene **izglagolske** tvorjenke s pomenom **vršilec dejanja**, *porodnica*, **izpridevniške** tvorjenke s pomenom **prostor**, npr. *bolnišnica*, **izsamostalniške** tvorjenke s pomenom **prostor**, npr. *čuvajnica, cigárnica*, in **izsamostalniške** tvorjenke s pomenom **stopnjevanost** oz. **poudarjenost**, npr. *bábnica*. (Toporišič 2000: 163, 174, 181, 184)

2.1.1.1 X-ica⁷

V obravnavanem gradivskem korpusu je največ tvorjenk prvostopenjskih, večina je izsamostalniških izpeljank, izmed katerih prevladujejo tavnološke⁸ izpeljanke, sledijo manjšalnice, redkejšje so tvorjenke z besedotvornima pomenoma opravljalik in ženska oblika, najmanj je izpridevniških (vse z besedotvornim pomenom nosilnik lastnosti), izglagolskih (z besedotvornim pomenom vršilnik dejanja) ter izpredložnozveznih izpeljank.

2.1.1.1.1 Izsamostalniške tvorjenke**(a) Tavnološke izpeljanke**

To so tvorjenke, katerih predmetni pomen je enak predmetnemu pomenu besedotvorne podstave, saj jih priponsko obrazilo besedotvornopomensko ne modificira, temveč je zgolj nosilec strukturalne funkcije.⁹

koščica 'kost, gleženj' < **košč-ic-a* ← **kost-b*, rod. **kost-i*/**košč-e* 'kost'

križice 'križ' < **križ-ic-e* ← **križ-b* 'križ'

ledvice 'ledvice' < **lęDV-ic-e* ← **lędv-o* 'ledje, ledvica' (*V* → ∅ (*ledice*), *D* → ∅ (*levice*))

lumpice 'ledvice' < **(lump)-ic-e* ← avstr. bav. nem. *Lumpe* 'ledvica'

maruškljic- 'ošpice' < **(maruškl)-ic-* ← furl. *varuscli* 'koze'

obrvice 'obrvi' < **o-brv-ic-e* ← **o-brv-* 'obrvi'

ošpic- 'ošpice' ≤ **o-sv-p-ic-* ← **o-sv-p-a* 'osepnice, koze' ← **o-sup-ti se*, **o-sv-p-o se* 'osuti se, oluščiti se (o koži)'

peščica 'pest, dlan, ščepec, prgišče' < **pęšč-ic-a* ← **pęst-b*, rod. **pęst-i*/**pęšč-e* 'pest'

punjica 'prgišče' < **(puń)-ic-a* ← **(puń)-a* ← it. *pugno* 'pest'

pupica 'dekle' < **(pup)-ic-a* ← (*pup*)-*a* ← it. *pupa* 'dekle'

revica 'sirota' < **(ręv)-ic-a* ← **(ręv)-a* 'beda, revščina, žalost' ← bav. srvnem. **röuwe*, srvnem. *riuwe* 'kesanje, žalost, bolečina, trpljenje'

stavica 'pregibi prstov' < **stav-ic-a* ← **stav-a* ← **stav-i-ti* 'staviti'

ščepica 'ščepec' < **ščęp-ic-a* ← **ščęp-b* 'ščepec'

škranjica 'sence' < **Skorn-ic-a* ← **Skorn-a*, **Skorn-e*/**Skorn-i* ← **skorn-i*, rod. **skorn-e* 'sence' (*S* → *š*, *sk* > *šk*)

temenica 'teme' < **tęmen-ic-a* ← **tęmę*, rod. ed. **tęmen-e* 'teme, vrh, najvišji del'

tetica 'teta, ujna' < **tet-ic-a* ← **tet-a* 'teta'

ujnica 'ujna' < **uj-yn-ic-a* ← **uj-yn-a* ← **uj-yn-b* 'ujčev' ← **uj-b* 'ujec, materin brat'

vdovica 'vdova' < **vędov-ic-a* ← **vędov-a* 'vdova'

žnabljica 'ustnica' < **(žnabl)-ic-a* ← **(žnab(ę)l)-b*/**(žnabl)-a* ← srvnem. *snabel* 'kljun'

⁷ Velika črka *X* nadomešča korenski morfem, mala črka *y* pa predponsko obrazilo v izpredložnozveznih tvorjenkah.

⁸ Zveza *tavnološka izpeljanka* je prevzeta iz poljskega jezikoslovja (Kowalska 2011: 127: *derywat tautologiczny*), s katerim se v slovenskem besedotvorju zapolnjuje terminološka praznina za poimenovanje tovrstnih tvorjenk.

⁹ O strukturalni funkciji priponskega obrazila gl. npr. Kowalska 2011: 127; Sławski 2011: 57, 60, 64, 70, 77; Šekli 2012: 151.

(b) Manjšalnice

- bubica** 'mozolj' < **bub-ic-a* ← **bub-a* in **bqb-a* 'nekaj majhnega in okroglega'
bubljica 'mozolj' < **bub-ǫl-ic-a* ← **bub-a* in **bqb-a* 'nekaj majhnega in okroglega'
bulica 'mozolj' < **bul-ic-a* ← **bul-a* 'bula'
ččica 'dekle' < *(*čč*)-*ic-a* ← *(*čč*)-*a* 'dekle' ← kor. nem. *Tschätsche*, tudi *Zätsche*, *Zätsche* 'igrača, malenkost'
deklica 'hči, dekle' < **dēt-ǫk-ǫl-ic-a* ← **dēt-ǫk-ǫl-ē* ← **dēt-ē* 'otrok'
hčica 'dekle' < **dǫt-ic-a* ← **dǫtí* 'hči'
luknjica 'nosnica' < **luk-ń-ic-a* ← **luk-ń-a* ← **lukati* 'opazovati' ali bav. nem. *Lucken* 'luknja'

(c) Opravljajnik

- senica** 'sence' < **sǫn-ic-a* ← **sǫn-ǫ* 'spanje'
zimica 'mrzlica' < **zim-ic-a* ← **zim-a*

(č) Ženska oblika

- dinarica** 'dekle' < *(*dinar*)-*ic-a* ← nem. *Diener* 'služabnik, sluga'
frajarica 'dekle' < *(*frajar*)-*ic-a* ← nem. *Freier* 'snubač'
hlapica 'dekla' < **xolp-ic-a* ← **xolp-ǫ* 'sluga, suženj, fant'
pastirica 'dekla' < **past-yǫ-ic-a* ← **past-yǫ-ǫ* ← **pas-ti* 'pasti'
švigerica 'tašča' < *(*švigǫr*)-*ic-a* < nem. *Schwieger*- (← nem. *Schwiegermutter* 'tašča')

2.1.1.1.2 Izpridevniške tvorjenke

(a) Nosilnik lastnosti

- ljubica** 'dekle' < **ľub-ic-a* ← **ľub-ǫ* 'ljub'
mrzlica 'mrzlica' < **mǫrz-l-ic-a* ← **mǫrz-l-ǫ* 'mrzel' < **mǫrz-ti*, **mǫrz-nǫ-ti* 'postati mrzlo, zmrziniti'
rdečica 'šen' < **rǫd-ēf-ic-a* ← **rǫd-ēf-ǫ* tož. ed. m 'rdeč' ← **rǫd-ē-ti* 'postajati rdeč'
srbečica 'garje' < **svǫrb-ēf-ic-a* ← **svǫrb-ēf-ǫ* ← **svǫrb-ē-ti* 'srbeti'
starica 'stara mati' < **star-ic-a* ← **star-ǫ* 'star'
suhica 'jetika' < **sux-ic-a* ← **sux-ǫ* 'suh'
sušica 'jetika' < **suš-ic-a* ← **sux-ǫ* 'suh'
ubožica 'sirota' < **u-bož-ic-a* 'ubožica' ← **u-bog-ǫ-j-ǫ*/**u-bog-a-j-a* 'ubogi/uboga'
zadnjica 'zadnjica' < **zad-ǫń-ic-a* ← **t- zad-ǫń-a-j-a* ← **ta*/**tǫ*/**tě*/**tē* 'ta' + **zad-ǫń-ǫ* 'zadnji'

2.1.1.1.3 Izglagolske tvorjenke

(a) Vršilnik dejanja

- trepnjice** 'trepalnice' < **trep-en-ic-ē* ← **trep-a-ti* 'narahlo udarjati, plahutati, krilliti, tresti'
trešljica 'mrzlica' < **trēs-l-ic-a* ← **trēs-l-ǫ* ← **trēs-ti* 'tresti'

2.1.1.1.4 Izpredložnozvezne tvorjenke (y-X-ica)

- ozeNic-** 'obrví, trepalnice' < **o-zěń-ic-a*
podkolenica 'piščal' < **podǫ-kolěń-ǫn-ic-a* ← **podǫ* 'pod' + **kolěń-o* 'koleno'
zanohtica 'zanohtnica' < **za-nogǫt-ic-a* ← **za* 'za' + **nogǫt-ǫ* 'noht'

2.1.1.2 X-ič-ica (-ica-ica)

2.1.1.2.1 Izsamostalniške tvorjenke

(a) Manjšalnice

mrvičica 'ščepec' < **mbrv-ič-ic-a* ← **mbrv-a* 'drobec, drobir'

špičice 'ošpice' ≤ **stɔp-ič-ic-e* ← **stɔp-ic-a*

2.1.1.3 X-ež-č-ica

2.1.1.3.1 Izsamostalniška tvorjenka

(a) Opravljalik

srbeščica 'garje, šen' < **svɔrb-ež-bč-ic-a* ← **svɔrb-ež-b* ← **svɔrb-ě-ti* 'srbeti'

2.1.1.4 X-n-ica

2.1.1.4.1 Tvorjenke z več možnimi morfemizacijami

Navedene tvorjenke obravnavamo kot večkrat motivirane tvorjenke, saj ji je mogoče na podlagi morfemizacije besedotvornopomensko opredeljevati na dva načina – kot izsamostalniške s priponskim obrazilom *-nica* in z besedotvornim pomenom opravljalik oz. kot izpridevniške s priponskim obrazilom *-ica* in z besedotvornim pomenom nosilnik lastnosti.

črnica 'zаноhtnica' < **čɔrn-ɔn-ic-a* ← **čɔrn-ɔ* 'črv'/**čɔrn-ic-a* ← **čɔrn-ɔ* 'črn'

lakotnica 'križ, kolk¹⁰' < **olkot-ɔn-ic-a* 'lakotnica' ← **olkot-a* 'lakota' ← **olk-a-ti* 'biti lačen'

mraznica 'mrzlica' < **morz-ɔn-ic-a* ← **morz-ɔ* 'mraz'

nosnica 'nosnica' < **nos-ɔn-ic-a* ← **nos-ɔ* 'nos'

pljučnica 'jetika' < **pluč-ɔn-ic-a* ← **pluč-ɔn-ɔ* ← **pluč-a* 'pljuča'

udnica 'revma, vodenica' < **ud-ɔn-ic-a* ← **ud-ɔn-ɔ* ← **ud-ɔ* 'ud, člen'

ustnic- 'ustnica' < **ust-ɔn-ic-a* ← **ust-a* 'usta'

2.1.1.4.2 Izsamostalniške tvorjenke

(a) Tavtološke izpeljanke

Lastnost navedenih tvorjenk je pomensko ujemanje izpeljanke s predmetnim pomenom njenega korenkega morfema. Besedotvorno obrazilo ni nosilec besedotvorne, temveč strukturalne funkcije.

ličnica 'lice' < **lič-ɔn-ic-a* ← **lic-e* 'lice'

obrvice 'obrvi' < **obrɔv-ɔn-ic-e* ← **obrɔv-* 'obrvi'

pestnica 'pest' < **pɛst-ɔn-ic-a* ← **pɛst-ɔ*, rod. **pɛst-i*/**pɛšč-e* 'pest'

2.1.1.4.3 Izglagolske tvorjenke

(a) Vršilnik dejanja

Osepnice 'ošpice', nastalo v nar. razvoju¹¹ **o-sɔp-ɔn-ic-e* ← **o-sɔp-ɔ se* 'osuti se, oluščiti se (o koži)'

¹⁰ Prvotno gre za poimenovanje s pomenom 'vbočeno mesto na trebuhu med zadnjim rebrom in kolkom – pomenska motivacija z 'lačen' v zvezi z dejstvom, da je to mesto na telesu vbočeno le pri suhem, lačnem človeku ali živali'.

¹¹ Poknjžena oblika bi se glasila *osapnice* (SLA 1.2: 203)

potrepanice ‘trepalnice’ < **po-trep-a-n-ic-e*

sutnic- ‘ošpice’ ≤ **o-sup-t-ɨn-ic-* ← **o-sup-ti se*, **o-sɨp-ɔ se* (z aferezo *o-*)

tipalnice ‘trepalnice’ < **tip-a-l-ɨn-ic-e* ← **tip-a-ti* ‘tipati’

trepalnic- ‘trepalnice’ < **trep-a-l-ɨn-ic-a* ‘trepalnica’ ← **trep-a-ti* ‘narahlo udarjati, plahutati, kriliti, tresti’

zmraznica ‘mrzlica’ < **sɨ-morz-ɨn-ic-a*

2.1.1.4.4 Izpredložnozvezne tvorjenke (y-X-n-ica)

nanohtnica ‘zanohtnica’ < **na-nogɨt-ɨn-ic-a* ← **na* ‘na’ + **nogɨt-b* ‘noht’

potrepalnice ‘trepalnice’ < **po-trep-a-l-ɨn-ic-e*

zagnidnica ‘zanohtnica’ < **za-gnid-ɨn-ic-a* ← **za* ‘za’ + **gnid-a* ‘gnida’

zanohtnica ‘zanohtnica’ < **za-nogɨt-ɨn-ic-a* ← **za* ‘za’ + **nogɨt-b* ‘noht’

zaparknica ‘zanohtnica’ < **za-čɨpar-ɨk-ɨn-ic-a* ← **za* ‘za’ + **čɨpar-ɨk-ɨ* ‘krempelj’ (+ križanje z avstr. bav. nem. *Pärtl* ‘hudič’)

znanohtnica ‘zanohtnica’ < **sɨ-na-nogɨt-ɨn-ic-a* ali **jɨz-na-nogɨt-ɨn-ic-a* ← **jɨz-‘iz’* ali **sɨ-* ‘skupaj, z’ + **na* ‘na’ + **nogɨt-b* ‘noht’

2.1.1.5 X-es-n-ica

ritesnica ‘zadnjica’ < **rit-es-ɨn-ic-a* ← **rit-b* ‘rit’

2.1.1.6 X-eš-n-ica

ritešnjice ‘zadnjica’ < **rit-eš-ɨn-ic-e* ← **rit-b* ‘rit’

2.1.1.7 X-us-n-ica

ritusnica ‘zadnjica’ < **rit-us-ɨn-ic-a* ← **rit-b* ‘rit’

2.1.1.8 X-an-ica

2.1.1.8.1 Izsamostalniška tvorjenka

(a) Tavtološka izpeljanka

sestranica ‘sestrična’ < **sestr-an-ic-a* ← **sestr-an-a* ← **sestr-a* ‘sestra’

2.1.1.9 X-en-ica

2.1.1.9.1 Izpridevniške tvorjenke

(a) Nosilnik lastnosti

golenica ‘piščal, meča’ < **gol-ɨn-ic-a*/**gol-en-ic-a* ← **gol-ɨn-b*/**gol-en-b* ‘golen’ ← **gol-b* ‘gol, nag’

ognjenica ‘mrzlica’ < **ogn-en-ic-a* < **ogn-en-b* ‘ognjen’ ← **ogn-b* ‘ogenj’

vodenica ‘vodenica’ < **vod-en-ic-a* ← **vod-en-b* ‘voden’ ← **vod-a* ‘voda’

2.1.1.10 X-in-ica

2.1.1.10.1 Izsamostalniška tvorjenka

(a) Tavtološka izpeljanka

družinica ‘družina’ < **druž-in-ic-a* ← **druž-in-a* ← kolektiv od **drug-b* ‘sopotnik, tovariš, prijatelj’

2.1.1.11 X-n-in-ica

2.1.1.11.1 Izsamostalniška tvorjenka

(a) Tavtološka izpeljanka

nosnica 'nosnica' < **nos-ɔn-in-ic-a* ← **nos-ɔ* 'nos'

2.1.1.12 X-v/l-ica

2.1.1.12.1 Izglagolske tvorjenke

(a) Vršilnik dejanja

delavica 'dekla' < **děl-a-v-ic-a* ← **děl-a-ti* 'delati'

migalice 'trepalnice' < **mig-a-l-ic-e* ← **mig-a-ti* 'mežikati, utripati'

mrazčalica 'mrzlica' < **morz-ɔč-a-l-ic-a* ← **morz-ɔč-a-l-ɔ* ← **morz-ɔč-a-ti* < **morz-ɔk-ɔ* ← **morz-ɔ* 'mraz'

2.1.1.13 X-lj-ica

2.1.1.13.1 Izglagolska tvorjenka

(a) Vršilnik dejanja

drpljica 'garje' < **dɔrp-ɔl-ic-a* ← **dɔrp-a-ti* 'praskati'

2.1.1.14 X-ar-ica

2.1.1.14.1 Izsamostalniške tvorjenke

(a) Ženska oblika

gazdarica 'gospodinja' < *(*gazd*)-*ar-ic-a* ← madž. *gazda* 'gospodar'

gospodarica 'gospodinja' < **gospod-ar-ic-a* ← **gospod-ar-ɔ* ← **gospod-ɔ* 'gospod, gospodar'

2.1.1.14.2 Izpredložnozvezne tvorjenke (y-X-ar-ica)

zanohtarica 'zanohtnica' < **za-nogɔt-ar-ic-a* ← **za* 'za' + **nogɔt-ɔ* 'noht'

2.1.1.15 X-av-ica

2.1.1.15.1 Izpridevniške tvorjenke

(a) Nosilnik lastnosti

bradvica 'bradvica' < **bord-av-ic-a* 'bradvica' ← **bord-av-ɔ* ← **bord-a* 'brada'

krvavice 'črevo' < **krɔv-av-ic-e* ← **krɔv-av-ɔ* 'krvav' ← **kry*, rod. **krɔv-e* 'kri'

2.1.1.15.2 Izpredložnozvezne tvorjenke (y-X-av-ica)

obradavica 'bradvica' < **o-bord-av-ic-a* 'bradvica' ← **bord-av-ɔ* ← **bord-a* 'brada'

2.1.2 Poimenovanja z razvidnim priponskim obrazilom *-ica*

in nejasno etimologijo korenskega morfema

V poglavju so zbrana poimenovanja, ki na strukturni ravni izkazujejo priponsko obrazilo *-ica*, zaradi nerazjasnjene etimologije korenskega morfema pa v SLA 1.2 niso morfemizirana, niti nedvoumno poknjžžena – njihova izrazna podoba izkazuje le glasovno, ne pa tudi zgodovinsko-etimološko poknjžžitev.

bezgavica ‘bezgavka’,¹² nejasno, zelo verjetno besedotvorna različica k *bezgavka*
bezgovljica ‘bezgavka’, nejasno, morda v zvezi z gor. *bezèlj* ‘prišč, mozolj’ ali *bržê*
 ‘žleza slinavka’

kloftica ‘bezgavka’, nejasno

lampice ‘ledvice’ < *(*lamp*)-*ic-ε*, nejasno, verjetno v zvezi z *lumpice*¹³

leblice ‘ledvice’, verjetno po križanju **leDV-ic-ε* z neko drugo osnovno

moškalice ‘trepalnice’ < *(*moškal*)-*ic-ε*, nejasno, morda v zvezi z *moštace*

nazbica ‘nebo’, nejasno, morda **na-zob-ic-a* ← **zobъ* ‘zob’

obllice ‘lice’, nejasno, morda križanje med **lic-e* in **ob(v)ьlic-a* ‘oblica’

osempica ‘ošpica’, nejasno, morda v zvezi z *osepnica*¹⁴

ospetnica ‘ošpica’, nejasno, morda v zvezi z *osepnica*

piknjica ‘ščepec’, nejasno, morda **pik-ñ-ic-a*

pitomnice ‘bezgavke’, nejasno, morda v zvezi z bovškim pridevnikom *pitomen*
 (nar. *pitun*) ‘gojen’

pledevice ‘ledvice’, nejasno, morda v zvezi z *ledvice*

pladevice ‘ošpice’, nejasno

repica ‘piščal’, nejasno, morda v zvezi z nem. *Rippe* ‘rebro’

šenice ‘sence’, nejasno

škufica ‘pregibi prstov’, nejasno, morda v zvezi s sln. *škofica* ‘najmanjši kovanec,
 pol vinarja’

vremenica ‘bezgavka’, nejasno, morda **vermen-ic-a* ← **vermę* ‘vreme’

zavesnica ‘zanohtnica’, nejasno

žitovnice ‘ošpice’, nejasno

2.1.3 Poimenovanja, prevzeta iz zemljepisno stičnih idiomov

V poglavju je zbranih šest poimenovanj, ki so kot tvorjenke s strukturo besedotvor-
 na podstava + priponsko obrazilo *-ica* prevzeta iz zemljepisno stičnih idiomov, in
 sicer iz hrv. (knjižnega) jezika, zapisana pa so bila v kontrolnih točkah na Hrvaškem
 (Banfi, Dubravica, Hum na Sutli, Ravna Gora, Ravnice, Brest).

domačica ‘gospodinja’ < *(*domačic*)-*a* ← hrv. *domaćica* ‘gospodinja’

groznica ‘mrzlica’ < *(*groznic*)-*a* ← hrv. *groznica* ‘vročina, trešljika’

punica ‘tašča’ < *(*punic*)-*a* ← hrv. *punica* ‘ženinova mati, tašča’

slepoočica ‘sence’ < *(*slepoočic*)-*a* ← hrv. *sljepoočica* ‘sence’

stražnjica ‘zadnjica’ < *(*stražnic*)-*a* ← hrv. *stražnjica* ‘zadnjica’

trepavic- ‘trepalnice’ < *(*trepavic*)- ← hrv. *trepavice* ‘trepalnice’

¹² *bEz*gavka, nejasno (ESSJ 1: 19, Snoj 2003: 38) (*E* → *i* v T159, T185, T186, T197, T208,
 T220, T221, T316, T317, T319, T320, T322)

¹³ *lumpice* < *(*lump*)-*ic-ε* ← avstr. bav. nem. *Lumpe* ‘ledvica’

¹⁴ *Osepnice*, nastalo v nar. razvoju **o-sъp-ьn-ic-ε* (*O* → *θ* v T008, T009; leksem je zapisan
 v koroških in panonskih narečjih s prehodom **ā* > *e*, poknjžena oblika bi se glasila *osa-*
pnic-).

2.2 Poimenovanja, nastala s pomenotvornimi postopki

Poleg poimenovanj, nastalih z besedotvornimi postopki, se v SLA 1 pojavljajo tudi taka, katerih nastanek so pogojevali pomenotvorni postopki, v pričujočem članku pa je njihovo razvrščanje potekalo v skladu z v SLA 1 določenimi narečnimi pomeni iztočnic in njihovimi motivirajočimi besedami. Pri večjem delu obravnavanih poimenovanj ugotavljamo njihov metaforični, pri manjšem delu pa metonimični nastanek.

(a) Metonimija

- babica** 'stara mati, tašča' < **bab-ic-a* ← **bab-a* 'stara ženska'
babnica 'žena' < **bab-ьn-ic-a* ← **bab-a* 'stara ženska'
bedrica 'kolk' < **bedr-ic-a* ← **bedr-o* 'bedro, bedrna kost'
devica 'vdova' < **děv-ic-a* ← **děv-a* 'mlada, vendar že odrasla mlada ženska'
kitčica 'gleženj' < **kyt-ьč-ic-a* ← **kyt-a* 'kita'
mamica 'stara mati' < **mam-ic-a* ← **mam-a* 'mama'
mrvica 'ščepec' < **mьrv-ic-a* ← **mьrv-a* 'drobec, drobir'
mulica 'ustnica' < **(mul)-ic-a* ← **(mul)-a* 'usta, gobec' ← kor. nem. *mule* 'našobljena usta', srvnem. *müle* 'usta, gobec'
nunica 'stara mati, vdova' < **(nun)-ic-a* ← poznolat. *nonna* 'dojilja, vzgojiteljica'
prežica 'ščepec' < **(prež)-ic-a* ← **(prež)-a* ← furl. *prese* 'prijem, oprimek', it. *presa* 'prijem, oprimek'
šakica 'ščepec' < **šak-ic-a* ← **šak-a* 'dlan, prgišče, pest'
šobica 'ustnica, usta' < **šob-ic-a* ← **šob-a* 'štrleča ustnica'
zeNic- 'obrvi, trepalnice' < **zěn-ic-a* ← **zěn-a* 'zenica'

(b) Metafora

- betica** 'pest' < **bьt-ic-a* ← **bьt-ь* 'bet'
butica 'lobanja' < **bьt-ic-a* ← **bьt-ь* 'bet'
gobica 'ustnica' < **gob-ic-a* ← **gob-a* 'goba'
gubica 'trepalnica' < **gub-ic-a* ← **gub-a* 'guba'
kroglica 'bezgavka' < **krōgl-ic-a* ← **krōgla* ← **okrōgla* pod besedotvornim vplivom starinskega in narečnega sln. *kūgla* 'krogla' (Snoj 2003: 327)
mišica 'meče' < **myš-ic-a* 'mišica' ← **myš-ь* 'miš'
mulice 'čreva' < **(mul)-ic-e* ← furl. *mule* 'želodec, klobasa'
oslice 'ledvice' < **os(ь)l-ic-e* ← **os(ь)l-a* 'brus, osla'
ribica 'ledvice, piščal, meča' < **ryb-ic-a* ← **ryb-a* 'riba'
šaflijca 'ščepec' < **(šaf)l-ic-a* ← nem. *Schaffel* 'škaf'
šajbica 'piščal' < **(šajb)-ic-a* ← nem. *Scheibe* 'kolut, plošča'
vampica 'meča' < **(vamp)-ic-a* ← **(vamp)-ь* ← bav. srvnem. *wamp* 'trebuh'
vejic- 'trepalnice' < **věj-ic-a* ← **věj-a* 'veja'
vejčice 'trepalnice' ← **věj-ič-ic-e* ← **věj-ic-a* ← **věj-a* 'veja'
vetrnica 'bezgavka' < **větr-ьn-ic-a* ← **větr-ь* 'veter'

3 Geolingvistična interpretacija analiziranega besedja

Za analizirana poimenovanja se obenem zastavlja vprašanje, kako so ta razporejena oz. pogosta po posameznih narečnih skupinah, na kar bomo poskušali odgovoriti s pomočjo jezikovne besedotvorne karte (v Prilogi), ki je bila izrisana s tehnikami in metodami, uveljavljenimi v geolingvistiki. Kot najustreznejša tehnika se je izkazala znakovna, kjer je število poimenovanj v posameznem krajevnem govoru prikazano z deležem zapolnitve kroga, tako da prazen krog pomeni prisotnost 1–3 poimenovanj v posameznem krajevnem govoru, četrtinska zapolnitev 4–6 poimenovanj, polovična zapolnitev 7–9 poimenovanj, tričetrtinska 10–12 poimenovanj, v celoti zapolnjen krog pa 13–16 poimenovanj.

Kot je razvidno iz karte, je mogoče v slovenskih narečjih določiti območja, kjer so poimenovanja z *-ica* iz obravnavanega pomenskega polja »človek« zapisana redko, pogosto oz. množično, vsaj z eno pojavitvijo pa so prisotna prav v vseh¹⁵ krajevnih govorih.

Območja z množično pojavitvijo so vezana predvsem na obrobna vzhodnejša oz. jugovzhodna narečja, in sicer so to vsa narečja panonske narečne skupine (najštevilčnejše v severnih in južnih govorih prekmurskega narečja, vzhodnejših govorih prleškega, haloškega in slovenskogoriškega narečja), skrajni vzhodni govori štajerske narečne skupine (južnopohorsko narečje – T357 Lobnica, T359 Miklavž na Dravskem polju, T361 Zgornji Slemen, posavski govori T300 Turje, T302 Lokavec, na stiku s hrvaškim prostorom pa srednještajerska govora T339 Dobovec pri Rogatcu in T408 Hum na Sutli ter kozjanska govora T345 Bistrica ob Sotli in T409 Dubravica), celotno območje južnobelokranjskega narečja, izven tega bolj ali manj sklenjenega območja pa še v petih govorih gorenjskega narečja med Kranjem in Radovljico ter v posameznih razpršenih krajevnih govorih ostalih narečnih skupin: koroška narečna skupina (T009 Kranjska Gora, T045 Dobrova pri Dravogradu, T049 Pernice, T051 Vuzenica), primorska narečna skupina (T071 Drežnica, T072 Zatulmin, T090 Avče), rovtarska narečna skupina (T169 Idrija), dolenska narečna skupina (T229 Vnanje Gorice, T264 Trebnje) s kosteljskima točkama T282 Delač in T412 Ravna Gora ter štajerska narečna skupina (T316 Mozirje, T317 Motnik).

Prav tako na obrobna, le da na zahodna narečja, so vezana območja z najmanj številčno prisotnostjo poimenovanj. Sklenjeno območje se pričinja v ziljskem narečju, ki se proti jugu nadaljuje v narečja primorske narečne skupine ter v obrobnejših zahodnih govorih rovtarske narečne skupine, poteka čez kraške obalne govore v Tržaškem zalivu ter se zaključi v istrskem narečju, proti vzhodu pa se od ziljskega narečja nadaljuje v notranjost koroške narečne skupine na avstrijski strani, kjer zajema predvsem govore z levega brega Drave. Manjša sklenjena območja z redkimi poimenovanji z *-ica* so še znotraj dolenskega narečja (govori od Stične (T254) vzdolž ob reki Krki do Dvora), v štajerski narečni skupini pa govori z levega brega

¹⁵ Gradiva ni le za krajevni govor T406 Ženavci (Jennersdorf), ki se nahaja na avstrijskem Gradiščanskem.

Save v sevniško-krškem podnarečju, kozjanski govori, srednještajerski govori ter kozjaško podnarečje).

Zemljepisno in številčno se med obema omenjenima arealoma nahaja območje, kjer se analizirana poimenovanja ne pojavljajo množično, niti redko, temveč razmeroma pogosto. To območje je vezano na gorenjsko, rovtarsko, dolensko narečno skupino, srednje- in zgornjesavinjsko narečje štajerske narečne skupine ter govore na avstrijskem Koroškem na desnem bregu Drave.

Iz opisane situacije je razvidno, da so območja z največjim številom analiziranih poimenovanj z *-ica* zemljepisno vezana na (jugo)vzhodnejša narečja, kar potrjujejo tudi besedotvorne raziskave narečnega gradiva iz drugih pomenskih polj (npr. »(kulturne) rastline« prim. besedotvorni karti 2.1.4 in 3.1.1 Priponski morfem *-ica* v Horvat 2012: 433, 473), ki so bolj ali manj v zemljepisnem stiku s sosednjim hrvaškim jezikovnim prostorom, za katerega velja, da so tvorjenke s priponskim obrazilom *-ica* tudi sicer veliko pogostejše, kar je razvidno iz nekaterih besedotvornih kart Slovanskega lingvističnega atlasa (OLA 9: 27, 35, 45; prim. karte 1 'glava' (manjš.), karta 4 'sence', karta 8a 'zenica'), dodatno pa to potrjuje kartirano gradivo s področja južnoslovanskih jezikov iz pomenskega polja »živali« (prim. karte 10 'krt', 15A 'škrjanec', 17 'lastovka', 22 'pijavka', 37 'ovčka', 42 'mlada mačka', 56 'goska', 58A 'račka' v Pomianowska 1970: 56, 66, 72, 82, 116, 130, 161, 164), iz česar je mogoče sklepati, da so omenjena območja slovenskih narečij del veliko širšega areala, ki poteka po južnoslovanskem¹⁶ območju. V zvezi z zemljepisno razporeditvijo in pogostnostjo tvorjenk s priponskim obrazilom *-ica* ugotavlja Pomianowska (1970: 182–185), da so te za narečja južnoslovanskih govorov izjemno pogosta, posebej še za narečja hrvaškega in srbskega jezika.

4 Povzetek

Iz pričujočega prispevka je razvidno, da so besedotvorne raziskave slovenskih narečij izhajajoč iz gradiva, pridobljenega z vprašalnico za SLA, možne, kljub temu da vprašalnica v primarni fazi predvideva neposredno pridobivanje glasoslovno, oblikoslovno, leksično ter semantično, ne pa tudi besedotvorno diferenciranega gradiva, in naj bi služila predvsem za »prvo zapisovanje narečij na celotnem slovenskem ozemlju« (Benedik 1999: 17). Besedotvorne značilnosti slovenskih narečij je tako mogoče na podlagi tega gradiva ugotavljati v sekundarni fazi, npr. po izrisu leksičnih kart, kjer na podlagi morfemizacije leksemov izstopijo njihova besedotvorna sredstva (za raziskave s ciljem ugotavljanja nabora, funkcije in razvrstitvenih značilnosti besedotvornih sredstev v posameznih jezikovnih sistemih) oz. po sistematični in načrtni izgradnji korpusa tvorjenk z določenimi besedotvornimi

¹⁶ O razširjenosti in pogostnosti priponskega obrazila *-ica* v južnoslovanskih jezikih v primerjavi z zahodnimi in vzhodnimi slovanskimi jeziki, kjer so za enak besedotvorni pomem pogostejša druga priponska obrazila (npr. *-ika*), prim. Sławski 1974: 98–99.

sredstvi (za raziskave s ciljem ugotavljanja produktivnosti, funkcije in zemljepisne razširjenosti posameznih besedotvornih sredstev), kot je to prikazano v pričujočem prispevku.

Za 145 obravnavanih poimenovanj ugotavljamo, da je večji delež teh nastal z besedotvornimi postopki, in sicer z izpeljavo, manjši delež pa s pomenotvornimi postopki (s pomenskimi prenosi, tj. z metaforo, manj po z metonimijo). T. i. pravih tvorjenk, torej tistih, ki imajo na sinhroni ravni v obravnavanem jezikovnem sistemu razvidno strukturo besedotvorna podstava + besedotvorno obrazilo *-ica*, je 91; 20 poimenovanj izkazuje strukturo tvorjenke, vendar pa je etimologija korenskega morfema ostala nerazjasnjena, 6 poimenovanj je prevzetih iz zemljepisno stičnega idioma, 28 jih je pomenotvornega nastanka, nekoliko več po metafori, manj pa po metonimiji.

Izmed t. i. pravih tvorjenk jih je največ izsamostalniških, pri čemer prevladuje tavnološke izpeljanke, po številu sledijo manjšalnice in feminativi, najmanj jih ima besedotvorni pomen opravljalnik, enajst tvorjenk, večinoma s slovarskim pomenom 'zanohtnica' je tvorjenih iz samostalniške predložne zveze, te so nosilke besedotvornega pomena opravljalnik.

Štirinajst tvorjenk je izpridevniških, vse z besedotvornim pomenom nosilnik lastnosti, dvanajst pa izglagolskih z besedotvornim pomenom vršilnik dejanja.

Sedem tvorjenk je mogoče v skladu z njihovo morfemizacijo označiti kot večkrat motivirane tvorjenke, in sicer kot izsamostalniške z besedotvornim pomenom opravljalnik ter zloženo pripono *-nica* oz. kot izpridevniške z besedotvornim pomenom nosilnik lastnosti ter besedotvornim obrazilom *-ica*.

Z vidika zemljepisne razporeditve za obravnavana poimenovanja ugotavljamo, da so ta na nekaterih območjih redkejša, tj. v narečjih primorske narečne skupine, pogostejša pa so v jugovzhodnejših narečjih, s katerimi predstavljajo del veliko širšega areala, ki ga tvori priponsko obrazilo *-ica*.

5 Preglednica s prikazom strukture tvorjenk

Legenda: I = iztočnica; T = tvorjenka;¹⁷ P, PN = priponsko obrazilo, priponski niz; PM1 = priponski morfem 1; PM 2 = priponski morfem 2; PM 3 = priponski morfem 3; PrM = predponski morfem; SPL = slovarski pomen leksema; BPr = besedotvorni predhodnik; Bpo = besedotvorni pomen; S = samostalnik; SPz = samostalniška predložna zveza; P = pridevnik; G = glagol; M = manjšalnica, O = opravljalnik, TI = tavnološke izpeljanke; Ž = ženska oblika; NL = nosilnik lastnosti, VD = vršilnik dejanja

Opomba: V preglednico so vključene vse tvorjenke, obravnavane v razdelku 2.1.1, medtem ko poimenovanja iz razdelkov 2.1.2, 2.1.3, 2.1.4 in 2.2 niso vključene v tabelo.

¹⁷ Pri tvorjenkah z več možnimi morfemskimi segmentacijami je v preglednici podana le ena izmed možnosti, in sicer segmentiranje na največje možno število morfemov.

I	T	P, PN	PMI	PM2	PM3	PrM	SPL	BPr	BPo
1. bubica	*bub-ic-a	-ica	-ica				mozolj	S	M
2. bubljica	*bub-b-ic-a	-ica	-ica				mozolj	S	M
3. bulica	*bul-ic-a	-ica	-ica				mozolj	S	M
4. čočica	*(čoč)-ic-a	-ica	-ica				dekle	S	M
5. dekljica	*dět-ыk-ыl-ic-a	-ica	-ica				1. hči, 2. dekle	S	M
6. hčica	*dыt-ic-a	-ica	-ica				dekle	S	M
7. luknjica	*luk-n-ic-a	-ica	-ica				nosnica	S	M
8. mrvičica	*mыrv-ic-ic-a	-ič-ica	-ica	-ica-			ščepec	S	M
9. špičice	*stыp-ic-ic-ę	-ič-ica	-ica	-ica-			ošpice	S	M
10. senica	*sыn-ic-a	-ica	-ica				sence	S	O
11. zimica	*zim-ic-a	-ica	-ica				mrzljica	S	O
12. srbežčica	*svыrb-ęž-ыč-ic-a	-ęž-č-ica	-ica	-č-	-ica		1. garjč, 2. šen	S	O
13. koščica	*košč-ic-a	-ica	-ica				1. kost, 2. koščica	S	TI
14. križice	*križ-ic-ę	-ica	-ica				križ	S	TI
15. ledvice	*ledv-ic-ę	-ica	-ica				ledvice	S	TI
16. lumpice	*(lump)-ic-ę	-ica	-ica				ledvice	S	TI
17. maruškljica	*(maruškl)-ic-ę	-ica	-ica				ošpice	S	TI
18. obrvice	*o-brv-ic-ę	-ica	-ica				obrvi	S	TI
19. ošpice	*o-sp-ic-	-ica	-ica				ošpice	S	TI
20. peščica	*pešč-ic-a	-ica	-ica				1. pest, 2. dlan, 3. ščepec, 4. prgišče	S	TI
21. punjica	*(pun)-ic-a	-ica	-ica				prgišče	S	TI
22. pupica	*(pup)-ic-a	-ica	-ica				dekle	S	TI
23. ritesnica	*rit-es-ыn-ic-a	-es-n-ica	-ica	-n-			zadnjica	S	TI
24. ritešnjice	*rit-ęš-ыn-ic-ę	-ęš-n-ica	-ica	-n-	-ęš-		zadnjica	S	TI
25. ritusnica	*rit-us-ыn-ic-a	-us-n-ica	-ica	-n-	-us-		zadnjica	S	TI

26.	stavica	*stav-ic-a	-ica	-ica						pregibi prstov	S	TI
27.	ščepica	*ščep-ic-a	-ica	-ica						ščepec	S	TI
28.	škranjica	*skornj-ic-a	-ica	-ica						sence	S	TI
29.	temenica	*tēmen-ic-a	-ica	-ica						teme	S	TI
30.	tetfca	*tet-ic-a	-ica	-ica						1. tetfa, 2. ujna	S	TI
31.	ujnica	*uj-yn-ic-a	-ica	-ica				-n-		ujna	S	TI
32.	vdovica	*vvdov-ic-a	-ica	-ica						vdova	S	TI
33.	revica	*(rēv)-ic-a	-ica	-ica						sirota	S	TI
34.	žnabljica	*(žnabl)-ic-a	-ica	-ica						ustnica	S	TI
35.	ličnica	*lič-yn-ic-a	-n-ica	-ica				-n-		lice	S	TI
36.	obrnvice	*o-brv-yn-ic-č	-n-ice	-ica				-n-		obrvi	S	TI
37.	pestnica	*pešt-yn-ic-a	-n-ica	-ica				-n-		pest	S	TI
38.	sestranica	*sestr-an-ic-a	-an-ica	-ica				-an-		sestrična	S	TI
39.	družinica	*druž-in-ic-a	-in-ica	-ica				-ina-		družina	S	TI
40.	nosnica	*nos-yn-in-ic-a	-n-in-ica	-ica				-n-		nosnica	S	TI
41.	dinarica	*(dinar)-ic-a	-ica	-ica						dekle	S	Ž
42.	frajarica	*(frajar)-ic-a	-ica	-ica						dekle	S	Ž
43.	hlapica	*xolp-ic-a	-ica	-ica						dekla	S	Ž
44.	pastirica	*past-yf-ic-a	-ica	-ica						dekla	S	Ž
45.	švigerica	*(šviger)-ic-a	-ica	-ica						tašča	S	Ž
46.	gazdarica	*(gazd)-ar-ic-a	-ar-ica	-ica				-ar-		gospodinja	S	Ž
47.	gospodarica	*gospod-ar-ic-a	-ar-ica	-ica				-ar-		gospodinja	S	Ž
I	T		P, PN	PM1	PM2	PM3	PrM	SPL	BPr	BPo		
48.	ozenica	*o-zēn-ic-a	-ica	-ica			o-	1. obrvi, 2. trepalnice		SPz	O	O
49.	zanhitica	*za-nogyt-ic-a	-ica	-ica			za-	zanhitnica		SPz	O	O

50.	nanohtnica	*na-nogyt-yn-ic-a	-n-ica	-ica	-n-	na-	zanohtnica	SPz	O
51.	podkolenica	*rodь-kolén-yn-ic-a	-ica	-ica		pod-	piščal	SPz	O
52.	zagnidnica	*za-gnid-yn-ic-a	-n-ica	-ica	-n-	za-	zanohtnica	SPz	O
53.	zanohtnica	*za-nogyt-yn-ic-a	-n-ica	-ica	-n-	za-	zanohtnica	SPz	O
54.	zaparknica	*za-сьpar-ьk-yn-ic-a	-n-ica	-ica	-n-	za-	zanohtnica	SPz	O
55.	znanohntnica	*sь-na-nogyt-yn-ic-a ali *jьz-na-nogyt-yn-ic-a	-n-ica	-ica	-n-		zanohtnica	SPz	O
56.	zanohtarica	*za-nogyt-ar-ic-a	-ar-ica	-ica	-ar-	za-	zanohtnica	SPz	O
57.	obradavica	*o-bord-av-ic-a	-av-ica	-ica	-av-	o-	bradavica	SPz	O
58.	potrepalnica	*po-trep-a-l-yn-ic-ě	-n-ica	-ica	-n-	po-	trepalnica	SPz	TT
I	T	P, PN	PM1	PM2	PM3	PrM	SPL	BPr	BPo
59.	ljubica	*lub-ic-a	-ica				dekle	P	NL
60.	mrzlica	*mьrz-l-ic-a	-ica				mrzlica	P	NL
61.	rdečica	*rьd-ěf-ic-a	-ica				šen	P	NL
62.	srbečica	*svьb-ěf-ic-a	-ica				garje	P	NL
63.	starica	*star-ic-a	-ica				stara mati	P	NL
64.	subica	*sux-ic-a	-ica				jetika	P	NL
65.	sušica	*suš-ic-a	-ica				jetika	P	NL
66.	ubožica	*u-bož-ic-a	-ica				sirota	P	NL
67.	zadnjica	*zad-ьn-ic-a	-ica				zadnjica	P	NL
68.	golenica	*gol-ěn-ic-a/*gol-en-ic-a	-en-ica		-en-		1. piščal, 2. meča	P	NL
69.	ognjenica	*ogn-en-ic-a	-en-ica		-en-		mrzlica	P	NL
70.	vodenica	*vod-en-ic-a	-en-ica		-en-		vodenica	P	NL

71.	bradavica	*bord-av-ic-a	-av-ica	-ica	-av-	bradavica	P	NL
72.	kravice	*krъv-av-ic-ę	-av-ice	-ica	-av-	ęrevo	P	NL
I	T	P, PN	PM1	PM2	PM3	PrM	BPr	BPo
73.	ęrnica	*ęrн-ып-ic-a	-ica	-n-			S, P	O, NL
74.	lakotnica	*olkot-ып-ic-a	-ica	-n-			S, P	O, NL
75.	mraznica	*morz-ып-ic-a	-ica	-n-			S, P	O, NL
76.	nosnica	*nos-ып-ic-a	-ica	-n-			S, P	O, NL
77.	pljuęnica	*plut-ып-ic-a	-ica	-n-			S, P	O, NL
78.	udnica	*ud-ып-ic-a	-ica	-n-			S, P	O, NL
79.	ustnica	*ust-ып-ic-a	-ica	-n-			S, P	O, NL
I	T	P, PN	PM1	PM2	PM3	PrM	BPr	BPo
80.	trepenjice	*trep-ęп-ic-ę	-ica				G	VD
81.	trešljica	*tres-l-ic-a	-ica				G	VD
82.	osepnice	*o-sъp-ып-ic-ę	-ica	-n-			G	VD
83.	potrepanice	*po-trep-a-п-ic-ę	-ica	-n-			G	VD
84.	sutnic-	*o-sup-t-ып-ic-	-ica	-n-			G	VD
85.	tipalnice	*tip-a-l-ып-ic-ę	-ica	-n-			G	VD
86.	trepalnic-	*trep-a-l-ып-ic-a	-ica	-n-			G	VD
87.	zmraznica	*sъ-morz-ып-ic-a	-ica	-n-			G	VD
88.	delavica	*dęl-a-v-ic-a	-ica	-v-			G	VD
89.	migalice	*mig-a-l-ic-ę	-ica	-l-			G	VD
90.	mrazęlica	*morz-ъc-a-l-ic-a	-ica	-l-			G	VD
91.	drpljica	*drъp-ъl-ic-a	-ica	(-lj-)			G	VD

Viri in literatura

- Bajec 1950 = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika I*, Ljubljana: SAZU, 1950 (Dela Razreda za filološke in literarne vede 1).
- Benedik 1999 = Francka Benedik, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 1999.
- Benedik idr. 2010 = Francka Benedik idr., *Ponovne objave člankov s kartami za Slovenski lingvistični atlas (do leta 2008)*, ur. Peter Weiss – Jožica Škofic – Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2010.
- Furlan 2008 = Metka Furlan, O slovenskih parih tipa *kost* : *koščica* ali o nastanku razmerja *-st-* : *-šč-i-* (k identifikaciji zgodnjepraslovske akrostatične deklinacije ijevskih samostalnikov), *Jezikoslovni zapiski* 14 (2008), št. 1, 7–27.
- Gradivo za *Slovenski lingvistični atlas (SLA)* in *Slovanski lingvistični atlas (OLA)*, ki ga hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Horvat 2012 = Mojca Horvat, *Morfološka struktura in geolingvistična interpretacija rastlinskih poimenovanj v slovenskih narečjih: doktorska disertacija*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2012.
- Kenda-Jež 2006 = Karmen Kenda-Jež, Slovenska dialektologija v drugi polovici 20. stoletja, v: *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, ur. Mihaela Koletnik – Vera Smole, Maribor: Slavistično društvo, 2006 (Zora 41), 22–30.
- Kowalska 2011 = Anna Kowalska, *Gwary dziś: apelatywne nazwy miejsc w dialektach polskich: derywacja sufiksalna*, Poznań: Wydawnictwo poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk, 2011.
- Lenček 1992 = Rado Lenček, Na sledi tvorjenk s predpono *vi-* v slovenskih narečjih, *Slavistična revija* 40 (1992), št. 1, 61–77.
- Merkù 1999 = Pavle Merkù, Spremešanje jezikov v terskem besedotvorju: izomorfija, heteromorfija in polimorfija, v: *Logarjev zbornik*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo 1999 (Zora 8), 186–201.
- OLA 9 = *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas: serija leksiko-slovoobrazovatel'naja 9: čelovek*, Kraków, 2009.
- Międzynarodowy Komitet Slawistów, Komisja Ogólnosłowiańskiego Atlasu Językowego – Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 2009.
- Pomianowska 1970 = Wanda Pomianowska, *Zróźnicowanie gwar południowosłowiańskich w świetle faktów słotwórczych*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1970.
- Rajh 2002 = Bernard Rajh, *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*, Maribor: Slavistično društvo, 2002 (Zora 19).
- Rebrica 2004 = Lara Rebrica, *Besedni atlas za domače živali (BADŽ) 2: mačka in pes: diplomsko delo*, Ljubljana: [L. Rebrica], 2004.
- Reichan 1998 = Jerzy Reichan, Polskie słotwórstwo gwarowe w aspekcie geograficznojęzykowym, v: *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia*

- dialektologii*, ur. Sławomir Gala, Łódź: Łódzkie towarzystwo naukowe, 1998, 259–264.
- Sierociuk 2001 = Jerzy Sierociuk, Założenia metodologiczne badań słowotwórstwa gwarowego, v: *Gwary dziś 1. Metodologia badań*, ur. Jerzy Sierociuk, Poznań: Wydawnictwo poznańskiego towarzystwa przyjaćół nauk, 2001. 153–160.
- SLA 1.1 = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- SLA 1.2 = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- Sławski 1974 = Franciszek Sławski, *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego*, v: Franciszek Sławski, *Słownik prasłowiański I*, Wrocław idr., 1974, 43–141.
- Sławski 2011 = Franciszek Sławski, *Słowotwórstwo, słownictwo i etymologia słowiańska I: słowotwórstwo*, Kraków: Polska akademia umiejętności, 2011 (Rozprawy Wydziału filologicznego LXXX), 9–182.
- Smole 2003 = Vera Smole, *Besedni atlas za domače živali (BADŽ) 1: perutnina*, Ljubljana, 2003. (Razmnoženo.)
- Smole 2006 = Vera Smole, Stanje in perspektive slovenske lingvistične geografije, v: *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas: materialy i issledovanija 2003–2005: sbornik naučnyh trudov*, Moskva: Institut ruskogo jazyka RAN, 2006, 80–117.
- Smole – Horvat 2013 = Vera Smole – Mojca Horvat, Leksika s pomenskega polja »jabolko, jablana« v slovenskih in makedonskih narečjih, v: *Makedonski jezik* 64 (2013), 47–61.
- Stramljič Breznik 1994 = Irena Stramljič Breznik, Tvorjenke v Košičevem delu Zobriszani Szloven i Szlovenka med Múrov i Rábov, v: *Košič in njegov čas: zbornik razprav o Jožefu Košiču*, ur. Zinka Zorko – Marija Bajzek Lukač – Stjepan Lukač, Budimpešta: Košičev sklad, 1994, 136–170.
- Stramljič Breznik 1999a = Irena Stramljič Breznik, *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 7).
- Stramljič Breznik 1999b = Irena Stramljič Breznik, Besedotvorne značilnosti narečja ob primeru beltinskega prekmurskega slovarja, v: *Logarjev zbornik*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 8), 160–179.
- Stramljič Breznik 2004 = Irena Stramljič Breznik, *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B*, Maribor: Slavistično društvo, 2004 (Zora: priročniki 1).
- Stramljič Breznik 2006 = Irena Stramljič Breznik, Besedotvorje v knjižnem jeziku in narečju (Ob primerjavi poskusnega slovarja narečja in besednih družin), v: *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, ur. Vera Smole – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo 2006 (Zora 41), 376–384.
- Stramljič Breznik 2010 = Irena Stramljič Breznik, *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*, Maribor: Filozofska fakulteta, 2010 (Zora 71).
- Stramljič Breznik 2013 = Irena Stramljič Breznik, Besedotvorni izzivi dialektoloških raziskav: Slovenski lingvistični atlas 1 in Semantičko-derivacioni rečnik 1–2, *Jezikoslovni zapiski* 19 (2013), št. 2, 59–72.
- Šekli 2011a = Matej Šekli, Besedotvorje (pra)slovanščine v sinhroni in diahroni luči na primeru samostalniških izpeljank, v: *Slavistika v regijah – Maribor =*

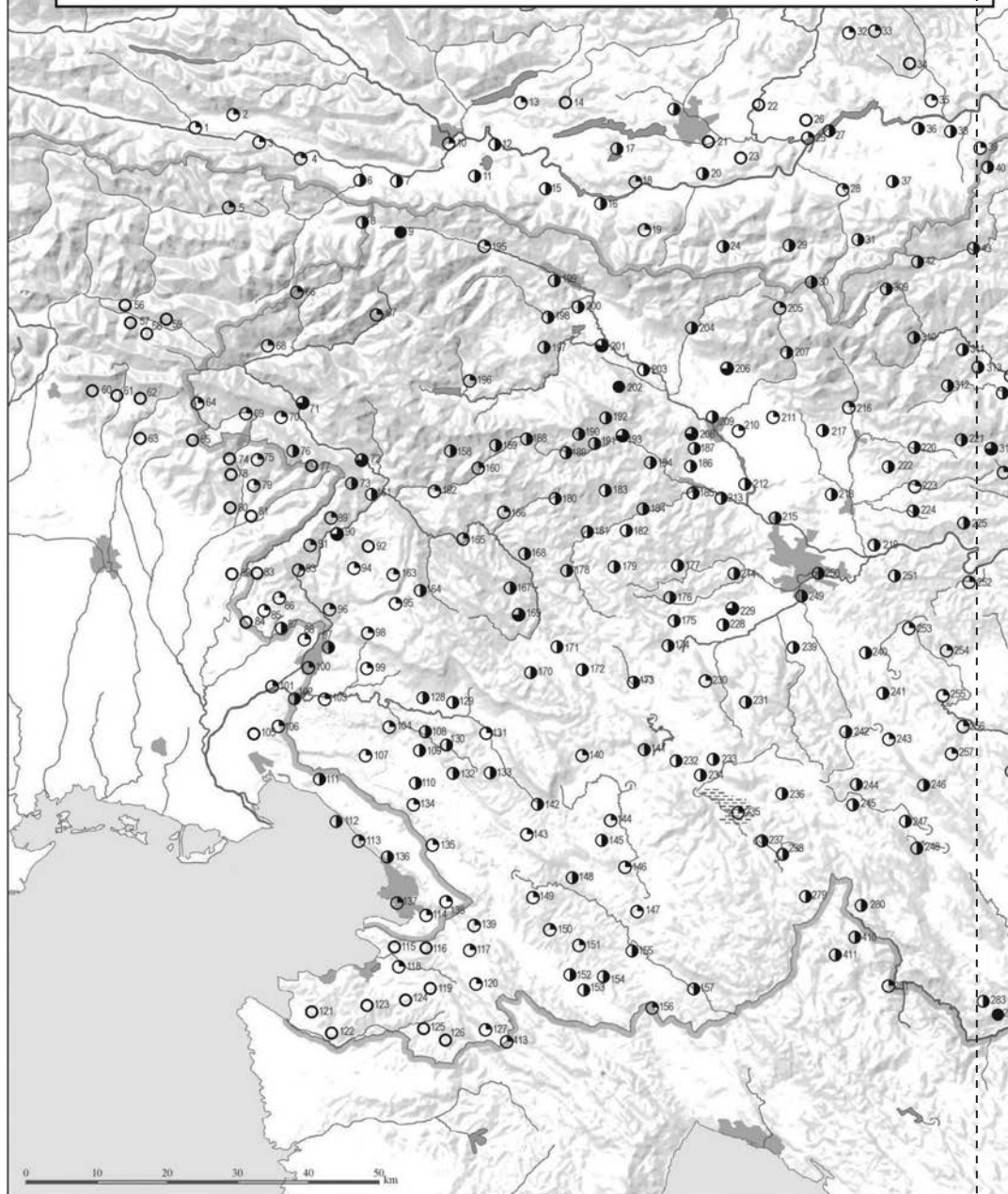
- Zbornik Slavističnega društva Slovenije 22*, ur. Boža Krakar-Vogel, Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2011, 217–222.
- Šekli 2011b = Matej Šekli, Morfološka analiza, v: *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas), 16–18.
- Šekli 2012 = Matej Šekli, Besedotvorni pomeni samostalniških izpeljank v (pra-)slovanščini, *Filološki studii = Filologičeskie zametki = Filološke pripombe = Filološke studije* (Skopje idr.) 10 (2012), zv. 1, 149–165.
- Toporišič 1987 = Jože Toporišič, Slovensko narečjeslovje, v: Jože Toporišič, *Portreti, razgledi, presoje*, Maribor: Obzorja, 1987, 217–256.
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja, 2000 (1976).
- Unuk 1997 = Drago Unuk, Besedotvorje v zahodnih prleških govorih, v: *Varia VII: zbornik materialov za VII. kolokvija mladih jazykovedcov*, Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 1997, 148–157.
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.

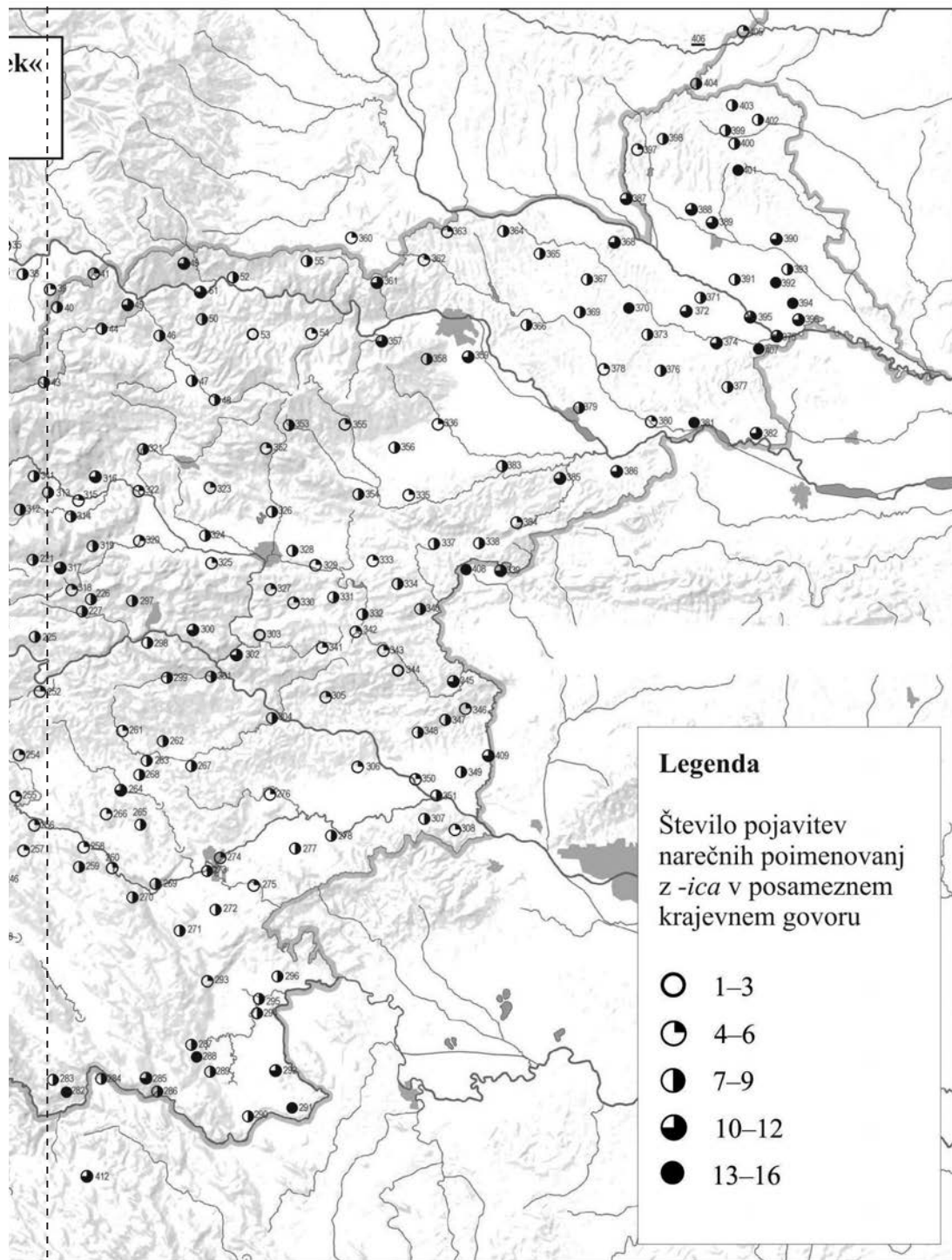
Dialect derivatives with the suffix *-ica* from the semantic field ‘man’

Summary

This article shows that word-formation studies of Slovenian dialects can be carried out using material obtained through the SLA questionnaire, despite the fact that in the primary phase the questionnaire envisages direct collection of material that differs in terms of phonetics, morphology, lexis, and semantics, but not word formation, and is primarily intended for “initial inventorying of dialects across all of Slovenia” (Benedik 1999: 17). Based on this material, the word-formation characteristics of Slovenian dialects can therefore be determined in the secondary phase; for example, after producing lexical maps that show the word-formation elements of lexemes based on their separation into constituent morphemes (for research aimed at establishing the selection, function, and classification characteristics of word-formation elements in individual linguistic systems), or following the systematic and planned compilation of a corpus of derivatives using specific means of word formation (for research aimed at determining the productivity, function, and geographical distribution of individual means of word formation), as shown in this article. With regard to the 145 expressions analyzed, it is established that the large majority were created through word-formation processes such as derivation and fewer were created through meaning-creating procedures such as transfers of meaning (i.e., metaphor and to a lesser extent metonymy). In terms of spatial distribution, these expressions are the least common in the Littoral dialect group. They are more common in southeastern Slovenian dialects, which are part of a much broader South Slavic area forming them with the suffix *-ica*.

**Pogostnost narečnih poimenovanj z -ica iz pomenskega polja »človek«
(po gradivu za SLA 1)
Mojca Horvat**

Besedotvorni izzivi dialektoloških raziskav: Slovenski lingvistični atlas 1 in Semantičko-derivacioni rečnik 1–2

Irena Stramljič Breznik

Cobiss: 1.01

Nabor sorodne leksike, povezane s človekom, je stična točka sicer po zasnovi različnih del, kot sta Slovenski lingvistični atlas 1 (SLA 1) in Semantičko-derivacioni rečnik (SDR 1–2). Primerjava je lahko koristna za nadaljnje delo pri SLA v smislu izbora leksemov in hkrati odpira besedotvorne izzive slovenskih dialektoloških raziskav, ki izhajajo po eni strani iz modela besednodružinske strukture srbskega SDR, po drugi strani pa iz potenciala, ki ga za tovrstni pristop ponuja že zbrano dialektološko gradivo v SLA.

Ključne besede: dialektologija, besedotvorje, semantika, besedna družina, slovar

Word-formation challenges in dialectology studies: *Slovenian Linguistic Atlas, volume 1, and Semantic-Derivational Dictionary, volumes 1 and 2*

The selection of related lexemes connected with ‘man’ is a contact point for works such as the *Slovenian Linguistic Atlas, volume 1 (SLA 1)* and the Serbian *Semantic-Derivational Dictionary (SDR), volumes 1 and 2*, even though they have a completely different design. This comparison may prove useful for future work on the SLA in terms of selecting lexemes; in addition, it provides word-formation challenges to Slovenian dialectology research, which on the one hand proceeds from the model of the word-family structure of the Serbian SDR, and on the other from the potential offered for this type of approach by the dialectology material already collected in the SLA.

Keywords: dialectology, word formation, semantics, word family, dictionary

1 Slovenski lingvistični atlas 1 in Semantičko-derivacioni rečnik 1–2

1.0 Primerjava dveh po svoji naravi in strukturi različnih, pa vendarle v marsičem sorodnih del zahteva vsaj nekaj temeljnih podatkov in pojasnil o njuni zasnovi.

1.1 Slovenski lingvistični atlas 1 (SLA 1) je izšel leta 2011 v dveh delih, in sicer 1.1 Atlas in 1.2 Komentarji, načrt zanj pa je že pred dobrimi 87 leti zasnoval Fran Ramovš. Realizacija šele po toliko letih odraža ves organizacijski napor, povezan z določanjem krajevne mreže, (pre)urejanjem vprašalnice in zbiranjem gradiva na terenu. Zato se je mogoče samo strinjati z v uvodu zapisano mislijo, da je to temeljno delo sodobne slovenske dialektologije in geolingvistike, ki z vidika vsebinske in

strukturne oblikovanosti sinergično združuje metodološke pristope ne samo dialektologije, pomenoslovja, besedotvorja in etimologije, ampak tudi etnologije, naravoslovja in jezikoslovnih tehnologij ter posledično predstavlja interdisciplinarno delo s področja slovenske jezikovne in kulturne dediščine. Glede na razsežnost projekta – ki vključuje narečne podatke za 413 govorov na podlagi skoraj 3000 vprašanj in podvprašanj iz petnajstih pomenskih razdelkov, od katerih so trenutno v atlas zajeti le trije – lahko pričakujemo še kar nekaj knjig, ki bodo prinesle celotno zbrano gradivo slovenskega narečnega prostora.

1.2 Semantičko-derivacioni rečnik (SDR 1–2) je prav tako izšel v dveh delih; prvi je bil izdan leta 2003 in drugi leta 2006. Slovar je nastal na osnovi različnih slovarskih izdaj srbsko-hrvaškega jezika. Po svoji vrsti je lingvistični slovar, v katerem je vsaka beseda sicer pomensko opredeljena, vendar brez ponazarjalnega gradiva o realizaciji teh pomenov. Tako se o pomenu besed lahko pridobijo le tisti podatki, ki so razberljivi iz besedotvorne strukture in razmerja do leksemov iz iste besedne družine oz. odnosa do leksemov istega besedotvornega tipa. Uporabnost slovarja je večvrstna in določena s tem, na katere podatke se uporabnik usmeri: to je lahko besedna družina, podstavna beseda ali pa obrazilo.

2 Leksemi iz pomenskega polja oz. tematske skupine »človek«

2.0 Opredelitev, da je kakršna koli zbirka besed, ki je večinoma urejena po nekem načelu, slovar (Toporišič 1992: 279), zastavlja vprašanje, ali je tudi drugi del SLA, naslovljen Komentarji, slovarsko delo, čeprav ni eksplicitno tako imenovan. Naslednjih pet dejstev nas prepriča, da Komentarji vsebujejo mnogo prvin slovarskega dela:

- (1) Vključenih je 151 narečnih leksemov.
- (2) Razvrščeni so po abecednem redu (str. 30–31) v Abecednem seznamu vprašanj v SLA 1 s številko komentarja od *barva las – črni* do *žlahta (rod)*.
- (3) Vsak narečni leksem ima svoj komentar, v katerem je poenoten prikaz po 5 merilih: 1. gradivo, 2. morfološka analiza, 3. posebnosti kartiranja, 4. uporabljena dodatna literatura, 5. primerjaj. To je mogoče brati kot sestavine slovarskega članka, prilagojenega potrebam dialektološkega in geolingvističnega pristopa.
- (4) Besedno kazalo (str. 333–365) daje informacije o vseh zbranih poknjizjenih narečnih leksemih ali njihovih podstavah.
- (5) Odzadnji seznam iztočnic v besednem kazalu (str. 367–380) omogoča pridobivanje informacij o zbrani leksiki po izglasjih (končniških ali morfemskih).

2.1 Skupna točka slovenskega lingvističnega atlasa in srbskega besednodružinskega slovarja so leksemi, povezani s človekom, vendar je sorodno leksemsko gradivo uporabljeno na različne načine.

SLA 1 je osredinjen na pomensko polje »človek«, SDR pa izhaja iz tematske skupine »človek«. Zanimivo je terminološko razhajanje kot posledica tudi siceršnje

bogate poimenovalne raznolikosti tega področja, ki ima posledično le redko prekrivne definicije. Zato se zdi primerna osvetlitev tako srbske kot slovenske terminologije.

V tipologiji srbskih leksemskih združb (Dragičević 2007: 239) je najširša združba asociativno polje (*asociativno polje*), ki ga tvorijo sintagmatsko in paradigmatično povezani leksemi na podlagi asociacij. Ožja združba, povezana na podlagi sistemskih leksemskih vez, se imenuje pomensko/pojmovno polje (*semantičko/pojmovno polje*), ki ga sestavljajo leksemi različnih gramatičnih vrst, hierarhično nižja pa je pomenska skupina, ki je lahko dveh vrst. Prva je leksično-semantična skupina (*leksičko-semantična grupa reči*), ki jo tvorijo sinonimi, antonimi in hiponimi, druga je tematska skupina (*tematska grupa*), ki je izmed vseh naštetih najbolj zasnovana na zunajjezikovni pojavnosti, vendar je z raziskavami potrjeno, da so tako organizirani leksemi tudi jezikovno povezani (skupne razločevalne pomenske sestavine, sorodni modeli za razvoj drugotnih pomenov, podobni tvorbeni vzorci ipd.). Besedna družina (*derivaciono gnezdo*) predstavlja zvezo besed, ki imajo skupni koren.

Podobna poimenovalna raznolikost se kaže tudi v slovenistiki (Stramljič Breznik 2007: 97–109), saj se pojavlja več terminov. *Besedno polje* (Toporišič 2000: 118) je definirano kot skupina sosedskih besed za pojavnost v istih prostorskih, časovnih ali vzročnostnih združbah. *Pomensko polje* (Vidovič Muha 2000: 59–62) je s pomenskimi sestavinami strukturirano pojmovno polje – predstavni svet, ki ga oblikuje uvrščevalna pomenska sestavina. *Tematsko polje* (Križaj Ortar idr. 2000: 13–18) pa so tematsko povezane besede, za katere ob poslušanju ali branju besedila že iz napovedi teme ali iz naslova sklepamo, katere bodo uporabljene v besedilu.

2.2 SLA 1 vsebuje 151 narečnih leksemov iz pomenskega polja »človek«, razporejenih v tri sklope.

- (1) Telo: **las**,¹ *barva las (črni, plavi, sivi, rjavi, rdeči), pleša in plešast, teme, lobanja, možgani, čelo, sence, uho, oko, oči, obrvi, trepalnice, solza, nosnica, brki, lice, ustnica, usta, nebo, brada, vrat, grlo, tilnik, rama, pazduha, roka, komolec, pest, dlan, prst, palec, kazalec, sredinec, prstanec, mezinec, pregibi prstov, noht, ščepec, prgišče, kost, rebro, prsi, trup, trebuh, popok, jetra, pljuča, ledvice, mehur, črevo, zadnjica, prdeti, pezdeti, smrdeti, križ, kolk, stegno, koleno, piščal, meča, gleženj, stopalo, kri, smrt, mrlič, umreti, stegniti se; nos, jezik, zob, žila, srce, noga, peta na nogi, koža.*
- (2) Bolezni: *zdrav, bolan, rana, tvor, mozolj, bradavica, zanohtnica, garje, šen, ošpice, kašelj, nahod, bezgavka, mrzlica, revma, vodenica, jetika, kuga, slep, gluš, šepav, grbast, suh, debel, trebušast, živčen.*
- (3) Družina: *družina, žlahta (rod), starši, oče, mati, sin, hči, brat, polbrat, stari oče, stara mati, vnuk, stric, ujec, teta, ujna, bratranec, sestrična, očim, mačeha, pastorek, vdova, sirota, jerob, mož, žena, tast, tašča, zet, snaha, svak, gospodar, gospodinja, hlapec, dekla, posel, otrok, fant, dekle, prijatelj, ljudje, tuj, tujec, na tuje; sestra.*

¹ Krepko natisnjeni leksemi iz SLA so prevodno prekrivni z leksemi iz SDR, ki vključuje tudi sopomenke različnih vrednosti, npr. *stražnjica, guz; dojka, sisa* ipd. Podčrtani so tisti leksemi iz SLA, ki imajo svoje komentarje, a nimajo kart v atlasu.

2.3 SDR 1 (2003) vključuje 85 besednih družin, povezanih z deli človeškega telesa, po naslednjih razvrstitvenih načelih.

- (1) Temeljna skupina 3 leksemov: *čovek, ljudi, žena*.
- (2) Netvorjeni leksemi za dele telesa, ki imajo večje besedne družine: *bedro*,² *bok, brada, brk, but, vlas, vrat, glava, grlo, grudi, guz, dlaka, dlan, zglob, zub, jezik, kičma, koža, koleno, kosa, kost, lakat, leđa, lice, malja, noga, nokat, nos, obraz, oko, pas, peta, pleča, pojas, prsa, prst, pupak, rame, rebro, roka, stopa, taban, telo, teme, trbuh, trup, ud, usta, uho, čelo, šaka, šija*.
- (3) Netvorjeni leksemi za dele telesa, ki imajo manjše besedne družine: *gležanj, gnjat, golen, dupe, zatiljak, zenica, jabuka i jabučica, jagoda i jagodica, kapak, kuk, list, lobanja, nedra, nozdrva, obrva, pazuh, palac, potiljak, stegno, stomak, struk, čeljust, članak*.
- (4) Tvorjeni leksemi za dele telesa in njihove besedne družine: *beonjača, viličca, dojka, zadnjica, mišič/mišica/miška, sisa, slabina, stražnjica, trepavica, cevanica*.

SDR 2 (2006) vsebuje še naslednjih več kot 120 besednih družin iz tematskega sklopa »človek«, nanašajočih se na notranje organe in tkiva, psihofiziološka stanja in dejanja ter psihofizične lastnosti in sorodstvo. Predstavljene so po enakih razvrstitvenih načelih kot v prvem delu.

- (1) Netvorjeni leksemi za dele telesa, ki imajo večje besedne družine: *bala, bes, bojati se, bol, briga, bubreg, buditi se, variti, voleti, glad, gledati, gluhi, glup, gnev, gnoj, govoriti, greh, guša, dah (duh, duvati), devojka, dete, dobar, dremani, žaliti, žvakati, žderati, žeđ, želudac, želeti, živ, žila, žuč, zao, znoj, jad, jaje, jak, jara, jed, jeza, jesti, jetra, kašalj, kijati, kleti, krv, lek, lep, loš, ljubiti, ljut, misao, mlad, mozak, mreti, mrzeti, mudar, muka, nada, paziti, pamet, patiti, piti, pisati, plakati, plašiti, pljuče, pljuvati, raditi, roditi, ružan, savest, san, svest, seliti, setiti se, sit, slep, slina, sluz, spati, sram, srati, sreća, srce, star, stid, strast, strah, suza, tuga, crevo, čuti, džiger*.
- (2) Netvorjeni leksemi za dele telesa, ki imajo manjše besedne družine: *desni, žlezda, pršljen, resica, salo, čelija*.
- (3) Tvorjeni leksemi za dele telesa in njihove besedne družine: *gušterača, dužica, zalistak, krajnik, lopatica, nepce, rožnjača, hrskavica*.
- (4) Besedne družine za lekseme, ki označujejo sorodstvene odnose: *baba, brat, ded, kći, mati, muž, otac, sestra, sin, stric, suprug, tetka, ujak*.

Izbor leksemov v SDR je večji, vendar je zanimivo, da je SLA pri naboru leksike za družino izčrpnější. Vsebuje namreč kar 44 leksemov, ki so skoraj vsi prekrivni s 13 srbskimi iz SDR.

² Leksemi so razporejeni po cirilčni abecedi.

3 Pristop k obdelavi na primeru skupnega leksema *brki* oz. *brk*

3.0 Za vzorčni leksem, s katerim bo prikazan način predstavitve v obeh delih, so izbrani *brki*. V izhodišču primerjave so posamezni vidiki prikazov iz SLA in SDR – iz srbskega slovarja je ponatisnjen začetek prikaza (slika 1). Ker pa je besedna družina *brki* obdelana kot ena izmed iztočnic na *b* tudi v slovenščini (Stramljič Breznik 2004: 186–187), je zgolj zaradi primerjave pristopa prikazana tudi vzorčna stran iz tega slovarja (slika 2). Merila opazovanja so izbrana tako, da izpostavljajo zlasti skupne lastnosti obeh del.

3.1 Iztočnica: v SLA kot iztočnica nastopa številka vprašalnice, ki sprašuje po leksemih z označenim pomenom, izraženim s knjižnim leksemom (SLA V067 'brki'). V SDR nastopa knjižna iztočnica besedne družine v slovarski obliki; tako izdelani komentar kot besedna družina sta v obeh delih avtorska.

3.2 Razlaga: SLA izhaja iz slovarske razlage knjižnega leksema po SSKJ. SDR pri pomenih iztočnic in njihovih tvorjenk izhaja iz akademijskega slovarja srbsko-hrvaškega jezika.

3.3 Izpostava najtipičnejšega podstavnega morfema: SLA na podlagi gradiva izpostavlja, s katero podstavo je tvorjenih največ narečnih leksemov (*brk-*), ob drugih, manj pogostih možnostih (npr. *muštac-/muštač-*) ipd. SDR izpostavlja le možne premenjene tvorbene podstave, ki jih imenuje tvorbene osnove: TO_1 : *brk-* TO_2 : *brč-*.

3.4 Morfološka analiza: SLA prinaša diahrono-sinhrono večdelno morfološko analizo poknjiženih oblik narečnih leksemov, ki omogoča na praslovanski in sodobnojezikovni sinhroni ravni prepoznavati besedotvorno nemotivirane in motivirane lekseme. SDR izhaja iz dvodelne besedotvorno sinhrono morfološke analize, saj je zanj osrednjega pomena prikaz členov besedne družine v obliki levo poravnanih tvorjenk s pripisanimi pomeni, pri katerih je s simboli označena besedotvorna vrsta, stopenjskost in abecedno zaporedje istostopenjskih tvorjenk.

3.5 Uporaba etimoloških razlag in drugih virov: SLA uporablja poleg podatkov iz relevantnih slovanskih in neslovanskih dialektoloških atlasov ter posameznih domačih in tujih raziskav tudi oba slovenska etimološka slovarja – ESSJ (1976–2007) in SES (1997, 2003). Tudi SDR vsak iztočnični leksem besedne družine osvetljuje z etimološkimi razlagami, največkrat se sklicuje na etimološki slovar Petra Skoka (1971–1973).

СДГ: брк¹

ТО₁ брк- ТО₂ брч-

0 брк 1. а. ^{терм. анат.} длаке код човека на горњој усни;² експр. образ, част. б. дуге длаке или израштаји на њушци неких животиња.
 2. вршика код неких биљака.³
 [+Posesor (poses. prid., G)]

1₁<0 брк-а¹ м атриб. имен. човек са великим брковима.
 1₂<0 брк-а² ж терм. зоол. легбаба.
 1₃<0 брк-авац, -вац м терм. зоол. → бркаш (2).
 1₄<0 брк-авица ж терм. зоол. врста рибе Mullus barbatus.
 1₅<0 брк-ајлија м атриб. имен. → брка¹.
 1₆<0 брк-ајло м атриб. имен. → бркајлија.
 1₇<0 брк-ат, -а, -о квалит. прид. 1. који има (велике) бркове; коме су израсли бркови. 2. који има вршике или израштаје (о биљци).
 2₁<1₇ бркат-ити, -им импф., медиј. добијати бркове.
 2₂<1₇ бркат-ост ж деадј. имен. својство онога који је бркат.
 3₁<2₁ бркаће -ње с гл. имен. ← бркатити.
 1₈<0 брк-аш м 1. брка¹. 2. терм. зоол. врста риба са израштајима око уста у облику брчића, бркавац.
 2₃<1₈ бркаш-ица ж 1. терм. агр. бркуља. 2. терм. зоол. врста птица певачица.
 2₄<1₁ брк-ин, -а, -о посес. прид. који припада брки¹.
 2₅<1₁ брк-ица¹ м дем. од брка¹.
 2₆<1₂ брк-ица² ж терм. зоол. врста врло мале рибе са шест брчића око уста Cobitis barbatus.
 1₉<0 брк-о м атриб. имен. → брка¹.
 2₇<1₉ брк-ов, -а, -о посес. прид. који припада брку.
 1₁₀<0 брк-оња м атриб. имен. човек с великим брковима, бркат човек.

¹ Према Скоку данашње значење (1) је метафора од “узак шиљаст крај на игли, копљу, ножу, врху”. Изведенице од овог значења према Скоку су следеће: прид. *бркат*, а од њега деноминал *бркатити* и имен. *бркоња*, *бркајлија* и *бркаш*, са хипокористичима *брко* и *брка*.
² У Речнику са квалиф. пеј. и покр. сложеница *шишобрк* м човек који подсеча бркове.
³ У Речнику под 3. покр. рт, шиљат комад земље који улази у воду.

Slika 1: Brk: SDR 1: 76 (začetna stran)

3.6 Primerjava strukture besedne družine iz SDR in slovenskega besednodružinskega slovarja kaže dva različna pristopa. Slovenski pristop se v korist jasne formalne motivacijske razvidnosti in zaradi zmožnosti knjižnega medija (stolpcični prikaz z umiki namreč otežuje dodajanje pomenskih razlag in kvalifikatorjev v isti vrstici, zlasti pri višjestopenjskih tvorjenkah) odpoveduje pomenskim opisom tvorjenk, ki jih programska oprema sicer omogoča. SDR pa se v korist pomenske izžrpnosti odpoveduje jasni formalni razvidnosti, ki jo nato nadomešča z dvema preglednicama (sliki 3 in 4).

<p>1 2 3 4 5 6</p> <p> </p> <p>zabrizg-anje -a s</p> <p>z-brizgati -am dov.</p> <p>zbrizg-o -a m</p> <p>-brizg- drugi del podr. zlož.</p> <p>tint-o-brizg-o -a m</p> <p>v-brizgniti -em dov.</p> <p>vbrizgn-ina -e ž</p> <p>vbrizgnj-en -a -o del.</p> <p>vbrizgnj-enje -a s</p> <p>539. Brižinj -a m</p> <p> brižin-ski -a -o prid.</p> <p>540. bŕki -ov m mn.</p> <p>bŕč-ica -e ž</p> <p>brez-bŕk-o -a -o prid.</p> <p>brk-áč -a m</p> <p>brkáč-a -e ž</p> <p>brkáč-ev -a -o prid.</p> <p>brkáč-ka -e ž</p> <p>brk-án -ána m</p> <p>bŕk-ast -a -o prid.</p> <p>brk-aš -a m</p> <p>brk-át -áta -o prid.</p> <p> brkát-ec -tca m</p> <p>brkát-ež -a m</p> <p>brkát-ost -i ž</p> <p>nè-brkát -áta -o prid.</p> <p>bŕk-av -a -o prid.</p> <p>bŕkav-ec -a m</p> <p> bŕkavč-ek -čka m</p> <p>bŕkav-ica -e ž</p> <p>bŕkav-ost -i ž</p> <p>bŕk-ec -kca m</p> <p>bŕk-elj -klja m</p> <p> bŕkelj-c -a m</p> <p>bŕk-ež -a m</p> <p>bŕk-ica -e ž</p> <p> bŕkč-ast -a -o prid.</p> <p>bŕk-ič -a m</p> <p>brk-ín -a m</p> <p>brk-olín -a m</p>	<p>1 2 3 4 5 6</p> <p> </p> <p>brk-ónja -e m</p> <p> brkónj-ev -a -o prid.</p> <p>bŕk-ovje -a s</p> <p>brk-o- prvi del podr. zlož.</p> <p>brk-o-véz-o -a m</p> <p>-brk- drugi del podr. zlož.</p> <p>bel-o-bŕk-o -a -o prid.</p> <p>črn-o-bŕk-o -a -o prid.</p> <p>črn-o-brk-át -áta -o prid.</p> <p>dolg-o-bŕk-o -a -o [-<u>g</u>-] prid.</p> <p> dolgobŕk-ec -kca [-<u>g</u>-] m</p> <p>dolg-o-bŕk-ast -a -o prid.</p> <p>dolg-o-brk-át -áta -o prid.</p> <p>gol-o-bŕk-o -a -o prid.</p> <p>mokr-o-bŕk-o -a -o prid.</p> <p>plav-o-bŕk-o -a -o prid.</p> <p>rdeč-e-bŕk-o -a -o prid.</p> <p>rjav-o-bŕk-o -a -o prid.</p> <p>rus-o-bŕk-o -a -o prid.</p> <p>siv-o-bŕk-o -a -o prid.</p> <p>siv-o-brk-át -áta -o prid.</p> <p>suh-o-bŕk-o -a -o prid.</p> <p>svetl-o-bŕk-o -a -o prid.</p> <p>541. Brkini -ov m mn.</p> <p>Brkín-o -a m</p> <p> Brkín-ka -e ž</p> <p>brkin-ski -a -o prid.</p> <p> brkinsč-ina -e ž</p> <p>542. brkljāti -ám nedov.</p> <p>bŕklj-a -e ž</p> <p> bŕklj-ica -e ž</p> <p>brklj-áč -a m</p> <p>brkljáč-a -e ž</p> <p>brkljáš-ki -a -o prid.</p> <p>brklj-áje delež.</p> <p>brkljaj-oč -a -e del.</p> <p>(brklj-álen) -a -o prid.</p> <p>brkljáln-ik -a m</p> <p> brkljálnik-ov -a -o prid.</p> <p> brkljálniš-ki -a -o prid.</p>
--	--

Slika 2: Brki: Besednodružinski slovar (Stramljič Breznik 2004: 186–187)

3.7 Za razumevanje prikaza besedne družine iz srbskega slovarja, kot je ponazorjeno s sliko 1, je potrebnih še nekaj temeljnih pojasnil.

Kot je bilo že uvodoma pojasnjeno, je za SDR izhodiščni vir slovarsko gradivo različnih izdaj slovarja srbsko-hrvaškega jezika. Upoštevani so samo leksemi, ki pripadajo sodobnemu standardnemu jeziku, izpuščeni pa so vsi tisti, ki so označeni

kot zastareli ali pokrajinski, oz. so take tvorjenke navedene zgolj v opombah. Vključenih je tudi nekaj leksemov iz novejšje rabe, ki jih slovarji ne zajemajo.

Izhodišče besedne družine je s sinhronega vidika netvorjeni oz. tudi tvorjeni leksem, če je ta osnovna poimenovalna enota za del telesa (*dojka, sisa*). Za osnovne lekseme je v opombah podana tudi diahrona motivacija na podlagi Etimologijskega rječnika hrvatskog ili srpskog jezika (Skok 1971–1973).

Iztočnica besedne družine je v osnovni slovarski obliki brez naglasa z izjemo tistih iztočnic, kjer je naglas potreben zaradi identifikacije. Homonimi so indeksirani v skladu z izhodiščnim gradivskim virom.

Segmentacija leksema na podstavni in obrazilni del izhaja iz sinhrono perspektive in je zasnovana na naslednjih predpostavkah:

- Osnovne besede imajo dvomorfemsko strukturo. Pomenska informacija, vsebovana v korenskem morfemu, je pojmovna, ideografska; informacija, vsebovana v gramatičnem morfemu, je morfološka in je povezana z obliko in besedno vrsto.
- Tvorjenke, od prvostopenjskih do višjestopenjskih, so vselej dvodelne. Npr. prvostopenjske tvorjenke, čeprav so po naravi trimorfemske (*zub- + -ar- + -∅*), vsebujejo tvorbeno osnovo (podstavo) in tvorbeni formant (obrazilo) (*zub- + -ar∅*). Drugostopenjske tvorjenke sicer lahko imajo štirimorfemski sestav (*zub- + -ar- + -sk- + -i*), a hkrati seveda dvodelnega tvorbenega (*zubar- + -ski*) ipd.
- Tvorbeni formanti so dvomorfemske strukture iz tvorbenega in slovničnega morfema ter prenašajo semantično-kategorialne lastnosti, ki jih ne morejo prenašati samo tvorbeni morfemi, npr. *-ište* prenaša informacijo o prostorskem pomenu tvorjenke, pripona *-išt-* tega ni zmožna.
- Sinhrona segmentacija je zasnovana na morfoloških in semantičnih merilih. Pri primeru *doušnik* obstaja možnost morfemizacije *doušn-ik* iz pridevniške podstave in *douš-nik*, ki predpostavlja samostalniško ali glagolsko podstavo, toda pomen leksema vodi k izglagolski motivaciji. Avtorji so pri določenem tipu tvorjenk upoštevali tudi t. i. neodvisno tvorbeno pot, npr. pri zloženkah. Pri iztočnici *žena* se pojavljata tvorjenki *jednožen* in *jednoženac*, ki sta obravnavani kot samostojni tvorjenki z lastno morfemizacijo: *jedn-o-žen-∅* in *jedn-o-žen-ac*, čeprav bi bilo možno izhajati iz zloženega pridevnika *jednožen*. Odločitev za neodvisno tvorbeno pot je bila povezana s tvorjenkama *dvoženac* in *mногоženac*, ki pa takih pridevnikov ne potrjujeata.
- Pred vsako tvorjenko stoji indeks, s katerim se označuje njen semantični in derivacijski položaj v določenem gnezdu. Beseda, ki je izhodišče besedne družine, je indeksirana z 0, vsaka nadaljnja stopnja pa z indeksi 1, 2, 3 itd. Stopnja tvorjenke je označena še z indeksno podpisano številko, npr. $1_5 < 0$ *jezič-av*, *-a*, $-o^3$ = prvostopenjska tvorjenka, peta po abecednem zaporedju; $2_3 < 1_5$ *jezičav-ka* = drugostopenjska tvorjenka, tretja po abecednem redu tvorjenk iz prvostopenjske tvorjenke, pete po abecednem redu. Prefiksalne tvorjenke imajo simbol PR, prefiksarno-sufiksalne PRs, zloženke S. Pri mocijskih parnih tvorjenkah je kot izhodišče označena moškospolska oblika, npr.

³ Zapis je enak kot v SDR.

PR₂<PR₁₅ *pobočn-ik* m, PR₂<Pr₁₅ *pobočn-ica* ž, zato je vrstni pridevnik izpeljan iz nje, npr. PR₃<PR₂₅ *pobočnič-ki*, -a, -o. Kjer je možna dvojna motivacija, je tudi ta označena z indeksi: 1₃<0₂ *lič-an*, -čna, -čno, 1₈<0₂ *lič-in*, -a, -o in 2₈<1₃ in 1₈ *lično* prid. Kvalifikatorji so zapisani za iztočnico, npr. 0 **jezik** m 1. term. anat.

- Definicije pri polisemnih leksemih so v glavnem prevzete iz gradivskega vira enojezičnega slovarja, deloma tudi nekoliko prilagojene potrebam sematično-besedotvornega slovarja. Definicije so dopolnjene s komentarji v opombah, kjer se posebej izpostavlja zveza med podstavno besedo in njeno tvorjenko.

Ob besednih družinah sta tudi preglednici. Prva prinaša abecedno razvrstitev tvorjenk po stopnjah (slika 3), druga statistične podatke o številu tvorjenk po stopnjah, besedotvornih in besednih vrstah (slika 4).

1-степени	2-степени	3-степени	ПР1	ПРс1	ПРс2	С1
				без-брк-Ø, а, о о-брч-ити	безбрк-ица безбрк- уљак	бел-о-брк- Ø, а, о брк-о-вез- Ø брк-о-маз-Ø дуг-о-брк- Ø, а, о масти-брк глав-о-брк-Ø, а, о рић-о-брк- Ø, а, о сед-о-брк- Ø, а, о црн-о-брк- Ø, а, о
брк-а ¹	брк-ин, а, о брк-ица ¹					
брк-а ²	брк-ица ²					
брк-авац						
брк-авица						
брк-ајлија						
брк-ајло						
брк-ат, а, о	бркат-ити бркат-ост	бркаће-ње	о-бркатити			

Slika 3: Preglednica 1 (prvi del): Besedotvornovrstni in stopenjski podatki k besedni družini v SDR 1: 79

	именице	придеви	глаголи
1-степени	13	2	
2-степени	4	2	1
3-степени	1		
ПР1			1
ПРс1		1	1
ПРс2	2		
С1	6	3	

Slika 4: Preglednica 2: Kvantitativni podatki za tvorjenke iz besedne družine v SDR 1: 80

4 Besedotvorni izzivi dialektološkega raziskovanja

4.0 In tu je že prvi, a težji izziv besedotvornega raziskovanja tudi v dialektologiji, in sicer besednodružinski pristop. Formalno bi bilo mogoče pristopiti k prikazu tako po vzorcu poskusnega slovenskega besednodružinskega slovarja kot SDR, zlasti oba njegova tabelarna prikaza prinašata zanimiv kakovostni in kolikostni povzemalni pregled. Seveda si je pred tem treba zastaviti nekaj vprašanj in oceniti realnost izvedbe.

4.1 Prvo vprašanje je, ali obstoječe vprašalnice in že zbrano gradivo omogočajo tak pristop.

4.1.1 Kot kaže SLA 1.2 (2011: 13), je prvo izhodišče zbiranja gradiva leksemsko, saj se poizveduje o raznolikosti in prostorski razširjenosti narečne leksike v primerjavi s knjižnimi leksemi določenega besednega polja (1. Telo, 2. Obleka, 3. Hiša, 4. Vas, 5. Prazniki, 6. Orodje, 7. Živina, 8. Rastline, 9. Planina, 10. Bolezni, 11. Čas, 12. Pokrajina, 13. Družina, 14. Štetje, 15. Razno). Drugo izhodišče je gramatično, ker se ob vprašalnicah (od V700 dalje) iščejo glasoslovne in oblikoslovne posebnosti narečne leksike v primerjavi s knjižnimi oblikami. In šele tretje izhodišče je posredno besedotvorno glede na to, ali je knjižna pobudnica sama tvorjenka in ali je mogoče, da je odzivnica tudi narečna tvorjenka, ali pa informatorji kot odgovor na pobudnico ponudijo isto- ali drugopodstavno tvorjenko. Tako je pri nekaterih komentarjih mogoče zaslediti besedotvorne sinonime, npr. *sredinec*, *srednjak*, *srednik*; *srčnjak*, *srčnik* ipd. (SLA V032 'sredinec'), včasih celo stopenjskost tvorjenk, npr. *pest* > *pešč-ica* > *peščič-ka* (SLA V040 'prgišče').

4.1.2 Vsaj za besednodružinske slovarje knjižnih jezikov je tipično, da gradivo črpajo iz že obstoječih splošnih enojezičnih slovarjev. Tako se zastavlja drugo vprašanje: v kolikšni meri je za tak pristop uporabno že zbrano gradivo slovenskih narečnih slovarjev? Večina slovenskih dialektologov bo potrdila, da Slovenci res nemoremo kar lepo število narečnih slovarjev, vendar gre pri njih za zelo heterogene leksikografske koncepte, ki se kažejo v pristopu: (a) ljubiteljsko – profesionalno; (b) obseg glede na število iztočnic; (c) izčrpnost geselskih člankov; (č) namen slovarja (celovit, tezavrski pristop; poskusni zvezek, gradivo za narečni slovar ipd.).

4.1.3 Tretje vprašanje je pristop: če je jasno, da bi sliko tvorbenega potenciala posameznih narečnih podstavnih besed dobili lažje in hitreje znotraj narečno homogene enote, potem je še težji izziv, kako ta potencial zbrati za narečno heterogeno slovensko ozemlje. To bi praktično pomenilo konvergentni pristop in upoštevanje le po narečjih označenih istokorenskih leksemov in njihovih tvorjenk. Rezultat bi bila presečna množica skupnih korenov ter z njimi skupnih in različnih obrazil v vseh slovenskih narečjih.

4.2 Če besednodružinski pristop zastavlja več vprašanj kot možnih odgovorov, predstavlja realnejše možnosti za besedotvorno raziskovanje izhajanje iz gradiva, kot ga prinaša že zbrana leksika SLA.

4.2.1 Opazovanje tvorbenega vidika odpira vprašanje o razmerju motivacije in demotivacije. Pri fleksijskih jezikih, kamor spadajo tudi slovanski, je po podatkih razmerje med nemotiviranimi in motiviranimi besedami približno 1 : 2. Proces motivacije in demotivacije sta vzajemna: besedotvorna razvidnost lahko podpira pomen besede in je potrebna pri manj pogostih in necentralnih besedah. Če se te zaradi povečane rabe pribijejo med osrednje, lahko zanje nastopi cikel demotivacije.

Pri doslej zbranim narečnem gradivu je možno opazovati oboje. Z vidika tvorjenosti so izkazana razmerja med besednozveznim poimenovanjem in ustrezno tvorjenko, npr. besedna zveza proti zloženka (*gola buča – gol-o-buč-(θ/en)*; SLA V004(č) 'pleša') ali besedna zveza proti izpeljanka (*vodena bolezen, vodeni beteg – voden-ica, voden-ca, voden-ka, voden-ika*; SLA V481 'vodenica') ali vse troje (*prst za kazanje – kazalec – kaži-prst*; SLA V031 'kazalec'). In tudi obratno, pri demotivaciji prihaja do postopkov brisanja razvidne morfemske strukture zaradi glasovnih premen in govornega prenosnika, rekonstrukcijo načeloma lahko vzpostavi le jezikoslovec (npr.: *prgišče: pržišče, prjišče, prdišče, prgiške, perišče, priše*; SLA V040 'prgišče').

4.2.2 Zbrano gradivo SLA ponuja zanimive možnosti za raziskovanje obrazilno-strukturnega vidika tvorjenk. Opazna je narečna spolska in posledično obrazilna diferenciacija istopodstavnih tvorjenk (npr. moškospolsko: *stop-θ, stop-aj, stop-ljaj*; ženskospolsko: *stop-inja, stop-nja*; SLA V062 'stopalo'). Če gre s tvorbenega vidika pri nemodifikacijski tvorjenki za razmerje med besedotvorno podstavo in besedotvornim obrazilom, gre s semiološkega vidika (Vidovič Muha 2011: 17) za razmerje med onomaziološko lastnostjo (razločevalno pomensko sestavino) in onomaziološko bazo (uvrščevalno pomensko sestavino). To bi pomenilo možnost iskati povezave z različnimi koncepti, ki jih izraža nadpomenka, pretvarjajoča se v priponsko obrazilo. Pri modifikacijskih tvorjenkah pa ima obrazilo kot nosilec onomaziološke lastnosti lahko izpraznjeno, redundantno ali strukturno vlogo oz. je nosilec različne konotacije ali pa stopnje tvorbe (npr. moškospolsko: *ščep-ec, ščep-ek, ščepč-ek, ščep-ič*; ženskospolsko: *ščep-ica*; srednjepolsko: *ščep-ce*; SLA V039 'ščepec').

4.3.3 Onomaziološki besedotvorni vidik omogoča izhajanje iz istih skladenjskih podstav po posameznih narečjih in opazovanje razvrstitvenih posebnosti ob isto- (SPo: majhen Sam: *pop-ek, pop-ič, pop-či, pop-ec, pop-ej* (SLA V046 'popék'); *mozolj- > mozoljč-ek, mozolj-ec, mozolj-ik, mozolj-ič* (SLA V478 'mozolj')); SPo: tisti, ki je Prid: *mrl- > mrl-ič, mrl-ec, mrl-ik* (SLA V073 'mrlič')) ali raznopodstavnih tvorjenkah, npr. SPo: nekoliko tak: *siv-ast, bel-kast, pepel-nast, pepel-nat* (SLA V005 (c) 'barva las – siva').

4.3.4 Kontrastivni in interferenčni tvorbeni vidik na osi narečje – knjižni jezik lahko potrjuje ohranjanje podstavnih besed, obrazil in tvorjenk, ki jih v knjižnem jeziku ni, npr. glagolske sestavljenke *potrepati* ne najdemo niti v SSKJ niti SP 2001, a v narečju obstaja in je tvorbeno produktivna za različnostopenjske narečne tvorjenke (*potrepalnice, potrepal, potrepanice, potrepanjke* (SLA V066 'trepalnice')); tudi

obrazilu *-ana – sestrana, bratrana* (SLA V627 ‘sestrična’) – je že usahnila tvorbeno moč za tovrstne tvorjenke v knjižnem jeziku (prim. *sestrična*).

Narečje pa sprejema leksiko tudi iz stičnih narečij drugih jezikov. Tudi tovrstni podatki so sledljivi v zbranem gradivu tako v smislu hibridizacije tvorbenih sestavin (*šaffli-ica* ‘ščepec’ < nem. Schaffel (SLA V039 ‘ščepec’); *sopra-obrva* ‘obrvi’ < it. *sopra* ‘nad’ (SLA V065 ‘obrvi’)) kot v prevzemanju tvorjenk (*prstohvat* ‘ščepec’ < knj. hrv. *prstohvat* (SLA V039 ‘ščepec’)).

4.3.4 Zaradi opaznosti in relativno dobre pomenske prepoznavnosti bi bilo zelo zanimivo opazovanje narečnih tvorjenk, ki pripadajo pomenskimi skupinami modifikacijskih izpeljank in izražajo pozitivno ali negativno konotacijo, kot npr. manjšalnice, ljubkovalnice (*fant-ek, fant-ič, fantič-ek* (SLA V636 ‘fant’)); večalnice, slabšalnice⁴ (*oč-on, oč-ih, oč-man, oč-uh* (SLA V623 ‘očim’)). Tudi ženskospolske tvorjenke, ki so vzporednice moškospolskim poimenovanjem (*paver* proti *pavrinja, pavrkinja*; *virt* proti *virtinja*; *gazda* proti *gazdarica*; *gospodar* proti *gospodarica*; *gospodin* proti *gospodinja*; *domačin* proti *domačica*; *paron* proti *paronja* (SLA V644 ‘gospodar’ in V645 ‘gospodinja’)) bi lahko pokazale skupne in različne poteze tvorbenih načel tako med posameznimi narečji kot v odnosu do knjižnega jezika.

4.3.5 Izpostavljeni le nekateri možni besedotvorni pristopi k zbrani narečni leksiki SLA so ne samo izvedljivi, ampak v konceptu avtorjev in sodelavcev tega projekta tudi predvideni in že deloma izpeljani. V doktorski disertaciji (Horvat 2012) je namreč po besedotvornih merilih analizirano besedje pomenskega polja »kulturne rastline«.

5 Sklep

Prvi del Slovenskega lingvističnega atlasa je rezultat premišljenega koncepta in dobro zastavljenega skupinskega dela. Z morebitnimi dopolnili, ki jih bo prinesel s časovno distanco opravljeni kritični pregled narejenega, zastavljena zasnova omogoča predstaviti še veliko leksemskih združb slovenske narečne leksike.

Namen prispevka je s primerjalnim pristopom, v katerega je bil pritegnjen srbski Semantično-derivacioni rečnik zaradi skupne leksemске združbe, povezane s človekom, pokazati tujo izkušnjo pri sestavi sorodne mreže leksemov in njene gostote. Hkrati pa se opozarja na dva različna pristopa k obravnavi sorodne leksike: SLA uveljavlja onomaziološki pristop, ker zbira narečne lekseme za leksemsko združbo »človek«; SDR pa prikazuje tvorbeni potencial enakih leksemov v srščini in odpira možnosti kontrastivnih, leksikološko-gramatičnih, sociolingvističnih in drugih raziskav na osnovi besednih družin.

⁴ Ponazarjalni primeri so kot taki ocenjeni na podlagi vrednosti zajetih obrazil v knjižnem jeziku. Ni pa nujno, da je njihova vrednost enaka tudi v narečju.

Viri

- ESSJ = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5, avtorji gesel France Bezlaj – Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1976–2007.
- SDR 1 = *Semantičko-derivacioni rečnik 1: čovek – delovi tela*, ur. Darinka Gortan-Premk – Vera Vasič – Ljiljana Nedeljkov, Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, 2003.
- SDR 2 = *Semantičko-derivacioni rečnik 2: čovek – unutrašnji organi i tkiva, psihofiziološka stanja i radnje, psihofizičke osobine, srodstvo*, ur. Darinka Gortan-Premk – Vera Vasič – Rajna Dragičević, Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, 2006.
- SES 1997 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- SES 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.
- Skok 1971–1973 = Petar Skok, *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1–3, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1973.
- SLA 1.1 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2011 (Jezikovni atlas).
- SLA 1.2 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2011 (Jezikovni atlas).
- Stramljič Breznik 2004 = Irena Stramljič Breznik, *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B*, Maribor: Zora, 2004 (Zora: Priložniki 1).

Literatura

- Dragičević 2007 = Rajna Dragičević, *Leksikologija srbskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2007.
- Horvat 2012 = Mojca Horvat, *Morfološka struktura in geolingvistična interpretacija rastlinskih poimenovanj v slovenskih narečjih: doktorska disertacija*, Ljubljana: [M. Horvat], 2012.
- Križaj Ortar idr. 2000 = Martina Križaj Ortar idr., *Na pragu besedila 2: učbenik za slovenski jezik v 2. letniku gimnazij, strokovnih in tehniških šol*, Ljubljana: Rokus, 2000.
- Stramljič Breznik 2007 = Irena Stramljič Breznik, Historiat poimenovalne in pojmovne raznolikosti za leksemse združbe v slovenistiki, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 78 (2007), št. 1, 97–109.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).

- Toporišič 2000 = *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000 (1976).
Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000 (Razprave Filozofske fakultete).
Vidovič Muha 2011 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladdenjsko besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011 (Razprave Filozofske fakultete).

**Word-formation challenges in dialectology studies:
*Slovenian Linguistic Atlas, volume 1, and Serbian-Derivational
Dictionary, volumes 1 and 2***

Summary

The selection of related lexemes connected with ‘man’ is a contact point for works such as the *Slovenian Linguistic Atlas*, volume 1 (SLA 1), and the *Serbian Semantic-Derivational Dictionary* (SDR), volumes 1 and 2, even though they have a completely different design. This comparison may prove useful for future work on the SLA in terms of selecting lexemes, while providing new word-formation challenges to Slovenian dialectology research.

The SLA is the result of a well-thought-out concept and well-planned teamwork, which makes it possible to present many more Slovenian dialect lexemes from various semantic fields. This article uses a comparative approach to demonstrate a foreign experience in compiling a related network of lexemes and its density. At the same time, it draws attention to two different approaches to processing related lexemes: the SLA uses an onomastic approach because it collects all of the diverse dialect lexemes from the semantic field ‘man’; the SDR features the formational potential of the same lexemes in Serbian and makes it possible to conduct contrastive, lexicological-grammatical, sociolinguistic, and other studies based on word families.

O novih dosežkih slovenske dialektologije in jezikovne geografije

Tatjana I. Vendina

Cobiss: 1.02

Prispevek je posvečen razčlembi prvega zvezka Slovenskega lingvističnega atlasa (SLA, 2011). Ob visokem ovrednotenju skupinskega dela slovenskih dialektologov je posebej izpostavljen sistemski pristop k izbiri in kartografski predstavitvi gradiva. Po njegovi zaslugi je narečna diferenciacija slovenskega jezika na kartah atlasa predstavljena v vsej sistemski zapletenosti. Pri obravnavi znanstvene vrednosti dela je treba poudariti, da ta odraža panoramo slovenskih narečij v vsem bogastvu njihove besedne raznolikosti. To novo, sveže gradivo pa je glavni dosežek atlasa.

Ključne besede: Slovenski lingvistični atlas, slovenska dialektologija, jezikovna geografija

New Achievements in Slovenian Dialectology and Linguistic Geography

This article analyzes the first volume of the *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas (SLA), 2011). In addition to its very positive evaluation of the teamwork of Slovenian dialectologists, it highlights in particular the systematic approach to the selection and cartographic presentation of material. As a result, the differentiation of Slovenian dialects is presented on the atlas maps in all of its systemic complexity. In examining the scholarly value of the work, it must be emphasized that it presents a panorama of Slovenian dialects in the full richness of their lexical diversity. This new and fresh material is the main achievement of the atlas.

Keywords: *Slovenski lingvistični atlas*, Slovenian dialectology, linguistic geography

Slovenska jezikovna geografija je od svojega nastanka prehodila dolgo in težavno razvojno pot. Z bistvenimi spremembami tako s teoretičnega kot z metodološkega vidika je poglobila ontološko specifično predmeta svojih raziskav in metod njegovega proučevanja. Nazoren primer za to so dosežki slovenske jezikovne geografije.

Po dolgih letih čakanja smo slavisti dobili posebno darilo v podobi prvega zvezka Slovenskega lingvističnega atlasa (SLA; Ljubljana, 2011), za izdajo katerega je poskrbel Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU ob pomoči Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU in Inštituta za antropološke in prostorske študije ZRC SAZU v Ljubljani. Pri pripravi zvezka so sodelovali Jožica Škofic, Januška Gostenčnik, Mojca Horvat, Tjaša Jakop, Karmen Kenda-Jež, Petra

Kostelec, Vlado Nartnik, Urška Petek, Vera Smole, Matej Šekli in Danila Zuljan Kumar.

Takoj je treba povedati, da si to delo zasluži najvišjo oceno tako po vsebini kot po grafični izvedbi. Barvne karte, odtisnjene na prelepem papirju, so jasne in lahko berljive, ne glede na to, da ima atlas precej gosto mrežo raziskovalnih točk. Pred nami je izdaja, ki je v polnem pomenu besede umetnina, izdelana z izredno natančnostjo in oblikovalskim okusom.

Znanstvena vrednost SLA izhaja iz njegovih teoretičnih temeljev, znanstvenih načel, ki so bila izhodišče za njegov načrt in z njim povezano vprašalnico.

Predvsem pa je treba opozoriti na sistemski pristop k načelom izbora in kartiranja narečnega gradiva. Odločitev za sistemski pristop je bila v jezikovnogeografskem proučevanju narečnega besedja vnaprej predvidena – po eni strani zaradi sodobnega načina proučevanja slovarskega sestava narečij, po drugi pa iz potreb same jezikovne geografije, katere objekt kartiranja ni razlikovalnost, ampak sistemska dejstva.

Splošni razvoj besedoslovnih raziskav narečnega besedja, usmerjenih v razkrivanje sistemskih razmerij, zavrnitev znanstvene skepse o utemeljenosti uporabe pojmov *sistem* in *sistemska* za leksiko in semantiko, predvsem pa uspeh, ki ga je jezikovna geografija dosegla pri kartiranju narečnih razlik na ravni leksike in besedotvorja, so prepričljivo dokazali, da je širok krog vprašanj, povezanih s prostorskim proučevanjem leksično-semantične jezikovne ravnine, mogoče rešiti le z *vsestransko obravnavo narečnega gradiva* in z bolj poglobljenim pristopom k njegovemu zbiranju in opisovanju.

Danes je povsem jasno, da je treba preseči diferencialni pristop h kartografski obravnavi narečnega besedja, ki je v jezikovni geografiji obstajal dolga leta, saj ta »ne omogoča sistemskega opazovanja narečnega besedja in otežuje, marsikdaj pa celo preprečuje primerjalnotipološke raziskave« (Tolstoj 1997: 245).

Logika razvoja slovanske jezikovne geografije je pred dialektologijo postavila vprašanje o nujnosti izdelave *leksičnih atlasov povsem novega tipa*. Njihovo izhodišče ne sme biti diferencialni, ampak *sistemski* pristop k načelom izbora in kartiranja gradiva. Znano je, da so pri diferencialnem pristopu k narečni besedi predmet zanimanja samo regionalizmi, besede, ki so vsenarodne (t. i. knjižno besedje), pa se v raziskavah ne upoštevajo, ker je že a priori sprejeta domneva o splošni razširjenosti knjižnega besedja. Na takih načelih so zasnovani npr. Leksični atlas moskovske oblasti A. F. Vojtenko (1991), Leksični atlas arhangelške oblasti L. L. Komjagine (1994), leksični zvezek Dialektološkega atlasa ruskega jezika (DARJa 3) in mnogi drugi atlasi.

Odsotnost knjižnega besedja v večini narečnih atlasov ne omogoča prikaza areala knjižnih besed in s tem opredelitve smeri narečnih tokov v zgodovini oblikovanja knjižnega besedišča. Zato se v jezikovni geografiji postopoma uveljavlja nova paradigma dialektoloških raziskav, ko v središču pozornosti ni posamezna beseda, ampak celotni narečni leksikalni sistem v vsej zapletenosti njegovih enot in njihovih medsebojnih razmerij. Prav za to pot so se odločili ruski dialektologi pri snovanju načrta Leksičnega atlasa ruskih ljudskih govorov (LARNG).

Kaj pravzaprav je sistemski pristop k jezikovnogeografskemu proučevanju besedja?

Sistemski pristop pri izboru gradiva pomeni predvsem enakopravno obravnavo katerega koli člena narečne razlikovalnosti, ne glede na to, ali ta predstavlja pravo narečno leksikalno enoto ali pa besedo, ki obenem spada v sestav knjižnega jezika. Vključitev besedja knjižnega jezika v načrt izdelave leksičnega atlasa ni motivirana samo z zahtevo po sistemskosti, ampak tudi s samo logiko jezika, saj to besedje tvori ogrodje ljudskega besednega zaklada, torej bi bilo njegovo neupoštevanje preprosto neracionalno. Poleg tega ukinitvev teh omejitev omogoča odpravo umetnih vrzeli pri sestavljanju vprašalnice, ki se vedno pojavljajo pri diferencialnem pristopu.

Prav na teh teoretičnih načelih temelji Slovenski lingvistični atlas.

Sistemski pristop pri izboru gradiva in enaka pozornost avtorjev, namenjena tako pravim dialektizmom kot besedam, ki so del slovanskega sestava knjižnega jezika, sta omogočila, da je na kartah narečna diferenciacija predstavljena v vsej svoji strukturni zapletenosti.

Dosedanje izkušnje pri sestavljanju lingvističnih atlasov pričajo o tem, da so kakovost atlasa, njegova vsebina in informativnost njegovih kart precej odvisne od takih dejavnikov, kakor so zasnova vprašalnice, način zbiranja in zapisovanja gradiva, njegova strukturna interpretacija, kartografska zasnova atlasa in mreža krajev. Pri tem zlasti vprašalnica zagotavlja popolnost gradiva in zanesljivost izkazanih narečnih razlik.

Vprašalnica SLA obsega 870 vprašanj, vendar skupaj s podvprašanji njen obseg naraste na 3000 enot.

V SLA naj bi bilo široko zajeto besedje iz zelo različnih tematskih skupin. To so tako poimenovanja za obkrožajoči nas svet narave (živali, rastline, pokrajina) kot poimenovanja, ki se nanašajo na tradicionalno materialno in duhovno kulturo (obrti, orodje, obleka, hiša, vas, planina, prazniki, nekateri abstraktni pojmi, povezani z vremenom, štejem itd.).

SLA ima dovolj gosto mrežo krajev, in sicer 413 točk, ki predstavljajo vse tipe slovenskih govorov (za primerjavo: v Leksičnem atlasu beloruskih ljudskih govorov – LABNG – jih je komaj 149). Povprečna gostota mreže je ena raziskovalna točka na 50 km².

Prvi zvezek te jezikovnogeografske serije, SLA 1, je posvečen poimenovanjem za človeka, njegovo družino, delom telesa in boleznim. Res, najbolj zanimiva skupina besedja, saj nam omogoča, da takoj občutimo svojevrstnost jezika vaških prebivalcev.

Atlas ima bogato zgodovino: prvi terenski zapisi segajo v leto 1946, zadnji pa so opremljeni z letnico 2011. Tak časovni razpon omogoča njegovim izdajateljcem, da bodo v prihodnje lahko spremljali dinamiko procesov, ki so v narečnih sistemih slovenskega jezika potekali v obdobju več kot petdesetih let.

SLA 1.1 obsega 143 kart, ki so razporejene v tri pomenske razdelke: Deli telesa, Bolezni in Družina. Po številu v njih zajetih kart ti niso enakovredni, vendar je njihova medsebojna povezanost nedvomna. Največji razdelek je posvečen poimenovanjem telesnih delov (vprašanja 1–76 v vprašalnici). Sem ne spadajo samo prava poimenovanja delov telesa (kot so *prsi, grlo, roka, palec, pest, jetra, ledvice, srce, lobanja, kost, čreva, križ, koleno* itd.), ampak tudi poimenovanja telesnih

značilnosti (kot *pleša*, *siva barva las*, *rdeča barva las*, *grbast*, *živčen*, *suh*, *debel*, *trebušast* idr.) in delovanja (kot *prdeti*). Po obsegu drugi razdelek se nanaša na poimenovanja za člane družine (vprašanja 604–646). Tudi ta razdelek ni enovit. Poleg poimenovanj za sorodnike (kot *oče*, *mati*, *sin*, *hči*, *stara mati*, *stari oče*, *vnuk*, *tast*, *tašča*, *zet*, *snaha*, *mož*, *žena*, *starši* itd.) so dodana še družbeno opredeljena poimenovanja (kot *posel*, *hlapec*, *dekla*, *gospodar*, *prijatelj*, *pastorek*, *tuj*, *tujec*, *vdova* idr.). Tretji razdelek so boleznj v pravem pomenu besede (vprašanja 474–496). Sem spadajo taka poimenovanja, kot so *kašelj*, *garje*, *nahod*, *revma*, *vodenica*, *kuga*, *mrzlica*, *ošpice*. Tudi ta v glavnem obsega samostalnike, čeprav so vmes tudi glagoli (tipa *smrdeti*, *umreti*, *stegniti se*) in pridevniki (tipa *zdrav*, *bolan*). Tako so v vsak razdelek zajeta vprašanja, ki so z njim le asociativno povezana. Vendar pa bi bilo nabor kart mogoče nekoliko razširiti, če bi v zvezek vključili vprašanja, ki tu očitno manjkajo¹ – v razdelek Boleznj bi npr. lahko zajeli vprašanja, povezana s splošnim poimenovanjem *boleznj*, poimenovanjem za *epidemijo*, *nalezljivo bolezen*, *težko bolezen*, pa npr. poimenovanja za *zdravnika*, glagole – *znoreti*, *zdraviti*, pridevnike – *blazen* idr. V razdelek Družina bi lahko dodali *formule za ogovarjanje starejših*, poimenovanja za *zunajzakonskega otroka*, *poročeno žensko*, *dediščino* idr. Pri poimenovanjih za dele telesa preseneča odsotnost poimenovanj za *obraz*, *levo* in *desno roko*, *hrbtenico*, *kito* (ob nekaj kartah, ki so posvečene poimenovanjem za barvo las). Poleg tega ostaja uganka, ali bodo v atlasu še kateri zvezki posvečeni človeku? Kot je znano, v narečjih pogosto naletimo na leksikalno diferenciacijo pri poimenovanjih za človeka z vidika vrste njegovih dejavnosti, premoženjskih odnosov, zunanje podobe, značajskih lastnosti, jezikovnih posebnosti itd.

V zvezek je vključeno gradivo nekartiranih vprašanj, ki so opremljena samo s komentarjem (*nos*, *jezik*, *zob*, *srce*, *noga*, *peta*, *žila*, *koža*, *sestra*).

SLA 1.1 začenja uvod s podatki, ki osvetljujejo zgodovino nastajanja atlasa. Ti so grafično prikazani na posebni karti raziskovalcev (avtorice Jožice Škofic) in na karti, ki prikazuje čas raziskav v posameznih raziskovalnih točkah (avtoric Januške Gostenčnik, Mojce Horvat in Jožice Škofic). Podobne karte so velika redkost v jezikovno-geografskih raziskavah, čeprav omogočajo podroben uvid v večletno zgodovino sestavljanja atlasa. Poleg tega je tu še kronika terenskih raziskav, ki so se začele pred več kot petdesetimi leti, opisan je način komentiranja gradiva, zbrana pri terenskem delu, podrobno je predstavljen sistem dogovorjenih simbolov, uporabljenih pri kartiranju, dodan je seznam raziskovalnih točk. Posebno dragocena je Karta slovenskih narečij, ki sta jo sestavila Tine Logar in Jakob Rigler, popravili in dopolnili pa Vera Smole in Jožica Škofic. Ta karta omogoča »izvoz« prikazanih leksikalnih narečnih razlik in njihovo navezavo na določeno skupino govorov. S to karto je tesno povezana fonetična karta, ki prikazuje diferenciacijo slovenskih narečij s stališča prozodije.

Novost atlasa je objava vprašalnice s prevodi v nemščino, angleščino, francoščino, italijanščino in ruščino, kar bralcu omogoča hitro orientacijo po kartah. Tak

¹ Vprašalnica je bila zasnovana leta 1946, zadnjič pa je bila preurejena leta 1961 (Benedik 1999: 15–17; op. prev.).

pristop h gradivu je imenitno ponazorilo evropskega izročila slovenske dialekto-
loške šole.

Uvodni del SLA 1.1 se končuje s podrobnim opisom fonetične transkripcije, v kateri se je zapisovalo gradivo na terenskih raziskavah. V komentarjih h kartam (SLA 1.2) je to gradivo na razviden način pretvorjeno v morfonološko transkripcijo. Ta ima poseben pomen, ker je predstavljena na legendi karte. Poleg tega morfonološka transkripcija omogoča posplošenje fonetičnih zapisov, izdelanih na terenu pri raziskovanju tega ali onega narečja, in s tem tudi njihovo neposredno primerjavo z drugimi narečji.

Karte v zvezku so večinoma leksične ali leksično-besedotvorne, saj se na njih raziskujejo razlike v naboru leksemov (ki označujejo ta ali oni denotat) in njihova strukturiranost. Bistveno manj je pravih besedotvornih kart (npr. karta 1/107 'brat', na kateri so sopostavljeni leksemi *brat* ~ *brater* ~ *bratec*; ali karta 1/50 'popек', kjer so izrisani areali leksemov *pop* ~ *popек* ~ *popec* ~ *popič*). Ponekod naletimo na čisto fonetične karte, ki ponazarjajo razlike v fonetični podobi kartirane besede (npr. karta 1/1 'las', na kateri je predstavljena razširjenost različic *vlas* in *las*; ali karta 1/63 'koleno', na kateri je začrtan areal fonetične spremembe *k > ?*). Vendar pa preseneča, da v zvezku ni pomenskih in leksično-pomenskih kart. Bo morda njim posvečen poseben zvezek? V objavljenem zvezku žal prav tako ni motivacijskih in nominativnih kart, čeprav je gradiva za take karte na pretek.

Nedvomen prispevek k vrednosti atlasa je visoka raven kartografske obdelave, pri čemer se večina kart odlikuje z berljivostjo in s strogostjo kartografske predstavitve gradiva. Čutiti je, da so se avtorji pri izdelavi kartografske zasnove atlasa opirali na izkušnje slovanske jezikovno-geografske šole, pa tudi na Slovanski lingvistični atlas (OLA). Kartografske rešitve vsake karte so oprte na strogo hierarhično organiziran sistem grafičnih sredstev. Sistemski pristop k izboru kartografskih znakov je omogočil vzpostavitev njihove tipološke soodvisnosti, ko izbor znaka, ki označuje prvi člen arealne opozicije v invariantnem zaporedju, predpostavlja nadaljnje grafične rešitve na karti. Izdelava vsake legende po enem ključu je avtorjem omogočila, da so na karti predstavili neverjetno zapletene, večravninske strukturne razlike, pri čemer so uporabili samo klasični nabor geometrijskih likov in njihovih grafičnih modifikacij.

Kot je znano, sta preglednost karte in njena reprezentativnost v veliki meri odvisni od pravilnega izbora barvnih rešitev. Na večini kart atlasa so zapolnjeni znaki ali znaki z notranjimi poudarki povezani z leksemi, ki pokrivajo večje areale, zato so karte lahko berljive (že na prvi pogled), vendar ponekod naletimo tudi na t. i. slepe karte, na katerih so kartografske ali – bolje rečeno – barvne rešitve neposrečene (npr. karta 1/48 'trup' – na karti z nezapolnjenim znakom ni označeno samo knjižno poimenovanje, kot je to običajno na mnogih kartah atlasa, ampak tudi narečna *truplo*, *telo*, *život*, zaradi česar je karta neizrazita; ali karta 1/14 'oko', na kateri so z različnimi grafičnimi sredstvi označeni leksemi z enim in istim korenem).

Kljub temu se vsi ti spodrseljaji (neizbežni v vsakem večjem delu) zdijo nepomembni ob glavnem dosežku atlasa – meje fonetičnih in morfoloških pojavov so našle svoje nadaljevanje v leksičnih in besedotvornih mejah. Ob medsebojnem podpiranju in dopolnjevanju potrjujejo narečno členitev slovenskih govorov.

Uporaba systemskega pristopa pri izboru in kartografskem prikazu gradiva je pokazala, da predpostavka o splošni razširjenosti knjižnega besedja – ker narečja odplavljajo valovi knjižnega jezika – sploh ne drži za vse knjižne besede. Zato je objava atlasa še posebej aktualna danes, ko je v dialektološki literaturi trditev, »da so narečja na pragu izginotja«, postala že tradicionalna.

Kot je znano, naj bi razlogi za tak proces po eni strani tičali v zunajjezikovnih dejavnostih (v porušitvi socialne infrastrukture družbe, v družbeno-demografskih spremembah, v urbanizaciji vaške poselitve, kar neredko privede do izginotja raziskovalne točke, v jezikovni politiki države itd.), po drugi pa v jezikovnih, posebej zaradi izgubljanja narečnih sistemov pod vplivom knjižnega jezika.

Gradivo SLA je neizpodbiten dokaz za to, da so jezikoslovne napovedi v nasprotju s procesi, ki dejansko potekajo v narečjih, torej so potrebne temeljitih popravkov.

Na mnogih kartah SLA je polno dialektizmov, knjižna poimenovanja pa nastopajo le na manjših arealih (npr. karta 1/22 'ustnice', na kateri so poleg knjižnega poimenovanja *ustnice* široko zastopani dialektizmi *žnablja*, *žnabljica*, *šobec*, *šobica*, *trobec* idr.; ali karta 1/94 'šepav', kjer naletimo na leksikalna variantnost leksemov *šepast*, *kruljav*, *čotast*, *šajtrav*, *krampast*; ali karta 1/124 'mož', na kateri so predstavljeni veliki areali takšnih narečnih leksemov, kot so *ded*, *deda*, *dedec*, *moj*, *naš*, *on*, *sam*, *človek* idr.).

Na kartah atlasa se neprestano ponavlja en sam arealni scenarij, ki priča o leksikalni razdrobljenosti slovenskega narečnega prostora, kar govori o visoki stopnji leksikalne variantnosti enot, ki so v komplementarnem razmerju; prim. npr. razmere na karti 1/17 'trepalnice', na kateri so predstavljeni leksemi, kot so *trepalnice*, *potrepalnice*, *trepalke*, *trepulje*, *trepavice*, *migalice*, *zenice*, *ozenice*, *moštace*, *brvi*, *lasje*, *lasje na očeh* idr.; ali na karti 1/78 'mozolj' z leksemi *mozolj*, *mozelj*, *mozoljček*, *mozeljček*, *mozoljik*, *mozoljič*, *mozeljč*, *ogrc*, *obrc*, *prišč*, *priščevcevec*, *prišt*, *čir*, *čiraj*, *ščirjevec*, *brbunec*, *bubica*, *bulica*, *bedenec*, *tvor*, *tvorček*, *mehir*, *kufer* itd.).

Pri tem ima knjižno poimenovanje pogosto bodisi **neizržit areal** (npr. karta 1/20 'brki', kjer ima knjižno poimenovanje *brki* majhen areal v štajerskih narečjih, medtem ko so se na preostalem ozemlju razširili narečni leksemi *muštace*, *muštafe*, *šmutace*, *muškete*, *rese*, *ruse*, *bajusi*, *vose* idr.; ali karta 1/64 'piščal', na kateri je jasno vidno, da knjižni leksem *piščal* nastopa samo v majhnih otokih na področju južnobelokranjskih govorov, medtem ko so na preostalem ozemlju široko razširjeni leksemi *čonta*, *golen*, *golenica*, *litka*, *cev*, *cucek*, *kost*, *piska*, *piščala*, *piščalo*, *piščev*, *piščulja* idr.) bodisi **tako rekoč ne nastopa** (npr. karta 1/56 'zadnjica', kjer ima knjižno poimenovanje *zadnjica* samo mikroareale v posameznih točkah, medtem ko sta na preostalem ozemlju zabeležena narečna leksema *rit*, *rita*); ali karta 1/41 'pregibi prstov': temu opisnemu poimenovanju v slovenskih narečjih ustrezajo leksemi *člen*, *členj*, *členek*, *kolence*, *kolenček*, *kolenčke*, *stava*, *sklep*, *zglob*, *škripec*, *ud*, *kost*, *glid*, *čonkelj* itd.).

Vsa predstavljena dejstva pričajo o odpornosti leksikalnih dialektizmov. Karte SLA govorijo o konzervativnosti slovenskih narečij, ki so se stoletja dolgo uspešno upirala zunanjim vplivom, pa tudi težnjam po standardizaciji. Zelo lepo

ohranjene plasti narečnega besedja (naj spomnim, da so zadnje terenske raziskave potekale leta 2011) kar najbolj nazorno pričajo o napačnosti trditev o umiranju narečij v razmerah družbene integracije. Napovedana hitra izguba narečij zaradi industrializacije družbe in zvišanja življenjske ravni prebivalcev se ne potrjuje niti pri etničnih skupnostih s strnjanim jezikovnim prostorom.

Vpliva knjižnega jezika seveda ni mogoče zanikati. Na kartah SLA so neredko prikazane razmere, v katerih je knjižna beseda neomejeno razširjena, medtem ko se narečni leksemi pojavljajo samo posamično (gl. npr. karti, na katerih tako rekoč ni dialektizmov: 1/63 'koleno', ki prikazuje popolno razširjenost leksema *koleno*, in 1/91 'kuga', na kateri je predstavljen splošni areal leksema *kuga*). Vendar slovenska narečja ne glede na proces izravnave narečnih razlik niso izgubila svojih leksičnih posebnosti, kar se posebej izrazito kaže v obstoju besed, ki v knjižnem jeziku nimajo samo enobesedne ustreznice, ampak tudi opisna poimenovanja (prim. npr. karti 1/109 'stari oče' in 1/110 'stara mati', na katerih knjižnemu opisnemu poimenovanju ustrezajo narečne oblike *ata*, *nono*, *nonič*, *ded*, *deda*, *dedek*, *dedej* idr. ter *babica*, *nona*, *mati*, *starica*, *starika*, *nunica*, *baka* idr.).

Karte SLA pričajo še o eni izraziti značilnosti slovenskih narečij – njihovi dinamičnosti. V narečjih poteka proces nenehnega obnavljanja njihovega leksikalnega sestava. Skozi čas ene leksikalne enote izgubljajo svojo slikovitost in svežino ter postajajo obrobne, na njihovo mesto pa prihajajo druge, jasnejše in izrazitejše. Tako nastajajo posebni leksemi, ki so izrazita značilnost posameznih govorov (prim. npr. karto 1/92 'slep', na kateri je v dolenjskih govorih predstavljen dovolj izrazit areal leksema *brljav*, ki ga ni v drugih slovenskih narečjih; ali karto 1/94 'šepav', kjer je jasno viden areal leksema *šajtrav(i)*, ki je razlikovalna značilnost prekmurskih govorov; podoben areal ima leksem *tetica* na karti 1/114 'teta'). Prisotnost posebnih tvorb ne priča le o visoki stopnji odpornosti slovenskih narečij, ampak tudi o njihovem samostojnem razvoju, pri čemer nastaja neka nova narečnost, povezana z izgubo arhaičnega besedja in pojavljanjem novih dialektizmov, ki se bistveno razlikujejo tako od knjižnega jezika kot od drugih narečij.

Če torej govorimo o znanstveni vrednosti atlasa, je treba posebej poudariti, da ta izvira predvsem iz njegovega gradiva. Pred nami je veličastna panorama slovenskih narečij v vsem bogastvu njihove besedne raznolikosti. To novo, sveže gradivo pa je glavni dosežek atlasa.

Obenem se zdi, da bi z vsebinskega vidika atlas samo pridobil, če bi bile njegove karte dopolnjene s ponazarjalnim gradivom, abecednim spiskom kartiranih besed² in bolj poglobljenimi komentarji. V komentarje bi lahko zajeli opis problematike karte, značilnosti kartiranega gradiva in tiste narečne razlike, ki se odražajo na kartah, uporabljeni sistem kartografskih sredstev, opozorilo na sumljive primere, ki jih je avtor iz tega ali onega razloga izločil, pripombe terenskih raziskovalcev o

² Gre za abecedni seznam, ki je v LARNG del komentarja k posamezni karti. Ob vsaki abecedno površčeni kartirani besedi so navedene številke raziskovalnih točk, v katerih se pojavljajo. SLA 1 je sicer opremljen z besednim kazalom (SLA 1.2: 333–365) in odzadnjim seznamom iztočnic v besednem kazalu (SLA 1.2: 367–380). (Op. prev.)

teh ali onih oblikah, arealne značilnosti kartiranega gradiva in druge podatke. Ne glede na določeno stopnjo unificiranosti podatkov, ki jih mora vsebovati komentar, velja pripomniti, da je vsak komentar pravzaprav manjša razprava, v kateri so obravnavana vprašanja, povezana z interpretacijo kartirane besede in njenega areala. Nujnost ponazarjalnega gradiva narekuje dejstvo, da ta bralcu omogoča neposreden stik z narečno besedo. Namen tega gradiva ni samo pokazati »življenje besede«, ampak tudi utemeljiti njeno pojavitev na karti. Tako npr. na karti **Opjonok 'mraznica'** v Leksičnem atlasu ruskih ljudskih govorov nastopa leksema *poganka* ('strupena goba', op. prev.). Vključitev leksema v legendo karte je motivirana s tem, da lahko v ruskih narečjih nastopa kot poimenovanje nekaterih užitnih gob (npr. mraznice, (užitne) golobice, lisičke idr. – gl. SRNG 27: 287). O tem zgovorno priča tudi gradivo same karte, v katerem sta leksema *opjonok* in *poganka* pogosto členu sopomenskega niza. Če sklepamo po sobesedilu, *opjonok* pogosto prištevajo med neužitne gobe, kar tudi prispeva k sopomenskosti teh leksemov. Prim. npr. tele zglede: *росли опёнки куль берёз – это поганки (opjonki³ so rasli okoli brez – to so poganke; točka 217 [pskovska oblast, pitalovski rajon]); оята росли, да поганки это (opjata⁴ so rasli, to so poganke; točka 62 [vologodska oblast, harkovski rajon]), оята около пней. на березах бывает такой плетень, один за одним растут. поганки это (opjata so okoli štorov. na brezah je tak pletež, drug za drugim rastejo, to so poganke; točka 55 [leningrajska oblast, volosovski rajon]); пень уже вёсной гадостью обростае – вот и вырос этакий гриб, опёнок. я эти поганки жарить не буду. но голодные люди и опёнки съедя – ояты то есть (štor že spomladi obraste gnusoba – in je zrasla taka goba, *opjonok*; jaz teh *pogank* ne bom pekla. ampak lačni ljudje jejo tudi *opjonke* – *opjata*, to je; točka 70 [pskovska oblast, gdovski rajon]); опёшки мы и за еду не считали. оята тоже поди поганки. около пенька растут оята. ояты у нас много, но мы их не берём, наверно других грибов много, хватает (opjoškovi⁵ nismo imeli za hrano. *opjata* so mogoče nemara *poganke*. okoli štora rastejo *opjata*, *opjat* je pri nas veliko, ampak jih ne nabiramo, gotovo je drugih gob dosti, dovolj; točka 472 [vladimirska oblast, melenkovski rajon]); ali na karti **Rastoče drevo** predstavljena leksema *verby* (*verba* 'vrba', op. prev.) in *vetki* (*vetka* 'veja', op. prev.), ki bi jih bilo treba s stališča jezikovnega védenja govorca knjižnega jezika pri kartiranju izločiti, vendar nas v komentarju navedeno ponazarjalno gradivo prepričuje o pravilnosti njihove vključitve v legendo, prim.: *вон там ветки за домом, глянь, мальй туда пошёл (za hišo so *vetke*, poglej, mali je šel tja; točka 636 [tulska oblast, plavski rajon]); до тех веток минут сорок ходьбы (do teh *vetk* je štirideset minut hoda, točka 1053 [krasnodarsko območje, kočubejevski rajon]); ветки – это большие деревья, а если маленькое, то веточки (vetke so velika drevesa, če pa so majhna, so *vetočke*; točka 636 [tulska oblast, plavski rajon]); верба – это и береза, и липа, и клен**

³ V filološkem prevodu so v izvirniku navedene besede iz sopomenskih nizov *opjonok/poganka* in *verby/vetki* (op. prev.).

⁴ *Opjata* je množinska oblika samostalnika *opjonok* (op. prev.).

⁵ *Opjonkov* (op. prev.).

(*verba* – to je tako breza kot lipa in klen; točka 846 [kurska oblast, kurski rajon]); *у нас в лесу одни вербы растут, а елок нет* (pri nas v gozdu rastejo samo *verbe*, jelk pa ni; točka 829 [kurska oblast, čeremisnovski rajon]); *говорили вербина, а нишется она ивои* (govorili so *verbina*, piše pa se *iva*; točka 98 [novgorodska oblast, novgorodski rajon]).

Obstoj takega ponazarjalnega gradiva bistveno razširi interpretacijske možnosti atlasa.

K temu cilju bi pripomogel tudi abecedni seznam kartiranih besed. Ne samo da ta bralcu bistveno olajša uporabo atlasnega gradiva in branje karte, ampak v zgoščeni obliki prinaša podatke o osnovnih arealnih kartiranih besed.

Bralec seveda pogoša tudi zbirno karto leksičnih izoglos, toliko bolj, ker so na nekaterih kartah zelo izrazite (prim. npr. jasno izogloso na črti zahod–vzhod na karti 1/89 ‘vodenica’, kjer na zahodu prevladuje leksem *vodenica*, na vzhodu pa *vodenika*; ali pa izogloso, ki na karti 1/124 ‘mož’ ločuje sever od juga – na severu je areal leksemov *ded*, *dedec*, na jugu pa areal leksema *mož*).

Objava takih zbirnih arealoških kart (bodisi izoglosnih bodisi ploskovnih kart, na katerih se sintetizira gradivo celega zvezka in prikazuje narečna členitev govorov)⁶ ne bi bila samo svojevrsten teoretični dosežek atlasa, ampak tudi resen znanstveni prispevek k teoriji jezikovne geografije. To bi omogočilo ovreči obstoječe mnenje, da med leksičnimi in fonetičnimi izoglosami ni nobene povezave (prim. npr. Dauzat 1921: IX).

Na koncu bi rada povedala, da je izdelava SLA zagotovo velik uspeh slovenske šole lingvistične geografije. Bogato leksično gradivo omogoča bralcu izoblikovanje splošne predstave o slovenskem narečnem prostoru. Izdaja atlasa nima samo velikega kulturnozgodovinskega pomena za proučevanje slovenskih narečij, ampak tudi splošnoteoretični pomen, saj je atlas še en dokaz o perspektivnosti in produktivnosti proučevanja narečnega besedja z metodami lingvistične geografije. Slavistika je pridobila še eno veliko temeljno arealno raziskavo narečnega besedja, ki prispeva neovrgljive dokaze o zanesljivosti leksičnih podatkov za določanje mej narečne členitve. Karte atlasa nazorno kažejo, da leksikalni dialektizmi niso »kaos izoglos«, ki seka raziskovano ozemlje brez kakršne koli zakonitosti. Razkrivajo povsem jasne težnje po skupinjenju v bolj ali manj zgoščene snope izoglos.

Delo slovenskih kolegov v znanstveni skupnosti ne vzbuja samo zanimanja, ampak tudi globoko priznanje in spoštovanje njihovega nelahkega prizadevanja. Objava SLA 1 je velik dosežek v slovanskem merilu. Lahko izrazimo le navdušenje nad natančnim delom slovenskih dialektologov in jim želimo potrpežljivosti in moči pri uresničevanju tega večzvezkovnega projekta.

⁶ Prim. npr. podobne karte v slovaškem nacionalnem atlasu (ASJ) ali Leksičnem atlasu arhangelške oblasti L. L. Komjagine (1994).

Literatura

- ASJ = *Atlas slovenského jazyka* 1–4, Bratislava: Veda – Vydavateľ'stvo slovenskej akademie vied, 1968–1984.
- Benedik 1999 = Francka Benedik, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999.
- DARJa 3 = *Дialeктологический атлас русского языка: центр Европейской части России 3: синтаксис – лексика*, ред. Р. И. Аванесов – С. В. Бромлей, Москва: Наука, 1996.
- Dauzat 1921 = Albert Dauzat, *Essais de géographie linguistique 1: noms d'animaux*, Paris: Librairie ancienne H. Champion, 1921.
- Комягина 1994 = Лидия П. Комягина, *Лексический атлас Архангельской области*, Архангельск: Издательство Помор. междунар. пед. ун-та, 1994.
- LABNG = *Лексичны атлас беларускіх народных гаворак* 1–5, Мінск: Фонд фундаментальных даследаванняў Рэспублікі Беларусь, 1993–1998.
- LARNG = *Лексический атлас русских народных говоров: пробный выпуск*, ред. И. А. Попов – Т. И. Вендина, Санкт-Петербург: Наука, 2004–.
- SLA 1.1 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- SLA 1.2 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- SRNG = *Словарь русских народных говоров* 1–, [Москва –] Ленинград [Санкт-Петербург]: Наука, 1965–.
- Tolstoj 1997 = Никита И. Толстой, *Избранные труды 1: славянская лексикология и семасиология*, Москва: Языки русской культуры, 1997 [= Из опытов типологического изучения славянского словарного состава, *Вопросы языкознания* 12 (1963), № 1; 15 (1966), № 5].
- Vojtenko 1991 = Анастасия Ф. Войтенко, *Лексический атлас Московской области*, Москва: МОПИ, 1991.

Prevedla Karmen Kenda-Jež

**О новых достижениях словенской диалектологии
и лингвистической географии**

Резюме

Статья посвящена анализу «Словенского лингвистического атласа» (*Slovenski lingvistični atlas*, Ljubljana, 2011). Давая высокую оценку коллективному труду словенских диалектологов, автор особо выделяет системный подход к отбору и картографической репрезентации материала. Благодаря этому подходу диалектные различия словенского языка предстают на картах Атласа во всей их системной сложности. В то же время автор намечает некоторые перспективы в картографической репрезентации словенских диалектов, предлагая включить в комментарий к каждой карте лингвогеографическое описание ситуации, алфавитный список картографируемых слов и иллюстративный материал.

Говоря о предварительных итогах лингвогеографического изучения территориальных диалектов, автор особо отмечает тот факт, что материалы «Словенского лингвистического атласа» являются неопровержимым свидетельством того, что лингвистические прогнозы относительно вымирания диалектов вступают в противоречие с процессами, реально протекающими в словенских говорах, а потому нуждаются в серьезной корректировке.

Приносът на *Словенския лингвистичен атлас* за проучването на диалектите на южните славянски езици

Лучия Антонова-Василева

Cobiss: 1.02

Prispevek Slovenskega lingvističnega atlasa k proučevanju narečij južnoslovanskih jezikov

V prispevku so prikazani dosežki prvega zvezka *Slovenskega lingvističnega atlasa* (2011) Narejena je primerjava med omenjenim delom in delom Bolgarski narečni atlas: povzemajoči zvezek (*Български диалектен атлас: обобщаващ том*, 2002) Pregledane so naslednje skupine narečnega leksičnega gradiva: (1) gradivo, ki kaže na enotnost leksikalnega sistema slovanskih jezikov, (2) gradivo, ki kaže enotnost leksike slovanskega izvora z evropsko leksiko, in (3) gradivo, ki prikazuje narečno razčlenjenost leksemov prejšnjih dveh skupin. Nakazane so možnosti, ki jih ponuja sopostavljanje različnih jezikov na narečni ravni tako pri pojasnjevanju njihovega zgodovinskega razvoja kot pri reševanju problemov zgodovine jezikovne družine, ki ji pripadajo.

Ključne besede: slovenska dialektologija, bolgarska dialektologija, jezikovni atlasi, jezikovna geografija

The Contribution of the *Slovenian Linguistic Atlas* to the Study of South Slavic Dialects

This article presents the achievements of the first volume of the *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas, 2011). It compares this work with the *Български диалектен атлас. Обобщаващ том* (Bulgarian Dialect Atlas: Generalizing Volume, 2002). The following groups of dialect lexical material are examined: (1) material showing the unity of the lexical system of the Slavic languages, (2) material showing the unity of the Slavic lexicon with the European lexicon, and (3) material showing the dialect division of lexemes from the first two groups. It presents the opportunities offered by juxtaposing various languages at the dialect level both for explaining their historical development and also for solving problems in the history of the language family that they belong to.

Keywords: Slovenian dialectology, Bulgarian dialectology, linguistic atlases, linguistic geography

Том първи на *Slovenski lingvistični atlas* (SLA), издаден в Любляна през 2011 г., е последното дело в славянската и европейската лингвистична география.

Макар че, както личи от увода, работата по него е започната още в далечната 1934 г., крайната му реализация е постигната с помощта на последните технологии в областта на компютърната лингвистика. Чрез сканиране и последвала компютърна обработка е създаден електронен архив, за който може да се почерпи информация и в интернет. Картите на SLA са изчертани с помощта на електронна програма.

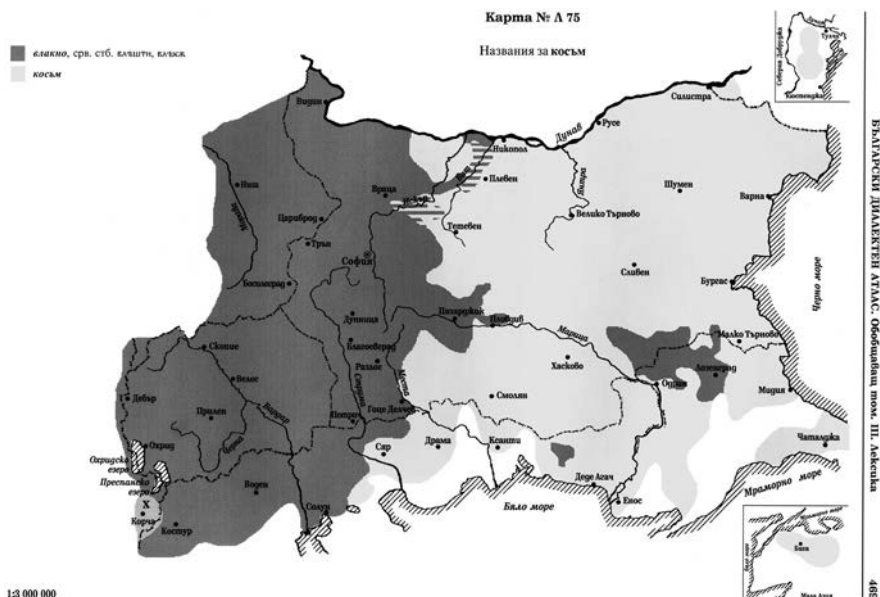
За мен като специалист от България представлява интерес сравнението между методологичните и теоретичните постановки на *Slovenski lingvistični atlas 1* и *Български диалектен атлас. Обобщаващ том I–III* (2001). Първото, което трябва да се отбележи при тази съпоставка е, че в методологическо отношение SLA 1 следва модела на *Общославянския диалектен атлас: серия лексико-словообразователна* (ОЛА. СЛСЛ) Издаването на атласа започва с публикуване на лексикални карти, чиито теми са близки до програмата на ОЛА. Фонетични, акцентни или морфологични особености се посочват само като съпътстващи особености при картографирането на съответните лексеми. Както в ОЛА се посочва техният морфологичен строеж, ориентиран към праславянски. По същество SLA 1 си поставя за цел да отрази лексикалното равнище на диалектните явления. При картографирането диалектни особености се нанасят по точките на селищата от мрежата на пунктовете със специални знаци. Публикува се точен и пълен списък на селищата и се посочва точно тяхното местоположение дори спрямо знаците за диалектните явления (SLA 1.1: 23). Практиката на ОЛА е проведена пунктуално и перфектно, което е възможно благодарение на използването на най-новите постижения на електронно обработената и електронно картографираната диалектна информация. Така, освен нанасянето на явленията по точките от мрежата пунктове, в много от картите се прекарват изоглоси, обединяващи селищата с еднакви диалектни особености според различни критерии. Това може да се види още от карта 1/1 *las* (SLA 1.1: 33), в която с черна изоглоса е очертан фонетичният вариант с изговор *la > ʎa*, а със зелена – изговорът *vlas*. С помощта на компютърното картографиране са създадени и карти с цялостно оцветяване на районите, отделени от изоглоси. Според мен е очевидно, че в техническо отношение работата по SLA надминава постиженията на БДА. ОТ и на ОЛА. Електронната обработка на материала дава възможност на колектива на атласа да използва данните за словенските диалекти за създаване на различни типове карти (а в бъдеще и на различни типове изследвания). Демонстрация на възможностите, които е изградил словенският колектив, е чудесната *Karta slovenskih narečij* (SLA 1.1: 11). Колективът от България, който си сътрудничи със словенски диалектолози по проекта „Електронен модел за съпоставително изследване на български и словенски език на диалектно равнище“ получи възможността да види подобно карта и в друг неин вариант, позволяващ акустичното запознаване с диалектите и пригоден за широките кръгове от обществеността в Музея на експериментите в Люблина.

Освен тази карта уводната част на *SLA* съдържа преглед на неговата история, както и карта на пунктовете (*SLA* 1.1: 13), на която също са отбелязани границите на групи наречия, границите на наречията, границите на поднаречията. Това също е едно високо постижение за лингвистичната география, което съчетава стройната систематизация при интерпретацията на диалектните явления и ясно визуално отражение на тяхното териториално разпространение. Едно от достойнствата на *SLA* е това, че изданието съдържа изключително богат справочен материал. Той улеснява използването му от езиковеди от цял свят и при това се явява не само в текстови вид (като списъци, показалци и др.), но и под формата на карти. Интересен подход в *SLA* е това, че тук се картографират не само диалектните явления, но и практически всяка стъпка от лингвогеографската работа. Така възникват интересните карти на *Записвачите* (*SLA* 1.1: 17), на *Времето на записа* (*SLA* 1.1: 21) и др., като всяка карта се съпровожда и от пълен списък на картографираните данни по пунктове. Въпреки че *SLA* 1 не е насочен към картографиране на акцентните явления, той представя една изключително полезна карта за интонационните и акцентни особености на словенските диалекти, която също е от класификационен тип и съчетава висока степен на обобщение и детайлизация на диалектното членение (*SLA* 1. 1: 15). Към достойнствата на справочния материал на *SLA* трябва да се посочи и таблицата на картографираните лексеми по въпроси с превод на немски, английски, френски, италиански и руски език (*SLA* 1.1: 24–26), както и подробно обяснение на фонетичната транскрипция (*SLA* 1.1: 27–30), включващо и посочване на различни типове фонетични записи – по Фран Рамовш и по Тине Логар, с препратки към знаците от ОЛА, както и към системата IPA. Естествено уводната част на *SLA* съдържа и статии за методите на картографиране и коментирание, които са описани лаконично, изчерпателно и компетентно (*SLA* 1.2: 16–21).

За разлика от *SLA* 1 материалът, включен в БДА. ОТ е насочен към отразяване на особености от различни езикови равнища, които са от важно значение за историята на българския език и за диалектното му членение. При картографирането на всяко диалектно явление се посочват съответствията на диалектните форми, които са отразени в старобългарските паметници. Съпоставка с праславянски се прави, само ако в старобългарските паметници няма достатъчно данни или има отразени старинни диалектни различия, наследени от праславянски (БДА. ОТ 2001: к. № Ф 153 – Ф 160, рефлексите на **ktj*, **tj*, **dj*). БДА. ОТ I–III на изданието включва карти от областта на фонетиката, акцентологията и лексиката (БДА. ОТ, 2001). Под печат е БДА. ОТ IV: морфология. Такъв избор на представяне на диалектния материал, според мен, дава известно предимство на труда, защото той може да бъде полезен на изследователите, интересувани се от разнообразни аспекти на българистичните, славистичните и балканистичните езикови изследвания. В техническо отношение обаче при обработката на материала за

картографиране и при самото картографиране практиката на БДА. ОТ се изгражда по същество на базата на опита от периода 1956–1986, когато са изработени и публикувани регионалните томове на атласа (БДА. ЮИБ; БДА. СИБ; БДА. ЮЗБ; БДА. СЗБ). В първоначалния си вид явленията в БДА. ОТ се нанасят на бланковка с точки за селищата по мрежата от пунктове. За това обаче не се използват знаци, а само единно оцветяване на ареала на точките в определения според легендата цвят или нюанс на цвета. Тази част от работата се извършва ръчно. По-късно при публикуването на картите изобразението на точките отпада. Картите се пречертават в хода на издателската работа, цветовете и нюансите в съответните ареали се нанасят по книжните ръчни оригинали на файлове чрез издателски компютърни програми. Поради наличието на вече издадени регионални атласи БДА. ОТ не съдържа списък на картографираните пунктове. Този подход на работа се възприема по примера на немското издание *Atlas zur deutschen Sprache*, 1978 (DTA). Това издание се опира на предхождащите го *Deutscher Sprachatlas* (DSA), *Deutscher Wortatlas* (DWA) и *Deutscher Kulturatlas* (DKA). В БДА. ОТ се публикува само една карта, на която са посочени градовете на основни районни средища (БДА. ОТ: 55). Изданието съдържа и още един прозрачен шаблон, на който броят на тези пунктове е по-голям. На нея се посочват селищата, които са центрове на основни диалекти на базата на опита от регионалните томове и основни диалектоложки трудове, но в самото издание няма изчерпателна информация за селищната мрежа.

Поради историческите условия и географските особености на региона за словенски език са характерни както запазването на редица славянски архаизми на различни езикови равнища, така и наличието на силно диалектно членение (УЮСЕ 1986: 341). Затова данните от SLA имат важно значение за изясняването на историята на южните славянски езици. Въпреки че, както вече бе посочено, този том от атласа е ориентиран към въпроси от лексиката, то при отразяването на лексемите се разкриват и техните специфични фонетични, акцентни и морфологични особености. В областта на фонетиката може да отбележим например съгласковото съчетание *vl- < vol-*, отбелязано като най-стара развойна стъпка (от гледна точка на запазването на началния консонант *v* след осъществяването на ликвидната метатеза *vol- > vla-*) в коментара (SLA 1.2: 49), разпространено в прекурските говори. Опирайки се на данните от ОЛА проф. Януш Шатковски (Siatkowski 2012: 129) отбелязва съществуването на подобни форми в диалекти на хърватски език на територията на Австрия и Унгария. Данните на SLA показват, че то е разпространено и на територията на Словения. Формата *валсъ* отбелязан в старобългарски паметници. В български език този фонетичен облик е широко разпространен в мн. ч. *власи*, като има и редица други производни (БЕР 1971: 162).

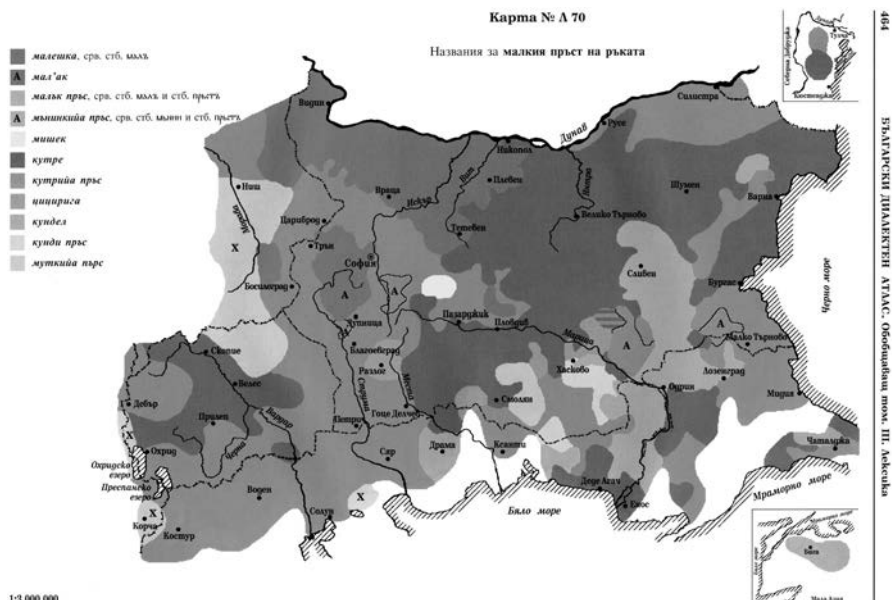
Фиг. 1: Карта за названия на *косъм* в БДА. ОТ

Очевидно коренът *влас-* е характерен за южните славянски езици, а материалът от SLA разширява района на неговото разпространение на запад.

В SLA 1 може да се посочат няколко типа карти, които показват приноса на този труд за разкриването и разпространението на архаични лексеми и техните форми в славянския юг. Като един от тях може да се посочат картите за лексеми, при които се проявява единството на лексикалната система на славянските езици. Такава е карта 1/13 *uho* (SLA 1.1: 56). Както личи от коментара (SLA 1.2: 68) в случая в словенски език не са отбелязани лексикални различия, но се наблюдават фонетични и акцентни особености. Специално заслужава да се отбележи съхраняването на архаичните основи *išes-* на територията на приморската и доленската диалектна група и *išet-* на територията на корошката диалектна група. Във вып. 9 на ОЛА не е публикувана подобна карта, а само карта за увеличителни, пейоративни названия (ОЛА 9: к. № 14, с. 60–61). Запазването на старинните *-es* и *-ent* основи в словенски език може да се види и при думата *oko* (SLA 1.1: к. 1/14, с. 59). При съпоставка с данните от ОЛА се вижда, че и по този въпрос информацията е от различен тип – за умалителни, гальовни производни (ОЛА 9: к. № 7, с. 42–43). От една страна то може да се свърже с жизнеността на категорията двойствено число, тъй като лексемите *ухо*, *oko* означават двойка обекти. От друга страна в старобългарски старинните *-es* и *-ent* основи при тези съществителни не се проявяват във формата за дв. ч. (ГСБЕ 1993: 167).

Те са характерни за мн. ч., както и за род. и дат. пад. ед. ч. Следователно причината за генерализирането на тези облици може да се търси и по линията на смесването на падежните форми, което от своя страна е показател за отслабване на граматичната роля на склонението. SLA дава възможност за проследяването на географското разпространение на тази важна за историята на славянските езици особеност.

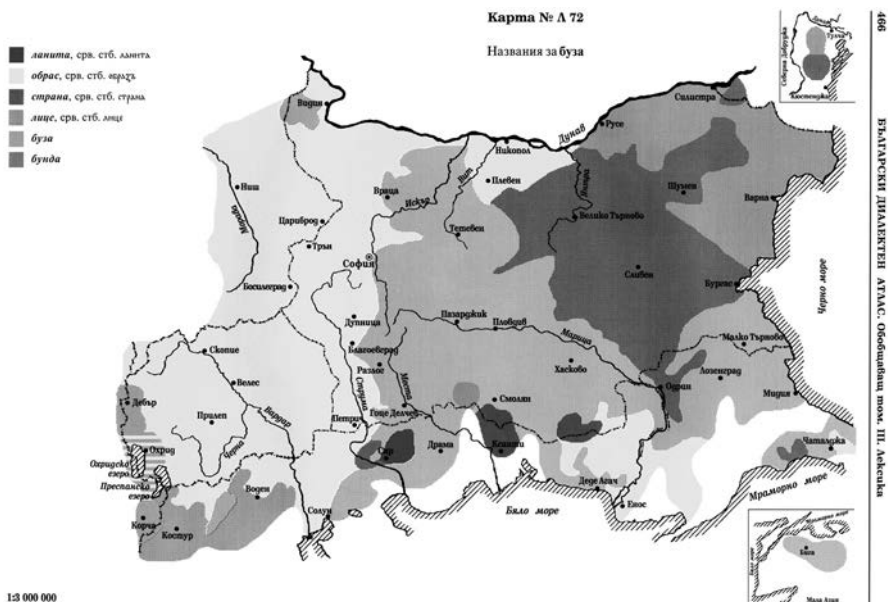
Не по-малко важно е разкриването на районите на разпространение на употреба на определени форми на прилагателните. Тяхното наличие в словенски доказва, че категорията определеност, която е развита в съвременния български език, не е само балканско явление, а има своите основи още на славянска почва. Тази особеност е отбелязана в к. № 1/36 *palec: ti 'vɛ:lki 'pa:ɥc, ta debiɛɥ pãɥc, te pá:rvi pá:rɥst, 'tɔ:ɥsti 'pa:ɥc, ta ũlíki pãrɥst* (SLA 1.1: 102) и др. отбелязано в резиянското наречие, приморска диалектна група, както и в отделни пунктове в доленското наречие, доленска наречна група, севернопохорското-ремшинско наречие на корошката наречна група. Същата особеност се разкрива и в картата за названия на *mezinec* ‘малък пръст’ (к. № 1/40). Срв.: *ta mâlɛ pãrɥst, te mâl pãrɥst, ta za:dni pã:rɥst, ta pe:ti pã:rɥst* (SLA 1.1: 102) и др., които имат разпръснато разпространение. В БДА. ОТ на тази карта съответства к. № Л 70, където между различните диалектни лексеми откриваме *малкийя пръс, мънинкийя пръс, кутрийя пръс, муткийя пръс* и др.

Фиг. 2: Названия за ‘малк-и-я пръст на ръката’ в БДА. ОТ

Според картата за времето на записа (SLA 1.1: 21) този материал за словенските диалекти е събиран късно и следователно явлението е живо и в наши дни. То се открива и в много други карти, при които в състава на картографираните названия се включват прилагателни имена. Срв. к. № 1/56 *zadnjica* с разпръснато разпространение на формите с определителна морфема *ta* в различни диалектни области; к. № 1/62 *stegno (bedro) – to tðlste mïso* (отново в резиянското наречие); к. № 1/64 *piščal – kùst tà pot kolènon, ta nõra kòšt, ta dibè:la kò:st* и др.

В лексикално отношение заслужава интерес к. № 1/21 *lice*, рус. *щёка*, англ. *cheek*. От картата се вижда, че на територията на Словения преобладават названията от домашен произход с корени *lic-*, *skorn-*, *gob-*, *šob-*, *jab-*. Повечето от тях са известни и в другите славянски езици като названия на лицето или части от него. Старинна обща особеност между архаичния резиянски диалект в Алпите на територията на Словения и архаичните родопски говори на територията на България и прилежащите райони в Северна Гърция е наличието на архаичната лексема *lanita, lènitа* – старобългарски *ланита* (БДА. ОТ: к. № Л 72; Siatkowski 2012: 34). Тук заслужава да се обърне внимание и на названието *буза*, разпространено в голяма част от българските говори в това число и в диалектите на територията на Република Македония, Северна Гърция и Турция.

Фиг. 3: Названия за ‘буза’ в БДА. ОТ

496 ЕВАНГЕЛИСКИ ДИАЛЕКТЕН АТЛАС. Обединяващ том. III. България

В ОЛА (2009: к. № 3, L 1335, с. 32–33) лексемата е отбелязана като заемка от албански език. Но ареалът на разпространение на територията на българското езиково землище, както и успоредиците в лужишки, немски и латински, не подкрепя тази теория. Проф. Я. Шатковски посочва наличието на близки лексеми като *puzza* ‘целувка’, нем. *Buss*, диал. *Puss* и производни от тях в горно и долно лужишки (Siatkowski 2012: 33). На тези думи в албански съответства названието *putje*. Самите данни за албански език (Meyer 2007: 96), където *buzë* има значени ‘устна’ показват, че това вероятно е обща лексема, между славянските езици, немски и албански език. БЕР посочва успоредици и в латински *bucca*, както и литовски *buč* ‘звук при целувка’, полски *buzia*, *buziaczek* ‘целувка, лице’ (БЕР 1971: 87). Към тези близки по значение лексеми може да прибавим албанската *buzëqeshje* ‘усмивка’. Според БЕР по-вероятно е лексемата да е наследена от балкански (дакомизийски субстрат). Близостта с латински и немски сочи възможности за търсене на нейния произход в още по-далечни епохи от историята на европейската езикова култура, тъй като денотатът, свързан с название на основна част от човешкото тяло, без съмнение би могъл да остави трайни отпечатаци в лексикалната система. Същото явление се наблюдава при ‘зъб’, както и при редица роднински названия като ‘брат’, ‘сестра’ и др.

В настоящия доклад се посочват само някои основни страни от богатството и изчерпателността на информацията за диалектните явления, която ни разкрива първия том на SLA. Това е един висок образец на диалектоложки лингвгеографски труд. Той доказва, че диалектните системи, въпреки тяхното многообразие, съхраняват единството на езиковите развойни процеси. Поради общия генезис на близкородствените езици данните на диалектологията и особено на лингвгеографията са от първостепенно значение при извършването на съпоставителни изследвания между тях. Най-голяма роля за адекватното представяне на всеки един език играят регионалните атласи, защото те могат да бъдат съобразени с конкретната специфика на неговата езикова история.

Библиография

- БДА. ОТ = *Български диалектен атлас. Обобщаващ том I–III. Фонетика. Акцентология. Лексика*, София: Книгоиздателска къща „Труд“, 2001.
- БДА. СЗБ = *Български диалектен атлас IV: северозападна България*, София: БАН, 1981.
- БДА. СИБ = *Български диалектен атлас II: североизточна България*, София: БАН, 1966.
- БДА. ЮЗБ = *Български диалектен атлас III: югозападна България*, София: БАН, 1975.
- БДА. ЮИБ = *Български диалектен атлас I: югоизточна България*, София: БАН, 1964.
- БЕР 1971 = *Български етимологичен речник 1*, София: БАН, 1971.

- ГСБЕ 1993 = *Граматика на старобългарския книжовен език*, София: БАН, 1993.
- ОЛА. СЛСЛ = *Общеславянский лингвистический атлас: серия лексико-слово-образовательная 1-*, Москва: „Наука“, 1988–.
- УЮСЕ 1986 = *Увод в изучаването на южнославянските езици*, София: БАН, 1986.
- DKA = *Deutscher Kulturatlas 1–6*, hrsg. v. Gerhard Lüdtke – Lutz Mackensen, Berlin – Leipzig, 1925–1936.
- DSA = *Deutscher Sprachatlas 1–23*, bearbeitet von Ferdinand Wrede – Bernhard Martin – Walther Mitzka, Marburg, 1927–1956.
- DTA = *dtv-Atlas zur deutschen Sprache: Tafeln und Texte: mit Mundart-Karten*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1978.
- DWA = *Deutscher Wortatlas 1–20*, hrsg. v. Walther Mitzka – Ludwig Erich Schmitt, Gießen, 1951–1973.
- Meyer 2007 = Gustav Meyer, *Fjalor etimologjik i gjuhës shqipe*, Tiranë: Çabej, 2007 (¹1891: *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*).
- Siatkowski 2012 = Janusz Siatkowski, *Slowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach*, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2012.
- SLA 1.1 = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- SLA 1.2 = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).

Prispevek Slovenskega lingvističnega atlasa k proučevanju narečij južnoslovanskih jezikov

Povzetek

V prispevku so prikazani dosežki prvega zvezka Slovenskega lingvističnega atlasa (2011). Narejena je primerjava med omenjenim delom in delom Български диалектен атлас: обобщаващ том (Bolgarski narečni atlas: povzemajoči zvezek, 2002). Pregledane so tele skupine narečnega leksičnega gradiva: (1) gradivo, ki kaže na enotnost leksikalnega sistema slovanskih jezikov: poimenovanja za ‘jezik’, ‘peta’, ‘uho’ idr.; (2) gradivo, ki kaže enotnost leksike slovanskega izvora z evropsko leksiko: ‘zob’, ‘nos’, ‘sestra’ idr.; (3) gradivo, ki prikazuje narečno razčlenjenost leksemov tipa 1 in 2 pri pojavljanju specifičnih narečnih besed in oblik, ki so zanimive za zgodovino slovanskih jezikov, na primer oblikovne različice leksemov (*oko, oče, očes-*), pojavljanje določnega člena ob pridevniku (npr. *ta debeli palec, ta prvi prst*), pojavljanje izposojenk iz neslovanskih jezikov, npr. *bubreki, buza* idr. Nakazane so možnosti, ki jih sopostavljanje različnih jezikov na narečni ravni nudi tako pri pojasnjevanju njihovega zgodovinskega razvoja kot pri reševanju problemov zgodovine jezikovne družine, ki ji pripadajo.

Priprava interaktivnega Slovenskega lingvističnega atlasa

Jožica Škofic

Cobiss: 1.01

Ob projektu Slovenski lingvistični atlas (SLA) so se desetletja razvijale različne metode kartiranja in komentiranja zbranega narečnega gradiva na vseh jezikovnih ravneh, uporaba programskih orodij za urejanje ustreznih podatkovnih zbirk pa je v zadnjih letih ob povezavi z geografskim informacijskim sistemom (GIS) omogočila tudi avtomatizirano kartiranje in sodobnejšo prostorsko vizualizacijo narečnih pojavov. Leta 2011 je izšel prvi zvezek Slovenskega lingvističnega atlasa (1.1 Atlas in 1.2 Komentarji). Pripravljena podatkovna zbirka zanj pa z nekaj programskimi in vsebinskimi dopolnitvami omogoča tudi interaktivni prikaz jezikovnega gradiva v prostoru – z dostopom do digitaliziranega arhivskega gradiva, zvočnih in video posnetkov ter drugih spletnih povezav na podatke o raziskavah krajevnega govora in o kraju samem.

Ključne besede: Slovenski lingvistični atlas, jezikovni atlas, geolingvistika, informacijska tehnologija (IT) v jezikoslovju

Preparation of the interactive Slovenian Linguistic Atlas

For decades, the project of compiling the *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas, SLA) involved various methods of mapping and commenting on the collected dialect material at all linguistic levels. However, in recent years the use of database software in connection with a geographical information system (GIS) has also enabled automatic mapping and more state-of-the-art spatial visualization of dialect features. In 2011, the first volume of the SLA (1.1 *Atlas* and 1.2 *Komentarji*) was published. With a few additions to the software and content, the database prepared for it also makes possible an interactive spatial presentation of the linguistic material – with access to digitized archive material, audio and video recordings, and other online links to information on local dialect studies and places.

Keywords: *Slovenski lingvistični atlas*, linguistic atlas, geolinguistics, information technologies (IT) in linguistics

1 Uvod

Ob projektu Slovenski lingvistični atlas (SLA) so se ves čas razvijale tudi različne metode kartiranja – od prvih rokopisnih osnutkov jezikovnih kart, nastalih že v letih 1959–1972,¹ do prvih objav (ročno izdelanih) simbolnih leksičnih (Smole

¹ »Prve poskusne karte so nastale zaradi preverjanja zanesljivosti gradiva oz. ustreznosti mreže krajev. V Dialektološki sekciji je shranjenih približno petdeset kart iz tega obdobja.

1988) in fonetičnih kart (Benedik 1990) ter – nekaj let pozneje – prvih izoglosno-napisnih kart (Smole 1996). Na prelomu tisočletja so se pri izdelavi kart začela uporabljati računalniška oblikovalska orodja, kot je CorelDraw (Jakop 2006), uporaba programskih orodij za urejanje ustreznih podatkovnih zbirk pa je ob povezavi z geografskim informacijskim sistemom (GIS) omogočila tudi avtomatizirano kartiranje in sodobnejšo prostorsko vizualizacijo narečnih pojavov (Škofic 2001). Sodobna računalniška orodja (podatkovna zbirka SlovarRed Tomaža Seliškarja, pisavi ZRCola in SIMBola ter vnašalni sistem ZRCola Petra Weissa, program ArcGIS) so olajšala tudi pripravo prvega zvezka SLA. Eden od ciljev projekta Materialna kulturna dediščina v slovenskih narečjih: geolingvistična predstavitev (ARRS in SAZU, 2011–2014) pa je ob pripravi 2. zvezka SLA tudi nadaljnji razvoj ustreznih orodij in metod za zapis, analizo in geolingvistično predstavitev narečnega gradiva, in sicer ne le v klasični/knjižni, ampak tudi v digitalni obliki.

Sodobna informacijska tehnologija (IT) bi ob ustrezno urejeni podatkovni zbirki, povezani z drugimi na spletu dostopnimi informacijami, omogočala tudi interaktivni prikaz jezikovnega gradiva v prostoru. Tako bi lahko uporabnik/bralec z ustrezno spletno aplikacijo preko jezikovne karte dostopal do digitaliziranega arhivskega gradiva, zvočnih in video posnetkov v podatkovni zbirki ter do drugih spletnih povezav na bibliografske podatke o raziskavah krajevnega govora (in preko njih, kolikor bo to mogoče, na publikacije same) ter na podatke o krajih – točkah iz raziskovalne mreže jezikovnega atlasa.

2 Elektronska izdaja Slovenskega lingvističnega atlasa

Leta 2009 je bila v uredništvu Petra Weissa, Jožice Škofic in Karmen Kenda-Jež na zgoščenki in leta 2010 tudi na spletu (http://bos.zrc-sazu.si/c/Dial/Ponovne_SLA/P/index.html, dostop 22. 11. 2013) objavljena publikacija *Ponovne objave člankov s kartami za Slovenski lingvistični atlas (do leta 2008)*. V publikaciji so objavljeni vsi do leta 2008 izšli članki z jezikovnimi kartami za SLA, opremljeni z ustrezno bibliografijo (urejeno po avtorjih in letnicah objav) in s kazali, pa tudi s pripomočki, uporabljenimi pri zbiranju gradiva za SLA (tj. vprašalnica, urejena po številkah vprašanj in po abecedi, ter osnovna narečna karta z mrežo krajev, urejeno po številkah raziskovalnih točk in po abecedi); do kart je mogoče dostopati glede na njihovega avtorja, številko obravnavanega vprašanja ali po abecednem zaporedju vprašanja. Spletna stran je opremljena tudi s povezavami do matične ustanove, sorodnih geolingvističnih projektov in različnih programskih orodij, uporabljenih pri projektu SLA:

Leta 2011 izšli prvi zvezek Slovenskega lingvističnega atlasa (SLA 1.1–2) je konec leta 2013 dočakal podobno objavo na spletu, pri čemer je bila najprej predvidena objava publikacije v obliki PDF. Izbrani format (PDF) omogoča predelavo atlasa v spletno elektronsko obliko, kar pomeni tudi lažjo in širšo dostopnost, saj je do njega mogoče dostopati kadar koli in kjer koli, če je le uporabniku na voljo

Ker niso niti podpisane niti datirane, avtorstva ni vedno mogoče zanesljivo ugotoviti.«
(Karmen Kenda-Jež v Benedik 1999: 7)

spletna povezava. Po taki e-knjigi (e-atlasu) je mogoče listati kot po tiskani knjigi (ob knjigi je ob hkratnem brskanju v dveh spletnih oknih mogoče imeti odprti naenkrat ali pa preklapljati med njima v enem iskalnem oknu). Izdelava interaktivnih funkcij s formatom PDF sicer ni nemogoča, vendar je omejena, s tem pa tudi njihova uporaba (z iskalnim ukazom je npr. mogoče hitro iskanje posameznih mest v obeh knjigah). Odločili smo se za HTML, ki je najbolj uporabljan zapis elektronskih gradiv v zadnjem desetletju, razmeroma enostavno ga je mogoče preoblikovati tudi v obliko XML. V tem jeziku so opisana skoraj vsa gradiva svetovnega spleta, praktično vsak računalnik s povezavo na internet ima spletni brskalnik, ki jih lahko prikaže.

SlovarRed, ki se v Dialektološki sekciji ISJ FR uporablja že skoraj celo desetletje, je urejen kot relacijska podatkovna baza in kot tak že vsebuje vse informacije, ki jih omogoča označevanje besedil. Tak način pa ne omogoča standardiziranega prenosa k drugim uporabnikom, saj zahteva implementacijo vsaj podobne, če ne enake aplikacije. Trenutna uporaba z enim dostopnim strežniškim mestom ter mnogimi povezanimi aplikacijami omogoča enostaven nadzor nad sprotnimi spremembami podatkov, kar pomeni tudi relativno enostavno uporabo v raziskovalne namene inštituta ter s pomočjo omenjenih servisov tudi uporabo širši javnosti. Samodejna pretvorba oziroma izvoz v standardizirani format označevanja TEI P5 je mogoč (takšna pretvorba je že bila uporabljena pri objavi terminoloških slovarjev na spletu) in ta bo v prihodnosti omogočal enostavnejšo uporabo v aplikacijah, ki niso vezane na celotno povezavo orodij in gradiv, ki je pri SLA oz. v njegovi podatkovni zbirki SlovarRed trenutno še smiselna oz. potrebna.²

3 Interaktivni atlas

Razvoj in uporaba informacijskih in jezikovnih tehnologij danes torej že omogoča »ustvarjati učinkovitejše, hitreje, cenejše, dostopnejše, privlačnejše načine sporazumevanja in iskanja informacij v družbi, pri čemer lahko z upravičenostjo pričakujemo daljnosežnejše spremembe in premike v jezikovni skupnosti, tako glede statusne porazporeditve jezikov kot glede jezikovne zmožnosti posameznikov« (Stabej 2003: 6). Uporabo teh tehnologij je torej upravičeno pričakovati tudi v dialektologiji, saj bodo s tem izsledki te vede lahko bolj približani sodobnemu naslovniku. Ker pa jezikoslovci sami običajno nimamo dovolj znanja s področja informacijskih tehnologij (IT), je pri pripravi jeziko(slo)vni aplikacij v elektronskih medijih potrebno interdisciplinarno sodelovanje humanističnih in informacijskotehnoloških ved, in sicer od načrtovanja podatkovnih zbirk, tj. tako njihove strukture kot vsebine, do izdelave in preizkušanja programskih orodij za njihovo strokovnoraziskovalno in laično rabo. Pri tem je treba razmisliti tudi o možnostih povezovanja z drugimi že obstoječimi sorodnimi vsebinami (viri, aplikacijami), dosegljivimi v digitalni obliki.

»Slovenska kulturna dediščina je že dobrih pet let dosegljiva tudi v digitalni obliki prek portala Digitalne knjižnice Slovenije (dLib) ter med drugim obsega

² Zahvaljujem se Jerneju Vičiču za pomoč pri oblikovanju tistih delov prispevka, ki obravnavajo vprašanja, povezana z informacijsko tehnologijo.

tudi starejše tiskane knjige in časopise. Digitalizirano tiskano gradivo je na portalu dosegljivo v obliki faksimilov v formatu PDF, kar uporabnikom omogoča, da si gradivo ogledajo ali shranijo na svojem računalniku. Za uporabnike in raziskovalce je veliko bolj prijazna in uporabna možnost HTML-predogleda polnega besedila v elektronski obliki. Taka ‚odprta‘ oblika omogoča vpogled v samo besedilo, saj nudi možnosti iskanja, urejanja in besedilnih analiz, obenem pa je tudi prostorsko bistveno manj potratna in primerna za predstavitev na raznovrstnih platformah, npr. na mobilnih telefonih.« (Erjavec – Vodopivec – Kodrič 2011: 121) Tudi ambicija projekta Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva – eZISS (<http://nl.ijs.si/e-zrc/>) »[...] je bila raziskati, kako v elektronski medij prenesti ter aplicirati klasične metode, ki veljajo za področje priprave znanstvenokritičnih izdaj. Treba je bilo preučiti, katere tehnologije omogočajo podrobno znanstveno strukturiranje besedil, primeren znanstveni aparat, vzporedne prikaze več metodološko različnih prepisov besedila, vzporeden prikaz faksimila in prepisa, vključitev zvočnih datotek za reprodukcijo fonetičnega prepisa itn. Ta vprašanja so bila uspešno razrešena tako teoretično kakor praktično z dosledno uporabo zapisa XML po smernicah konzorcija Text Encoding Initiative.« (Erjavec idr. 2011: 105).

Sodobnemu času in uporabnikom jezikoslovnih spoznanj primerno je torej na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani predvidena tudi priprava pravega interaktivnega jezikovnega atlasa z uporabo zapisa XML, temelječega na medsebojni povezanosti različnih podatkovnih zbirk, pri čemer pa nesporno ostaja temeljnega pomena jezikoslovnoteoretično preiščljiva analiza jezikovnega gradiva (v našem primeru leksika sodobnih slovenskih narečij, predstavljena v »klasičnem« jezikovnem atlasu), nadgrajena z raziskovalcem in uporabnikom prijaznimi elektronskimi orodji.

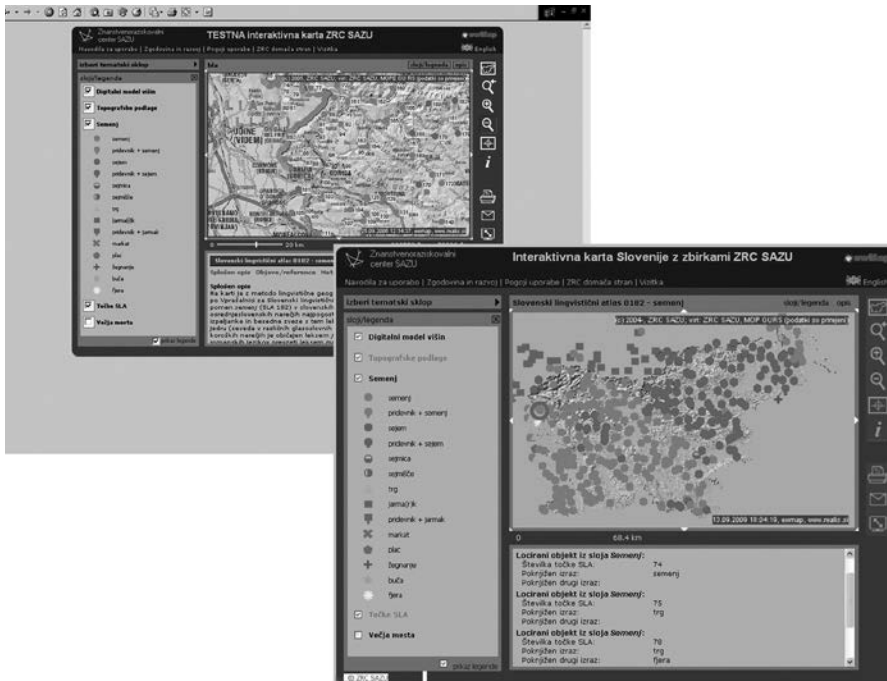
GIS je že pred leti omogočil pripravo jezikovnih kart s pomočjo IT, tako je bila že leta 2004 na spletni strani ZRC SAZU objavljena prva testna interaktivna karta SLA.³ Med prvimi predstavljenimi tematskimi sklopi z bolj humanistično vsebino⁴ je bila tu objavljena tudi karta za vprašanje V182 *semenj* iz Slovenskega lingvističnega atlasa (pripravila sta jo Jožica Škofic z jezikoslovnega/vsebinskega stališča in Peter Pehani s tehnološkega). Objavljena testna jezikovna karta iz SLA je simbolna, pri čemer so posamezni leksemi na karti prikazani z različno obarvanimi liki različnih oblik, pojasnenih v legendi (izbira simbolov zaradi tehnoloških omejitev pri tem ni sledila načelom SLA, da morajo biti različni koreni leksemov predstavljeni z različnimi oblikami simbolov, njihova notranja izpolnitev pa mora biti odraz besedotvorne podobe leksema, kar vse temelji na morfološki analizi leksemov). Na karti je s priloženimi orodji mogoče izbirati povečavo in premikati središče pogleda na karto, spreminjati velikost delovnega okna, vklapljati in izklapljati prikaz legende in slojev (digitalni model višin, topografske podlage, večja mesta, simboli), iskati lokacije ipd.

³ Interaktivna karta Slovenije z zbirkami ZRC SAZU je bila predstavljena na simpoziju GIS v Sloveniji 2003–2004 septembra 2004 in je dostopna na naslovu <http://gis.zrc-sazu.si/zrcgis> oz. <http://gis.zrc-sazu.si/zrcetest/>). Stran je bila optimirana za brskalnik MS Internet Explorer, različice vsaj 5.01.

⁴ Načrtovana je bila tudi dopolnitev aplikacije z drugimi zbirkami ZRC SAZU s področja naravoslovja, zgodovine in jezikovno-kulturnega izročila slovenskega prostora.

Slika 1: Podatki iz izbrani lokaciji (T202 Kropa)

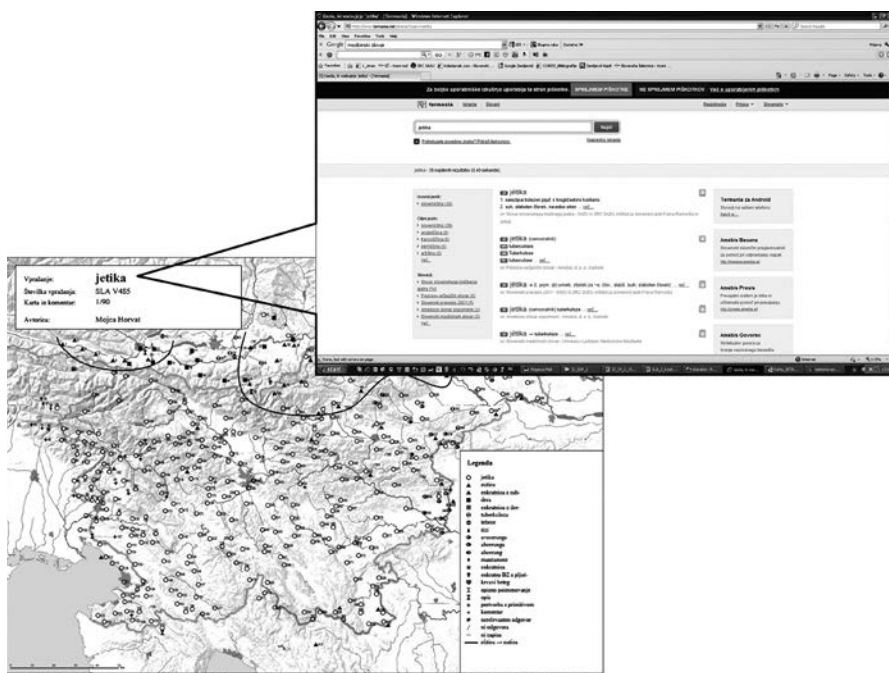
Slika 2: Izbira slojev in prikaz legende na testni interaktivni karti ZRC SAZU za SLA V182 semenj (Škofic 2001)

Karti je priložen opis, ki vsebuje kratek komentar k jezikovni karti, reference, tj. bibliografske podatke o objavi karte v »klasični obliki«, metapodatke o karti (ime karte in njena vsebina, ključne besede, lastnik in avtor karte s kontaktom, prostorski referenčni sistem, ki je državni koordinatni sistem D48 (koordinata Y brez oznake meridianske cone) v Gauß-Krügerjevi projekciji, jezik atributnih podatkov, vir podatkov, leto izdelave, objave in obnove karte, zajete prostorske enote), pomožne sloje itd. (slika 2).

Kmalu po tej poskusni objavi interaktivne karte se je delo pri SLA začelo zgoščevati ob vsebinskih pripravah za izid prvega zvezka atlasa, načrti za nastanek e-atlasa pa so (skupaj z razvojem IT) ob tem zoreli naprej.

Danes dinamične spletne strani s pomočjo jezika Javascript že omogočajo povezovanje različnih podatkovnih virov ter izdelavo interaktivnih aplikacij, ki so dostopne vseh povsod, zato bo nadaljnja aplikacija SLA na spletu temeljila na smernicah in idejnih načrtih prejšnje spletne različice, vendar bo dopolnjena s svežimi idejnimi zamislimi in ustrezno posodobljena, osnovana pa bo na preizkušenih odprtokodnih tehnologijah in programskem modelu MVC.

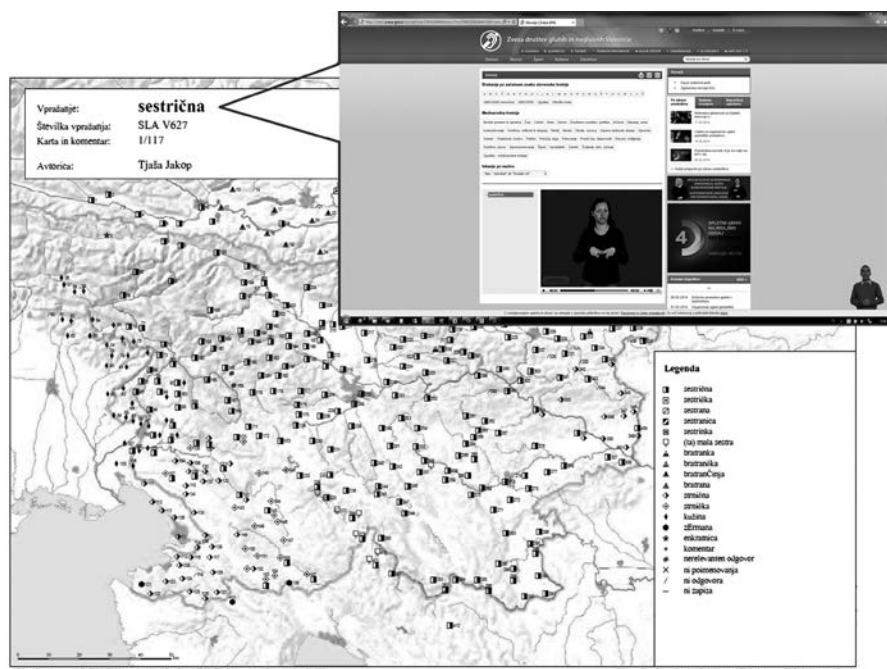
Že sama podatkovna zbirka SlovarRed je zasnovana tako, da je povezana z drugimi podatkovnimi (tj. slovarskimi) zbirkami na ISJFR, tudi s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), kar predstavlja možnost tudi za dostop s karte/komentarja do slovarskega članka z isto iztočnično besedo v SSKJ.

Slika 3: Dostop s karte za V485 *jetika* (M. Horvat v SLA 1) na spletni Slovenski medicinski slovar

Glede na tematiko posameznega zvezka SLA se zdi smiselna tudi povezava na ustrezne terminološke slovarje in različne spletne arhive. Za SLA 1, ki zajema besedje iz pomenskega polja človek (telo, bolezni, družina), bi bila npr. dobrodošla povezava na spletni medicinski slovar (slika 3).

Ker pa je na spletu na voljo tudi Slovar slovenskega znakovnega jezika (<http://www.zveza-gns.si/slovarji> in <http://sszj.fri.uni-lj.si/?stran=slovar.index>), bi bila tako za slovenskega kot za tujega gluhega naslovnika dobrodošla tudi povezava na tovrstne spletne slovarje (slika 4).

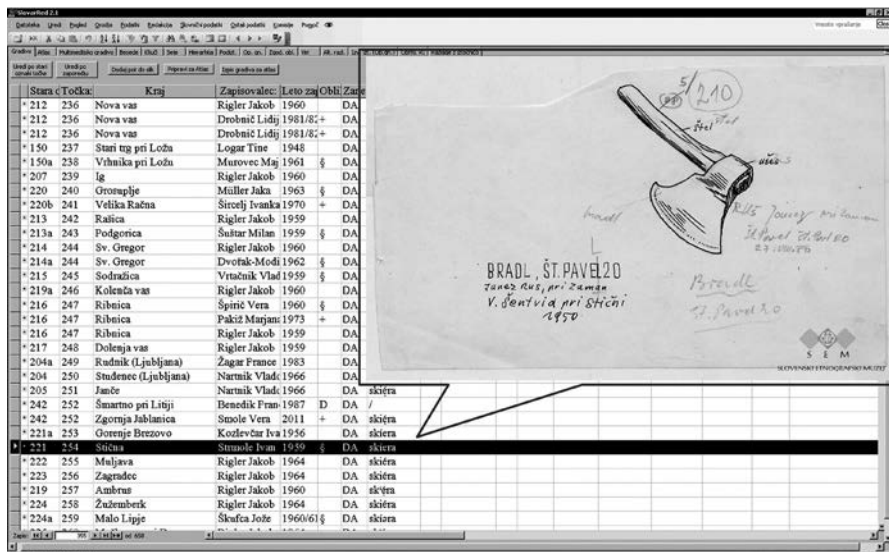
Slika 4: Dostop s karte za V627 *sestrična* (T. Jakop v SLA 1) na slovenski spletni znakovni slovar Zveze društev gluhih in naglušnih (od koder je mogoče dostopati tudi do slovarja mednarodne znakovne govornice)

Za SLA 2, ki zajema besedje s področja materialne kulturne dediščine slovenske kmetije, pa bi bila zanimiva npr. povezava s spletnim arhivom Slovenskega etnografskega muzeja (slika 5).

Načrtovani interaktivni atlas naj bi podatke iz podatkovne zbirke povezal tako, da bi uporabnik (tako dialektolog kot laični bralec) lahko izbral med različnimi prikazi podatkov na karti. Med drugim naj bi bralec imel možnost vklapljanja in izklapljanja različnih slojev, npr. topografskih podlag (zemljevida), napisov na karti (mesta, geografske enote ipd.), narečne karte, mreže krajevnih govorov v SLA, morda celo pogleda »orto-foto oz. Zemlja« itd.

Omogočen naj bi bil tudi izbor kartiranih podatkov na posamezni karti – jezikoslovec bi tako lahko s klikom izbral pogled na le določene lekseme (npr. le na

prostorsko razporeditev leksema *ta mlada* za pomen 'snaha', ne tudi na ostale lekseme, ki se v slovenskem jezikovnem prostoru uporabljajo v tem pomenu), izluščil bi lahko besede, prevzete iz izbranih virov (npr. furlanizme, starejše ali mlajše germanizme ...), besedotvorne postopke (npr. tvorjenke z izbranimi obrazili), glasovne pojave (npr. šva-panje v kartirani besedi), za natančnejšo sociolingvistično določitev pa tudi čas ali avtorstvo zapisa, starost, spol in poklic informanta (kjer je ta podatek na voljo) itd.

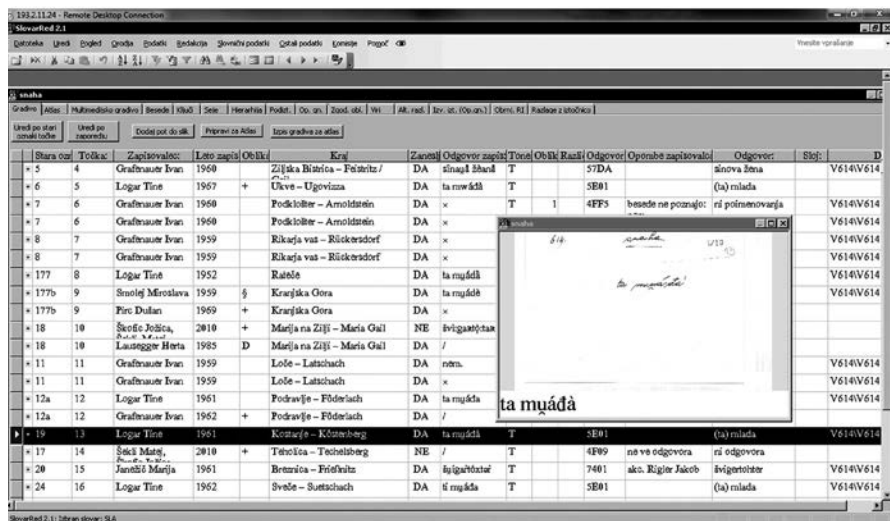
Slika 5: Dostop iz podatkovne baze SlovarRed (za V315a *sekira*, avtorica karte bo M. Horvat) v spletno zbirko fotografij Slovenskega etnografskega muzeja

S karte naj bi bil mogoč tudi neposredni preklap v podatkovno zbirko SlovarRed za določeno »iztočnico«, s posameznega simbola na karti pa tudi pogled na sliko (tj. skenogram) zapisa v zvezku ali na listku v arhivu SLA ter vklop (morebitnega) zvočnega posnetka kartiranega leksema.⁵ Zanimiva bi bila tudi povezava do morebitnih videoposnetkov z izbranim krajevnim govorom ali z narečnim besedilom, v katerem je bil izgovorjen izbrani kartirani leksem. Vse to seveda predpostavlja dobro urejeno zbirko in spletni dostop do takega elektronskega arhiva (sliki 6 in 7).

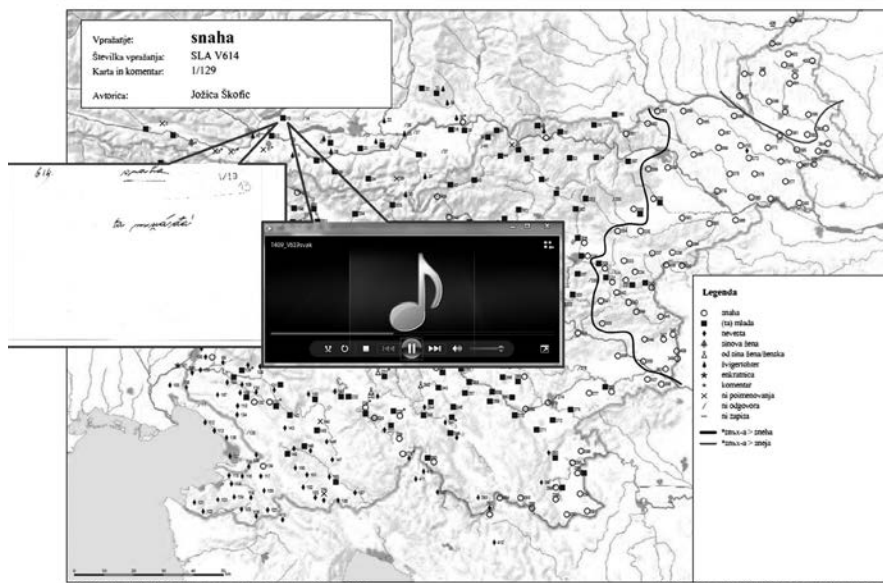
Na spletu je dostopnih tudi vedno več strokovno urejenih narečnih slovarjev (med njimi npr. *Narečna bera* Anje Benko), v katerih so leksikografsko urejeni geselski članki opremljeni tudi s slikovnim in zvočnim gradivom, in sicer tudi za kraje iz mreže SLA (v *Narečni beri* npr. T041 Libeliče). Tudi na take slovarje, kakor na vso strokovno (ne le jezikoslovno) literaturo, ki jo avtorji komentarjev navajajo v 4. točki komentarjev, bi bilo smiselno omogočiti dostop iz spletnega jezikovnega atlasa in s tem povečati preverljivost dialektološke interpretacije. Ker je od leta 2013

⁵ Ideja o t. i. »govorečem jezikovnem atlasu« ni nova – med drugim je uresničena s publikacijo Ronalda Bauerja in Hansa Goebela *Atlante ladino sonoro* na DVD-ju, ki je leta 2006 izšel kot dodatek k delu *Atlant linguistich dl ladin dolomitich* (Salzburg, 2005).

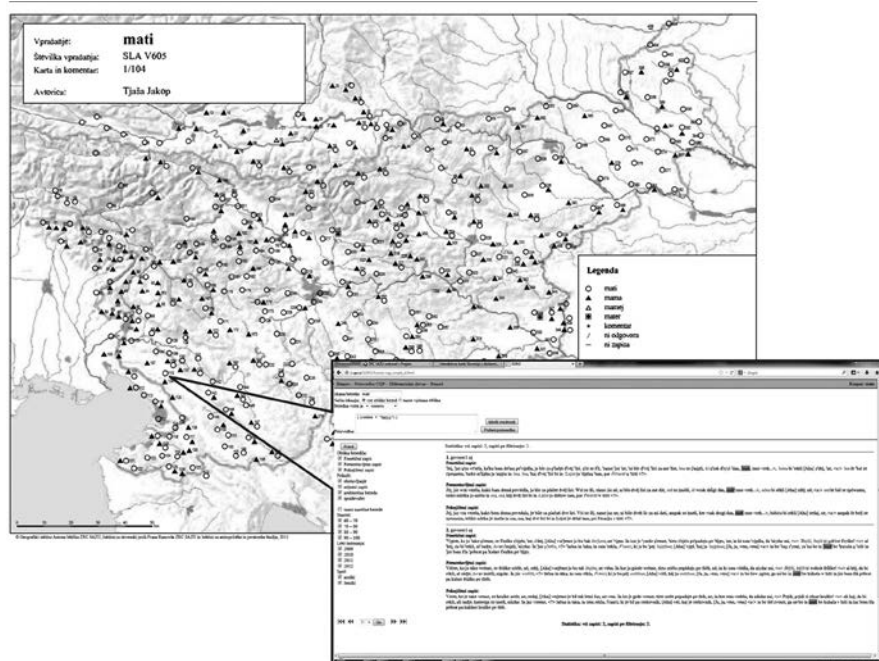
na spletu tudi prvi slovenski dialektološki korpus – za govor Koprive (SLA T110) na Krasu ga je pripravila K. Šumenjak (<http://jt.upr.si/GOKO/>) –, velja razmišljati o možnosti, povezati interaktivni jezikovni atlas tudi s tem (in morebitnimi naslednjimi) govornimi korpusi krajev, ki so v mreži SLA (slika 8).

Slika 6: Možnost dostopanja do skeniranega gradiva za izbrano točko (T013 Kostanje) v podatkovni zbirki SlovarRed za V614 *snaha*

Slika 7: Dostop s karte za V614 *snaha* (J. Škofic v SLA 1) na sliko rokopisnega zapisa na listku in na zvočni posnetek odgovora v T013 Kostanje

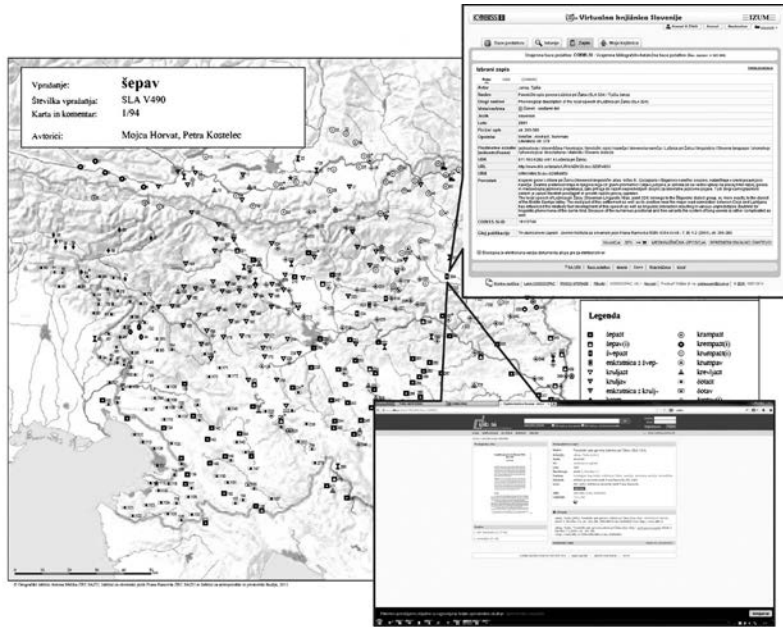

Slika 8: Dostop s karte za V605 *mami* (T. Jakob 2011 v SLA 1) na besedo *mami* v spletnem Govornem korpusu Koprive na Krasu (GOKO) K. Šumenjak

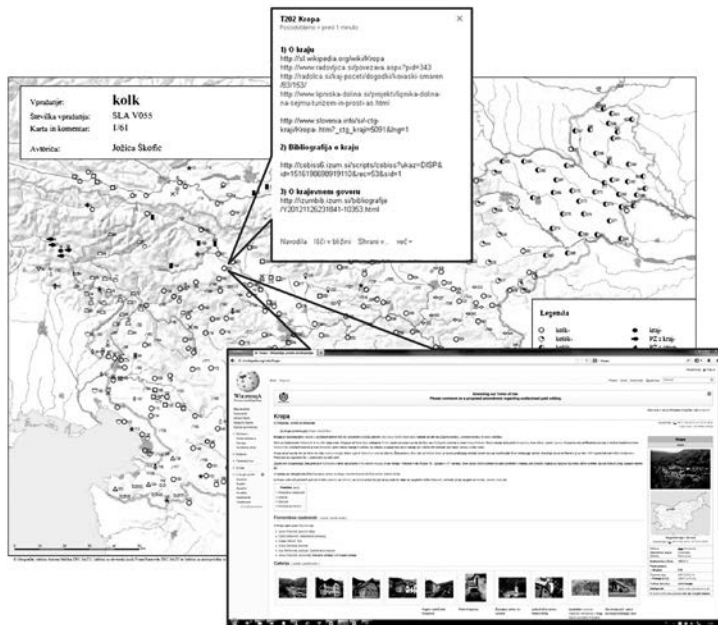
Ker je vsak zapis v podatkovni zbirki opremljen tudi s podatkom o zapisovalcu in letu zapisa, naj bi interaktivni atlas omogočal tudi povezavo s spletnimi podatki o avtorju zapisa (tj. z njegovo bio- in bibliografijo). Prav tako naj bi klik na določeno točko SLA omogočil povezavo s spletnimi podatki o kraju, jezikoslovcem pa bi brskanje po literaturi lahko olajšale povezave z bibliografskimi podatki (in nadalje s samimi publikacijami) o raziskavah krajevnega govora (sliki 9 in 10).

Vsak zvezek Slovenskega lingvističnega atlasa izhaja v dveh knjigah, zato naj bi bil tudi e-atlas enostavno povezan z e-knjigo komentarjev – spletna povezava med karto in pripadajočim komentarjem bi namreč lahko zelo olajšala branje karte tako jezikoslovcem kot laičnim uporabnikom. Tako naj bi npr. klik na naslov karte omogočil tudi preklapljanje med indeksom in komentarjem, in sicer bodisi na celotni komentar bodisi na njegov del (iz legende na karti se zdi npr. smiselna povezava z morfološko analizo v komentarju, saj ta pravzaprav pojasnjuje glasoslovno-besedotvorno poknjžjenje narečnih leksemov, zapisanih v legendi) (sliki 11 in 12).

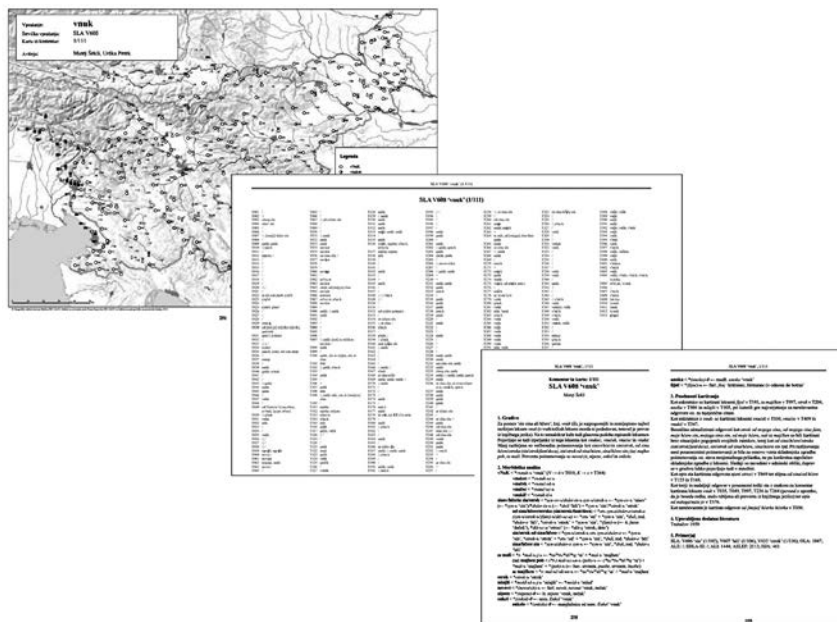
V besedno kazalo (zasnoval ga je P. Weiss) so v atlasu uvrščene vse poknjžžene besede in besedne zveze iz morfološke analize (razdelek 2) v komentarjih. Zdi se smiselno razmišljati tudi o možnosti povezave med posameznim leksemom in njenim kartografskim prikazom, pa najsi bo to leksem, ki se v atlasu pojavlja samo v enem pomenu in torej samo na eni karti (slika 13), ali leksem, ki ima različne pomeni in je torej predstavljen na več kartah (oz. kot odgovor na različna vprašanja, slika 14) – tako bi bilo mogoče interaktivno prikazati tudi različne pomenske karte.

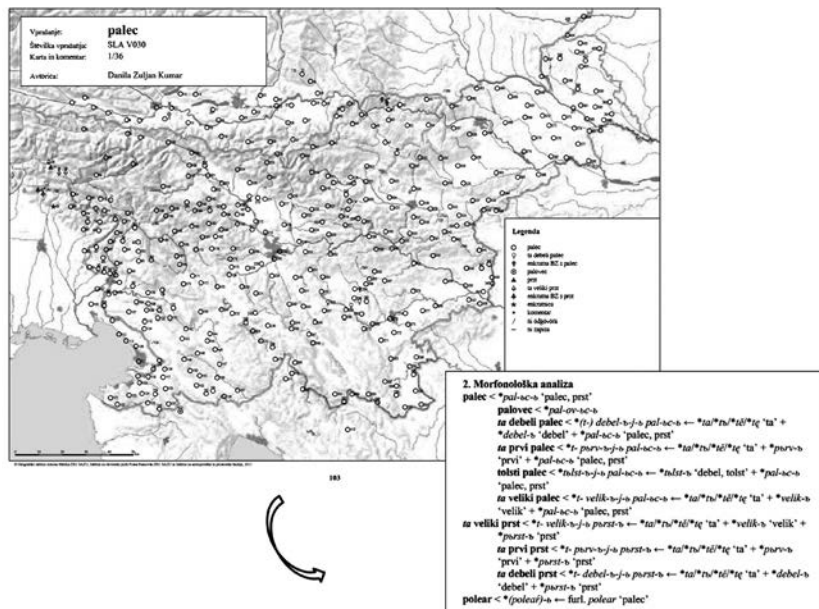
Slika 9: Dostop s karte za V490 šepav (M. Horvat, P. Kostelec v SLA 1) na bibliografske podatke o opisu krajevnega govora T324 Ložnica pri Žalcu in od tam na dLib.si (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-020R485X/?query=%27keywords%3dTja%5a1a+jakop%27&pageSize=25>)

Slika 10: Dostop s karte za V055 kolk (J. Škofic v SLA 1) na spletne podatke o T202 Kropa

Slika 11: Preklapljanje med karto, komentarjem in indeksom za V608 *vruk* (M. Šekli, U. Petek v SLA 1)

Slika 12: Preklapljanje med legendo na karti in morfološko analizo v komentarju za V030 *palec* (D. Zuljan Kumar v SLA 1)

5 Sklep

Uporaba informacijskih tehnologij bo zagotovo pripomogla k širitvi znanstvenih spoznanj in k rabi jezikoslovnih vsebin tako v šoli kot v nestrokovni javnosti, hkrati pa bo pomagala jezikoslovcem pri njihovem znanstvenem delu. »Klasično« jezikoslovno raziskovanje ter predstavljanje slovenskih narečij in njihovih krajevnih različic bo tako ob pomoči informacijskih in jezikovnih tehnologij, ki jih za geolingvistiko lahko le s skupnim delom oblikujejo strokovnjaki za informacijske tehnologije v sodelovanju z dialektologi, lahko približalo ta del nacionalne nematerialne (žive) kulturno-jezikovne dediščine širokemu krogu uporabnikov doma in po svetu.

Ta prispevek zato prinaša predloge za pripravo interaktivnega jezikovnega atlasa (SLA) – od strukturne in vsebinske dopolnitve podatkovne zbirke do uporabniških potreb in nekaterih zamisli za njihovo reševanje. V sodelovanju med jezikovnim tehnologom Jernejem Vičičem in dialektologinjo Jožico Škofic (s sodelavci Dialektološke sekcije ISJ FR) je tako v začetku leta 2014 že bila na spletnem naslovu <http://sla.famnit.upr.si/sla/publikacije.html#v> objavljena prva različica interaktivnega SLA. V obliki pdf sta bila objavljena tako SLA 1.1 *Atlas* (<http://sla.famnit.upr.si/sla/publikacije/SLA1-atlas-001-100-LowRes.pdf> itd.) kot SLA 1.2 *Komentarji* (<http://sla.famnit.upr.si/sla/publikacije/SLA1-komentarji.pdf>). Na naslovu <http://sla.famnit.upr.si/sla/publikacije/interaktivnislavsebinsa.htm> pa je preko vsebine (ali besednega kazala) v SLA 1 že mogoče s klikanjem brskati po obeh knjigah od izbranih komentarjev do ustreznih kart in indeksov.

S spletno objavo Slovenskega lingvističnega atlasa in njeno interaktivno obogatitvijo slovenska dialektologija sledi podobnim dialektološkim dosežkom v Evropi in svetu. Podobno spletno publikacijo nacionalnega jezikovnega atlasa po izidu zadnjega zvezka *Češkega jezikovnega atlasa* (ČJA) pripravljajo tudi v Brnu. Na spletnem naslovu <http://cja.ujc.cas.cz/cja.html> je namreč mogoče dostopati do vsebine prvih dveh knjig tiskane izdaje publikacije, si ogledovati karte ter prebirati komentarje k njim, tudi spletna različica (v obliki pdf) je tako kot vseh pet tiskanih knjig opremljena s pripadajočim znanstvenim aparatom (uvodna poglavja, besedni sezname, sezname literature in avtorjev kart, uvodne in povzemalne karte itd.). O tem, kako spletnemu naslovniku na sodoben način približati znanstvena jezikoslovna (geolingvistična) spoznanja, razmišljajo tudi v neslovanskem svetu; tako so S. Embleton, D. Uritescu in E. S. Wheeler na splet (<http://www.yorku.ca/embleton/research/romanian/>) postavili Romunski dialektalni atlas (RODA), nova odkritja o spreminjanju narečij in meja med jezikovnimi pojavi pa prinaša tudi digitalni Wenkerjev atlas nemškega jezika (<http://www.diwa.info>), ki je bil na splet postavljen že leta 2001. Zanimiv primer spletnega interaktivnega jezikovnega atlasa je tudi *The Dialect Atlas of Newfoundland and Labrador*, ki so ga pripravili v The English Language Research Centre of Memorial University of Newfoundland (<http://dialectatlas.mun.ca/>). Ta spletna aplikacija je namenjena tako predstavitvi dialektoloških spoznanj o nekaterih glasoslovnih, oblikoslovnih in izgovornih značilnosti tamkajšnjega narečja kot sodelovanju z naslovnikom, ki ima možnost v aplikacijo dodajati

svoje pripombe in dodatno gradivo.⁶ Za šolsko rabo pa so ustvarjalci spletne strani dodali tudi nekaj iger (kot povezovanje izrečene in zapisane povedi, narečne »črkarije« ipd.).

Te in podobne objave jezikovnih atlasov na spletu so dobrodošla spodbuda tudi slovenskim dialektologom ne le za razširjanje vednosti o slovenskih narečjih in njihovih značilnosti, ampak predvsem tudi za iskanje tehnološke pomoči pri samem jezikoslovnem delu.

Izpopolnitev podatkovne zbirke s podatki o obsegu posameznih krajevnih govorov iz mreže SLA v obliki t. i. poligonov, določenih z inovativnimi spremenljivkami, ki omogočajo razmejitve govorov ob upoštevanju zgodovinskih in geografskih meril ter podatkov GURS o naseljih v Sloveniji (Podobnikar – Škofic – Horvat 2010) ter nadaljnji razvoj računalniških orodij bosta tako v prihodnosti med drugim omogočila tudi pripravo natančnejših izoglosnih in ploskovnih jezikovnih kart, s tem pa tudi osnovo za različne dialektometrične raziskave in še boljše razumevanje narečne razdeljenosti slovenskega jezikovnega prostora.

Literatura in viri

- Bauer – Goebel 2006 = Roland Bauer – Hans Goebel, *L'atlante ladino sonoro* (DVD), Vich/Vigo di Fassa: Institut Cultural Ladin, 2006.
- Benedik 1990 = Francka Benedik, Poimenovanje *gozda* in refleksi *ě* v besedi *sneg* v slovenskih govorih, v: *Razprave drugega razreda SAZU* 13 (1990), 213–220.
- Benedik 1999 = Francka Benedik, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*. Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999.
- Benko 2013 = Anja Benko, *Teoretični model za izdelavo strokovnega narečnega slikovnega slovarja : (na primeru koroškega podjunskega narečja): doktorska disertacija*. Maribor, 2013 (<http://dkum.uni-mb.si/Dokument.php?id=55578>).
- Embleton – Uritescu – Wheeler 2008 = Sheila Embleton – Dorin Uritescu – Eric S. Wheeler, Defining User Access to the Romanian Online Dialect Atlas, v: *Dialectologia et Geolinguistica* 16, Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2008, 27–33.
- Erjavec idr. 2011 = Tomaž Erjavec idr., Od biografskega leksikona do znanstvenokritične izdaje: vprašanje trajnosti elektronskih besedil, v: *Knjižnica* 55 (2011), št. 1, 103–114. (http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/K1101/Erjavec_etal.pdf, dostop 22. 11. 2013)
- Erjavec – Vodopivec – Kodrič 2011 = Tomaž Erjavec – Ines Vodopivec – Maša Kodrič, Izdelava korpusa starejših slovenskih besedil v okviru projekta IM-PACT, v: *Meddisciplinarnost v slovenistiki*, ur. Simona Kranjc, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011 (Obdobja 30), 121–127.

⁶ Podobno lahko svoje pripombe in gradivo dodajajo (preko urednika spletne strani) tudi naslovniki spletne zbirke gorenjskih hišnih imen (www.hisnaimena.si), ki jo je pripravil K. Klinar iz RAGOR-ja.

- http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp30/Zbornik/Erjavec_Jerel_Kodric.pdf, dostop 22. 11. 2013)
- Jakop 2006 = Tjaša Jakop, Ohranjenost dvojine v slovenskih narečjih v stiku, *Annales* 16 (2006), št. 1, 161–168.
- Krek 2003 = Simon Krek, Jezikovni priročniki in novi mediji, *Jezik in slovstvo* 48 (2003), št. 3–4, 29–46.
- Podobnikar – Škofic – Horvat 2008 = Tomaž Podobnikar – Jožica Škofic – Mojca Horvat, Določanje območij krajevnih govorov za Slovenski lingvistični atlas, v: *Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 2007–2008*, ur. Drago Perko idr., Ljubljana: Založba ZRC, 2008 (GIS v Sloveniji 9), 375–392.
- Podobnikar – Škofic – Horvat 2010 = Tomaž Podobnikar – Jožica Škofic – Mojca Horvat, Mapping and analysing the local language areas for Slovenian linguistic atlas, v: *Cartography in Central and Eastern Europe: selected papers of the 1st ICA Symposium on cartography for Central and Eastern Europe*, Heidelberg idr.: Springer, 2010 (Lecture notes in geoinformation and cartography), 361–382.
- SLA 1.1 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- SLA 1.2 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- Smole 1988 = Vera Smole, Poimenovanja za cvetnonedeljsko butaro, *Traditiones* 17 (1988), 327–335.
- Smole 1996 = Vera Smole, Poimenovanja za kozolec ter njegov steber, late in stol v slovenskih narečjih, *Traditiones* 25 (1996), 309–319.
- Stabej 2003 = Marko Stabej, Jezikovne tehnologije in jezikovno načrtovanje, *Jezik in slovstvo* 48 (2003), št. 3–4, 5–18.
- Škofic 2001 = Jožica Škofic, Besede za semenj, žegnanje (farni praznik) in blagoslov v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA), *Jezikoslovni zapiski* 7 (2001), št. 1–2, 267–298.
- Škofic 2012 = Jožica Škofic, Geolingvistika v osnovni in srednji šoli?, v: *Slavistika v regijah – Koper*, ur. Boža Krakar-Vogel, Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije – Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 23), 239–245.
- Šumenjak 2013 = Klara Šumenjak, Zasnova dialektološkega korpusa na primeru govora Koprive na Krasu, v: *Slavistika v regijah – Koper* (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 23). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Znanstvena založba Filozofske Fakultete, 2012, str. 73–78.
- Weiss – Škofic – Kenda-Jež = Peter Weiss, Jožica Škofic, Karmen Kenda-Jež (ur), *Ponovne objave člankov s kartami za Slovenski lingvistični atlas (do leta 2008)*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2010.

Spletni viri (dostop 20. 2. 2014)

http://bos.zrc-sazu.si/c/Dial/Ponovne_SLA/P/index.html

<http://bos.zrc-sazu.si/sp2001.html>

<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>

<http://cja.ujc.cas.cz/cja.html>

<http://dialectatlas.mun.ca/>

<http://gis.zrc-sazu.si/zrcgis/>

<http://jt.upr.si/GOKO/>

<http://sszj.fri.uni-lj.si/?stran=slovar.index>

<http://www.diwa.info/>

<http://www.dlib.si/>

http://www.etno-muzej.si/files/oc/teren_5/P5-210.jpg

<http://www.narecna-bera.si/>

<http://www.termania.net/slovarji/95/slovenski-medicinski-slovar>

<http://www.yorku.ca/embleton/research/romanian/>

http://www.zveza-gns.si/slovarji?symbol_id=2

<http://www.hisnaimena.si>

Preparing an interactive edition of the *Slovenian Linguistic Atlas*

Summary

This article presents a plan for preparing and releasing the *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA) online. One of the goals of the project Tangible Cultural Heritage in Slovenian Dialects: A Geolinguistic Presentation as part of the preparation of the second volume of the SLA is to further develop appropriate tools and methods for transcribing, analyzing, and geolinguistically presenting dialect material not only in traditional book form, but also electronically. In addition, expanding the database and improving the ways for linking it to a GIS also make possible an interactive spatial presentation of linguistic material: by accessing digitized archive material, audio and video footage, and other online links to information studies of the local dialect and place and to online dictionaries and corpuses. The use of information and linguistic technologies will help disseminate the research findings (including online) and promote the use of linguistic material in both schools and the general public, while offering assistance to researchers as well.

Besedje iz pomenskega polja »kmetija – prostori in oprema v hiši, gospodarska poslopja« v slovenskogoriškem narečju

Mihaela Koletnik

Cobiss: 1.01

V prispevku je v obsegu, določenem z vprašalnico za Slovenski lingvistični atlas (SLA), predstavljeno besedje, ki v slovenskogoriškem narečju poimenuje prostore in opremo v kmečki hiši, gospodarska poslopja in kmečka opravila. V šestih krajevnih govorih, zajetih v mrežo krajev za SLA, smo zbrali 192 različnih odgovorov na 128 vprašanj: v Šentilju v Slovenskih goricah (T363), na Zgornji Velki (T364), na Kremberku (T365), v Spodnji Voličini (T366), pri Negovi (T367) in v Črešnjevcih (T368).

Ključne besede: kmečka materialna in kulturna dediščina, panonska narečna skupina, slovenskogoriško narečje, Slovenski lingvistični atlas

Lexemes from the semantic field 'farm: rooms and furnishings in the house, farm buildings' in the Slovenian Hills dialect

This article presents lexemes denoting the rooms and furnishings in a farmhouse, farms buildings, and farm chores in the Slovenian Hills dialect to the extent specified in the questionnaire used for the *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA). One hundred ninety-two replies to 128 questions were collected in six local dialects included in the SLA network of towns: in Šentilj v Slovenskih Goricah (T363), Zgornja Velka (T364), Kremberk (T365), Spodnja Voličina (T366), Negova (T367), and Črešnjevci (T368).

Keywords: tangible and cultural rural heritage, Pannonian dialect group, Slovenian Hills dialect, *Slovenian Linguistic Atlas*

1 Uvod

V prispevku je predstavljeno besedje iz pomenskega polja »kmetija – prostori in oprema v hiši, gospodarska poslopja« v slovenskogoriškem narečju. Besedje iz tega pomenskega polja je v vprašalnici za SLA uvrščeno v poglavja III. Hiša (72 vprašanj od V129 do V171), IV. Vas (8 vprašanj od V172 do V211), VI. Orodje (23 vprašanj od V266 do V326), VII. Živali (3 vprašanja od V327 do V390), VIII. Rastline (5 vprašanj od V391 do V452), IX. Planina (10 vprašanj od V453 do V473) in XII. Pokrajina (1 vprašanje od V547 do V603), deloma pa je razpršeno tudi v gramatičnem delu vprašalnice (6 vprašanj od V700 do V780). V Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani so vprašanja

prerazvrstili v smiselne sklope: »hiša« (29 vprašanj), »prostori in oprema v hiši« (27 vprašanj), »gospodarska poslopja in kmečko dvorišče« (38 vprašanj), »kmečka opravila« (18 vprašanj) ter »drugo« (16 vprašanj).¹

Narečno gradivo za 128 vprašanj, obravnavanih v tem prispevku,² je zbrano v šestih krajevnih govorih, zajetih v mrežo krajev za SLA: v Šentilju v Slovenskih goricah (T363), na Zgornji Velki (T364), na Kremberku (T365), v Spodnji Voličini (T366), pri Negovi (T367) in v Črešnjevcih (T368).³ Ti krajevni govori se uvrščajo v slovenskogoriško narečje panonske narečne skupine. Več o tem narečju gl. Koletnik (1996: 165–178; 1999: 68–87; 2001; 2002: 139–149; 2003: 81–92).

2 Gradivo z razširjenostjo, s pomenom in z izvorom leksemov v slovenskogoriškem narečju

(1) SLA V129A 'hiša'

T363: 'xi:ša, 'ku:oča; T364: 'xi:ša, 'ku:oča; T365: 'xi:ša, 'ku:oča; T366: 'xi:ša, 'ku:oča; T367: 'xiša, 'koča; T368: 'xiša, 'koča

• Za pomen 'stavba, namenjena zlasti za bivanje ljudi', knj. *hiša* (*i*), se v slovenskogoriškem narečju uporabljata leksema *hiša* in *koča*, oba v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *hiša*, pslovan. ali slovan. **hýs'a* in **xýz'a*, je prevzet iz neke germanske predloge in ga v enakem pomenu poznajo tudi v drugih slovanskih jezikih, npr. hrv. čak. *hiša*, češ. *chýše* (SES: 204). Leksem *koča*, pslovan. **kōt'a*, kar je prvotno pomenilo ali *'kar je pokrito' ali *'tista, ki ima kote' (SES: 287), v enakem pomenu, kot je izpričan v narečju, poznajo tudi v hrvaškem, srbskem (*kūća*) in staroruskem jeziku (*kuča*) (prav tam).

(2) SLA V129B 'slaba hiša (koča, bajta, kajža itd.)'

T363: 'ba:jta, 'tu:čanca; T364: 'ba:jta, 'ku:oča; T365: 'ku:oča; T366: 'bu:ūtana 'ku:oča, 'ci:mprana 'ku:oča; T367: 'koča, 'kučena 'koča; T368: 'kučena 'koča, 'ci:mprana 'koča

• Za pomen 'majhna, preprosta hiša', knj. *kóča* (*ô*), *bájta* (*â*), *kájža* (*â*), je najpogostejši leksem *koča*. Ta ima izpričano besedno zvezo *tolčena koča*, katere določilo je izpeljano iz leksema *tolči*, pslovan. **tel'ti*, sed. *tělkę* (SES: 771), *cimprana koča*, katere določilo je tvorjeno iz prevzete tujejezične podstave *cimper* (< stvnem. bav. **zimper*, stvnem. *zimpar* 'gradbeni les, lesena zgradba, stanovanjski prostor, stanovanje' (DLS: 102)), in *butana koča*, katere določilo je izpeljano iz leksema *butati*, pslovan. **būtati* 'tolči' in **būtiti* 'enako' (SES: 66). Manj pogost je leksem *bajta*, prevzet iz nar. *baita*, furl. *bàite* 'koča, bajta' (SES: 28); v T363 ima dvojnico *tolčenica*, izpeljano iz leksema *tolči*.

¹ Za takó poslano vprašalnico se zahvaljujem vodji Dialektološke sekcije pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU doc. dr. Jožici Škofic.

² Zaradi (pre)obsežnega gradiva v prispevku ne obravnavamo sklopa »orodje« s 53 vprašanji in 20 podvprašanji.

³ Gradivo je bilo zbrano med letoma 1993 in 2004 ter po potrebi dopolnjeno in ponovno preverjeno na terenu poleti in jeseni leta 2012. Avtorica zapisa v T363 je Tadeja Janiš (pod mentorstvom Mihaele Koletnik), avtorica zapisov v T364–368 je Mihaela Koletnik.

(3) SLA V129(p) Ali se ti izrazi rabijo tudi za dobro hišo ali samo pejorativno?

Vprašanje 129B zahteva tudi razlago pomena. Iz dodatnih pojasnil k rabi leksema *koča* izhaja, da se ta kot stilno nezaznamovan uporablja tudi za pomen 'dobra hiša'.

(4) SLA V138 'tla'

T363: 'pu:ot; T364: 'pu:ot; T365: 'pu:ot; T366: 'pu:ot; T367: 'pət; T368: 'pət

• Za pomen 'spodnja površina zaprtega prostora, po kateri se hodi', knj. *tlà* (à), se povsod uporablja samo v dveh glasoslovnih različicah izpričani leksem *pod*, pslovan. **podъ* 'tla', ki ga v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *pōd*, češ. *půda* (SES: 531).

(5) SLA V139 'strop'

T363: pla'fo:un; T364: pla'fə:n; T365: pla'fo:un; T366: pla'fo:un; T367: pla'fə:n; T368: pla'fo:un

• Za pomen 'vsak od delov stavbe, ki omejuje, zapira prostore od zgoraj', knj. *stròp* (ò), se uporablja enotno, iz nemščine prevzeto poimenovanje *plafon* < nem. *Plafond* 'strop', izpričano v dveh glasoslovnih različicah.

(6) SLA V140(s) 'stena'

T363: 'zi:it; T364: s'te:ina; T365: s'te:ina; T366: s'te:ina; T367: s'te:ina; T368: 'zi:it

• Za pomen 'vsak od delov stavbe, ki omejuje prostor, prostore ob straneh', knj. *sténa* (é), je najpogostejši in najbolj razširjen leksem *stena*, sledi mu leksem *zid*. Leksem *stena*, pslovan. **stěná*, v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv. *stijéna*, srb. *sténa*, rus. *stená*, češ. *stěna* (SES: 698). Leksem *zid* je izpeljanka iz leksema *zidati*, pslovan. **zbdāti*, kar je prvotno pomenilo '*z glino, ilovico ali blatom zapolnjevati iz vej narejeno steno' (SES: 854).

(7) SLA V140a 'vmesna notranja stena v hiši'

T363: 'zi:it; T364: 'mi:tš'te:ina; T365: 'mi:tš'te:ina; T366: 'mi:tš'te:ina; T367: 'mi:tš'te:ina; T368: 'mi:tš'te:ina

• Splošno vprašanje za steno (V140) predvideva še dva odgovora, in sicer (a) za vmesno notranjo steno v hiši in (b) za zunanje zidove hiše. Za pomen 'vmesna notranja stena v hiši' je najpogostejši in najbolj razširjen leksem *mitelstena*, kalkirana hibridna medpomska zloženska, katere prvi del je iz nem. *mittel* 'srednji'. Kot enkratno poimenovanje je v T363 zapisan leksem *zid*.

(8) SLA V140b 'zunanji zidovi hiše'

T363: 'zi:it; T364: z'vü:nešni 'zi:it; T365: 'zi:it; T366: o'bo:ut, 'zi:it; T367: 'zi:t; T368: xo'bo:ut, z'vü:nešni 'zi:t

• Za pomen 'zunanja stena hiše' je najpogostejši leksem *zid*, ki je v T366 novejša dvojnica leksemu *obod*; ta ima v T368 sopomensko dvojnico *zvunašnji zid*, katere določilo je izpeljano iz narečne oblike prislova *zunaj*,⁴ sklopljenega iz *iz* < **jbz*

⁴ Glasi se *z'vüna* (Koletnik 2001: 181).

in star. in nar. *vũn* (SES: 860). Leksem *obod*, prvotno **õb(v)odъ* (SES: 458), je v pomenu 'zunanjí del hiše' zabeležen tako v Pleteršnikovem slovarju kot v SSKJ.

(9) SLA V142 'omet'

T363: o'mɛ:t; T364: o'mɛ:t; T365: o'mɛ:t; T366: 'mu:ɔrt; T367: 'mɔrt, o'mɛ:t; T368: 'mɔrt

• Za pomen 'na zid enakomerno nanescna malta', knj. *omèt* (è), je najpogostejši leksem *omet*, izveden iz glagola *mesti*, pslovan. **mestí*, sed. **mětq* (SES: 394). Po pogostnosti pojavljanja mu sledi v dveh glasoslovnih različicah izpričani leksem *mort*, v T367 zapisan kot starejša dvojnica leksemu *omet*. Leksem *mort* je prevzet iz nem. *Mörtel* 'malta'.

(10) SLA V141(a) 'opeka'

T363: 'ci:gļ; T364: 'ci:gļ; T365: 'ci:gļ; T366: 'ci:gļ; T367: 'ciga; T368: 'cigļ

• Za pomen 'izdelek, navadno iz gline, za zidanje ali pokrivanje ostrejša', knj. *opéka* (ê), se uporablja enotno, v dveh glasoslovnih različicah izpričano poimenovanje *cigel*. Leksem *cigel*, v Pleteršnikovem slovarju zabeležen v istem pomenu, kot je izpričan v narečju, je prevzet iz stvnem. *ziegel* 'strešna opeka, zidna opeka' (DLS: 99).

(11) SLA V141a 'zidna'

T363: 'ci:gļ; T364: 'ci:gļ; T365: 'ci:gļ; T366: 'ci:gļ; T367: 'ciga; T368: 'cigļ

• Vprašanje za opeko (V141) predvideva še dva odgovora, in sicer (a) za zidno in (b) za strešno opeko. Za pomen 'zidna opeka' se povsod uporablja samo prevzeti leksem *cigel*.

(12) SLA V141b 'strešna'

T363: 'ci:gļ; T364: 'dɔ:x'ci:gļ; T365: st're:ĩšni 'ci:gļ; T366: st're:ĩšni 'ci:gļ; T367: st're:ĩšni 'ciga; T368: st're:ĩšni 'cigļ

• Za pomen 'strešna opeka' se najpogosteje uporablja samostalniška besedna zveza *strešni cigel*, katere določilo je izpeljano iz leksema *streha*, pslovan. **strěha* (ali **strěhã*) (SES: 703), jedro pa je nemška izposojenka. Kot enkratnica je v T363 zapisano poimenovanje *cigel*, v T364 pa iz nemškega jezika citatno prevzeti leksem *dahcigel* < nem. *Dachziegel* 'strešnik'.

(13) SLA V159 'streha'

T363: st'ri:ɛxa; T364: st'ri:ɛxa; T365: st'ri:ɛxa; T366: st'ri:ɛxa; T367: st'rɛxa; T368: st'rɛxa

• Za pomen 'del, ki pokriva in štíti stavbo pred padavinami, knj. *stréha* (é), se povsod uporablja samo leksem *streha*, izpričan v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *streha*, pslovan. **strěha* (ali **strěhã*), v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *strěha*, rus. *strexá*, češ. *střecha* (SES: 703).

(14) SLA V143A 'slama'

T363: s'la:ma; T364: s'la:ma; T365: s'la:ma; T366: s'lã:ma; T367: s'lãma; T368: s'lãma

• Za pomen 'posušena stebila in listi omlatenega žita', knj. *sláma* (*á*), se uporablja enotno poimenovanje *slama*, izpričano v več glasoslovnih različicah. Leksem *slama*, pslovan. **sólma*, v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *slàma*, rus. *solóma*, češ. *sláma* (SES: 666).

(15) SLA V143B 'škopa (slama za pokrivanje strehe)'

T363: š'ko:ɥpa; T364: š'ko:ɥpa; T365: š'ko:ɥpa; T366: š'ko:ɥpa; T367: 'šo:ɥpica; T368: 'šo:ɥpica

• Za pomen 'snop urejene slame za pokrivanje streh', knj. *škopa* (*ô*), se v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju uporablja leksem *škopa*, v vzhodnem pa *šopica*, izpeljanka iz prevzete podstave *šopa*. Leksem *škopa*, prvotno **škôpъ*, je prevzet iz stvnem. *scoup* 'snop, otep slame', srvnem. *schoub* 'šop, sveženj, otep slame', nem. *Schaub* 'isto' (ESSJ IV: 60; DLS: 219). Leksem *šopa* je po 11. stol. prevzet iz stvnem. predloge **schoup(e)* iz *scoup* oz. **scoupe* (ESSJ IV: 92; DLS: 219).

(16) SLA V132 'podstrešje'

T363: 'di:ɨle; T364: 'di:ɨle; T365: 'di:ɨle; T366: 'di:ɨle; T367: 'di:le; T368: 'pɔt

• Za pomen 'prostor v stavbi med streho in stropom', knj. *podstréšje* (*ê*), je najpogostejši in najbolj razširjen v množinski obliki in dveh glasoslovnih različicah izpričani leksem *dila*, prevzet iz nem. *Diele* 'podna deska' (DLS: 109). Kot enkratnik se v T368 pojavlja poimenovanje *pod* < pslovan. **podъ* 'tla', v pomenu 'podstrešje' zabeleženo v Pleteršnikovem slovarju.

(17) SLA V133 'stopnice'

T363: š'te:jge; T364: š'te:jge; T365: š'te:jge; T366: š'te:jge; T367: š'te:jge; T368: š'te:jge

• Za pomen 'vsaka od vodoravnih med seboj odmaknjenih ploskev v različnih višinah za lažjo hojo navzgor, navzdol', knj. *stopnica* (*i*), se uporablja enotno poimenovanja *štega*, navadno v množini. Leksem *štega* je prevzet iz srvnem. *stěge*, *stiege* 'stopnice' (DLS: 228).

(18) SLA V134 'vrata'

T363: d've:ri; T364: d'vie:ri; T365: d've:ri/d'vie:ri; T366: d've:ri/d'vie:ri; T367: d've:ri; T368: d've:ri

• Za pomen 'odprtina v zidu, steni, ki omogoča dostop v notranjost česa', knj. *vráta* (*á*), se uporablja v različnih fonetičnih uresnitvah izpričano enotno poimenovanje *dveri*, pslovan. **dvъrъ*, mn. **dvъri* 'vrata' (SES: 129). Leksem *dveri* v enakem pomenu kot v slovenskogoriškem narečju poznajo tudi v star. makedonščini (*dveri*), ruščini (*dvéri*) in češčini (*dveře*) (prav tam).

(19) SLA V707 'duri'

T363: d've:ri; T364: d'vie:ri; T365: d've:ri/d'vie:ri; T366: d've:ri/d'vie:ri; T367: d've:ri; T368: d've:ri

Gl. (18) V134 'vrata'.

(20) SLA V135(s) ‘podboj’

T363: š'to:k; T364: š'to:k; T365: š'to:k; T366: š'to:k; T367: š'to:k; T368: š'to:k

• Za pomen ‘okvir, ki se vzida v vratno odprtino za nameščanje vratnih kril’, knj. *podbòj* (ò), se uporablja enotno poimenovanje *štok*. Leksem *štok* je prevzet iz nem. *Stock* ‘palica’, ‘vratni okvir’, ‘klada, bruno’, ‘štor, parobek’ (SES: 741). Pomen ‘vratni okvir’ je nastal po skrajšavi iz *Türstock* (prav tam).

(21) SLA V135a ‘leseni okvir pri vratih’

T363: 'ti:rš'to:k; T364: 'ti:rš'to:k; T365: 'ti:rš'to:k; T366: 'ti:rš'to:k; T367: 'tirš'to:k; T368: 'tirš'to:k

• Vprašanje za *podboj* (V235) predvideva še dva odgovora, in sicer (a) za leseni okvir pri vratih in (b) za kamniti okvir pri vratih. Za pomen ‘leseni okvir pri vratih’ se povsod uporablja samo iz nemščine prevzeti leksem *tirštok* < nem. *Türstock* ‘podboj’.

(22) SLA V135b ‘kamniti okvir pri vratih’

T363: –; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –

• Za ‘kamniti okvir pri vratih’ v zbranem gradivu ni poimenovanja. Iz dodatnih pojasnil h gradivu izhaja, da so bili na obravnavanem območju vratni okvirji samo leseni.

(23) SLA V136 ‘ključ’

T363: k'lü:īč; T364: k'lü:īč; T365: k'lü:īč; T366: k'lü:īč; T367: k'lü:č; T368: k'lü:č

• Za pomen ‘kovinska priprava za zaklepanje in odklepanje ključavnice’, knj. *ključ* (ú), se uporablja enotno, v dveh glasoslovnih različicah izpričano poimenovanje *ključ*. Leksem *ključ*, pslovan. **k'l'učb*, kar je prvotno pomenilo *‘ukrivljen kos lesa’ (SES: 281), v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *ključ*, rus. *ključ*, češ. *klíč* (prav tam).

(24) SLA V285(s) ‘kljuka’

T363: k'lü:ka; T364: k'lü:ka; T365: k'lü:ka; T366: k'lü:īpca; T367: k'lüka; T368: k'lüka

• Za pomen ‘gibljava priprava na vratih, oknih za odpiranje, zapiranje’, knj. *kljúka* (ú), je najpogostejši in najbolj razširjen leksem *kljuka*; manj pogosto, kot enkratnica izpričano samo v T366, pa je poimenovanje *klupica*. Leksem *kljuka*, pslovan. **kl'úka*, v enakem pomenu poznajo tudi v hrvaškem, srbskem (*kljúka*) in češkem jeziku (*klika*) (SES: 281). Leksem *klupica*, v istem pomenu kot v slovenskogoriškem narečju zabeležen v Pleteršnikovem slovarju, je izpeljan iz leksema *klupa*, v slovenščino prevzetega iz srvnem. *kluppe* ‘klešče, močan les, razklan, razcepljen kos’ (DLS: 152).

(25) SLA V285(a) ‘pri verigi’

T363: 'xa:kļ; T364: 'xa:kļ; T365: 'xa:kļ; T366: 'xa:kļ; T367: 'xåkel; T368: 'xåkel

• Vprašanje za *kljuko* (285) predvideva še dva odgovora, in sicer (a) za kljuko pri verigi in (b) za kljuko pri vratih. Za pomen ‘kljuka pri verigi’ se uporablja enotno, v dveh glasoslovnih različicah izpričano iz nemščine prevzeto poimenovanju *hakel* < nem. *Haken* ‘kavelj, kljuka’.

(26) SLA V285(b) 'pri vratih'

T363: k'lü:ka; T364: k'lü:ka; T365: k'lü:ka; T366: k'lü:pca; T367: k'lüka; T368: k'lüka

• Za pomen 'kljuka pri vratih' je najpogostejši in najbolj razširjen leksem *kljuka*, manj pogost je leksem *klupica*. Dalje gl. (24) V285(s).

(27) SLA V145 'okno'

T363: 'u:økna; T364: 'u:økna; T365: 'u:økna; T366: 'u:økna; T367: 'økno; T368: 'økna

• Za pomen 'odprtina v steni stavbe, urejena zaradi svetlobe, zračenja', knj. *ôkno* (ó), se uporablja v dveh glasoslovnih in oblikovnih različicah izpričani leksem *okno*. Leksem *okno*, pslovan. **okъnъ*, v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *ôkno*, rus. *oknó*, ukr. *viknó*, češ. *okno* (SES: 468).

(28) SLA V144a 'steklo – splošni izraz'

T363: g'la:žovje, glaže'vi:na; T364: g'la:žovina; T365: glažo'vi:jna; T366: g'la:š; T367: g'láš, g'lážovina; T368: g'lážovina

• Za pomen 'trda, krhka, navadno prozorna snov, ki se dobi s taljenjem kremenca, sode in dodatkov', knj. *stêklo* (é), prevladujejo izpeljanke s prevzeto besedotvorno podstavo *glaž-*: *glážovje*, *glaževina*, naglasni različici *glážovina* in *glážovina*. Leksem *glaz*, zapisan v T366 in T367 ter v pomenu 'steklo' zabeležen tudi v Pleteršnikovem slovarju, je prevzet iz srvnem. *glas* 'steklo, steklen kozarec' (SES: 174).

(29) SLA V144b 'šipa'

T363: 'še:jba; T364: 'ša:jba; T365: 'ša:jba; T366: 'ša:jba; T367: 'ša:jba; T368: 'ša:jba

• Za pomen 'kos navadno ravnega stekla za zapiranje kake odprtine', knj. *šipa* (i), se uporablja samo iz nemščine prevzeti leksem *šajba* < nem. *Scheibe* 'šipa'.

(30) SLA V131A 'spalnica (kamra)'

T363: 'xi:ša; T364: 'xi:ša; T365: š'tüb|; T366: 'xi:ša; T367: p're:jdna 'xiša; T368: p're:jdna 'xiša

• Za pomen 'prostor, urejen za spanje', knj. *spálnica* (á), so v gradivu izpričana poimenovanja *hiša* in *sprednja hiša*, oboje 'glavni stanovanjski prostor v kmečki hiši (dnevna soba)', ter *štibel* 'soba, v katero je vhod iz dnevne sobe (hiše)'. Iz gradiva ni jasno, ali se zapisani leksemi res uporabljajo za pomen 'spalnica'. Iz dodatnih pojasnil h gradivu izhaja, da stare panonske kmečke hiše dodatnega bivalnega prostora, namenjenega samo za spanje, niso imele. Dalje gl. (33) V131a in (34) V131b.

(31) SLA V131B 'čumnata'

T363: –; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –

• Beseda v slovenskogoriškem narečju ni znana.

(32) SLA V131B(p) Če je beseda znana, določiti pomen.

Gl. (31) V131B.

(33) SLA V131a ‘dnevna soba (hiša)’

T363: 'xi:ša, 'vo:lka 'xi:ša; T364: 'xi:ša; T365: 'xi:ša; T366: 'xi:ša; T367: p're:jdna 'xiša; T368: p're:jdna 'xiša

• Za pomen ‘glavni stanovanjski prostor v kmečki hiši z veliko hrastovo mizo in lončeno pečjo’,⁵ knj. *hiša* (*i*), je najpogostejši leksem *hiša*, v pomenu ‘soba’ zabeležen v Pleteršnikovem slovarju in v SSKJ. Izpričani ima dve samostalniški besedni zvezi: *velika hiša*, ta je v T363 dvojnica leksemu *hiša*, in *sprednja hiša*, ki imata glede na prevzetost oz. neprevzetost jedra in/ali določila domače določilo in prevzeto jedro. Leksem *hiša* je zgodaj prevzet iz neke germanske predloge (SES: 204).

(34) SLA V134b ‘soba, v katero je vhod iz dnevne sobe (hiše)’

T363: 'ma:la 'xi:ša, š'ti:bl̩, š'tü:bl̩; T364: š'ti:bl̩; T365: š'tü:bl̩, š'tü:bl̩ček; T366: š'tü:bl̩; T367: 'za:dna 'xiša; T368: 'za:dna 'xiša

• Za pomen ‘manjša soba z vhodom iz glavnega stanovanjskega prostora v kmečki hiši (hiše)’, v SSKJ zabeležen pod geslom *štibelc* (*i*), opredeljenim s stilno-plastnim kvalifikatorjem nar., je najpogostejši leksem *štibel*, izpričan v več fonetičnih urednitvah. Kot dvojnica leksemu *štibel* je v T365 zapisana njegova besedotvorna različica *štibelček*, v T363 pa samostalniška besedna zveza *mala hiša*. V vzhodnem slovenskogoriškem podnarečju se uporablja enotno večbesedno poimenovanje *zadnja hiša*. Jedro obeh samostalniških besednih zvez je zgodaj prevzeto iz germanškega jezika, določili sta domači. Leksem *štibel* je prevzet iz bav. avstr. *Stüblein*, srvnem. *stübelin*, *stübel* (DLS: 229), kar je manjšalnica k *Stube*, srvnem. *stuba*, *stube* ‘ogrevana soba; peč’ (ESSJ IV: 112).

(35) SLA V713 ‘izba, ispa’

T363: –; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –

• Besedi v slovenskogoriškem narečju nista znani.

(36) SLA V713(p) Določiti tudi pomen.

Gl. (35) V713.

(37) SLA V130(a) ‘podstrešna soba’

T363: 'dø:x'ci:mra; T364: 'dø:x'ci:mra; T365: 'dø:x'ci:mra; T366: 'da:x'ci:mra; T367: 'da:x'ci:mra; T368: –

• Za pomen ‘prostor v stavbi med streho in stropom najvišje etaže, namenjen zlasti za bivanje, zadrževanje ljudi’, knj. *podstrešna sóba* (*ê, ó*), se uporablja v dveh glasoslovnih različicah izpričana nemška izposojenka *dahcimra* < nem. *Dachzimmer* ‘podstrešna soba’. T368 ne izkazuje zapisa. Iz dodatnega pojasnila informatorjev izhaja, da podstrešnih sob v kraju niso poznali.

(38) SLA V466 ‘pograd v koči (poglavje Planina)’

T363: 'pu:østela; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: 'pøstela

⁵ Ta prostor je v stari panonski kmečki hiši običajno služil tudi kot spalnica.

• Za pomen 'preprosto ležišče iz desk', knj. *pógrad* (*ó*), gradivo izkazuje samo dva zapisa (T363, T368). Iz pojasnila k rabi leksema *postelja*, pslovan. **pòstel'a* in **pòstel'b* (SES: 550), izhaja, da je postelja splošno poimenovanje za vsak kos pohištva, namenjen in prirejen za spanje. V Slovenskih goricah sicer posebnega poimenovanja za pograd v (planinski) koči ne poznajo.

(39) SLA V146B 'kuhinja'

T363: 'kü:xíja, 'kü:xna; T364: 'kü:xíja; T365: 'kü:xna; T366: 'kü:xíja, 'kü:xna; T367: 'küxna; T368: 'küxna

• Za pomen 'prostor, v katerem se pripravlja hrana', knj. *kúhinja* (*ú*), se uporablja v več izgovornih različicah izpričani leksem *kuhinja*, prevzet iz stvnem. *kuhhina* ali srvnem. *kuchīn* 'kuhinja' (SES: 333). Leksem *kuhinja* se v enakem pomenu uporablja tudi v drugih slovanskih jezikih, npr. hrv. *kúhinja*, nar. srb. *kùjna*, rus. *kúhnja*, češ. *kuchyně*, *kuchyň* (SES: 332–333).

(40) SLA V146A 'štedilnik'

T363: š'põ:rxert; T364: š'põ:rxert; T365: š'pa:rxert; T366: š'põ:rxert; T367: š'põrxert; T368: š'põrxert

• Za pomen 'naprava z železno ploščo za kuhanje in ogrevanje', knj. *štedilnik* (*ī*), se uporablja samo iz nemščine prevzeti leksem *šparhert* < nem. *Sparherd* 'štedilnik', izpričan v več izgovornih različicah.

(41) SLA V147B 'ognjišče'

T363: 'kõ:umen; T364: 'kõ:umen; T365: 'kõ:umen; T366: f'la:šter; T367: 'õgen; T368: f'la:šter

• Za pomen 'kraj, prostor z nezavarovanim ognjem, navadno v kuhinji', knj. *ognjišče* (*ī*), je najpogostejši leksem *komen*, stara kulturna izposojenka iz lat. *camīnus* 'peč, ognjišče' (ESSJ II: 61). Po pogostnosti mu sledi leksem *flašter*, prevzet iz srvnem. *pflaster* 'obliž, malta, tla, pod' (DLS: 120). Kot enkratnica je v T367 zapisan leksem *ogenj*, pslovan. **ogn'ǫ* (SES: 466).

(42) SLA V150 'kotel'

T363: 'ku:õtļ; T364: 'ku:õtļ; T365: 'ku:õtļ; T366: 'ku:õtļ; T367: 'kõtēl; T368: 'kõtēl

• Za pomen 'velika, navadno okrogla ali valjasta kovinska posoda za kuhanje', knj. *kôtēl* (*ó*), se uporablja enotno poimenovanje *kotel*, pslovan. **kotǫľ* (SES: 313). Leksem *kotel* je prek germ. **kotila-* izposojen iz lat. *catillus*, manjšalnica od lat. *caīnus* 'skleda, posoda', in ga v enakem pomenu poznajo tudi v hrvaškem, srbskem (*kòtao*), ruskem (*kotēl*) in češkem jeziku (*kotel*) (SES: 313).

(43) SLA V469 'kotel (poglavje Planina)'

Gl. (42) V150.

(44) SLA V147A 'peč'

T363: 'pe:č; T364: 'pe:č; T365: 'pe:č; T366: 'pe:č; T367: 'pe:č; T368: 'pe:č

• Za pomen 'naprava za ogrevanje', knj. *péč* (ĕ), se uporablja enotno poimenovanje *peč*. Leksem *peč*, pslovan. **pět'b*, v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *péč*, rus. *пéчь*, češ. *pec* (SES: 501).

(45) SLA V148 'burkle (priprava za devanje posode v peč)'

T363: 'bü:rkle; T364: 'bü:rkle; T365: 'bü:rkle; T366: 'bü:rkle; T367: 'bü:rkle; T368: 'bü:rkle

• Za pomen 'orodje za premikanje loncev v kmečki peči', knj. *búrkle* (û), se uporablja enotno poimenovanje *burkla*, vedno v množini. Leksem *burkla* je prek it. *furca*, *forca* prevzet iz lat. *furca*, *furcula* 'vile' (ESSJ I: 55).

(46) SLA V149 'lonec'

T363: 'pi:sker; T364: 'pi:sker; T365: 'pi:sker; T366: 'pi:sker; T367: 'pisker; T368: 'pisker

• Za pomen 'posoda valjaste oblike za kuhanje', knj. *lónec* (ó), se uporablja enotno poimenovanje *pisker*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *pisker* je verjetno prevzet iz srvnem. *phister*, *phistrine* 'pekarna' ← lat. *pistrina* 'isto' z domnevni pomenskim razvojem 'pekarna' > *'peč (za peko kruha)' > *'pekač (za peko kruha)' > 'lonec' (SES: 517).

(47) SLA V151 'žlica'

T363: 'žli:ca; T364: 'žli:ca; T365: 'žli:ca; T366: 'žli:ca; T367: 'žlica; T368: 'žlica

• Za pomen 'priprava iz daljšega ročaja in ovalnega vbočenega dela za dajanje v usta, zajemanje zlasti tekočih jedi', knj. *žlica* (i), se uporablja enotno poimenovanje *žlica*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *žlica*, pslovan. **lžǫca*, **lžǫbka* in **lžǫbka* (SES: 872), v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv. *žlica*, strus. *ložica*, rus. *ложка*, polj. *łyżka*, češ. *lžíce* (prav tam).

(48) SLA V152 'vilice'

T363: 'vi:lce; T364: 'vi:lce; T365: 'vi:lce; T366: 'vi:lce; T367: 'vilce; T368: 'gop|p|ce

• Za pomen 'priprava iz rogljev in ročaja za nabiranje kosov hrane', knj. *vilice* (i), je najpogostejši leksem *vilice*, izpeljan iz leksema *vile*, *pslovan. *vidly* 'vile' (SES: 821). Kot enkratno poimenovanje se v T368 pojavlja leksem *goplice*, izpeljanka iz leksema *gople*, prevzetega iz nem. *Gabel* 'vile, vilice'.

(49) SLA V153 'nož'

T363: 'nu:oš; T364: 'nu:oš; T365: 'nu:oš; T366 'nu:oš; T367: 'noš; T368: 'noš

• Za pomen 'priprava za rezanje iz rezila in ročaja', knj. *nož* (ð), se uporablja enotno poimenovanje *nož*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *nož*, pslovan. **noz'b*, v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *nôž*, rus. *но́ж*, češ. *nůž* (SES: 452).

(50) SLA V153B 'žepni nož (razne vrste)'

T363: 'žie:pni 'nu:ɔžek, 'pi:pec; T364: 'tɔ:šp'mɛ:ser, 'mi:xec; T365: 'mi:xec; T366: 'mi:xec, 'pi:pec; T367: 'fɛ:jd'l'mɛ:jsl; T368: 'fɛ:dɫ'mɛ:jsl

• Za pomen 'manjši nož z enim ali več pregibnimi rezili', knj. *žepni nož* (ê, ð), je najpogostejši leksem *mihec*, katerega novejša dvojnica je v T366 leksem *pipec*, v T364 pa iz nemščine prevzeti leksem *tašenmeser* < nem. *Taschenmesser* 'žepni nož'. Večbesedni leksem *žepni nožek*, katerega jedro je izpeljano iz leksema *nož* (< pslovan. *nozъ), določilo pa iz leksema *žep*, kar je prek hrv., srb. *džep* prevzeto iz turšč. *ceb* (SES: 867), je dvojnica leksemu *pipec* v T363. Manj pogost je v dveh glasoslovnih različicah v vzhodnem slovenskogoriškem podnarečju izpričani iz nemščine prevzeti leksem *federmeser* < nem. *Federmesser* 'nož na vzmet' z v gradivu pripisanim pomenom 'nož na vzmet'.

(51) SLA V130 'shramba'

T363: š'pe:jza; T364: š'pa:jza; T365: š'pa:jza; T366: 'ka:mra, š'pa:jza; T367: 'ka:mra, š'pa:jza; T368: ka'mu:ra, š'pa:jza

• Za pomen 'prostor za shranjevanje živil', knj. *shrámba* (â), je najpogostejši v dveh glasoslovnih različicah izpričani leksem *špajza*, v T366 in T367 zapisan kot novejša dvojnica leksemu *kamra*, v T368 pa leksemu *kamura*. Leksem *špajza* je prevzet iz bav. nem. *Speis* 'shramba za živila' (DLS: 222). Leksem *kamra* je prevzet iz srvnem. *kamer*, *kamere* 'spalnica, zakladnica, blagajna, shramba, sodna dvorana' (ESSJ II: 14), v pomenu 'shramba' je zabeležen tako v Pleteršnikovem slovarju kot v SSKJ (tu s stilno-plastno oznako nar. vzh.). V Pleteršnikovem slovarju je v istem pomenu zabeležen tudi leksem *kamora*, prevzet iz srlat. *camera* (ESSJ II: 14), ki ga v enakem pomenu, kot je izpričan v narečju, poznajo tudi v ruskem jeziku (prav tam).

(52) SLA V157(s) 'klet'

T363: k'le:jt; T364: k'le:jt; T365: k'le:jt; T366: k'le:jt; T367: k'le:jt; T368: k'le:jt

• Za pomen 'del stavbe od pritličja navzdol, navadno v zemlji', knj. *klét* (ê), se uporablja enotno poimenovanje *klet*, pslovan. *klēt (SES: 279).

(53) SLA V157(a) 'za shranjevanje krompirja'

T363: k'le:jt; T364: k'le:jt; T365: k'le:jt; T366: k'le:jt; T367: k'le:jt; T368: k'rü:mpišova k'le:jt

• Vprašanje za *klet* (V157) predvideva še odgovore za (a) klet za shranjevanje krompirja in (b) klet za shranjevanje vina. Za pomen 'klet za shranjevanje krompirja' je najpogostejši in najbolj razširjen leksem *klet*, ki ima v T368 izpričano besedno zvezo *krumpiševa klet*, katere jedro je domače, določilo pa izpeljano iz leksema *krumpiš*, prevzetega iz nem. *Grundbirne*, nar. *grombir*, bav. *krumber*, kor. nem. *gruntpirn*, *grumper*, *krumpir* (ESSJ II: 99).

(54) SLA V157(a) 'za shranjevanje vina'

T363: k'le:jt; T364: 'vi:nška k'le:jt; T365: 'vi:nška k'le:jt; T366: 'vi:nška k'le:jt; 'pi:tna k'le:jt; T367: k'le:jt; T368: 'vi:nška k'le:jt

• Za pomen 'stavba, prostor za hranjenje vina', knj. *vinska klét* (*i*, *ē*), je najpogostejši večbesedni leksem *vinska klet*, katerega jedro je domače, določilo pa izpeljano iz leksema *vino*, prevzetega iz lat. **vīnum* 'vino' (SES: 822). V T366 ima besedna zveza *vinska klet* zapisano izvorno slovensko dvojnico *pitna klet*. Manj pogosto poimenovanje je *klet*, izpričano v T363 in T367.

(55) SLA V467 'vedro (poglavje Planina)'

T363: 'e:jmer; T364: 'e:mpar; T365: 'a:jmar; T366: 'e:mpar; T367: vid'rica; T368: 'ka:ndla, 'e:jmpar

• Za pomen 'navadno kovinska posoda z ročajem', knj. *védro* (*é*), je najpogostejši v različnih fonetičnih uresničitvah izpričani leksem *emar* < nem. *Eimer* 'vedro'. Kot dvojnica leksemu *emar* je v T368 zapisan leksem *kangla*, prevzet iz bav. nem. *Kändelein* (DLS: 144). Kot enkratnica je v T367 zabeleženo poimenovanje *vedrica*, izpeljano iz leksema *vedro*, pslovan. **vědrò* (SES: 810).

(56) SLA V468 'kad (poglavje Planina)'

T363: 'ka:t; T364: 'ka:t; T365: 'ka:t; T366: 'ka:t; T367: 'kât; T368: 'kât

• Za pomen 'velika, zgoraj širša, odprta lesena posoda', knj. *kād* (*ä*), se uporablja enotno poimenovanje *kad*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *kad*, pslovan. **kādb* 'kad, banja, čeber' (SES: 257), v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *kād*, nar. rus. *kādb*, češ. *kád'* (prav tam).

(57) SLA V164 'stranišče'

T363: 'xe:jzļ; T363: 'xa:jzļ; T364: 'xa:jzļ; T365: 'xa:jzļ; T366: 'xa:jzļ; T367: 'xa:jzļ; T368: 'xa:jzļ

• Za pomen 'prostor za opravljanje potrebe', knj. *stranišče* (*i*), se uporablja enotno poimenovanje *hajzelj*. Leksem je prevzet iz bav. avstr. *Häuslein*, nar. *haisel* (DLS: 141; ESSJ I: 230).

(58) SLA V573 'gnoj'

T363: g'nu:oj; T364: g'nu:oj; T365: g'nu:oj; T366: g'nu:oj; T367: g'noj; T368: g'noj

• Za pomen 'iztrebki domačih živali, pomešani s steljo', knj. *gnój* (*ō*), se uporablja enotno poimenovanje *gnoj*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *gnoj*, pslovan. **gnōj*, v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *gnōj*, rus. *gnój*, češ. *hnŭj* (ESSJ: 178).

(59) SLA V161(s) 'hlev'

T363: š'ta:la; T364: š'ta:la; T365: š'ta:la; T366: š'ta:la; T367: š'tála; T368: š'tála

• Za pomen 'stavba, prostor za bivanje domačih živali, zlasti večjih', knj. *hlév* (*ē*), se povsod uporablja v dveh fonetičnih uresničitvah izpričano poimenovanje *štala*. Leksem *štala* je prevzet ali iz srvnem. *stal*, *-lles* 'prostor za živino, hlev' (DLS: 227) ali iz it. *stalla* 'ograjn in pokrit prostor za živino' (ESSJ IV: 105).

(60) SLA V161(a) ‘(hlev) za krave’

T363: š'ta:la; T364: š'ta:la; T365: š'ta:la; T366: š'ta:la; T367: š'tāla; T368: š'tāla

• Vprašanje za *hlev* (V161) predvideva še tri odgovore, in sicer za (a) hlev za krave, (b) hlev za ovce in (c) hlev za svinje. Za pomen ‘stavba, prostor za bivanje goveda’, knj. *govéji hlév* (ē, ē), se povsod uporablja v dveh fonetičnih uresničitvah izpričani prevzeti leksem *štala*.

(61) SLA V161(b) ‘(hlev) za ovce’

T363: š'ta:la; T364: š'ta:la; T365: š'ta:la; T366: š'ta:la; T367: š'tāla; T368: š'tāla

• Za pomen ‘stavba, prostor za bivanje ovac’, knj. *óvčji hlév* (ō, ē), se povsod uporablja v dveh glasoslovnih različicah izpričani prevzeti leksem *štala*.

(62) SLA V161(c) ‘(hlev) za svinje’

T363: s'vi:ĩnska š'ta:la; T364: s'vi:ĩnska š'ta:la; T365: s'vi:ĩnske š'ta:lce; T366: s'vi:ĩnske š'ta:lce; T367: s'vi:nske š'tālce; T368: š'tālce

• Za pomen ‘stavba, prostor za bivanje svinj’, knj. *svĩnjski hlév* (i, ē), se najpogosteje uporablja v množinski obliki in dveh glasoslovnih različicah izpričana besedna zveza *svĩnjske štalice*, katere jedro je izpeljano iz prevzetega leksema *štala*, določilo pa iz leksema *svĩnja*, pslovan. **svĩnĩ*, rod. **svĩnjbĕ* (SES: 715). Manj pogosta sta samostalniška besedna zveza *svĩnjska štala* in leksem *štalice*, zapisan v množinski obliki.

(63) SLA V161(a) ‘kurnica (kjer spijo kokoši)’

T363: 'kũ:rešnica; T364: 'kũ:rnik; T365: 'kũ:rečnik; T366: 'kũ:rjak, 'kũ:rečnik; T367: 'kũ:rečjak; T368: 'kũ:rečjak

• Za pomen ‘zaprt prostor za kokoši’, knj. *kũrnik* (ũ), se v slovenskogoriškem narečju uporabljajo različne izpeljanke iz leksema *kura*, pslovan. **kũra* ‘kokoš’ (SES: 335). Leksem *kurjak* je v T366 dvojnica leksemu *kurečnik*.

(64) SLA V162A ‘skedenj’

T363: s'ki:ędņ; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –

• Beseda v slovenskogoriškem narečju ni znana. Izjema je zapis *skedenj* v T363. Leksem je prevzet iz stvnem. *scugin, scugina* ‘skedenj, gumno’ (ESSJ III: 242).

(65) SLA V162A(p) Če je beseda znana, določiti pomen.

• Vprašanje za *skedenj* (V162A) zahteva tudi razlago pomena. Pripis k rabi leksema v T363 kaže na pomen, kot je pod geslom *skedenj* zabeležen v SSKJ.

(66) SLA V162B ‘petra’

T363: –; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –

• Beseda v slovenskogoriškem narečju ni znana.

(67) SLA V162B(p) Če je beseda znana, določiti pomen.

Gl. (66) V162B.

(68) SLA V162C 'gumno'

T363: 'gu:m̩la; T364: 'gü:m̩la; T365: 'gü:m̩la; T366: 'gü:m̩la; T367: 'gümla; T368: 'gümla

• Za pomen 'prostor, kjer se navadno mlati', knj. *gumno* (*ú*), se uporablja enotno poimenovanje *gumno*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah in v feminizirani obliki. Leksem *gumno*, pslovan. **gumьnŏ* *'prostor, kjer se mlati pšenica' (SES: 96), v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *gumno*, rus. *gumnó*, češ. *humnó* (prav tam).

(69) SLA V168A 'studenec'

T363: stu'die:nec; s'tü:denec; T364: s'tü:denec; T365: s'tü:denec; T366: s'tü:denec; T367: s'tüdenec; T368: s'tüdenec

• Za pomen 'manjši izvir vode', knj. *studénc* (*é*), se uporablja enotno poimenovanje *studenec*, izpričano v več glasoslovnih različicah. V T363 sta zabeleženi naglasni dvojnici *studénc* in *stúdenec*. Slovan. **studеньсьb* je izpeljano iz pslovan. **studeně* 'mrzel' (SES: 708). Enako je hrv., srb. *studénac*, rus. *studénec*, sorodno še polj. *studzienka* (prav tam).

(70) SLA V168B 'vodnjak'

T363: stu'die:nec; s'tü:denec; T364: s'tü:denec; T365: s'tü:denec; T366: s'tü:denec; T367: s'tüdenec; T368: s'tüdenec

• Za pomen 'zaprt prostor ali posoda, navadno v zemlji, za zbiranje, shranjevanje večjih količin pitne vode', knj. *vodnják* (*á*), se uporablja enotno poimenovanje *studenec*. Dalje gl. (69) V168A.

(71) SLA V169(s) 'korito'

T363: –; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –

• Za vprašanje 'korito' (V169) gradivo ne daje podatkov. To vprašanje namreč predvideva natančnejše odgovore za (a) korito za vodo in (b) korito za prašiče. Dalje gl. (72) V169a in (73) V169b.

(72) SLA V169a 'korito za vodo'

T363: ko'ri:ta; T364: ko'ri:ta; T365: ko'ri:ta; T366: ko'ri:ta; T367: ko'ri:ta; T368: –

• Za pomen 'večja podolgovata, navadno zidana posoda na prostem za vodo', knj. *korito* (*i*), se uporablja enotno poimenovanje *korito*, pslovan. **korŷto* 'korito, žleb' (SES: 310), izpričano v feminizirani obliki in dveh glasoslovnih različicah. V T368 ni zapisa; iz pripisanega pojasnila izhaja, da se korita za vodo v tem kraju niso uporabljala.

(73) SLA V169b 'korito za prašiče'

T363: ko'ri:ta; T364: ko'ri:ta; T365: ko'ri:ta; T366: s'vi:ĩnska ko'ri:ta; T367: ko'ri:ta; T368: ko'pãja

• Za pomen 'podolgovata, navadno lesena posoda za krmljenje, napajanje živine, knj. *korito* (*i*), je najpogostejši v feminizirani obliki in dveh glasoslovnih različicah zapisani leksem *korito*. Ta ima v T366 izpričano besedno zvezo

svinjsko korito, katere jedro in določilo sta domačega izvora. Kot enkratnica se v T368 pojavlja leksem *kopanja*, izpeljanka iz leksema *kopati*, pslovan. **kopati* 'umivati', **kopati se* 'umivati se' (SES: 307). Leksem *kopanja* je v pomenu 'korito' zabeležen v SSKJ (z označevalnikom nar. vzhodno) in v Pleteršnikovem slovarju, tu z v ilustrativnem gradivu navedenim zgledom *kopanja za kopanje svinj* (Plet. I: 430).

(74) SLA V170 'tnalo (kos lesa, na katerem sekajo drva)'

T363: š'tu:ɔr; T364: š'tu:ɔr; T365: š'tu:ɔr; T366: š'tu:ɔr; T367: š'tɔr; T368: 'ri:tka
• Za pomen 'nerazsekan, večji kos debla, na katerem sekajo, cepijo drva', knj. *tnálo* (*á*), je najpogostejši in najbolj razširjen leksem *stor*, izpričan v dveh glasoslovnih različicah. Manj pogosto je v T368 zapisano poimenovanje *ritka*, izpeljano iz leksema *rit*, pslovan. **rítb* (ESSJ: 183). Leksem *stor* je prevzet iz bav. srvnem. **stor*, ustreznice za srvnem. *storre* 'drevesni stor', nem. *Storren* 'isto' (DLS: 230; ESSJ IV: 116).

(75) SLA V170(p) Ali ima beseda tnalo drug pomen?

Vprašanje 170(p) sprašuje po morebitnih pomenskih premikih. Ti v gradivu niso zabeleženi.

(76) SLA V158A 'drva'

T363: 'dərve; T364: 'dərve; T365: 'dərve; T366: 'dərve; T367: 'dṛva; T368: 'dṛva
• Za pomen 'razžagan in navadno naklan les za kurjavo', knj. *dṛva* (*ř*), se uporablja enotno, v dveh oblikovnih in glasoslovnih različicah izpričano poimenovanje *drva*. Leksem *drva*, pslovan. **dr̥vā*, v istem pomenu, kot je izpričan v slovenskogoriškem narečju, poznajo še npr. v hrvaškem, srbskem (*dṛva*), ruskem (*drová*), star. in nar. češkem jeziku (*drva*) (SES: 127).

(77) SLA V317 'poleno'

T363: 'ce:iɓanca, 'dərva; T364: 'ce:iɓanca; T365: 'ce:iɓanca; T366: š'pie:ta, š'pe:ɥta; T367: 'dṛvo; T368: 'ka:lanca
• Za pomen 'razžagan, neobdelan kos lesa za kurjavo', knj. *poléno* (*é*), je najpogostejši leksem *cepanica*, izpeljanka iz leksema *cepiti*; pslovan. **cěpati* je izpeljano iz **cěpъ* 'razcepljen kos lesa' (SES: 70). Po pogostnosti mu sledi leksem *drvo*, ki je v T363 v feminizirani obliki dvojnica leksemu *cepanica*. Manj pogosta poimenovanja so *kalanica* (T368), *špelta* in *šplevta*; slednji sta v T366 izpričani kot dvojnici. Leksem *kalanica* je izpeljan iz leksema *kalati* 'cepiti drva', pslovan. **kalāti* (SES: 250). Leksem *špelta* je prevzet iz srvnem. *spēlte* 'odklan kos lesa, razkolek' (ESSJ: 89, DLS: 223), leksem *šplevta* pa iz bav. nem. *Splette*, *Splēte* 'lesen razkolek', pri čemer je -v- domnevno nastal iz -l- pod vplivom besede *špelta*, nar. *špevta* (ESSJ: 101).

(78) SLA V158B 'butara (nasekano dračje ali vejevje, povezano v snop)'

T363: 'bu:tara, b'rie:men; T364: 'ba:š]; T365: 'ba:š], 'pü:ĩš]; T366: 'ba:š]; T367: 'püša; T368: 'püša

• Za pomen 'več kratko nasekanih in povezanih vej za kurjavo', knj. *bútara* (*ú*), se najpogosteje uporabljata leksema *pušelj* (v dveh glasoslovnih različicah) in *bašelj*, v T365 izpričana kot dvojnici. Manj pogosto poimenovanje je *butara*, ki je v T363 dvojnica leksemu *breme*. Leksem *pušelj* je prevzet iz bav. avstr. nem. *Puschel* 'šopek', kar je manjšalnica k *Pusch* 'grm' (DLS: 205; ESSJ: 138); leksem *bašelj* je morda romanskega izvora (prim. *baška* 'butara suhljadi' < rom. *fascis* 'sveženj, snop' (ESSJ I: 13); gl. tudi *baštati* 'delati hosto', tj. delati butarice (it. *fascetti*) (Plet. I: 14)). Leksem *butara* 'majhen tovor povezanih drobnih drv' in 'breme' je prevzet iz madž. *bútor* 'cula, prtljaga, pohištvo' (SES: 6). Leksem *breme*, pslovan. **běrmę* 'breme' (SES: 56), v T363 ohranja pomen 'butara', ki ga pod geslom *breme* beležita tako SSKJ (z označevalnikom nar.) kot Pleteršnikov slovar.

(79) SLA V171 'cepiti (drva na drobno)'

T363: 'ce:ɨpat, 'ka:lat; T364: 'ce:ɨpat; T365: 'ka:latɨ; T366: 'ka:latɨ; T367: 'ka:latɨ; T368: 'ka:latɨ

• Za pomen 'po dolgem razsekovati, kalati', knj. *cepiti* in *cépiti* (*ī, ē*), je najpogostejši leksem *kalati*. Manj pogosto poimenovanje je *cepati*, v T363 zapisano kot dvojnica h *kalati*. Leksem *kalati*, pslovan. **kalāti*, v enakem pomenu poznajo v hrvaškem in srbskem jeziku (*kálat*) ter čeških narečjih (*kálat*) (SES: 250). Leksem *cepati* je iz pslovan. **cěpati*, kar je izpeljano iz **cěpb* 'razcepljen kos lesa' (SES: 70).

(80) SLA V171(p) Določiti pomen.

• Vprašanje 171 zahteva tudi določitev pomena. Iz pojasnil k rabi leksemov *kalati* in *cepati* izhaja, da se oba rabita za pomen 'po dolgem razsekovati, klati drva'.

(81) SLA V171(a) 'sekati'

T363: 'ka:lat, 'se:ɨkat; T364: 'ka:lat, 'se:ɨkat; T365: 'ka:latɨ, 'si:ɨkatɨ; T366: 'ka:latɨ, 'si:ɨkatɨ; T367: 'ka:latɨ, 'sekatɨ; T368: 'ka:latɨ, 'sekatɨ

• Za pomen 'z udarjanjem z ostrim predmetom delati kose, dele', knj. *sekati* (*é*), se povsod uporabljata leksema *kalati*, pslovan. **kalāti* (SES: 250), in *sekati*, pslovan. **sěkati* (ali **sěkāti*) (SES: 645), izpričana v različnih fonetičnih uresničitvah.

(82) SLA V171(a)(p) Določiti pomen.

• Vprašanje 171 (a)(p) zahteva tudi določitev pomena. Iz pojasnil k rabi leksemov *kalati* in *sekati* izhaja, da se leksem *kalati* uporablja v pomenu 'sekati drva', leksem *sekati* pa v pomenu 'sekati suhljad, dračje'.

(83) SLA V315(s) 'sekira'

T363: se'ki:ra; T364: se'ki:ra; T365: se'ki:ra; T366: se'ki:ra; T367: se'kira; T368: se'kira

• Za pomen 'orodje za sekanje iz držaja in na njem nasajenega rezila', knj. *sekira* (*í*), se uporablja enotno, v dveh glasoslovnih različicah izpričano poimenovanje *sekira*. Leksem *sekira*, pslovan. **sekýra* (sekundarno *sěkýra*), v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv. *sjěkira*, srb. *sěkira*, rus. *sekira*, češ. *sekyra* (SES: 645).

(84) SLA V315(a) 'navadna (sekira)'

T363: 'dərvanca; T364: se'ki:ra; T365: se'ki:ra; T366: se'ki:ra; T367: te'pāča; T368: te'pāča

• Vprašanje za *sekiro* (V315) predvideva odgovore za (a) navadno sekiro in (b) tesarsko sekiro. Za pomen 'navadna sekira' je v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju najpogostejši leksem *sekira*, kot enkratnica je v T363 izpričan tudi leksem *drvanica*, v vzhodnem slovenskogoriškem podnarečju pa leksem *tepača*. Leksem *tepača* je izpeljan iz leksema *tepsti*, pslovan. **te(p)ti* 'tepsti, tolči' (ESSJ IV: 170), leksem *drvanica* pa iz leksema *drva*, pslovan. **dr̥vā* (SES: 127).

(85) SLA V315(b) 'tesarska (sekira)'

T363: cime'ro:ča; T364: cime'rā:ča; T365: cime'ra:ča; T366: cime'ra:ča; T367: cime'rāča, 'ci:mermanska se'kira; T368: cime'rāča

• Za pomen 'tesarska sekira' se uporablja v različnih fonetičnih uresničitvah izpričani iz nemščine prevzeti leksem *cimerača* < nem. *Zimmerhacke*. V T367 se *cimerača* pojavlja kot dvojnica večbesednemu leksemu *cimermanska sekira*, katerega določilo je izpeljano iz prevzete podstave (prim. nem. *Zimmerman* 'tesar').

(86) SLA V316 'toporišče (pri sekiri)'

T363: š'ti:l; T364: š'ti:ū; T365: š'ti:ja; T366: š'ti:l; T367: š'tija; T368: š'tija

• Za pomen 'daljši držaj pri orodju', knj. *toporišče* (*i*), se uporablja enotno poimevanje *štil*, izpričano v več izgovornih različicah. Leksem *štil* je prevzet iz srvnem *stil*, iz česar se je razvilo današnje nemško *Stiel* 'držaj, ročaj' (SES: 740).

(87) SLA V438 'tesati'

T363: 'tie:sat, 'vɔ:un 'se:ikat; T364: 'tie:sat; T365: 'tie:satj; T366: 'tie:satj; T367: te'sātj; T368: te'sātj

• Za pomen 's sekiro obdelovati les v smeri vlaken', knj. *tesāti* (*ā*), je najpogostejši in najbolj razširjen leksem *tesati*, izpričan v dveh glasoslovnih in naglasnih različicah. Kot dvojnica leksemu *tesati* je v T363 zapisan večbesedni leksem *sekati ven* (pslovan. **sěkati* ali **sěkāti*, pslovan **вѣнѣ* 'ven' (SES: 645; 813)). Leksem *tesati*, pslovan. **tesāti*, v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *tèsati*, rus. *tesátb*, češ. *tesat* (SES: 761).

(88) SLA V437 'žagati'

T363: 'ža:gat; T364: 'ža:gat; T365: 'ža:gatj; T366: 'ža:gatj; T367: 'ža:gatj; T368: 'ža:gatj

• Za pomen 's potegovanjem žage sem in tja ali z njenim premikajočim se listom delati kose, dele', knj. *žagati* (*ā*), se uporablja enotno poimevanje *žagati*. Leksem *žagati* je izpeljan iz leksema *žaga*, prevzetega iz stvnem. *saga* 'žaga' (DLS: 248).

(89) SLA V156 'hlod'

T363: p'lu:ox; T364: p'lu:ox; T365: p'lu:ox; T366: p'lu:ox; T367: p'lɔx; T368: p'lɔx

• Za pomen 'odžagano, debelejšje deblo brez vej', knj. *hlód* (*ô*), se uporablja enotno poimenovanje *ploh*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem je ali prevzet iz srvnem. *bloch, bloc*, bav. nem. *ploch* 'ploh', ali izpeljan iz nar. sloven. pridevnika *plôh* 'plosk' (SES: 528; ESSJ III: 60; DLS: 197).

(90) SLA V436a 'deska – splošno'

T363: 'die:ska; T364: b'lâ:jâ; T365: b'lâ:jâ; T366: b'la:jâ; T367: b'lâjâ; T368: b'lâjâ

• Za pomen 'ploščat kos lesa iz podolžno razžaganega debla', knj. *deskâ* in *dêska* (*â; ê*), je najpogostejši in najbolj razširjen leksem *blanja*. Manj pogosto je poimenovanje *deska*, kot enkratnica zapisano samo v T363. Leksem *blanja* je prevzet preko istr. rom. ali furl. iz dalm. rom. **plana* (ESSJ I: 24). Pslovan. **dъskâ* je prevzeto iz germ. **diska-* (SES: 104), v enakem pomenu kot v narečju pa leksem poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *dâska*, rus. *doskâ*, češ. *deska* (prav tam).

(91) SLA V436b 'tanka deska'

T363: b'la:jâ; T364: b'lâ:jâ; T365: b'lâ:jâ; T366: b'la:jâ; T367: b'lâjâ, 'tɛ:nka b'lâjâ; T368: b'lâjâ

• Za pomen 'tanka deska' se uporablja iz romanskega jezika prevzeti leksem *blanja*, izpričan v več fonetičnih uresničitvah. V T367 ima večbesedno dvojnico *tanka blanja*, katere določilo je domačega izvora (prim. pslovan. **тънкъ* 'tanek' (SES: 750)).

(92) SLA V436c 'debela deska'

T363: 'fo:ʊsn̩; T364: 'fo:ʊsn̩; T365: 'fo:ʊsn̩; T366: š'tü:k; T367: 'fo:ʊsn̩, de'bɛ:la b'lâjâ; T368: 'fo:ʊsn̩

• Za pomen 'debela deska' je najpogostejši in najbolj razširjen leksem *fosen*, ki ima v T367 večbesedno dvojnico *debela blanja*, katere jedro je prevzeto, določilo pa je domačega izvora (prim. pslovan. **debelъ* 'debel' (SES: 97)). Kot enkratno poimenovanje je v T366 zabeležen leksem *štuk*. Leksem *fosen* je prevzet iz nem. *Pfosten* 'podboj, kol', leksem *štuk* pa iz nem. *Stock* 'palica', kar se je razvilo iz germ. **stukka-* 'palica, štor, deblo, bruno' (ESSJ IV: 124).

(93) SLA V785 'dleto'

T363: g'le:jtva; T364: š'tɛ:'ma:jzn̩; T365: g'le:jtva; T366: d'li:ɛta; T367: g'le:jtva; T368: g'le:jtva

• Za pomen 'orodje za dolbenje s kratkim prečnim rezilom', knj. *dléto* (*é*), je najpogostejši in najbolj razširjen leksem *dleto*, izpričan v različnih fonetičnih uresničitvah. V T364 je kot enkratnica zabeležen iz nemščine prevzeti leksem *štemajzen* < nem. *Stemmeisen* 'dleto'. Leksem *dleto*, pslovan. **deltò*, **doltò*, v enakem pomenu poznajo tudi v hrvaškem (*dlijéto*) in srbskem jeziku (*dléto*) (SES: 114).

(94) SLA V318 'sveder'

T363: s'vi:ɛder; T364: s'vi:ɛder; T365: s'vi:ɛder; T366: s'vi:ɛder; T367: s'vɛder; T368: s'vɛder

• Za pomen 'orodje z navoji za delanje lukenj, vrtin', knj. *svéder* (é), se uporablja enotno poimenovanje *sveder*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *sveder*, pslovan. **svědrъ*, v enakem pomenu poznajo tudi v čakavščini (*svidar*) in poljščini (*świder*) (SES: 714).

(95) SLA V206 'železo'

T363: že'li:ęzo; T364: že'li:ęzo; T365: že'li:ęzo; T366: že'li:ęzo; T367: že'lęzo; T368: že'lęzo

• Za pomen 'najbolj razširjena težka kovina srebrno bele barve', knj. *želézo* (é), se uporablja enotno poimenovanje *železo*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *železo*, pslovan. **želézo*, kar etimološko ni dokončno pojasnjeno, v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv. *željazo*, srb. *železo*, rus. *želézo*, češ. *železo* (SES: 866).

(96) SLA V207 'oglje'

T363: 'vo:gle, 'o:gle; T364: 'vo:gle; T365: 'vo:ugle; T366: vog'lę:nje; T367: vog'lije; T368: vog'lije

• Za pomen 'črna snov, ki nastane z žganjem lesa', knj. *óglje* (ô), je najpogostejši leksem *oglje*, zabeležen v več glasoslovnih različicah. Druge izpeljanke s podstavo *ogl-* so zapisane redkeje: *ogljije* (T367, T368), *oglenje* (T366). Leksem *ogel* 'kos nedogorelega lesa', pslovan. **ôglb*, v enakem pomenu poznajo tudi v hrvaškem (*ûgljĕn*), srbskem (*ûgalj*), ruskem (*ûgol*) in češkem jeziku (*úhel*) (SES: 465).

(97) SLA V386 'čreslo'

T363: –; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –

• Beseda v slovenskogoriškem narečju ni znana.

(98) SLA V294 'mlačev'

T363: mla'ti:jtęf; T364: mla'ti:jtva; T365: mla'ti:jtva; T366: mla'ti:jtva; T367: mla'ti:tef; T368: mla'ti:tef

• Za pomen 'delo, dejavnost, povezana s spravljanjem zrnja iz klasja, latja s cepcem, mlatilnico', knj. *mláčev* in *mláčva* (â), se enako pogosto uporabljata leksema *mlatitev* (v dveh glasoslovnih različicah) in *mlatitva*, izpeljana iz leksema *mlatiti*. Leksem *mlatiti*, pslovan. **moltĭti*, v enakem pomenu poznajo tudi v hrvaškem, srbskem (*mlátiti*), ruskem (*molotítъ*) in češkem jeziku (*mlátit*) (SES: 407).

(99) SLA V188 'mleti'

T363: m'li:ęt; T364: m'li:ęt; T365: m'li:ęt; T366: m'li:ęt; T367: m'lejt; T368: m'lejt

• Za pomen 'z napravo drobiti žito', knj. *mléti* (é), se uporablja enotno poimenovanje *mleti*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *mleti*, pslovan. **mělti*, v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv. *mljĕti*, srb. *mlĕti*, rus. *molótъ*, češ. *mlít* (SES: 407).

(100) SLA V196 'meti'

T363: 'mę:t; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –

• Za pomen 'drobiti, tretji', knj. *méti* (*ě*), daje gradivo podatek samo za T363, kjer je zapisan leksem *meti*, pslovan. **měti*, ki ga v enakem pomenu, kot je izpričan v narečju, poznajo tudi v ruskem (*mjatb*) in češkem jeziku (*mnout*) (SES: 397).

Vprašanje zahteva tudi razlago pomena. Iz dodatnih pojasnil h gradivu izhaja, da je beseda znana v zvezi s prosom.

(101) SLA V198 'ličkati (majiti, slačiti, kožuhati)'

T363: 'šo:ulat; T364: 'li:kat; T365: 'li:katj; T366: 'li:katj; T367: 'lü:patj; T368: 'lü:patj

• Za pomen 'odstranjevati s koruznega storža krovne liste', knj. *ličkati* (*i*), je v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju najpogostejši leksem *likati*, katerega izhodiščni pomen je 'gladiti, lepšati', prvotni pa 'delati obliko, oblikovati' (SES: 357). Beseda je izpeljana iz pslovan. **lĭkъ* 'zunanja podoba, videz, oblika' (SES: prav tam). Po pogostnosti ji sledi v vzhodnem slovenskogoriškem podnarečju izpričani leksem *lupati* z glagolsko pripono *-a-ti* za knj. *-i-ti* (prim. pslovan. **lupiti*), kot enkratnica pa je v T363 zapisana iz nemščine prevzeta beseda *šolati* < nem. *schölen* 'lupiti'.

(102) SLA V198a 'ružiti (luščiti zrno s koruznega storža)'

T363: 'lo:ušit, st'ru:žit; T364: 'lü:jšit; T365: 'lü:jšitj; T366: 'lü:jšitj; T367: 'lü:šitj; T368: 'lü:šitj

• Za pomen 'odstranjevati zrna s storža', knj. *luščiti* in *luščiti* (*i*; *ú*), je najpogostejši in najbolj razširjen leksem *luščiti*, izpričan v več glasoslovnih različicah. V T363 ima zapisano dvojnico *stružiti*, katere izhodiščni pomen je 'strugati, gladiti' (SES: 708). Leksem *luščiti*, pslovan. **luščiti*, poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *ljúštiti*, rus. *lúščitъ*, češ. *luštit* (SES: 369).

(103) SLA V293 'mlatiti'

T363: m'la:tit; T364: m'la:tit; T365: m'la:titj; T366: m'la:titj; T367: m'la:titj; T368: m'la:titj

• Za pomen 's cepcem, mlatilnico spravljati zrnje iz klasja, latja', knj. *mlatiti* in *mlátiti* (*i*; *á*), se uporablja enotno poimenovanje *mlatiti*. Leksem *mlatiti*, pslovan. **moltiti*, v enakem pomenu poznajo tudi v hrvaškem, srbskem (*mlátiti*), ruskem (*molotítъ*) in češkem jeziku (*mlátiti*) (SES: 407).

(104) SLA V297 'vejati'

T363: 've:jat; T364: 've:jat; T365: 've:jatj; T366: 've:jatj; T367: 've:jatj; T368: 've:jatj

• Za pomen 'odstranjevati pleve in primesi iz žita', knj. *vėjati* (*ě*), se povsod uporablja enotno poimenovanje *vejati*, pslovan. **vějati*, v enakem pomenu znano tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *vījati*, rus. *vėjatъ*, češ. *vát* (SES: 817).

(105) SLA V311 'klepati'

T363: k'lie:pat; T364: k'lie:pat; T365: k'lie:patj; T366: kle'pa:tj; T367: k'lepatj; T368: k'lepatj

• Za pomen 'z udarci kladiva tanjšati, ostriti rezilo', knj. *klepáti* (*á*), se uporablja v različnih fonetičnih uresničitvah in dveh naglasnih različicah izpričani leksem

klepati. Pslovan. **klepāti* ‘tolči, biti’ je domnevno iz onomatopeje **klep-*, ki posnema zvoke, nastale ob trku dveh trdnih, navadno kovinskih predmetov (SES: 278; ESSJ II: 40).

(106) SLA V312 ‘kositi’

T363: ko'si:jt; T364: ko'si:jt; T365: ko'si:tj; T366: ko'si:tj; T367: ko'sitj; T368: ko'sitj
• Za pomen ‘s koso, kosilnico rezati travo, žito’, knj. *kositi* (ī), se uporablja enotno poimenovanje *kositi*, izpričano v več izgovornih različicah. Leksem *kositi* je izpeljan iz leksema *kosa*, pslovan. **kosā* ‘kosa’ (SES: 311).

(107) SLA V313 ‘sušiti’

T363: so'si:jt; si'si:jt; T364: si'si:jt; T365: si'si:tj; T366: si'si:tj; T367: si'sitj; T368: si'sitj
• Za pomen ‘delati kaj suho’, knj. *sušiti* (ī), se uporablja enotno, v več izgovornih različicah izpričano poimenovanje *sušiti*. Leksem *sušiti* je izpeljan iz leksema *suh*, pslovan. **sûxъ* ‘suh, ne moker’ (SES: 710).

(108) SLA V314 ‘obračati seno’

T363: ob'ra:čat; T364: ob'ra:čat; T365: ob'ra:čat; T366: ob'ra:čat; T367: ob'rāčat; T368: o'bntj
• Za pomen ‘delati, da kaj leži s spodnjo stranjo navzgor’, knj. *obračati* (ā), je najpogostejši in najbolj razširjen v dveh glasoslovnih različicah izpričani leksem *obračati*, pslovan. domnevno **ob(v)ōrt'ati*, kar je ponavljalni glagol od **ob(v)ortīti* ‘obrniti’ (SES: 459). V T368 je kot enkratnica zapisan dovršni leksem *obrniti*, katerega prvotna oblika je **ob(v)br(t)nōti* (SES: 460).

(109) SLA V324 ‘presti’

T363: p'rie:sti; T364: p'rie:sti; T365: p'rie:stj; T366: p'rie:stj; T367: p'restj; T368: p'restj
• Za pomen ‘z orodjem ali strojem oblikovati predivo v nit’, knj. *prēsti* in *prēsti* (é; é), se uporablja enotno poimenovanje *presti*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *presti*, pslovan. **prēsti*, v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *prèsti*, rus. *prjástъ*, češ. *příst* (SES: 569).

(110) SLA V326 ‘tkati’

T363: t'ka:t; T364: t'ka:t; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –
• Za pomen ‘delati tekstilne izdelke s križanjem, prepletanjem osnovnih niti in votka’, knj. *tkāti* (á), je v T363 in T364 zapisano enotno poimenovanje *tkati*. Za preostale točke gradivo ne daje podatkov. Leksem *tkati*, pslovan. **tkāti* domnevno *‘udarjati, tolči’, v enakem pomenu poznajo npr. tudi v hrvaškem, srbskem (*tkāti*), ruskem (*tkátъ*) in češkem jeziku (*tkát*) (SES: 767).

(111) SLA V347 ‘skopiti’

T363: 'ri:ɛzati; T364: 'ri:ɛzati; T365: 'ri:ɛzati; T366: 'ri:ɛzati; T367: fko'pitj, f'kâplatj; T368: fko'pitj, f'kâplatj

• Za pomen 'odstraniti spolne žleze', knj. *skópiti in skopíti (ó; ī)*, se v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju uporablja leksem *rezati*, pslovan. **rězati* (SES: 620), v vzhodnem slovenskogoriškem podnarečju pa leksem *vkopiti*, pslovan. **skopīti* 'skopiti' in **kopīti* 'enako' (SES: 626), ki ima nedovršno dvojnično obliko *vkapljati*.

(112) SLA V385 'strojiti'

T363: vde'la:vat; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –

• Za pomen 'obdelovati surovo živalsko kožo s strojili', knj. *strojiti (ī)*, je v T363 zapisan leksem *vdelavati*, pri čemer iz gradiva ni razvidno, ali gre res za pomen 'strojiti'. Za preostale točke gradivo ne daje podatkov. Iz dodatnih pojasnil h gradivu izhaja, da strojarska obrt v teh krajih ni bila razvita.

(113) SLA V163 'čebelnjak'

T363: če'li:ĵek; T364: čebe'la:k; T365: če'li:ĵank; T366: če'li:ĵank, če'li:mjak; T367: če'li:ĵank; T368: če'li:ĵank

• Za pomen 'stavba za čebelne panje', knj. *čebelnják (á)*, se najpogosteje uporabljajo enobesedni leksemi, izpeljanke z besedotvorno podstavo *čel-* (< **čel-a*): *čelinjank*, *čelinjak*, *čelinjek*. Kot enkratnica je v T364 zapisan leksem *čebelnjak*, izpeljan iz leksema *čebela*, pslovan. **bьčelā* ali **bьčelā* 'čebela' (SES: 81).

(114) SLA V203 'satovje'

T363: 'sa:tovje; T364: 'sa:tovje; T365: 'sa:tovje; T366: sa'to:uvje; T367: 'sa:tovje; T368: sa'to:uvje

• Za pomen 'več skupkov voščenih celic, v katere odlagajo čebele med, cvetni prah, zalego', knj. *satóvje (ô)*, se najpogosteje uporablja leksem *satovje*, izpričan v dveh naglasnih različicah: *sátovje* in *satóvje*. Leksem *satovje* je izpeljan iz leksema *sat*, pslovan. **sътъ* 'sat', ki ga v enakem pomenu poznajo tudi v hrvaškem, srbskem (*sât*) in ruskem jeziku (*sót*) (SES: 641).

(115) SLA V204 'vosek'

T363: 'vo:ušek; T364: 'vo:ušek; T365: 'vo:ušek; T366: 'vo:ušek; T367: 'vo:ušek; T368: 'vo:ušek

• Za pomen 'lahko gnetljiva, rumena snov, ki jo za delanje celic izločajo čebele', knj. *vósek (ô)*, se uporablja enotno poimenovanje *vosek*. Leksem *vosek*, pslovan. **vōskъ*, v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *vōsak*, rus. *vósk*, češ. *vosk* (SES: 831).

(116) SLA V798 'droži (vsi možni skloni)'

T363: –; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –

• Beseda v slovenskogoriškem narečju ni znana.

(117) SLA V798(p) Določiti pomen.

Gl. (116) V798.

(118) SLA V472 ‘brenta’

T363: 'pü:ta; T364: 'pü:ta; T365: 'pü:ta; T366: 'pü:ta; T367: 'püta; T368: 'püta

• Za pomen ‘visoka lesena posoda, navadno za grozdje, ki se nosi na hrbtu’, knj. *brénta* (ê), se uporablja enotno poimenovanje *puta*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *puta* je prevzet iz bav. srvnem. *put(t)e* ‘posoda, brenta’, srvnem. *büt(t)e*, stvnem. *butin(n)a* (DLS: 205).

(119) SLA V319 ‘koš’

T363: 'ku:oš; T364: 'ku:oš; T365: 'ku:oš; T366: 'ku:oš; T367: 'kōš; T368: 'kōš

• Za pomen ‘manjša, navadno pletena posoda, zlasti za odpadni papir’, knj. *kōš* (ð), se uporablja enotno poimenovanje *koš*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *koš*, pslovan. **kos* ō, v enakem pomenu poznajo tudi v hrvaškem, srbskem (*kōš*) in češkem jeziku (*koš*) (SES: 312).

(120) SLA V471 ‘oprtni koš’

T363: na'xɔrptni 'ku:oš; T364: –; T365: 'ku:oš; T366: –; T367: –; T368: –

• Za pomen ‘visoka, spodaj zožena pletena posoda za prenašanje (česa) na hrbtu’, knj. *kōš* (ð), je v T365 zapisan leksem *koš*, ki ima v T363 izpričano besedno zvezo *nahrbtni koš*. V preostalih točkah poimenovanje za pomen ‘oprtni koš’ ni zabeleženo. Iz pojasnil h gradivu izhaja, da se oprtni koši na tem področju niso uporabljali. Krma in listje sta se običajno prenašala s krpljami.

(121) SLA V320 ‘jerbas (nizka, široka košara)’

T363: 'ku:ɔrp; T364: 'ku:ɔrp; T365: 'ku:ɔrp; T366: 'ku:ɔrp; T367: 'kɔrp; T368: 'ku:ɔrp, 'kɔrba

• Za pomen ‘okrogla košara z ravnim dnom in navadno z majhnima ročajema’, knj. *jérbas* (é), je najpogostejši in najbolj razširjen iz nemškega jezika prevzeti leksem *korp* < nem. *Korb* ‘koš, košara’, ki je v T368 dvojnica leksemu *korba*. Leksem *korba* je prevzet iz srvnem. *korbe* oz. *korp*, današnje nemško *Korb* ‘koš, košara’ (DLS: 155).

(122) SLA V321A ‘dera’

T363: –; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –

• Beseda v slovenskogoriškem narečju ni znana.

(123) SLA V321A(p) Če poznajo besedo, določiti pomen.

Gl. (122) V321A.

(124) SLA V321B ‘lesa (za sušenje sadja)’

T363: 'li:ɛsa; T364: 'li:ɛsa; T365: –; T366: 'li:ɛsa; T367: –; T368: –

• Za pomen ‘priprava za sušenje sadja, zrnja, navadno pletena’, knj. *lésa* (é), je v T363, T364 in T366 zapisan leksem *lesa*. V preostalih točkah gradivo ne izkazuje zapisa. Iz dodatnih pojasnil h gradivu izhaja, da leksema ne poznajo. Leksem *lesa*, pslovan. **lěsa*, kar je označevalo iz šibja spleten izdelek (SES: 352), v enakem

pomenu, kot je izpričan v narečju, poznajo še npr. v hrvaškem (*ljěsa*), srbskem (*lěsa*) in češkem jeziku (*liska*) (prav tam).

(125) SLA V470 ‘palica’

T363: 'pa:lca; T364: 'pa:lca; T365: 'pa:lca; T366: 'pa:lca; T367: 'pālca; T368: 'pālca
• Za pomen ‘dolga, tanjši, v prerezu navadno okrogel lesen predmet’, knj. *pālca* (*á*), se uporablja enotno poimenovanje *palica*, izpričano v dveh glasoslovnih različicah. Leksem *palica*, pslovan. **pālca* ‘palica’, v enakem pomenu poznajo v hrvaškem, srbskem (*pālca*) in češkem jeziku (*palice*), sorodno je še *pálka* v ruščini (SES: 488).

(126) SLA V464 ‘naprave za sir’

T363: –; T364: –; T365: –; T366: –; T367: –; T368: –
• Za V464 gradivo ne izkazuje zapisa. Iz dodatnih pojasnil h gradivu izhaja, da na obravnavanem območju naprav za sir ne poznajo.

(127) SLA V465 ‘naprave za surovo maslo’

T363: 'pi:ja; T364: mo'ti:lŋca; T365: mo'ti:lŋca; T366: mo'ti:lŋca; T367: mo'ti:lŋca; T368: mo'ti:lŋca
• Za pomen ‘priprava za izdelovanje manjše količine masla’, knj. *pinja* (*i*), je najpogostejši leksem *motilnica*, z enkratno pojavitvijo v T363 pa je izpričan še iz romanskih jezikov prevzeti leksem *pinja* < furl. *pigne* ‘pinja’ ali star. it. *pigna* ‘lonec’ (ESSJ III: 37). Leksem *motilnica* je izpeljan iz leksema *motiti*, ki se je razvil iz pslovan. **moṭiti* s prvotnim pomenom ‘delati maslo’ (ESSJ II: 197).

(128) SLA V459 ‘sesiriti’

T363: f'kü:p 'i:ti, s'ki:jsati se; T364: pot'kü:xa; T365: pot'si:rlo; T366: pot'si:rlo; T367: s'kü:p sko'čilo; T368: pot'sirlo
• Za pomen ‘zaradi delovanja (mlečnih) bakterij postati kašast, zdrizast’, knj. *sesiriti se* (*i*), je najpogostejše poimenovanje izglagolska izpeljanka *podsiriti*, v T365, T366 in T368 zapisana kot deležnik na *-l* (*podsirilo*). Manj pogosti sta izglagolski izpeljanki *podkuhati*, kar je v T364 zapisano v 3. os. ed. sed., in *skisati* ter opisni poimenovanji *skočiti skupaj*, kar je v T367 zapisano kot deležnik na *-l*, in *iti skupaj*; slednje poimenovanje je v T363 dvojnica leksemu *skisati se*.

3 Zaključek

Iz gradiva za SLA za sklope »hiša«, »prostori in oprema v hiši«, »gospodarska poslopja in kmečko dvorišče«, »kmečka opravila« in »drugo« je razvidno, da se za pomene, po katerih se sprašuje, uporablja 192 različnih leksemov. Ti so večinoma enobesedni (89 %), manj je večbesednih (11 %). Z vidika izvornosti jih je največ slovanskega izvora (65 %), dobra tretjina leksemov (35 %) pa je v različnih časovnih obdobjih prevzeta iz sosednjih jezikov, in sicer germanskih (84 %) – najstarejše germanske izposojenke, ki še danes žive v slovenskogoriškem narečju, so izpričane že v

praslovanščini (npr. *deska, hiša*) in alpskoslovanskem obdobju (npr. *kuhinja, škopa*) –, romanskih (15 %) in madžarskega (1 %). Največji delež prevzetih besed izkazuje sklop »prostori in oprema v hiši« (54 %), sledita mu sklopa »gospodarska poslopja in kmečko dvorišče« (41 %) ter »hiša« (38 %). Največji delež besed slovanskega izvora izkazuje sklop »kmečka opravila« (96 %), temu pa sledi sklop »drugo« (82 %).

Narečno slovenskogoriško besedje, ki poimenuje prostore in opremo v slovenski kmečki hiši, gospodarska poslopja in kmečka opravila, pri srednji in mlajši generaciji govorcev hitro tone v pozabo, zato njegova predstavitev predstavlja droben, a pomemben prispevek k ohranjanju slovenske jezikovne kulturne dediščine.

Krajšave

avstr. – avstrijsko; bav. – bavarsko; čak. – čakavsko; češ. – češko; dalm. – dalmatinsko; furl. – furlansko; germ. – germansko; hrv. – hrvaško; istr. – istrsko; it. – italijansko; knj. – knjižno; kor. – koroško; lat. – latinsko; madž. – madžarsko; nar. – narečno; nem. – nemško; polj. – poljsko, pslovan. – praslovanško; rom. – romansko; rus. – rusko; sed. – sedanjik; sev. – severnoitalijansko; slovan. – slovansko; sloven. – slovensko; srb. – srbsko; srlat. – srednjeveškولاتinsko; srvnem. – srednjevisokonemško; star. – starejše; stol. – stoletje; strus. – starorusko; stvnem. – starovisokonemško; turš. – turško; ukr. – ukrajinsko

Literatura

- DLS = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin: Osteuropa Institut – Wiesbaden: Otto Harrasowitz, 1963 (Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der freien Universität Berlin 27).
- ESSJ I–V = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*, avtorji gesel France Bezlaj – Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1976–2007.
- Horvat 2011 = Mojca Horvat, Leksika s pomenskega polja »bolezni« v primorski narečni skupini (po gradivu za SLA), v: *Narečna prepletanja*, ur. Goran Filipi, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2011, 209–227.
- Janiš 2004 = Tadeja Janiš, *Govor Šentilja v Slovenskih goricah: diplomsko delo*, Maribor: [T. Janiš], 2004.
- Koletnik 1996 = Mihaela Koletnik, Kremberški govor, *Slavistična revija* 44 (1996), št. 2, 165–178.
- Koletnik 1999 = Mihaela Koletnik, Fonološki opis voličinskega in črešnjevkega govora, *Slavistična revija* 47 (1999), št. 1, 69–87.
- Koletnik 2001 = Mihaela Koletnik, *Slovenskogoriško narečje*, Maribor: Slavistično društvo Maribor (Zora 12).
- Koletnik 2002 = Mihaela Koletnik, Fonološki opis govora na Zgornji Velki (SLA 364), *Jezikoslovni zapiski* 8 (2002), št. 1, 139–149.

- Koletnik 2003 = Mihaela Koletnik, Fonološki opis govora pri Negovi (SLA 367), *Jezikoslovni zapiski* 9 (2003), št. 2, 81–92.
- Koletnik 2008 = Mihaela Koletnik, *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*, Bielsko-Biala idr.: Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru (Zora 60).
- Plet. = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana, 1894–1895, navedeno po transliterirani izdaji, ur. Metka Furlan, Ljubljana, 2006 (Slovarji).
- SES = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003 (¹1996).
- Smole – Petek 2007 = Vera Smole – Urška Petek, Komentiranje leksično-besedotvornih kart v 1. zvezku Slovenskega lingvističnega atlasa »Človek« (na primeru V617 *teta* in V618 *ujna*), *Jezikoslovni zapiski* 13 (2007), št. 1–2, 351–359.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1995.
- Škofic 2011 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2011 (Jezikovni atlasi).
- Škofic 2011a = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2011 (Jezikovni atlasi).
- Škofic 2011b = Jožica Škofic, *Od ščepca do prgišča od Trubarja do Slovenskega lingvističnega atlasa*, v: *Narečna prepletanja*, ur. Goran Filipi, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2011, 173–191.

Lexemes from the semantic field ‘farm: rooms and furnishings in the house, farm buildings’ in the Slovenian Hills dialect

Summary

This article presents lexemes from the semantic field ‘farm: rooms and furnishings in the house, farm buildings’ in the Slovenian Hills dialect. In the SLA questionnaire, these lexemes are spread across seven sections and the grammatical part, and therefore the Dialectology Section of the ZRC SAZU Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language in Ljubljana reclassified it into the following logical categories: ‘house’ (29 questions), ‘rooms and furnishings’ (27 questions), ‘farm buildings and farmyard’ (38 questions), ‘farm chores’ (18 questions), and ‘miscellaneous’ (16 questions). The category “tools” is not processed because it is too extensive.

The material collected from 1993 to 2004 in six local dialects included in the SLA network of places, which was added to and reexamined in the field as needed in the summer and fall of 2012, shows that 192 lexemes (i.e., 170 single-word and 21 multi-word items) are used in the Slovenian Hills dialect for the semantic categories analyzed. In terms of origin, the lexicon is diverse: 65% of lexemes are of Slavic origin, and more than a third were borrowed from the neighboring languages in various periods: 84% are of Germanic origin, 15% of Romance origin, and 1% of Hungarian origin.

Govor vasi Jelšane (SLA T156) na skrajnem jugu notranjskega narečja

Tjaša Jakop

Cobiss: 1.01

V prispevku je predstavljen krajevni govor Jelšan. Spada v notranjsko narečje primorske narečne skupine, ki je po izvoru dolensko narečje, prekrito z mlajšimi primorskimi pojavi. Podrobneje je predstavljeno glasoslovje govora, njegove oblikoslovne posebnosti, pa tudi nekaj besedja, značilnega za to obmejno področje.

Ključne besede: slovenska narečja, primorska narečna skupina, notranjsko narečje, glasoslovje, oblikoslovje, leksika

The Local Dialect of Jelšane (SLA T156) in the Southernmost Area of the Inner Carniolan Dialect

This article presents the local dialect of the village of Jelšane. It is part of the Inner Carniolan dialect in the Littoral dialect group, which is originally a Lower Carniolan dialect overlaid with more recent Littoral features. The dialect's phonetics and special morphological features are presented in greater detail and some examples of the lexicon typical of this border area are also given.

Keywords: Slovenian dialects, Littoral dialect group, Inner Carniolan dialect, dialect phonetics, morphology and lexicon

0 Krajevni govor Jelšan

Jelšane so notranjska vas v občini Ilirska Bistrica, ob regionalni cesti Ilirska Bistrica–Rupa, na meji s Hrvaško. Krajevno ime Jelšane, ki je množinsko ime za prebivalce kraja **Jelša* ali **Jelše*, je izpeljano iz nekdanjega krajevnega imena **Jelša* ali **Jelše*, to pa iz občnega imena *jélša* 'drevo *Alnus glutinosa incana*'; prvotno pomeni torej 'prebivalce kraja Jelša ali Jelše' (Snoj 2009: 176). Narečno poimenovanje za kraj je ^o*ju'ša:ne*, prebivalci so ^o*ju'ši:əuci*, pridevnik pa *ju'ši:əusku*.

Krajevni govor Jelšan spada v notranjsko narečje, ki ga uvrščamo v primorsko narečno skupino. Notranjsko narečje je po izvoru dolensko narečje, ki je prekrito z mlajšimi primorskimi pojavi, tako da spada danes po slušnem vtisu in novejših razvojih k primorski narečni skupini (Logar 1993: 124–125). Govori se v srednji in zgornji Vipavski dolini (od Ajdovščine, Postojne do Ilirske Bistrice, Divače pa vse do Opčin in Trsta).

Govor Jelšan je najjužnejši notranjski govor in meji na čakavsko čiško narečje. Narečno gradivo za Jelšane je bilo zbrano za Slovenski lingvistični atlas (SLA)

v letih 2011–2013.¹ V mreži 413 točk oz. krajevnih govorov za SLA imajo Jelšane številko 156 (T156).²

V prispevku so predstavljene vse ravnine govora: podrobneje bodo podane glasoslovne in oblikoslovne značilnosti govora, na koncu pa je navedenih še nekaj leksikalnih posebnosti.

1 Glasoslovje

Govor pozna samo jakostno naglaševanje; tonemska nasprotja so odpravljena. Tudi količnostna nasprotja so zaradi podaljšanja kratkih naglašanih samoglasnikov v zadnjem ali edinem zlogu odpravljena in nadomeščena s kakovostnimi: naglašeni samoglasniki so lahko samo dolgi; kratki so le nenaglašeni.

1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

Samoglasniški sistem dolgih naglašanih samoglasnikov je enoglasniško-dvoglasniški, sestavlja ga 5 dvoglasnikov in 6 enoglasnikov: *i*, *i:ə*, *e:i*, *e:*, *je:/jā*, *ə*, *a*, *uo:/ua*, *o*, *u:ə*, *u*: + *ər*.

1.1.1 Izvor dolgih naglašanih samoglasnikov

i: ← **ī* in **ī-* (*k'ri:š*, *'li:ce*, *me'zi:nəc* /*me'zi:nček*, *'si:n*, *st'ri:c*, *s'tri:na*; *'xi:ša*, *ku'ri:tu*, *ug'ni:šće*, *pər'gi:šće* 'mera za žito', *stra'ni:šće*, *'ši:lu*, *'ži:la*, *'žli:ca*; *'si:va*)

← včasih *ī* po mlajšem naglasnem umiku naglasa (*'i:ma*, *je 'ži:viu*)

← v prevzetih besedah (*bu'ti:ga* 'trgovina', *fa'mi:lija*, *ku'ši:n* 'blazina', *ošta'ri:ja* 'gostilna')

u: ← **ū* in **u-* (*k'lu:č*, *'ku:ga*, *me'xu:r*, *p'lu:ća*, *'u:sta*, *'u:stnica*, *u'nu:k*; *g'lu:x*, *'su:x*, *ta d'ru:gi*; *'ju:tru*, *k'lu:ka*, *k'ru:xa* (Red); *'ču:dən*)

← **ū* v zadnjem/edinem besednem zlogu (*k'ru:xa*)

← **ō* (*g'nu:j* 'gnoj', *ku'ku:ša* 'kokoš', *'ku:st* 'kost', *'lu:pa* 'lopa', *'mu:st*, *ne'bu:*, *'nu:č*, *'nu:s*, *'nu:žič* 'nož', *se'nu:*, *'šu:la* 'šola', *s'tu:* 'sto', *'vu:s*; *'mu:j*, *le'pu:*, *'nu:tər*, *s'ku:zi*, *p'ru:ti*, *'tu:*; *je b'lu:*)

← *ə* ← **ī* in **ī-* (*'pu:š* 'polž', *'su:za*, *'(v)u:k*; *'du:go -a*, *'pu:na*)

← včasih *u* po mlajšem naglasnem umiku naglasa (lahko tudi po naglasni analogiji) (*'su:šit*, *je 'u:ču*, *so 'ku:pilit*)

← v prevzetih besedah (*'mu:ləc* 'fant' in *'mu:la* 'dekle', *'pu:ná* 'pest', *'šu:štar* 'čevljar')

¹ Zbiranje gradiva je potekalo z metodo snemanja prosto govorjenih besedilih in z metodo terenske ankete (po vprašalnici za SLA). Glavna informatorja sta bila domačina Miran Udovič (roj. 1942 v Jelšanah) in Katja Bubnič (roj. 1986 v Postojni).

² V letih 1952–1958 je Tine Logar zapisal in popisal sosednje govore krajev Podgrad (T153), Trnovo pri Ilirski Bistrici (T155) in Podgraje (T157), leta 1959 pa Jakob Rigler govora krajev Hrušica (T152) in Sabonje (T154) (Benedik 1999: 121).

- a:** ← **ā* in **a-* (*b'ra:da*, *gospo'da:r*, *'ja:buka* (Imn, Idv), *'la:s*, *v'ra:t*, *v'ra:ta*; *b'ra:ta* (Red), *k'ra:va*, *'ma:ma*; *s'ta:ra*, *zd'ra:va*)
 ← **-ā* v zadnjem/edinem besednem zlogu (*b'ra:t*)
 ← **ǣ* in **ǣ-* (*'da:n*, *'la:n*, *'ma:x*, *'va:s*; *bu'la:n*; *'ma:ša*, *'ta:šča*)
 ← včasih **a** po umiku naglasa (*'za:čnen* 'začnem', *za'ma:šen*, *'za:vas* 'za vas')
 ← v prevzetih besedah (*ca'va:te* 'copati', *'ča:ča* 'oče', *f'ra:jar* 'njen fant' in *f'ra:jarica* 'njegovu dekle', *štra'ma:c* ali *štər'ma:c* 'blazina, na kateri se leži', *'va:jkušnica* 'prevleka za blazino', *zer'ma:n* 'bratranec' in *zer'ma:na* 'sestrična', *ž'la:xta*; *je pa'sa:lo* 'je šlo mimo, skozi, čez')
- i:ǝ** ← **ē* in **ē-* (*'li:ət* 'led', *'pi:ǝc*, *sər'ci:ǝ*; *u'ši:ǝsu* 'uho', *'ži:ǝnska*)
 ← **ǣ* in **ǣ-* (*'i:mi:ǝ*, *'pi:ət* 'pet', *'ri:ǝp*; *g'ri:ǝm*, *t'ri:ǝsem*, *'vi:ǝzem*; *'di:ǝtela*, *s'ri:ǝča*, *nes'ri:ǝča*, *smo se s'ri:ǝčali*)
 ← v prevzetih besedah (*fər'mi:ǝnta* 'koruza')
- ije:/iä:** ← umično naglašeni in novoakutirani **ē-* (*'čjā:lu*, *'rjā:bra* (Imn); *'sje:stra*, *'tje:ta*, *'zjā:na*; *je 'nje:sla*, *'tje:be*)
 ← **ǣ* (*'pjā:ta*, *ub de'vjā:tix*; *'mje:xku*, *'tje:ški*; *'žje:t* 'žeti')
 ← **ǣ-* v zadnjem/edinem besednem zlogu (*'zjā:t*)
 ← včasih iz **a* (*'dje:leč*)
 ← v prevzetih besedah (*lu'tje:rna*)
- e:i** ← **ē* (*b're:iskva*, *č're:ivju*, *k'le:išče*; *d've:i*, *'le:i:p*, *s'le:i:p*; *'le:i:pu*; *'ne:i:ma* (3ed))
 ← **ǣ-* (*'ce:i:sta*, *'de:i:kla*, *ku'le:i:nu*, *p'le:i:ve*, *s't're:i:xa*, *'te:i:me*, *t're:i:bux*; *ž'e'le:i:zna*; *na s're:i:di*; *'de:i:lale*)
- e:** ← včasih **-i* v zadnjem/edinem besednem zlogu (*'ne:č* 'nič', *'re:t* 'rit')
 ← včasih *ǣ* po poznem umiku naglasa s končnega kratkega zloga (*'je:zik*)
 ← **e**, ki je prišel pod naglas po mlajšem naglasnem umiku (*'se:nce*)
 ← **e** v premičnem naglasnem tipu sam. m. sp. (*'pje'te:xi* 'petelini')
 ← **ǣ*, **ǣ-* v položaju pred prvotnim ali drugotnim *j* (*'be:jšte* (vel.), *'se:jčen* (led), *'ve:jat* – *se je 've:jalu*)
 ← v prevzetih besedah (*'fe:bra* 'vročina', *'ke:tina* 'veriga', *kant're:ga* 'stol')
- u:ǝ** ← **ǣ* in **ǣ-* (*k'ru:ǝx* 'krog', *'mu:ǝš*, *'pu:ǝt*, *'ru:ǝka* (nov.), *t'ru:ǝbǝc* (slabšalno 'usta'), *'zu:ǝp*; *'gu:ǝba*, *'tu:ǝča*, *'nu:ǝtri*)
 ← **ǣ-* (*'ku:ǝža*, *'nu:ǝga* (nov.), *'nu:ǝsi*)
 ← včasih **ǣ-* (*'pu:ǝpǝr*)
 ← v prevzetih besedah (*kan'tu:ǝn* 'vogal')
- uo:/ua:** ← umično naglašeni in novoakutirani **ǣ-* (*'č'lua:vik*, *'gua:ra*, *'kua:za*, *'huo:-ga*, *'nuu:xət* 'noht', *'ua:rǝx*, *'ua:sa*, *'uo:da'ua:da*)
 ← **o** po mlajšem umiku naglasa (*'ua:ku* 'oko', *'ua:trǝk* 'otrok'; *'kuo:sit*, *'luo:vit*, *'uo:pren* 'odprem')

- ← **ō* (*s'nyo:p*, *uo:na*, *'duo:li*, *'p̥uo:li* (nov.) ali *'p̥uo:t̥le* (star.))
 ← **ǫ* (*'r̥uo:ka*)
 ← v prevzetih besedah (*bu'tuo:n* 'gumb')
- o:** ← *o* iz knjižnega jezika ali v prevzetih besedah (*fa'čo:u* 'ruta', *ka'po:t* 'plašč', *'no:no*, *'no:na*, *'o:špice*, *'o:čim*; *b'jo:ndast*, *'čo:raʉ* (slabšalno 'slep'), *ner'vo:zən*, *'ro:šast*),
 ← včasih *a* v položaju pred *-u* (*zd'ro:u*)
- ə:** ← **ǣ* v zadnjem/edinem besednem zlogu (*'dǣ:š*, *'pǣ:s*)
 ← *ə* po mlajšem umiku naglasa s končnega zloga (*'kǣ:de* 'kdaj', *'lǣ:xku* 'lahko'; *'pǣ:rdit* 'prdeti', *s'mǣ:rdit* 'smrdeti')
 ← včasih naglašeni *ə* ali *a* v nezadnjem zlogu (*'kǣ:meñe*, *'kǣ:mǣr* 'kamor', *'kǣ:sno* 'pozno, pozneje', *s'tǣ:za*, *'nǣ:šli*)
 ← včasih kratki naglašeni *a* v zadnjem/edinem besednem zlogu (*'bǣ:t* 'kladivo')
 ← različni reducirani samoglasniki, ki so prišli pod naglas po umiku naglasa s končnega kratkega zloga (*'pǣ:ršu* 'prišel', *od d'rǣ:gdi* 'tujec (od drugod)')
- ə:r** ← **r̥* in **ǣ̃*- (*'bǣ:rke*, *'gǣ:rlu*, *o'bǣ:rvi*, *'pǣ:rsi*, *'pǣ:rst*, *s'mǣ:rt*; *'čǣ:rni* (Imn), *'gǣ:rbast*; *je u'mǣ:ru*, *se je 'vǣ:rniʉ*)

1.2 Kratki nenaglašeni samoglasniki

Samoglasniški sistem kratkih nenaglašanih samoglasnikov sestavlja 6 samoglasnikov: *i*, *ə*, *e*, *a*, *o* in *u*. Nenaglašeni *o* prehaja v *u* v položaju pred naglasom (*ku'ku:ša* 'kokoš', *ku'le:ʉnu*, *ku'pi:tu*, *pu'tu:ki* (Ied), *gnu'ja*: (Red); *bu'la:n*; *u'ku:li*), najpogosteje pa v izglasju (*'čjǣ:lu*, *'čre:ʉvu*, *'gǣ:rlu*, *'ma:slu*, *'rjǣ:bru*, *u'ši:əsʉ*, *'zi:tu*; *'be:ʉlu*, *'gǣ:rdu*, *'ja:ku* 'zelo', *'ma:lu*, *'kǣ:snu* 'pozno', *pre'dǣ:rtu*; *se je 'je:ʉlu*, *m'la:tilu*, *su'ši:lu*, *pre'na:šalu*, *'vǣ:rglu*, *je sfǣ'le:ʉlu*). V govoru ni opaziti moderne vokalne redukcije ali pa je zelo šibka (npr. *'ba:čvica* 'majhen sod', *b'ri:tvica*, *'u:stnica*; *bi'li*; *'ku:pili*, *je po'za:bila*, *zas'lu:žili* itd.).

1.3 Soglasniki

Palatalni *r̥* je pred samoglasnikom razpadel na *r* + *j* (*'mu:rje*, *oš'ta:rjovi*, *u'tǣ:rjenu*). Govor pozna mehke soglasnike *ń*, *ĺ* in *ć*: *'cu:ńa*, *lo'ba:ńa*, *'ka:meńa* (Red), *'ńi:va*, *s'kǣ:dńa* (Red), *s'vi:ńa*, *u'nu:kińa*, *se 'za:ńe*; *'di:ǣtǣla*, *'ka:šǣĺ*, *p'lu:ća*, *pǣ'rja:tli* (Imn), *š'ku:ĺa* 'luknja, jama', *'ta:ĺar* 'krožnik', *'za:kĺe* (Tmn); *g'lu:x*; *se pǣrpe'ĺa*; *x'ći*, *'mǣ:rlić*, *'nu:ć* 'noč', *'pi:ć*, *s'ri:ć*, *'su:xići* 'jabolčni krljji'. Prehoda *g* > *ɣ* govor ne pozna (npr. *'gʉa:ra*, *'du:go*), le v izglasju *-g* > *-x* (*k'rʉw:ǣx* 'krog', *'ru:ǣx* 'rog'; *'du:x* 'dolg'); tudi *-m* > *-n* (*'ne:ʉman*, *pel'ja:n se*, *se'di:n*, *'vi:din*, *ne z'na:n* 'ne vem'; *'vʉo:lan pa k'ra:van*, *ži'va:lin* (Dmn); *na 'su:xin*, *na 'va:rnnin*, *'ta:n*); soglasniška skupina *st* > *št* (*na št'rʉo:ki* 'na koruznem storžu', *ošt'ri:na*); soglasniška skupina *sk* > *šk* (*šk'ri:ńa*); soglasniška skupina *šč* je ohranjena (*ug'ńi:šče*, *stra'ni:šče*, *topo'ri:šče*, *k'le:ʉšče*). Prvotni soglasniški skupini *tl*, *dl* sta se v opisnem deležniku asimilirali v

l (npr. *je* 'pa:la, p'ri:la, (s)p'li:la '(s)pletla', *se je* 'je:ilu); Pred vzglasnim *o-* se v govoru pojavi protetični *v-* (npr. 'vo:uca 'ovca', 'vo:gna 'ogenj' (Red)). Prvotni *j* je ohranjen pred vzglasnim *i-* ('je:gla 'igla', 'jeg'li:ca 'iglica'). Govor pozna prilikovanje soglasnikov po zvonečnosti (npr. *pot'ku:va*, 'ši:zdeset), ne pozna preglasa za palatalnimi soglasniki (npr. 'oš'ta:rjovi).

1.4 Naglas

Naglas ni vezan na določeno mesto v besedi. Naglašeni samoglasniki so samo dolgi, nenaglašeni samoglasniki samo kratki. Govor ne pozna tonemskega naglaševanja; naglas je jakosten, kolikostna nasprotja so odpravljena. Govor ima en dolg naglas (*V:*) in nenaglašeno kračino (*V*). Poleg splošnoslovenskih naglasnih premikov (*zi:má < zí:ma, zlá:to → zlatô:*) je govornik izvedel tudi umik s končnega kratko naglašenega odprtega in zaprtega zloga na prednaglasno kračino (**že'na → žé:na, *ko'sa → kó:sa, *mæg'la → má:gl*a).

Med mlajše narečne premike spadajo samoglasniki, ki so prišli pod naglas po umiku naglasa s končnega zloga ('*ua:trək, 'puo:krou* 'pokrovka'; *p'le:ten, 've:sok* 'visok', *za'ma:šen; 'uo:pren* 'odprem', 'za:čnen, 'i:ma, 'jə:skat 'iskat(i)', 'kuo:sit, 'uo:vít, 'pə:rnest, (ras)'kuo:pat, 'sə:gret, 'su:šit, 'za:spat, 'mə:ncat 'mə:ncav, je 'dəržav, je 'je:mu 'imel', 'pə:stiu, 'ra:unav, san se 'u:ču, smo 'ku:pili, je po'za:bila, so 'pə:ršli; 'sə:mo 'samo'); tudi predlog potegne naglas na predhodni zlog ('*pə:rnas, 'za:vas* itd.). Premični naglasni tip je ohranjen (npr. '*mu:st mos'ta*).

2 Oblikoslovje

2.1 Samostalniki

Samostalniki srednjega spola ohranjajo prvotni spol v ednini ('*čjā:lu, č're:ivju, 'gə:rlu, 'ju:tru, ku'le:inu, 'me:istu, ne'bu:, 'ua:ku, 'rjā:bru, sto'pa:lu, u'ši:asu; 'li:ce, 'mu:rje* 'morje', '*pu:lē* 'polje', '*se:nce, 'te:ime*), prav tako v množini ('*li:ca, 'ua:kna, 'rjā:bra, sto'pa:la, u'ši:asa*), v dvojini pa so maskulinizirani (npr. '*d'va: 'ua:kna*). Dvojino uporabljajo samo za samostalnike in pridevnike moškega spola; za samostalnike in pridevnike ženskega spola kot tudi za vse glagolske oblike namesto dvojine uporabljajo množino: '*d'va: 'dūa:bra 'si:na, d'va: ot'rūo:ka* toda '*d've:ī 'dūa:bre 'tjā:te; d've:ī ko'zi:ce; 'mi:dva ži'vi:mo, 'vi:dva ži'vi:ste; smo se poro'či:li* 'sva se poročila'. Samostalniki ženskega spola na *-ev* so iz *u-*jevske sklanjatve prešli v *a-*jevsko (oz. iz 2. ženske sklanjatve v 1.), kar kaže na težnjo po posploševanju *a-*jevskih končnic, npr. '*b're:iskva, b'ri:tva, 'ci:arkva, pot'ku:va* 'podkev'.

Posebnosti pri sklonih: Ded m. in s. sp. na *-i* ('*b'ra:ti, 'ua:kni*); Med m. in s. sp. na *-i* ('*pər b'ra:ti, na 'njā:bi, po 'nu:si, na 'su:nci, u 'və:rtci* 'v vrtcu'); Oed ojevske sklanjatve (*-om, -em*) > *-ən* ('*səz b'ra:tən, səz st'ri:cən, səz 'gə:rlən, səz 'vra:tən* 'z vratom', '*pot ku'le:inən*); Rmn *-ov* > *-u* ('*ne:īma 'pə:rstu*); Dmn *o-*jevske sklanjatve (*-om, -em*) > *-ən* ('*b'ra:tən, 'si:nən*); Omn *o-*jevske sklanjatve (*-i*) > *-mi* ('*səz ot'ru:cmi, səz 'si:nmi, səz u'ši:əsmi*). V množini sam. m. sp. se je namesto nenaglašene končnice *-je* posplošila končnica *-i* (npr. '*b'ra:ti, s'va:ti*), naglašena končnica pa je ohranjena (npr. '*lud'jə:, las'jə:, zub'jə:*); ne poznajo podaljševanja osnove z *-ov-*,

značilne za osrednja narečja (govori gorenjske, rovtarske in dolenske narečne skupine), npr. *'si:ni, pər 'si:nix*.

Sklanjatev sam. m. sp.

ed. I *'si:n*, R *'si:na*, D *'si:ni*, T *'si:na*, M *pər 'si:ni*, O *səz 'si:nən*

mn. I *'si:ni*, R *'si:nu*, D *'si:nən*, T *'si:ne*, M *pər 'si:nix*, O *səz 'si:nmi*

dv. I *'si:na*, T *'si:na*

Sklanjatev sam. ž. sp.

ed. I *k'ra:va*, R *k'ra:ve*, D *k'ra:vi*, T *k'ra:vo*, M *pər k'ra:vi*, O *səz k'ra:vo*

dv. = mn. I *k'ra:ve*, R *k'ra:u*, D *k'ra:van*, T *k'ra:ve*, M *pər k'ra:vax*, O *səz k'ra:vami*

Sklanjatev sam. s. sp.

ed. I *uš'je:su*, R *uš'je:sa*, D *uš'je:si*, T *uš'je:su*, M *pər uš'je:si*, O *səz uš'je:sən*

dv. = mn. I *uš'je:sa*, R *uš'je:s*, D *uš'je:sən*, T *uš'je:sa*, M *uš'je:six*, O *səz uš'je:smi*

ed. I *ʔo:knu*, R *ʔo:kna*, D *ʔo:kni*, T *ʔo:knu*, M *pər ʔo:kni*, O *səz ʔo:knən*

mn. I *ʔo:kna*, R *ʔo:kən*, D *ʔo:knən*, T *ʔo:kna*, M *pər ʔo:knix*, O *səz ʔo:kni*

dv. I *ʔo:kna*, T *ʔo:kna*

2.2 Pridevnik

V pridevniški sklanjatvi imamo v rodilniku ednine moškega spola pri pripomi *-ěga* refleks *-iga* (npr. *do'le:ĩnskiga, ka'ti:əriga, 'ši:əsti'si:əzdesetiga*).

2.2 Glagol

V sedanjiški spregatvi se je (kot pri večini govorov primorske narečne skupine) atematska glagolska spregatev posplošila tudi pri tematskih glagolih; namesto *-ta, -te* imamo *-sta, -ste*: *de:ĩlaste, g'li:ədaste, g'ri:əste, 'da:ste, 'vi:diste, ži'vi:ste*. Pri glagolih, pri katerih se nedoločnik v knjižnem jeziku končuje na *-sti*, so nekatere nedoločniške oblike nastale analogično po sedanjiški obliki (npr. *'na:jdit*). Uporabljajo tudi predpreteklik, npr. *so b'li: za'če:li*. Glagoli na *-uje* imajo končaj *-eva* (*se pribli'že:va* se 'približuje se', *so razis'ke:vali, so se zadər'že:vali, se zmiš'le:va* 'si zmišljuje'). Posebnost je t. i. **zaimek za glagole** oz. vezni glagol *dati*,³ ki pa se ne pojavlja za glagoli gibanja.

A: *kaj 'pi:šeš?* 'Ali pišeš?'

B: *'ja:, 'da:n*. 'Da, pišem.'

A: *g'ri:əš u² do'le:ne?* 'Ali greš v Dolenje?'

B: *'ja:, g'ri:ən*. 'Da, grem.'

³ Vezni glagol je v knjižni slovenščini samo *biti* v vseh funkcijah, tj. kot pomožni glagol in kot glagol obstajanja.

3 Besedje

Med prevzetimi besedami prevladujejo romanizmi, ki pa jih je v primerjavi z ostalimi primorskimi narečji precej manj: *bu'ti:ga* 'trgovina', *bu'tuo:n* 'gumb', *ca'va:te* 'copati', *fa'čo:u* 'ruta', *fe:bra* 'vročina', *fər'mi:anta* 'koruza', *kant're:ga* 'stol', *ku'ši:n* 'blazina', *mi'ze:rija* 'katastrofa', *'mu:lac* 'fant' in *'mu:la* 'dekle', *ošta'ri:ja* 'gostilna', *'pu:na* 'pest', *štu:rlō* 'nepremišljen, zaletav človek', *zer'ma:n* 'bratranec' in *zer'ma:na* 'sestrična'; *šku:re* 'polkne', *šku'ra:va* 'tema, ko se približuje nevihta', *šku:ru* 'temno'; *je pa'sa:lo* 'je šlo mimo, skozi, čez', *vse je na rika'ma:no* 'okrašeno, nakvačkan'. Vidni so tudi vplivi sosednjih čakavskih govorov, npr. *'ba:čvica* 'majhen sod', *'ča:čal'ta:ta* 'oče', *'či:zme* 'čevlji', *'ro:ba* 'perilo', *'šu:ma* 'gozd'; *'čo:rau* 'slabš. slep', *'pu:na* 'polna', *'ja:* 'jaz', *'ča:* 'tja, stran', *'ja:ku* 'zelo', *več 'že*, *i 'in*; *'xo:mo se pu:zat* 'pojdimo se sankat', *'ka:* *'ja: z'na:n* 'kaj jaz vem', *ne z'na:jo* 'ne vedo'; nekaj je tudi germanizmov (*d'ra:t* 'žica', *'fa:rba;* *'nu:cat,* *'ri:xtat*). Najdejo se tudi zanimiva hišna imena, npr. ^o*oš'ta:rjovi* (← *ošta'ri:ja* 'gostilna' ← it. *osteria*), *'do:po la'vo:re* ('po delu' ← it. *dopo lavoro*). Pri napovedovanju časa uporabljajo drugačen način od osrednjeslovenskega: namesto *ob pol desetih* rečejo npr. *ub de'vja:tix in 'po:u* (← it. *alle nove e mezzo*).

4 Besedili⁴

4.1 Cesta Dolenje–Jelšane⁵

u 'sa:mix 'ju'ša:nax je b'la: pa – mos'ta: do'le:jn'skiga 'ne:ī bə'lu:. 'ta:n pər ^opi:əki se je š'lu:, je še – so 'vi:dni sle'do:vi 'ce:īste, ki je š'la: po'ča:si 'd̥uo:li proti ^oja:rku, 'tə:n na prib'li:žnu 'i:stəmi 'me:īsti, 'kə:mər je 'mu:st, in se je po'te:m uz'di:gənl̥u proti ^obernar'de:t 'g̥uo:ri, 'pu:ət, na'ra:ūnost 'g̥uo:ri, s'ta:ra 'pu:ət u 'va:s, ki g'ri:ə 'g̥uo:ri. zg'li:ada, da je 'bi:u 'ta: 'mu:st nar'je:n 'tə:krat, 'ti:soč 'u:əsəst̥u 'ši:əsti'ši:əzdesetiga. pra'ša:ne, 'no: – ne 'bo:m 'ri:əku si'gu:rnu. ku so 'tu: rekons'tru:kcijo 'nə:rdili ve'li:ku 'ce:īste, je b'la: ve'li:ka rekons'tru:kcija 'tu:, so o'vi:ŋke 'se:kli in so š'ka:rpe 'ši:ərli i 'ka:j 'ja:s z'na:n. in ta'ku:le. in u 'va:si je š'la: 'pu:ət 'g̥uo:re x 'ci:ərkv̥i, 'ne:ī š'la: s'ku:zi 'va:s na'ra:ūnost. u pər'vo:tni s'ta:nji. 'p̥uo:t̥le, ne z'na:n ka'ti:əriga 'le:īta, so pa nar'di:li u 'sa:mi 'va:si na'ra:ūnost proti pokopa'li:šču. od 'se:vera proti 'ju:gu, 'no: se'da:na pa je več t'ri:əta var'ja:nta. 'ta:, ki g'ri:ə z'de:j 'd̥uo:la. 'tu: je t'ri:əta var'ja:nta, ki g'ri:ə. in 'va:s se je z'mi:əram 'd̥uo:li po'mi:kala, u'sa:ka 'ti:sta, ki je pər:r̥šla 'no:va, je š'la: 'd̥uo:li. 'ta:ku.

⁴ Po posnetkih Sabine Pugelj za knjigo Vile bile: dolina Reke od Ilirske Bistrice do Zabič in Hrušice (Pugelj 2012) zapisala Tjaša Jakop; informator Miran Udovič (roj. 1942).

⁵ Tjaša Jakop po Pugelj 2012: 302–303.

4.2 Rupa⁶

'tu: pa je p'ra:viu 'a:n, ki so 'a:ni – 'ru:sou je 'bi:u, da ka'ku: je nas'ta:la 'ru:pa. 's'vi:əta 'kata'ri:na. 'guo:ri 'na:j bi 'bi:u 'kə:t 'a:n samos'ta:n s 'ci:ərkvijo, 'tu: neka'ku: u'tə:rjenu p'ru:ti 'tu:rkəm. je b'lu: 'guo:ri 'kə:t 'a:n samos'ta:n in s 'ci:ərkvijo in 'tu: ne'ku:lku u'tə:rjenu in so 'tu:rki 'tu:, ki so z'mi:əram xo'di:li 'lje:s ne'pa:dat, so ple'ni:li, in so 'a:ni b'li:, ki so u'se: razru'si:li ob'zi:dje, so pə:ršli 'nu:ətə, so pə:ršli 'nu:ətə, u' tər'd'na:vo, 'tu: 'ka:r je bə'lu:, in so u'se: po'bi:li, 'sə:mu se je 're:išiu 'a:n x'la:pəc i 'de:ikla. a x'la:pci je b'lu: i'mi:ə 'ru'pi:n. in 'pu:otle so 'o:ni 'və:šli, so se 'duo:li nese'li:li u' 'ru:pi, 'ta:ko da je nas'ta:la 'ru:pa.

5 Zaključek

Jelšanski govor je – tako kot drugi notranjski govori – nekoč spadal v dolensko narečno skupino (tudi tu se je razvil diftong *e:ɨ*, npr. *č're:ɨvu*, *ku'le:ɨnu*, *ne've:ɨsta*, *s'le:ɨp*, *t're:ɨbux*), a je zaradi okupacije Italije ter posledično močnega stika in vpliva primorskega narečja prevzel primorske narečne značilnosti in tako danes spada v primorsko narečno skupino, čeprav ima notranjsko narečje v primerjavi z drugimi v primorski narečni skupini najmanj primorskih značilnosti.

Viri in literatura

- Benedik 1999 = Francka Benedik, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1999.
- Jakop 2000 = Tjaša Jakop, *Zapis govora kraja Jelšane po vprašalnici za SLA*, rokopis iz leta 2000, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana.
- Logar 1959 = Tine Logar, Dialektološke študije IX: govori na Pivki 1: glasoslovje in oblikoslovje, *Razprave razreda za filološke in literarne vede SAZU 5* (1959), 7–18. (Ponatis v: Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 180–187.)
- Logar 1981 = Tine Logar, Izhodišni splošnoslovenski fonološki sistem, *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1981 (Posebna izdanja LV, Odjeljenje društvenih nauka 9), 29–33.
- Logar 1993 = Tine Logar, *Slovenska narečja*, Ljubljana: Mladinska knjiga, ²1993.
- Logar 1996 = Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1996.

⁶ Tjaša Jakop po Pugelj 2012: 275.

- Logar – Rigler 1993 = Tine Logar – Jakob Rigler, *Karta slovenskih narečij*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993 (zemljevid).
- Mihevc idr. 1999 = Andrej Mihevc idr., *Notranjska A–Ž: priručnik za popotnika in poslovnega človeka*, Murska Sobota: Pomurska založba, 1999.
- Pleteršnik 2006 = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar (1894–1895): transliterirana izdaja*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006 (Slovarji).
- Pugelj 2012 = Sabina Pugelj, *Vile bile: dolina Reke od Ilirske Bistrice do Zabič in Hrušice*, Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2012 (Glasovi 41).
- Rigler 1963 = Jakob Rigler, *Južnonotranjski govori: akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom*, Ljubljana: SAZU, 1963 (Dela razreda za filološke in literarne vede 13).
- SLA 1.1 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlasi).
- SLA 1.2 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlasi).
- Snoj 2009 = Marko Snój, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana: Založba Modrijan, 2009.
- Tončič Štrancar 2012 = Marija Tončič Štrancar, *Jelšanski in bistriški govor*, v: Pugelj 2012: 554–568.

The Local Dialect of Jelšane (SLA T156) in the Southernmost Area of the Inner Carniolan Dialect

Summary

The local dialect of Jelšane is part of the Inner Carniolan dialect, which is classified in the Littoral dialect group. This article presents all of the levels of this dialect: phonetics, morphology, and lexicon. This dialect has only dynamic stress, and quantitative oppositions are also absent: the stressed vowels may only be long. The system of long stressed vowels includes *i*, *i:ə*, *e:i*, *e*, *ɨe:/iä*, *ə*, *a*, *u*:/*ua*:, *o*:, *u:ə*, and *u* + *ə:r*. The dialect has retained the soft consonants *ć*, *ĺ*, and *ň* (e.g., *x'ći*: 'daughter', *'nu:ć* 'night', *p'ľu:ća* 'lungs', *g'ľu:x* 'deaf', *'ka:šəl* 'cough', *'ni:va* 'arable land', and *u'nu:kiňa* 'granddaughter'). Neuter nouns retain their original gender (e.g., *'čjā:lu* 'forehead', *u'si:əsu* 'ear'; *'li:ce* 'cheek'), including in the plural (e.g., *'li:ca* 'cheeks', *'ua:kna* 'windows', and *u'si:əsa* 'ears'); however, they become masculine in the dual (e.g., *d'va*: *'u*:/*kna* 'two windows'). Dual forms are only used for masculine nouns and adjectives; feminine nouns and adjectives, and all verb forms use the plural instead of the dual (e.g., *d've:i* *'du*:/*bre* *x'ći:əre* 'two good daughters'; *sno se poro'ći:li* 'the two of us got married'). In terms of lexicon, loanwords, especially Romance vocabulary (e.g., *'pu:ňa* 'fist', *zer'ma:n* 'cousin', *ca'va:te* 'slippers', *ku'si:n* 'pillow', and *bu'ti:ga* 'shop'), stand out the most.

Glasoslovne značilnosti govora Koprive na Krasu (SLA T110)

Klara Šumenjak

Cobiss: 1.01

V prispevku je predstavljena fonološka ravnina kraškega govora vasi Kopriva na Krasu (točka 110 Slovenskega lingvističnega atlasa), in sicer inventar fonemov in prozodija, sledi predstavitev distribucije fonemov in njihov izvor ter umestitev koprivskega v podskupino kraških govorov.

Ključne besede: primorska narečna skupina, kraško narečje, govor Koprive na Krasu, fonološki opis, glasoslovje

Phonological characteristics of the Kopriva local dialect in the Karst region (SLA T110)

This article presents the phonological aspects of the local dialect used in the village of Kopriva in the Karst region (point 110 in the *Slovenian Linguistic Atlas*); specifically, its phonemes and prosody. This is followed by an outline of the phonemes' distribution and origin, and categorization of the Kopriva local dialect in the subgroup of Karst local dialects.

Keywords: Littoral dialect group, Karst dialect, Kopriva local dialect in the Karst area, phonological description, phonology

1 Govor Koprive na Krasu

Govor Koprive na Krasu spada v primorsko narečno skupino, natančneje v kraško narečje, ki se govori po zahodnem delu Krasa in v spodnji Vipavski dolini. Na vzhodu meji z notranjskim narečjem – meja poteka le nekaj kilometrov od Koprive. Prav zaradi (tega) stika z notranjščino prevladujejo nekateri še notranjski glasoslovni pojavi, kot so razvoj dolgega naglašenege $u > y$; cirkumflektiranega $o > u$; izglasnih $-e > -e$ in $-o > -o$, nekaj pa je tudi takih, ki niso notranjski, npr. razvoj dolgega naglašenege $ě > ie$ (Logar 1993: 127). Logar ugotavlja, da je »kraško narečje [...] drugotno, nastalo po prekrivanju starejše zahodnoslovenske (beneško-briške) narečne osnove z notranjskimi narečnimi prvinami« (Logar 1993: 127).

Najverjetneje se je prebivalstvo, ki je imelo že izoblikovano notranjsko narečje, širilo in naseljevalo na zahod z arhaično beneškoslovensko narečno osnovo, ki jo je nato po svoje spreminjalo. Samo tako je mogoče pojasniti, zakaj se v npr. v istem kraškem govoru za »isti psl. samoglasnik govorita po dva različna

zastopnika, npr. *a/ię* (*i:ə*) za psl. *ę:*, le da sta navadno leksikalizirana [...] Posebnost kraških govorov so zastopniki nekaterih kratkih samoglasnikov: za kratka izglasna *-ę* in *-o* povsod govorijo *-ə* (*-i*) in *-u*, pri čemer se *-i* govori v položaju za mehkiimi soglasniki; za *-o* in *-e* pa se navadno govori *-o/-e*, ponekod pa tudi *-uo/ię*.« (Logar 1993: 127) Kraško narečje ima dinamičen poudarek, v večini primerov so naglašeni samoglasniki dolgi, razen v nekaterih primerih, ko ne poznajo različne kvantitete samoglasnikov (Logar 1993: 127–128). Koprivski govor ne pozna tonemskih in kolikostnih nasprotij na naglašanih zlogih. Nekatere tipične glasoslovne spremembe v koprivskem govoru so: sln. **ě*, **ě-* > *ię*¹ (*m'lięko* 'mleko', *'cięsta* 'cesta'), sln. **ō* > *u* (*'nuč* 'noč', *'muč* 'moč', *'bux* 'bog'), sln. **ē*, **ē-* > *ię* (*'lięt* 'led', *'zięle* 'zelje'), sln. **ę*, **ę-* > *ię* (*'piętək* 'petek', *'diętle* 'detelja'), sln. **ô* > *uə* (*'xujə* 'hoja'), sln. **ǫ*, **ǫ-* > *uə* (*'krųəx* 'krog', *'rųəbəc* 'robec', *'gųəba* 'goba'), **-o* > *-o* (*m'lięko* 'mleko', *'lięto* 'leto'), **-q* > *-u* (Ted *'mizu* 'mizo', *'lipu* 'lipo') sln. **ū*, **ū-* > *y* (*'lyč* 'luč', *'myxa* 'muha'), pred vzglasnima *o-* in *o-* se v koprivskem govoru pojavi protetični *u-* *'uayu* 'vogal', *uob'lięka* 'obleka', *'uakno* 'okno'), v govoru je ohranjen prvotni *j* pred vzglasnim *i-* (*'jəyla* 'igla', *'jəyra* 'igra'). Za konzonantizem je značilen tudi razvoj *g > γ* (*γ'vənt* 'obleka', *bla'γu* 'blago').

2 Fonološki opis

V prispevku so v obliki fonološkega opisa (tj. s fonološkim sistemom, distribucijo in izvorom fonemov) predstavljene glasoslovne značilnosti govora Koprive na Krasu (T110 Slovenskega lingvističnega atlasa).

2.1 Inventar

2.1.1 Samoglasniki

(a) Naglašeni

i		y		u
	ię			uə
	e e		o	
		ę		
		ə		əɾ
		a		

¹ Glas *e* v drugem delu diftonga se različno realizira, lahko bolj *e*-jevsko, lahko bolj polglasniško, odvisno od informanta.

(b) Nenaglašeni

Prednaglasni

e o u
ə a

Neizglasni ponaglasni

o u
ə

Izglasni ponaglasni

i u
e ɛ o
ə a

2.1.2 Soglasniki

(a) Zvočniki

v m
l r n
j ŋ

(b) Nezvočniki

p b f
t d
c s z
č ž š ž
k x γ

2.1.3 Prozodija

Naglas je mogoč na vseh besednih zlogih.

Koprivski govor ne pozna intonacijskih in kvantitetnih opozicij na naglašanih zlogih.

Naglašeni zlogi so daljši od nenaglašanih, a te dolžine tu ne označujem, ker je fonološko nerelevantna.²

Inventar prozodemov torej zajema naglašeno ('V) in nenaglašeno (relativno) kračino (V).

2.2 Distribucija

2.2.1 Samoglasniki

Diftongi nastopajo le pod naglasom.

Samoglasnik /i/ se praviloma ne pojavlja na začetku besede, ker kraško narečje ohranja prvotni vzglasni *j*- pred sprednjimi (tudi oslabeledimi) samoglasniki (tip *'jəyra* 'igra', *'jəməm* 'imam'; izjema so besede, prevzete iz knjižnega jezika, npr. ^o*'izola* 'Izola').

Pred vzglasnim *o*- in *u*- (tudi če sta oslabeleda) se je večinoma razvil protetični *u*- (npr. *'uakno* 'okno', *'uarex* 'oreh', *uə'ku* 'oko', *uət* 'od', *uə'čitəlɲi* 'učitelji', *uə'čenci* 'učenci').

2.2.2 Soglasniki

Zvočnik /n/ ima pred mehkonebniki alofon *ŋ* (^o*'aŋyɛlka* 'Angelka', *'riŋka* 'prstan').

Zvočnik /v/ pred vokali nastopa kot [v] (*'vaɣa* 'tehtnica', *'vas* 'vas', redko kot *u* (*'uada* 'voda', *'uayu* 'vogal'), v položaju pred soglasnikom (zvočnikom ali nezvočnikom) in v izglasju se izgovarja kot *u* (*u'rata* 'vrata', *u'zet* 'vzeti', *u'stala* 'vstala', *do'mou* 'domov', *č'louk* 'človek', *'miuka* 'mivka').

Po onemitvi samoglasnikov lahko nastanejo geminate (*'immo* 'imamo', *'diɟello* 'delalo').

Po zvonečnosti se nezvočniki prilagajajo sledečemu nezvočniku (*'nužək* 'nožek': *'noška* 'nožka, Red', *opxa'jilu* 'obhajilo'), zveneči nezvočniki ne nastopajo v izglasju, saj imajo tam svoje nezveneče pare (*'zit* 'zid': *'zida* 'zida, Red', *'ruəp* 'rob': *'ruəba* 'roba, Red', *'liɟət* 'led': *lə'diɟenu* 'ledeno', *'uəbrəs* 'obraz': *uəb'raza*, 'obraza, Red').

² V slovenski dialektologiji so prakse za označevanje kolikosti v kraških govorih različne: Logar (v: Ivič idr. 1981: 47–52) in Cossutta (2001) za Sv. Križ dolžin ne pišeta, Orožen 1981 (v: Ivič idr. 1981: 59–65) jih za Komen piše. Za Štanjel jih Logar (1993: 63) zapisuje, medtem ko jih za nekatere druge kraške govore v članku Pripombe k obsegu in karakteristiki kraščine in notranjščine v Ramovševih Dialektih (1996: 64–67) ponekod zapisuje, drugod pa ne.

2.3 Izvor

2.3.1 Samoglasniki

(a) Naglašeni

Izhajajoč iz izhodiščnega splošnoslovenskega fonološkega sistema (Logar 1981), so koprivski fonemi nastali takole:

i

< stalno dolgi *i*: ('*zit* 'zid', '*zima* 'zima')

< kratki akutirani *i* v nezadnjih besednih zlogih ('*lipa* 'lipa', '*riba* 'riba', '*žila* 'žila')

< *i* v prevzetih besedah ('*mašina* 'stroj', '*bərštu'lin* 'pražilnik za kavo')

< dolgi *ě* in kratki naglašeni *ě* v nezadnjih besednih zlogih pred *r* ('*vira* 'vera', '*mira* 'mera', '*z'vir* 'zver')

y

< redko stalno dolgi *u*: (starejše, morda le še idiolektalno) ('*lyč* 'luč', '*lypəm* 'lupim')

u

< stalno dolgi *u*: ('*luč* 'luč', '*lupəm* 'lupim') (novejše, verjetno pod vplivom knjižnega jezika)

< kratki akutirani *u* v nezadnjih besednih zlogih ('*k'ruxa* 'kruha, Red', '*kupa* 'kupa, Red')

< kratki naglašeni *u* v zadnjih besednih zlogih ('*k'ruux* 'kruh', '*kup* 'kup')

< cirkumfektirani *o* ('*nuč* 'noč', '*muč* 'moč', '*bux* 'bog', '*rux* 'rog', '*tə'ku* 'tako', '*kə'ku* 'kako', '*me'su* 'meso')

< kratki novoakutirani *o* ('*uət'ruk* 'otrok, Rmn')

< *vo* zaradi asimilacije v dolgih zlogih (lahko preko *-vu-) ('*dujček* 'dvojček', '*us* 'voz', '*tuj* 'tvoj')

ĭę

< stalno dolgi *ě*: ('*m'lięko* 'mleko', '*s'vięča* 'sveča', '*mĭęx* 'meh')

< kratki akutirani *ě* v nezadnjih besednih zlogih ('*b'rięza* 'breza', '*cĭęsta* 'cesta', '*mĭęsto* 'mesto')

< cirkumfektirani *e* ('*lięt* 'led', '*sər'cĭę* 'srce', '*pięč* 'peč')

< kratki novoakutirani *e* ('*zĭęle* 'zelje', '*rięku* 'rekel', '*sĭędəm* 'sedem (7)')

< stalno dolgi *ę*: ('*pięt* 'pet', '*piętək* 'petek', '*zĭębe* 'zebe')

< kratki akutirani *ę* v nezadnjih zlogih ('*dĭętle* 'detelja', '*pok'liękənt* 'poklekiniti')

eĭ

< redko -*ě* ('*veĭ* 've, 3. os. ed. sed. *vedeti*', '*s'meĭ* 'sme, 3. os. ed. sed. *smeti*', '*d'veĭ* 'dve')

< redko -*e* ('*žeĭ* 'že')

< redko -*ę* ('*greĭ* 'gre')

< *ě* pred *s* ('*peĭsa* 'pesa', '*d'veĭstu* 'dvesto', '*meĭsla* 'mesila', '*uə'beĭsla* 'obesila')

ʉə

- < kratki novoakutirani *o* (*ʁʉəje* 'hoja', *ʁʉəše* 'noša')
- < stalno dolgi *o*: (*kʁʉəp* 'klop', *kʁʉəx* 'krog', *moʁʉəč* 'mogoč')
- < kratki akutirani *o* v nezadnjih zlogih (*ʁʉəba* 'goba', *ʁʉəče* 'toča')

e

- < sekundarno naglašeni *e* (*ʁʉəna* 'žena', *ʁʉəta* 'teta', *ʁʉəkla* 'rekla')
- < kratki novoakutirani *e* v zadnjem ali edinem besednem zlogu (*kʁʉəmet* 'kmet'), tudi v nedoločniku (*ʁʉənest* 'nesti')
- < kratki naglašeni *e* v zadnjih besednih zlogih (*ʁʉəzet* 'zet', *ʉʁʉəzet* 'vzeti')
- < *a* v zaprtem besednem zlogu (*pʁʉəse* 'prasec', *mʁʉəs* 'mráz')
- < *a* pred istozložnim *j* (*ʁʉəjece* 'jajce', *ʁʉədejte* 'dajte', *ʁʉədej* 'daj', *ʁʉəjejda* 'ajda', *ʁʉənej* 'naj'), izjemoma (morda idiolektalno ali novejšje, prevzeto iz knjižnega jezika) se realizira kot *a* (*ʁʉəkaj* 'kaj', *ʁʉəmajxən* 'majhen')

o

- < sekundarni naglašeni *o* (*ʁʉəkotu* 'kotel', *ʁʉəkoza* 'koza')
- < kratki novoakutirani *o* v zadnjem besednem zlogu (*ʁʉəkoš* 'koš')

a

- < kratki naglašeni *a* v nezadnjih besednih zlogih (*kʁʉərava* 'krava', *ʁʉəmati* 'mati')
- < dolgi *a* (*ʁʉədan* 'dan', *ʁʉəvas* 'vas', *ʁʉəlaš* 'laž')
- < kratki novoakutirani *a* v nezadnjem besednem zlogu (*ʁʉəmaše* 'maša', *ʁʉəsanje* 'sanje', *ʁʉəpasji* 'pasji')
- < stalno dolgi *a* (*ʁʉərat* 'grad', *pʁʉərax* 'prag', *bʁʉərada* 'brada')
- < vzglasni *o-*, ki dobi protezo (*ʉʁʉəakno* 'okno', *ʉʁʉəarəx* 'oreh')
- < redko *e*, na primer v števniku/nedoločnem členu *en* (*ʁʉəadən* 'eden', *an* 'en', *ʁʉəanix* 'enih')

ɛ

- < kratki naglašeni *ɛ* v zadnjem ali edinem besednem zlogu, na primer v kratkih nedoločnikih (*mʁʉəlet* 'mleti', *pʁʉəlet* 'pleti')
- < redko kratki naglašeni *u* (*sʁʉəkəp* 'skupaj')

ə

- < kratki naglašeni *ə* v edinem besednem zlogu (*pʁəəs* 'pes', *vəs* 'ves', *ʁəəšč* 'tešč')
- < kratki naglašeni *i* v edinem besednem zlogu (*nət* 'nit', *ʁətč* 'ptič', *nəč* 'nič')
- < kratki naglašeni *a* v edinem besednem zlogu (*bʁət* 'brat', *nəs* 'nas')
- < redko kratki naglašeni *ɛ* v zadnjem ali edinem besednem zlogu (morda idiolektalno) (*səm* 'sèm', *uʁmərt* 'umreti')
- < redko kratki naglašeni *u* (morda idiolektalno) (*kʁəx* 'kruh')
- < *ə* po posplošitvi naglasa iz nedoločnika (*pʁəʁməkənt* 'premakniti', *pəxənt* 'pahniti', *ʉʁəxənt* 'usahniti') v sedanjik, kjer je bil polglasnik pod novim akutom (*pʁəʁməkne* 'premakne', *pəxne* 'pahne', *ʉʁəxne* 'usahne')

(b) Nenaglašeni

Prednaglasni

u

- < v zglasni *u-* (*u'ɣaŋka* 'uganka', *u'mərt* 'umret')
- < *o* v nekaterih primerih, t. i. ojevsko ukanje (*pum'lat* 'pomlad', *pu'zimi* 'pozimi', *pu'viɣdət* 'povedati', *stu'ji* 'stoji')

e

- < *e* (*ze'lēna* 'zelena', *be'siɣda* 'beseda', *ve'sela* 'vesela')
- < *ě* (*le'noba* 'lenoba', *ple'nica* 'plenica', *le'vica* 'levica')
- < *ɛ* (*me'su* 'meso', *pes'ti* 'pesti')

o

- < redko, morda novejše, prevzeto iz knjižnega jezika *o* (*mo'ɣuəč* 'mogoč')

a

- < *o* v nekaterih primerih, t. i. ojevsko (najverjetneje disimilatorično) akanje (*ka'kuš* 'kokoš', *ɣas'put* 'gospod')

ə

- < *i* (*təš'či* 'tišči', *zə'dar* 'zidar', *pəš'čančək* 'piščanček')
- < *u* (*šə'si* 'suši', *kləš'čavəncə* 'ključavnica', *lə'pina* 'lupina')
- < *a* (*lə'si* 'lasje', *sə'ni* 'sani')
- < *o* (*uə'ku* 'oko', *uət* 'od', *ɣə'lɥəp* 'golob')
- < redko *ě* (*lə'pu* 'lepo')
- < redko *e* (*nə'bu* 'nebo')

Ponaglasni

u

- < *u* (*pa'zduxa* 'pazduha', *'varux* 'varuh')

o

- < *o* (*'lakota* 'lakota', *'razɣor* 'razgon')

ɛ

- < *ě* (*'ɥarɛx* 'oreh', *'vidɛt* 'videti')
- < redko *u* (*'t'riɛbɛx* 'trebuh')
- < *a* za palatalnim soglasnikom (*k'lečɛt* 'klečati')

ə

- < naglašeni *ə*, če je v bil v prednaglasnem zlogu tudi *ə* (*s'təbər* 'steber', *'čəbər* 'čeber')
- < *ɛ* (*'pamət* 'pamet')
- < *e* (*'nesəm* 'nesem', *'nesəmo* 'nesemo')
- < *i* (*'ɣrabət* 'grabiti', *'xɥədət* 'hoditi', *'nərdət* 'narediti')
- < *a* (*'čə'biɣləm* 'čebelam' in pred istozložnim *u* < *l*, npr. *s'tiskəu* 'stiskal', *'piščəlka* 'piščalka')
- < *o* (pred istozložnim *u* < *l*, npr. *'lastəuca* 'lastovica')

Izglasni

i

- < -i (*pər* 'xiši' 'pri hiši', *nə* 'nivi' 'na njivi')
- < -aj (*'neki* 'nekaj', *'skori* 'skoraj', *'čaki* 'čakaj', *'miri* 'zmeraj')

u

- < -*ŭ* (*'uayu* 'vogal'; v del. -*l* (*'daru* 'drl', *'maru* 'umrl')
- < *ŭ* (*'maru* 'čmrlj')
- < -*ěl* v del. -*l* (*'xotu* 'hotel', *'vjeđu* 'vedel')
- < -*il* v del. -*l* (*'xodu* 'hodil', *'dobu* 'dobil', *'pəstu* 'pustil')
- < -*el* (*'debu* 'debel')
- < -*əl* (*'pəku* 'pekel')
- < -*al* (*'čaku* 'čakal', *'ŷlijeđu* 'gledal', *'pomayu* 'pomagal')
- < -*o* v tožilniku psl. *a*-sklanjatve (*'šulu* 'šolo', *'xišu* 'hišo', *'cylcu* 'culico', *'ŷlavu* 'glavo', *'cięnu* 'ceno')

e

- < -*e* (*'nese* 'nese', *'teče* 'teče', *'murje* 'morje')
- < -*e* (*'tele* 'tele', *'žrebe* 'žrebe')
- < -*i* v 3. os. ed. sed. glagolov na -*iti* -*im* in -*eti* -*im* (*'xuæde* 'hodi', *'nuæse* 'nosi'; *'vide* 'vidi')
- < *a* po preglasu za (izvorno) palatalnimi soglasniki *č ž š l' n j* (*'xiše* 'hiša', *'maše* 'maša' *'stete* 'stelja', *'kuže* 'koža')
- < *a* pred *j* (*'tomej* 'Tomaj', *'kumej* 'komaj', *'oc'podej* 'spodaj', *'nekej* 'nekaj')

o

- < -*o* (*'m'lięko* 'mleko', *'lięto* 'leto')
- < redko -*o* v tožilniku psl. *a*-sklanjatve (*'čeb'ijelo* 'čebelo', *'kmet'ijo* 'kmetijo', *'kravo* 'kravo') (novejše, verjetno pod vplivom knjižnega jezika)

a

- < -*a* (*'ŷlava* 'glava', *'krava* 'krava')
- < izglasni kratki naglašeni *a* po umiku naglasa na prednaglasna kratka *e* in *o* (*'žena* 'žena', *'koza* 'koza') in na prednaglasni polglasnik (*'stəza* 'steza')
- < redko -*a* za (izvorno) palatalnimi soglasniki *č ž š l' n j* (*'ŷruča* 'gruča', *'mula'rija* 'mularija') (novejše, verjetno pod vplivom knjižnega jezika)

ə

- < -*e* (Imn *'ženə* 'žene', *'mizə* 'mize')

2.3.2 Soglasniki

Soglasniki so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem splošnoslovenskem fonološkem sistemu, poleg tega pa:

(a) Zvočniki

ʋ

< /l/ v položaju za samoglasnikom (*'bʲeʋu* 'bel', *ka'zaʋc* 'kazalec')
 < /v/ v položaju za samoglasnikom (*do'moʋ* 'domov', *'miʋka* 'mivka') in (redko) v položaju pred *o* in *o* (*'ʋada* 'voda', *'ʋaʋu* 'vogal')
 < kot proteza pred *o-* (*ʋə'ku* 'oko', *'ʋət* 'od', *'ʋakno* 'okno', *'ʋarɛx* 'oreh')

l

< *l* (*k'ral* 'kralj', *k'luč* 'ključ', *lə'bʲeʋzən* 'ljubezen', *'ziʋle* 'zelje', *s'tiʋle* 'stelja')

ń

< *ń* z izjemo v položaju pred *i* in v primerih, ko se odraža kot *in* (*'ʋaʋən* 'ogenj', *s'kedən* 'skedenj', *'kamńe* 'kamenje')

j/ĭ

< kot palatalni element po razvoju *ń* v *in* (*'koĭn* 'konj', *'meĭn* 'manj'), zlasti v položaju ob velarih in postdentalih (*b'reĭn* 'brin', *'teĭnko* 'tanko', *'laĭnsko* 'lansko')³
 < redko kot prehodni *j* pred *s* (*'ʋaĭstər* 'oster')
 < redko kot prehodni *j* pred *ž* (*'jeĭžəš* (medmet) < ježuš 'Jezus')

r

< *r* v skupini **črě*, **žrě* (*č'rĭĕda* 'čreda', *č'rĭĕšnje* 'češnja', *ž'rebe* 'žrebe', *č'rĭĕš* 'čez')

(b) Nezvočniki

p

< *b* v izglasju in pred nezvenečim nezvočnikom (*'ruəp* 'rob', *ʋə'lʋəp* 'golob', *opxa-ĭjilo* 'obhajilo')

b

< redko v skupini *mr-* > *br-* (*bər'vinc* 'mravljinec')

f

< redko *h* (v besedi *hruška* in njenih tvorjenkah: *f'ruška* 'hruška', *f'ruškəʋc* 'hruškovec')
 < *p* prvotno najverjetneje zaradi posnemanja (*š'krofət* 'škropiti')⁴

t

< *d* v izglasju in pred nezvenečim nezvočnikom (*'liĕt* 'led', *ʋət'pərtə* 'odprta')

³ Ramovš 1924: 90, točka 5.

⁴ Ramovš 1924: 185.

γ

< g (*γ'lava* 'glava', *u'γaŋka* 'uganka')

< v v sklopu *zv* v tvorjenkah iz *zvon-* (*z'γun* 'zvon', *z'γuəne* 'zvoni')

x

< x (*'xiša* 'hiša', *'miɣx* 'meh')

< g v izglasju (*b'riɣx* 'breg', *'bux* 'bog')

s

< z v izglasju in pred nezvenečim nezvočnikom (*m'res* 'mráz', *p'las* 'plaz', *'koska* 'kozica')

š

< ž v izglasju in pred nezvenečim nezvočnikom (*'muš* 'mož', *'noška* 'nožka')

< s zaradi prekozložne asimilacije s š in ž (*'šuša* 'suša', *šə'sim* 'sušim', *š'lužba* 'služba', *šə'žana* 'Sežana')

< s pred *k* v nekaterih primerih (*š'kuərje* 'skorja', *škə'delca* 'skodelica', *'leška* 'leska')

z

< g kot ostanek narečne palatalizacije tipa praslovanske druge palatalizacije (*'bozγa* 'bogeга', *d'ruzγa* 'drugeга', *'tazγa* 'takeга')

č⁵

< t' (*s'viɣče* 'sveča')

< tj (*t'riɣči* 'tretji')

< kj (*'neči* 'nekje', *'če* < *kje* < *tje* 'tja')

ž

< v izposojenkah (*reži'peto* 'modrček')

2.3.3 Naglas

Naglasne spremembe, do katerih je prišlo v kraškem narečju (torej tudi v koprivskem govoru), so relativnokronološko tele:⁶

– zgodnje daljšanje kratkih akutiranih samoglasnikov v nezadnjih besednih zlogih (tip **krāua* > **krāua*), npr.:

psl. **kūpъ* **kūpa* (a) > popsl. **kùp* **kùpa* > knj. sln. *kùp kùpa*; kopr. *'kɛp* *'kupa*

psl. **potòkъ* **potòka* (a') > nar. sln. *potòk potòka*; kopr. *'potok pə'tuəka*

psl. **žāba* **žābo* (a) > popsl. **žàba* **žàbo* > knj. sln. *žāba žābo*; kopr. *'žaba* *'žabu*

psl. **uòla* **uòlo* (a') > knj. sln. *vólja vóljo*; kopr. *'vʌəle* *'vəulu*

psl. **lěto* (a) > popsl. **lěto* > knj. sln. *lěto*; kopr. *'liɛtu*

psl. **mýšb* **mýši* (a) > popsl. **mýš* **mýši* > knj. sln. *míš míši*; kopr. *'məš* *'miši*

⁵ Ohranila se je soglasniška skupina *šč* (*'jaščəm* 'iščem', *nə* *'tašče* 'na tešče').

⁶ O tem Šekli 2008: 19–36.

– umik naglasa s kratkega končnega samoglasnika na prednaglasno kračino (tip **ženû > *žena*), npr.:

(a) umik naglasa z odprtega končnega zloga:

psl. **kõńb *końa* > nar. sln. *kõnj konjã*, knj. sln. *kõnj kónja*; kopr. *'kojn 'konje*

psl. **ženà *ženò* (b) > nar. sln. *ženà ženò*, knj. sln. *žéna žéno*; kopr. *'žena 'ženu*

psl. **gorà *gòrò* (c) > nar. sln. *gorà gorò*, knj. sln. *góra gorò*; kopr. *'yora 'yoru*

psl. **rebrò* (b) > nar. sln. *rebrò*, knj. sln. *rébro*; kopr. *'rebro*

(b) umik naglasa z zaprtega končnega zloga:

psl. **potòkь (a'')*, **loněcb* > nar. sln. *potòk, lonàc*, knj. sln. *pótok, lónac*; kopr. *'potok, 'lonc*

– umik naglasa s kratkega končnega samoglasnika na prednaglasni polglasnik (tip **māglū > *māgla*), npr.: psl. **mьglā *mьglò* (b) > knj. sln. *māglā māglò / māgla māglo*; kopr. *'māyla 'māylu*

– mlajši naglasni umiki, npr.: sln. **uisòk* > kopr. *'vasok* 'visok', sln. **ropotāt* > kopr. *'rəpotət* 'ropotati' oz. umik naglasa s končnega kratkega naglašenega odprtega in zaprtega zloga na prednaglasni zlog (*'zāčnəm* 'začnem' *'uətrək* 'otrok')

2.4 Izguba glasov

2.4.1 Samoglasniki

Prednaglasni

i

– *i* v predponi *pri-* (*pər* 'pri', *pər'nesi* 'prines', *pərpe'lali* 'pripeljali', *'pəršu* 'prišel')

– *i* skupaj z *j* v nekaterih oblikah besede *imeti* (*'mijəla* 'imela')

u

– *u* v prednaglasnih zlogih zlasti ob zvočniku *r* (*dər'žina* 'družina', *dər'yači* 'drugače'), redko drugod (*'buštvo* 'uboštvo')

Ponaglasni

i

– *i* v priponah *-inja* (*'kuxna* 'kuhinja'), *-ica* (*'culca* 'culica', *kə'pɨlca* 'kapelica')

ɛ

– redko *ɛ* (*'zajc* 'zajec')

a

– redko *-a-* v glagolskih priponah (*'immo* 'imamo', *'diɟello* 'delalo')

ə

– ponaglasni *ə* v priponi *-ək, -əc*, če pred njo ni soglasniškega sklopa (*'kosc* 'kosec', *'konc* 'konec', *pos'tank* 'postanek'), toda *pəš'čančək* 'piščanček'

Izglasni*i*

- *i* v Ied določne oblike prid. (*'tist* 'tisti')
- v nedoločniku (*'dijelät* 'delati', *'žvet* 'živeti', *'kupet* 'kupiti')

2.4.2 Soglasniki*p*

- v soglasniškem sklopu *pt* (*'táč* 'ptič', *'tičak* 'ptiček')

t

- v soglasniškem sklopu *dp* (*'poplet* 'podplat')

3 Sklep

Fonološki opis govora Koprive na Krasu lahko pripomore k boljšemu poznavanju zelo razčlenjenega in še premalo raziskanega kraškega narečja. Ravno zaradi njegove neposredne bližine z notranjskim narečjem⁷ je opis tega govora še toliko pomembnejši, saj je lahko osnova za natančnejšo umestitev koprivskega govora v podskupino kraških govorov in za ugotovitev števila notranjskih prvin v tem krajevem govoru.

Preglednica 1: Vokalni sistem krajevnega govora Koprive med sosodnjimi govori (po Šekli 2009)

Izhodiščno splošnoslovensko		*ě	*ě-	*ō	*ō-	*ē	*ē-	*ē̄	*ē̄-	*ō̄	*ō̄-
beneško-kraška narečna ploskev		*ie	*ie	*uo	*ō	*ē	*ē	*ē̄	*ē̄	*ō̄	*ō̄
nadiško	Špeter	iē	iē	uō	o:	e:	e:	e:	e:	o:	o:
tersko	Subid	iē	iē	uō	o:	ē:	ē:	ē:	ē:	o:	o:
briško	Šmartno	iē	iē	uō	uō	e:	e:	a:	a:	o:	o:
banjško	Podlešče	iē	iē	uo	uo	iē:	iē:	iē:/a:	iē:/a:	o:	o:
kraško	Miren	i:ə	i:ə	u:ə	u:ə	i:ə	i:ə	i:ə/a:	i:ə/a:	u:ə	u:ə
kraško	Dornberk	i:ə	i:ə	u:ə	u:ə	i:ə	i:ə	i:ə	i:ə	u:ə	u:ə
kraško	Komen	iē:	iē:	u:	uō:	iē:	iē:	iē:	iē:	u:	u:
kraško	Kopriva	iē	iē	u	uə	iē	iē	iē	iē	uə	uə
dolenjska narečna ploskev		*ej	*ej	*ū	*uo	*ie	*ie	*ie	*ie	*uo	*uo
notranjsko	Hrušica	e:i	e:i	u:	uo	ie	ie	ie	ie	uo	uo

Vir: Šekli 2009, s podatki o Koprivi dopolnila Klara Šumenjak.

⁷ O notranjskem narečju gl. Škofic 2006.

Literatura

- Cossutta 2001 = Rada Cossutta, *Narečna podoba Križa pri Trstu*, Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 2001.
- Ivić idr. 1981 = Pavle Ivić idr., *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981.
- Logar 1993 = Tine Logar, *Slovenska narečja*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993.
- Logar 1996 = Tine Logar, *Dialektološke in jezikovno-zgodovinske razprave*, Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1996.
- Ramovš 1924 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 2: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924 (Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani, Dela I/2).
- Šekli 2008 = Matej Šekli, Naglasni sestav govora vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine v luči relativne kronologije slovenskih naglasnih pojavov, v: *Škrabčeva misel VI: zbornik s simpozija 2007*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2008, 19–36.
- Šekli 2009 = Matej Šekli, Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009, 291–318.
- Škofic 2006 = Jožica Škofic, Krajevni govor Dolnje Košane, v: *Dolnja Košana in okolica: študije, dokumentarna in literarna besedila*, ur. Marjan Dolgan, Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2006, 337–359.

Phonological characteristics of the Kopriva local dialect in the Karst region (SLA T110)

Summary

This article presents the phonological characteristics of the local dialect in the village of Kopriva in the Karst region (point 110 in the *Slovenian Linguistic Atlas*) in the form of phonological descriptions (i.e., including the phonological system, distribution, and origin of phonemes). The Kopriva local dialect is part of the Littoral dialect group; specifically, the Karst dialect, which is spoken in the western Karst region and in the lower Vipava Valley. To the east it borders the Inner Carniolan dialect, with the border only a few kilometers from Kopriva. This local dialect does not have pitch and length oppositions on accented syllables.

Some typical phonological changes in the Kopriva local dialect include the following: Sln. * \bar{e} , * \bar{e}^- > $i_{\bar{e}}$ (*m'li \bar{e} ko* 'milk', *'ci \bar{e} sta* 'road'), Sln. * \bar{o} > u (*'nuč* 'night', *'muč* 'power', *'bux* 'God'), Sln. * \bar{e} , * \bar{e}^- > $i_{\bar{e}}$ (*'li \bar{e} t* 'ice', *'zi \bar{e} le* 'cabbage'), Sln. * \bar{e} , * \bar{e}^- > $i_{\bar{e}}$ (*'pi \bar{e} tək* 'Friday', *'di \bar{e} tle* 'clover'), Sln. * \bar{o}^- > $u_{\bar{o}}$ (*'xu \bar{a} ja* 'walk'), Sln. * \bar{o} , * \bar{o}^- > $u_{\bar{o}}$ (*'kr \bar{u} ax* 'circle', *'ru \bar{a} b \bar{e} c* 'handkerchief', *'yu \bar{a} ba* 'mushroom'), *- \bar{o} > - \bar{o} (*m'li \bar{e} ko*

‘milk’, *lǐęto* ‘year’), *-ǫ > -u (acc. sg. *mizu* ‘table’, *lipu* ‘linden’) Sln. **ū*, **û*- > *y* (*lǐč* ‘light’, *myxa* ‘fly’), prothetic *u*- appears before initial *o*- and *o*- in the Kopriva local dialect *uayu* ‘corner’, *uob’lǐęka* ‘clothes’, *uakno* ‘window’, which also retains the original *j* before initial *i*- (*jǎyla* ‘needle’, *jǎyra* ‘play’). The consonant system is also characterized by the development of *g* > *γ* (*γ’vǎnt* ‘clothes’, *bla’yu* ‘fabric’).

A Circum-Pannonian Word-Prosodic Parallel: Paroxytonic Accent in the South-West Bohemian Dialect

Zbyněk Holub – Marc L. Greenberg

Cobiss: 1.01

Obpanonska prozodijska vzporednica na besedni ravni: paroksitoneza v jugozahodnem češkem narečju

Slavisti imajo češko-slovaška narečja v glavnem za področje, kjer prevladujejo konfiguracija ustaljenega iktusa (naglasa) v prvem besednem zlogu in nasprotja po kolikosti v katerem koli besednem zlogu. Znana izjema je šlezijsko narečje, ki ima podobno kot poljščina ustaljeni naglas na predzadnjem zlogu. Manj znano pa je stanje v jugozahodnem češkem narečju (Plzen, Češke Budějovice); to izkazuje »paroksitonični naglas«, ki je na prvi pogled podoben šlezijški konfiguraciji.

Ključne besede: besedna prozodija, češka narečje, slovenska narečja, tonemskost, praslovanska narečja

Slavists generally think of the Czecho-Slovak dialect area as having a word-prosody configuration of fixed word-initial stress with contrastive length possible in any syllable. A notable exception is the Silesian dialect area, which typically has the Polish configuration with fixed penultimate stress and no contrastive length. Much less familiar is a small area in SW Bohemia (Pilsen, České Budějovice and environs) with what has been termed “paroxytonic stress” and contrastive length, which at first blush may be considered akin to the Silesian configuration.

Keywords: word prosody, Bohemian dialects, Slovene dialects, pitch-accent systems, Proto-Slavic dialects

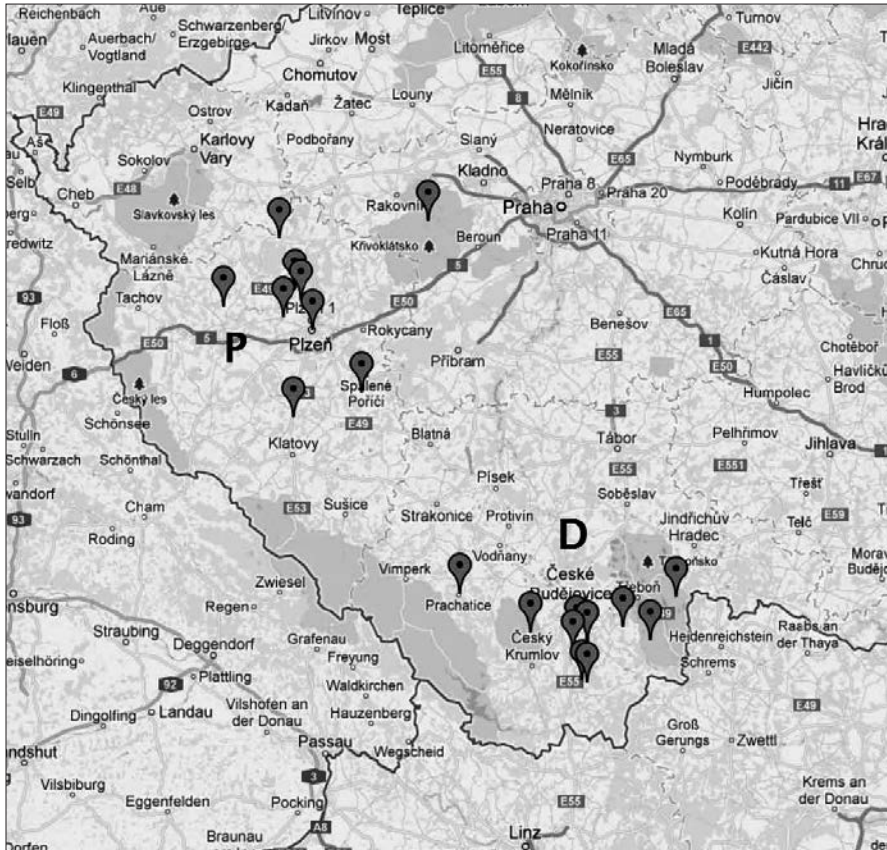
1 Introduction

The south-western subgroup of the Czech inter-dialect (SWC; in the narrow sense of Czech as “Bohemian,” in contrast to Moravian and Silesian) displays a number of phonological features that differentiate it from *obecná čeština* (OC) in such a way as to mark them with opposite values to the “expected” ones.¹ In the following we

¹ The authors have presented earlier versions of this work-in-progress at two meetings, the first being the Seventh Meeting of the Slavic Linguistics Society, August 2012, Lawrence, Kansas, USA and the second the Slovenski dialektološki posvet 2, ZRC SAZU, Ljubljana, November 2012. The authors are grateful to audience members at each of these meetings for fruitful discussion and the comments offered at each have been taken into account in

will make note of two subsets of SWC, marked provisionally with the letters P, D, where P = the “Pilsen group” (W) and D = the “Doudleby group.”² These localities are represented in Figure 1.

Figure 1. Areal of the phenomenon with southwestern Bohemian areas mentioned in the text. The two clusters are provisionally labeled: **P** = the Pilsen group (W) and **D** = the Doudleby group (S)

To note just a few peculiarities of the SWC type (including P, D), concerning matters of word- and, possibly, sentence-prosody, we adduce the following:

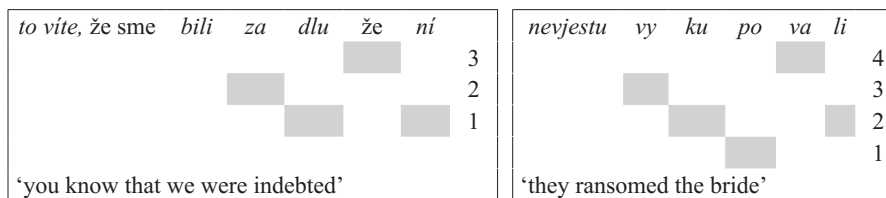
reworking this paper for publication. The division of labor in the paper is as follows: the fieldwork, grounding of the problem in the Czech dialectological literature, and questions raised about the nature and origin of the Pilsen/Doudleby-type prosodic peculiarities are the contribution of Zbyněk Holub; acoustic analyses of the material, using PRAAT phonetic-analysis software, and the attempt to explain the peculiarities and their origin are the contribution of Marc L. Greenberg.

² Doudleby is used as the emblematic point of reference for the group following the tradition in the relevant Czech dialectological literature; moreover, it is less cumbersome than referring repeatedly to “the environs of České Budějovice.”

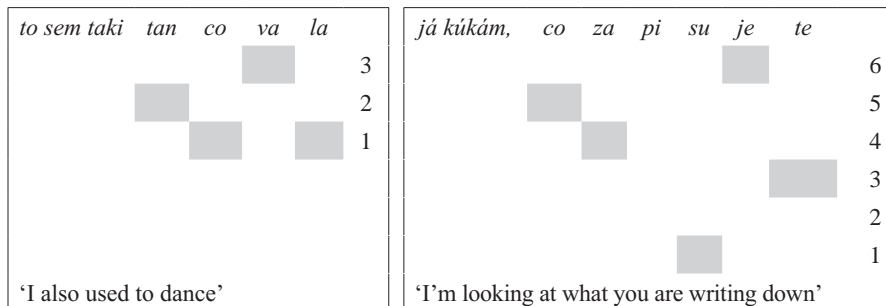
- A. Disyllabic AP “a” nouns of the type **plěva* ‘husk’, **ryba* ‘fish’ are reflected as long *plíva*, *rejba* vs. StCz *pleva*, *ryba* (Bělič 1972: 133, map 21; Balhar and Jančák 2006: 185; Holub 2011a: 7).
- B. Monosyllabic AP “a” nouns of the type **časъ* ‘time’ are often reflected as long, e.g., *čas* vs. StCz*čas*, including also the “metatonic” type in the gen. pl. **krávъ* ‘of cows’: *kráv* vs. StCz *krav* (Bělič 1972: 133, map 21).
- C. Monosyllabic AP “c” nouns of the type **sněgъ* ‘snow’ are often reflected as short *sněh* vs. StCz *sníh* (Bělič 1972: 133, map 21).
- D. In D and partially in P a secondary stress—the primary stress being, as in standard Czech in the first syllable—with a phonetic rising contour occurs in penultimate syllables, e.g., *u řezníka kramářka*, *že díby něco začal*, *že dostane tuplováňe* (Doudleby), where the rising contour is indicated by **bold-face type** (Havránek 1934: 116).
- E. In the literature P a word-level intonation with a rising pitch contour, “The Pilsen melody,” (*plzeňské zpívání*) occurs in both declarative and interrogative sentences in the focus position (usually the final part of an utterance) in the penultimate syllable. The characteristic rising sentence cadence, which not found in OČ cadences, is illustrated in the schematic diagram by Voráč in Figure 2 (Voráč 1955: 70; see also Petřík 1936a, 1936b).

Figure 2. “The Pilsen melody” (*plzeňské zpívání*), adapted from Voráč (1955: 70)

a. Sulislav, wife of a farmer (“*žena rolníka*”), age 84

b. Manětín area (L: Manětín, female tenant farmer, 86; R: Hvozď, female tenant farmer, 62)

³ Here Christian Stang’s well-known typology of the Proto-Slavic accentual paradigms is used as a point of departure with the following notation: AP = accentual paradigm;

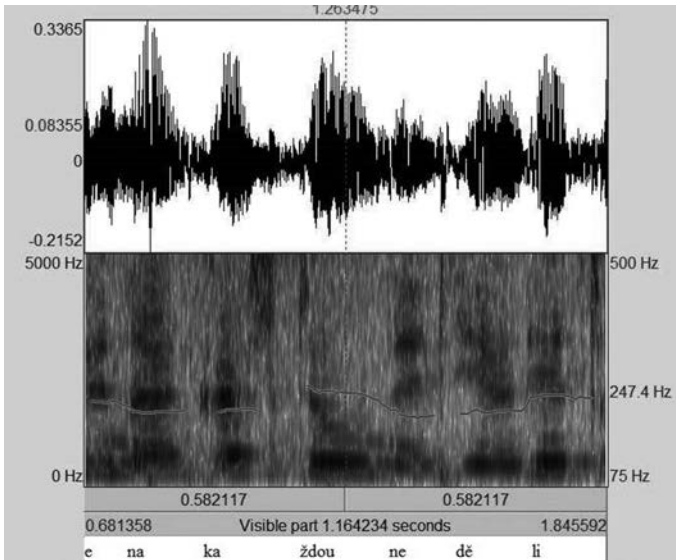
Voráč's stylization of the prosodic phenomenon, obviously conveying his perception, suggests the following: that the typical focus position (sentence/utterance-final position) is characterized by a cadence in which the penultimate syllable carries the pitch peak. In a four-syllable word (*Víte, že sme bili zadlužení; To sem taki tancov-ala*). Voráč requires three pitch levels to describe the countour, whereby the pitch of the first syllable of the last (focused) word begins in the middle of the range, drops to the low range in the second syllable, rises to the peak in the third (penultimate) and then drops to the low range in the final syllable. In five- (*Nevjestu vikupovali*) and six-syllable (*Já kúkám, co zapisujete*) focused words he requires four and six pitch levels, respectively. The commonality between the shorter longer words is that the antepenultimate syllable drops to the lowest pitch level in the schema, immediately followed by the penultimate syllable reaching the pitch peak; the pattern is better articulated in the longer words, whereby the pre-antepenultimate syllable manifests an additional level of pitch drop before reaching the lowest level in the antepenultima.

In the more southerly localities around Doudleby, the phenomenon is found more consistently at the word level in some 70–80% of bisyllabic words (Holub 2011a). We thus now turn to some examples from Holub's material and examine it using instrumental measurement that strike us as typical of the pattern. In Figures 3a and 3b we can observe the pitch contour as exemplified by two female speakers born in 1927 from the villages Smrhov (S of České Budějovice) and Borovany (SE of ČB). In figure 3a is an example of the pattern found in utterance medial (non-focus) position. Measurements were taken at key points in the utterance and are given in the table below the figure. They indicate a relative longer penultimate syllable /ka/, /dě/, even if the inherent vowel is phonemically short (as they are in this example). In both cases the penultimate syllable is lower in pitch than in the final syllable of each word. /ka/ shows a slight rising trend, though the overall effect is of a lower tone, following the slight rise in the previous syllable /na/. The penultimate syllable in the second word /dě/ has a falling-rising contour preceded by a lower pitch in the preceding syllable /ne/.

Figure 3b shows a trisyllabic word (*vodovod*) in focus position (end of the utterance) with the pattern showing the characteristics of the D-type contour. In this example, the pitch contour is indicated by the dotted line (blue in the original). In this example the penultimate and ultimate syllables are approximately equal, the final syllable typically being somewhat lengthened in utterance-final position. The antepenultimate syllable is slightly falling and lower than the penultimate syllable, which outlines a fairly steep rise, followed by a falling pitch in the ultimate syllable.

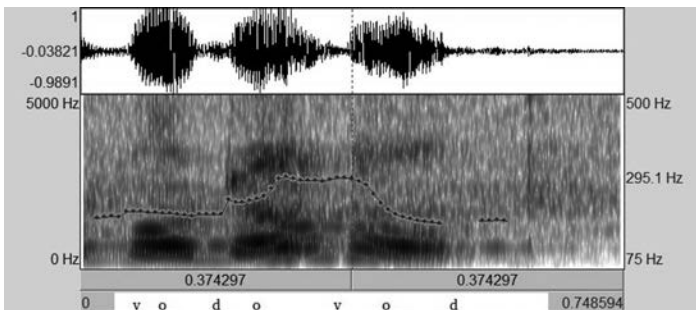
AP "a" = stem-stressed with "old-acute" stress type throughout the paradigm; AP "b" = desinence-stressed alternating with "neo-acute" on the pre-desinential syllable; AP "c" = mobile stressed, alternating between recessive "circumflex" (falling) stress on the stem and marginal end stress on the desinence.

Figure 3a. Example of rising pitch contour [na každou neděli]. Smrhov (S of České Budějovice), female b. 1927

	na	ka	ždou	ne	dě	li				
	beg. end		beg. end		beg. mid. end					
duration (sec)	.10	.12	.13	.10	.13	.09				
pitch (Hz)	215.8	213.2	215.4	257.3	243.6	203.0	214.6	211.4	214.7	214.7

Figure 3b. Example of rising pitch contour [vodovod] ‘water line’ in utterance-final position. Borovany (SE of České Budějovice), female b. 1927

	vo	do	vod				
	beg. end		beg. mid. end		beg. end		
duration (sec)	.09		.14		.14		
pitch (Hz)	213.0	205.1	237.9	257.2	294.3	290.2	188.7

In Figure 4 we notice the same phenomenon in two consecutive polysyllabic words, where the last one is in focus position [lampičkama] and shows clearly the same four characteristics as in Figure 2, though in this case the pitch peak is reached at the beginning of the penultimate syllable (ca. 250 Hz) and rises in the preceding, antepenultimate syllable (ca. 175–250 Hz). The preceding word [svířily] shows a more subtle variation, but again displays all four characteristics, including the pitch rise and fall (ca. 225–250–210 Hz).

Figure 4. Example of rising pitch contour [tag že sme svířili lampičkama] ‘so we lit our way with (kerosene) lamps’. Borovany (SE of České Budějovice; D type), female b. 1927

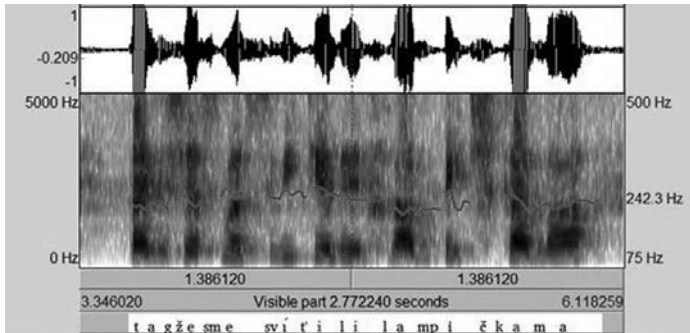
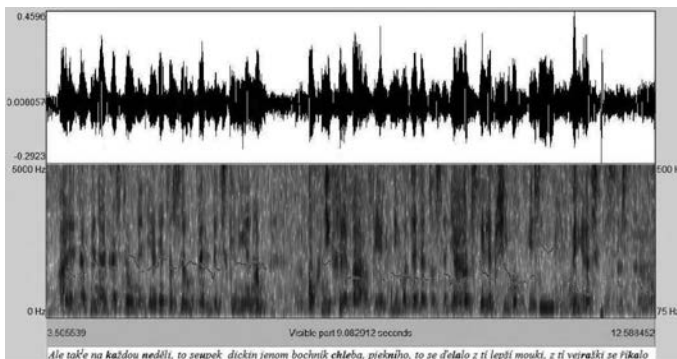

Figure 5 shows a pitch pattern in a larger context. Although it is more of a challenge to view the pitch contours, this utterance gives a better sense of the frequency of the pitch rise at the word level, since none of the words are in focus position. The stretch of text under examination describes a habit of baking a special sort of Sunday bread: “So in this way every Sunday, one would always just bake a loaf of bread, a nice one, this was done from the better flour, from the ‘vejražka’ as it was called) [...]” In this utterance the boldface syllables reflect the instances where the D type rising pitch occurs. These boldfaced syllables match with the lower and longer pitch

Figure 5. Example of pitch patterns in context. Smrhov (D type), female, b. 1927

troughs in the contour analysis in the lower half of the diagram, each of which is followed by a higher pitch in the final syllable of the same phonological word. Of note is that the clitic string *to se upek* ‘it was baked’ (this[neut.sg] [reflexive particle] bake-[l-participle.masc.sg.]) comprising a single word-like unit. Moreover, this contour is somewhat closer to Voráč’s schema in that it describes a lowering of tone before the rise, though in these instances it is the longer, penultimate syllable that is marked by the pitch trough.

To sum up the observations of both perception and measurement of the phenomenon thus far:

- amplitude is highest on the first (“stressed”) syllable
- pitch is usually lower and rises in the penultimate syllable
- duration is greatest in the penultimate syllable
- pitch either remains high or falls slightly in the final syllable

For two, three- or four-syllable words in SWC, carrying the P, D pitch movement, we can schematize the pattern as follows:

Two syllables	*HL.H
Three syllables	*HL.LH.H
Four syllables	*H.L.LH.H

2 Towards an explanation

In the existing literature there has hardly been any agreement about the explanation for these phenomena—not even whether they are archaic or innovative features, nor whether the appearance of the feature is a function of sentence intonation, word intonation, or whether it is functional (i.e., meaning-differentiating), until relatively recently, thanks to the work of Holub, who has demonstrated that the pattern is non-phonemic, but it is characteristic of word, rather than sentence prosody (Holub 2011a, 2011c, 2011b). Remaining to be explained is the source of this pattern. In this presentation we shall build on Holub’s observations and construct a framework to understand where the phenomenon fits into the picture typologically and, in a broader Slavic framework, diachronically.

The geography of this pattern is particularly striking. As is generally known, the “old acute” pitch-accent type in Czech is generally preserved as a long stress, as is evident from composite Map 134 of the ČJA, which shows that the western Bohemian dialects more consistently reflect length in disyllabic words of the type *žába* ‘toad’, *jáma* ‘pit’, *hrábě* ‘rake (farm implement)’ (see Figure 6). The pattern is the same for verbs with old-acute stress.

Figure 6. Reflexes of old-acute stressed words in Czech (Balhar and Jančák 2006, reproduced by permission)

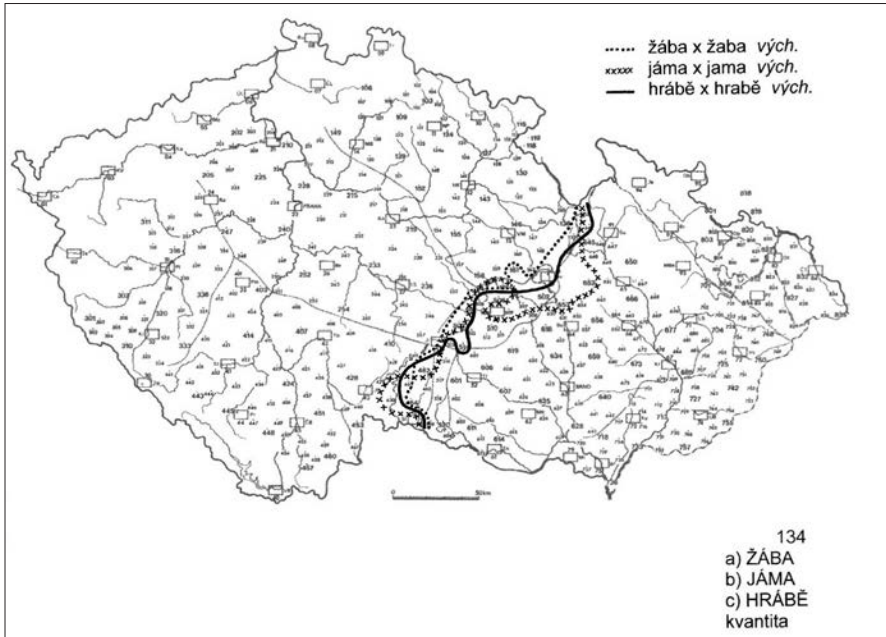
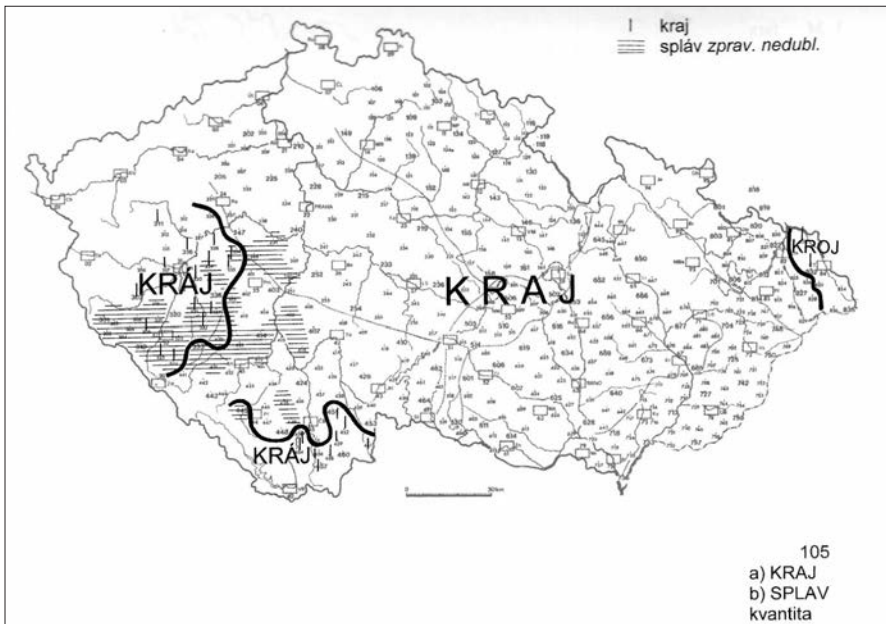

Figure 7. AP “a” monosyllables *kraj* ‘edge’, *pluh* ‘plow’ with anomalous length in SW Bohemia (Balhar and Jančák 2006, reproduced by permission)

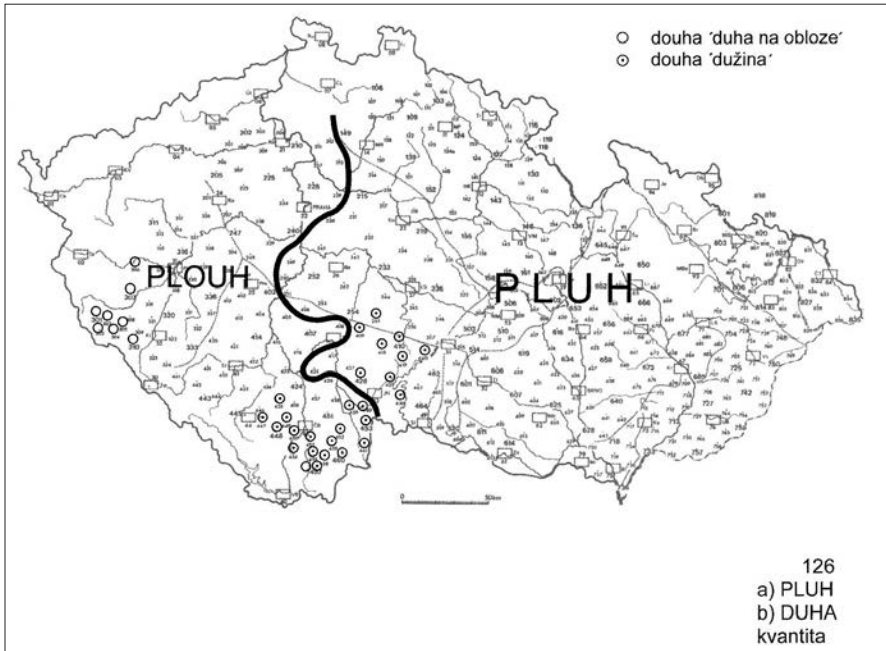
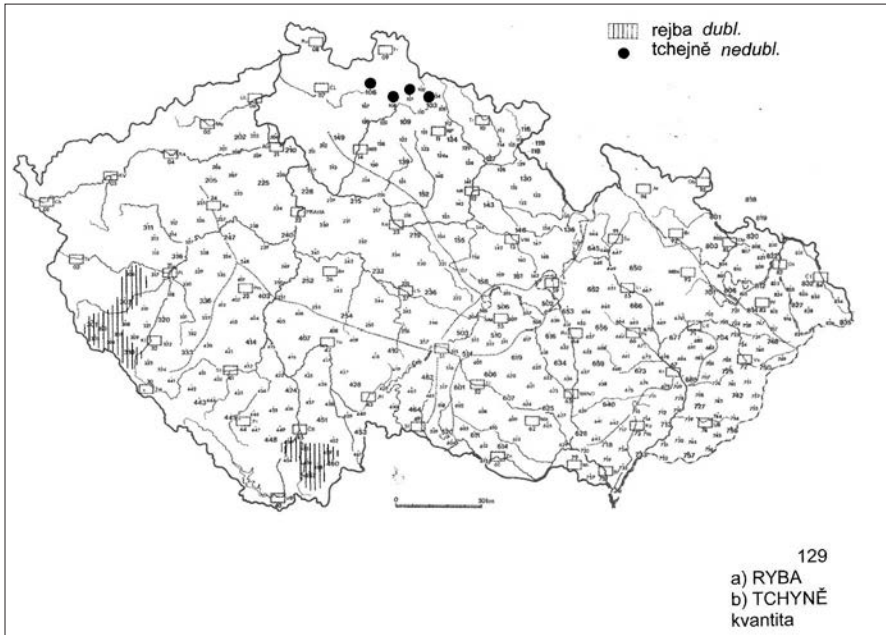

Figure 8. Old-acute reflex pattern for *rejba* (< *rýba*) vs. *ryba* ‘fish’, *tchyně* ‘mother-in-law’. Length in SW Bohemia (Balhar and Jančák 2006, reproduced by permission)

The following sketch is an attempt to explain how the Pilsen/Doudleby prosodic peculiarity arose. The investigation proceeds from the assumption that a pitch phenomenon is more easily explained as a retention rather than an innovation, though it is acknowledged that finding a pitch relic in an the Czecho-Slovak dialect complex is surprising, given that it is invariably treated as a system that has long since converted the Common Slavic pitch-accent system to one with fixed (phonetic) stress marking accentogenic words and contrastive length. For this reason we shall first examine the development of fixed-stress systems. The most comprehensive work on the origins of fixed stress in Slavic remains Baerman's *The Evolution of Fixed Stress in Slavic* (Baerman 1999). Let us first address some of his methodological principles. In this work he notes that we cannot directly observe the stage of transition between the complex pitch-accent system reconstructed for Common Slavic (and preserved in modified forms in Western South Slavic dialects) and the fixed-stress systems we observe in modern Slavic languages. He focuses on areas of transition in dialect systems corresponding to standard languages, which show transition between the inherited systems and the innovative fixed-stress systems. For this reason Baerman concentrates on three case studies: (a) Macedonian, where the standard language and much of the dialect area has fixed antepenultimate stress, but penultimate and initial stress are also attested; the eastern dialects of Macedonian, transitioning to Bulgarian, have free stress. (b) Kashubian, which has fixed initial stress in the South (as in Czech) and free stress in the North. (c) Carpathian Ukrainian dialects which have fixed penultimate stress in the western dialects, similar to neighboring Polish and Slovak dialects, and free stress in the east, transitioning to Ukrainian (Baerman 1999, ch. I, sec. 4). He finds that the tendency towards fixed stress has two motivating factors: (1) prosodic, and (2) morphological, which interact with one another. For our purposes, it suffices to focus on his overriding phonological principle, the Basic Accentuation Principle (BAP), which states that (already in Common Slavic) "Stress the leftmost accented vowel or, in the absence of accented vowels, the leftmost vowel." Of the case studies he examines, he finds that only in initial fixed-stress languages does the BAP apply phonologically as a default, that is, to southern Kashubian (Baerman 1999, Ch. I, sec. 2.1; Ch. V., sec. 1). The analysis can be extended to much of the Czech and Slovak speech territory, save for the transitional Czech-Polish dialect zone in Silesia and the Carpathian dialects transitioning between Slovak and Ukrainian. The Czech-Polish phenomenon, whereby penultimate stress prevails in some localities, may be assumed to be a function of relatively recent contact. Baerman did not take into account the SW Czech phenomenon.

In the following we shall extend Baerman's areal approach by taking into account the larger Slavic dialect context of the phenomenon under investigation in SW Czech. Following Holub's analysis, we can observe that the profile of the D-type (and perhaps to a lesser extent, P-type) contains both elements of canonical fixed initial stress (common to Czech, Slovak, S Kashubian, and Upper Sorbian), but also has at least superficial resemblance to pitch-accent systems found elsewhere in Slavic, notably in the South Slavic Slovene and BCS areas, albeit without the phonemic contrast typical in the areas that have continued to preserve

pitch-accent. Nevertheless, as we shall note, pitch-accent characteristics persist also in South Slavic systems that have lost pitch as a distinctive feature.

Slovene dialect patterns have preserved pitch-accent systems in such a way that at least one of the reconstructed rising stresses (most likely the “old acute” rising contour) is preserved (merging with the other source of rising pitch) and contrasts with the inherited falling tone (Greenberg 2000, 2003, 2007, 2008). In BCS, save for the innovative neo-štokavian type, pitch-accent has been preserved through a contrast of the “neo-acute” rising tone and the inherited falling tone. Here, the inherited “old acute” has been replaced by short-falling stress, which Greenberg has explained elsewhere as a result of the differential realization of glottalization (resulting in depressed/rising pitch) vs. a glottal stop; falling pitch with short stress (Greenberg 2007). The result is that, insofar as the pitch-accent contours differ (in addition to the distribution of them), the Slovene type has a relatively low pitch in the stressed syllable and the post-tonic syllable has a higher pitch. In BCS, the rising tone is characterized by a rise in the pitch movement in the stressed syllable and an equal high tone in the following syllable. The situation is sketched schematically in Figure 9:

Figure 9. Pitch-accent profiles in Slovene, BCS (* marks place of stress)
Slovene (standard, Upper Carniolan)

<i>kráva</i>	L*L.H	‘cow’	“old acute”
<i>dúša</i>	L*L.H	‘soul’	“neo-acute”
<i>gláva</i>	L*L.H	‘head’ nom. sg.	retraction from final stress
<i>glâvo</i>	H*L.L	‘head’ acc. sg.	“circumflex”

BCS (generalized Čakavian, Kajkavian, Posavian Štokavian)

<i>kráva</i>	H*L	“old acute”
<i>dúša</i>	L*H.H	“neo-acute”
<i>gláva</i>	L*H.H	retraction from final stress
<i>glâvu</i>	H*L.L	“circumflex”

Apart from these, we can observe unusual types, which we shall sketch in somewhat more detail. In Zilja Carinthian (Slovene, NW Carinthia, Austria) the pitch movement of the pitch-accent system is realized over the entire word. Thus, following Pronk’s schematization and data from Neweklowsky’s instrumental study, we find the following possibilities as in Figure 10:

Figure 10. Pitch-accent in Zilja Carinthian (Neweklowsky 1973: 218ff; Pronk 2009: 18–19)

<i>stári</i>	L*L.H	‘old’ masc. nom. pl.
<i>stâri</i>	H*H.L	‘old’ def. masc. nom. sg.
<i>méso</i>	L*.H	‘meat’
<i>rčémo</i>	L*L.H	‘we say’
<i>prèkwadi</i>	L*.L.H	‘purlins’
<i>žègnanega</i>	L*.L.H.H	‘of something blessed’

More pertinent to the issue at hand, however, is the loss of pitch distinctions. In a study by Lundberg and Priestly tone loss in the village of Selena Rožu (central Carinthian dialect, Austria). Here, tone loss proceeds through generations and progresses hierarchically, first in short-vowel syllables, next in monosyllables, and finally in posyllabic words. There are several issues of note:

- As in Zilja, pitch is diffused over the length of the word.
- Short-stressed syllables, which occur most frequently in final position, loses pitch contrasts most readily. This is reminiscent of Baerman’s observation that all of the mobile-stress-losing dialects he observed had as a commonality a ban on final stress (Baerman 1999: 131).
- Conservative systems (1–4) preserve relative height of the tonic and post-tonic syllable.
- Pitch-losing systems (informants 5, 7) have lost relative height in long-rising post-tonic syllables (the rising tone is manifested as high in the tonic and post-tonic syllable).
- In contexts where pitch is lost, it is phonetically slightly rising (21, 23).

Figure 11: Tone loss in Sele na Rožu (Lundberg and Priestly 2009: 24)

<i>Informant (1–6 oldest → youngest)</i>	<i>Realization</i>
1, 2, 3	CVCV: Relative Height of Tonic & Post Tonic CVC: Distinctive Contour Short: No Tonemic Oppositions
4	CVCV: Same as 1, 2, 3 CVC: No Tonemic Oppositions Short: No Tonemic Oppositions
5, 7	CVCV: LR – Both High, LF – Same as 1, 2, 3, 4 CVC: No Tonemic Oppositions Short: No Tonemic Oppositions
6	No Tonemic Oppositions

In another area of Slovene, the eastern region of Haloze (Pannonian dialect), Lundberg has noticed a type of pitch loss that has resulted in neutralization of pitch, yielding a stress and quantity system that is unusual with regard to other Slovene systems in that the neutralization has resolved in favor of *rising* pitch. Moreover, he notes that the pitch contour is similar to the rising pitch in neighboring Kajkavian dialects with pitch-accent systems (Lundberg 2001).

As Greenberg has demonstrated in (2007), the pitch contour of the rising stress in Slovene and Croatian dialects are indicative of the Proto-Slavic origins of the rising stress.

The relevant points are these:

- Old acute developed primarily on the basis of the loss of laryngeals, which developed into a glottal stop (following the theory in Kortlandt 1975).

- Glottal stops may subsequently be either preserved, lost, or yield glottalization (creaky voice, distributed throughout the syllable) in the syllables containing them.
- Where glottal stops are preserved as such, they universally yield short falling stress (the BCS and eastern Slovene *kráva* type). This parallels the Baltic situation, where glottal stops yield falling pitch.

Where glottal stops yield glottalization (creaky voice), this phonation type depresses the fundamental frequency in the accented syllable, leading to a low tone, followed by a post-tonic high tone. Moreover, glottalized or creaky-voiced phonated vowels are universally realized as relatively long. This is the pattern in the western and central (standard) Slovene *kráva* type (Kavitskaya 2002: 79; Greenberg 2007: 83–84).

- Rising tone from other sources (neo-acute) patterns differently: it is a rising tone realized in the tonic and post-tonic syllable. This is the Čakavian, Kajkavian *dúša* type.
- Western and central Slovene generalized the old acute type *kráva*, such that *dúša* follows (has merged with) the same pitch contour.
- Eastern Slovene and Western BCS (Čakavian, Kajkavian, Posavian Štokavian) have generalized the *dúša* type, but could not have merged it selectively with the *kráva* type in pitch-accent systems, since it never yielded a rising pitch.
- Eastern Slovene, however, was free to generalize the rising pitch contour in systems that lost pitch oppositions altogether.

The facts adduced above allow us to sketch the following working hypothesis. As was pointed out, we have no direct evidence for the transition between pitch-accent and fixed-stress + quantity systems, so we are limited to circumstantial evidence.

Given the facts sketched above, we can reconstruct the following scenario:

- In Bohemian dialects, as in Slovene, old-acute stress yielded glottalization in stressed syllables, which correlates with length and depressed pitch contour in the syllable.
- Pitch contour was generally lost in most areas of Czecho-Slovak, but retained longer in SWC.
- As functional load of pitch-accent decreased and fixed stress prevailed, the pitch-contour of the depressed/rising tone was generalized as a phonetic (non-contrastive) phenomenon, which co-occurs with vowel length (see Czech dialect maps, above).

In this way we have been able to enrich Baerman's analysis of the transition between Common Slavic pitch-accent to fixed stress by explaining an anomalous system in SW Bohemia. The matter is illuminating, because it shows a parallel, if not a direct connection to, the developments in Slovene dialects to which the area would naturally have been connected before language shift to German/Hungarian sundered the continuum between W and S Slavic.)

This hypothesis leaves some open questions. The first of these is a function of the analysis of data: we have still not analyzed enough data to be certain of what is statistically typical of the PD pitch phenomenon. The second is a question of the historical interpretation. Above we have operated on the assumption that the SWC phenomenon is a relic of a more widespread phenomenon (“glottalization”) in Bohemian. It is also possible that the founder population of the SWC dialects was of a different type than the rest of Bohemia. We hope to address these questions in subsequent studies.

References

- Baerman 1999 = Matthew Baerman, *The Evolution of Fixed Stress in Slavic*, München: Lincom Europa, 1999 (LINCOM studies in Slavic linguistics 15).
- Balhar – Jančák 2006 = Jan Balhar – Pavel Jančák, *Český jazykový atlas 5*, Prague: Academia – Ústav pro jazyk český AV ČR, 2006.
- Bělič 1972 = Jaromír Bělič, *Nástin české dialektologie*, Prague: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- Greenberg 2000 = Marc L. Greenberg, *A Historical Phonology of the Slovene Language: Historical Phonology of the Slavic Languages*, Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 2000 (Historical Phonology of the Slavic Languages 13).
- Greenberg 2003 = Marc L. Greenberg, “Word Prosody in Slovene from a Typological Perspective,” *Sprachtypologie und Universalienforschung (STUF)* no. 56 (3), 2003, 234–251.
- Greenberg 2007 = Marc L. Greenberg, “Phonetic Evidence for the Development of the ‘Acute’ Tone in Slavic,” in *Tones and Theories: Proceedings from the International Workshop on Balto-Slavic Accentuation*, edited by Mate Kapović – Ranko Matasović, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2007, 95–108.
- Greenberg 2008 = Marc L. Greenberg, *A Short Reference Grammar of Slovene*, München: Lincom Europa, 2008 (LINCOM studies in Slavic linguistics 30).
- Greenberg 2010 = Marc L. Greenberg, “Nova opisna slovnica ziljščine,” *Slavistična revija* 58 (4) (2010): 489–494.
- Havránek 1934 = Bohuslav Havránek, “Nářečí česká,” in *Jazyk*, edited by Oldřich Hujer, Prague: Sfinx, 1934, 84–218.
- Holub 2011a = Zbyněk Holub, “K problematice současného úzu paroxytonického přízvuku v mluvě západních a jižních Čech,” *Slavia Centralis* 4 (2) (2011), 5–31.
- Holub 2011b = Zbyněk Holub, “K problematice specifických prozodických poměrů v některých lokalitách západních a jižních Čech,” in *Viator Pilsnensis, neboli, Plzeňský poutník: literárnímu vědci Viktoru Viktorovi k sedmdesátinám*, Plzeň: Západočeská univerzita, 2011, 248–260.
- Holub 2011c = Zbyněk Holub, “Напряжение на предпоследнем слоге слова в южно- и западночешских говорах,” in *Русское слово: сборник научных*

- трудоѡ к юбилею декана филологического факультета Волгоградского государственного социально-педагогического университета Р. И. Кудряшовой 3, edited by E. И. Алешенко – E. В. Брысина – В. И. Супрун, Волгоград: Волгоградский государственный социально-педагогический университет, Филологический факультет, Кафедра общего и славяно-русского языкознания, 2011, 19–22.
- Kavitskaya 2002 = Darya Kavitskaya, *Compensatory Lengthening: Phonetics, Phonology, Diachrony*, New York – London: Routledge, 2002 (Outstanding Dissertations in Linguistics).
- Kortlandt 1975 = Frederik Kortlandt, *Slavic Accentuation*, Lisse: Peter de Ridder Press, 1975.
- Lundberg 2001 = Grant H. Lundberg, “Typology of Tone Loss in Haloze, Slovenia: an Acoustic and Autosegmental Analysis,” *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* no. 3 (2001), 169–189.
- Lundberg – Priestly 2009 = Grant H. Lundberg – Tom Priestly, “Pitch Opposition in Sele: Slovene Tone Loss in Austrian Carinthia,” *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* no. 7 (2009), 3–28.
- Neweklowsky 1973 = Gerhard Neweklowsky, *Slowenische Akzentstudien*, Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973 (Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung).
- Petřík 1936a = Stanislav Petřík, “O plzeňském ‚zpívání‘,” *Naše řeč* no. 20 (8) (1936), 196–201.
- Petřík 1936b = Stanislav Petřík, “O plzeňském ‚zpívání‘: Domažlice,” *Naše řeč* no. 20 (9) (1936), 221–223.
- Pronk 2009 = Tijmen Pronk, *The Slovene Dialect of Egg and Potschach in the Gailtal, Austria*, Amsterdam – New York: Rodopi, 2009 (Studies in Slavic and General Linguistics 36).
- Voráč 1955 = Jaroslav Voráč, *Česká nářečí jihozápadní: studie jazykově zeměpisná 1–2*, Prague: Československá akademie věd, 1955 (Česká nářečí 2).

Obpanonska prozodijska vzporednica na besedni ravni: paroksitoneza v jugozahodnem češkem narečju

Povzetek

V slavistiki velja češko-slovaški besednoprozodijski tip za konfiguracijo s stalnim naglasom na prvem besednem zlogu in možnost kolikostnega nasprotja v katerem koli zlogu besede. Znana izjema je šlezijško narečje, kjer prevladuje poljska zvrst s stalnim naglasom na predzadnjem zlogu (»paroksitonija«) brez kolikostnih nasprotij. Manj znana je naglasna podoba v dveh arealih v jugozahodnem češkem narečju (1: Plzen, 2: Doudleby pri Českých Budějovicah), kjer prevladuje »paroksitonija« ob stalnem naglasu na prvem zlogu in možno kolikostno nasprotje v naglašanih in nenaglašanih zlogih, ki se na prvi pogled zdi podobna šlezijški konfiguraciji. Na

osnovi nedavnih terenskih raziskav v jugozahodnem češkem narečju, ki jih je izvedel Zbyněk Holub, imamo o pojavu nove, natančnejše podatke. Čeprav se naglasna podoba jugozahodnega češkega narečja delno in na prvi pogled ujema s šlezijkim tipom, se v jugozahodni češčini ob kolikostnem nasprotju pojavlja tudi posebni tonski potek pri »naglasu« na predzadnjem zlogu. Namesto da bi povezali jugozahodno naglasno podobo s šlezijkim tipom, jo lahko upravičeno povežemo s konfiguracijo v ziljskem slovenskem narečju, vzporedne razvoje pa opazamo tudi drugod v slovenskih narečjih, kar se uvršča v celostno sliko razvoja naglasnih tipov v slovanskih jezikih. Možni potek razvoja v jugozahodni češčini in slovenščini se razčlenjuje v drugi polovici prispevka.

Naglasne značilnosti samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve v govoru vasi Dolnje in Gorenje Mraševo

Tanja Mirtič

Cobiss: 1.01

V članku so prikazane naglasnomestne, tonemske in kolikostne značilnosti samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve v govoru dolenjskih vasi Dolnje in Gorenje Mraševo. Naglasne značilnosti so predstavljene in obravnavane v okviru treh praslovanskih naglasnih tipov Christiana S. Stanga. Naveden je tudi nabor končnic moške *o*-jevske sklanjatve in predstavljen njihov izvor.

Ključne besede: moška *o*-jevska sklanjatev, naglasni tipi, dolenjsko narečje, Dolnje in Gorenje Mraševo

Accentual features of *o*-declension masculine nouns in the local dialects of Dolnje Mraševo and Gorenje Mraševo

This article presents the stress-position, tonemic, and quantitative features of masculine *o*-declension nouns in the Lower Carniolan local dialect of the villages of Dolnje Mraševo and Gorenje Mraševo. Accentual features are presented and examined within the context of the three Proto-Slavic accent paradigms determined by Christian S. Stang. A list of masculine *o*-declension endings is also provided together with an explanation of their origin.

Keywords: masculine *o*-declension, accent paradigms, Lower Carniolan dialect, Dolnje Mraševo, Gorenje Mraševo

0 Uvod

Namen prispevka¹ je prikazati in pojasniti naglasnomestne, kolikostne in tonemske značilnosti samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve v govoru vasi Dolnje in Gorenje Mraševo (v nadaljevanju: mraševski govor), ki spada v dolenjsko narečje dolenjske narečne skupine², in raziskati morebitno razlikovanje oz. sovpad odrazov posameznih praslovanskih naglasnih tipov. Kot *o*-jevski so obravnavani tudi samostalniki drugih praslovanskih neproduktivnih moških sklanjatev, ki so prešli v produktivno *o*-jevsko sklanjatev.

Najprej je podan nabor končnic moške *o*-jevske sklanjatve in naveden njihov izvor, temu pa sledi prikaz odražanja posameznega praslovanskega naglasnega tipa

¹ Pri pripravi prispevka sem se metodološko opirala na članka Šekli 2003; 2010.

² Opis govora vasi Dolnje in Gorenje Mraševo je predstavljen v Mirtič 2010.

v mraševskem govoru. Prikaz naglasnih značilnosti se omejuje na netvorjeno besedje. Poleg podedovanega besedja je navedeno tudi prevzeto in prikazano njuno vključevanje v podedovane naglasne vzorce.

1 Sklanjatev

1.1 Nabor končnic

Končnice so lahko naglašene ali nenaglašene. Naglašene končnice imajo kratki ali dolgi samoglasnik. Naglašene končnice s kratkim samoglasnikom nimajo tonemskih nasprotij, naglašene končnice z dolgim samoglasnikom so vedno cirkumflektirane.

$-\emptyset^1$	$-a$	$-\emptyset/-\partial/-i$	im./rod	$-\emptyset/-\partial/-i$	$-\partial m$
$-a$	$-\emptyset/-u$	$-\partial m/-\dot{e}:\dot{i}m$	$-a$	$-\partial x/-\dot{e}:\dot{i}x$	$-\partial m/-\dot{e}:\dot{i}m/-m\dot{i}:$
$-\partial/-i/-j\dot{e}:-j\dot{i}\dot{e}$	$-\emptyset/-u$	$-\partial m/-\dot{e}:\dot{i}m$	$-e/-i\dot{e}$	$-\partial x/-\dot{e}:\dot{i}x$	$-\partial m/-\dot{e}:\dot{i}m/-m\dot{i}:$

1.1.2 Nenaglašene končnice

$-\emptyset$	$-a$	$-\emptyset/-\partial/-i$	im./rod	$-\emptyset/-\partial/-i$	$-\partial m$
$-a$	$-\emptyset/-u$	$-\partial m$	$-a$	$-\partial x$	$-\partial m$
$-\partial/-i/-j\dot{e}$	$-\emptyset/-u$	$-\partial m$	$-e$	$-\partial x$	$-\partial m$

1.1.3 Naglašene končnice s kratkim samoglasnikom

$-\dot{a}$	${}^l a$	${}^l \partial$	im./rod	${}^l \partial$	${}^l \partial m$
${}^l a$	${}^l u$	${}^l \partial m$	${}^l a$	${}^l \partial x$	${}^l \partial m$
${}^l \partial$	${}^l u$	${}^l \partial m$	${}^l e$	${}^l \partial x$	${}^l \partial m$

1.1.4 Naglašene končnice z dolgim samoglasnikom

$-\dot{a}:$	$-\dot{a}:$	$--$	im./rod	$--$	$--$
$-\dot{a}:$	$-\dot{u}:$	$-\dot{e}:\dot{i}m$	$-\dot{a}:$	$-\dot{e}:\dot{i}x$	$-\dot{e}:\dot{i}m/-m\dot{i}:$
$-j\dot{i}\dot{e}$	$-\dot{u}:$	$-\dot{e}:\dot{i}m$	$-j\dot{i}\dot{e}$	$-\dot{e}:\dot{i}x$	$-\dot{e}:\dot{i}m/-m\dot{i}:$

1.2 Izvor končnic

Končnice samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v mraševskem govoru v večini sklonskih oblik nadaljujejo končnice praslovanske trde ali mehke moške o-jevske sklanjatve, v nekaterih sklonih pa je viden tudi vpliv i-jevske ali u-jevske praslovanske sklanjatve.

1.2.1 Ednina

Imenovalnik

V Ied se v vseh naglasnih tipih pojavlja ničta končnica, ki je lahko odraz nekdanje trde ali mehke moške o-jevske sklanjatve ($-\emptyset < \text{psl. } *-\text{b}/*-\text{b}$).

Rodilnik

V Red se pojavlja nenaglašena ali naglašena končnica *-a*, ki je lahko odraz trde ali mehke moške o-jevske sklanjatve (*-a* < psl. **-a*, *ʼ-a* < psl. **-ǎ*, *-ǎ*: < psl. **ŕ/ŕ-a*³). Pri samostalnikih končniškega naglasnega tipa ima naglašena končnica kratki samoglasnik (*pəʼsa*), pri samostalnikih mešanega naglasnega tipa pa dolgi cirkumflektirani samoglasnik (*zobǎ:*). V primerjavi s knjižno slovenščino, kjer se v Red pri nekaterih samostalnikih moškega spola dvojnično pojavlja vedno naglašena končnica *-ǔ:*,⁴ ki jo izvajamo iz praslovanskih *u*-debel, v mraševskem govoru (v do zdaj zbranem gradivu) tovrstne končnice ni (mr. *grǎ:t grǎ:da*, *gǔ:t gǔ:da*, *vrǎ:t vrǎ:ta*).

Dajalnik in mestnik

V Ded in Med se pojavljajo tri končnice: *-θ*, *-ə* in *-i*. Končnici *-ə* in *-θ* sta najverjetneje nastali s slabitvijo nenaglašene končnice *-i* (psl. **-i*), ki se je reducirala v *-ə* oz. *-θ* (*brǎ:t/brǎ:tə*). Končnica Ded in Med *-i* (*gǎ:ŋki*) je lahko prvotna mestniška končnica nekdanje mehke o-jevske sklanjatve in je nastala po križanju dajalnika z mestnikom (*-i* < psl. **-i*). Vzrok oblikovne zamenjave med dajalnikom in mestnikom je v zaimkih, od koder je prešla nalika najprej na pridevnike in nato še na samostalnike. V govorih, ki poznajo prehod nenaglašene *u* preko *ǔ* v *i*, pa bi obravnavana končnica lahko izhajala tudi iz končnice *-u* (Ramovš 1952: 39, 41; Smole 1994: 88).

Tožilnik

Samostalniki, ki poznajo kategorijo živosti ali podspol človeškosti, imajo v tožilniku roditeljsko končnico.⁵ Pri drugih samostalnikih je ohranjena prvotna tožilniška oblika, ki je enaka imenovalniški.

Orodnik

Orodniška končnica *-əm*, ki je vedno nenaglašena (*brǎ:təm*), je morda nastala nalikovno po zaimenski sklanjatvi (Oed *-əm*).

1.2.2 Dvojina

Imenovalnik in tožilnik

Končnica Idiv *-a*, ki lahko nadaljuje nekdanjo končnico trde ali mehke o-jevske sklanjatve, je lahko naglašena ali nenaglašena (*-a* < psl. **-a*, *ʼ-a* < psl. **-ǎ*, *-ǎ*: < psl. **ŕ/ŕ-a*). Naglašena se pojavlja pri samostalnikih mešanega in končniškega

³ Tovrstna oznaka nakazuje cirkumflektirano osnovo in končnico.

⁴ V knjižni slovenščini se tovrstna končnica pojavlja zlasti pri samostalnikih nekdanjih trdih osnov, saj je bila tudi nekdanja *u*-jevska sklanjatev trda (knj. sln. *gôd godû/gôda*, *grǎd gradû/grǎda*, *vrǎt vratû/vrǎta*). Samostalniki s končnico *-u* v roditeljski ednine so običajno v imenovalniku ednine enozložni in dolgo cirkumflektirani. Ker je bila velika večina samostalnikov praslovanske *u*-jevske sklanjatve dvozložnih in so pripadali praslovanskemu naglasnemu tipu *c*, je bil omogočen oblikovni stik z o-jevskim samostalnikom istega naglasnega tipa (Ramovš 1952: 38; Šekli 2003: 43).

⁵ Ied *ʼgət*, Red *gǎ:da*, Ted *gǎ:da*; Ied *šʼkof*, Red *škó:fa*, Ted *škó:fa*

naglasnega tipa (*zobà:*, *pə'sa*), medtem ko je pri drugih naglasnih tipih nenaglašena (*brá:ta*). Dvojina je oblikovno ohranjena samo v imenovalniku in tožilniku, preostale oblike so enake množinskim.

1.2.3 Množina

Imenovalnik

V Imn se sinhrono gledano pojavljajo štiri končnice: *-ə*, *-i*, *-jə* in *-jiə* (*grá:xə*, *grobu:vi*, *fá:ntjə*, *zobjiə*). Zgodovinska končnica za trdo in mehko o-jevsko sklanjatve je končnica *-i*, ki pa se pri nekaterih korenko naglašanih besedah reducira v polglasnik (*-i/-ə* < psl. **-i*). Končnica *-jə* je končnica nekdanje moške i-jevske sklanjatve (*-jə/-jə* < psl. **-bije*). Pri nekaterih tovrstnih samostalnkih se dvojnično pojavlja končnica *-i*, ki je najverjetneje nastala po asimilaciji (*je > i*) (Smole 1994: 97). Končnica *-jiə* (*-jiə* < psl. **Ŵ/Ŵ-bije*) je vedno naglašena in se pojavlja pri samostalnkih mešanega naglasnega tipa.

Rodilnik

V Rmn ohranjajo historično končnico nekdanje trde ali mehke o-jevske sklanjatve trije samostalniki mešanega naglasnega tipa (*lâ:s*, *mùpš*, *zùp*) in dva samostalnika nepremičnega naglasnega tipa (*otrù:k* in *kù:jn*) (*-∅* < psl. **-b/*-b*). Drugi samostalniki so v Rmn po onemlitvi redukcijskih vokalov prevzeli nekdanjo u-jevsko končnico **-ou̯b* (*brà:tu*; *-u* < psl. **-ou̯b*).

Dajalnik

V Dmn se pojavljata končnici *-əm* in *-è:im*. Končnica *-əm* (*brà:təm*) je lahko nastala po križanju dajalniške končnice *-om* in orodniške končnice *-i* (*> -im > -əm*). Možna je tudi posplošitev naglašene orodniške končnice *-mi:* (< psl. **-bmi/*-bmi*) v nenaglašen položaj in kasnejši upad *-i* – ob delovanju nalike po drugi ženski sklanjatvi, kjer je po upadu *-i* prišlo do izenačitve med dajalnikom in orodnikom množine. Mogoč je tudi vpliv pridevniških končnic na samostalniške, saj se s tem vzpostavi popolno ujemanje (Smole 1994: 88). Končnica *-è:im*, ki je vedno naglašena (*zobè:im*), je najverjetneje nastala pod vplivom Mmn. Sprva se je pojavila pri tistih samostalnkih, ki so imeli v Mmn končnico *-è:ix*. Tako pride do vpliva mestniškega samoglasnika na dajalniški (Ramovš 1952: 47).

Tožilnik

V Tmn se pojavljata končnici *-e* in *-iə*, ki odražata končnico nekdanje mehke o-jevske sklanjatve (*-e* < psl. **-e*, *-iə* < psl. **Ŵ/Ŵ-e*). Končnica *-iə*, ki je odraz stalnodolgega nosnika *e*, se pojavlja pri samostalnkih z mešanim naglasnim tipom (*zobiə*). Končnica *-e* pa se pojavlja pri samostalnkih nepremičnega in premičnega naglasnega tipa na osnovi ter samostalnkih končniškega naglasnega tipa (*brá:te*, *mədvé:iəde*, *pə'se*).

Mestnik

V Mmn se pojavljata končnici *-ax* in *-è:ix*. Končnico *-ax* (*brà:təx*) imajo korenko naglašeni samostalniki in najverjetneje predstavlja končnico nekdanje mehke

o-jevske sklanjatve, ki je pod vplivom moderne vokalne redukcije delno upadla (-ix > -ax). Nekaj samostalnikov pozna tudi končnico -è:ix (košè:ix), ki je vedno naglašena in odraža nekdanjo trdo o-jevsko končnico (-è:ix < psl. *-ěxъ).

Orodnik

V Omn se lahko pojavljajo tri končnice: -əm, -è:im in -mì. Končnico -mì: lahko izvajamo tako iz i-jevske kot u-jevske sklanjatve (-mì: < psl. *-ьmì/*-ьmì). Pojavlja se pri nekaj samostalnikih s cirkumflektirano osnovo in mešanim naglasnim tipom (zobmì:). Orodniška končnica -əm je lahko nastala na več načinov – tako kot množinska dajalniška končnica. Končnica -è:im je vedno naglašena in se v orodniku pojavlja samo pri enem samostalniku (volè:im). Najverjetneje je nastala pod vplivom dajalniške vedno naglašene končnice -è:im.

2 Praslovanski naglasni tipi

Naglasne značilnosti samostalnikov moške o-jevske sklanjatve bodo predstavljene v okviru treh praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov Christiana S. Stanga: (a) praslovanskega oblikotvornega naglasnega tipa a, za katerega je značilno nepremično naglasno mesto na osnovi in staroakutski tonem v vseh sklonskih oblikah; (b) praslovanskega oblikotvornega naglasnega tipa b, za katerega je značilno nepremično naglasno mesto na prvem/edinem zlogu končnice, pri čemer prihaja do naglasnega umika na prednaglasni zlog in nastanka novega akuta na dolžini ali kračini in (c) praslovanskega oblikotvornega naglasnega tipa c, za katerega je značilno polarizirano premično naglasno mesto (Stang 1957: 56–99).⁶

3 Odrzi praslovanskega naglasnega tipa a

3.1 Naglasni tip b'rət brá:ta

b'rət	brá:ta	brà:t/brà:tə	b'rət	pər brà:t/brà:tə	z brá:təm
brá:ta	brà:tu	brà:təm	brá:ta	pər brà:təx	z brà:təm
brá:tjə/brá:tə	brà:tu	brà:təm	brá:te	pər brà:təx	z brà:təm

Samostalniki naglasnega tipa b'rət brá:ta imajo v vseh sklonskih oblikah stalno naglasno mesto na osnovi. Enozložna oblika ima v imenovalniku ednine kratki samoglasnik, v odvisnih sklonih pa pride do kakovostne in kolikostne premene naglašene samoglasnika. Dolgi cirkumfleks v rodilniku, mestniku in orodniku množine je odraz popraslovanskega novega cirkumfleksa (Rmn *brătъ, Mmn *brătěxъ, Omn *brătŷ). Cirkumfleksni tonem v mestniku ednine je najverjetneje

⁶ Sledi praslovanskega naglasnega tip d moskovske naglasoslovne šole v govoru niso vidne, saj je prišlo do sovpadanja praslovanskega naglasnega tipa d s praslovanskim naglasnim tipom c (mr. rù:k rù:ga, mù:st mù:sta).

nastal nalikovno po mestniku množine.⁷ Posebnost v primerjavi s knjižno slovenščino predstavljajo dajalniške oblike, ki so v knjižni slovenščini akutirane, v mraševskem govoru pa cirkumfektirane, kar je verjetno nastalo po naliki na mestniške cirkumfektirane oblike. Orodniške oblike so oblikovno enake v vseh treh številih, med seboj se ločijo le v tonemu.⁸

Po tipu *b'rət brá:ta* (psl. *brátrъ *brátra (a)) se sklanjajo samostalniki nekdanjega praslovanskega naglasnega tipa a: 'čās čá:sa, 'dəm dí:ma, 'gət gá:da, g'rəx grá:xa, 'kəp kú:pa, k'ləšč klá:šča 'klòp', k'rəx krú:xa, 'ləs lá:za, m'rəs mrá:za, p'rək prá:ga, 'rək rá:ka in prevzote besedje 'fənt fá:nta, 'gəŋk gá:ŋka, g'ləš glá:ža, 'gəlt glí:da 'sklep', g'məx gmá:xa 'mir', g'rənt grú:nta, g'vənt gvá:nta, k'rəmp krá:mpa, 'ləft lú:fta 'zrak', 'pənt pá:nta, p'ləc plá:ca, š'kəf šká:fa, š'tənf štú:nfa, š'tənt štá:nta 'stojnica; del kozolca', š'tək štú:ka 'nadstropje; vinogradniška terasa', š'təx ští:xa 'skupek kart, ki jih vzame igralec z najmočnejšo karto', š'təl ští:la 'držaj pri orodju', š'tək štrí:ka, 'təč tí:ča, 'vəmp vá:mpa, ž'məx žmá:xa 'okus'. Po tem tipu se sklanja tudi samostalnik 'məš mí:ša (psl. *mýšъ *mýši, knj. sln. miš míši),⁹ ki je spremenil sklanjatev, samostalnik 'bək bí:ka (psl. *bykъ *byká), ki je nekdanj pripadal praslovanskemu naglasnemu tipu b, in samostalnik z'rək zrá:ka (psl. *zōrkъ *zōrka), ki je spadal v praslovanski naglasni tip c.

Pri nekaterih samostalnikih (najpogosteje pri tistih, ki se končujejo na mehkonobni zapornik ali pripornik) se v dajalniku in mestniku ednine dvojnično pojavlja končnica -i (gà:ŋki, krù:xi, prá:gi, štrí:ki). V imenovalniku množine se pri nekaj samostalnikih pojavlja samo reducirana končnica -ə (grá:xə, klá:ščə, krá:mpə, mí:šə, tí:čə, rá:kə), veliko samostalnikov tega naglasnega tipa pa v imenovalniku množine izkazuje tako končnico -ə kot tudi deloma reducirano nekdanjo moško i-jevsko končnico -je (fá:ntje/fá:ntə, gá:dje/gá:də, glá:žje/glá:žə, glí:dje/glí:də, šká:fje/šká:fə, štá:ntje/štá:ntə, štú:nje/štú:nfə, vá:mpje/vá:mpə).

3.2 Naglasni tip *mjá:dvət mədvé:ida*

<i>mjá:dvət</i>	<i>mədvé:ida</i>	<i>mədvè:ida</i>	<i>mədvé:ida</i>	<i>pər mədvè:ida</i>	<i>z mədvé:ida</i>
<i>mədvé:ida</i>	<i>mədvè:idu</i>	<i>mədvè:ida</i>	<i>mədvé:ida</i>	<i>pər mədvè:ida</i>	<i>z mədvé:ida</i>
<i>mədvé:ida</i>	<i>mədvè:idu</i>	<i>mədvè:ida</i>	<i>mədvé:ide</i>	<i>pər mədvè:ida</i>	<i>z mədvé:ida</i>

Samostalniki naglasnega tipa *mjá:dvət mədvé:ida* poznajo premični naglas na osnovi. Po tem naglasnem tipu se sklanjajo praslovanski trizložni samostalniki naglasnega tipa a, pri katerih pride v imenovalniku ednine do umika na prednaglasno dolžino ali kračino. Od naglasnega vzorca *'brət brá:ta* se ta naglasni tip razlikuje

⁷ Rigler je povezoval izgubo metatonije v mestniku ednine knjižne slovenščine s stopnjo upada končnice. Ko govornici v mestniku ednine sicer reducirani končnici dodajo končnico -u, v tem sklonu več ne spremenijo akuta v cirkumfleks. Drugače pa je pri tistih govornicah knjižnega jezika, ki v svojem narečju končnico reducirajo samo do polglasnika (*brá:tə*) (in s tem v knjižnem jeziku ne spremenijo števila zlogov). Ti govornici metatonijo običajno ohranijo (Rigler 1968: 197).

⁸ Podobno tudi v vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru (gl. Smole 1994: 28–37).

⁹ Prehod v o-jevsko sklanjatev se je najverjetneje zgodil zaradi enakih edninskih imenovalniških oblik – *kost* : *mož* (Ramovš 1952: 67).

zgolj v oblikah, kjer je diahrono gledano prišlo do naglasnega umika na prednaglasno dolžino ali kračino.

Po tipu *mjá:dvət mǎdvé:ida* (psl. **medvědb* **medvěda* (a)) se sklanjajo in naglašujejo še samostalniki *já:čmǎn jǎčmiěna*, *já:lǎn jǎliěna*, *já:rmǎn jǎrmiěna*, *já:zǎk jǎzi:kǎ*, *ó:rǎx/ó:rx oré:ixa*, *pǎtjá:lǎn pǎtǎli:na*, *pjá:lǎn pǎli:na*, *plá:mǎn plǎmiěna*, *prá:šǎč práši:ča*, *só:sǎt sosé:ida*, *tré:ibǎx tǎrbú:xa* in prevzeti samostalniki *čjá:sar čǎsǎ:rja*, *kó:stǎj kostǎ:ja* in *pjá:xar pǎxǎ:ra*.

Del samostalnikov tega naglasnega tipa ima v imenovalniku množine končnico *-je* (*jǎliěnje*, *pǎtǎli:nje*, *sosé:ǎdje*), nekaj pa jih izkazuje končnico *-ǎ* (*jǎzi:kǎ*, *oré:ixa*, *pǎxǎ:rǎ*, *plǎmiěna*). V primerjavi s tipom *'brǎt brǎ:ta* je popolni upad končnice v dajalniku in mestniku ednine redkejši, pojavi se le v nekaj primerih (*jǎčmiěn*, *jǎrmiěn*), pri nekaj samostalnikih pa je dvojnično možna tudi končnica *-i* (*jǎzi:ki*, *oré:ixi*).

4 Odrzi praslovanskega naglasnega tipa b

4.1 Naglasni tip *grè:ix gré:ixa*

<i>grè:ix</i>	<i>gré:ixa</i>	<i>gré:ixǎ</i>	<i>grè:ix</i>	<i>pǎr gré:ixǎ</i>	<i>z gré:ixǎm</i>
<i>gré:ixa</i>	<i>grè:ixu</i>	<i>gré:ixǎm</i>	<i>gré:ixa</i>	<i>pǎr grè:ixǎx</i>	<i>z grè:ixǎm</i>
<i>gré:ixǎ</i>	<i>grè:ixu</i>	<i>gré:ixǎm</i>	<i>gré:ixe</i>	<i>pǎr grè:ixǎx</i>	<i>z grè:ixǎm</i>

Praslovanski samostalniki z dolgim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu so v mraševskem govoru zaradi nevtralizacije tonemskih nasprotij v izvorno zadnjih besednih zlogih v imenovalniku (in tožilniku) ednine cirkumflektirani. Cirkumfleksni tonem v rodilniku, mestniku in orodniku množine je nastal nalikovno po naglasnem tipu *b'ǎt brǎ:ta*. V primerjavi z omenjenim tipom se cirkumfleksni tonem v naglasnem tipu *grè:ix gré:ixa* v dajalniških oblikah pojavi redko in zgolj v predložni rabi.

Po naglasnem tipu *grè:ix gré:ixa* (psl. **grěxb* **grěxa* (b)) se sklanjajo še *xri:p xri:ba*, *klú:č klú:ča* in prevzeto besedje *krǎ:l krǎ:la*, *kri:š kri:ža*, *mǎ:j má:ja* in *pǎ:r pá:ra*.

V imenovalniku množine se pojavlja zgolj reducirana končnica *-ǎ*, v dajalniku in mestniku ednine pa se pri samostalniku *grè:ix* dvojnično pojavlja tudi končnica *-i*.

Podobno kot *grè:ix gré:ixa* se naglašujejo tudi samostalniki naglasnega tipa *mrǎ:mor mrǎ:morja*, po katerem se sklanjajo v praslovanščini trizložni samostalniki z naglasom na predzadnjem zlogu osnove, ki so spadali k nekdanjemu praslovanskemu naglasnemu tipu a. Od tipa *grè:ix gré:ixa* se razlikujejo zgolj v oblikah, kjer prihaja v tipu *grè:ix gré:ixa* do tonemske nevtralizacije. Po tem tipu se naglašuje še prevzeto besedje *ǎ:jmar ǎ:jmarja*, *cǎ:gar cǎ:garja*, *jǎvor já:vorja*, *miěžnar miěžnarja*, *tǎ:bǎrxar tǎ:bǎrxarja*, *trǎ:xtor trǎ:xtorja*. V ta tip se vključujejo tudi samostalniki, ki v odvisnih sklonih osnovo podaljšujejo s soglasnikom *-n*: *krǎ:ncǎl krǎ:ncǎlna*, *nǎ:gǎl nǎ:gǎlna*, *pǎ:rkǎl pǎ:rkǎlna* in *riěmǎl riěmǎlna*.

4.2 Naglasni tip 'koš kó:ša

Praslovanski samostalniki s kratkim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu se naglašujejo po naglasnem tipu 'koš kó:ša, ki se razlikuje od naglasnega tipa b'rət brá:ta zgolj v imenovalniški obliki, saj tip 'koš kó:ša izkazuje le kolikostno spremeno. Po tipu 'koš kó:ša (psl. *kos'ḃ *kos'á (b)) se sklanjajo in naglašujejo še samostalniki 'bop bó:ba, c'mok cmó:ka, d'gor dgó:ra, g'rop gró:ba, 'kou kó:la, 'mol/mou, mó:la, 'pot pó:da, s'tou stó:la, s'trop stró:pa in 'vou vó:la. V ta naglasni tip se vključuje tudi prevzeto besedje 'cof có:fa, c'vek cvé:ka, g'roš gró:ša, k'nof knó:fa, k'rof kró:fa, 'mošt mó:šta, p'lex plá:xa, p'lox pló:xa, š'kof škó:fa, š'tok štó:ka in št'rok štró:ka 'koruzni storž'. Pri samostalniku š'pex špjá:xa prihaja tudi do kakovostne spremene.

Samostalniki 'koš, 'kou, s'tou in 'vou imajo v dajalniku množine dvojnično obliko košè:im, kolè:im, stolè:im in volè:im, v mestniku množine pa dvojnico košè:ix, kolè:ix, stolè:ix in volè:ix, ki je v knjižni slovenščini akutirana, v mraševskem govoru pa zaradi nevtralizacije tonemskih nasprotij v izvorno zadnjih ali edinih besednih zlogih cirkumfektirana. Prav tako imajo navedeni samostalniki v rodilniku množine dvojnice z dolgo cirkumfektirano končnico ù: (košù:, kolù:, stolù: in volù:), ki predstavlja končnico nekdanje u-jevske sklanjatve (*-ovḃ). Samostalnik 'vou ima tudi v orodniku množine posebno končnico -è:im (volè:im), ki je najverjetneje nastala pod vplivom dajalniških oblik.

Po tem tipu se sklanjata tudi samostalnika ot'rok in 'koj, ki ohranjata brezkončniški rodilnik množine otrù:k in kù:jn. Obliki izkazujeta refleks zgodaj podaljšanega novoakutiranega o, ki je nastal po naglasnem umika s praslovanskega polglasnika v šibkem položaju (psl. *otròkḃ < *otrokḃ, psl. *kònb < *końb). Refleks zgodaj podaljšanega novoakutiranega o se je v obravnavanem govoru izenačil z refleksom dolgega cirkumfektiranega o. Samostalnik ot'rok ima posebno obliko še v mestniku množine, ki prav tako odraža praslovanski novi akut na kračini (Mmn otrú:cax < psl. *otròcěxḃ < *otrocěxḃ).

Samostalniki g'rop, s'trop in 'vou v dvojini in množini dvojnično izkazujejo podaljšavo osnove z morfemom -ov (grobù:va, grobù:vi, stropù:va, stropù:vi, volù:va, volù:vi). V dvojini je pogostna tudi nepodaljšana oblika. Morfem -ov je prvina nekdanje u-jevske sklanjatve (*-oue). V oblikah grobù:vi, stropù:vi in volù:vi je prišlo do kontaminacije nekdanje u-jevske prvine *-oue in o-jevske končnice -i ali pa se je iz u-jevske sklanjatve v o-jevsko posplošila končnica za rodilnik množine *-ouvḃ, na katero se je naplastila o-jevsko končnica. Pri oblikah grobù:va, stropù:va in volù:va pa pride do združitve morfema *-oue z dvojnisko končnico -a (Ramovš 1952: 44; Šekli 2003: 43–44).

4.3 Naglasni tip 'pəs pə'sa

'pəs	pə'sa	pə'sə	pə'sa	pər pə'sə	s pə'səm
pə'sa	pə'su	pə'səm	pə'sa	pər pə'səx	s pə'səm
pə'sə	pə'su	pə'səm	pə'se	pər pə'səx	s pə'səm

Po tipu mr. 'pəs pə'sa (psl. *pḃsḃ *pḃsá (b)) se v mraševskem govoru naglašuje tudi samostalnik 'dəš dəž'ja (psl. *dḃžd'ḃ *dḃžd'á (b)). Pri samostalniku 'pəs pə'sa in 'dəš dəž'ja je razvojno gledano polglasnik v imenovalniku ednine pričakovan, v

odvisnih sklonih pa je prišlo do posplošitve polglasnika iz imenovalniške oblike (Šekli 2003: 40).

Po tem naglasnem tipu se sklanjajo tudi v praslovanščini dvozložni ali trizložni samostalniki z obstojnim polglasnikom v prvem in neobstoječim polglasnikom v drugem zlogu osnove: *bə'zək bəs'ka*, *čə'bər čəb'ra*, *xə'bat xəp'ta*, *stə'bər stəb'ra*. Pri samostalniku *bə'zək bəs'ka* se v dajalniku in mestniku ednine dvojnično pojavlja končnica *-i*.

5 Odrazi praslovanskega naglasnega tipa c

5.1 Naglasni tip *zùɔp zobà:*

<i>zùɔp</i>	<i>zobà:</i>	<i>zùɔbə/zùɔp</i>	<i>zùɔp</i>	<i>pər zùɔbə/zùɔp</i>	<i>z zùɔbəm</i>
<i>zobà:</i>	<i>zùɔp</i>	<i>zobè:im</i>	<i>zobà:</i>	<i>pər zobè:ix</i>	<i>z zobmì:</i>
<i>zobjè</i>	<i>zùɔp</i>	<i>zobè:im</i>	<i>zobjè</i>	<i>pər zobè:ix</i>	<i>z zobmì:</i>

V roditeljskem ednine, imenovalniku in tožilniku dvojine ter imenovalniku in tožilniku množine je naglas na končnici povezan s splošnoslovenskim pomikom praslovanskega starega cirkumfleksa v slovenskih dvo- in večzložnicah (psl. **zǫbь *zǫba* > knj. sln. *zǫb zobà*). V roditeljskem, dajalniku in mestniku množine pride do umika naglasa s končnega polglasnika in nastanka novega akuta. Novi akut v roditeljskem in mestniku množine izpričuje knjižna slovenščina, v mraševskem govoru pa je zaradi nevtralizacije tonemskih nasprotij v zadnjih zlogih nastal cirkumfleksni tonem. V dajalniku množine bi prav tako pričakovali akut, vendar imamo tako v knjižni slovenščini kot v mraševskem govoru cirkumfleksni tonem, kar je lahko nastalo nalikovno po sklonih s cirkumfleksom (najverjetneje po imenovalniku in tožilniku množine) ali po naglasnem tipu *b'rət brá:ta*.

Po naglasnem tipu *zùɔp zobà:* (psl. **zǫbь *zǫba* (c)) se naglašuje še samostalni *mù:š možà:*, v ednini pa tudi samostalniki *bù:x bogà:*, *dù:x duxà:*, *gnù:j gnojà:*, *liet ledà:*, *mìet mèdà:*, *mù:st mostà:*, *snè:ik snegà:*, *svè:it svètà:*. Samostalniki *bù:x* in *snè:ik* imata v dajalniku in mestniku dvojnično končnico *-i*. Samostalniki *bù:x*, *mù:st* in *svè:it* v množini podaljšujejo osnovo z morfemom *-ov*. V dvojini so pogostnejše oblike brez podaljšave osnove. Po naglasnem tipu *zùɔp zobà:* se sklanja in naglašuje tudi samostalni *là:s*. Njegov pregibnostno-naglasni vzorec se razlikuje od vzorca *zùɔp zobà:* zgolj v roditeljskem ednine in imenovalniku ter tožilniku dvojine, kjer se naglas nahaja na korenu besede. Tovrstni naglas je najverjetneje nastal nalikovno po predložnih zvezah, kjer je naglas na osnovi besede (*za là:se*).

5.2 Naglasni tip *kù:s kù:sa*

<i>kù:s</i>	<i>kù:sa</i>	<i>kù:sə</i>	<i>kù:sa</i>	<i>pər kù:sə</i>	<i>s kù:səm</i>
<i>kù:sa</i>	<i>kù:su</i>	<i>kù:səm</i>	<i>kù:sa</i>	<i>pər kù:səx</i>	<i>s kù:səm</i>
<i>kù:sə</i>	<i>kù:su</i>	<i>kù:səm</i>	<i>kù:se</i>	<i>pər kù:səx</i>	<i>s kù:səm</i>

Veliko dvozložnih samostalnikov nekdanjega praslovanskega naglasnega tipa c je posplošilo naglas na edinem zlogu cirkumfektirane osnove. V roditeljskem ednine je bila končnica prvotno naglašena in šele po ponovnem umiku naglasa drugotno nenaglašena (psl. **kǫsь *kǫsa* ≥ mr. *kù:s kù:sa*).

Po tipu *kù:s kù:sa* (psl. **kōsъ *kōsa* (c)) se sklanjajo še samostalniki *jè:js jè:iza, klà:s klà:sa, klù:n klù:na, krù:ok krù:oga, lì:st lì:sta, lù:j lù:ja, nù:xt nù:xta, prà:x prà:xa, sù:ot sù:oda, znù:j znù:ja* in prevzeto besedje *drà:t drà:ta, fà:r fà:ra, glà:js glà:jsa* 'tir', *krè:ik krè:iga, lù:on lù:ona, lù:mp lù:mpa, pù:op pù:oba, šì:xt šì:xta, tà:l/tà:jl tà:la/tà:yla* 'gozdna parcela' in *zù:os zù:osa*. Po tem tipu se naglašujeta tudi samostalnika praslovanskega naglasnega tipa b z dolgim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu *xrà:st xrà:sta* in *plà:šč plà:šča*, kjer je najverjetneje prišlo do posplošitve cirkumfleksnega tonema iz imenovalniške oblike v oblike z glasovno izraženo končnico. Popolnoma upadla končnica v dajalniku in mestniku ednine (-*a* > -*∅*) je redka, običajnejša je končnica -*a*. Pri samostalnikih *krù:ok, plù:k, prà:x* in *šì:xt* se dvojnično pojavlja končnica -*i*. Samostalniki *fà:r, lùmp* in *pù:op* imajo v imenovalniku množine nekdanjo *i*-jevsko končnico -*je* (*fà:rje, lù:mpje, pù:opje*).

Samostalniki *brè:ik brè:iga, brù:t brù:da, cvè:it cvè:ita, dù:m dù:ma, glà:s glà:sa, grà:t grà:da, gù:t gù:da, krè:is krè:isa, lè:is lè:isa, mà:x mà:xa, mè:ix mè:ixa, nù:s nù:sa, rù:t rù:da, sì:n sì:na, ù:s ù:za* 'voz', *vò:uk vò:uka, vrà:t vrà:ta, zì:t zì:da* in prevzeti samostalnik *trà:m trà:ma* se v ednini sklanjajo in naglašujejo tako kot samostalnik *kù:s kù:sa*, v množini pa lahko podaljšujejo osnovo z morfemom -*ov* (*bregù:vi, brodù:vi, cvetù:vi, domù:vi, gradù:vi, godù:vi, kresù:vi, mehù:vi, rodù:vi, voukù:vi, vratù:vi*). Možne so tudi nepodaljšane oblike, zlasti v dvojini. Podaljšek osnove je vedno cirkumfektiran, končnica -*i* pa je lahko deloma upadla (-*i* > -*a*). V rodilniku množine imajo tovrstni samostalniki končnico -*u*. Poleg kontaminacije podaljška osnove -*ov* in končnice -*i* se v mraševskem govoru pri samostalniku *vò:uk* dvojnično pojavlja tudi kontaminacija podaljška osnove -*ov* z deloma upadlo *i*-jevsko končnico -*je* (*voukù:vje*). Pri samostalniku *tà:t tà:ta* je pogostnejša nepodaljšana oblika v dvojini in množini, v imenovalniku množine pa ima samostalnik obliko *tatjje*. Samostalniki *brè:ik, ù:s* in *zì:t* v dajalniku in mestniku ednine izkazujejo dvojnično končnico -*i* (*na ù:zi*).

6 Sklep

Naglasni tipi samostalnikov moške o-jevske sklanjatve, določeni na osnovi naglasa v imenovalniku in rodilniku ednine, so naslednji: (1) nepremični naglas z akutirano osnovo in premenami: (a) tip s kolikostno in kakovostno premeno v imenovalniku in rodilniku ednine kot odraz praslovanskega naglasnega tipa a: *b'rət brá:ta*; (b) tip s kolikostno premeno v imenovalniku in rodilniku ednine kot odraz praslovanskega naglasnega tipa b s praslovanskim kratkim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu: *'koš kó:ša*; (2) nepremični naglas na akutirani osnovi: (a) tip z dolgim cirkumfektiranim imenovalnikom ednine in dolgim akutiranim rodilnikom ednine kot odraz praslovanskega naglasnega tipa b s praslovanskim dolgim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu: *grè:ix gré:ixa*; (b) tip z dolgim akutiranim imenovalnikom in rodilnikom ednine kot odraz praslovanskega naglasnega tipa a v praslovanščini trizložnih samostalnikov z naglasom na predzadnjem zlogu osnove: *mrá:mor mrá:morja*; (3) nepremični naglas na cirkumfektirani osnovi kot odraz praslovanskega naglasnega tipa c po posplošitvi naglasa na cirkumfektirani osnovi: *kù:s kù:sa*; (4)

premični naglas na akutirani osnovi kot odraz praslovanskega naglasnega tipa a, in sicer tistih samostalnikov, ki so izvedli naglasni umik: *mjá:dvæt mædvé:ida*; (5) končniški naglasni tip kot odraz praslovanskega naglasnega tipa b s polglasnikom v prednaglasnem zlogu: *'pæs pə'sa*; (6) mešani naglasni tip kot odraz praslovanskega naglasnega tipa c: *zùp zòbà*.

Največ končnic samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve v mraševskem govoru je nekdanj pripadalo končnicam praslovanske trde ali mehke moške *o*-jevske sklanjatve, v nekaterih sklonskih oblikah pa se pojavljajo tudi končnice nekdanje *i*-jevske in *u*-jevske sklanjatve. Nekdanja moška *i*-jevska končnica *-je* se v imenovalniku množine pojavljala zlasti pri odrazih praslovanskih naglasnih tipov a in c. Izkazuje jo tako domače kot prevzeto besedje. Pojavlja se predvsem pri samostalnikih, ki zaznamujejo živa bitja. Vpliv nekdanje *u*-jevske sklanjatve je viden pri podaljševanju osnove z morfemom *-ov*, zlasti pri odrazih praslovanskega naglasnega tipa c, in sicer pri samostalnikih, ki so v imenovalniku ednine enozložni in cirkumfektirani. Nekaj tovrstnih podaljšav osnove pa se pojavlja tudi pri samostalnikih, ki odražajo nekdanji praslovanski naglasni tip b. Končnica *u*-jevske sklanjatve je tudi množinska roditeljska končnica *-u*, ki je danes splošno razširjena tudi v knjižni slovenščini, roditeljik z ničto končnico pa se ohranja le pri nekaj samostalnikih. Reliktne oblike, ki jih največkrat odražajo v govoru pogostno rabljeni samostalniki, se pojavljajo zlasti pri odrazih praslovanskega naglasnega tipa b, in sicer pri samostalnikih *kol*, *koš*, *stol* in *vol*.

Naglas samostalnika je pomemben za razporeditev končnic v imenovalniku, dajalniku, tožilniku, mestniku in orodniku dvojine ter množine, v dajalniku in mestniku ednine pa na razvrstitev končnic vpliva tudi predkončniško soglasniško okolje. Pri odrazih praslovanskega naglasnega tipa a in b v orodniških oblikah tonem prevzame vlogo morfema. V obravnavanih vzorcih moške sklanjatve je pogostna zlasti znotrajvzorčna nalika, torej med skloni istega števila in iste sklanjatve, predvsem tam, kjer so si le-ti blizu po funkciji in oblikovno. V primerjavi s knjižno slovenščino se naglas samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve v mraševskem govoru razlikuje v dajalniških oblikah, in sicer pri odrazih praslovanskega naglasnega tipa a in odrazih praslovanskega naglasnega tipa b s kratkim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu. V mestniku ednine tega naglasnega tipa je prisoten cirkumfleksni tonem, ki je nastal nalikovno po množinskih mestniških oblikah, medtem ko je v knjižni slovenščini v tem sklonu metatonirana oblika manj pogostna. Samostalniki praslovanskega naglasnega tipa a se v govoru odražajo kot samostalniki z različno kakovostjo in kolikostjo naglašene samoglasnika v imenovalniku in roditeljskem ednine, samoglasniki naglasnega tipa b s kratkim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu pa (izvzemši samostalnik *š'pex š'pjá:xa*) odražajo le različno kolikost imenovalnika in roditeljske ednine.

Krajšave

I = imenovalnik, D = dajalnik, dv = dvojina, ed = ednina, knj. = knjižno, M = mestnik, mn = množina, mr. = mraševski govor, O = orodnik, psl. = praslovansko, R = roditeljski, sln. = slovensko, T = tožilnik

Literatura

- Bezljaj 1976 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J*, Ljubljana: SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1976.
- Bezljaj 1982 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika II: K–O*, Ljubljana: SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1982.
- Bezljaj 1995 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika III: P–S*, dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1995.
- Bezljaj 2005 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika IV: Š–Ž*, avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC, 2005.
- Logar 1996 = Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: ZRC SAZU, 1996, VII–XVIII.
- Mirtič 2010 = Tanja Mirtič, *Lastno imenje vasi Dolnje in Gorenje Mraševo: diplomsko delo*, Ljubljana: [T. Mirtič], 2010.
- Ramovš 1952 = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1952.
- Ramovš 1995 = Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, Ljubljana: ZRC SAZU, ²1995 (¹1936) (Zbirka ZRC 9).
- Rigler 1968 = Jakob Rigler, Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku, *Jezik in slovstvo* 13 (1968), 192–199.
- Rigler 2001 = Jakob Rigler, *Zbrani spisi 1: jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Smole 1994 = Vera Smole, *Oblikoglasje in oblikoslovje šentruperske govora: doktorska disertacija*, Ljubljana: [V. Smole], 1994.
- Snoj 1997 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Mladinska knjiga, ²2003 (¹1997).
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* na CD-romu z *Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – DZS, 1998.
- Stang 1957 = Christian S. Stang, *Slavonic Accentuation*, Oslo: Universitetsforlaget, 1957.
- Šekli 2003 = Matej Šekli, Odrzi praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini, *Jezikoslovnici zapiski* 9 (2003), št. 2, 29–50.
- Šekli 2009 = Matej Šekli, Sklanjatev samostalnikov (moške in srednje) o-jevske sklanjatve v jeziku slovenskih srednjeveških rokopisnih spomenikov, v:

Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi = Zbornik Slavističnega društva Slovenije 20, ur. Irena Novak Popov, Ljubljana, 2009, 107–119.

Šekli 2010 = Matej Šekli, Sklanjatev in naglas samostalnikov moške *o*-jevske sklanjateve v govoru vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine, *Jezi-koslovni zapiski* 16 (2010), št. 2, 73–90.

Škrabec 1994–1998 = Stanislav Škrabec, *Jezi-koslovna dela* 1–4, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 1994–1998.

Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, Zbirka Sopotnik).

Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000 (1976).

Vojtech Poklač 2011 = Saša Vojtech Poklač, *Glasoslovje in frazeologija v do-lenjskih govorih med Krko in Gorjanci: doktorska disertacija*, Ljubljana: [S. Vojtech Poklač], 2011.

Accentual features of *o*-declension masculine nouns in the local dialects of Dolnje Mraševo and Gorenje Mraševo

Summary

Accentual paradigms of masculine *o*-declension nouns defined based on the stress in the nominative and genitive singular include (1) immobile stress with an acute stem and alternations: (a) type with quantitative and qualitative alternation in the nominative and genitive singular (*b'rat brá:ta* 'brother'), (b) type with quantitative alternation in the nominative and genitive singular (*'koš kó:ša* 'basket'); (2) immobile stress on an acute stem: (a) type with a long circumflex nominative singular and a long acute genitive singular (*grè:ix gré:ixa* 'sin'), (b) type with a long acute nominative and genitive singular (*mrá:mor mrá:morja* 'marble'); (3) immobile stress on a circumflexed stem (*kù:s kù:sa* 'piece'); (4) mobile stress on an acute stem (*mjá:dvət mədvé:ida* 'bear'); (5) desinential accentual paradigm (*pəs pə'sa* 'dog'); and (6) mixed accentual paradigm (*zùop zobà:* 'tooth'). In the past, the majority of masculine *o*-declension noun endings in the Mraševo dialect included endings of the Proto-Slavic hard or soft *o*-declension; however, certain declension forms also include endings of the former *i*- and *u*-declensions. In reflexes of the Proto-Slavic accentual paradigm types A and B in instrumental forms, the toneme assumes the role of a morpheme. The masculine declension patterns studied feature frequent intraparadigmatic analogies between cases of the same number and declension, especially where they have a similar function and form.

Kategorija živosti v govorih spodnje Zadrečke doline

Peter Weiss

Cobiss: 1.01

V govorih spodnje Zadrečke doline (v dolini reke Drete med Gornjim Gradom in Nazarjami), ki so del zgornjesavinjskega narečja, je skupina samostalnikov s kategorijo živosti obsežnejša od tiste v slovenskem knjižnem jeziku.

Ključne besede: slovenščina, narečja, oblikoslovje, živost

The category of animacy in the local dialects of the lower Dreta Valley

In the local dialects of the lower Dreta Valley (between Gornji Grad and Nazarje), which belong to the Upper Savinja dialect group, the set of animate nouns is larger than in standard Slovenian.

Keywords: Slovenian, dialects, morphology, animacy

0 Kategorija živosti

Kategorija (podspol) živosti je v slovenskem jeziku oblikoslovna posebnost samostalnikov moškega (in srednjega) spola, da je v ednini tožilniška oblika enaka rodilniški, ne pa imenovalniški. Tako je praviloma pri samostalnikih, ki poimenujejo živa bitja. Ujemanje oblik v tožilniku in imenovalniku ednine je (sploh v nasprotju z živostjo) imenovano tudi neživost ter je v slovničnem in tudi v slovaropisnem smislu privzeta, izhodiščna lastnost.

1 Kako je danes v slovenskem knjižnem jeziku

1.1 Ker je obravnavo kategorije živosti v kakem podsistemu slovenskega jezika, konkretno v delu govorov zgornjesavinjskega narečja, smiselno zastaviti primerjalno s knjižnim (standardnim) jezikom, je treba pregledati, kako je ta oblikoslovna posebnost opisana v najnovejših jezikovnih priročnikih slovenskega knjižnega jezika, in sicer v Slovenski slovnici Jožeta Toporišiča (2000: 277; prvič v tej obliki v Toporišič 1976: 212), v Slovenskem pravopisu (SP 2003: 91–92 (§ 788–790)) in v angleško pisani slovenski slovnici Petra Herrityja (2000: 34–35) ter v Enciklopediji slovenskega jezika spet Jožeta Toporišiča (Toporišič 1992: 383–384).

»Samostalniki moškega spola so dveh vrst: eni zaznamujejo nekaj živega, tj. človeka, žival, drugi vse ostalo: *človek, oče, zdravnik, orel, konj, Stritar, Ernest*

[to so poimenovanja bitij – PW] – *kamen, svet, svetilnik*; prvi imajo, kakor rečeno, tožilnik ednine enak roditelju, drugi pa imenovalniku: *človeka, očeta, zdravnika, orla, konja – kamen, svet, svetilnik*« (Toporišič 2000: 277).

»Po zgledu na samostalnike, ki zaznamujejo živo, imajo slovnično kategorijo živosti še poimenovanja:

- avtomobilov: *imeti fička, forda, tavnusa, amija, opla, folksvagna, rols-rojsa, mercedesa, borgvarda, dajmlerja*;
- bolezni: *imeti raka, črva; dobiti volka ...*;
- športnih društev: *premagati Železničarja, Partizana, Kladivarja*;
- vin: *piti bizeljčana, vipavca, jeruzalemčana ...*;
- naprav: *v hloed zabiti norca, za sezuvanje uporabljati hlapca, za okopavanje laha, nastaviti skobca, potegniti za petelina ...*;
- kart: *dati kralja, pagata, asa, križa, pika ...*;
- planetov: *Premičnica bo srečala Merkurja, Marsa, Jupitra, Saturna*;
- razno: *imeti zdravega duha.*« (Toporišič 2000: 277)

1.2 Tem samostalnikom je po Herrytyju (2000: 34–35) mogoče dodati še:

- poimenovanja določenih naprav: *robot* (prim. SP 2001: 91 (§ 788));
- stvaritve, imenovane po avtorjih: *Rembrandt, Picasso* ‘Rembrandtova, Picassova slika’ (in *Pleteršnik* ‘Pleteršnikov slovensko-nemški slovar’, *Cankar* ‘katero od Cankarjevih del ali Cankarjev opus’);
- nekatera poimenovanja za denar: *tisočak* ‘bankovec za tisoč denarnih enot (dinarjev, tolarjev, mark ...)’; *stotak* ‘bankovec za sto denarnih enot (dinarjev, evrov, tolarjev, mark ...)’;
- poimenovanja mrtvih oseb ali živali: *mrtvec; pokojnik; mrlič; mrtvak; piščanec*;¹
- nekaj izoliranih besed: *zmaj* |igrača|, *konjiček* |hobi|, *metuljček* |modni do-datek; prsno plavanje|.

1.3 K temu je potrebnih nekaj komentarjev brez želje po popolnosti predstavitev, ki je tako vedno le delna.

Pomenske skupine samostalnikov s podspolom živosti v slovenskem knjižnem jeziku niso ne strogo zaprte ne poljubno širljive, ampak jim smemo dodajati nove sestavine, ki imajo kategorijo živosti, le previdno, tako rekoč od primera do primera.

Podspol živosti se nanaša na bitja (v SP 2001: 91 »imena bitij: *človek, rak, Štefan, Francoz, duh*«) in »na bitjeliko, npr. na bogove, škrate, duha« (Toporišič 1992: 383), torej na vse tisto, kar štejemo za živo, in s tem npr. tudi na samostalnika *Sveti Duh* in *angel*, tudi v pomenu ‘zelo dober človek, navadno ženska’: naravni spol nosilca prvotnega poimenovanja se podredi slovničnemu spolu vzdetelega

¹ Marsikako dobro opažanje se najde v jezikoslovnih objavah starejših jezikoslovcov, recimo pri Stanislavu Škrabcu: »Tožilnik imajo imena živih stvari enak roditelju; to velja tudi, ko je živa stvar že mrtva ali le vpodobljena, ali ako se rabi ime žive stvari za naslov knjige ali časopisa. *Duh* ima *Duha*, ko pomeni božjo osebo, sicer po staro le *duh*. Novejši pisatelji rabijo pa v pomenu živega *Geist* sploh *duha* in *duh* le v pomenu *Geruch*.« (Škrabec 1994 [1895]: 236)

poimenovanja s kategorijo živosti vred: *Kaj sem naredil, da sem si zaslužil takega angela, kot si ti, Monty?* (Gigafida; Monty je ženska).

Praviloma imajo iz imen bitij tvorjena poimenovanja kategorijo živosti, druga pa ne. Priznanje, poimenovano *oskar*, ima podspol živosti, tako kot lutka *ken*, spremeljemalec (prav tako lutke) *barbiki*. Vendar pa poimenovanje *štefan* 'dvolitrska steklenica, navadno za vino' nima tega podspola (SSKJ: *dati za štefan*) in prav tako se para *vodič* in *vodnik* s podspolom človeškosti, ki vključuje živost, razlikujeta od pomena 'knjiga', ki nima te kategorije.

Kategorija živosti pri imenih časopisov ipd., ki se ujemajo z imeni bitij, je v nekaterih primerih trdna (*Slovenec: berite Slovenca*), v drugih pa ne ali pa se izjemoma uporablja le v pogovornem jeziku (*Playboy: moški bodo brali Playboya*). Kot žive slovnično obravnavamo tudi naslove literarnih del in upodobitve (*Martin Krpan, Hlapec Jernej* (kar je okrajšani naslov), *David*) (prim. Škrabec 1994 [1895]: 236).

Tudi imena (ali poimenovanja) računalniških programov, če izvirajo iz poimenovanj bitij, imajo podspol živosti: *odprite Raziskovalca, uporabite Čarovnika*.

Samostalnik *kralj* ima kategorijo živosti že sicer, ker pomeni živo bitje, sicer pa še v šahovskem izrazju, kjer so taki samostalniki še *kmet, lovec, konj, skakač*; neživost izkazuje *top* 'trdnjava'. Šahovska nasprotnika sta lahko imenovana po barvah *beli* in *črni*, kar oboje ima podspol živosti: *črni je premagal belega*.

Kategorijo živosti imajo tudi poimenovanja vrst kruha po imenih bitij ali po bitjih: *krjavelj, dolnjec, jelen* (kar je morda pogovorna oblika namesto uradne *jelenov kruh* oz. *jelenov hlebec*).

Nekatera poimenovanja vrst sirov – spet iz prvotnih (prebivalških) imen – imajo podspol živosti: *edamec, ementalec, jošt, maasdamec, parmezan, trapist*; nimata pa ga npr. *bri* in *rokfor*.

Tudi po telovadnih poimenovani telovadni elementi imajo podspol živosti: *kolman, pegan, kovács*.

Pojem bitje je precej raztegljiv: po SP 2001 ima *paramecij* podspol živosti, medtem ko ga recimo *bacil* in *streptokok* nimata.

Bolezni imajo slovnično kategorijo živosti le, če so poimenovane po živih bitjih (*rak, črv, volk*); *šen, aids, diabetes, mumps* itd. je nimajo.

Podspol živosti praviloma dobi tudi vzdevek, ki je prvotno občno poimenovanje, npr. *Gips*, kar je vzdevek smučarskega trenerja Anteja Kostelića, ki je bil nekdanji zaradi hiperaktivnosti pogosto polomljen: *Fis* [= Mednarodna smučarska zveza] *brani Gipsa*.

Tudi slovarski del SP 2001 nam daje vedeti, da so poimenovanja avtomobilov »tudi neživ.«, kar pomeni, da kategorije živosti pri teh samostalnikih ne uporabljajo vsi slovensko govoreči in pišočiči soglasno, kar je vidno npr. v geslih *ford, golf* in celo *fičo* in *fičko* (s čimer SP 2001 predpisuje (ali opisuje?) živost in neživost v (knjižnem) pogovornem jeziku). (Ob strani puščam obupno zastareli vozni park v Slovenski slovnici leta 2000. In *rols-rojs* bi po SP 2001 moral biti *rolsrojs*.) – Tudi samostalnik *hibrid* 'hibridni avtomobil' izkazuje podspol živosti.

Pri športnih društvih imajo podspol živosti lahko le imena, katerih živosti v podstavnih besedah se zavedamo (pa še tu se kategorija živosti izgublja, pri samostalniku

Rudar celo večinsko: *Triglav premagal Rudar*), kategorije živosti pa nimajo imena *Maribor, Triglav, Kronos, Vardar, Milan, Bayern* (prim. Žaucer 2006).

Zemljepisna imena s kategorijo živosti so bila v knjižnojezikovni razvid dodana sorazmerno pozno (SP 2001: 91–92, s primerom *Dedec* [goral]). Kategorijo živosti lahko imajo nekatera od tistih, ki se ujemajo z imeni živih bitij, in sicer praviloma enobesedna: *Urh* (= Sveti Urh, hrib jugovzhodno od Ljubljane), *Jakob* (= Sveti Jakob, hrib zahodno od Ljubljane: *iti na Jakoba in iti na Sveti Jakob*), *Areh* in *Urban* (= Sveti Urban, hrib pri Mariboru – Tasič 2013). Brez podspola živosti so krajevna imena: *obiskali bodo Sveti Duh, gremo na Sveti Danijel*. Tu bi bile potrebne natančnejše raziskave, ki bi jih lahko potem lahko kot priporočila upoštevali tudi jezikovni priročniki.

Kategorijo živosti imajo poimenovanja nekaterih gob (*goban*) (SP 2001: 92).

Živost poznajo »tudi drugi samostalniki v otroškem govorjenju, prim. *vzemi stolčka*« (SP 1990: 99); tako tudi *Noska si obriši, Daj mi poljubčka in Postavi mleka na mizo* (Herrity 2000: 35) (prim. razdelka 2.1 in 3.5.2).

»Imena nebesnih teles, ki so prvotno pomenila božanstva moškega spola, v strokovni rabi obravnavamo tudi kot neživa: *raketa je dosegla Merkur* poleg *Venera je srečala Merkurja*«, piše SP 2001: 92, kar pomeni relativizacijo dotlej trdno zagotovljene kategorije živosti v primerih planetov (Toporišič 2000: 277).

»Deloma se to prenaša tudi na živo preneseno (metonimično) rabo prvotno neživega: *Tega klinca/prdca bo že še izučilo; igrati asa, pika* in podobno« (Toporišič 1992: 384). Prim. neživo *izruvat* štor, toda živo *Poglej tistega štora* (Herrity 2000: 35), in *up*, ki je prenesen na obetavnega športnika: *To bo za našega upa Žana Rudolfa sicer prva velika tekma v dvorani* (www.delo.si, 1. 3. 2014).

Samostalnik *duh* 'duševnost', ki spremlja podspol živosti v slovenskih slovnica od prve izrecne omembe tega pojava v slovnica leta 1768 pri Marku Pohlinu, je v težavnem položaju zaradi (*Svetega*) *Duha* s podspolom živosti in zaradi samostalnika *duh* 'vonj', ki tega podspola nima. V zadnjem času se pri samostalniku *duh* opaža upad rabe s podspolom živosti: »od nekdaj sem oboževala tudi srbski športni duh« (izjava slovenske plavalke Sare Isaković, *Žurnal* 24, 11. 2. 2014, 12).

Z osebe se lahko prenese podspol živosti na ustanovo, klub ipd.: *prvak: poznajo našega gorskega prvaka* [= Triglav] (Urška in Andrej Stritar, *Z otroki v gore*, 1998, 190); *premagali so izraelskega prvaka Maccabi* (Radio Slovenija 2, 19. 2. 2012).

»Vse s slovnično značilnostjo človeškega ima tudi značilnost živega: *A je vprašal B-ja*« (Toporišič 1992: 384).

1.4 V zvezi s kategorijo živosti je navezovalni tožilnik, znan iz vzorca *Kateri kruh želite, belega ali črnega?* Sklanjatveni vzorec četrte moške sklanjatve je *Koseski -ega* (Toporišič 2000: 289) in v njem naj bi ne glede na živost ali neživost bila v tožilniku ednine vedno končnica *-ega*, npr. *dežurnega, belega*. Če zvezo *kupiti žvečilni* 'žvečilni gumi', zapisano v SP 2001 v geslu *žvečilen*, zanemarimo, ker je preveč papirnata, pa je čisto drugače pri samostalnikih *Hercegnovi* ali *Gorki*, ki v tožilniku ednine nimata rodilniške oblike, ampak imenovalniško: *gremo v Hercegnovi*. Zaradi te izjeme bo treba v slovenskih slovarjih v geslih, kakršni sta *brzi* 'brzi vlak' in *žvečilni* 'žvečilni gumi', navajati podatek, da posamostaljeni pridevnik vsebuje podspol živosti.

2 K otroškemu govoru (tudi v narečju)

2.1 V SP 1990: 99 je bila dodana navedba »v otroškem govorjenju«. Ta pojav je v literaturi že registriral in razložil Rudolf Kolarič (Kolarič 1959: 247), ki pa živosti ni ponazoril s primerom ali primeri, čeprav jih je za druge pojave iz otroškega govora v tej objavi sicer dodal veliko. – Simona Kranjc je v monografiji o razvoju (slovenskega) govora predšolskih otrok bolj mimogrede zapisala: »V tožilniku [ednine – PW] otroci posplošujejo končnico za kategorijo živosti« (Kranjc 1999: 94). V spontanem govoru otrok iz dveh opazovanih skupin vrtca v Sevnici, v letih 1992–1993 starih od 14 do 23 mesecev (skupina A) ter od 23 do 31 mesecev (skupina B) (Kranjc 1999: 75–76, 80, 91), je v skupini A za samostalnike moškega spola posnela in zapisala oblike v tožilniku ednine *čaja* in *kuhka* [‘kruhek’] ter v skupini B *bona* ‘bombona’, *pajka* in *kluča* [‘ključ’] (Kranjc 1999: 93). (Prim. razdelek 3.5.2.)

2.2 Herta Maurer-Lausegger je za govor Slovenjega Plajberka/Windisch Bleiberg na avstrijskem Koroškem v osemdesetih letih 20. stoletja ugotovila, da se »[p]ri moških in srednjih samostalnikih [...] prenaša kategorija živosti tudi na nežive predmete, tož. ed. torej sovпада z rod. ed. in ne z im. ed.: *stò:lija* (‘stol’), *qlù:čija* (‘ključ’)« (Lausegger 1988: 280). Samostalniki srednjega spola v tej zvezi niso v plajberškem govoru nič presenetljivega, saj se v njem »[v]si samostalniki moškega in srednjega spola sklanjajo po 1. moški o-jevski [...] sklanjatvi« (Lausegger 1988: 280). Pomembna je še avtoričina razširitev pojmovanja pojavov v otroškem jeziku na »jezik odraslih v komunikaciji z najmlajšimi« (Lausegger 1988: 280), kar seveda ni omejeno na plajberški govor, hkrati pa tudi ni splošno slovensko.

2.3 Priročniki slovenskega jezika ugotovitve iz knjižnega jezika posplošujejo na druge jezikovne podsisteme (pogovorni jezik, narečja, interesne govornice). Jože Toporišič v Enciklopediji slovenskega jezika (torej ne morda *slovenskega knjižnega jezika*) piše, da se živost izkazuje le pri samostalniških besedah moškega spola (Toporišič 1992: 383), kar velja za knjižni jezik; v narečjih izkazujejo kategorijo živosti tudi nekatera poimenovanja bitij srednjega spola. Ob tem pravopisna pravila kot del jezikovnega predpisovalnega priročnika opisujejo stanje, na katero pa ne morejo in ne nameravajo vplivati, saj je ugotovitev o večjem številu samostalnikov s kategorijo živosti v otroškem govorjenju (SP 1990: 99: *vzemi stolčka*) zunajpravopisna materija; ugotovitev sicer drži, vendar bi spadala v slovnico, kjer pa je ni bilo niti v ponatisu deset let pozneje (Toporišič 2000).

3 Obravnavano jezikovno področje

Slovnico kategorijo živosti opisujem v govorih spodnje Zadrebke doline (torej v dolini reke Drete med Gornjim Gradom in Nazarjami), v delu zgornjesavinjskega narečja, ki je skrajno zahodno narečje štajerske narečne skupine (Weiss 1998: 6–9). Gradivo sem zbral predvsem v Spodnjih Krašah in Bočni, in sicer od okoli leta 1980 do danes (prim. Weiss 1998: 9). Del tega gradiva je bil že objavljen v

magistrskem delu o oblikoslovju govorov obravnavanega področja (Weiss 1990: 71–72) in v poskusnem zvezku slovarja teh govorov, z obćnimi besedami, ki se zaćenjajo od A do H (Weiss 1998). Novejše gradivo izvira predvsem iz drućin Joćice in Petra Weissa iz Spodnjih Kraš ter Olge in Franca Remica iz Otoka v Boćni (Weiss 1998: 9–12), v kateri sta se navedenim informatorjem pridrućila brata Anće (roj. 1992) in Jon Remic (roj. 2002). Gradivo je bilo aktualizirano z oblikami pri mlajših govorcih, sploh v zvezi s predmetnostjo, ki se je na novo pojavila v zadnjih dveh desetletjih.

Kot govorec tega narećja zapisujem svoj sistem, s tem da kot opisovalec in govorec narećja poskušam kar se da upoštevati rabo pri drugih govorcih, kar pa tako velja za moje dialektološko in posebej slovaropisno delo in v glavnem za vse naše jezikovno ravnanje nasploh.

3.1 Josip Tomińšek v devetdesetih letih 19. stoletja

Pri opisu kategorije živosti v govorih spodnje Zadrebke doline je pri govoru Boćne mogoće upoštevati še jezikoslovni vir izpred kakih 120 let, in to objavljeno predstavitev narećnega oblikoslovja iz tega kraja iz štajerske narećne skupine. Josip Tomińšek je po stanju v govoru Boćne v devetdesetih letih 19. stoletja² o kategoriji živosti v govoru Boćne zapisal: »Acc. sing. Tudi samostalniki, ki *ne* izraćujejo sami ob sebi kaj živega, imajo acc. = gen., ako znaćijo v prenošenem pomenu živo bitje, posebno pri psokah: pušć cepca, capina i. t. d.; će pa se n. pr. govori o *pravem* cepcu, tedaj stoji acc. = nom. – *Vedno* se govori gen. v zvezi: ‚lej (glej) ga‘, ker se dotićene besede zlagajo s formalnim gen. ‚ga‘: lej ga bearaća, traćunćka, kámna ... Samostalniki srednjega spola, ki pomenjajo kaj živega, imajo tudi acc. = gen.: prćdaj (prodaj) tálćta.« (Tomińšek 1903: 13)

Tomińškov *tudi* v zvezi »[s]amostalniki srednjega spola [...] imajo tudi acc. = gen.« je treba razumeti kot ‚prav tako‘, ne kot različico (ob obićajni izenaćitvi toćilnika ednine z imenovalnikom). Sestava zveze *lej ga* + rod. ed. (‘le: ga ‘pò:ba *poglej ga, fanta* (v toć. ed.)) pa danes ni omejena na moški spol, ampak jo starejši govorci uporabljajo tudi za ženske (*lej je* + rod. ed.: ‘le: ja ‘mā:n’ce *poglej jo, Manco; (po-)glej, Manca je tu/tamle, Manca prihaja*), nasploh pa se govori v množini (*lej jih* + rod. mn.: ‘le: jəx ‘pò:bə *poglej jih, fante (ki so prišli)*; ‘le: jəx ‘že:nsk *poglej jih, ženske (ki prihajajo, ki so prišle)*) (prim. Weiss 1999: 53). Za ženski spol ednine se zveza *lej jo, Manco* ipd., torej s toćilnikom, ne govori. – Zveza *lej ga* ipd. + im. ed. (‘le: ga, ‘frā:nc’j; ‘le: ja, ‘mā:nca) v ustrezni situaciji izraća opozorilo govorećega nase ali na lastno izjavo v pomenu ‘poslušaj me, poglej me‘; v dvojini in množini se te zveze ne uporabljajo, pa tudi pri vikanju ne.

3.2 Narećni samostalniki s podspolom živosti stojijo kot predmeti v toćilniku (ednine) in se većeje z nezanimanimi glagoli ‘da:t ‘dā:m (*pri kartah*) *vreći*, ‘je:st ‘je:m *jesti*, ‘jamet ‘mā:m *imeti*, ‘kupet ‘əm *kupiti*, ‘na:jt’ ‘na:jdem *najti*, ‘pēt ‘pijam *piti*, s’rē:ćat

² Na univerzi v Gradcu je študiral slavistiko pri Vatroslavu Oblaku v letih 1892–1896, nalogo o sklanjatvi pa je izdelal v poletnem semestru študijskega leta 1895/96 (Weiss 1999: 50). Objavil jo je leta 1903 (Tomińšek 1903).

-əm *srečati*, u'bɛt u'bijam *ubiti*, u'mjvat -əm *umivati*, 'va:ršt 'va:ržam *vreči*, 'videt -ɛm *videti*, za'mudɛt zamə'djɪm *zamuditi*, z'gubɛt zɡə'bjɪm *izgubiti* ...

3.3 Največjo narečno posebnost glede živosti predstavlja v primerjavi s knjižnim jezikom **skupina samostalnikov slovnicega srednjega spola** (tudi naravnega ženskega spola – v vseh teh primerih je v knjižnem jeziku tožilnik enak imenovalniku ednine), ki poimenuje:³

- (a) ljudi: 'dʲe:kle dɛk'lɛ:ta *dekle*: 'kuplɛ 'sə – dɛk'lɛ:ta 'mã:jə (dobesedno: kupili so – dekle imajo) *rodilo se jim je dekle*; 'va:trak u'trʉo:ka *otrok*: im. ed. 'mičkənə 'va:trak *majhen otrok*; tož. ed. 'tã:ga 'čɛ:d'nega u'trʉo:ka 'mã:jə *takega lepega otroka imajo* – slovnice moškega spola je u'trʉo:čək -čka ljubk. *otrok*); v primerih 'dʲe:kəlčke -a ljubk. *deklica*, *dekletce* in 'va:tərčke -a ljubk. *otrok* je tož. ed. sicer možen, se pa ne govori;
- (b) ljudi slabšalno, s tem da so ta poimenovanja moškega ali – kot nekakšno stopnjevanje slabšalnosti – srednjega spola, ki je v mnogih položajih zaradi sovpada oblik iz različnih sklonskih paradigem natančneje nedoločljiv: us'cəne usca'hɛ:ta *uscane* (m: te us'cəne :: s: 'kã: bəš 'ti, us'cəne 'mičkənə); pərs'məde pərsmə'dɛ:ta *prismode*;⁴ pəs'cəne pəscə'hɛ:ta *poscane*; us'rəne usra'hɛ:ta *usrane*; ust'rjɛ:le ustra'lɛ:ta *nespameten*, *neumen moški*; u'vʲɛ:le uvɛ'lɛ:ta *len moški* (< *ovel* 'ovenel'); ba'ʔənde baʔən'dɛ:ta *neumen*, *nespameten moški* ('kɛ: sɛ ja 'kɛ: tɛga baʔən'dɛ:ta 'na:šʔa?! – Weiss 1998 v geslu *balonde* m in s; < bav. nem. *pollanti* 'služabnik, sluga' iz it. *polenta* – Gogolori 10: 3–4);
- (c) živali: 'tʲɛ:le tɛ'lɛ:ta *tele*: tɛ'lɛ:ta smə 'kuplɛ; 'ma:ča ma'čɛ:ta *mače* |*mlada mačka*, *muca*|; ma'čɛ:ta nəm ja pə'vəzʔə; 'pɛša pɛ'sɛ:ta *pišče*; p'rjɛ:se pra'sɛ:ta *prase* |*prašič*|; ž'rjɛ:be žra'bɛ:ta *žrebe*; nekatera od teh poimenovanj se uporabljajo tudi za ljudi, in sicer slabšalno (*tele*, *prase*) ali ljubkovalno (*mače*, *pišče*).

3.4 Od **samostalnikov moškega spola** imajo v govorih spodnje Zadrebke doline podspol živosti poimenovanja in imena bitij (ljudi in živali, tudi če so naravno ženskega spola, ter domišljjskih bitij), z vzdevki, tudi če so ti prvotno iz občnega besedja, in izpeljankami (manjšalnicami, ljubkovalnicami): č'ʔuo:vek č'ʔə'vɛ:ka *človek*; 'za:jc -a *zajec*; 'fuks -a **1.** *fuks* |*konj rdečkaste barve*|, **2.** *zvit*, *prebrisan moški*; 'jã:nes -za *Janez*; kə'vã:č -a *kovač*; 'kə'vã:č -a *Kovač* |*gospodar*|; 'nɛ:mc -a **1.** *Nemec*, **2.** star. *Nemci*, **3.** *avtomobil*, *kateremu se pripisuje nemški izvor*; s'le:pəc -pca *slepec* |*človek*; *kači podoben kuščar*|; 'bɔ:k 'bʉo:ga *Bog*; 'ta:jfəl -na = omilj. v'rã:bəc -pca *hudič* |*duhovno bitje*|; 'pã:rkəl -na *parkelj* |*hudič kot spremljevalec Miklavža*|; 'ba:ʉc -a *bavbav*: 'le: 'xʉo:dɛ ʃa 'vəŋɛ, bəš x'mã:lə 'ba:ʉca 'vid'ɔ!; 'dɛ:da -a **1.** *moški*, **2.** (*zakonski*) *mož*; d'va:jšak -a *moški*, *rojen leta 1920*.

³ O tem slovenskem narečnem pojavu je pisal Boris Urbančič (1959/60), za njim pa po gradivu za samostalnik *tele* za Slovenski lingvistični atlas še Rok Dovjak (2011: 89sl., 94).

⁴ Urbančič 1959/60: 186: »Akuz. sing. takih samostalnikov je največkrat enak genitivu, n. pr. poglejte tega počasneta, zaspaneta, usraneta, zmuzneta, prismodeta, zmeneta, fanteta, ničeta, hlapčeta. Zadnjih pet lahko brez nasilja rabimo tudi v srednjem spolu: poglejte to prismodé itd., s čimer pa dobi beseda zaničljivejši prizvok.«

S teh poimenovanj in imen je podspol živosti prešel na marsikdaj enako poimenovane in imenovane ali tem sorodne samostalnike, kot so:

- gobe: 'jurčək -čka *jurček* [goba]; gə'ba:nek -a *goban*; 'l̥u:tər -tra *jurček*; 'a:jdnək -a *jesenski jurček*; pša'ničnək -a *poletni jurček*;
- jabolka in jablane (v narečju oboje 'jâ:pka -e ž): 'čâ:rjevîč -a *carjevič*; 'b̥u:boç -a *bobovec*; be'lič -a = be'ličnək -a *beličnik*; kəs'ma:čək -čka *kosmač*; tudi živ.: 'mâ:mə 'l̥o:ndõnskə 'p̥e:pînk poleg 'l̥o:ndõns'k̥egə 'p̥e:pîngə; toda neživ.: z'lâ:t̥ə 'd̥e:lî'se:s -a ...;
- orehi: kə'sâ:k -a *koščak*; g'rušõç -a *oreh z velikimi sadovi*;
- slive (sad in drevo): 'va:su -sła; tudi neživ.: š'p̥e:ŋgəl -na;
- hruške (sad in drevo): Ž'r̥je:bəlc -a *drobnejša rumena poletna hruška* (druga poimenovanja hrušk so vsa ženskega spola);
- sorte fižola (rastlina, strok in zrno): 'č̥e:špõç -a *visoki fižol s temno rjavim in vijoličastim zrnjem*; š'tõ:rõç -a *nizki fižol, grmičar*; tudi neživ.: b'râ:zdõç -a *nizki fižol, grmičar*;
- sorte in vrste krompirja: 'igõr -ja *igor*; c'v̥e:t'ŋək -a *cvetnik*; 'kifəlčar -ja *kifeljčar*; š'vâ:p -ba;
- posamezne rastline: 'sa:rpič -a *mehki osat*; d̥e'u'jâ:k -a *divjak* [mlada rastlina, na katero se cepi cepič žlahne sorte]; 'fa:jfõç -a in š'tâ:ŋgõç -a [tobak kot rastlina]; u'sj̥uç -a [tobak kot rastlina]; p're:klõç -a *fižol preklar*;
- vina: b̥e'z̥je:lčan -a *bizeljčan*; mer'l̥õ:t -a *merlot*; tudi živ.: c'vičək -čka *cviček*;
- druge pijače: u'r̥e:xõç -a *orehovec* [žganje]; tudi živ.: 'b̥əzgõç -a **1. sok iz bezga, 2. bezgov čaj**;
- prazniki: 'b̥u:zič bə'žiča *božič*; s̥e'l'v̥je:stər -tra *silvestrovo*: 'k̥e: pte pa za s̥e'l'v̥je:stra?; 'pust -a *pust*; mək'l̥a:uš -ža *miklavževo*: 'kâ: s̥e pa za mək'l̥a:uža d̥ə'b̥j̥la?; 'jõ:žaf -a *jožefovo*: na 'jõ:žafa ja b'l̥ə;
- po živalih poimenovane bolezni: 'ra:k -a *rak*; 'võ:k -a *volk*; 'č̥a:ru -rva *črv*;
- vrste premoga: t̥ər'bõ:u'lčan -a *premog iz Trbovlja*; v̥e'l̥e:nčan -a *lignit iz Velenja*;
- vrste opeke: 'b̥u:brõç -a *bobovec* [strešnik]; tudi neživ.: 'e'f̥e: -ja *zidak, izdelan iz elektrofilterskega pepela*; 'ristõç -a [zidak];
- vrste kruha: 'a:jd'nek -a *ajdov kruh*; fran'cõ:s -za *francoska štruca*; 'č̥a:rən -rn̥egə *črn(i) kruh*; 'be:u -ga *bel(i) kruh*; 'a:jdõ -ga *ajdov kruh*; ka'ruz'ŋ̥ -ga *koruzni kruh*;
- igralne karte in igre z njimi, tudi po številski vrednosti: 'â:s -a *as*; 'põ:p -ba *fant*; 'x̥e:rc -a *srce*: 'x̥e:rcə s̥əm 'j̥əm'õ; 'ç̥e:ner -nerja *desetica*: 'ç̥e:nerja 'va:ržə; 'zi:gmer -merja **1. sedmica, 2. igra s kartami, v kateri sedmica jemlje**; 'õ:xter -terja **1. osmica, 2. k̥e'l̥e:sə 'mâ: 'õ:xterja platišče kolesa pri dvokolesu je zvito, tako da nakazuje obliko osmice** (Weiss 2006: 332); 'va:su -sła *osel* [igra s kartami];
- vrste denarja: 'jur -ja *tisočak* [(bankovec v vrednosti) *tisoč denarnih enot*]; k̥ə'vâ:č -a *kovač* [kovanec v vrednosti *deset par*]; s'tõ:'din̥eršak -a *bankovec v vrednosti sto dinarjev*; p̥r̥e'š̥e:rən -rna *bankovec za tisoč tolarjev* (s *Prešernovim portretom*); 'câ:ŋkar -ja *bankovec za deset tisoč tolarjev* (s *Cankarjevim portretom*);

- igrače, ki predstavljajo bitja: 'me:də -ta otr. *medvedek*; pa'jã:c -a *pajac*;
- šahovske figure: k'me:t -a *kmet*; 'kũo:n' -e *skakač*; k'rã:l -e *kralj*; 'la:ũfer -fẽrja = te'kã:č -a *lovec*; 'tə:p -a *trdnjava*;
- posamezni predmeti in pojavi pri čebelarjenju: 'rũo:j -a *roj*; 'rũo:ja sãm 'jãm'ə; d'rũšc -a *drugec*, *drujec* |*drugi roj iz iste čebelje družine v istem letu*|: d'rũšca 'mã:m; dẽ'sè:'ca:ter -tẽrja *panj z desetimi sati*;
- deli telesa, predvsem v zvezi s spolnostjo: 'lulẽk -a = 'tẽč 'tiča = 'kurc -a = 'biŋgãlc -a = 'biŋgãlčãk -čka *moški spolni ud*: 'kè: 'mã:š pa 'biŋgãlčka?; 'sã:ndãr -dra posam. *moški spolni ud* (< *Aleksander*; Weiss 2006: 330); 'bižãk -a otr. (*majhen*) *moški spolni ud*; 'fə:rt'ra:jber -bẽrja = pẽtẽ'linčãk -čka = 'vã:ser'pinč -a *ščetavček*;
- 'pũo:pãk -pka *popok* (*na trebuhu*) (toda neživ. 'cvetni popok'); 'pə:mpãk -a *popok* (*na trebuhu*);
- izpuščaj: tudi neživ.: 'bãcẽk -c'ka = s'pãšãk -ška *izpuščaj*;
- mrtva živa bitja: mãr'lič -a *mrlič*: mãr'liča 'mã:mə ũ 'vje:sẽ; te 'rẽ:nẽ tẽga 'rẽ:nẽga *rajni*; p'rje:šič pra'šiča (*zaklan*) *prašič*;
- naprave: 'nũo:rc -a |*del verige*|; fran'cò:s -za *francoski ključ*; x'lã:pãc -pca **1.** *zdevalni stol*, **2.** *mizarska priprava za podstavljanje daljših lesenih delov*; k'ne:xt -a *priprava za stiskanje lesenih delov v vodoravni legi*; 'bo:k 'bũo:ga *križ*, *razpelo*; mẽšã:ũc -a *betonski mešalnik*; se'sã:ũc -a *sesalnik*;
- vrste šiber za šibrovko po velikosti (od najmanjše šibre do največje): š'rè:kãl -na; c'vã:jẽr -jẽrja; 'fè:rer -rẽrja; 'zẽ:kser -sẽrja; ɔ:xter -tẽrja; 'pẽ:pẽ: -ja;
- okno, splav: 'sã:mc -a **1.** *enojno okno*, **2.** *manjši splav*
- avtobusi na določeni progì: cẽ'lã:n -a *celjan* |*avtobus, ki vozi v Celje*|; dẽ'lã:ũs'kẽ -ga *šolski avtobus* |*ki vozi učence*|; 'lĩtəst'rə:jčãn -a *avtobus, ki vozi v tovarno Litostroj v Ljubljano*; vẽ'lè:nčãn -a *velenjčan* |*avtobus, ki vozi v Velenje*|; 'šə:ls'kẽ -ga *šolski avtobus* |*ki vozi učence*|; 'rè:d'nẽ -ga *avtobus, ki vozi na redni progì, po voznem redu*; 'zã:grãpčãn -a *zagrebčan* |*avtobus, ki vozi v Zagreb*|;
- osebna vozila: 'žip -a *džip*; 'fičə -ta = 'fičkə -ta *osebni avtomobil znamke fiat oz. zastava 600, 750 ali 850*; 'bẽ:ẽm'vẽ: -ja = 'bẽ:ŋ'vẽ: -ja *osebni avtomobil znamke BMW*; 'de:ka'vẽ: -ja = 'de:kəc -a *osebni avtomobil nemške tovarne DKW*; mar 'cẽ:des -za *mercedes*; bẽn'ciner -nẽrja *vozilo z bencinskim motorjem*; c'va:j'tã:ktẽr -tẽrja *vozilo z dvotaktnim motorjem*; 'dizẽl -na *vozilo z dizelskim motorjem*; fran'cò:s -za *avtomobil francoske proizvodnje*; tudi neživ.: 'ta:ksi -ja *taksi*; tẽ're:nc -a *terenski avtomobil*; s'tã:rə'də:bnẽk -a *starodobnik*; š'tè:rkã'lẽ:sc -a *osebni avtomobil na štirikolesni pogon*; s'pa:čãk -čka *citroen*;
- kolesa: 'rẽ:nẽr -nẽrja *športno (dvo)kolo*; 'rə:gəc -a (*dvo*)*kolo, izdelano v tovarni Rog*; 'pə:ni -ja *manjše, navadno zložljivo kolo*; 'gə:rc -a *gorsko kolo*; dẽr'kã:lẽ -a = dẽr'kã:lŋẽ -ga **1.** *dirkalno (dvo)kolo*, **2.** *dirkalno motorno kolo*, **3.** *dirkalni avtomobil*;
- mopedi, motorna kolesa: 'pə:nẽ ẽksp're:s ~ -a *manjše kolo s pomožnim motorjem znamke pony express tovarne Rog*; 'e:m'zẽ: -ja *motorno kolo vzhodnonemške tovarne MZ (Motorradwerk Zschopau)*; aũtə'mãtẽk -a *motorno kolo, avtomobil*

- z avtomatskimi prestavami; d'vɔ:bər'zjnc -a motorno kolo z dvema prestavama; š'tè:rbər'zjnc -a motorno kolo s štirimi prestavami;
- traktorji: 'fe:rgu'sɔ:n -a traktor znamke ferguson; š'tã:jar -ja traktor avstrijske tovarne Steyr; š'tò:rɔc -a traktor znamke šture; 'ze:tɔ:r -ja traktor znamke zetor; tudi živ.: t'ra:ktɔr -ja traktor;
 - tovornjaki: 'dɔ:jc -a tovornjak nemške tovarne Deutz; 'ma:n -a tovornjak nemške tovarne Man; t'ri'tò:nšak -a tovornjak z nosilnostjo tri tone; tɔ'vɔ:rne -ga tovornjak, tovorni avto;
 - vozovi s konjsko vprego: tudi neživ.: 'gumer -meřja voz z gumijastimi kolesi; pa'rizer -zeřja parizer;
 - druga mehanizacija: tudi neživ.: 'bã:ger -geřja bager; 'viličar -ja viličar; g're:der -deřja greder; 'kiper -peřja prekucnik; 'rud'ŷ -na podstavni skladišni voziček;
 - vrste peči in štedilnikov: 'gã:šperčak -čka gašperček; tudi neživ.: 'tɔ:bi -ja štedilnik na trda goriva (tovarne Gorenje); 'kiper'buš -a trajno žareča peč (tovarne Küppersbusch);
 - elektronske naprave: a'tã:ri -ja računalnik znamke atari; 'a:j'pɛ:t -da telefon znamke iPad; 'pɛ:'çɛ: -ja osebni računalnik;
 - osamljeni primeri: 'bikɔc -a bikovka; d'vɔ:jčək -čka dvojček [hišã]; pa'jã:c -a pajac [oblačilo]; te'kã:č -a = 'ã:ufer -feřja tekač [preproga]; le'nux -a ležalnik, ležalni stol; tudi neživ.: 'jɔ:gi -ja vzmetnica jogi; ap'ril -'rjã april: 'čuvat 'pa:rveęa ap'rijã nasesti (prvoaprilski) potegavšćini; 'gã:šã daj, dodaj plin, pa g're:mã!;
 - književna in filmska dela, imenovana po predstavljani osebi: 'ta:rzan -a Tarzan: 'ta:rzana sãm 'šɔ: g'lè:dat film o Tarzanu; 'vine'tu -ja Vinetu: a sɛ 'ti kag'da:j b'ra:ãã 'vine'tuja? ali si ti kdaj brala »Vinetouja«?;
 - književna dela, imenovana po ustvarjalcu: 'pre'sè:ræn -rna Prešeren: 'pre'sè:r -na smã jɛ'mã:lɛ u 'šɔ:lɛ Prešernove pesmi;
 - časopisi, revije in knjige, imenovani praviloma po živih bitjih: 'upɔ'kɔ:janc -a mesečnik Upokojenec; 'lɔ:uc -a mesečnik Lovec; 'ciceę'ba:n -a mesečnik za otroke Ciciban; 'te:'te: -ja tednik Tedenska tribuna, TT;
 - trgovine: tudi neživ.: 'xɔ:fer -feřja Hofer; 'tuš -a Tuš; tudi živ.: 'meř'kã:tɔr -ja Mercator;
 - kraji in gore: 'lučkɛ 'dè:dãc 'lučkɛęa 'dè:c:a Lučki Dedec [gora v Savinjsko-Kamniških Alpah]: na 'lučkɛęa 'dè:c:a sãm 'šɔ; tudi neživ.: 's'vè:tɛ 'dux 's'vè:tɛęa 'duxa Sveti Duh, uradno Olševa [kraj nad Solčavo]: na 's'vè:tɛęa 'duxa = na 's'vè:tɛ 'dux smã se pɛ'lã:lɛ skozi Svetega Duha, skozi Sveti Duh, torej naokoli smo se peljali (odgovor na vprašanje kje je par 's'vè:t'mã 'duxã, na vprašanje kam x 's'vè:t'mã 'duxã); 'v'jvɔd'neę -a Vivodnik [vrh na Menini]: g're:mã na 'v'jvɔd'neęka; toda neživ.: 'le:nart -a Lenart pri Gornjem Gradu [kraj]; 'šøn(t)fl'je:rjan 'šøn(t)fler'jã:na Florjan pri Gornjem Gradu [kraj]; 'sãmp'rimãš -ža Semprimož [zaselek Florjana pri Gornjem Gradu]; 'šãnt'jò:št -a Šentjošt [zaselek Rovta pod Menino].

3.5.1 Od samostalnikov moškega spola ta kategorija v obravnavanih govorih zajema le tiste iz prve (č'ľuɔ:vek č'ľvè:ka č'ľovek) in četrte moške sklanjatve ('šɔ:ls'ke -ga šolski avtobus). Samostalniki, ki bi v knjižnem jeziku spadali v drugo ali tretjo

moško sklanjatev, se v teh govorih sklanjajo kot samostalniki iz prve moške sklanjatve, kategorijo živosti pa imajo po zgornjih merilih: knęgo'vɔ:d'ja -a knjigovodja; ʔjã:ka -a Jaka [osebno ime]; 'e:m'zɛ: -ja *motorno kolo vzhodnonemške tovarne MZ (Motorradwerk Zschopau)*.

3.5.2 Pri majhnih otrocih in pri mnogih odraslih, ki govorijo z njimi, je primerov živosti sploh zelo veliko: 'pus'tɛ k'luča *pusti ključ*; nęga 'a:ʔtɔčka mę pɾ'nje:sę *pri-nesi mi kak avtomobilček (kot igračo)*; a sę 'kupčka pɛ'da:ru? *spahnilo se ti je* (kar govorijo odrasli); jɛ'zjka 'kã:zaš *jezik kažeš*; ba'ɔ:nčka mę 'kupę *kupi mi balonček* (prim. razdelek 2.1). Odrasli v neformalnih položajih le sledijo otroškemu govoru in se mu ne pridružujejo povsem (»po otroško« z otroki ne govorijo vzgojiteljice v vrtcih), razlike so med posameznimi odraslimi, sploh po spolu (s svojimi otroki, vnuki in drugimi otroki govorijo »po otroško« več ženske kot moški), in glede na starost otrok, pri čemer otroško v jezikovnem smislu z odraščanjem in otrokovim pridobivanjem jezikovnega znanja pojema (pri otrocih in posledično tudi pri odraslih). Ne samo v narečju je ('dɛ: mę) 'lupčka! (*daj mi poljubček, poljubi me, poljubiva se*).

3.5.3 Izpridevniški samostalniki, ki se sklanjajo po četrti moški sklanjatvi, imajo v tožilniku ednine vedno končnico -ega (navezovalni tožilnik): 'be:ʔ -ga *bel(i) kruh*; 'šɔ:ls'kę -ga *šolski avtobus [ki vozi učence]*.

3.5.4 Negotovost pri razumevanju in rabi kategorije živosti večja delni roditelj, ki se prenaša v tožilnik ('dɛ: 'vjna *daj vina*, ker tudi *daj nekaj/dva deci ... vina*; g'rɛ:m 'sa:rpjča nab'ra:t, ker tudi *grem nekaj/malo/pol koša mehkega osata nabrat ...*).

3.5.5 Govorka iz Bočne je (2. 11. 2012) dejanje napovedala tako, da je namesto samostalnika moškega samostalnika *motovilec* uporabila ustrezni kazalni oz. nedoločni zaimek v tož. ed., potem pa je samostalnik na koncu povedi pojasnila. Ker pa je oblika zaimka za tožilnik seveda enaka roditeljski, je pri samostalniku izbrala roditeljsko obliko tudi za samostalnik v pojasnilu: »'ma:rɛm ša 'uŋga ʔp'ra:t, kɔ ja 'vɔnɛ – mɔtɔ'vjɔca« 'moram še tistega oprati, ki je zunaj – [namreč] motovilec'. To priča o bližini živosti in neživosti: tudi mɔtɔ'vjɔc, kot v im. ed., bi bilo čisto dobro, vendar je bila kategorija živosti bolj pri roki, bližja. – Tako še pri napovedi govorca iz Spodnjih Kraš (2011), ki ji je sledilo kratko razmišljanje: »nęga ... 'ka:kija bɛm pɛ'je:du« 'en ... kaki bom pojedel'. Lahko bi začel z imenovalniškim »nę«, vendar to ni bila njegova prva izbira.

3.5.6 Natančnejši podatki za narečne besede, ki se poknjižene začnejo s črkami od A do H, so navedeni v poskusnem zvezku Slovarja govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (A–H) (Weiss 1998), v katerem je bilo prvič v kakem (slovenskem) slovarju pri vseh ustreznih besedah oz. pomenih po slovaropisnem napotku v SP 1990: 99 (§ 788) navedeno, da spadajo v kategorijo živosti. Nekaj let pozneje, v slovarskem delu Slovenskega pravopisa (SP 2001), je bilo to izpeljano še v slovarju slovenskega knjižnega jezika, s tem da vsebujejo podspol živosti tudi samostalniške besede s podspolom človeškosti, torej tiste, »po kater[ih] se sprašujemo s *kdo* (ne s *kaj*)« (SP 2001: 197).

4 (Ljubljanski) pogovorni jezik

Le na splošno je ob opazovanju kategorije živosti v slovenskem knjižnem jeziku in v delu enega od slovenskih narečij (v spodnji Zadrebki dolini) mogoče ugotoviti, da je pomenskih skupin s podspolom živosti v narečju sicer več kot v knjižnem jeziku, da pa jih je še veliko več v ljubljanskem neknjižnem pogovornem jeziku (kar vse je tesno povezano s slengom in žargoni), to pa učinkuje na druge sisteme, seveda z marsikdaj istimi jezikovnimi uporabniki (torej govorci in pisci) v različnih sistemih.

Če je bilo za pogovorni jezik nekdaj običajno tvorjenje enobesednih izrazov iz večbesednih (praviloma dvobesednih tipa pridevnik + samostalnik) tako, da je pridevnik konvertiral v samostalnik (*brzi* m ← *brzi vlak*; *Nedeljski* m ← *Nedeljski dnevnik*) ali da je bil iz pridevnika tvorjen samostalnik (*brzec* ← *brzi vlak*; *Nedeljec* ← *Nedeljski dnevnik*), je v zadnjih letih mogoče zaznati veliko več samostalniških tvorjenk iz pridevnikov (tule so zapisane poknjžene). V slengu in ljubljanskem pogovornem jeziku so taki seveda tudi primeri s poenobesedenimi izrazi ženskega spola: *bežigrjaka* ← *bežigrajska gimnazija*; *osnovka* ← *osnovna šola*.

V pogovornem jeziku imajo opazen podspol živosti tovrstni samostalniki moškega spola, ki jih knjižni jezik (še) ne prenaša dobro: *alchajmer* ← *Alzheimerjeva bolezen*; *alkoholec*, tudi *alkoholar* ← *alkoholni flomaster*; *Bavarec* ← *Bavarski dvor*; *brezzrcalnik* ← *brezzrcalni fotoaparati*; *digitalec* ← *digitalni fotoaparati*; *dunajec* ← *dunajski zrezek*; *Gospodarec* ← *Gospodarsko razstavišče*; *imunec* ← *imunski sistem*: morda imamo imunca zmanjšane; *jutranjec* ← *jutranji program (na radiu Študent)*; *Kongressec* ← *Kongresni trg*; *kud* ← *KUD France Prešeren*: gremo v kuda; *maturantec* ← *maturantski izlet*; *maturantski ples*; *minimalec* ← *minimalna plača*: šli bodo na minimalca; *mobilec*, *mobilnik* ← *mobilni telefon*; *polnilc* ← *polnilna naprava*; *popravec* ← *popravni izpit*; *prekmurec* ← *prekmurski slovar*; *Prešerec* ← *Prešernov trg*; *roditeljec* ← *roditeljski sestanek*: na roditelja greva; *Sem* ← *Slovenski etnografski muzej*: v Sema sva šla; *športnik* ← *športni avtomobil*; *terenec* ← *terenski avtomobil*; *testnik* ← *testno vozilo*; *trojanec* ← *trojanski konj* [računalniški virus]; *trojček* ← **1.** izpit iz treh sorodnih povezanih predmetov, **2.** seks v troje; *vzajemec* ← *vzajemni sklad*. Govorci in pišočiči te oblike tvorijo presenetljivo hitro, iznajdljivo in na veliko, so pa gospodarne in tako nenavadne, da jih knjižni jezik ne sprejema, zato ostajajo pogovorne.

Poleg teh imajo v pogovornem jeziku, slengu in žargonu podspol živosti še mnogi samostalniki, ki ga v knjižnem jeziku prav tako ne bi imeli: *Eksperiment*: na kavo greva v Eksperimenta 'v gostišče Eksperiment'; *Glej* 'gledališče Glej': »Itak so le malo pred tem pripeljali v Gleja sveže stiskane ploščice« (www.delo.si, 11. 10. 2013); *model* [mlad moški]; *walkman*: »Tega sem si vselej želela, podvodnega walkmana« (Katja Benevol Gabrijelčič, Monitor 2008, št. 7–8, 26); *komp* 'računalnik': novega kompa sem dobil; *Cooper*: Cooperja smo lavfal 'tekli smo za Cooperjev test'; *Big Bang* [trgovina]: v *Big Banga*, kot v *Hoferja*, *Tuša*, *Mercatorja*; *Google* [spletni iskalnik]: »na Googla poglej« (tudi zato, ker ga mnogi že posebej kot vsevednega sogovornika: »Sem že spraševal strička Googla, pa ne ve!«); *Prežih* 'Osnovna šola Prežihovega Voranca': hodi na Prežiha.

5 Za konec

V govorih spodnje Zadrečke doline (v dolini reke Drete med Gornjim Gradom in Nazarjami), ki so del zgornjesavinjskega narečja, je skupina samostalnikov s kategorijo živosti obsežnejša od tiste v slovenskem knjižnem jeziku. Največjo posebnost glede živosti predstavlja v primerjavi s knjižnim jezikom skupina samostalnikov srednjega spola (*otrok, dekle, dekelčke* 'majhno dekle', *tele, mače, pišče, prese* 'prašiček', *žrebe*) s slabšalnimi poimenovanji srednjega in moškega spola za ljudi (*uscane, usrane, ustrele, uvele, balonde*). Pri majhnih otrocih in pri mnogih odraslih, ki govorijo z njimi, je primerov živosti sploh zelo veliko (*jezika kažeš; pusti kamna*). Prispevek vsebuje popisa (pomenskih) skupin samostalnikov s kategorijo živosti, in sicer preglednega za slovenski knjižni jezik in natančnejšega za govore spodnje Zadrečke doline, ter nekaj primerov iz ljubljanskega pogovornega jezika.

Navedenke

- Bajec – Kolarič – Rupel [– Šolar] 1968 = Anton Bajec – Rudolf Kolarič – Mirko Rupel – [Jakob Šolar], *Slovenska slovnica: neizpremenjena izdaja iz l. 1964*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1968.
- Breznik 1934 = Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celje: Družba sv. Mohorja, 41934.
- Dovjak 2011 = Rok Dovjak, *Srednji spol samostalnikov na -e v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA)*, Ljubljana: [R. Dovjak], 2011.
- Goggolori 10 = Fragen an das Bayerische Wörterbuch: Pollanti, *Goggolori: aus der Werkstatt des Bayerischen Wörterbuchs* (Oldenbourg) 10 (2007), 3–4 (<http://www.bwb.badw.de/goggolori.htm>, 22. 2. 2014).
- Herrity 2000 = Peter Herrity, *Slovene: a comprehensive grammar*, London – New York: Routledge, 2000.
- Kolarič 1959 = Rudolf Kolarič, *Slovenski otroški govor, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 4 (1959), 229–257.
- Kranjc 1999 = Simona Kranjc, *Razvoj govora predšolskih otrok*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1999 (Razprave Filozofske fakultete).
- Lausegger 1988 = Herta [Maurer-]Lausegger, *Interakcija odraslih z najmlajšimi v slovenskem plajberškem govoru, v: Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*, ur. Boris Paternu – Franc Jakopin, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1988 (Obdobja 8), 277–287.
- SP 1990 = *Slovenski pravopis I: pravila*, Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.), 1990.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2001.
- Škrabec 1994 [1895] = Stanislav Škrabec, *Jezikoslovna dela 2: ponatis platnic časopisa Cvetje z vertov sv. Frančiška 1890–1902 (s Škrabčevimi pripisi za Jezikoslovne spise)*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 1994.

- Tasič 2013 = Darja Tasič, Neslutena moč medijev, *Večer* (Maribor) 2013 (6. 12.).
- Toporišič 1976 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 1976.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000.
- Tominšek 1903 = Josip Tominšek, *Narečje v Bočni in njega sklanjatev: ponatis iz »Jahresbericht des k.k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg, 1902/1903«*, Ljubljana, 1903.
- Urbančič 1959/60 = Boris Urbančič, Maskulinizacija nevter pri imenih za živa bitja, *Jezik in slovstvo* 5 (1959/60), 185–186.
- Weiss 1990 = Peter Weiss, *Govori Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: glasoslovje, oblikoslovje in skladnja: magistrsko delo*, Ljubljana: [P. Weiss], 1990.
- Weiss 1998 = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998 (Slovarji).
- Weiss 1999 = Peter Weiss, Josip Tominšek kot dialektolog, v: *Logarjev zbornik: referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo Slovenije, 1999 (Zora 8), 50–61.
- Weiss 2006 = Peter Weiss, Besedje na kolesu v (slovenskem) narečnem slovarju z etimologijami, v: *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, ur. Mihaela Koletnik – Vera Smole, Maribor: Slavistično društvo, 2006 (Zora 41), 328–335.
- Žaucer 2006 = Živost športnih klubov (<http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/arhiv/suss-arhiv-000385.html>, 12. 2. 2014).

The category of animacy in the local dialects of the lower Dreta Valley

Summary

In the local dialects of the lower Dreta Valley (between Gornji Grad and Nazarje), which belong to the Upper Savinja dialect group, the set of animate nouns is larger than in standard Slovenian. The most important special feature in terms of animacy compared to standard Slovenian is the group of neuter nouns (*otrok* 'child', *dekle* 'girl', *dekelčke* 'little girl', *tele* 'calf', *jagnje* 'lamb', *mače* 'cat', *pišče* 'chick', *prese* 'piglet', *žrebe* 'foal') with derogative neuter and masculine forms referring to people (*uscane*, *usrane*, *ustrele*, *uvele*, *balonde*). In general, little children and many adults talking with them use many animate forms (e.g., *jezika kažeš* 'you're sticking your tongue out'; *pusti kamna* 'leave the rock alone'). The article lists animate nouns divided into groups.

Oblikoslovna raznolikost v sevniško-krškem govoru glede na (ne)mestno okolje

Melita Zemljak Jontes

Cobiss: 1.01

Govor večjih krajev zaradi različnih vzrokov običajno teži k nadnarečnosti. Prispevek prikazuje razlike v rabi končnic samostalnikov vseh treh spolov glede na knjižne oblikoslovne paradigme, upoštevajoč mestno okolje treh izbranih regionalnih središč in njihovega nemestnega zaledja sevniško-krškega govora oz. podnarečja posavskega štajerskega narečja. Izkaže se, da so knjiž ne ali vsaj nadnarečne končnice v središčih relativno redke; variantnost samostalniških končnic tako ni sistemska razlikovalna značilnost glede na mesto oz. nemestno okolje.

Ključne besede: sevniško-krški govor, govor (ne)mestnega okolja, samostalniške končnice.

Morphological diversity of the Sevnica–Krško dialect in connection with the (non-)urban environment

The local dialect of larger towns or cities tends to be between dialect and standard due to various reasons. This paper presents differences in the use of noun endings in all three genders contrasted with the standard Slovenian word-formation paradigms, also taking into account the urban environment of three selected regional centers and the non-urban countryside of the Sevnica–Krško dialect of the Lower Sava Valley as a part of the Styrian dialect group. The analysis shows that standard or at least less dialect-like endings are relatively rare in the urban environment and thus variation in noun endings is not a systematic differential feature for the urban versus non-urban environment.

Keywords: Sevnica–Krško dialect, (non-)urban dialect, noun endings

1 Izhodišča

Sevniško-krški govor je del štajerskega posavskega narečja, katerega prve narečne raziskave je v svojih delih podal že Fran Ramovš. V svoji Karti slovenskih narečij (1931) je področje ozkega pasu ob spodnjem toku reke Save od Zidanega Mosta do hrvaške meje opredelil kot dolenjsko posavsko narečje. Nadaljnje raziskave obravnavanega področja so bile v preteklosti redke, izpostaviti velja predvsem del razprave Tineta Logarja o štajerskih govorih južno od Konjiške gore in Boča (1955) in njegova zapisa gramatične vprašalnice Sevnice in Leskovca pri Krškem (1956). Narečna karta Jakoba Riglerja in Tineta Logarja (1993) je mejo

štajerskih govorov zaradi slušnega vtisa netonemskosti in splošnega daljšanja kratkih naglašanih samoglasnikov posavskega sevniško-krškega govora poma-knila proti jugu čez Savo.

Splošno znano dejstvo je, da govorica večjih krajev iz različnih vzrokov teži k nadnarečnosti (Toporišič 2000; Smole 2000, 2004; Tivadar 2004; Bregant 1991; Škofic 1991, 1994; Zorko 1995; Valh Lopert 2005). Večina raziskav na to temo sledi predvsem glasovnim spremembam posameznih govornih področij, zanimivo pa bi bilo videti, kako mestno/nemestno okolje vpliva na razlike v oblikoslovju, v kolikšni meri se pojavljajo oblikoslovna (predvsem končniška) razlikovanja. Poraja se vprašanje, ali so končnice večinoma le ponekod fonetično razlikovalne glede na (ne)mestno rabo ali pa so oblikoslovne končniške razlike tudi že sistemske.

Prispevek prinaša analizo samostalniških končnic izbranih krajev štajerskega posavskega narečja oz. njegovega sevniško-krškega govora oz. podnarečja. Oblikoslovne morfemske, tj. končniške razlike in podobnosti v rabi samostalnikov so prikazane za tri regionalna središča, ki so središča predvsem zaradi združevalne industrije, šolstva in delno tudi uprave, tj. Radeče (2296 prebivalcev, občina Radeče 4697 prebivalcev), Sevnica (7036 prebivalcev, občina Sevnica 17.960 prebivalcev) in Brestanica (973 prebivalcev, občina Krško 28.071 prebivalcev),¹ in za njihovo zaledje: Radeče z zaledjem, tj. z okoliškimi kraji Svibno, Hotemež, Loka pri Zidanem Mostu; Sevnica z zaledjem, tj. z okoliškimi kraji Boštanjem, s Podgorico (Razborjem), z Rudenikom (Prešna Loka), s Preskami (Metni Vrh) in z Zabukovjem nad Sevnico; Brestanica pa zaledjem, tj. z okoliškimi kraji Lomno, Arto, Ženje in Gora.

2 Dosedanje raziskave

Temelj raziskavi predstavlja pregled vseh točk v Slovenskem lingvističnem atlasu (SLA: človek (telo, bolezni, družina), 2011), ki se nahajajo na obravnavanem območju. Gre za naslednje popisane točke: točka 299 Svibno (2010, M. Orožen, K. Kenda-Jež), točka 301 Radeče (1956, T. Logar), točka 304 Sevnica (1956, T. Logar; 1983, T. Horjak - Hafner), točka 305 Ložice (Gorenji Leskovec) (1955, O. Kožar), točka 306 Leskovec pri Krškem (1956, T. Logar), točka 307 Dobeno (2011, J. Škofic) in točka 308 Velika Dolina (1979, I. Godec).

Zanimalo me je, v kolikšni meri se zapisane ugotovitve v točkah za SLA ujemajo z večinoma novejšim stanjem, ugotavljanim na terenu. V ta namen je bilo pregledano in primerjano naslednje gradivo: krajevno središče Radeče (2002, P. Starič) in njegovo zaledje: Svibno, Hotemež, Loka pri Zidanem Mostu (Vidmar, B., 2012); krajevno središče Sevnica (304 (1956, T. Logar; 1983, T. Horjak - Hafner), 2012, C. Konec) in njegovo zaledje: Boštanj, Podgorica (Razbor), Rudenik (Prešna Loka),

¹ Statistični podatki so prikazani po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002 (gl. razdelek Viri in literatura).

Preske (Metni Vrh) (2012, B. Vidmar), Zabukovje nad Sevnico (2000, M. Zemljak Jontes); krajevno središče Brestanica (2010, K. Komar) in njegovo zaledje: Lomno, Arto, Ženje in Gora (1999, M. Krejan).

Da bi se izognili morebitnim nedoslednostim prepisa poknjžženega zapisa v dialektološkega, prispevek sledi avtentičnosti zapisa izvirnega gradiva. Večina gradiva je sicer zapisanega dialektološko, izjemi sta le gradivi Brede Vidmar (2012) in Marije Krejan (1999), ki sledita zapisu, značilnemu za slovstveno folkloristiko, torej gre za poknjžženi zapis. Zaradi razlik zapisovanja dvoglasnikov predstavljam oba načina zapisovanja.

Posebnosti dolgega samoglasniškega zapisa Marije Krejan (1999: 229–230) nakazujejo izjemno zapletenost izgovarjave dvoglasnikov. Dvoglasniškost *i-ja* in *u-ja* (dialektološko *i:ȷ, u:ȷ*) je zapisana kot *ij, uu* ali celo *ou – mij usij* ‘mi vsi’, *souša* ‘suša’, *u louž* ‘v luži’, *buušla* ‘bušila’, *nouč* ‘noč’, *hudou* ‘hudo’, *louna* ‘le ona’, ob ustničnih in mehkonebnih samoglasnikih je izgovor in posledično zapis lahko tudi *ju* ali *uj*: *kjupu* ‘kupil’, *skjuhal* ‘skuhal’, *ujpu* ‘upal’, *kjuk* ‘koliko’, *hvala bogju* ‘hvala bogu’; dvoglasnik *iě* (dialektološko *ȷe*: s poudarjenim *e*-jevskim delom): *djekle je njesl vuoda z zdjenčka* ‘dekle je neslo vodo s studenčka’; dvoglasnik *uó* (dialektološko *uo*: s poudarjenim *o*-jevskim delom): *puotak* ‘potok’, *guora* ‘gora’; dvoglasnik *e:ȷ* se je večinoma poenoglasil, zato zapis *e – je mesc svetu, je treba delat*, le na koncu besed še: *dvej, na smej*; zapis *ě* in *ó* označuje variantnost izgovarjave od *iě* do *i* oz. od *uó* do *u – kmětje, rěku* ‘rekel’, *spět, mógla* ‘morala’, *ngóva* ‘njegova’, *próbu* ‘probal/poskusil’, *za jò* ‘za njo’.

V zapletenem dolgem samoglasniškem sistemu B. Vidmar (2012) so diftongizacije zapisane takole: dvoglasnik *ie* (dialektološko *i:ȷe* s poudarjenim *i*-jevskim delom): *rieku* ‘rekel’, *striesu* ‘stresel’; dvoglasnik *uo* (dialektološko *u:ȷo* s poudarjenim *u*-jevskim delom): *buota* ‘bosta’; dvoglasnik *e:ȷ* je zapisan kot *ěj – změjlna* ‘zmenila’, *léjt* ‘leto’, *sevėjde* ‘seveda’, *sréjd* ‘sredi’, *cėjsta* ‘cesta’; dvoglasnik *iě* (dialektološko *ȷe*: s poudarjenim *e*-jevskim delom): *siěstra* ‘sestra’, *ziěmla* ‘zemlja’, *piěre* ‘pere’, *žiěna* ‘žena’; dvoglasnik *uó* (dialektološko *uo*: s poudarjenim *o*-jevskim delom): *kuósti* ‘kostanj’, *uóda* ‘voda, uóče ‘oče’, *utruóč* ‘otroci’, *puókl* ‘potlej’; ponekod se pojavlja tudi zapis *ü – mühca* ‘muhica’, *nüca* ‘potrebuje’, *kühja* ‘kuhinja’. Dvoglasniškost *i-ja* in *u-ja* (dialektološko *i:ȷ, u:ȷ*) ni posebej označena.

Prispevek prinaša analizo samostalniških končnic izbranih krajev štajerskega posavskega narečja oz. njegovega sevniško-krškega govora oz. podnarečja, in sicer vzorčnih samostalnikov glede na spol in knjižne sklanjatvene vzorce (po tipologiji v Toporišič 2000).

Zapis paradigme v preglednicah prikazuje vzorčne samostalnike v vseh sklopih in številih, in sicer za vsa tri krajevna središča. Na mestih, kjer je vzorec za vsa središča identičen, je zapisan le enkrat, na mestih, kjer so prisotne paradigmatske različice, pa so zapisane vse tri, in sicer v zemljepisnem zaporedju od zahoda proti vzhodu (Radeče (R), Sevnica (S), Brestanica (B)).

3 Ugotovitve

3.1 Samostalniki moškega spola

3.1.1 Samostalniki 1. moške sklanjatve

Samostalniki 1. moške sklanjatve sledijo knjižni paradigmi z ničto končnico v Ied ter s končnico *-a* v Red.

	Ed.			Dv.			Mn.		
I	<i>b'ra:t</i>			<i>b'ra:ta</i>			<i>b'ra:ti</i>		
R	<i>-a</i>			<i>-ou</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>	<i>-ou</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>
D	<i>-i</i>	<i>-i/-θ</i>	<i>-i/-u</i>	<i>-am</i>			<i>-am</i>	<i>-am</i>	<i>-am/-om</i>
T	<i>-θ/-a</i>			<i>-a</i>			<i>-e</i>		
M	<i>pər -i</i>	<i>pər -i</i>	<i>pər -i/-u</i>	<i>pər -ax/-əx</i>	<i>pər -ax</i>	<i>pər -ix</i>	<i>pər -ax/-əx</i>	<i>pər -ax</i>	<i>pər -ix</i>
O	<i>z -am</i>			<i>z -əm/-am</i>	<i>z -am</i>	<i>z -am</i>	<i>z -am</i>	<i>z -am</i>	<i>z -am/-i</i>

Preglednica 1: Sklanjatveni vzorec samostalnikov 1. moške sklanjatve

V Red je povsod prisotna le končnica *-a* in ne tudi knjižni končni naglašeni *-u* – *g'ra:da, 'la:sa, 'nu:sa, 'si:na, s'tra:xa*.

V DMed je namesto knjižnega *-u* običajno prisoten narečni *-i* – na *hribčki, u predpasniki, ut'ro:ki, nə 'zu:obi*, v (B) pa pod vplivom knjižnega jezika tudi *-u* – *ut'ro:ku, pər 'zu:obu*; v (S) je v Ded lahko prisotna tudi popolna redukcija: *u Buštajn, pr kmiet*, (B) Lomno: *v anem dniev*.

Za glasovi *c, č, j, š, ž* in *dž* preglas v končnici ni izveden, posledično prihaja do ponaglasnega akanja v Ddv/mn: *'si:nam, ut'ro:kam* (s knjižno mogočo različico *-om* v (B)), še v Oed/dv/mn, torej: *s 'kʷo:jam, s ku'va:čam, s 'si:nam, z ut'ro:kam, z 'zu:obam*, v (B) se pod vplivom knjižnega jezika sliši tudi različica brez akanja: *s 'si:nom, z ut'ro:kom*, redko celo knjižna končnica *-i* – *z ut'ro:ki*, v (R) pa je pod vplivom zagorsko-trboveljskega govora oz. podnarečja prisotna tudi reducirana različica, in sicer do stopnje polglasnika: *s 'si:nam, z ut'ro:kəm, s s'tri:cəm*. Redukcija je kot ena izmed izgovornih možnosti v (R) prisotna tudi v Mdv/mn: *pər 'si:nax/pər 'si:nəx*.

V Rdv/mn so knjižni *-ov/-ev/-θ* prešli večinoma v *-u* ali ohranili *-θ*: *b'ra:tu, 'si:nu, 'zu:obu/'zu:op*, le v (R) je zaslediti tudi nereducirano obliko *'si:nu*.

Pri samostalnikih moškega spola, ki imajo v knjižnem jeziku možni končnici *-je* in *-i* v Imn, je na obravnavanem govornem področju prisotna le končnica *-i* (in ne tudi *-je*): *b'ra:ti, u'či:eti, gu'lu:obi*; to velja tudi za samostalnike, ki imajo knjižno končnico *-jé* naglašeno: *'la:si, 'mu:oži, 'zu:obi*.

Samostalniki 1. moške sklanjatve podlegajo nekaterim premenam osnove, značilnim tudi za knjižni jezik: samostalnikom, katerih osnova se končuje na *-i, -u, -a, -o*, ali na *-r*, se osnova podaljša z *-j-*: *'a:udija, ka'nu:ja, krum'pi:rja, t'ra:ktorja*; (vendar (S, B) tudi ^o*ru:dita*); samostalnikom (predvsem domačim), katerih osnova se končuje na *-e*, se osnova podaljša s *-t-*: *'a:teta, ^oju:reta, ^otu:oneteta*; v Ied knjižni

enozložni samostalniki v dvojini in množini ne podaljšujejo osnove z *-ov-*: *'si:ni* (vendar (B) redkeje tudi *si'no:vi*).

Primeri zaledja kažejo na rabo različic, ki niso blizu knjižnemu izgovoru: (R) Loka pri Zidanem Mostu: *stu metru, pr mosti*; (S) Zabukovje, Podgorica: *na kuoli, u piskri*; Sevnica: *u Buštajni/u Buštajn, pr kmieti/pr kmiet*; (B) Lomno: *u starih cajteh, na hribčki, u pakli, sased 'sosedu'* (Ded); Ženje: *za ldiij*; Veliki Trn: *pu vuojšk*.

3.1.2 Samostalniki 2. moške sklanjatve

Samostalniki knjižne 2. moške sklanjatve sledijo knjižni paradigmi 1. moške sklanjatve sicer z *-a*-jevsko končnico v Ied, značilno za 2. moško sklanjatvev, ter v Red s končnico *-a* po 1. moški sklanjatvi. Od edninske rodilniške končnice se samostalniki sklanjajo s podaljševanjem osnove s *-t-* po 1. moški sklanjatvi.

	Ed.			Dv.			Mn.		
I	°j:a:ka			°j:a:kata			°j:a:kati		
R	-a			-ou	-u	-ou/-u	-ou	-u	-ou/-u
D	-i	-∅	-i	-am			-am	-am	-am/-om
T	-a			-a			-e		
M	pər -i	pər -∅	pər -i	pər -ax	pər -ax	pər -ix	pər -ax	pər -ax	pər -ix
O	z -am	z -am	z -am/-om	z -am			z -am		

Preglednica 2: Sklanjatveni vzorec samostalnikov 2. moške sklanjatve

Sklanjanje redkih samostalnikov, ki v knjižnem jeziku sodijo v 2. moško sklanjatvev, je omogočeno s podaljševanjem osnove s *-t-*: °j:a:kata °j:a:kati/°j:a:kat °j:a:kata pər °j:a:kat z °j:a:katam; *sluga slugata slugati/slugat slugata pər slugat s slugatam*. V Ted se, kot pri samostalnikih 1. moške sklanjatve, ničta končnica ne pojavlja zaradi narave večine samostalnikov 2. moške sklanjatve, ki izkazujejo kategorijo živosti. V DMed se v (S) pojavlja le končnica *-∅*: (pər) °j:a:kat, medtem ko se pri samostalnikih 1. moške sklanjatve tudi oz. predvsem končnica *-i*. V primerjavi s samostalnikih 1. moške sklanjatve se v (R) do polglasnika reducirane končnice v Mdv/mn ter v Odv, nastale pod vplivom zagorsko-trboveljskega govora, ne pojavljajo, opaziti je v (R) in (S) *-a*-jevsko končnico po 2. moški sklanjatvi: pər °j:a:katax z °j:a:katam. V (B) je, kot pri samostalnikih 1. moške sklanjatve, v Dmn opaziti vpliv knjižnega jezika v končnici: °j:a:katom, v Mdv/mn pa se pojavlja knjižna končnica 1. moške sklanjatve *-ix*: pər °j:a:katix.

Večjih odstopanj v rabi med obravnavanimi središči in njihovim zaledjem ni opaziti v (R) in (S), opazne so v (B).

3.1.3 Samostalniki 3. moške sklanjatve

Samostalniki knjižne 3. moške sklanjatve sledijo knjižni paradigmi 1. moške sklanjatve sklanjanja z glasovnimi končnicami; z ničto končnico po tretji moški sklanjatvi se običajno ne pregibajo. V Ied imajo končnico *-∅* in v Red končnico *-a*.

Dvojskih in množinskih oblik praviloma ne poznajo, saj gre običajno za lastnoimenske krajšave, ki obstajajo le kot eno (*Tes* 'Tovarna embalaže Senovo', *NEK* 'Nuklearna elektrarna Krško').

	Ed.	Dv.			Mn.		
I	^o <i>tɛ:s-θ</i>	/	/	/	/	/	/
R	<i>-a</i>	/	/	/	/	/	/
D	<i>-i</i>	/	/	/	/	/	/
T	<i>-θ</i>	/	/	/	/	/	/
M	<i>-i</i>	/	/	/	/	/	/
O	<i>-am</i>	/	/	/	/	/	/

Preglednica 3: Sklanjatveni vzorec samostalnikov 3. moške sklanjatve

Samostalniki 3. moške sklanjatve se na obravnavanem govornem področju pojavljajo in uporabljajo izjemno redko, zato na podlagi pridobljenega narečnega gradiva tudi ni mogoče sklepati o kakršnih koli opaznih razlikah med obravnavanim govorom krajevnih središč in njihovim zaledjem.

3.1.4 Samostalniki 4. moške sklanjatve

Samostalniki 4. moške sklanjatve so posamostaljene pridevniške besede s končnicami, kot jih pozna določna pridevniška paradigma moškega spola.

	Ed.			Dv.			Mn.		
I	<i>tə m'la:t</i>			<i>tə m'la:da</i>			<i>tə m'la:t</i>	<i>tə m'la:t</i>	<i>tə m'la:di</i>
R	<i>-ga</i>			<i>-ix</i>			<i>-ix</i>		
D	<i>-em</i>			<i>tə -əm</i>	<i>tə -im</i>	<i>tə -im</i>	<i>tə -əm</i>	<i>tə -im</i>	<i>tə -im</i>
T	<i>-ga</i>			<i>-a</i>			<i>-e</i>		
M	<i>pər -em</i>			<i>pər -ix</i>			<i>pər -ix</i>		
O	<i>s -əm</i>	<i>s -em</i>	<i>s -im</i>	<i>s -im</i>			<i>s -im</i>		

Preglednica 4: Sklanjatveni vzorec samostalnikov 4. moške sklanjatve

Paradigma pozna popolne redukcije končnega *-u* v Ded: *tə m'la:dem*, končnega *-a* v Odv (izenačevanje dvojske z množinsko končnico) in delno redukcijo končnega *-i* v polglasnik v Oed ter v Ddv/mn v (R): (*s*) *tə m'la:dəm*. V (S) je v Oed slišati *pər ta m'la:dem*; gre za izenačevanje orodniške z mestniško obliko. Večjih odstopanj v rabi med obravnavanimi središči in njihovim zaledjem ni opaziti.

3.2 Samostalniki ženskega spola

3.2.1 Samostalniki 1. ženske sklanjatve

Samostalniki 1. ženske sklanjatve sledijo knjižni paradigmi z imenovalniško edninsko končnico *-a* in rodilniško *-e*.

	Ed.			Dv.			Mn.		
I	'z̥i:na			'z̥i:ne			'z̥i:ne		
R	-e			-θ			-θ		
D	-θ	-θ	-θ/-i	-am			-am		
T	-o	-a	-o/-a	-e			-e		
M	-θ	-θ	-θ/-i	pər -ax	pər -ax	pər -ax/-ix	pər -ax	pər -ax	pər -ax/-ix
O	z -o	-i	-o/-i	z -am			z -am		

Preglednica 5: Sklanjatveni vzorec samostalnikov 1. ženske sklanjatve

Paradigma 1. ženske sklanjatve se od knjižne paradigme zaradi izglasnega akanja loči v Ted (S, B): 'z̥i:na, v Oed prevladuje *i*-jevska končnica: z 'z̥i:ni, v (R, B) se pojavlja tudi knjižni *-o*; v Odv/mn pride do popolne redukcije dvojinskega končnega *-a* in množinskega končnega *-i*, v DMed pa tudi, z variantno izjemo (B), končnega *-i*. V DTMOed presenečajo tudi končnice z *i*-jevskim samoglasnikom pod štajerskim kozjansko-bizeljskim vplivom, še posebej pa v (B) v Mdv/mn: v pər d'ru:žax/d'ru:žix, *u* ku'š'i:čax/ku'š'i:čix, pər 'ro:kax/'ro:kix, *u* 'so:uzax/'so:uzix, pər 'z̥i:nix.

Dvojina se popolnoma izenačuje z množino.

Samostalniki, katerih knjižna osnova se končuje na *-ev*, jo skrajšajo v *-u* – v (S, B) 'bu:ku/'bu:uku, *u* cerku, le v (R) je še najti tudi 'bu:keu, morda ponovno vzpostavljeno pod vplivom knjižnega jezika.

Samostalnik *hči* v osnovo led prevzame neimenovalniški *-r*:-: x'či:r. Samostalnik *mati* se na obravnavanem področju ne uporablja, namesto njega samostalnik *mama*.

Primeri zaledja kažejo na rabo različic, ki niso blizu knjižnemu izgovoru, z redkimi izjemami: (R) Loka pri Zidanem Mostu: *u* huost, v tistem piskri, v pred-pasniki, *u* vuod/*u* vuodo; (S) Zabukovje, Podgorica: *na* kuoli, *u* piskri; Sevnica: *u* štaló; (B) Lomno: *u* anem dnev, *u* cerku, *u* listnc, *u* drugi svetovni vojsk, *na* zjeml; Ženje: *na* pojstl; Veliki Trn: *pr* cerku, *u* hosta, *u* luža, *pu* vuojsk.

3.2.2 Samostalniki 2. ženske sklanjatve

Samostalniki 2. ženske sklanjatve se ravnajo po knjižni paradigmi, torej z imenovalniško edninsko končnico *-θ* in roditeljsko edninsko končnico *-i*.

	Ed.			Dv.			Mn.		
I	'ni:t			'ni:ti			'ni:ti		
R	-i			-θ	-θ	-i	-θ	-θ	-i
D	-i			-ə̃m	-im/-am	-im	-ə̃m	-im/-am	-im
T	-θ			-i	-θ/-i	-i	-i	-θ/-i	-i
M	-θ	-θ/-i	-i	pər -ix	pər -ix/-ax	pər -ix	pər -ix	pər -ix/-ax	pər -ix
O	z -jo	-i	-jo	z -ə̃m	z -im/-am	z -im	z -ə̃m	z -im/-am	z -im

Preglednica 6: Sklanjatveni vzorec samostalnikov 2. ženske sklanjatve

Paradigma 2. ženske sklanjatve se razlikuje od knjižne paradigme v Med in Tdv/mn v (R, S), kjer se v končnici kot različica *i*-jevski končnici pojavlja še končnica *-θ*, v Odv/mn pa v (S) prihaja tudi do maskulinizacije: z *'ni:tam*.

Tovrstna paradigma se na obravnavanem govornem področju uporablja zelo redko. Običajna je namreč paradigma s podaljševanjem osnove in prevzemanjem končnic 1. ženske sklanjatve le v določenih sklonih, npr. v Med v (R, S, B): *pər 'ni:tkax*, *pər pe'ru:tkax*, ali pa popolna nadomestitev samostalnika 2. ženske sklanjatve s samostalnikom 1. ženske sklanjatve že v Ied v (R, S, B): *'ni:tkā*, *'mi:ška*, *pe'si:ca*, *ku'si:ca*.

Dvojina se popolnoma izenačuje z množino.

Primeri zaledja kažejo na rabo različic, ki niso blizu knjižnemu izgovoru, z redkimi izjemami: (B) Lomno: *u Nemšk vas*, *velik človeškjih kustij* idr.

3.2.3 Samostalniki 3. ženske sklanjatve

Samostalniki ženskega spola z ničto končnico v vseh sklonih in številih so na obravnavanem področju redki. Pogostejše je namreč podaljševanje osnove *s-k-* in sklanjanje po 1. ženski sklanjatvi: ^o*dø:ris* > ^o*dø:riska*, ^o*mi:ci* > ^o*micika* > ^o*mi:cika*, razen pri mlajši generaciji, ki pod vplivom knjižne paradigme uporablja knjižno pregibanje.

3.2.4 Samostalniki 4. ženske sklanjatve

Samostalniki 4. ženske sklanjatve so posamostaljene pridevniške besede s končnicami, kot jih pozna določna pridevniška paradigma ženskega spola.

	Ed.			Dv.			Mn.		
I	<i>tə m'la:da</i>			<i>tə m'la:de</i>			<i>tə m'la:de</i>		
R	<i>-e</i>			<i>-əx</i>	<i>-ix</i>	<i>-ix</i>	<i>-əx</i>	<i>-ix</i>	<i>-ix</i>
D	<i>-i</i>			<i>-əm</i>	<i>-im</i>	<i>-im</i>	<i>-əm</i>	<i>-im</i>	<i>-im</i>
T	<i>-o</i>	<i>-o/-a</i>	<i>-o</i>	<i>-e</i>			<i>-e</i>		
M	<i>pər -i</i>			<i>pər -ix</i>			<i>pər -ix</i>		
O	<i>s -o</i>	<i>s -i/-o</i>	<i>s -i/-o</i>	<i>s -əm</i>	<i>s -im</i>	<i>s -im</i>	<i>s -əm</i>	<i>s -im</i>	<i>s -im</i>

Preglednica 7: Sklanjatveni vzorec samostalnikov 4. ženske sklanjatve

Paradigma 2. ženske sklanjatve se razlikuje od knjižne paradigme v Ted, pri čemer je zaradi izglasnega akanja, sploh v (S), mogoča tudi različica *-a – tə m'la:da*, končnica Oed se izenačuje s končnico Med: (S, B) *s tə m'la:di*, kljub temu da je prisotna tudi knjižna različica. V RDOdv/mn se v (R) pod vplivom zagorsko-trboveljskega govora (podnarečja) pojavlja delna redukcija ponaglasnega *-i-*: *tə m'la:dəx*, *tə m'la:dəm*, *s tə m'la:dəm*, v Odv/mn pa se na celotnem območju popolnoma reducirata izglasni dvojinjski *-a* in izglasni množinski *-i – s tə m'la:dəm/s tə m'la:dīm*.

Dvojina se popolnoma izenačuje z množino.

Primeri zaledja ne kažejo odstopanj od rabe v treh obravnavanih središčih.

3.3 Samostalniki srednjega spola

3.3.1 Samostalniki 1. srednje sklanjatve

Obravnavano področje pozna močno maskulinizacijo nevter. Samostalniki že od imenovalnika ednine prevzemajo moški spol in se torej sklanjajo po 1. moški sklanjatvi.

	Ed.			Dv.			Mn.		
I	'uo:kŋ			'uo:kni			'uo:kni		
R	-a			-θ	-θ/-u	-θ	-θ	-θ/-u	-θ
D	-i	-i	-i/-u	-am	-am	-am/-om	-am	-am	-am
T	-θ			-e			-e		
M	-i	-i	-i/-u	-ax	-ax	-ix	-ax	-ax	-ix
O	-am	-am	-am/-om	-am			-am		

Preglednica 8: Sklanjatveni vzorec samostalnikov 1. srednje sklanjatve

Močna maskulinizacija in posledično sklanjanje po 1. moški sklanjatvi se kaže na celotnem raziskovanem področju: (R) Loka pri Zidanem Mostu: *čez uokn*; (S) Sevnica: *jajc, en križišče*; (B) Veliki Trn: *pu uokni, takou fejtga dekleta*, Ženje: *pu uokni*. Izjemo lahko najdemo v (B) Lomnu: *u nebesa*, ki ima v Tmn končnico srednjega spola. Šibkejša in zato manj prisotna je feminizacija in posledično sklanjanje po 1. ženski sklanjatvi: (R, S, B) *'ja:pka*.

3.3.2 Samostalniki 3. srednje sklanjatve

V pregledanem gradivu obravnavanega govornega področja samostalnikov, ki bi spadali v 3. srednjo sklanjatve, ni zaslediti.

3.3.3 Samostalniki 4. srednje sklanjatve

Samostalniki 4. srednje sklanjatve so posamostaljene pridevniške besede s končnicami, kot jih pozna določna pridevniška paradigma srednjega spola. Dvojina in množina tovrstnih samostalnikov je redka tako v knjižnem jeziku kot tudi v obravnavanem govoru.

	Ed.			Dv.	Mn.
I	^o 'kəršk	^o 'kəršk	^o 'kəršk ^o 'kərško	/	/
R	-ega	-ega	-ega/-iga	/	/
D	-em	-em	-em/-im	/	/
T	-θ	-θ	-θ/-o	/	/
M	pər -em	pər -em	pər -em/-im	/	/
O	s -im	s -im	s -im	/	/

Preglednica 9: Sklanjatveni vzorec samostalnikov 4. srednje sklanjatve

V (B) se v Red poleg končnice *-ega* pojavlja tudi končnica *-iga*. V Ded pride na celotnem obravnavanem področju do popolne končne redukcije *-u* – ^o'kərškem, v (B) je slišati tudi končnico *-im*. Ta je po vsej verjetnosti nastala po analogiji na mestniško obliko, ki pa je morda nastala pod vplivom podobnih izenačevanj mestniške z orodniško končnico pri samostalnikih ženskega spola. V Ted se v (B) poleg povsod prisotne končnice *-θ* pojavlja tudi še knjižna končnica *-o*.

Primeri: (B) Lomno: *na Štajerskem, na Krajskem*.

4 Povzetek

Govor večjih krajev zaradi različnih vzrokov običajno teži k nadnarečnosti. Prispevek prikazuje razlike v rabi končnic samostalnikov vseh treh spolov glede na knjižne oblikoslovne paradigme, upoštevajoč mestno okolje treh regionalnih središč, ki so središča predvsem zaradi združevalne industrije, šolstva in delno tudi uprave, tj. Radeč, Sevnice in Brestanice, in njihovega zaledja, nemestnega okolja: Svibno, Hotemež, Loka pri Zidanem Mostu (zaledje Radeč); Boštanj, Podgorica (Razbor), Rudenik (Prešna Loka), Preske (Metni Vrh), Zabukovje nad Sevnico (zaledje Sevnice); Lomno, Arto, Ženje in Gora (zaledje Brestanice).

Pričakovana raba različic, ki niso blizu knjižnemu izgovoru, se je izkazala za dejansko pogostejše rabljeno v večini pogostnostno najbolj zastopanih sklanjativah obravnavanega zaledja: v 1. moški sklanjativi: (R) Loka pri Zidanem Mostu: *stu metru, pr mosti*; (S) Zabukovje, Podgorica: *na kuoli, u piskri*; Sevnica: *u Buštajni/u Buštajn, pr kmieti/pr kmiet*; (B) Lomno: *u stareh cajteh, na hribčki, u pakli, sased 'sosedu' (Ded)*; Ženje: *za ldij*; Veliki Trn: *pu vuojsk*; posledično zaradi maskulinizacije tudi v 1. srednji sklanjativi; v 1. ženski sklanjativi: (R) Loka pri Zidanem Mostu: *u huost, v tistem piskri, v predpasniki, u vuod/u vuodo*; (S) Zabukovje, Podgorica: *na kuoli, u piskri*; Sevnica: *u štaló*; (B) Lomno: *u anem dnev, u cerku, u listnc, u drugi svetovni vojsk, na zeml*; Ženje: *na pojstl*; Veliki Trn: *pr cerku, u hosta, u luža, pu vuojsk*.

Izjeme so končnice samostalnikov 2. moške sklanjatve, kjer zaradi redke rabe tovrstnih samostalnikov večjih odstopanj v rabi med obravnavanimi središči in njihovim zaledjem večinoma ni opaziti, opazne so le v (B), kjer je v Dmn opaziti vpliv knjižnega jezika: ^o*ja:katom*, v Mdv/mn pa se pojavlja knjižna končnica 1. moške sklanjatve *-ix*: (*pər*) ^o*ja:katic*. Samostalniki 3. moške sklanjatve se na obravnavanem govornem področju pojavljajo in uporabljajo izjemno redko, zato na podlagi pridobljenega narečnega gradiva ni mogoče sklepati o kakršnih koli opaznih razlikah med obravnavanim govorom krajevnih središč in njihovim zaledjem. Samostalniki 4. moške, 3. in 4. ženske sklanjatve sklanjatve v rabi med obravnavanimi središči in njihovim zaledjem ne izkazujejo razlik, samostalniki 2. ženske sklanjatve razlike izkazujejo redko: (B) Lomno: *u Nemšk vas, velik človeškjih kustij*.

Pregled končnic obravnavanih regionalnih središč in njihovega (nemestnega) zaledja kaže, da so knjižne ali vsaj nadnarečne končnice v središčih relativno redke, še najbolj jih je opaziti v najpogostejše rabljenih sklanjativah, tj. v 1. moški in 1. ženski (ter v maskulinizirani 1. srednji) sklanjativi. Izkaže se, da variantnost končnic ni sistemska razlikovalna značilnost glede na mestno oz. nemestno okolje v tolikšni meri, kot je bilo pričakovati in kot je to sicer značilno za glasovno podobo obravnavanega območja.

Viri in literatura

- Bregant 1991 = Mihaela Bregant [= Mihaela Koletnik], *Mariborski pogovorni jezik: diplomatska naloga*, Maribor: [M. Bregant], 1991:
- Gradivo SLA 304 = Sevnica: gradivo za govor: hrani dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani (1956, T. Logar; 1983, T. Horjak - Hafner).
- Gradivo SLA 306 = Leskovec pri Krškem: gradivo za govor: hrani dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani (1956, T. Logar).
- Horjak Hafner 1983 = Tatjana Horjak Hafner, *Sevniški govor: diplomatska naloga*, Ljubljana: [T. Horjak Hafner], 1983.
- Konec 2012 = Cita Konec, *Čevljarstvo besedje v Sevnici: diplomsko delo*, Maribor: [C. Konec], 2012
- Komar 2010 = Katja Komar, *Glasoslovna in oblikoslovna podoba breštaniškega govora: diplomsko delo*. Maribor: [K. Komar], 2010.
- Krejan 1999 = Marija Krejan, *Vse sorte je že blou: pripovedi s Krškega gričevja na desnem bregu Save od Sevnice do Krškega*, Ljubljana: Kmečki glas, 1999 (Glasovi 19).
- Logar 1955 = Tine Logar, Karakteristika štajerskih govorov južno od Konjiške gore in Boča, v: *Pogovori o jeziku in slovstvu*, Maribor: Obzorja, 1955, 61–65.
- Logar 1956 = Tine Logar, gradivo za govor Sevnice (točka za vprašalnico SLA 304 oz. po stari oznaki 243), 1956; hrani dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Logar 1956 = Tine Logar, gradivo za govor Leskovca pri Krškem, 1956; hrani dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Logar 1993 = Tine Logar, *Slovenska narečja*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993 (Cicero).
- Ramovš 1931 = Fran Ramovš, *Karta slovenskih narečij*, Ljubljana, 1931.
- SLA 1.1 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- SLA 1.2 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- Smole 2000 = Vera Smole, *Uvod v slovensko dialektologijo: del vsebine za predmet ZDS II*, Ljubljana, 2000. (Tipkopis.)
- Smole 2004 = Vera Smole, Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes, v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2004 (Obdobja 22), 321–330.
- Starič 2002 = Polona Starič, *Glasoslovje in oblikoslovje govora Radeč: diplomsko delo*, Maribor: [P. Starič], 2002.

- Statistični podatki (<http://www.stat.si/doc/statinf/05-si-007-1001.pdf>, 25. 4. 2013).
- Statistični podatki za Občino Radeče (http://www.radece.si/statisticni_podatki.php, 25. 4. 2013). Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.
- Statistični podatki za Občino Sevnica (<http://www.obcina-sevnica.si/>, <http://www.ks-sevnica.si/index.php>, 25. 4. 2013). Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.
- Statistični podatki za občine Krško, Radeče in Sevnica (<http://pxweb.stat.si/pxweb/dialog/Saveshow.asp>, 25. 4. 2013). Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.
- Statistični podatki za kraj Brestanica (<http://www.brestanica.com/danes.html>, 25. 4. 2013). Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.
- Škofic 1991 = Jožica Škofic, *Problemi slovenskega pogovornega jezika: magistrsko delo*, Ljubljana: [J. Škofic], 1991.
- Škofic 1994 = Jožica Škofic, O oblikovanju slovenskega pogovarjalnega jezika, *Slavistična revija*, 42 (1994), št. 4, 571–578.
- Tivadar 2004 = Hotimir Tivadar, Podoba in funkcija govornega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti, v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004 (Obdobja 22), 437–452.
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000, 14–24.
- Valh Lopert 2005 = Alenka Valh Lopert, *Kultura govora na Radiu Maribor*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2005 (Zora 36).
- Vidmar 2011/12 = Breda Vidmar, gradivo za tisk monografije pripovedi večinoma z levega brega Save v okolici Sevnice, pripravljeno za tisk (zasebno gradivo avtorice, 2011/12).
- Zemljak 1997 = Melita Zemljak, *Govor Lok pri Sevnici: diplomaska seminarska naloga*, Maribor: [M. Zemljak], 1997.
- Zemljak 1999 = Melita Zemljak, Morfologizacija naglasa v govoru Lok pri Sevnici: samostalnik, v: *Jakob Rigler 1929–1985: 2. mednarodni dialektološki simpozij, Pedagoška fakulteta, 11. in 12. februarja 1999: [povzetki]*, ur. Jožica Čeh – Drago Unuk – Melita Zemljak, Maribor: Pedagoška fakulteta, 1999.
- Zemljak Jontes 2000 = Melita Zemljak Jontes, *Govor Zabukovja nad Sevnico: glasoslovje in naglas: magistrsko delo*, Ljubljana: [M. Zemljak Jontes], 2000.
- Zorko 1995 = Zinka Zorko, *Narečna podoba Dravske doline*, Maribor: Kulturni forum, 1995.

Morphological diversity of the Sevnica–Krško dialect in connection with the (non-)urban environment

Summary

The local dialect of large towns or cities tends to be between dialect and standard due to various reasons. This paper presents noun endings, taking into account the urban environment of the three selected regional centers of Radeče, Sevnica, and Brestanica (functioning as centers due to industry, education, and management) in connection to their non-urban countryside of the Sevnica–Krško dialect of the Lower Sava Valley as a part of the Styrian dialect group: Svibno, Hotemež, and Loka pri Zidanem Mostu (countryside around Radeče); Boštanj, Podgorica (Razbor), Rudenik (Prešna Loka), Preske (Metni Vrh), and Zabukovje nad Sevnico (countryside around Sevnica); and Lomno, Arto, Ženje, and Gora (countryside around Brestanica).

The expected non-standard use of morphological endings turned out to be used more often in most of the frequently used declensions of the non-urban countryside: the first masculine declension: (Radeče = R) Loka pri Zidanem Mostu: *stuetru, pr mosti*; (Sevnica = S) Zabukovje, Podgorica: *na kuoli, u piskri*; Sevnica: *u Buštajni / u Buštajn, pr kmieti / pr kmiet*; (Brestanica = B) Lomno: *u stareh cajteh, na hribčki, u pakli, sased* (standard *sosedu*, dative sg.); Ženje: *za ldij*; Veliki Trn: *pu vuojsk*; due to masculinization also the first neuter declension; the first feminine declension: (R) Loka pri Zidanem Mostu: *u huost, v tistem piskri, v predpasniki, u vuod / u vuodo*; (S) Zabukovje, Podgorica: *na kuoli, u piskri*; Sevnica: *u štaló*; (B) Lomno: *u anem dnev, u cerku, u listnc, u drugi svetovni vojsk, na zjemi*; Ženje: *na pojstl*; Veliki Trn: *pr cerku, u hosta, u luža, pu vuojsk*.

The differences between the urban and non-urban use of the noun endings of the second masculine declension are not evident due to the less frequent use of these nouns, with the only exception in (B), where the influence of standard Slovenian can be noted in the dative pl. (^o*ja:katom*); in the locative du. and pl., the standard Slovenian morphological ending *-ix* (^o*ja:katix*), typical of the first masculine declension, is noted. Nouns of the third masculine declension have extremely rare dialect use and thus, alongside the morphological endings of nouns of the fourth masculine declension, the third and fourth feminine declension do not differ when urban and non-urban environments are compared. The rare exception is nouns of the second feminine declension: (B) Lomno: *u Nemšk vas, velik človeških kustij*.

The analysis of the morphological endings of the urban regional centers and their non-urban countryside shows that standard or at least less dialect-like endings tend to be relatively rare in the urban environment, and that they are used in the most frequent declensions; that is, the first masculine and first feminine (and also in the masculinized first neuter) declensions. Thus it is evident that noun ending variety of urban versus non-urban dialects is not a systematic feature.

Skladnja v panonski narečni skupini

Alenka Valh Lopert – Zinka Zorko

Cobiss: 1.01

V razpravi so predstavljene skladenjske značilnosti govornih besedil v prekmurščini, prleščini, slovenskogoriškem in haloškem narečju, in sicer zgradba enostavnih in zloženih povedi, besednoredne posebnosti, vezniška sredstva, zlasti priredni in podredni vezniki, ter prislovi. V uvodu je osvetljeno glasoslovje in oblikoslovje panonske narečne skupine. Dodana je skladenjska jezikovna analiza dveh prekmurskih leposlovnih del, zapisanih v prekmurskem knjižnem jeziku in v slovenskem knjižnem zbornem jeziku.

Ključne besede: narečje, glasoslovje, oblikoslovje, upovedovanje, zakonitosti narečne skladnje

Syntax in the Pannonian dialect group

This article presents the syntactic properties of spoken material from the Prekmurje, Prlekija, Slovenian Hills, and Haloze dialects; specifically, the structure of simple and complex sentences, special features connected with word order, and connectors (especially coordinating and subordinating conjunctions and adverbs). The introduction analyzes the phonology and morphology of the Pannonian dialect group. The article also includes a syntactic analysis of two Prekmurje works of fiction written in standard Prekmurje Slovenian and formal standard Slovenian.

Keywords: dialect, phonology, morphology, verbalization, dialect syntax rules

1 Glasoslovje

Po Logar-Riglerjevi Karti slovenskih narečij (1983) spadajo v panonsko narečno skupino prekmursko, goričansko (danes slovenskogoriško), prleško in haloško narečje. O teh narečjih so pisali številni dialektologi, npr. B. Raič, I. I. Sreznjevski, K. Ozvald, F. Ilešič, A. Pavel, S. Škrabec, V. Oblak, F. Ramovš, O. Asbóth, V. Novak, A. Vratuša, R. Kolarič, J. Rigler, T. Logar, M. L. Greenberg, F. Mukič, M. Koletnik, B. Rajh, Z. Zorko in drugi.

J. Rigler (2001: 22) izvaja panonsko glasoslovje iz osnovnega panonskega sistema dolgih vokalov: *i, ú, éj, óy, é, ó, á*, ki zastopajo: *i ← ī; éj ← ě; e ← ē, ē̄, ā; á ← ā; ó ← ō; óy ← ō; ú ← ū*; ter kratkih vokalov: *i, ú, e, o, a*, ki zastopajo: *i ← i, í; e ← ě, ě̄; e ← e, è, é; a ← a, á; o ← o, ó; o ← o, ò; ú ← u, ú; ə ← ə, à*.

Prekmurščino navadno delimo na goričko, ravensko in dolinsko podnarečje, prleščino na spodnjeprleški, srednjeprleški, zgornjeprleški in kujleški govor, slovenskogoriško narečje na vzhodne in zahodne govore ter haloško na vzhodne, srednje ter zahodne govore.

Skupne razvojne posebnosti panonske narečne skupine so: nepodaljšanje kratkih akutiranih nezadnjih zlogov, ki so večinoma ostali kratki do danes; dolgi polglasnik se je razvil v dolgi *e*-jevski fonem skupaj z etimološkim *e* in nazalnim *ɛ*; dolgi *u* se je v izgovoru začel pomikati naprej in se je zaokrožil v *ü*, sonantni *l* pa se je prek *ou* poenoglasil v *u* (v porabščini še ohranjeni *ou* v primerih *gouñčati* za današnje *gučati* dokazuje razvoj sonantnega *l* prek *ou* v *u*); ohranil se je tudi vokalični *r*.

Konzonantizem v panonski narečni skupini je manj razčlenjen kot vokalizem. Razvil se je po značilnih slovenskih tendencah. Praslovanski *dj* v tipu **medja* se je razvil v *j*, pozneje pa se je v prekmurskem goričkem in ravenskem podnarečju vsak *j* razvil v *g*, *dj*, *dž*, *tj*, *g'*, *k'*, verjetno pod madžarskim vplivom. Pri praslovanskem *w* je v panonski narečni skupini značilen razvoj v labiodental *v*, ki v izglasju ali v položaju pred nezvenečim soglasnikom izgubi zven in se izgovarja kot *f*. Trdi *ł* na koncu besede ima refleksi *-o*, v prleščini tudi *-a*; morda pod vplivom štokavskih priseljencev. Palatalni *l'*, *r'*, *n'* so se razvijali po splošnih slovenskih tendencah: *l'* je otrdel, *n'* pa je vsaj v prekmurščini ohranjen; tu je ohranjena tudi sekundarna palatalizacija tipa *vucje*. Prehod izglasnega *-m* v *-n* je večinoma ohranjen.

Govori v panonski narečni skupini so se oblikovali med 10. in 14. stoletjem, v obdobju, ko se je formirala slovenska jezikovna individualnost (Zorko 2009: 362–363).

2 Oblikoslovje

V primerjavi s staro cerkveno slovanščino so oblikoslovni razvoji podobni, rezultati se razlikujejo po zaostajanju razvoja zaradi stoletne ločenosti Prekmurja od osredja in zaradi vpliva sosednjega štajerskega narečja na zahodu panonskega prostora. Samostalniške sklanjatve se razvrščajo po spolu, končnice se lahko izenačujejo, dvojina je dobro ohranjena. Srednjespolski samostalniki so v Prekmurju ohranjeni tudi v množini, drugod se podaljšani s *-t-*, *-n-* maskulinizirajo že v dvojini; nekateri se lahko feminizirajo že v ednini, zlasti pa v dvojini in množini. Poleg končniškega so v samostalniški sklanjatvi ohranjeni nepremični, premični in mešani naglasni tip, v glagolski spregatvi je poseben prekmurski končniški naglas tipa *nesén*. V samostalniški moški sklanjatvi so narečne končnice: *-i* v dajalniku in mestniku ednine, v prekmurščini tudi *-e* iz jata; *-oma/-ama*, *-on/-an*, *-ah/-aj*, *-ami* se govorijo tudi v ženskih sklanjativah, in sicer v vseh sklonih. V moški sklanjatvi se v Prekmurju in Halozah v množini osnova podaljša z *-ov-* (*mostovi*, *sinovje*). V orodniku ednine ženskih sklanjatev so v teh narečjih končnice *-o/-oj/-i/-on/-ov*. Ženski samostalniki na *-ev* se lahko končujejo na *-va* ali pa se sklanjajo po drugi ženski sklanjatvi (*tikvi*). V pridevniški sklanjatvi sta v Prekmurju ohranjeni trda sklanjatev (*lepoga*) in dvojinska oblika moškega spola *lepiva* (ženskega spola *lepivi*). V ženski sklanjatvi imajo dajalnik, mestnik in orodnik ednine končnico *-oj* (*lepoj*). Med osebnimi zaimki je v dvojini več oblik: *miva/mijadva*; med kazalnimi zaimki je najpogostejši *toti*;

med števniki so posebne oblike za dvajset, trideset, v Prekmurju pa se od 40 dalje postavlja enica za desetico: *štirideset ena, štirideset dva ...*

V glagolski spregatvi je v prekmurščini osebilo *-va* za 1. osebo dvojine moškega in *-ve* za 1. osebo dvojine ženskega spola, drugod za vse spole *-ma*. V 3. osebi množine se v Halozah pojavlja končaj *-do: delado*. Povsod je prevladala tematična spregatev: *data, jeta*. Opisni deležnik na *-l* se večinoma končuje na *-o*, le v večjem delu Prlekije, deloma v Halozah in v Slovenskih goricah se govori tudi *-a*. Povsod je ohranjen dolgi nedoločnik na *-ti/-čti*, ki se loči od namenilnika; ta se veže s predmetom v roditelju. V Halozah, na vzhodu Prlekije in v Porabju se za ženski spol v 1. in 2. osebi ednine uporabljajo moškospolske oblike.

Med nepregibnimi besednimi vrstami so najbolj tvorni prislovi, členki in medmeti; predlogi in vezniki (razen *ka* za 'da') so blizu knjižni rabi. Med prislovi je ohranjenih veliko arhaičnih oblik; npr. prekmursko: *'nindri, 'indri, 'inda, 'prle, 'trno*. Veznik *ka* s knjižnim pomenom 'da' je znan v vsej narečni skupini; ohranjen je še vezalni veznik *no* in protivni *liki*. Členki se po narečjih razlikujejo: *'vej, 'ba:r, 'vāči, 'lekar*, ešče (prekmursko); *pre, 'kar ne, 'vi:ena, 'leki* (slovenskogoriško); *'morti, 've* (prleško). Med medmeti so v panonski narečni skupini podobni razpoloženski, v katerih prosijo za pomoč boga, zmerjajo in preklinjajo pa pogosto z zlodejem, hudičem, vragom. V Prekmurju je za poimenovanje strele še ohranjen poganski *Perun*. Med zvalnicami in pozdravi je zelo pogosta beseda *bog* (Zorko 2009: 374–375).

3 Skladnja

Skladnja je poseben del slovnice, nauka o jeziku, ki uči, kako so narejene pravilne povedi in njihovi deli. Besede same se na podlagi skladenjske vloge, ki jo opravljajo, delijo na besedne vrste. Najmanjša možna poved je stavek. Razprava prinaša:

A – skladenjsko analizo govornega jezika,

B – skladenjsko analizo pisnega jezika.

Ob vsakem primeru je pojasnjena skladenjska analiza, ki pojasnjuje zgradbo stavka in (enostavnih oz. zloženih) povedi, besednoredne posebnosti, vezniška sredstva (zlasti priredne in podredne veznike) ter prislove.

3.1 »Porabje«, časopis Zveze Slovencev na Madžarskem, ima večino člankov zapisanih v prekmurskem knjižnem jeziku. V slovenskem knjižnem jeziku pišejo prispevke tisti, ki porabščine ne obvladajo, in avtorji poročil o slavnostnih dogodkih. Uvodnike v nadnarečni knjižni prekmurščini običajno prispevata urednica Porabja Marjana Sukič in publicist Dušan Mukič. Pogovore z domačini objavlja Karči (Karel) Holec, tako da so besedila izvirna in zvesta zvočnim posnetkom. Gradivo za analizo so bili naslednji članki, ki so bili objavljeni v časopisu Porabje v letih 2011 in 2012:

- (1) Vsigdar sem držo svojo rejč, 24. novembra 2011, 6.
- (2) Vsakši si tak pomaga kak leko, 3. maja 2012, 6.

- (3) Delaj tak, ka iz tauga leko preživěš, 10. maja 2012, 6.
 (4) Spejvajmo, aj se ne pozabi, aj se ohrani, 21. junija 2012, 6.
 (5) Spominski stebri v Porabji, 28. junija 2012, 6.
 (6) Nejssem sto za ograjov delati, 16. avgusta 2012, 5.

Besedilo 1	<i>Sprvoga sem dja bautoš <u>bijo</u> tū v Monoštri v železni bauti Luna, gde sem edendvajsti lejt <u>delo</u>.</i>	V dvostavčni podredno zloženi povedi s prilastkovim odvisnikom, ki ga veže prislov <i>gde</i> , je opazen premik glagola proti koncu stavka.
	<i>Gda se je spremenijo režim <u>pa</u> so privatizirali bauto, dja <u>sem</u> ga <u>nej</u> mogo dolaküpiti <u>pa</u> te tak sem brezi dela <u>austo</u>.</i>	Časovnemu odvisniku z <i>gda</i> 'ko' sledi vezalna zveza z veznikom <i>pa</i> , glavni stavek je priredno zložen z veznikom <i>pa</i> . Zadnji stavek se konča z glagolom. Narečno zanikanje: <i>sem nej</i> 'nistem'.
Besedilo 2	<i>Dja sem v Števanovci živo do leta 1967, potistim smo prišli sé v Varaš.</i>	Vezalno priredje brez veznika.
	<i><u>Zato</u>, <u>ka</u> tū smo delali, pa od tistec je daleč bilau nutraoditi.</i>	Vzročni odvisnik – zato, ker – glavni stavek veže veznik <i>pa</i> . Besedni red: <i>tū smo za</i> 'smo tu', <i>je daleč bilau</i> 'je bilo daleč'.
	<i>Sprva sem s taši mali mašinom <u>odo</u>, <u>ka</u> sem cüggle vozo kaulak, <u>sledkar</u> sem <u>pa</u> vrkar <u>bijo</u>, <u>gde</u> so tau zamlau vküpmleli, iz <u>štere</u> so cigle <u>redli</u>.</i>	Za glavnim stavkom sledi namerni odvisnik z veznikom <i>ka</i> 'da', vezalno priredje z veznikom <i>pa</i> , krajevni odvisnik veže prislov <i>gde</i> 'kjer', prilastkov odvisnik veže oziralni zaimsek <i>šteri</i> 'kateri'. Petstavčna priredna zapleteno zložena poved. Glagol je lahko na koncu stavka.
	<i>Žena vsigdar z menov <u>dé</u>, <u>dapa</u> dostakrat ešče hčij tō, zato ka sam bi nej mogo <u>naklasti</u>, če kaj vekšoga <u>pripelam</u>.</i>	Prvemu stavku sledi protivno priredje z veznikom <i>dapa</i> 'vendar', vzročni odvisnik uvaja zveza <i>zato ka</i> 'ker', pogojni podredni veznik je če. Štiristavčna priredno zapleteno zložena poved.
Besedilo 3	<i>Nikdar bi nej <u>mislo</u>, <u>ka</u> ge mo kriij peko.</i>	Predmetni odvisnik uvaja veznik <i>ka</i> 'da'. Glagol je v obeh stavkih na zadnjem mestu. Naslonska niza <i>bi nej</i> 'ne bi', <i>ge mo</i> 'jaz bom' sta tipično narečna.
	<i>Za kriij samo borove drve küri-mo, včasín je tau neakoma čüдно, <u>dapa</u> tan je pri nas veki-večno tak bilau.</i>	Priredna zveza treh stavkov – vezalno priredje nima veznika, v protivnem pa je rabljen veznik <i>dapa</i> 'vendar'. Prvi in tretji stavek se končujeta z glagolom.
Besedilo 4	<i>Gnesden lidgé več nej ali samo malo spejvajo, nej tak kak prvin, <u>gda</u> so vsakši den spejvali, <u>če</u> so veseli <u>bili</u>, te zato, pa ranč tak te tō, če so kakšno žalost <u>meli</u>.</i>	Zapletena sedemstavčna zložena poved vsebuje tri glavne stavke, časovni odvisnik s povezovalnim prislovom <i>gda</i> 'ko', pogojni odvisnik z veznikom <i>če</i> ; glagol je pogosto na koncu stavka.
	<i>Tak mislim, <u>ka</u> tau je sploj veliko delo, <u>zato</u> ka s tejm se tō ohranja porabska kultura <u>pa</u> gezik tō.</i>	Tristavčna, podredno zložena poved s predmetnim in vzročnim odvisnikom – veznika <i>ka</i> 'da', <i>zato ka</i> 'zato ker' – se konča s členkom <i>tō</i> . Medbesedni priredni veznik je <i>pa</i> .

Besedilo 5	<i>Feri, <u>ka</u>k je ta ideja <u>pri</u>šla, <u>ka</u> se tej spominski stebri <u>post</u>avijo?</i>	Zvalniški pastavek; vprašalno poved sestavljata glavni stavek in prilastkov odvisnik z veznikom <i>ka</i> 'da'. V obeh stavkih je glagol na koncu.
	<i>Gda je prva sestra <u>mrl</u>a, <u>te</u> sem si brodo natau, <u>te</u> je prišla ta ideja, <u>ka</u> za njij samo zvaun <u>zvoni</u>, nika ne ostane za njimi, še telko nej, ka bi edno svejčo leko <u>vož</u>gali.</i>	Časovnemu odvisniku s prislovom <i>gda</i> 'ko' sledi glavni stavek s prislovom <i>te</i> 'takrat', nato je vezalno brezvezje, prilastkov odvisnik z veznikom <i>ka</i> 'da', nato vezalno brezvezje ter pojasnjevalna zveza z načinovnim odvisnikom.
	<i>Ranč tak mi, <u>š</u>teri smo doma <u>ost</u>ali, samo za volo dela smo v vekše varaše <u>od</u>išli, si že tō moramo <u>bro</u>ditī, <u>gde</u> mo se <u>poka</u>pali.</i>	Glavni stavek z osebkom ima vmesni vrinjeni prilastkov odvisnik s <i>šteri</i> 'kateri'. Sledi mu vzročni odvisnik, glavni stavek se nadaljuje s povedkom in predmetnim odvisnikom. Glagoli so na koncu stavka; besedni red naslonskega niza <i>gde mo se</i> 'kje se bomo' je narečen.
	<i>Tak sem <u>mis</u>lo, aj taši <u>ba</u>u, ka de stalno <u>pa</u> vekivečno <u>stau</u>, nej samo v Slovenskoj vesi, gde majo graubišče, zato ka tej problemi <u>so</u> nej samo <u>mo</u>ji, liki vsej Slovencov v Porabju.</i>	Podredna zapleteno zložena poved je sestavljena iz glavnega stavka, predmetnega odvisnika z <i>aj</i> 'naj', prilastkovega odvisnika s <i>ka</i> 'da' s pojasnjevalnim priredjem <i>nej samo</i> – <i>liki</i> , <i>gde</i> 'kjer'. V treh stavkih je glagol na koncu.
Besedilo 6¹	<i>Dja sem nikdar nej sto sodak <u>bi</u>ti, <u>pa</u> sprvoga smo ranč nej tū <u>ži</u>veli. Mati je v Andovci <u>vči</u>la, <u>pa</u> tam smo meli stanovanje, pet lejt smo bili tam. Potistim so te stariške leta 1967 začnili zidati <u>pa</u> smo te tak sé <u>pri</u>šli.</i>	Prvi <i>pa</i> je protivni veznik, drugi in tretji sta vezalna. Glagol se lahko pomakne na konec stavka.
	<i>»V Somboteli sem se tadale včijo za avtomehanika, <u>zato</u> <u>ka</u> moj boter je tō tau biu, <u>pa</u> od njega sem daubo volau.«</i>	Priredni sklepalni veznik <i>zato</i> se veže s podrednim <i>ka</i> 'ker', <i>pa</i> je priredni vezalni veznik.
	<i>... <u>pa</u> te sem dvej prilike <u>emo</u>. <u>Ali</u> mo v Opel <u>ü</u>šo delat <u>ali</u> mo za poklicnoga sodaka <u>ü</u>šo.</i>	<i>Pa</i> je vezalni veznik, sledi ločno priredje z <i>ali</i> – <i>ali</i> , glagol se pojavlja na koncu vseh treh stavkov.
	<i>Kak poklicni soldat, leko <u>ka</u> si vanej na mrazi <u>ali</u> na sonci, <u>dapa</u> leko deš, nej ti trbej znautra za ograjov <u>bi</u>ti.</i>	Veznik <i>ka</i> 'da', ločni besedni veznik <i>ali</i> , <i>dapa</i> 'vendar' uvaja protivno priredje, poved se končuje z glagolom.
	<i>Dapa, hvala baugi, nika tašo nej bilau, <u>ka</u> bi se <u>bo</u>jati <u>mo</u>gli.</i>	<i>Dapa</i> 'vendar' – protivno priredje, sledi medmetni pastavek, <i>ka</i> 'da' začenja predmetni odvisnik, ki se končuje z deležnikom <i>mo</i> gli 'moral' za nedoločnikom.
	<i>Najbola nevarno je tan <u>bil</u>au, <u>gda</u> smo parvice prosili <u>pa</u> so v žepko <u>se</u>gnili.</i>	Glavni stavek se končuje z glagolom <i>bilau</i> , časovni odvisnik z <i>gda</i> 'ko' z deležnikom <i>prosili</i> , vezalno priredje veže veznik <i>pa</i> .

¹ V prispevku Nejssem sto za ograjov delati Karči Holec objavlja pogovor z Lacijem Meklijem iz Števanovec. Analiza povedi je osrediščena na zakonitosti upovedovanja izpraševanca.

	Če bi šteli, pa bi je nej mogli staviti, <u>zato ka</u> <i>tej so bola znali, gde leko prejkde, kak tisti sodak, šteri je tam stau.</i>	Petstavčna podredna zapleteno zložena poved ima glagol na koncu vsakega stavka. Vezniške besede so: če za pogojni odvisnik, <i>pa</i> je podamni členek, <i>zato ka</i> 'zato ker' za vzročni odvisnik; <i>gde</i> 'kje' prislov kraja; <i>kak</i> 'kako' prislov načina; <i>šteri</i> 'kateri' oziralni zaimek.
	<i>Travo kosim pa</i> grbanje <u>berem, če rastejo.</u>	Tristavčno priredno zapleteno zloženo poved veže najprej priredni veznik <i>pa</i> , pogojni odvisnik <i>pa</i> podredni veznik <i>če</i> . Vsi trije glagoli so na koncu stavka.
	<i>Dapa</i> najbola me veseli moj vnuk, <u>gda</u> kaj malo časa <u>mam, te sem z njim, takšoga reda se šetava pa špilava.</u>	Protivni veznik <i>dapa</i> 'vendar' začenja glavni stavek, časovni odvisnik <i>pa</i> časovni prislov <i>gda</i> 'ko', ki ima za seboj tri vezalno povezane stavke, med zadnjima glagoloma je vezalni veznik <i>pa</i> .

3.1.1 V knjigi Tineta Logarja Slovenska narečja (1975) je objavljeno prekmurško besedilo iz Nedelice. Analiziranih je prvih 12 povedi. Ena poved je enostavčna, tri so dvostavčne, štiri tristavčne, dve sta štiristavčni, ena pa šeststavčna in zapleteno zložena.

(1) <i>'Dā smu ščā 'mi̯ 'ma:li bi'li̯, smu 'rāđi u'dil̯ k 'ādnu̯ 'māmc̯i, k̄a su z'nāli 'jāku 'dōsta prpuv̯i'da:vat̯i.</i>	Poved sestavljajo: časovni odvisnik z vezniško besedo 'dā 'ko', glavni stavek in vzročni odvisnik z veznikom k̄a 'ker'. V časovnem odvisniku je narečni besedni red s pomožnikom 'biti' na koncu stavka, členek 'še' stoji pred osebkom, v vzročnem odvisniku je na koncu nedoločnik.
(2) <i>F'ča:s̄i nās ja 'bi̯la 'puna 'iža pa smu 'tāk b'r̄e:čali, k̄a gr'me:čāga bu'ga: 'niščā ne̯i 'čūu.</i>	Prva dva stavka sta povezana z vezalnim veznikom <i>pa</i> , drugemu sledi načinovni odvisnik z narečnim veznikom <i>kā</i> 'da'. Drugi in tretji stavek se končujeta z glagolom.
(3) <i>'Māmc̯a su s̄a čāmā'r̄i̯li̯ pa su p'rāv̄li, k̄a nām kaj pu'vōju, č̄i mu 'tūu.</i>	V štiristavčni povedi sta prva dva stavka v vezalnem priredju z veznikom <i>pa</i> , sledi predmetni odvisnik z veznikom <i>kā</i> 'da' in temu pogojni z veznikom <i>č̄j</i> . Trije stavki se končujejo z glagolom.
(4) <i>Č̄i bi̯ s̄a 'hin pa 'te: š'to smi'ja:u, bi̯ 'nām̄i d'vār̄i ut'pr̄li p̄a ḡā 'vō: pu'š̄iknuli.</i>	Tristavčna priredno zapletena zložena poved z vezalnim veznikom se začenja s pogojnim odvisnikom – veznik <i>č̄j</i> .
(5) <i>S̄ig'da:r su 'tāk 'zāčnu̯i:</i>	Napovedni stavek.
(6) <i>»Z'na:tā, 'dēca, 'to̯u, k̄a vān z'da̯ pu'v̄en, jā p'ra:va 'boža 'istina.</i>	Napovedni stavek ima na koncu glagol. Štiristavčna poved v premem govoru je zapleteno zložena. Začne se z glagolom, vrinjen je zvalnik, glavni stavek se začne s kazalnim zaimkom 'to̯, vrinjen je prilastkov odvisnik s <i>kā</i> 'kar'. Dva stavka se končujeta z glagolom.

(7) <i>'Toḡ jā ščä 'tē: bi'lou, 'dā san sä 'jäs k 'toj 'iži u'žänila.</i>	V dvostavčni podredno zloženi povedi veže časovni odvisnik vezniška beseda <i>dā</i> 'ko'. Členek 'še' stoji pred časovnim prislovom 'tedaj'. Glagola sta na koncu stavka.
(8) <i>'Tē: su pa 'äti p' 'soḡsidovij 'ädän 'dädäk 'm'li pa smu š'li vä'čē:r na v're:stivaä.</i>	Dvostavčno vezalno priredno zloženo poved veže veznik <i>pa</i> .
(9) <i>'Ädän 'čas smu bu'ga: mu'lili, 'tē: smu si pa säfä'le: zgu'ča:vali.</i>	Veznik <i>pa</i> je za časovnim prislovom 'tē: 'potem' – oba stavka se končujeta z glagolom.
(10) <i>'Mäni sä ži pu'mäli 'za:čalu d'rejmatij pa bi 'räda š'lä du'mou; 'näšij 'moški su pa 'nej š'telj 'iti.</i>	Tristavčno priredno zloženo poved z vezalnimi in protivnimi priredjem veže <i>pa</i> v vlogi vezalnega in nato protivnega veznika. Besedni red pri zanikanju je narečen: <i>su nej 'niso</i> '.
(11) <i>'Tē: svi sä pa s tä'tijucuf sa'mej z'dignuli.</i>	Enostavčna poved se začinja s prislovom 'tē: 'takrat', <i>pa</i> opravlja vlogo ali poudarnega člena ali vezalnega veznika.
(12) <i>'Dä svi p'rišij 'ätij du 'Čiuvvuga s'tüdüanca, 'g'e jā 'inda 'biu 'völk'ij 'ziijvi p'lout, pa 'sāmu 'viijdin, kāk ädnu 'vötku žär'bē: bi'žij 'vönod v'ra:ta pa p'rejik p'louta na š'kägän.«</i>	Štiristavčno zapleteno podredno zloženo poved začinja v časovnem odvisniku časovni prislov <i>dä</i> v vlogi veznika 'ko', prilastkov odvisnik veže prislov 'g'e 'kjer', za glavnim stavkom s poudarnim členkom <i>pa</i> sledi predmetni odvisnik z vezniško besedo <i>kāk</i> 'kako'.

3.2 Prleščina ima osnovni dolgi samoglasniški sestav: *i, ü, u, e, o, e:/e:, o:/o:, a, r*. Refleks za dolgi *jat* je zelo ozki *e:*, za etimološki *o* in za nosni *o* pa zelo ozki *o:*, široki *o:/o:* zastopa dolgi *a*. Iz Logarjeve knjige Slovenska narečja je analiziranih 20 povedi v besedilu iz Gajševcev pri Krizevcih.

Med izbranimi povedmi je pet enostavnih, šest dvostavnih, šest tristavnih, ena štiristavčna in dve petstavčni povedi. Vezniška sredstva so: vezniki: *pa, če, ka*; prislovi *dere, kak* 'ko', *da* 'ko'; zaimka: 'ki, 'kē:ri. Najpogostejša veznika sta priredni vezalni *pa* in podredni *ka* 'da'.

(1) <i>Če g're:š v go'rice, maš d've: 'vüri 'pe:š za 'iti, s pe'cikilon pa 'lexko p'ri:deš 'eno 'vüro.</i>	Pogojni odvisnik začinja veznik <i>če</i> , protivni veznik <i>pa</i> stoji za prvo polnopomensko besedo.
(2) <i>'Dere se 'pelamo s 'kuji, če 'tiraš, p'ri:deš eno 'vüri pa 'po:l, če pa po 'malen 'i:deš, pa 'malo 'duže.</i>	Časovni odvisnik začinja 'dere 'ko', sledi pogojni odvisnik s <i>če</i> , medbesedni veznik je <i>pa</i> 'in', drugi pogojni odvisnik s <i>če</i> <i>pa</i> pomeni protivno razmerje s prvim če-stavkom, zadnji <i>pa</i> je poudarni členek.
(3) <i>Če 'čē:š 'meši 'dobro ob'delane go'rice, maš 'cē:lo 'leto za'dosti 'dēla.</i>	Dvostavčna podredno zložena poved ima na prvem mestu pogojni odvisnik z veznikom <i>če</i> , sledi mu glavni stavek.
(4) <i>Za'to: 'mōremo za'čē:tij že v 'zi:mij vo'ziti g'nō:ij.</i>	Enostavčna poved ima ob glagolu 'mōremo 'moramo' dva nedoločnika.
(5) <i>'Nei'več ga 'vožimo na sa'nē:x, 'dere je 'dōber si'jō:k.</i>	Dvostavčna podredno zložena poved s časovnim odvisnikom, ki se začinja z <i>dere</i> 'ko'.

(6) <i>'Te 'nejl'le:ži do'bi:mo forin'gõ:še z ve'si:, 'ki majo 'kuje, ka nan po'mõ:gajo vo'ziti.</i>	Tristavčno podredno zloženo poved sestavljajo glavni stavek, prilastkov odvisnik z oziralnim zaimkom <i>ki</i> in namerni odvisnik, ki ga uvaja <i>ka 'da'</i> .
(7) <i>'Te smo pa potko'palj, ka se je od 'gorj v'ruxnolo 'doj.</i>	Glavni stavek se začneja s časovnim prislovom <i>'te</i> , ki mu je dodan <i>pa</i> , ki je lahko vezalni veznik ali pa poudarni členek, sledi namerni odvisnik z veznikom <i>ka 'da'</i> .
(8) <i>'Te: 'potlj pa 'začnemo pla'ne:rati, tre'se:rati s 'kolj, ka 've:mo, 'ge: mo ko'palj za saje'je: 'tjsja.</i>	Tristavčna podredno zložena poved, prvi glavni stavek s <i>'te: pa</i> ima dve povedkovi določili – nedoločnika; sledi namerni odvisnik s <i>ka 'da'</i> , nato pa vzročni odvisnik začneja <i>ka 'da'</i> , predmetni odvisnik uvaja prislov <i>'ge: 'kje'</i> .
(9) <i>'Re:žemo, 'dere več ne zmj'zõ:vle, pa p'rõt, kak je v 'me:zgi, d'g'ačik se 'tjs 'jo:če.</i>	V zapleteno zloženem priredju sledi glavnemu stavku časovni odvisnik z <i>'dere 'ko'</i> , nadaljuje se drugi glavni eliptični stavek z veznikom <i>pa</i> , nadaljuje se časovni odvisnik s prislovom <i>kak 'ko'</i> , v tretjem glavnem stavku vzročni prislov <i>d'g'ačik</i> pomeni <i>'sicer'</i> .
(10) <i>'Tõto 'lõto smo na 'xitren 'lexko z'rõzali, da ba s'nõ:k 'xitro 'doj.</i>	Vzročni odvisnik začneja vezniška beseda <i>da 'ko'</i> . Pomožnik <i>ba</i> je nastal iz <i>bija</i> .
(11) <i>'Šk'ropimo 'tak, ka 'enj šk'ropijo, 'enj pa 'nosijo šk'ro'pi:vo.</i>	Tristavčna podredno zložena poved ima za glavnim stavkom dva načinovna odvisnika z veznikom <i>ka 'da'</i> , povezana sta vezalno z veznikom <i>pa</i> .
(12) <i>'Ke:ri 'nosijo, 'mõrejo 'biti flisik, če 'če:jo 'fõlgati, 'ne ka bi se d've: 'vürj omix'lõ:va, 'õvj pa bi ga 'čaka.</i>	Poved začneja osebkov odvisnik s <i>'ke:ri 'kateri'</i> , glavnemu stavku sledi pogojnik z <i>'ne ka bi 'ne da bi'</i> , sledi vezalno priredje z vezalnim veznikom <i>pa</i> .
(13) <i>'Nej'bole pa se f'si vese'li:mo b'rõ:tve, po'sõbno m'lejšj pr 'xiši, 'ke:ri še 'rejšj 'zõblejo.</i>	Priredni protivni veznik <i>pa</i> je za prislovom, <i>'ke:ri 'kateri'</i> uvaja prilastkov odvisnik.
(14) <i>B'rõ:čj 'berejo g'rõ:zdje f po'sõ:de.</i>	Enostavčna poved z izhodišnim osebkom <i>b'rõ:čj</i> , s prehodom <i>'berejo</i> , z jedrom <i>g'rõ:zdje</i> , sledi prislovno določilo kraja.
(15) <i>'Pü:tarj pa f'pü:tax 'nosijo ž'metno g'rõ:zdje na p'rešo.</i>	Enostavčna poved ima vezalni veznik <i>pa</i> za izhodiščem.
(16) <i>Dere b'rõ:čj po'berejo g'rõ:zdje, 'te 'začnemo p'rõ:šati pa t'rõtati g'rõ:zdje.</i>	Časovni odvisnik se začneja z besedo <i>dere</i> , ki pomeni časovni <i>'ko'</i> ; nedoločnika kot povedkovi določili povezuje vezalni <i>pa</i> .
(17) <i>Dere je 'koš z'lõ:ženi, se 'denejo 'gõr d'verij, na d'verij pa li'se:mj pe'ji:čj.</i>	Časovnemu odvisniku z <i>dere 'ko'</i> sledita dva vezalno povezana glavna stavka z veznikom <i>pa</i> .
(18) <i>'Te pa se začne vrete'nariti.</i>	V enostavčni povedi veznik <i>pa</i> sledi narečnemu <i>'te 'tedaj'</i> .
(19) <i>Po 'malen 'začnemo 'doj g'u'niti, ka se stis'kõ:vle.</i>	Namerni odvisnik s <i>ka 'da'</i> sledi glavnemu stavku.
(20) <i>'Mõšt 'teče f'kat.</i>	Po členitvi po aktualnosti je v enostavčni povedi izhodišče – prehod – jedro.

3.3 Haloško narečje sestavljajo trije govori: vzhodnohaloški z dolgim monofongičnim samoglasniškim sestavom: *i:, ü:, u:, e:, o:, e:, a:, r:*; srednjehaloški govor ima tudi dolge dvoglasnike: *i:i, ü:ü, u:u, e:, e:i, o:u, â:, r:*; zahodnohaloški govor ima same dolge enoglasnike in dvoglasnike: *i:, ü:, u:, i:e, u:o, e:, o:, e:, o:, a:u, a:, r:*.

Analiziranih je osem povedi v besedilu, posnetem v zahodnem haloškem narečju v Čermožišah pri Žetalah (pripoved Terezije Kopše, rojene leta 1926). Tri povedi so enostavčne, ena dvostavčna, dve sta tristavčni, ena je štiristavčna in ena petstavčna. Vezniška sredstva so vezniki: *pa, no, ka*; prislov *da* (iz *gda*).

Skladenjska analiza obsega začetek besedila.

(1) 'Pu:okle, 'da so 'ku:osci ko'si:li, 'ne, po'li:e-ti, 'ko:k je 'le:po b'l'o:!	Poved je vzključna, podredno zložena. Glavni stavek ima vrinjen časovni odvisnik, vezniška beseda je časovni prislov 'da ko', sledi členek zanikanja v pomenu potrjevanja, dodan mu je prislov časa, se konča s pomožnikom v pretekliku.
(2) So š'li: ko'si:t.	Enostavčna poved se začne s pomožnikom <i>so</i> , namenilnik je ohranjen.
(3) V 'jü:tro, 'da je b'l'o: 'pɛ:t 'vü:ra, so za'pɛ:li, jix je b'l'o: po 'pɛ:t, 'šɛ:st, pa 'mo:lokaɪ jim je os'to:lo od 'änega t'rävnik, pa š'li: 'du:ol no 'gu:or s 'ku:osemi po b're:gi.	Glavni stavek ima vrinjen časovni odvisnik z 'da ko', sledi pojasnjevalno priredje, protivno priredje z veznikom <i>pa</i> , nadaljuje se vezalno priredje z veznikom <i>pa</i> .
(4) Z'dâj ni 'väč 'to:k, da so 'tu:ote ko'si:lnice.	Dvostavčno podredno zloženo poved s časovnim odvisnikom veže časovni prislov 'da ko'.
(5) 'Ta:u se na're:di pa o'bä:re, o'ka:uli 'gɾmof še pis'ti:jo.	Tristavčna poved v vezalnem priredju ima veznik <i>pa</i> in brezvezje.
(6) 'Pi:ši ga 'vü:xo.	Enostavčna čustveno zaznamovana vzključna poved je narečni frazem.
(7) Pa 'žɛ:le 'tü:di.	Stavek z veznikom <i>pa</i> nadaljuje pripoved. Pomožnik je izpuščen, členek <i>tüdi</i> pa je na koncu stavka.
(8) 'Da smo b'lɛ: 'fɛ:rtik v'jü:tro ž 'ji:vi, 'ne, ko smo 'žäle p'se'ni:co al 'r's, 'jäčmen, 'o:ves, 'ti:e pa na 'ku:onci za'pɛ:le za 'li:kif.	Časovni odvisnik se začinja s prislovom 'da, vrinjen je členek potrjevanja 'ne, naslednji je časovni odvisnik z veznikom <i>ko</i> , glavni stavek je na koncu brez pomožnega glagola.

3.4 Slovenskogoriško narečje (Zgornja Voličina) ima same dolge samoglasnike in dvoglasnike. Med desetimi izpisanimi povedmi so tri enostavčne, tri dvostavčne, dve tristavčni in dve petstavčni. Najpogostejši je vezalni veznik.

Zapis govora v Zgornji Voličini (pripoveduje Helena Bezjak, roj. 1929; Koletnik 2001)

(1) F s'ta:rix 'ca:jtax, 'da: smo 'žie:li, smo 'vü:tro s'ta:nli ob d've:ix, 'pɔ:l t're:ix pa smo 'žie:li zə 'sərpami pa s 'ku:oso pa s'nu:ope 'di:ɛlali pa 'vɛ:zali.	Prvi glavni stavek ima vrinjen časovni odvisnik s prislovom 'da: 'kadar, ko', nadaljujejo se trije glavni stavki z vezalnimi vezniki <i>pa</i> . Vezalni veznik <i>pa</i> veže tudi dva samostalnika (zə 'sərpami pa s 'ku:oso).
--	--

(2) <i>'Ta:n do nix 'sie:dmix do 'u:ɔsmix smo 'zie:li, 'na:x pa se š'lo:ɥ fro:uštikli.</i>	Dvostavčno, vezalno priredno zloženo poved veže veznik <i>pa</i> , ki stoji za prislovom <i>'na:x 'potem'</i> .
(3) <i>'Tie: pa smo se naf'ro:uštiklali, 'tie: pa 'na:x s'nu:ɔpof s'ta:vít pa 'ti:ĩstix ko'pie:ričof pa 'ti:ĩstiga.</i>	Tretja poved je skladenjsko zapletena, tipično pogovorna; začenja se s časovnim prislovom <i>'tie: 'potem'</i> in s <i>pa</i> , ki ima vlogo vezalnega veznika ali poudarnega člena. Prvi stavek ima povedek v 1. osebi množine, naslednja vezalna zveza nima glagola premikanja, pač pa le namenilnik s predmetoma v roditelju in nedokončani stavek. Povezovalno sredstvo je <i>'tie: pa</i> , predmeta sta vezalno povezana z veznikom <i>pa</i> .
(4) <i>'To: je b'lo:ɥ 'tie:ško 'di:ɛlo, z'lo:ɥ 'tie:ško.</i>	Sledi enostavčna poved z vsebinsko stopnjevanim prislovom.
(5) <i>Pa mla'ti:ĩtva pa f'sie:, 'tũ:j z'lo:ɥ 'tie:ško 'di:ɛlo b'lo:.</i>	Enostavčna poved ima povedek <i>b'lo:ɥ</i> z izpuščenim pomožnikom <i>je</i> na koncu stavka.
(6) <i>Ko'pie:riči so b'li:, 'ja:.</i>	Enostavčna poved s trdilnim členkom na koncu.
(7) <i>S'ta:va je b'lo:ɥ 'šɛ:st s'nu:ɔpof, ko'pie:riča pa b'lo: dva'na:jst s'nu:ɔpof f'kü:ĩper, 'ja:.</i>	Dvostavčna vezalna priredna zložena poved, veznik <i>pa</i> stoji za osebkom, sledi členek potrjevanja.
(8) <i>'Tie: pa si, 'da: je b'lo:ɥ 'ie:n 'tie:dŋ, je b'lo: 'sũ:ĩxo 'ti:ĩsto s'lã:ma pa so za, pa so p'ri:šli z 'vu:ɔzami pa na 'vu:ɔze na'ba:sali pa na 'gũ:mlo.</i>	V zapleteno zloženi priredni povedi sledi zareku časovni odvisnik s prislovom <i>'da:</i> , sledi glavni stavek, zarek, nato vezalno priredje z veznikom <i>pa</i> in naslednji vezalni stavek s <i>pa</i> ter eliptični stavek z veznikom <i>pa</i> .
(9) <i>'Na:x pa se na 'gũ:mli 'ti:ĩsto m'la:tlo pa ka'di:ĩlo, 'ta:k da je g'ru:ɔza 'bi:ĩla.</i>	Vezalnemu priredju z veznikom <i>pa</i> sledi načinovni odvisnik z zvezo <i>'ta:k da</i> , glagol stoji na koncu stavka.
(10) <i>M'la:tlí 'na:j'pərvo 'na:x pa 'ti:ĩsto 've:jali pa so 'ti:ĩste p'li:ɛve.</i>	Prvi glavni stavek ima izpuščen pomožnik, sledi vezalno priredje z <i>'na:x</i> in vezalni eliptični stavek z veznikom <i>pa</i> .

V desetih povedih se veznik *pa* pojavi petnajstkrat.

4 Besednoredne skladenjske značilnosti v obravnavanih besedilih

Najznačilnejša skladenjska posebnost v analiziranih besedilih je, da se glagol pomika proti koncu stavka.

4.1 Gradivo iz analiziranih povedi v časopisu Slovencev na Madžarskem Porabje:

[...] *gde sem edendvajsti lejt delo [...] pa te tak sem brezi dela austo [...] pa od tistec je daleč bilau nutraoditi [...] sledkar sem pa vrkar bijo, gde so tau zamlau vküpmleli.*

iz štete so cigle redli [...] če so kakšno žalost melj [...] kak je ta ideja prišla, ka se tej spominski stebri postavijo [...] ka bi edno svejčo leko vožgali [...] ranč tak mi, šteti smo doma ostali, samo za volo dela smo v vekše varaše odišli, si že tō moramo broditi, gde mo se pokapali [...] dja sem nikdar nej sto sodak biti [...] pa te sem dveji prilike emo [...] ali mo v Opel ušo delat ali mo za poklicnoga sodaka ušo [...] nej ti trbej znautra za ograjov biti [...] dapa, hvala baugi, nika tašo nej bilau, ka bi se bojati mogli [...] najbola nevarno je tan bilau, gda smo parvice prosili pa so v žepko segnili [...] travo kosim pa grbanje berem, če rastejo [...] gda kaj malo časa mam, te sem z njim, takšoga reda se šetava pa špilava [...]

4.2 Gradivo iz analiziranega besedila – Nedelica:

'Dā smu ščā 'mij 'ma:li bi'lij [...] (členek ščā 'še' stoji pred osebnim zaimkom) [...] 'Māmca su sā čāmā'rrijli pa su p'rāvijli [...] 'Toṭj jā ščā 'tē: bi'lou, 'dā san sā 'jās k toj 'ižj u'žānila.

4.3 Gradivo iz analiziranega besedila – Gajševci:

[...] maš d'vē: 'vūri p'e:š za 'iti [...] če pa po 'malen 'i:deš [...] 'Toṭo 'leto smo na 'xitren 'lexko z'rezali.

4.4 Gradivo iz analiziranega besedila – Čermožiše:

[...] 'da so 'ku:osci ko'si:li [...] 'ko:k je 'le:po b'lo: [...] Pa 'zē:le 'tū:di.

4.5 Gradivo iz analiziranega besedila – Zgornja Voličina:

[...] smo 'zie:li za 'sārpami pa s 'ku:oso pa s'nu:ope 'di:elali pa 've:zali [...] 'tie: pa smo, se nafro:uštiklali, 'tie: pa 'na:x s'nu:opof s'ta:vīt [...] 'tū:j z'lo:u 'tie:ško 'di:elo b'lo:u [...] ko'pie:riči so b'li:, 'ja:.

5 Leposlovni deli, zapisani v prekmurskem knjižnem jeziku (A) in v slovenskem zbornem knjižnem jeziku (B) – skladenjska analiza

5.1 Francek Mukič: Garaboncijaš (2005, 41. poglavje: Vleti bi biu škonik, vzimi pa zidar) in prestava v slovenski knjižni jezik Črnošolec (2007, 30. poglavje: Poleti bi bil učitelj, pozimi zidar)

Vleti bi biu škonik, vzimi pa zidar		Poleti bi bil učitelj, pozimi zidar	
<i>Djeseni 1946 je veliki žipan Železne županije Emanuel Šafranko zapovōdo, naj po porabskaj vesnicaj začnejo deco slovensko včiti.</i>	Glavnemu stavku sledi predmetni odvisnik, ki ga veže členek <i>naj</i> . Povedek je sestavljen iz dovršnega glagola <i>začnejo</i> in nedovršnega nedoločnika <i>včiti</i> na koncu stavka.	<i>Jeseni 1946 je veliki župan Železne županije Emanuel Šafranko odredil, naj se po porabskih vaseh začne poučevanje v slovenščini.</i>	Skladenjska zgradba je enaka, predmetni odvisnik ima dovršni glagol v trpniku, nedoločnik <i>včiti</i> pa je zamenjan z glagolnikom <i>poučevanje</i> .

<i>V Slovenskoj vesi so se vküpnabrali nezadovoljni stariške, šteri so bili prauti tomi.</i>	V dvostavčni podredno zloženi povedi sledi glavnemu stavku prilastkov odvisnik z oziralnim zaimkom šteri 'ki, kateri'.	<i>V neki slovenski vasi, ki je bila zaradi bližine Monoštra kljub svojemu imenu tudi v tistih časih precej madžarsko naravnana, so se zbrali nezadovoljni starši, ki so temu ukrepu ostro nasprotovali.</i>	V prestavi tristavčna podredno zapleteno zložena poved ima vrinjen prilastkov odvisnik z oziralnim zaimkom ki in se nadaljuje s prilastkovim odvisnikom.
<i>V imeni starišov je emo guč Odani Kalman, šteri je pravo: »Ena lasinca ne naredi sprtoletje, en kálar ne naredi senje, en velki žipan nema pravico, ka bi zapovôdo, ka se v šauli morejo mlajši včiti slovenski, če tau stariške neškejo.«</i>	To je osemstavčna podredno zapleteno zložena poved. Napovedni stavek ima ob glavnem stavku prilastkov odvisnik z oziralnim zaimkom šteri 'ki, kateri'; v premem govoru je šest stavkov, prvi trije so v vezalnem priredju, sledi prilastkov odvisnik z veznikom ka 'da', nato je predmetni odvisnik s ka 'da' in pogojni odvisnik z veznikom če.	<i>V imenu ogorčenih staršev je spregovoril Kalman Prodan, ki je zagrmel: »Ena lastovka ne naredi pomladi, en pečar ne naredi sejma, en veliki župan nima pravice, da odredi pouk slovenskega jezika na šolah, če tega starši ne želijo!«</i>	V prestavi je poved sedemstavčna, en predmetni odvisnik je zamenjan, in sicer glagolska zveza se morejo včiti z besedo pouk.
<i>Vsi navzauči so ma istino dali pa graubo pufkali z rokami, vejpa dà je gučo o kálari, je mislo na varaškoga Janoša Kereca, na voditela nekdešnje Slovenske zveze v Porabji.</i>	V štiristavčni priredno zapleteno zloženi povedi sta prva stavka povezana z vezalnim veznikom pa, sledi časovni odvisnik, ki ga uvaja zveza vejpa dà 'saj ko', sledi vzročna priredna zveza, ki ima za priimkom samostalniški prilastek.	<i>Prisotni starši so mu odobravajoče zaploskali, saj je s pečarjem meril na monoštrskega predsednika AFS, ki je bil po poklicu res pečar in deloval kot velik zagovornik slovenstva v Porabju.</i>	V prestavi se priredno zapleteno zložena poved začinja z vzročnim priredjem z veznikom saj, nadaljuje pa s prilastkovima vezalno povezanima odvisnikoma.
<i>Slovensko včenjé se je po velkoj nevauli zato nikak don začnilo.</i>	Enostavčna poved (S).	<i>Pouk slovenščine je kljub nasprotovanju staršev nekako vendarle stekel.</i>	Prestava je vsebinsko enaka, izrazje pa se nekoliko loči.
<i>Tak sta te dva slovenskiva školnika začnila svoje misijone, ka naj bi nej vömrla slovenska rejč na Vogrskem.</i>	Podredno zloženo poved sestavljata glavni stavek in namerni odvisnik z veznikom ka 'da'.	<i>Slovenska stanovska kolega sta v takem ozračju začela svoje poslanstvo za dobrobit slovenstva.</i>	Prestava je vsebinsko ustrezna, vendar z drugim izrazjem in v enostavčni povedi (S).

5.2 Milan Vincetič: Pobeglo morje – Vujšlo mordje (Monošter, 2009)

Skladenjska analiza začetka poglavja Ravni breg (str. 55) v slovenskem knjižnem jeziku in Gnaki brejg (str. 132) v prekmurskem knjižnem jeziku obsega stavčno zgradbo povedi in vezniška sredstva.

Ravni breg		Gnaki brejg	
»Le pazi, da ti veriga ne potegne hlačnice,« je vselej zavpila za njim, ko se je kot vihar pognal po klanecu in spustil krmilo.	Petstavčno podredno zapleteno zloženo poved sestavljajo premi govor z glavnim stavkom in predmetnim odvisnikom, spremni stavek ima ob sebi časovna odvisnika z veznikom <i>ko</i> , ki ju veže veznik <i>in</i> .	»Samo pazi, ka ti lanc ne potegne lačnice,« je sigdar zakričala za njim, gda se je kak vijer zakado po klanci pa spüsto korman.	Prestavljena poved v prekmurski knjižni jezik ohrani petstavčno skladenjsko zgradbo, veznik <i>da</i> je prestavljen v <i>ka</i> (saj veznika <i>da</i> prekmurščina ne pozna), časovni veznik <i>ko</i> je prestavljen v narečni <i>gda</i> , slovenski knjižni vezalni veznik <i>in</i> je zamenjan s <i>pa</i> , saj veznika <i>in</i> v narečju ne slišimo.
»Prepričan je bil, da si je od strahu zakrila oči, <u>pa</u> tudi, <u>da</u> bo zrasel v njenih očeh, <u>kajti</u> Estika, urarjeva hči, mu je že večkrat priznala, da ima rada fante, <u>ki</u> si upajo.«	Glavni stavek ima ob sebi predmetni odvisnik z veznikom <i>da</i> in nadaljuje se glavni eliptični stavek s predmetnim odvisnikom z <i>da</i> , ki ima ob sebi priredni vzročni stavek, sledi predmetni odvisnik z veznikom <i>da</i> in temu podrejeni prilastkov odvisnik z oziralnim zaimkom <i>ki</i> .	»Znao je, ka de si od straja zakrila oči, <u>pa</u> tiudi tou, <u>ka</u> de pri njoj zraso, <u>ar</u> Estika, ta vörarova čerka, ma je že parkrat pripovedjala, <u>ka</u> ma rada pojbe, <u>šteri</u> si vüpajo.«	Skladenjska zgradba povedi je podobna slovenski knjižni, vezniki in vezniška sredstva pa so drugačna: <i>ka</i> 'da', <i>ar</i> 'ker' za priredni kajti, oziralni zaimek <i>šteri</i> 'kateri'.
»Ki se jim ne tresejo hlače,« je povabila oči, kot bi se sramovala.	Tristavčna zapleteno zložena poved se začne z oziralnim zaimkom v prilastkovem odvisniku v premem govoru in nadaljuje s spremnim stavkom, ki ima načinovni odvisnik.	»Ka se jin ne trousijo lače,« je povabila oči, <u>kak</u> če bi jo gratalo sram.	Oziralni zaimek <i>ki</i> je zamenjan s <i>ka</i> , kot je prestavljen v prislovni način <i>kak</i> in dodan je podredni veznik <i>če</i> .
»Vsake toliko sta se srečala.«	Enostavčna poved.	»Vsakše telko sta se srečala.«	

»Nikoli se nista dogovorila, <u>čeprav</u> je od daleč kazalo tako.«	Dopustni odvisnik veže veznik <i>čeprav</i> .	» <u>Nejsta se zgučala, čí gli je od daleč tak vö vidlo.</u> «	Dopustni veznik je čigli 'čeprav'. Odvisnik se konča z glagolom.
»Kot strela z jasnega se je namreč prikazala na glavni cesti s svojim pletenim cekarjem, <u>ki</u> ga je vztrajno predevala z ene v drugo roko.«	Glavni stavek se začinja s frazemom, prilastkov odvisnik veže oziralni zaimek <i>ki</i> .	»Samo naednok se je prikazala na poštiji s svojim pletenim cekrom, <u>šteroga</u> je predevala z roké v rokou.«	Oziralni zaimek <i>šteri</i> 'kateri' veže prilastkov odvisnik.
»Pa ga daj na prt-ljažnik, <u>če</u> ti je pretežko,« se ji je ponudil, <u>čeprav</u> je že imel na njem velik paket, ki ga je pričakoval vaški odbornik.	Petstavčna zapleteno zložena poved.	»Pa deni na paktrejgar, če ti je žmetno,« se ji je ponúdo, <u>če gli je meo na paktrejgari privezani velki pak, na šteroga</u> je že dugo čako veški rijtar.	V premem govoru je za glavnim stavkom pogojni odvisnik z veznikom <i>če</i> , v spremnem stavku je dopustni veznik <i>čeprav</i> zamenjan z narečnim <i>če gli</i> , oziralni <i>ki</i> pa s <i>šteri</i> .
»Ko se nabere, ko oče popravi vse te ure, mi jih položi v cekar, pa jih moram, hočeš, nočeš raznositi,« se je znova potožila.	Petstavčna podredno zapleteno zložena poved vsebuje premi govor in spremni stavek. Posebnost je vrivek.	»Gde se naberé, gda oča popravi vse te vöre, mi jih spakejra v té ceker, pa jih morem – če ščejn ali nej – raznositi,« se je vnouvič potoužila.	Gda 'ko', pa je vezalni veznik, če pogojni ali ločni veznik.
»Veš, Branko, očeta že dajejo noge, moje <u>pa</u> so še zdrave, <u>samo</u> hiše so razmetane, <u>pa</u> tudi ...«		»Znaš, Branko, oči že popiščavajo nogé, ges <u>pa</u> mam ešče zdrave, <u>samo</u> iže so tak daleč raztroušene, <u>pa</u> tüdi ...«	Pa je protivni veznik.
»Če bi bili na hišah naslovi, bi lahko, Branko, a oče mi je dal zvezek, v <u>katerega</u> se mora vsakdo, <u>ki</u> mu predam uro, tudi podpisati ...«		»Če bi bili na vöraj atresi, bi lejko, Branko, <u>a</u> oča mi je dal irko, v <u>šteru</u> se mora vsaki podpisati, šteri je vöro spri-mo ...«	Vezniki in vezniška sredstva: <i>če</i> , <i>a</i> , v <i>štero</i> , <i>šteri</i> .

5.3 Iz skladenjske analize govornjenih narečnih besedil ugotavljamo, da se narečja panonske narečne skupine skladenjsko bistveno ne razlikujejo od govornjenega slovenskega zbornega knjižnega jezika, narečna pa so vezniška sredstva in pogosto pojavljanje glagola na koncu stavka.

Literatura in viri

- Koletnik 2001 = Mihaela Koletnik, *Slovenskogoriško narečje*, Maribor: Slavistično društvo, 2001 (Zora 12).
- Logar 1975 = Tine Logar, *Slovenska narečja: besedila*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1975 (Kondor 154).
- Mukič 2005 = Francek Mukič, *Garaboncijaš: porabska legenda*, Murska Sobota: Franc-Franc, 2005.
- Mukič 2007 = Francek Mukič, Črnošolec: *porabska legenda*, Murska Sobota: Franc-Franc, 2007.
- Porabje = *Porabje: časopis Slovencev na Madžarskem* (Monošter) 2011–2012.
- Rigler 2001 = Jakob Rigler, *Zbrani spisi 1: jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000 (¹1976).
- Valh Lopert 2006 = Alenka Valh Lopert, Skladenjski elementi govornega jezika v jutranjem programu komercialnega radia (Radio City), *Jezikoslovni zapiski* 12 (2006), št. 2, 51–62.
- Valh Lopert 2008 = Alenka Valh Lopert, *Kultura govora v mariborskih medijih (nacionalni Radio Maribor in komercialni Radio City): doktorska disertacija*, Maribor: [A. Valh Lopert], 2008.
- Vincetič 2009 = Milan Vincetič, *Pobeglo morje = Vujšlo mordje*, Murska Sobota: Franc-Franc, 2009.
- Zorko 1998 = Zinka Zorko, *Haloško narečje in druge dialektološke študije*, Maribor: Slavistično društvo, 1998 (Zora 6).
- Zorko 2009 = Zinka Zorko, *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2009 (Zora 64).

Syntax in the Pannonian dialect group

Summary

This article presents the syntactic properties of spoken texts in the Prekmurje, Prekija, Slovenian Hills, and Haloze dialects; specifically, the structure of simple and complex sentences, special features connected with word order, and connectors (especially coordinating and subordinating conjunctions and adverbs). The introduction analyzes the phonology and morphology of the Pannonian dialect group. The article also includes a syntactic analysis of two Prekmurje works of fiction written in standard Prekmurje Slovenian and formal standard Slovenian. The syntactic analysis of spoken dialect texts shows that the syntax used in the dialects of the Pannonian dialect group does not differ significantly from spoken standard Slovenian. However, connectors and the frequent appearance of the verb at the end of the sentence are a typical dialect feature.

Neosebne glagolske oblike in gradnja podrednih stavkov v subijskem terskem govoru

Danila Zuljan Kumar

Cobiss: 1.01

Prispevek se osredotoča na tvorbo in rabo neosebni (nedoločni) glagolskih oblik, gradnjo podrednih stavkov in rabo podrednih konektorjev v subijskem (Subid, it. Subit, občina Ahten, it. Attimis) govoru slovenskega terskega (Ter, it. del Torre) narečja v Italiji. Predstavljen je tudi vpliv stičnih romanskih jezikov na skladijski sistem subijskega govora. Avtorica razlikuje med prevzemom skladijskega vzorca, jezikovnim vplivom na pogostnost rabe strukture in vplivom stičnih jezikov na širitev funkcije strukture po analogiji.

Ključne besede: slovenščina, narečja, tersko narečje, besedilna gradnja

Impersonal verb forms and the formation of subordinate clauses in the Subit (Torre) dialect

This article focuses on the formation and use of impersonal (non-finite) verb forms, the formation of subordinate clauses, and the use of subordinating conjunctions in the local dialect of Subit (in the Municipality of Attimis) of the Slovenian Torre dialect in Italy. It also presents the influence of Romance contact languages on the syntax of the Subit dialect. The author distinguishes between borrowing of syntactic patterns, linguistic influence on the frequency of using structures, and the influence of contact languages on spreading the structure's function by analogy.

Keywords: Slovenian, dialects, Torre dialect, text composition

1 Uvod

Območje Terskih dolin je del Beneškoslovenskega hribovja, obsega okrog 300 km² ozemlja (Marušič 2006: 55) in spada v porečje reke Soče. V Terskih dolinah se govori slovensko tersko narečje, ki ga zgodovinsko prištevamo v beneško-kraško skupino zahodnih slovenskih narečij, glede na mlajše jezikovne značilnosti pa ga uvrščamo v primorsko narečno skupino, znotraj nje pa v beneškoslovensko podskupino, poleg nadiškega, obsoškega in briškega narečja. Zaradi obsežnosti in hribovitosti ozemlja, na katerem se govori, je narečje precej neenotno, vsak izmed govorov¹ ima svoje posebnosti, vsi pa so poleg rezijanskih najbolj romanizirani govori slovenskega jezika (Logar 1993: 130).

¹ Ramovš (1935: 53) med vasi s terskim narečjem prišteva Plastišča, Brezje, Tipano, Vi-skoršo, Karnahoto (ter. Konalić), Vizont, Zavrh, Bardo, Muzec, Ter, Podbrdo, Breg, Fli-

Vas Subid spada upravno v občino Ahten (Attimis), ki skupaj z občinami Gorjani, Čenta (Tarcento), Neme (Nimis), Fojda (Faedis), Tavorjana in Čedad spada v Srednjo Benečijo (Kunaver 2006: 17). Vas leži 727 m nad morjem 9 km od Ahtna in 14 km severovzhodno od Vidma, v majhni Malijski dolini.² Poleg Subida spadajo v občino Ahten še naselja Forame, Porzus, Racchiuso in Borgo Faris (Partistagno). Slovensko narečje se govori še v vasi Porzus, v preostalih vaseh pa prevladuje furlanščina.³

V prispevku bosta prikazani tvorba in raba neosebnih glagolskih oblik ter podrednih stavčnih struktur v subijskem govoru. Ta je v stalnem stiku s furlanskimi narečji, ki se govorijo v ravninskih vaseh občine Ahten, in z italijanskim jezikom, ki se rabi tako v družinah kot v javnem življenju, zato je skladijski sistem subijskega govora pod močnim vplivom furlanskega in italijanskega skladijskega sistema. Hkrati se v govoru rabijo skladijske strukture, ki so bile v preteklosti v rabi v slovenskem jeziku, danes pa jih razumemo kot arhaične, saj so njihovo vlogo v skladijskem sistemu prevzele druge strukture.

Primeri, ki bodo navedeni v nadaljevanju, so iz antologije Mlada lipa Brune Balloch (2010) ter iz rokopisa zgodb, ki jih ista avtorica pripravlja za izdajo pri Istituto di ricerca Achille Tellini. Ta je zasnoval zbirko z naslovom Miti, fiabe e leggende del Friuli storico, katere namen je raziskovanje in promocija furlanske kulture (Zannier 2008: 7), vendar so zajeli tudi slovenske govore v Furlaniji - Julijski krajini.⁴

2 Neosebne (nedoločne) glagolske oblike

Neosebne glagolske oblike so oblike, ki se ne spregajo in tako ne izražajo slovnice osebe. To so: nedoločnik, namenilnik, opisni deležnik na *-l* ali *-n/-t*, deležje in glagolnik (*govorjenje*). Uporabljajo se pri tvorbi časa in naklona (*bom govorila, govorila bi*), načina (*govorila sem, ogovorjena sem bila*), za izražanje cilja glagolskega dejanja (*grem povedat*), istodobnosti (*domov grede kupim solato*) ali preddobnosti (*to rekši, je odšel*) (Toporišič 2000: 346; 1992: 129). Če ima neosebna glagolska oblika ob sebi dopolnilo, v slovenskem knjižnem jeziku večinoma predmet ali prislovno določilo, jo imenujemo polstavek (Toporišič 2000: 632). V slovenskem knjižnem jeziku poznamo šest vrst polstavkov: deležijski,

pano, Sedile in Černejjo, medtem ko se govora v Mažaroli in Čaneboli bolj približujeta nadiškemu narečju. Med vasi s terskim narečjem je treba prišteti še Subid z zaselkom Kancelier, Malino in Porzus.

² Malina je pritok reke Ter.

³ V Racchiusu so v preteklosti govorili slovensko, danes ne več. Informacijo mi je posredovala Bruna Balloch, ki se ji lepo zahvaljujem tudi za mnoge druge informacije. Prav tako se zahvaljujem dr. Giorgiu Cadoriniju za pregled furlanskih zgledov.

⁴ Gl. Miceu 2008; Tomasetig 2011.

deležniški,⁵ nedoločniški, namenilniški, pridevniški⁶ in samostalniški (Toporišič 2000: 633).⁷ V obravnavanih subjektivnih besedilih pridevniških in samostalniških polstavkov nisem zasledila, od ostalih neosebne glagolskih oblik, ki so v rabi, pa je največ deležijskih.

2.1 Deležje (gerundij) in deležijski polstavek

V slovenščini poznamo štiri vrste deležij, in sicer na *-č*, *-aje*, *-e* in *-ši*. Njihova skladenjska vloga je izražanje relativnega časa oziroma dobnosti, pri čemer deležje na *-ši* izraža preddobnost, deležja na *-č*, *-aje* in *-e* pa istodobnost (Jesenšek 1998: 216). Gre za oblike, podedovane iz praslovanščine, ki so se iz rabe podobno kot v drugih slovanških jezikih postopoma umaknile. V Dalmatinovi Bibliji so bila deležja še dobro zastopana, pozneje pa so njihovo vlogo prevzeli deležnik, nedoločnik in podredni stavki (Jesenšek 1998: 60). Najhitreje je izginjalo deležje na *-ši*, ki se je v slovenščini tvorilo iz dovršnih glagolov, npr. *stopivši*, *odšedši*, *videvši* (Toporišič 1992: 22). Ohranile so se le redke prislovne oblike, npr. *skrivši*, ter oblike, ki so se poprivedile, npr. *bivši*. Nekoliko boljše se je ohranilo deležje na *-č*, to je deležje s priponskim obrazilom *-oč/-eč*, ki je praviloma izpeljano iz nedovršnih glagolov, npr. *gredoč*, *sedeč* (Toporišič 1992: 22), vendar gre tudi tu razvoj v smeri pridevnikov, npr. *vroč* (Jesenšek 1998: 40). Če ima deležje ob sebi dopolnilo (predmet, prislovno določilo), ga imenujemo deležijski polstavek (Toporišič 2000: 633). Ta je pomensko enakovreden osebni glagolski obliki, pri čemer je osebek deležijskega polstavka praviloma enak kot v glagolskem stavku (Jesenšek 1998: 216). Raba deležijskih polstavkov je poznana v prekmurskem knjižnem jeziku, v katerega je prišla preko stare cerkvene slovanščine in se od tam kot učinkovit skladenjski strnjevalec uveljavila tudi v knjižnem jeziku osrednjega slovenskega prostora. Danes deležijski polstavki v slovenskem knjižnem jeziku skorajda niso več rabljeni, deloma so se polstavčne deležijske oblike na *-č* ustalile le v znanstvenem jeziku (Jesenšek 1998: 64).

Tudi v slovenski dialektološki literaturi deležjem in deležijskim polstavkom ni namenjena posebna pozornost,⁸ kar verjetno pomeni, da gre za strukturo, ki je slovenska narečja danes ne poznajo oziroma ohranjajo le okamne deležijske oblike, ki jih prištevamo k prislovom načina, npr. *molče*, *hote*, *mimogrede*, ali jih razumemo kot del nepravlega predloga, npr. *glede na (to)*.⁹ Da gre za redko rabljene

⁵ V samoti iz oči mi solza lije, zatorej pesmi, tebi v čast zložene, iz krajev niso, ki v njih sonce sije (Prešeren), Želje, da s tvojim moje bi ime slovelo, rodile so domače Pesmi, milo se glaseče (Prešeren) (Toporišič 2000: 632).

⁶ Ni znamenje na polju to, to moje je srce gorko, in ta obraz, prepoln miline, je slika moje domovine (Cankar) (Toporišič 2000: 632).

⁷ Ivan je, glavo pokonci, zrl nasprotniku v oči (Toporišič 2000: 633).

⁸ Ramovš (1952: 147) v Morfologiji slovenskega jezika omenja deležje le *mimogrede*, in sicer ob deležniku, kjer pravi, da so oblike kot *hode* (*človek je hode prišel tja in tja*) osamljene oblike s prislovno vlogo.

⁹ Da deležje že v 19. stoletju v slovenskih narečjih ni bilo produktivno, potrjuje izjava patra Stanislava Škrabca, ki je nasprotoval oživljanju deležnikov in deležniških polstavkov na *-č* in *-ši* v slovenskem knjižnem jeziku. Priporočal je njihovo opuščanje, in sicer po zgledu narečij, ki stavčnega strnjevanja z deležji niso poznala (Jesenšek 1998: 54).

oblike tudi v obrobni slovenskih narečjih, nam potrjujeta Steenwijk in Pronk. Prvi za rezijanski govor Bile poroča, da je v njem našel le en primer deležja, in sicer *jokajoč*. Na njegovo dodatno poizvedovanje se je informatorka spomnila še nekaj primerov deležja/deležijskega polstavka na *-č*: *Na mi dušál jôčajoč, na dušlá jôčajoč, ja si paršlá smajóč* 'jaz sem prišel s smehom', *na ję bila klačóč* 'bila je pokleknjena', *si jo nalízal sadóč* 'našel sem jo sedečo' (Steenwijk 1992: 141). Enako je v ziljskih govorih Brda in Potoč, kjer je najti le »ostanke deležja« v oblikah *kleče, hoje, stoje, leže* (Pronk 2009: 129), kar poznamo tudi v drugih slovenskih narečjih. Toda v zbranih zgodbah iz Subida najdemo pogosto rabo deležja in deležijskega polstavka na *-č*,¹⁰ ki je po pričevanju njihove avtorice Brune Balloch živa tudi v današnjem subijskem govoru,¹¹ zato se v prispevku najprej podrobneje posvečam tej strukturi in njeni rabi v subijskem govoru, potem pa vsem ostalim nedoločnim glagolskim oblikam in tvorbi odvisnih stavkov.

2.1.1 Deležje/deležijski postavek na *-č*

Deležje/deležijski postavek na *-č* je nedoločna glagolska oblika brez leve vezljivosti, tvorjena iz sedanjiške podstave, ki izraža istodobnost v katerem koli časovnem okvirju (Jesenšek 1998: 216). Ničta končnica ima slovnični pomen ednine, dvojine in množine za vse tri spole (Jesenšek 1998: 41). Deležje/deležijski polstavek na *-č* večinoma zaznamuje trajanje (zgleđi od 1 do 7), lahko pa tudi ponavljanje (zgleđa 8 in 9). Deležje na *-č* se v subijskem govoru tvori tudi pri glagolih, pri katerih se v slovenskem knjižnem jeziku tvorita deležji na *-e* ali *-aje*, npr. sub. *smejuč* : slov. knj. *smeje*, sub. *jokuč* : slov. knj. *jokaje*, sub. *gleduč* : slov. knj. *glede*, sub. *skakuč* : knj. *skakaje*.¹²

¹⁰ Najdemo pa tudi primere deležja na *-e*, in sicer v besedni zvezi *nazaj grede*, sub. *nazaj réde*, ki je sicer dane v funkciji prislova.

Po pot, *nazaj réde. kã so šle, se so kladále dakódo za nestã šiuat kótle tje na Porčinj, kãr žnidarce sãbijske niso molë prejet vič diela pred sveto Ano.*

Po poti nazaj grede, ko sta šli, sta se zmenili, da bosta nesli krilo šivat tja na Porčinj, ker subijske šivilje pred sveto Ano niso mogle več sprejemati dela.

Nazaj réde se je ustau pãr Súrah, tu oštarije.

Nazaj grede se je ustavil pri Surah, tam v gostilni.

¹¹ Raba deležja na *-č* je na več mestih izpričana tudi v Glosariju Jana Baudouina de Courtenayja. Zapisane so npr. oblike *jokuč, smejoč, wekuč* (Spinozzi Monai 2009: geslo 2788); *koroč* *'kregajoč se', *sãm vidu koroč dwa moža* (Spinozzi Monai 2009: geslo 2781); *butuč* *'pretepajoč', *sãm vidu butuč dwa moža* (Spinozzi Monai 2009: geslo 2781); *metoč; sa ya vidu metoč* *'metajoč', *matajoch* 'igrajoč' (Spinozzi Monai 2009: gesli 3963 in 3964); *dieluč; mate fadijo tole dieluč* (Spinozzi Monai 2009: geslo 4352); *čekeróč, rožinoč* oboje 'govoreč' (Spinozzi Monai 2009: geslo 6156); *čakaróč* 'pripovedujoč', *san čou čakaróč* 'slišal sem [ga] pripovedujočega pravljice' (Spinozzi Monai 2009: gesli 6430 in 6431); *plakuč* 'jokajoč' (Spinozzi Monai 2009: geslo 6432).

¹² Najprej v poševnem tisku navajam zgled iz subijskega govora, potem pa v pokončnem tisku njegov prevod v približek slovenskega govornega (knjižnega) jezika, pri čemer poskušam ohraniti čim več skladenjskih značilnosti subijskega govora (npr. rabo določnega in nedoločnega člena, zvezo kazalnega zaimka in predloga, besedni red ipd.).

- (1) *Je uoru dou povierak an je šu se sméjuć damou.*¹³
Je odvrigel povirek in smeje šel domov.
- (2) *Léduć tu sărca je obriedu, zakuo mu je utiekála uoda.*
S pogledom tja v srce 'ko si je iskreno priznal' je vedel, zakaj mu je odtekala voda.
- (3) *Malo pótan ta ženica je zamahtíela borlòc za njem.*
Nekoliko kasneje ta ženica je omahnila 'umrla' s krikom na ustih za njim.
- (4) *Tə bližnji, kə so stalə etu uoku, so pravələ, kə kər lunà se zlijè dou məz dolino, še na riec bielə se uaja uoku te hiše an dou məz njiuo pröse se čuje uėkuć simpər tuo: »Ušà, ušà, tíčəce s prosà!«*
Tisti bližnji, ki so stanovali tu okoli, so pravili, da se, kadar se luna zlije po dolini, še neka bela reč valja okoli te hiše in dol na njivi s prosom in se sliši, da vpije vedno tole: »Ušà, ušà, ptičice s prosà!«
- (5) *Se naordan, kə tje za Orico otrocə so borlalə, kar so molə, merkuć ou oblak: »Ospərbuoh, dejte nan daš!«*
Se spomnim, ko tja za Gorico otroci so kričali, kar so mogli, zroč gor v oblak: »Gospod Bog, dajte nam dež!«
- (6) *Ben uon s te ruobje, so uoril, də se je čulo jokuć dna otročića zvəčer pozno al kar je bla luna.*
Torej ven iz te groblje, so govorili, da se je slišalo jokati enega otroka zvečer pozno ali ko je bila luna.
- (7) *Če se so zapoznielə, se urácuć od deléćamə, ou Malíne, étu, kə je bla latarija, je bieu dan velèk hlieu:étu ospodarjè so molə pustitə njeħ konjè za nuojć an dru dan jətə naprej.*
Če so se zakasnil, vračajoč se od daleč, gor v Malini, tu, kjer je bila mlekar-
na, je bil en velik hlev, tu gospodarji so morali pustiti svoje konje za čez noč in drug dan iti naprej.
- (8) *Kər son bla mikana an son čula piukuć čiuitu/souò ponoćə, son letiela tu meje mame čamer an son lenəla rauno tə h nje.*
Ko sem bila majhna in sem slišala skovikati sovo, sem letela tja v kamro svoje mame in sem legla prav tja 'tesno' k njej.
- (9) *Hlapac je bieu dan zec an skákuć je šu tə h šuoštarjo.*
Hlapec je bil en zajec in skakaje je šel tja k čevljarju.

2.2 Deležniški polstavek

Deležniški postavek je polstavek z deležnikom in določilom, ki je večinoma predmet ali prislovno določilo (Toporišič 2000: 633). V obravnavanih subjektivnih besedilih je deležniških polstavkov le nekaj.

- (10) *Bepo se je ženu, ustrāšen tek zajec, je júpu zaries, kə zluodi je pəršù ledat, kuo če, kə a je klicu tako napasébno.*

¹³ Zgledi so zapisani v poenostavljenem fonetičnem zapisu. Mesto naglasa je označeno le v primerih, ko je drugačno kot v slovenskem knjižnem jeziku, in pri manj znanih besedah (pretežno romanskega izvora).

Bepo se je ženil, prestrašen kot zajec, je mislil zares, da zlodej je prišel gledat, kaj hoče, ker ga je klical tako nenavadno 'nadnaravno'.

- (11) *Mrétaca, prestrašena tej dan tićac, je pobožala Štelco an je šla tje po dne potice jókuć.*

Mretica, prestrašena kot ptiček, je pobožala Štelco in je jokaje stekla po (eni) potki.

2.3 Nedoločniški polstavek

Nedoločniški polstavek je polstavek z nedoločniško besedno zvezo. V funkciji izražanja časa, tj. kot časovni polstavek,¹⁴ predstavlja v slovenskem knjižnem jeziku zastarelo strukturo (Toporišič 1992: 130).¹⁵ V analiziranih subjektivnih besedilih najdemo nedoločniški polstavek v funkciji časovnega odvisnika (zgleđa 12, 13), toda veliko pogosteje je struktura rabljena v dveh vrstah predložnih zvez, tj. za izražanje namere (zgleđi 14–16) in načina (zgleđi 17–19).

- (12) *Mačka, vidàt no tako maš, je sikhàla ou smrieo.*

Ko je mačka videla tako veliko miš, je švignila gor v smreko.

- (13) *Marjòn je pəršla uon ledat an se je posmejala vidàt no tako liepo famejo.*

Marjon je prišla ven gledat in se je zasmejala, ko je videla eno tako lepo družino.

2.3.1 Predložna zveza *za* + nedoločnik/nedoločniški polstavek v funkciji izražanja namere

- (14) *Za ne nosit orodji damou, zvècer jeh je skriù tə pod séno an dru dan jeh je uon veparù.*

Da mu ni bilo treba nositi orodja domov, ga je zvečer skril pod seno in ga drugi dan potegnil ven.

- (15) *Pas, mačka an lesica so napraujàlə dno vècerjo za se navelićat nomòr.*

Pes, mačka in lisica so pripravljali (eno) večerjo, da bi se malo pozabavali.

- (16) *Se je umila, počesala, liepo polišpàla an je šla za pacàn uon čez Tezo, étu, kə so bli žej akámpañ¹⁶ ouk pod listjan an medvèd ou dne smrieke za vidat luojši uóku an uóku.*

Se je umila, počesala, lepo nalepotičila in šla za psom ven čez Tezo, tja, kjer sta bila že nastanjena volk pod listjem in medved gor v eni smreki, da bi bolje videl naokoli.

2.3.2 Predložna zveza *prez* + nedoločnik/nedoločniški postavek v funkciji izražanja načina

- (17) *Dan dan, prez jatə majnemu nəč, je šu z Bərbótan tje u Čədad.*

En dan 'nekega dne', ne da komu kaj dejal, je šel z Barbotom v Čedad.

¹⁴ *To videt, mladenič se Urški približa; To videti, drugi so vsi ostrmeli* (Prešeren).

¹⁵ Rabo nedoločnika oziroma nedoločniškega polstavka v funkciji skladenjskega strnjevanja je kritiziral Škrabec, češ da se namesto deležijskih polstavkov na *-č* in *-ši*, ki sta slovanska, v rabo v osrednjem slovenskem prostoru razširil iz nemščine (Jesenšek 1998: 55).

¹⁶ Ter. *akampanan* ← it. *campo*, nanaša se na *campo militare* 'vojaški tabor'.

- (18) *Te, kə je bieu bólan, je uprašù za kea zuoni rúošnja, an prez čakátə nazaj nač, je doluožu: »Zejtra, če še zame popengátə!«*
 Ta, ki je bil bolan, je vprašal, za koga zvoni navček, in ne da bi čakal, je dodal: »Jutri bo tudi zame pozvonilo.«
- (19) *Dreja se je obraču an preobraču prez moriet zaspat.* Dreja se je obračal in preobračal, ne da bi mogel zaspati.

V italijanščini in furlanščini poznamo tvorbo časovnega odvisnika z neosebno glagolsko obliko, vendar z deležjem (gerundijem) in deležnikom, ne pa z nedoločnikom.¹⁷ Zato lahko predpostavljamo, da predstavlja raba nedoločnika/nedoločniškega polstavka za izražanje sočasnosti enega glagolskega dejanja z drugim v subjivskem govoru arhaično slovensko strukturo, ki se je v osrednjih slovenskih narečjih izgubila, v tersem narečju pa ohranila, morda zaradi rabe podobne strukture v sosednjih romanskih jezikih. Predložni zvezi z nedoločnikom oziroma nedoločniškim polstavkom sta kalkirani po romanskem vzorcu.¹⁸ Te vrste jezikovna interferenca, ki vključuje prevzem skladenskega vzorca, je v jezikoslovni literaturi opisana kot skladenjski kalk (Skubic 1990: 153), strukturna izposojenka (Bayer 2006), prenos vzorca (Heath v Aikhenvald 2006: 3) ipd.

2.4 Namenilniški polstavek

Namenilniški polstavek je polstavek z namenilniško besedno zvezo. V slovenskem knjižnem jeziku ima tožilniško dopolnilo (Toporišič 1992: 121),¹⁹ enako tudi v subjivskem govoru.

- (20) *Se je uornù medvèd preliját med tu pejč an je vidu, kə a ni blo vič.*
 Se je vrnil medved prelit med tja v kamen 'kamnito skledo' in je videl, da ga ni več.
- (21) *Malo pótən ouk se je pərkazù škodauət²⁰ pəcà.*
 Malo pozneje volk se je prikazal, da bi spomnil/opomnil psa na vračilo izposojenega.

¹⁷ It.: Il gatto, vedendo un tale topo, schizzò su un abete. Il gatto, visto un tale topo, schizzò su un abete. Furl.: Il gjat, viòdint une surís cussi grande, e saltà su di un peç/pin/arbùl. Il gjat, viòdut une surís cussi grande, e saltà su di un peç/pin/arbùl.

¹⁸ It.: Per non portare gli attrezzi a casa, li ha nascosti sotto il fieno, e il giorno dopo li ha tirati fuori. Furl.: Par no portà a cjase i stuments, a ju à scuindùts sot dal fen e la di dopo ju à tiràts fūr.

It.: Un giorno, senza dire niente a nessuno, è andato a Cividale. Furl.: Une de, cence dì nie a nisun, al e lât a Cividat.

¹⁹ V starejšem jeziku je bilo dopolnilo roditeljsko, npr. *Šla je pšenice žet* (Toporišič 1992: 121).

²⁰ Ter. *škodātə* ima dva pomena 1. 'terjati vračilo nečesa izposojenega' (ter. *Man dirit škodatə tea, k-ma za datə dno posodilo* 'Pravico imam terjati vračilo od tistega, ki mi mora vrniti') ← furl. *scuedi* 'terjati vračilo nečesa izposojenega'; 2. 'dobiti jih (po nosu) (ter.: *Vidi, kə jəh čəš škodatə!* 'Glej, ker jih boš dobil!').

3 Podredne stavčne strukture

Podredne stavke v subijskem govoru uvajajo različni konektorji, med katerimi se največkrat pojavlja *kə*, ki ima več pomenov in je zato rabljen v več funkcijah. Kot enobesedni konektor uvaja predmetni, časovni, krajevni, posledični, vzročni in prilastkov odvisnik. Lahko pa je del dvobesednega konektorja: z besedama *poten* in *intant* (*poten kə* 'potem ko', *intant kə* 'medtem ko') uvaja časovni odvisnik, s *fin* (*fin kə* 'dokler') odvisnik količine časa, s *tə* (*tə kə* 'tja kjer, tam kjer, tako kot') in *etu* (*etu kə* 'tu kjer') krajevni odvisnik, s *te* (*te kə* 'tako kot') primerjalni odvisnik ter s *kej* (*kej kə* 'kolikor') primerjalni odvisnik mere. Konektor je lahko izvorno slovenski (< *ko*, *kjer*, *ker* itd.) ali prevzeti italijanski/furlanski *che* 'da'.

3.1 Osebkov odvisnik

Osebkov odvisnik je stavek z vrednostjo osebkov ob glavnem ali nadrednem odvisnem stavku. V subijskem govoru ga uvajajo konektorji: *tek* 'ta/tisti, ki', *de/də* in *kar*.

- tek:** (22) *Ma tjenakada, tek je merku, ni mu vič moučatə an je jau: »Nantekrəšt, kej te uode, kə ste znesu, kopar, kan paj jo kládate?«*
Ampak tedaj ta, ki je opazoval, ni mogel več molčati in je dejal: »Nante-krist, koliko te vode, ki ste jo znosil(i), prijatelj – pa kam jo dajete?«
- (23) *Dreja ni utərdnu oči od taa, je sfrajù očə tej tek ma mažurkə za ložji vidət.*
Dreja ni odtegnil oči od tega, si je pomel oči, kot tisti, ki ima krmežlje, da bi lažje videl.
- de/də:** (24) *Se pravə, de svet Petar an Kristuš so hodil poóstan po naših deželah.*
Se pravi, da sveti Peter in Kristus sta hodila pogosto po naših deželah.
- (25) *Jen se je zdielo, də čujejo dan klok klok klok klok od dna konjə, kə re od delėčamə.*
Jim se je zdelo, da slišijo en klok klok klok klok od enega konja, ki gre od daleč.
- kar:** (26) *Kar nas je blo uóku taule za vəčerjo zbranə, se smo smejalə an ženítke so šle nášeč.*
Kar nas je bilo okoli mize za večerjo zbranih, smo se smejali in poroka je splavala po vodi.

3.2 Predmetni odvisnik

Predmetni odvisnik je stavčni predmet nadrednega stavka. V subijskem govoru ga uvajajo konektorji: *kə* 'da', *kuo* 'kaj', *će* in *zakuo* 'zakaj', *de/də* 'da', najdemo pa tudi primere predmetnega odvisnika brez konektorja.²¹ Največ primerov predmetnih odvisnikov je tožilniških.²²

²¹ *Vieš, je bruau, je ospodar, ma pouno robe, dərži kont, ma dan hlieu krau! Tua hči će liepo statə z njin!*

Veš, je priden, je gospodar, ima veliko blaga, varčuje, ima (en) hlev krav! Tvoji hčeri bo dobro z njim!

²² Primerov odvisnikov z drugimi skloni je malo. Primer za rodilniški predmetni odvisnik je naslednji:

Ne bon pravu še ja mujemo sino, də son tla počiuu z mujin očán te zadnji dan njaa žəvlenja.

- kə:** (27) *Ne vidəta, kə je nuojć?*²³
Ne vidite, da je noč?
- (28) *Njaa bratri, te za ten, mo so jalə, kə onə majo rat njuh diela za dielātə.*
Njegovi bratje, eden za drugim, so mu dejali, da oni imajo dovolj svojega dela za delati.
- (29) *Ētu je blo liepo an Buoh an svet Petar se so opočilə, so sniedlə nəkī, kə so mielə tu rusoku, an so še spalə pod dno strieho.*
Tu je bilo lepo in Bog in sveti Peter sta si odpočila, sta snedla nekaj, kar sta imela v nahrbtniku, in sta še spala pod eno streho.
- kuo:** (30) *Morta viedətə, kuo je pəršlò uon z njaa ust, ma ospodar ni maj zdoviedu, kə mo je slieku njaa fruško tako liepo.*
Morete vedeti, kaj je prišlo ven iz njegovih ust, ampak gospodar ni nikoli izvedel, da mu je slekel 'obral' njegovo hruško tako dobro.
- će:** (31) *Svet Jur malo pótən je uprašù še njo, će smardi ol diši njaa lauə.*
Sveti Jurij je potem vprašal še njo, če smrdi ali diši njegova glava.
- zakuo:** (32) *Dna cingərca, kə jo je vidəla tako žalóstno, jo je uprašəla, zakuo joče takēj.*
Ena ciganka, ko jo je videla tako žalostno, jo je vprašala, zakaj joče toliko.
- de/də:** (33) *Pótən so počélə spe utiekátə an se skriuátə, jo so miel za norcə, je se so špotál, paj onə jeh je piela, də jo ni počakajo.*
Potem so začeli spet utekati in se skrivati, so jo imeli za norca, so se iz nje norčevali, pa ona jih je molila 'prosila', da jo naj počakajo.
- (34) *Lačnə, kə so bla, so júpala, də tu uode je bieu dan ser.*
Lačni, kot so bili, so mislili, da tam v vodi je bil en sir.

V slovenščini se v predmetnem odvisniku za glagoli rekanja istodobnost izraža s sedanjikom nedovršnega glagola, ne glede na čas v glavnem stavku (Toporišič 2000: 511), kar velja tudi za subjiski govor (zgleda 31, 32). V zgledu 34 pa je za izražanje istodobnosti dejanja v odvisnem stavku s preteklim dejanjem v glavnem stavku uporabljen preteklik,²⁴ kar kaže na interferenco iz stičnih romanskih jezikov.²⁵ Tovrstno jezikovno vplivanje Aikhenvald (2007: 23) imenuje širitev pomena ali funkcije strukture po analogiji, Weinreich (1979: 7) pa jezikovno vplivanje po načelu medjezikovne identifikacije, po katerem struktura pod vplivom stičnega jezika dobi nov pomen ali funkcijo.

Ne bom pravil tudi jaz svojemu sinu, da sem tu počival s svojim očetom ta zadnji dan njegovega življenja.

²³ Konektor *kə* je v tem primeru prevzeti italijanski oziroma furlanski *che* v pomenu 'da'.
It.: Ma non vedete che è buio? Furl.: Ma no viodèso che al è scûr?

²⁴ Podobno tudi v zgledih 20 in 66.

²⁵ It.: Affamati com'erano, credevano che nell'acqua ci fosse una forma di formaggio. Furl.: Plens di fan, a crodevin che ta la aghe e fos une forme di formadi.

3.3 Prislovni odvisniki

Med prislovne odvisnike štejemo časovni odvisnik, odvisnik količine časa in krajevni odvisnik.

3.3.1 Časovni odvisnik

Časovni odvisnik je stavek z vrednostjo prislovnega določila časa h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku (Toporišič 2000: 641). V subijskem govoru ga uvajajo konektorji: *kar*, *kə* in *potən kə* ter *intant kə* (zgleđ 48). Časovno razmerje je lahko izraženo tudi z nedoločnikom/nedoločniškim polstavkom (zgleđa 12, 13).

kər: (35) *Kər je miela rat za dan bot, je šla nazaj tə h ouku, kə je šnje hərčù, tə kə se je luožu.*

Ko je imela dovolj zaenkrat, je šla nazaj k volku, ki je smrčal tam, kamor se je ulegel.

(36) *Tu orədə jo so tielə usə rado, zatuo kə je usien pərpomála, kər je vidàla potriebo.*

Na dvorišču so jo imeli vsi radi, ker je vsem pomagala, kadar je videla, da potrebujejo pomoč.

kə: (37) *Jen so šle sline uon z ust usak bot, kə so šlə étu tje/s ten krajan.*

Sline so se jim cedile iz ust vsakokrat, ko so šli po tej strani.

(38) *Je bieu šnje otrok, kə je šu ou Auštrijo an tje u Lubiano dielat za škərpelina*

Je bil še otrok, ko je šel gor v Avstrijo in tja v Ljubljano za kamnoseka.

poten kə: (39) *Zjutra zuoda, pótən kə je zuoniela jutrəncə, se je uraču nazaj uos mokər od pótü.*

Zjutraj zgodaj, potem ko je zvonila jutranjica, se je vračal nazaj ves moker od potu.

3.3.1.1 Odvisnik količine časa

Odvisnik količine časa ima vrednost stavčnega prislovnega določila količine časa h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku (Toporišič 2000: 641). V subijskem govoru ga uvaja konektor *fin kə* 'dokler'.

(40) *Se je premlajù an uajù, fin kə je venù Lesico uon z nje hiše.*

Se je premetaval in valjal, dokler ni izgnal lisice ven iz njene hiše.

3.3.2 Krajevni odvisnik

Krajevni prislovni odvisnik ima vrednost stavčnega prislovnega določila h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku. V subijskem govoru ga uvajajo konektorji *kə* 'kjer', *tə kə* 'tja kjer, tam kjer' in *etu kə* 'tu kjer'.

kə: (41) *Svet Petar an Kristuš so pliezələ²⁶ ta z dne uásə tje u to druo an pousən tode, kə so hodilə, so pustələ kako učilo.*

²⁶ Ter.: *Kode pliezəs?* 'Kje hodiš, te nisem videl že veliko časa'.

- Sveti Peter in Kristus sta hodila iz ene vasi v (to) drugo in povsod tam, kjer sta hodila, sta pustila kakšno védenje/znanje.
- tə kə:** (42) *Táko Svet Jur se je zamudu²⁷ an ni mu prit prej dou na Močila, tə kə a so onè čakále.*
Tako se je sveti Jurij zamotil in ni mogel priti prej dol na Močila, tja, kjer sta ga onidve čakali.
- (43) *Uodico je luožu pousən, tə kə je tu: to slano an to dólčo.*
Vodico je položil povsod tja, kjer je hotel: (to) slano in (to) sladko.
- (44) *Buoh je spolietù ou nébe ta z dne malíce tje na to druo an je spuščù dou, tla an tiela, tə kə je blo luojši, dne mikane hiše, kə je uzomu uon z dna žakja velikàa.*
Bog je poletel tja v nebo, (tam) z ene meglice (tja) na (to) drugo, in je spuščal dol, sem in tja, tam, kjer je bilo lažje, (ene) majhne hišice, ki jih je jemal iz (enega) žaklja velikega, velikega.
- etu kə:** (45) *Je bieu dan mikan rauan, étu kə se so ustavəla, étu so presialə no lipo, kə zanje je bieu dan uotar an uóku te júdjə se so ložla počiuət.*
Je bila ena majhna ravan, tu, kjer se so ustavili, tu so posadili eno lipo, ki zanje je bila (en) q oltar, in okoli nje ti ljudje so (se) polegli počivat.

3.4 Lastnostni odvisniki

Lastnostni odvisniki so lastnostna prislovna določila lastnosti h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku (Toporišič 2000: 641). Ločujemo naslednje lastnostne odvisnike: načinovni odvisnik, primerjalni odvisnik, primerjalni odvisnik mere ter posledični odvisnik.

3.4.1 Načinovni odvisnik

Načinovni odvisnik ima vrednost stavčnega prislovnega določila načina h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku. V subijskem govoru ga uvaja konektor *kə*, vendar se način v subijskem govoru v največji meri izraža s predložno zvezo *prez* + nedoločnik/nedoločniški polstavek (zgledi 17–19).

- kə:** (46) *Lesica je šla, kə je žgala lizət med.*
Lisica je šla, kot bi ji gorelo pod nogami, lizat med.

3.4.2 Primerjalni odvisnik

Primerjalni odvisnik izraža enakost, podobnost ali neenakost česa s primerjanim (Toporišič 2000: 642). V subijskem govoru ga uvajata konektorja *te kə* 'tako kot' in *tej će* 'kot da'.

- te kə:** (47) *Dan petjar je pəršù tə na vrata, je uzeu dou klabuk ta z lauè an je počeu pietə za te dušice, te kə je bla njih nauada.*
En berač je prišel tja na vrata, je vzel klobuk z glave in je začel moliti za (te) dušice, tako kot je bila njihova navada.

²⁷ Ter.: *Se son zamudila* 'sem izgubila čas z nečim'. *Me ne zamuji!* 'Ne moti me!'

tej će: (48) *Tébot, tej će kak jo je biu potisnu, se je dou uorla, intant kə te dru jo je strašu.*

Takrat, kot da jo je bil kdo potisnil, se je vrgla ob tla, medtem ko jo je (ta) drugi strašil.

(49) *Judi jo so vidàl nimər tə za kórnan, zunà an je stala étu, tej će je bla čakála təkì ol kacà.*

Ljudje so jo vedno videvali tam za prezbiterijem, zunaj, in je stala tu, kot da bi bila čakala kaj ali koga.

3.4.3 Primerjalni odvisnik mere

Primerjalni odvisnik mere izraža mero ali količino koga/česa, izraženega v glavnem ali nadrednem odvisnem stavku. V subjiskem govoru ga uvajata konektorja *kar* 'kakor' in *kej kə* 'kolikor'.

kar: (50) *Ženà je šla dou, kar je bla douà.*

Ženska je padla, kakor je bila dolga.

kej kə: (51) *Mo je metù od delécamə dan koščič kródje od špehà, no mor polente, dno skorjo siera, dno koščico od prascà an te pas je tu ustečà, kej kə a je laju.*

Mu je metal od daleč (en) košček skorje od slanine, malo polente, (eno) skorjo sira, (eno) koščico od prašiča in ta pes je hotel uiti, kolikor ga je lajal 'lajal nanj'.

3.4.4 Posledični odvisnik

Posledični odvisnik izraža posledico glede na glavni ali nadredni odvisni stavek. V subjiskem govoru ga uvaja konektor *kə*.

kə: (52) *Ouk je zaspau zaries an smərčù, kə²⁸ a se je čulo uóku an uóku po doline.*

Volk je globoko zaspal in smrčal, da se ga je slišalo okoli in okoli po dolini.

3.5 Vzročnostni odvisniki

Med vzročnostne odvisnike prištevamo vzročni, namerni, pogojni in dopustni odvisnik.

3.5.1 Vzročni odvisnik

Vzročni odvisnik je stavčno prislovno določilo vzroka h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku (Toporišič 2000: 644). V subjiskem govoru ga uvaja konektor *kə* 'ker'.

kə: (53) *Opočimo se no malo časa, kə ja son trudna!*

Odpočijmo si malo, ker sem utrujena.

²⁸ *Kə* je v tem primeru iz it. in furl. prevzeti konektor *che* 'da'.

- (54) *Tébot Zef je luožu tã h kraju njaa orodje an je bieu žalóstan, kã ni mu an ni znù ušiermatã njuh tãrpljenja.*

Takrat je Zef umaknil svoje orodje in je bil žalosten, ker ni mogel in znal ustaviti njihovega trpljenja.

3.5.2 Namerni odvisnik

Namerni odvisnik je stavčno prislovno določilo namere h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku (Toporišič 2000: 644). V subjiskem govoru ga uvajajo konektorji *de/dã*, *za de/dã* in *za*, toda namera se največkrat izraža s predložno zvezo *za* + nedoločnik/nedoločniški polstavek (zglede 14–16).

- de/dã:** (55) *Hitíta usjátã, dã kãr priden nazaj, se skrijen tu učenico, će bo sila.*

Pohitite posejati, da ko pridem domov, se skrijem v pšenico, če bo sila.

- za de/dã:** (56) *Viš, ærdina, use je nardila tuo, ke je son kuazála, za de je ne dan leuò!*

Vidiš, gredina, vse je naredila tako, kot sem ji ukazala, samo da je ne dam levu.

- za:** (57) *Je zafærchù kartulíno an tej no balo mo jo je luožu tu roke, za jo ni nesè tu oficih an ni die, dã sudadjãne plaçuájó 'tassa celibi'.*

Je zmečkal dopisnico in kot eno žogo mu jo je dal v roke, naj jo nese tja v urad in naj reče, da vojaki ne plačujejo davka na samske.

3.5.3 Pogojni odvisnik

Pogojni odvisnik ima vrednost stavčnega prislovnega določila h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku (Toporišič 2000: 644). V subjiskem govoru ga uvaja konektor *će*.

- će:** (58) *Će te bo vidu ospuot, kãr se dou obærne za jatã ‚Domine vobiscum‘, tlatã júdje čo skoçnitã uóku tebè an te čo rastrátã.*

Če te bo videl gospod 'župnik', kadar se dol obrne, da izreče ‚Domine vobiscum‘, bodo (tile) ljudje skočili okoli tebe in te bodo raztrgali.

Za izražanje uresničljivega pogoja v sedanjiku/prihodnjiku se v slovenskem knjižnem jeziku uporablja pogojni naklon, enako tudi v subjiskem govoru (zglede 58). Razlika je le v tem, da se v subjiskem govoru za izražanje dejanja v prihodnosti lahko rabi sedanjik, kar je sicer možno tudi v slovenskem knjižnem jeziku, vendar v primerih, ki jih navajam, oziroma v kontekstu, v katerem se nahajajo in iz katerega je razvidno, da gre za dejanje v prihodnjiku, to ni običajno. V italijanščini in furlanščini je taka raba običajna, zato predpostavljam romanski vpliv, in sicer na pogostost rabe sedanjik v pomenu prihodnjika,²⁹ kar Weinreich (1979: 7) imenuje

²⁹ It.: Se hai bisogno di un soldato, sono qui. Furl.: Se tu às bisugne di un soldât, jo o soi ca. It.: Sono morto se non mi apre!. Furl.: O soi muat se no mi vierzês!

Navajam še podoben primer rabe sedanjika v pomenu prihodnjika v subjiskem govoru, na katerega je vplivala raba enake strukture v stičnih jezikih: *Še komandant a je uprašù: »Kuo mate tu tãn košu?« »Man zluodja, ospuot.« »Ložite dou koš, an vidímo!«*

medjezikovna identifikacija v rabi strukture, Aikhenvald (2007: 22) pa okrepitev rabe obstoječe strukture zaradi jezikovnega stika.

(59) *Če maš potriebo dna sudáda, ja son tla!*

Če boš potreboval vojaka, bom tukaj.

(60) *Ja son mǎrtu, če vi mǎ ne odperetè.*

Umrl bom, če mi ne odprete.

Za izražanje neuresničljivega pogoja v sedanjosti/prihodnosti in preteklosti se v slovenskem knjižnem jeziku rabi pogojni naklon (za drugega še predpreteklik, ki pa iz rabe izginja). Subijski govor za izražanje neuresničljivega pogoja v sedanjosti rabi pogojni naklon (zgleđ 61), za izražanje neuresničljivega pogoja v preteklosti pa povedni naklon, pri čemer se predpreteklik ohranja (zgleđ 62).

(61) *Bǎl bla domah, bǎl tiǎla ja skuhata večerjo.*

Če bi bila doma, bi jaz skuhala večerjo.

(62) *Če son bla viedǎla, kǎ nisǎ miela soude, tǎ jǎh son tiela posodíta ja.*

Če bi bila vedela, da nimaš denarja, bi ti ga bila posodila jaz.

V slovenskem knjižnem jeziku je raba povednega naklona namesto pogojnega možna, vendar redka³⁰ (Toporišič 2000: 645). Povedni naklon se v pogojnih odvisnikih kot ena od možnosti (namesto konjunktiva) rabi tudi v stičnih furlanskih govorih in govorjenem italijanskem jeziku,³¹ kar morda pomeni, da je raba v slovenskem subijskem govoru sicer že obstoječe strukture postala pogostejša pod vplivom rabe enake strukture v stičnih jezikih.

3.5.4 Dopustni odvisnik

Dopustni odvisnik ima vrednost stavčnega prislovnega določila dopuščanja h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku (Toporišič 2000: 645). V subijskem govoru ga uvajata konektorja *čelih* 'čeprav, četudi' in *še če* 'tudi če'.

čelih: (63) *Ta hci je bla kapána za dielo, čelih je miela nǎme sedánast liet.*

To dekle je bilo sposobno za delo, čeprav je imelo le sedemnajst let.

še če: (64) *Nisǎ bieu obriedu pod našǎh korcah dne palánke, še če jo si bieu ledu z lǎminan.*

Nisi bil našel po naših strehah niti enega solda, tudi če si ga bil iskal s svetilko.

Tudi komandant ga je vprašal: »Kaj imate tam v tem košu?« »Imam zlodeja, gospod.«
»Postavite koš dol in bomo videli.«

It.: Posate la gerla e vediamo. Furl.: Metêt jù il cos e viodin.

³⁰ Da sem to naredil, te ne bi mogel več pogledati v oči (Toporišič 2000: 645).

³¹ Pog. it.: Se sapevo che eri senza soldi te li prestavo io. Furl.: Se o savevi che no tu vevis bēçs, ti ju imprestavi jo.

3.6 Prilastkov odvisnik

Prilastkov odvisnik ima vrednost stavčnega prilastka v okviru stavčnega člena glavnega ali nadrednega odvisnega stavka (Toporišič 2000: 645). V subijskem govoru ga uvajata konektorja *də* in *kə* 'ki'.

- də:** (65) *Dru dan se je rəzpasla novica, də or na Močilah, tə na dne pejčə so bla dua fagotića, kə so čakala dvie čāčice, ni redò pónjə.*
 Naslednji dan se je razširila novica, da sta gori na Močilah, tam na eni skali, dva paketka, ki čakata dve deklici, da prideta ponju.
- kə:** (66) *Táko je je padu dou ta z lauè an tə od rámanah dou facletòn, kə je miela uóku nje, ma se ni ustavəla za a or pobratə.*
 Tako ji je padla dol z glave in (tam) z ramen dol (ena) ruta, ki jo je imela na sebi, toda ni se obrnila, da bi jo pobrala.

V slovenskem knjižnem jeziku morajo imeti prilastkovi odvisniki, uvedeni s konektorjem *ki*, anaforično navezovanje v neimenovalniških sklonih vzpostavljeno z zaimkom (v zgledu 66 je to *ga*). V subijskem govoru anaforičnega navezovanja ni, enako kot v italijanščini in furlanščini.³²

4 Zaključek

Osnovni model gradnje neosebnihi glagolskih in podrednih stavčnih struktur v subijskem govoru je slovenski. Kot v celotnem zahodnem slovenskem prostoru je opazen tudi vpliv skladijskih sistemov stičnih romanskih jezikov, vendar je treba biti pri ugotavljanju, katere so interferenčne skladijske strukture, previden. Nedvomno gre za prevzem (kalkiranje) skladijskega vzorca v primerih subijskih predložnih zvez *za* in *prez* + nedoločnik/nedoločniški polstavek. V to skupino lahko štejemo tudi izpust anaforičnega zaimka v prilastkovem odvisniku. Toda v primerih, ko je subijska skladijska struktura, ki se sicer rabi tudi v sosednjih romanskih jezikih, v slovenskem jeziku poznana, četudi v rabi redka, arhaična ali kako drugače zaznamovana, ne moremo govoriti o prevzemu skladijskega vzorca, ampak o vplivu na pogostost njene rabe in širitev njenega pomena ali funkcije po analogiji, oboje po načelu medjezikovne identifikacije. Med prve lahko v primeru subijskega govora štejemo rabo neosebnihi glagolskih oblik (deležja in deležniškega polstavka, deležijskega, namenilniškega in nedoločniškega polstavka), rabo sedanjika za dejanje v prihodnosti ter rabo povednega naklona v pogojnem odvisniku za preteklik. Primer za drugo pa je raba preteklika v subijskem govoru za izražanje istodobnosti v preteklosti.

Vse tri oblike jezikovnih interferenc: prevzem jezikovnega vzorca, vpliv na pogostost rabe strukture ter širitev pomena ali funkcije strukture po analogiji lahko štejemo med pojave t. i. jezikovnega izravnavanja (*language levelling*) (Holm 2004: 143), ki je v jezikih v stiku normalen proces.

³² It.: Così dal capo e dalle spalle le è caduto uno scialle che aveva intorno a sé, ma non si è fermata a raccogliarlo.

Furl.: Cusì dal cjâf e da lis spalìs i je colât un scialet che veve intor di se, ma no si e fermade a tiralo su.

Okrajšave

furl. = furlansko, it. = italijansko, pog. it. = pogovorno italijansko, slov. knj. = slovensko knjižno, sub. = subijško, ter. = tersko

Vira

Balloch 2010 = Bruna Balloch, *Mlada lipa: pravæce domah narete: izbor besedil iz publikacije Mlada lipa = testi scelti dalla pubblicazione Mlada lipa*, ur. Roberto Dapit – Lucia Trusgnach – Danila Zuljan Kumar, Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko = Circolo di cultura Ivan Trinko, 2010.

Bruna Balloch (rokopis).

Spletna vira

Attimis = *Attimis* (<http://en.wikipedia.org/wiki/Attimis>).

Prešeren = France Prešeren, *Povodni moř* (<http://lit.ijs.si/preseren.html>).

Literatura

Aikhenvald 2006 = Alexandra Y. Aikhenvald, Reflections on Language Contact, Areal Diffusion, and Mechanisms of Linguistic Change, v: *Sprachbund in the West African Sahel*, ur. Bernard Caron – Petr Zima, Paris: Peeters Publishers, 2006 (Collection Afrique et Langage 11), 23–36.

Aikhenvald 2007 = Alexandra Y. Aikhenvald, Grammars in Contact: a Cross-Linguistic Perspective, v: *Grammars in Contact: a Cross-Linguistic Typology*, ur. Alexandra Y. Aikhenvald – Robert M. W. Dixon, Oxford: Oxford University Press, 2007, 1–55.

Bayer 2006 = Markus Bayer, *Sprachkontakt deutsch-slavisch: eine kontrastive Interferenzstudie am Beispiel des Ober- und Niedersorbischen, Kärntnerslovenischen und Burgenlandkoratischen*, Frankfurt am Main idr.: Peter Lang, 2006 (Berliner Slawistische Arbeiten 28).

Holm 2004 = John A. Holm, *Languages in contact: the partial restructuring in vernaculars*, Cambridge idr.: Cambridge University Press, 2004.

Jesenšek 1998 = Marko Jesenšek, *Deležniki in deležja na -č in -ši: razširjenost oblik v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja*, Maribor: Slavistično društvo, 1998 (Zora 5).

Kunaver 2006 = Jurij Kunaver, Nekateri geografske, zlasti reliefne poteze terskega dela Beneške Slovenije, v: *Terska dolina = Alta Val Torre = Val de Tor: Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*, ur. Milena Kožuh, Celje: Društvo Mohorjeva družba – Celjska Mohorjeva družba – Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2006, 13–25.

- Logar 1993 = Tine Logar *Slovenska narečja: besedila*, Ljubljana: Mladinska knjiga, ²1993 (Cicero).
- Marušič 2006 = Branko Marušič, Pregled zgodovine terskih Slovencev, v: *Terska dolina – Alta Val Torre – Val de Tor: Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*, ur. Milena Kožuh, Celje: Društvo Mohorjeva družba – Celjska Mohorjeva družba – Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2006, 55–61.
- Miceu 2008 = Adriana Miceu (ur.), *Friûl gurizan = Bisiacaria = Goriška*, Reana del Rojale: Chiandetti, 2008 (Miti, fiabe e leggende del Friuli storico 8).
- Pronk 2009 = Tijmen Pronk, *The Slovene Dialect of Egg and Potschach in the Gailtail, Austria*, Amsterdam – New York: Rodopi, 2009 (Studies in Slavic and general linguistics 36).
- Ramovš 1935 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 7: dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935 (Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani, Dela I).
- Ramovš 1952 = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika: skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49*, Ljubljana: Univerzitetna študijska komisija (izd.) – DZS (zal.), 1952.
- Skubic 1990 = Mitja Skubic, Skladenski kalki romanskega izvora v zahodnih slovenskih govorih, *Razprave razreda za filološke in literarne vede* 13 (1990), 153–161.
- Spinozzi Monai 2009 = Liliana Spinozzi Monai, *Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay*, Udine: Consorzio univeristario del Friuli – Sankt Peterburg: St. Petersburg Branch of the Archive of the Russian Academy of Sciences – Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2009.
- Steenwijk 1992 = Han Steenwijk, *The Slovene Dialect of Resia: San Giorgio*, Amsterdam – Atlanta (GA): Rodopi, 1992 (Studies in Slavic and General Linguistics 18).
- Tomasetig 2011 = Ada Tomasetig, *Od Idrije do Nediže: Benečija = Dal Judrio al Natisono: Slavia Friulana*, Reana del Rojale: Chiandetti, 2011 (Miti, fiabe e leggende del Friuli storico 12).
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ⁴2000 (¹1976).
- Weinreich 1979 = Uriel Weinreich, *Languages in contact: findings and problems*, The Hague – Paris – New York: Mouton, 1979.
- Zannier 2008 = Domenico Zannier, Una premessa alla collana »Miti, Fiabe e Leggende del Friuli Storico«, v: *Friûl gurizan = Bisiacaria = Goriška*, ur. Adriana Miceu, Reana del Rojale: Chiandetti, 2008 (Miti, fiabe e leggende del Friuli storico 8), 7–9.

Impersonal verb forms and the formation of subordinate clauses in the Subit (Torre) dialect

Summary

This article focuses on the use of impersonal (non-finite) verb forms and the formation of subordinate clauses in the local dialect of Subit within the Slovenian Torre dialect in Italy. Due to constant contact with Friulian dialects and Italian, the Torre dialect also shows strong Romance influence in terms of syntax. However, at the same time the dialect frequently uses syntactic structures of Slovenian origin that are used increasingly less in standard Slovenian and are hardly ever used in Slovenian dialects, except in petrified forms used as adverbs (e.g., *hote* 'wanting') or as part of secondary prepositions (e.g., *glede na to* 'given that'). Certain impersonal (non-finite) verb forms can be included among these, such as adverbial participles or participial reduced clauses and infinitive reduced clauses. In the Subit dialect, the adverbial participle or participial reduced clause ending in *-č* is a frequently used syntactic structure to express simultaneity in any timeframe. It is also used with verbs that form an adverbial participle in standard Slovenian ending in *-e* or *-aje*. In addition to the temporal subordinate clause, the infinitive reduced clause expresses a temporal relation to the act verbalized in the main clause. The influence of Romance syntax is shown in the use of calqued structures, the impact on the frequency of a given syntactic structure, and the new meaning that a syntactic structure that already exists in Slovenian acquires under the influence of contact languages.

Projekti zbiranja hišnih in ledinskih imen na Gorenjskem

Klemen Klinar

Cobiss: 1.02

V zadnjih letih je na Gorenjskem potekalo in še poteka več projektov zbiranja hišnih in ledinskih imen. V njih ima najpomembnejšo vlogo Razvojna agencija Zgornje Gorenjske. Glavni namen zbiranja je ohranitev nesnovne kulturne dediščine, ki izginja, a se hkrati ob zbiranjih ustvarja tudi bogata zbirka dialektološkega gradiva. Prispevek prikazuje načine zbiranja in dozdajšnje rezultate, odnos domačinov in primer podatkovne zbirke zbrnega gradiva.

Ključne besede: hišna imena, ledinska imena, Gorenjska

Projects for collecting oconyms and microtoponyms in Upper Carniola

Several projects collecting oconyms and microtoponyms have been carried out in Upper Carniola in recent years. The Northwest Upper Carniolan Development Agency plays a vital role in this research. The main purpose of these projects is to preserve disappearing intangible cultural heritage and create an extensive collection of dialectology material. This article presents collection methods and the results to date, the attitude of the local people, and a sample database of the material collected.

Keywords: oconyms, microtoponyms, Upper Carniola

1 Uvod

V narečju rabljena hišna in ledinskega imena je potrebno obvarovati pred pozabo, saj so del bogate jezikovne in kulturne dediščine slovenskega podeželja (Klinar idr. 2012: 9). Zaradi spremenjenih družbenih razmer, deagrarizacije, mehanizacije kmetovanja in pogostejšega preseljevanja ljudi imena izginjajo v pozabo, poleg tega pa so še ohranjena imena izrazito podvržena vplivu knjižnega jezika in vplivov drugih slovenskih govorov in narečij.

2 Predstavitev projektov

2.1 LEADER – projekti zbiranja hišnih imen na Gorenjskem

Na Osrednjem in Zgornjem Gorenjskem deluje enotna Lokalna akcijska skupina Gorenjska košarica, ki s svojimi organi upravlja s sredstvi programa LEADER,

katerega namen je spodbujanje razvoja posameznih podeželskih območij po pristopu od spodaj navzgor (MKO 2013). Projekte delno sofinancirajo tudi občine, ki se odločijo za vključitev v projekt. V okviru navedenega programa že od leta 2009 poteka zbiranje hišnih imenih. Ker je mehanizem razdeljevanja sredstev osnovan na letnih razpisih, je zbiranje potekalo v treh ločenih projektih, ki pa jih združuje enaka metodologija in cilji, le geografska območja so vsako leto druga. Zaradi kratkotrajnosti projektov in omejenih razpoložljivih sredstev na razpisu zbiranja ne pokrijejo celotne občine hkrati, temveč le izbrana naselja ali krajevne skupnosti. Tako je bil v letih 2009–2010 izveden projekt *Kako se pri vas reče?*, v katerem je sodelovalo pet občin, v letih 2010–2011 je bil izveden projekt *Spoznajmo stara hišna imena*, ki se mu je pridružilo šest gorenjskih občin. Leta 2013 se je končal projekt *Nomen vulgare*, ki je vseboval zbiranje hišnih imen v kar dvanajstih občinah, v fazi prijave pa je tudi nadaljevanje projekta v osmih gorenjskih občinah. Upad števila udeleženih občin v zadnjem projektu je posledica dokončanja zbiranja v nekaterih občinah. Podrobnejši geografski prikaz obravnavanih naselij je prikazan v preglednici 1.

Preglednica 1: Pregled vključenih naselij po posameznih projektih zbiranja starih hišnih imen v gorenjskih občinah

Občina	Kako se pri vas reče? (projekt zaključen junija 2010)	Spoznajmo stara hišna imena (projekt zaključen decembra 2011)	Nomen vulgare (projekt zaključen decembra 2013)	Dediščina starih hišnih imen (projekt v fazi prijave)
Bled	Bodešče, Bohinjska Bela, Koritno, Kupljenik, Obrne, Ribno, Selo pri Bledu, Slamniki	Rečica pri Bledu (samostojna krajevna skupnost znotraj naselja Bled), Zasip	Bled	
Bohinj		Bohinjska Češnjica, Jereka, Podjelje, Srednja vas, Stara Fužina, Studor	Bohinjska Bistrica, Brod, Kamnje, Laški Rovt, Polje, Ravne v Bohinju, Ribčev Laz, Savica, Žlan	Bitnje, Gorjuše, Koprivnik v Bohinju, Lepence, Log v Bohinju, Nemški Rovt, Nomenj
Cerklje na Gorenjskem			Adergas, Ambrož pod Krvavcem, Apno, Češnjevček, Dvorje, Grad, Praprotna Polica, Pšata, Ravne, Sidraž, Stiška vas, Sveti Lenart, Šenturška Gora, Štefanja Gora, Trata pri Velesovem, Velesovo	Cerkljanska Dobrava, Cerklje na Gorenjskem, Glinje, Lahovče, Poženik, Pšenična Polica, Spodnji Brnik, Šmartno, Vašca, Viševca, Vopovlje, Vrhovje, Zalog pri Cerkljah, Zgornji Brnik
Gorje	Mevkuž, Podhom, Poljšica pri Gorjah, Višelnica	Grabče, Krnica, Perniki, Radovna, Spodnje Laze, Zgornje Laze	Spodnje Gorje, Zgornje Gorje	

Jesenice			Blejska Dobrava, Hrušica, Javorniški Rovt, Koroška Bela, Planina pod Golico, Plavški Rovt, Potoki, Prihodi, Slovenski Javornik	
Jezerško			Spodnje Jezerško, Zgornje Jezerško	
Kranj			Babni Vrt, Čadovlje, Pangršica, Povelje, Trstenik, Žablje, Breg ob Savi, Jama, Mavčiče, Meja, Podreča, Praše	Čepulje, Jamnik, Javornik, Lavtarski Vrh, Nemišlje, Njivica, Planica, Podblica, Pševo, Rakovica, Spodnja Besnica, Sveti Jošt nad Kranjem, Zabukovje, Zgornja Besnica
Kranjska Gora	Gozd Martuljek, Srednji Vrh	Podkoren, Rateče	Kranjska Gora, Log	Belca, Dovje, Mojstrana, Zgornja Radovna
Naklo			Bistrica, Gobovce, Podbrezje, Spodnje Duplje, Strahinj, Zadruga, Zgornje Duplje, Žeje	Cegelnica, Malo Naklo, Naklo, Okroglo, Polica
Preddvor		Bašelj, Breg ob Kokri, Kokra, Mače, Možjanca, Nova vas, Potoče, Tupaliče	Hraše, Hrib, Preddvor, Spodnja Bela, Srednja Bela, Zgornja Bela	
Radovljica	Begunje na Gorenjskem, Brda, Dvorska vas, Lancovo, Mlaka, Ravnica, Slatna, Spodnja Lipnica, Srednja vas, Vošče, Zadnja vas, Zapuže, Zgornja Lipnica, Zgoša		Brezje, Češnjica pri Kropi, Črnivec, Dobrava, Dobro Polje, Lipnica, Mišače, Noše, Ovsišje, Peračica, Podnart, Poljšica pri Podnartu, Prezrenje, Rovte, Spodnja Dobrava, Srednja Dobrava, Zaloše, Zgornja Dobrava	Brezovica, Globoko, Gorica, Hlebce, Hraše, Kamna Gorica, Kropa, Lesce, Ljubno, Mošnje, Nova vas pri Lescah, Otoče, Posavec, Praproše, Radovljica, Spodnji Otok, Studenčice, Vrbnje, Zgornji Otok
Šenčur			Hotemaže, Luže, Milje, Olševek, Srednja vas pri Šenčurju, Visoko	Prebačevo, Voglje, Voklo, Žerjavka
Tržič				Bistrica pri Tržiču, Brdo, Brezje pri Tržiču, Hudi Graben, Hudo, Hušica, Kovor, Leše, Loka, Paloviče, Popovo, Ročevnica, Vadiče, Visočje, Zvirče
Žirovnica	Breg, Moste, Selo pri Žirovnici, Zabreznica, Žirovnica	Breznica, Doslovče, Rodine, Smokuč, Vrba		

2.2 Projekt zbiranja hišnih in ledinskih imen na Gorenjskem in avstrijskem Koroškem

Na pobudo slovenskih organizacij na avstrijskem Koroškem, Slovenske prosvetne zveze in Krščanske kulturne zveze je Razvojnna agencija Zgornje Gorenjske pristopila k pripravi projekta Kulturni portal ledinskih in hišnih imen (s kratico FLU-LED). Drugi partner na slovenski strani je Gornjesavski muzej Jesenice. Projekt vsebuje popis hišnih in ledinskih imen v sedmih občinah na Gorenjskem in avstrijskem Koroškem. Na Gorenjskem je v projekt vključeno ozemlje občin Jesenice, Kranjska Gora in Trzič. Jedro projekta je vzpostavitev večjezičnega kulturnega spletnega portala, ki bo omogočal pregledovanje hišnih in ledinskih imen na interaktivnih zemljevidih, iskanje sorodnih imen ter avdio prikaz narečne izgovorjave zbranih hišnih in ledinskih imen. Spletni portal bo ob uredniškem pregledu omogočal dodajanje informacij s strani registriranih uporabnikov, s čimer se bo bogata zbirka imenoslovnega in narečjeslovnega gradiva bogatila in dopolnjevala. Poleg spletnega portala je v projektu predviden tudi tisk zemljevidov z vpisanimi hišnimi in ledinskimi imeni v poenostavljenem narečnem zapisu.

Projekt FLU-LED je financiran s strani Evropske unije preko programa Evropsko teritorialno sodelovanje, Operativni program Slovenija – Avstrija 2007–2013 in bo predvidoma končan do oktobra 2014. V času pisanja tega prispevka je bila v okviru projekta že izdana publikacija Metode zbiranja hišnih in ledinskih imen, v teku pa so bila terenska zbiranja, ki so jih izvajali usposobljeni popisovalci.

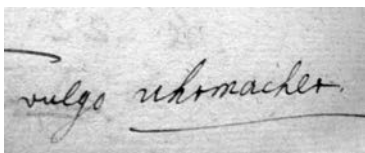
3 Metode zbiranja

V raziskovanjih je hišno ime opredeljeno kot zemljepisno ime, ki poimenuje naseljeno ali nenaseljeno hišo s hišno številko v naselju, ne pa tudi posameznih gospodarskih poslopj. V raziskavo so vključena tudi poimenovanja za samostojne in pomožne gospodarske objekte, ki niso del domačije (na primer žaga, mlin), ter za skupne vaške objekte (na primer župnišče, šola) (Klinar idr. 2012: 13).

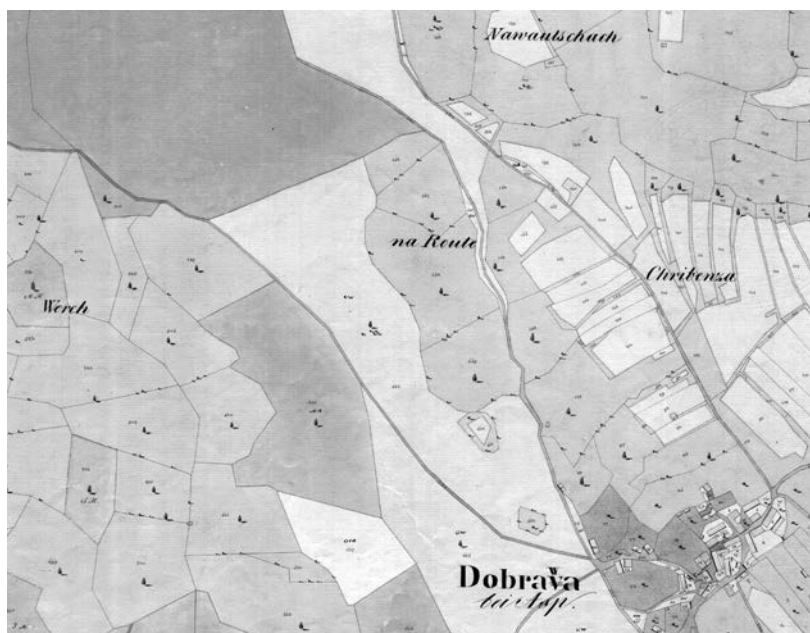
Zaradi natančnejše opredelitve hišnega imena se zbirajo samo imena, ki so v rabi vsaj od leta 1940 in so torej stara vsaj 70 let. Po drugi svetovni vojni sta se namreč na široko razmahnila deagrarizacija in urbanizacija podeželskih naselij (Klinar idr. 2012: 16), ki sta povzročili, da hišna imena ne nastajajo več na nekdanji, klasični način.

Ledinska imena spadajo med nenaselbinska zemljepisna lastna imena znotraj zemljepisnih imen v ožjem (toponimi) in širšem smislu (geonimi) ter poimenujejo dele zemeljskega površja za gojenje kulturnih rastlin, pridelovanje krme, pašo živine in rast gozda, vodne površine, vzpetine (gorska ledinska imena), poti in njihove dele ter orientacijske točke v pokrajini (Klinar idr. 2012: 13). Pri zbiranjih ledinskih imen so zabeležena tudi naselbinska imena (imena naselij ali delov naselij) v narečni obliki.

V obeh predstavljenih projektih zbiranje imen poteka na enak način. Osnovno načelo zbiranj je identifikacija hišnih in ledinskih imen v narečju v pisni in zvočni obliki. Pred terenskim delom so pregledani zgodovinski viri, ki sistematično navajajo hišna in ledinska imena. Med njimi sta najpomembnejša franciscejski kataster s svojimi načrti in spremljajočimi protokoli ter župnijske knjige, natančnejše statusi animarum. Hišna imena so kot kategorija »nomen vulgare« vpisana v župnijskih knjigah, ki so glede na župnijo nastajale v različnih obdobjih, vse pa v letih 1780–1950. Abecedni seznam lastnikov kot sestavni dokument franciscejskega katastra poleg navedbe imena lastnika običajno s pripisom »vulgo« navaja tudi hišno ime. Zapisi hišnih imenih v uradnih posvetnih in cerkvenih dokumentih pričajo, da so imela imena nekoč pomembnejšo vlogo. Franciscejski kataster je uporaben tudi kot vir ledinskih imen, saj so le-ta vpisana na načrtih katastra v merilu 1 : 2880 (v gorskih predelih tudi v merilu 1 : 5760). Za deželo Kranjsko franciscejski kataster datira v obdobje 1823–1869 (Arhiv RS).

Slika 1: Zapis hišnega imena *Par Úmaharjə* v vasi Adergas v župnijski knjigi iz obdobja 1789–1816 (vir: Status animarum Velesovo 1789–1816)

Slika 2: Izsek načrta franciscejskega katastra katastrske občine Blejska Dobrava, na katerem so vidna vpisana ledinska imena (vir: SI ARS 176, k. o. Blejska Dobrava, 1827).

Pregled pisnih virov je dobra podlaga za terensko delo, pri katerem je najpomembnejša izbira dobrih informatorjev. Praviloma so to domačini, ki vse življenje prebivajo v nekem kraju, govorijo pristno domače narečje ter poznajo domače življenjsko okolje in ljudi (Klinar idr. 2012: 19). Najboljši poznavalci imen so kmetje, pastirji, lovci in gozdarji (Čop 1983: 4). Ob vódenem pogovoru z informatorji se hišna imena pisno in zvočno dokumentira.

Pri evidentiranju imen so zbrane tudi neosnovne oblike imen, kot odgovori na vprašanja *kam?*, *kje?* in *od kod?*, pri hišnih imenih pa še obliki za nazivanje gospodarja in gospodinj ter svojilni pridevnik. Imena so beležena v poenostavljenem narečnem zapisu, ki predvideva tudi onaglaševanje imen in poleg znakov slovenske abecede predvideva še znak <ə> za polglasnik (*Pər Primožkə* 'Pri Primožku'), v koroških govorih tudi znak <ĳ> za grlni zapornik (<?> (npr. *Ĳališe* 'kališče') in znak <g> za zapis fonema /h/ (npr. [grábən] za 'graben'), ki se je razvil iz /g/ (Klinar idr. 2012: 47). S takšnim zapisom lahko dokumentiramo tudi narečne razlike, ki se pojavljajo znotraj gorenjske narečne skupine, in razlike glede na druga narečja, ki se pojavljajo na Gorenjskem.

Pri vseh zbiranjih Razvojna agencija Zgornje Gorenjske aktivno sodeluje z Inštitutom za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, katerega strokovnjaki so sooblikovali metode zbiranja in spremljajo terensko popisovanje.

4 Rezultati

4.1 Rezultati v številkah

Glede na to, da zbiranje poteka v več ločenih projektih, a po enotni metodologiji, v pričujočem prispevku predstavljamo le vmesne rezultate in podajamo oceno končnih rezultatov.

Ker ima zbiranje hišnih imen daljšo tradicijo, je tudi količina zbranega gradiva na tem področju večja. V trinajstih občinah Gorenjske je bilo do decembra 2013 zbranih 5220 hišnih imen v 155 naseljih. Z dokončanjem vseh trenutno aktivnih projektov ocenjujemo, da bo število zbranih imen doseglo število 6000.

Z namenom obeležitve in ohranitve starih hišnih imen v okviru projektov, financiranih preko programa LEADER, izhaja zbirka, ki trenutno vsebuje 24 knjižic s hišnimi imeni in z njimi povezanimi zgodbami. Vsa zbrana hišna imena so uvrščena v spletni leksikon hišnih imen www.hisnaimena.si. Ti projekti vsebujejo tudi označitev domačij s tablami s hišnimi imeni, zapisanimi v poenostavljenem narečnem zapisu. Decembra 2013 je bilo označenih okoli 2700 domačij, vendar bo do konca leta 2014 število predvidoma naraslo na najmanj 3500.

Glede na stanje zbiranja ledinskih imen so bila do konca leta 2013 opravljena terenska zbiranja v katastrskih občinah Bistrica pri Trziču, Blejska Dobrava, Kovor, Kranjska Gora, Križe, Leše, Lom pod Storžičem, Senično, Zvirče in Žiganja vas, kjer je bilo zbranih okoli tisoč ledinskih imen.

Slika 3: Primer table s hišnim imenom v Mostah pri Žirovnici (foto: Klemen Klinar)

4.2 Odnos domačinov do dediščine hišnih in ledinskih imen

Poleg zbiranja hišnih in ledinskih imen je pomemben namen predstavljenih projektov tudi osveščanje splošne in strokovne javnosti o pomenu tovrstne kulturne dediščine. Že dejstvo, da so zbiranja sofinancirana iz programov Evropske unije, ki so namenjena ohranjanju podeželja in čezmejnemu sodelovanju, od izvajalcev zahteva, da k izvedbi projekta ne pristopa samo strogo strokovno, temveč v projekte aktivno vključi tudi lokalno prebivalstvo. Tako pri zbiranju hišnih imen v projektih programa LEADER vključujemo učence osnovnih šol, ki s terenskim zbiranjem zgodb o hišnih imenih spoznavajo to ljudsko izročilo, poleg tega pa pridobivajo komunikacijske veščine in krepijo čut za sodelovanje s starejšimi. V zbiranja so poleg izbranih informatorjev vključeni tudi vsi drugi domačini obravnavanih vasi, katerim se v obliki predavanj predstavi pomembnost ohranjanja hišnih imen in lokalnega narečnega govora nasploh.

Zbiranje je med domačini nasploh dobro sprejeto, saj se vsi zavedajo izgubljanja starih hišnih in ledinskih imen ter domačega narečnega govora. Domačini pri zapisovanju hišnih imen kot najpomembnejši merili izpostavljajo berljivost in domačnost, kar pa je zaradi specifičnih narečnih posebnosti včasih težko doseči. Zapisu hišnih imen v poenostavljenem narečnem zapisu se poseben poudarek daje tudi na že omenjenih srečanjih z domačini, kjer se na primeru njihovih domačih imen prikaže pomembnost:

- označitve mesta, dolžine in kakovosti naglasa (domačini med različno naglašenima oblikama takoj prepoznajo edino pravo naglašeno obliko, ki je za nedomačine včasih nepričakovana in neobičajna, npr. *Pər Gašpérjə*, hišno ime na Šenturški Gori v občini Cerklje na Gorenjskem),
- uporabe polglasnika – polglasnik ə je uporabljen v poenostavljenem narečnem zapisu, pri čemer ga pri zapisu na tabli s hišnim imenom v položaju pred zvočniki ne zapisujemo (domačini prepoznajo pomembno razliko med pravo narečno obliko *Pər Ávžəkarjə* in oblikama brez polglasnika *Pər Ávžkarjə* ali z izvornim samoglasnikom *Pər Ávžekarjə*).

Odpor do nekaterih posebnosti poenostavljenega narečnega zapisa se izkaže tudi pri podajanju soglasij lastnikov za table s hišnimi imeni. Največkrat gre za nestrinjanje z oslabeo končnico *-u* v mestniku ednine moškega spola, ki na Zgornjem Gorenjskem oslabi v *-o*, na Osrednjem Gorenjskem pa v *-a*; drugi primeri so posebni. Po pogovoru z lastniki se takšne primere reši individualno in v večini primerov v korist pristne narečne oblike. Kljub nekaterim neobičajnim zapisom hišnih in ledinskih imen pa domačini najbolj ostro nasprotujejo zgodovinsko-etimološkemu knjiženju imen, saj se s poknjiženimi oblikami ne identificirajo.

Zelo dober odnos do nesnovne kulturne dediščine imajo tudi tujci, ki predvsem v turističnih krajih (npr. okolica Bleda in Bohinj) kupujejo stare nepremičnine. Domačijo z navdušenjem in velikim zanimanjem za projekt označijo s hišnim imenom.

Glede na to, da zbiranja hišnih imen potekajo že od leta 2009, lahko od prvih označitev domačij že opazamo obujanje rabe hišnih imen v splošnem vaškem življenju. Na Osnovni šoli Gorje so učenci po vključitvi v projekt za oblikovanje vzdevkov za svoje vrstnike začeli uporabljati stara hišna imena.

5 Primeri zbranih podatkov

Po zaključenem terenskem delu so podatki shranjeni v enotne preglednice, ki poleg terenskih podatkov vsebujejo še zgodovinske podatke, podatke o lokaciji imena in tehnične informacije o popisu kot pomožni podatki za zbiratelja. V prispevku prikazujemo dele preglednic, ki vsebujejo ključne podatke o hišnih imenih. Zaradi velikega števila kategorij so prikazani le po trije primeri hišnih in ledinskih imen.

Preglednica 2: Primeri hišnih imen s popisnimi in spremljajočimi podatki

Občina	Jesenice	Kranjska Gora	Trzič
Naselje	Blejska Dobrava	Kranjska Gora	Leše
Naslov	Blejska Dobrava	Ulica dr. Josipa Tičarja	Leše
Hišna št.	108	10	7
Stara hišna št.	21	45	31
Katastrska občina	Blejska Dobrava	Kranjska Gora	Leše
Parcelna št.	1971/1	139/1	742
Kategorija	naseljena domačija	naseljena domačija	naseljena domačija
Katastrska občina zgodovinskega katastra	Dobrawa	Kronau	Leschach
Zapis hišnega imena v zgodovinskem katastru	Roschitz / Rošic	Smerliniek	Wessulnek
Letnik zgodovinskega katastra	1827 / 1868	1827	1827
Župnija	Zasip	Kranjska Gora	Leše

Zapis hišnega imena v župnijski knjigi		Semrinjek	Bezuljnik
Letnik župnijske knjige		1903	1875
Zapis hišnega imena v pisnem viru			Pri Bezulniku
Podatki o pisnem viru			Kocijan 2009
Osnovna narečna oblika hišnega imena	<i>Pər Rožič</i>	<i>Pər Smərinjəko</i>	<i>Pər Bzúlnek</i>
Poknjžena oblika hišnega imena	Pri Rožiču	Pri Smerinjeku	Pri Bzuljneku
Osnovna oblika družinskega imena	<i>Rožičov</i>	<i>Smərinjəkov</i>	<i>Bzúlənkov</i>
Nazivanje gospodarja	<i>Rôžəč</i>	<i>Smərinjək</i>	<i>Bzúlnek</i>
Nazivanje gospodinje	<i>Rožiška</i>	<i>Smərinjka</i>	<i>Bzúla</i>
Svojilni pridevnik	<i>Rožičov</i>	<i>Smərinjəkov</i>	<i>Bzúlənkov</i>
Kje sem (mestnik)?	<i>pər Rožič</i>	<i>pər Smərinjəko</i>	<i>pər Bzúlnek</i>
Kam grem (dajalnik)?	<i>h Rožičo</i>	<i>k Smərinjəko</i>	<i>h Bzúlnek</i>
Od kod grem (rodilnik)?	<i>od Rožiča</i>	<i>ad Smərinjəka</i>	<i>od Bzúlneka</i>
Izvor hišnega imena	domnevno iz priimka Rožič	<i>Smərinje</i> je po domače brinje, območje, kjer raste brin; domačija leži na območju ledine <i>Smərinje</i> , kjer je zelo slaba prst, zato je tam rasel samo brin	

Preglednica 3: Primeri ledinskih imen s popisnimi in spremljajočimi podatki

Občina	Jesenice	Kranjska Gora	Tržič
Katastrska občina	Blejska Dobrava	Kranjska Gora	Leše
Kratek opis	travnik	nekdanje območje senožeti	brezno
Kategorija	ledina	ledina	kraška depresija
Nekdanja prevladujoča raba tal	njiva	travnik	
Današnja prevladujoča raba tal	travnik	gozd	
Katastrska občina zgodovinskega katastra	Dobrawa	Kronau	Lescach
Zapis ledinskega imena v zgodovinskem katastru	Nawattschach / na vošah	Berloge / berloge	
Letnik zgodovinskega katastra	1827/1868	1827/1868	

Zapis ledinskega imena na zemljevidih	Na Ošah	Brlog	
Podatki o zemljevidu	Register zemljepisnih imen (REZI 5/10)	Register zemljepisnih imen (REZI 5/10)	
Osnovna narečna oblika ledinskega imena	<i>Vóše</i>	<i>Bərvóge</i>	<i>Snežénšca</i>
Poknjžena oblika ledinskega imena	Voše	Brlogi	Sneženščica
Kje sem (mestnik)?	<i>na Vóšah</i>	<i>na Bərvógəh</i>	<i>u Snežénšč</i>
Kam grem (dajalnik)?	<i>na Vóše</i>	<i>na Bərvóje</i>	<i>u Snežénšco</i>
Od kod grem (rodilnik)?	<i>z Vóš</i>	<i>z Bərvógov</i>	<i>s Snežénšce</i>
Izvor ledinskega imena	domnevno po drevesu jelši, ki se je razraščala na tem območju	domnevno po medvedjih brlogih	mrzla jama
Splošna raba besede	<i>vóša</i> = jelša	<i>bərvəh</i> = brlog	

Preglednice z ledinskimi imeni dopolnjujejo še delovni zemljevidi, na katerih so vrisana območja ledinskih imen oz. lokacije točkovnih pojavov.

6 Sklep

»Lokalni prebivalci nesnovno kulturno dediščino, preneseno iz roda v rod, nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino. Nesnovna kulturna dediščina jim zagotavlja občutek za identiteto in neprekinjenost s prejšnjimi generacijami, s čimer spodbuja spoštovanje do kulturne raznolikosti in človeške ustvarjalnosti.« (Konvencija 2008) Del nesnovne kulturne dediščine predstavljajo tudi hišna in ledinska imena, ki so nosilci jezikovne, etnološke in zgodovinske dediščine. Predstavljeni projekti na strokovno enoten način zbirajo gradivo, po drugi strani s poljudnim pristopom prispevajo k osveščanju o pomenu imen in oživljanju njihove rabe v vsakdanjem življenju. Sodobni družbeni procesi na podeželju, kot sta deagrarizacija in suburbanizacija, povzročajo pozabljanje in izginjanje hišnih in ledinskih imen, čeprav so prav ta imena tista prvina domačije ali krajine, ki se ne spreminja in se je lahko drži več stoletij, ne glede na spremembo lastnika (v primeru hišnih imen) ali rabe tal (v primeru ledinskih imen).

Hišna in ledinska imena so tudi pomemben nosilec ohranjanja narečij in lokalnih govorov. Kljub opuščanju nekaterih značilnosti narečja se te v hišnih imenih ohranjajo, čeprav mlajše generacije narečne posebnosti govorov in narečij na Gorenjskem opuščajo (npr. protetični *v*, ki pa je v imenih še ohranjen, npr. *Pərvóžbavto*, hišno ime v Kranjski Gori).

Projekti znotraj programa LEADER in projekt FLU-LED pa so zaradi regionalne narave žal omejeni na Gorenjsko in deloma avstrijsko Koroško, zato bi bila potrebna sorodna raziskava na ravni celotne države oz. celotnega slovenskega

etničnega ozemlja. Leta 2010 so bila slovenska hišna in ledinska imena kot dediščina uradno priznane avstrijske etnične manjšine sprejeta v Unescov seznam nesnovne kulturne dediščine Avstrije (Piko-Rustia 2010: 15), v Sloveniji pa tovrstna kulturna dediščina še čaka na uradno priznanje.

Velika količina gradiva, zbranega v projektih Razvojnega centra Zgornje Gorenjske, pa predstavlja tudi bogato jezikoslovno zbirko podatkov, ki pomaga k nadaljnjim strokovnim obravnavam, pri čemer bi bila bržkone najbolj zanimiva etimološka analiza zbranih imen.

Viri in literatura

- Arhiv RS = Arhiv Republike Slovenije (<http://www.arhiv.gov.si/>, 26. 4. 2013).
- Čop 1983 = Dušan Čop, *Imenoslovje zgornjesavskih dolin: disertacija*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1983.
- Klinar idr. 2012 = Klemen Klinar – Jožica Škofic – Matej Šekli – Martina Piko-Rustia, *Metode zbiranja hišnih in ledinskih imen: projekt FLU-LED v okviru Operativnega programa Slovenija–Avstrija 2007–2013*, Jesenice: Gornjesavski muzej Jesenice, 2012.
- Kocijan 2009 = Jože Kocijan, *Kronika vasi Leše pri Trziču*, Trzič: Tržiški muzej, 2009.
- Konvencija 2008 = Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine, *Uradni list RS* 1/2008 (<http://www.uradni-list.si>, 30. 4. 2013).
- MKO 2013 = Ministrstvo za kmetijstvo in okolje, <http://www.mko.gov.si> (26. 4. 2013).
- Piko-Rustia 2010 = Martina Piko-Rustia, Slovenska ledinska in hišna imena »po Unesco«, *Novice: slovenski tednik za Koroško* 2010, št. 24 (18. 6.), 15.
- SI ARS 176 = Arhiv Republike Slovenije, *AS 176 (Franciscejski kataster za Kranjsko)*, k. o. *Blejska Dobrava*, 1827.
- Status animarum Velesovo 1789–1816 = Nadškofijski arhiv Ljubljana, *Status animarum Velesovo*, 1789–1816.

Projects for collecting oeconyms and microtoponyms in Upper Carniola

Summary

Due to the urbanization and abandonment of farming in the countryside, oeconyms and microtoponyms are slipping into oblivion and losing their original dialect forms due to the influence of the standard language and neighboring local dialects. However, the preservation of oeconyms and microtoponyms as the bearers of intangible cultural heritage is important in order to preserve regional or even local identity. In 2009, the Northwest Upper Carniolan Development Agency began systematically collecting oeconyms in Upper Carniola as part of projects financed by the LEADER EU program and by the participating municipalities. Later on, this was accompanied by collecting microtoponyms as part of the project “Cultural Portal of Microtoponyms and Oeconyms” (FLU-LED), which is being carried out in Upper Carniola and Austrian Carinthia as part of the 2007–2013 Slovenia-Austria Operational Program. As part of projects that have either already been completed or are still in progress, more than 5,200 oeconyms have been collected in 155 settlements in Upper Carniola and more than 1000 microtoponyms in ten cadastral districts. These numbers are far from final because collection is still underway. The names are collected in written and audio form as well as the non-base form in the dialect, which allows further analyses by dialectologists, etymologists, and other experts.

The importance of preserving oeconyms and microtoponyms is also testified to by the positive responses by the local people, who take part in the collection projects with great interest. In addition, raising awareness about the meaning of these names preserves and even revives their use in the locals’ everyday lives, which ensures their transfer to younger people and future preservation.

Kaj še lahko prispeva raziskava ledinskih in hišnih imen

Maruša Brozovič

Cobiss: 1.02

Namen tega prispevka je na kratko povzeti in na posameznih primerih ponazoriti potek in rezultate raziskave ledinskih in hišnih imen v vasi Selšček, predvsem pa izpostaviti tisto, kar v naslov ni zajeto, a je prav tako pomemben metodološki, gradivski in kulturološki prispevek k osnovni raziskavi, nastal v sinergiji med raziskovalcem, informatorji, mentorji in še kom.

Ključne besede: ledinska imena, hišna imena, potek raziskovalne diplomske naloge, mentorstvo, dodatna vrednost dela

What is the contribution of research on microtoponyms and oconyms?

This article briefly reviews and presents illustrative examples of the process and results of research on microtoponyms and oconyms in Selšček. It also introduces significant methodological, material, and cultural contributions to the basic research that arose in the synergy between the researcher, her informants, her advisors, and others.

Keywords: microtoponyms, oconyms, research process, advisors, added value of work

1 Uvod

Pred kratkim sem opravila raziskavo,¹ katere osrednji namen je bil natančno popisati, pravilno poknjžiti in analizirati ledinska in hišna imena v vasi Selšček, kjer se govori eden od zahodnejših dolenjskih govorov. Selšček leži ob cesti Cerknica–Rakitna na planoti Menišija, ki spada v občino Cerknica, na nadmorski višini 647 metrov. Namen prispevka je na kratko povzeti in na posamičnih primerih ponazoriti potek in rezultate raziskave ledinskih in hišnih imen v vasi Selšček, predvsem pa izpostaviti tisto, kar v naslov ni zajeto, a je prav tako pomemben metodološki, gradivski in kulturološki prispevek k osnovni raziskavi, nastal v sinergiji med raziskovalcem, informatorji, mentorji in še kom.

¹ Prispevek je nastal na osnovi diplomskega dela *Ledinska in hišna imena v vasi Selšček*, ki je nastalo na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani leta 2012 pod mentorstvom red. prof. dr. Vere Smole in somentorstvom doc. dr. Mateja Šeklija. V knjižni obliki je pod istim naslovom izšlo leta 2013 pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete v Ljubljani.

2 Rezultati raziskave

Osemdeset dobljenih ledinskih imen je analiziranih s strukturnega in pomenskomo-
motivirajočega vidika ter uvrščenih v slovar ledinskih in hišnih imen z etimološko
razlago in ponazarjalnim besedilnim gradivom, ki je izsek transkibirane pogovo-
ra z informatorjema.

Strukturna analiza je pokazala, da je najpogostejši tip enobesedno priponsko
ime – kar četrtnina imen je tvorjenih s pripono nar. *-ca* (mn. *-ce*) → knj. *-ica* (npr.
nar. [□]*krá:čca* [□]*krá:čce* → knj. *Kratčica*, *Kratčice*); tudi sicer prevladujejo imena
ženskega spola (*Cerkvena dolina*, *Črna mlaka*, *Daljnjice*, *Dolge njive*, *Golobinka*,
Lipovice itd.). Šestnajst imen ima dvojne oblike: kadar je ime v splošni rabi, je v
množinski obliki, kadar je potrebna natančnejša opredelitev zemljišča, pa v ednin-
ski obliki s svojilnim pridevnikom iz hišnega imena lastnika (npr. nar. [□]*krá:čce*
– [□]*špùolarjeva*/[□]*pouli:čkava*/[□]*vrxava*/[□]*mięuča* ... [□]*krá:čca* → knj. *Kratčice* – *Špo-
larjeva/Pavličkova/Vrhova/Mevča* ... *Kratčica*).² Enobesednim enodelnim pripon-
skim imenom po pogostnosti pojavitve sledijo večbesedna imena z nesvojilnim
izobčnoimenskim pridevniškim prilastkom (npr. nar. [□]*črna mlá:ka*, [□]*dò:uge ní:ve*,
[□]*duó:lnę lùox*, [□]*glabuó:k 'du*, [□]*ù:čję 'du*, [□]*sí:va glá:va* → knj. *Črna mlaka*, *Dolge
njive*, *Dolnji log*, *Globoki dol*, *Volčji dol*, *Siva glava*). S posameznimi primerki so
evidentirana enobesedna brezponska imena (nastala z izsamostalniško metaforično
(npr. nar. [□]*xlá:če* → knj. *Hlače*) in nemetaforično izpeljavo (npr. nar. [□]*prù:x* →
knj. *Pruh*), izpridevniško izpeljavo (nar. [□]*sluóka* → knj. *Sloka*) in s sklapljanjem
(nar. [□]*nadrì:bjak* < **nad Ri:bjak* → knj. *Nadribjek*), ponska imena s priponskim
(nar. [□]*očená:šak* → knj. *Očenašek*) ali predponsko-priponskim obrazilom (nar.
[□]*nadbřè:žęncá* → knj. *Nadbřeznica*) ter večbesedna imena, nastala iz predložne
zveze (nar. [□]*pod vartam* → knj. *Pod vrtom*), samostalniške besede s samostalniškim
prilastkom (nar. [□]*břè:ix nad má:rkouco* → knj. *Breg nad Markovico*) ali samo-
stalniške besedne zveze s pridevniškim prilastkom (nesvojilnim izobčnoimenskim
pridevnikom (nar. [□]*stà:re žà:ge* → knj. *Stare žage*), svojilnim izobčnoimenskim
pridevnikom (nar. [□]*kri:ževa dolí:na* → knj. *Križeva dolina*) ali svojilnim izosebno-
imenskim (nar. [□]*brì:narjeų grí:č* → knj. *Brinarjev grič*) in izzemljepisnoimenskim
pridevnikom (nar. [□]*się:ųska žà:ga* → knj. *Selska žaga*)).

Besede, ki so pomensko motivirale ledinska imena, so večinoma še žive v
govoru kot občnoimenska poimenovanja. Polovica imen je motiviranih s človeško
dejavnostjo (*Malenščice*, nar. [□]*má:lęńšce* < nar. *má:län 'mlin'*; *Delci*, nar. [□]*dé:uceę*
< nar. *dé:uc* 'delec'), sledijo lastnosti tal (*Globoki dol*, nar. [□]*glabuó:k 'du* < nar.
'*du dolú*: 'velika dolina'), sicer pa so imena nastala iz splošnih lastnosti zemljišča
(*Široka lokev*, nar. [□]*šruóka luó:ku* < nar. *š'rok šruóka šruó:ku* 'širok'), živalskega
(*Volčji dol*, nar. [□]*ù:čję 'du* < nar. *vò:ųčję vò:ųcja vò:ųče* 'volčji') in rastlinskega
sveta (*Zelniki*, nar. [□]*zię:ųnęę* < nar. *ziéle* 'zelje'). Besede **golobinka*, **kolnik*, **loka*,

² S tako natančnim popisom imen bi narastel delež imen, ki imajo v levem določilu izoseb-
noimenski pridevnik. Imen, ki brez izosebnoimenskega svojilnega pridevnika ne obsta-
jajo, je bilo z raziskavo evidentiranih 9.

**medvednica*, **orlik*, **perunice*, **ribjek*, ki so motivirale nastanek nekaterih ledinskih imen, v govoru ne živijo več kot samostojna občnoimenska poimenovanja.

Zunaj strukturne in pomenskomotivacijske analize je ostalo ime *Cumarovnik* (nar. ^o*cumà:rouņek*), pri imenih *Golobinka* (nar. ^o*golobì:ņka*) in *Perunice* (nar. ^o*perú:nce*) je zaradi negotove etimologije namesto etimološko-zgodovinskega poknjiženja uporabljeno glasovno-pravopisno.

Za devetindvajset dobljenih hišnih imen ugotavljamo, da vsa odgovarjajo na vprašanje *kje*, in sicer s strukturnim tipom *Pri* + družinsko ime v *Mmn* ali *Pri* + ime gospodarja v *Med*. Družinsko ime je običajno posamostaljeni svojilni pridevnik (nar. ^o*pər* ^o*əmbrožavəx* → knj. *Pri Ambroževih*), v dveh primerih samostalni (nar. ^o*pər* ^o*bè:īlčəx* → knj. *Pri Beličih*). Tretjino nabora predstavljajo imena z imenom gospodarja v *Med* (nar. ^o*pər* ^o*brì:narjə* → knj. *Pri Brinarju*).

Gospodarjevo ime je običajno podstava za vse nadaljnje tvorbe – ime gospodinje, družinsko ime in svojilne pridevnike (npr. *Špoular* → nar. ^o*špùolar* – ^o*špùolarca* – ^o*špùolarjə* ^o*špùolarjəva* ^o*špùolarjəvu*). V posameznih primerih obstajajo različice z manjšalnico. Ime gospodinje je najpogosteje tvorjeno iz svojilnega pridevnika iz imena gospodarja s pripono nar. *-ka*, (nar. ^o*šmà:kouka* → knj. *Šmakovka*, nar. ^o*prì:moževka* → knj. *Primoževka*), v slabi tretjini primerov iz imena gospodarja s pripono nar. *-ca/-ica* (nar. ^o*mižnarca* → knj. *Mežnarica*; nar. ^o*kovačica* → knj. *Kovačica*).

Pomenska motivacija hišnih imen je v tretjini primerov osebno lastno ime (npr. nar. ^o*pər* ^o*má:rkotavəx* → knj. *Pri Markotovih*), sledi priimek (npr. nar. ^o*pər* ^o*jù:rmanavəx* → knj. *Pri Jurmanovih*), poklic (npr. nar. ^o*pər* ^o*žà:garjevəx* → knj. *Pri Žagarjevih*), osebne lastnosti gospodarja ali vzdevek (npr. ^o*pər* ^o*granà:tə* → knj. *Pri Granati*) in le v dveh primerih položaj hiše (nar. ^o*pər* ^o*kuótoučkavəx* → knj. *Pri Kotovčkovih*). Hišna imena se skozi čas in ob menjavi lastnikov niso spreminjala (npr. hišna št. 29 nar. ^o*pər* ^o*miəučəx* → knj. *Pri Mevčih*, verjetno najprej *Mevc/Mivec*, pozneje *Bonač*, danes *Švigelj*), današnje novogradnje pa ime dobijo iz priimka stanujočih.

3 Metoda in večšine

Za začetek je treba spoznati raziskovalni teren. Iz upravne enote Cerknica sem pridobila najnovejšo katastrsko mapo za katastrsko občino Selšček (iz leta 1977, s samo posameznimi primeri ledinskih imen, ki so večinoma neustrezno poknjižena, nekatera pa še napačno locirana) in se po ozemlju sprehodila z očetom, ki mu je teren blizu in ga dobro pozna, žal pa njegov govor ni ostal narečen in kot tak ni primeren za analizo in za pridobitev pravilne oblike ledinskih imen. Krajši obhod sva ponovili s staro mamo, pri čemer se je izkazalo, da bo še najbolj imena razvozlati v miru za mizo. Stara starša, Ana (roj. Debevec, 1933) in Ivan Obreza (roj. 1930) sta bila moja informatorja, razlagalca imen in pripovedovalca (pol)pretekle zgodovine kraja in prigod iz kmečkega življenja.

Po navodilih, ki jih je za popis imen za svoje študente pripravil Matej Šekli – z vprašalnicami *kaj* (*Ied/mn*), *kje* (*Med/mn*), *kam* (*Ted/mn*), *od kod* (*Red/mn*) –,

smo na zemljevid vpisali osnovne oblike imen in preverili lego parcel. H krajem sta informatorja rada dodala pripadajoče anekdote ali ljudsko etimologijo imena. Večkrat smo se zapletli pri preprostih vprašanjih, ker sta informatorja v želji pomagati namesto preproste iskane besede uporabila zahtevnejšo razlago – kar se je ob prepisovanju in analizi govora izkazalo kot dobrodošlo, saj se je s širšim naborom besedja večala tudi možnost jezikovne analize in obseg ponazarjalnega gradiva.

Po prvih posnetkih je sledilo zapisovanje besedila z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki omogoča pisanje posebnih znakov za narečne glasove. Govor Selščka ima tonemska nasprotja na dolgih zlogih, naglas kratkih zlogov je dinamičen (*xú:da – xru:ška – 'du*), v kratkih naglašanih zlogih, predvsem ob zvočniku, se kaže tendenca po podaljšanju in ti samoglasniki se lahko izgovarjajo poldolgo (*'ta m/'tam*) ali že dolgo (*zdà:j*).

Transkribirano besedilo je služilo za analizo govora, ki je pogoj za ustrezno poknjžjenje imen. Analiza govora je bila narejena predvsem na fonetični ter deloma na oblikoslovni, besedotvorni, besedni, skladenjski in besedilni ravni.

Šele po tako pripravljenih osnovah se lahko osredotočimo na cilje raziskave: natančno dokumentacijo, pravilno poknjžjenje ledinskih in hišnih imen ter etimološko rekonstrukcijo oz. ugotovitev prvotnega pomena za vsako obravnavano ime. Kot zgled za diplomsko delo je služila knjiga Mateja Šeklija *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici* (Ljubljana, 2008). Pri umestitvi imen v strukturne tipe in tipov v pomenske kategorije (poimenovani predmet – *kaj?*; lastnost poimenovanega predmeta – *kakšen, kateri?* + poimenovani predmet (p. p.); svojilnost poimenovanega predmeta – *čigav?* + p. p.; nahajanje poimenovanega predmeta – *kje?* + p. p.) in ugotavljanju pomske motivacije imen (splošne lastnosti zemljišča; lastnosti tal; rastlinstvo; živalstvo; človek) se je bilo treba ponovno obrniti na informatorja in preveriti obstoj besed, ki so motivirale nastanek ledinskih in hišnih imen. Pri iskanju izvora sta bila v veliko pomoč tudi mentorica in somentor, in sicer s predlogi, v katero smer spraševati dalje, ter z bistrim spregledom besed, ki so se skozi čas spremenile. Tako so se npr. *Kolniščice* iz ljudskega etimologiziranja, da so tam 'oral s konji', s spraševanjem v pravi smeri (poznate besedo *kolnik?*) iz *Konišč*³ spremenile v pravilno poknjženo ime:

Kolniščice -0 ž mn. ► ^o*koyni:šce* (Rmn s ^o*koyni:šc*, Tmn na ^o*koyni:šce*, Mmn na ^o*koyni:šcax*) ►► **Kolniščica** -e ž ► ^o*koyni:šca* (Red s ^o*koyni:šce*, Ted na ^o*koyni:šco*, Med na ^o*koyni:šceę*); prostrano območje travnatih površin tik pod *Gmajnami*, preko katerih pelje utrjen kolovoz, *kolnik. Po ljudski etimologiji naj bi ime nastalo iz besede *konj*, tudi ime utrjene kolovozne poti, tam naj bi *vozili s konji*. Vendar nam naglas kaže drugače. Če bi ime nastalo iz besede občnoim. nar. *'kojn kúó:jna* m 'konj', knj. *kõnj kónja* 'konj, domača žival, ki se goji zaradi vprege in ježe' < psl. **koñb koñá* 'konj' (SSKJ; Snój 2009: 302; Bezlaj II: 6263), bi se ime glasilo ***kójnšćica* < psl. ***kõñbšćica* < psl. **koñbšćica*, po zgledu tvorjenk npr. psl. **kõñbškъjъ*. Naše ledinsko ime se glasi *Koyni:šca* in je nastalo iz občnoim. nar. ***koyni:šca* 'kjer je kolnik', kar je nastalo iz občnoim. nar. *kujní:k -a* m, po ljudskoetimološki razlagi nastalem iz **koyni:k* 'kolnik, utrjena gozdna pot', knj. *kolnik -a* m 'kolovoz' < psl.

³ Tako na katastrski mapi k. o. Selšček, 1977.

**kolbnik* **kolbniká*, kar je izpeljano iz nar. *kolù: koliesá* 'kolo', knj. *kolô kolêsa* < psl. **kôlo *kôlese*, torej z naglasnim mestom na drugem zlogu besedotvorne osnove (Šekli 2008: 83; Bezljaj II: 58; Snj 2009: 293; Badjura 1953: 285).

[Ana:] zêtù: k-so s kù:jnë orà:lë.

[Ivan:] tù: vé:im, u guózdë, dà prá:vjo gotuóvëm potë:m kujni:kë – 'tam k-je s kuó:jnam 'šu, dà je zvlè:iku, d-je pàrvlè:iku lè:is do puóte, dà ga je lëxkù: nalù:žu.

Najobsežnejši del diplomskega dela je slovar ledinskih imen, ki je nastajal s pomočjo etimoloških slovarjev in izbranih člankov na temo ledinskih in hišnih imen. Za hišna imena je bila narejena preglednica, v kateri so pripisana pripadajočim hišnim številkam, navedeni pa so tudi ime gospodarja, gospodarice, družinsko ime in svojilni pridevnik za vse spole.

Popisana ledinska in hišna imena imajo svoj pomen v konkretni zunajjezikovni stvarnosti, zato je smiselna priloga k delu zemljevid. Podlaga za zemljevid hišnih imen je bil zemljevid iz elektronskega Telefonskega imenika Slovenije, na njem pa so bile označene hišne številke, ki služijo kot ključ, po katerem v sledeči razpredelnici najdemo imena. Zemljevid ledinskih imen je bil sestavljen iz digitalnih ortofotografij v merilu 1 : 5000, dostopnih na spletnem naslovu zemljevid.najdi.si. Na zemljevid so bila po natančnem sestavljanju vpisana imena s programom Photoshop. Postavljena so na ustrezno lokacijo in velikosti prilagojeno razširjena ali pomanjšana. Glasovno-pravopisno poknjžena imena so tiskana ležeče. Zemljevid je po ročni predlogi računalniško sestavil Marko Brozovič ob sprotnem pregledovanju avtorice.

K diplomskemu delu je bila dodana še ena priloga: zgoščenska z izbranimi posnetki, ki so nastali v času raziskovanja imen. Izbranih je nekaj daljših posnetkov (npr. Razlaga hišnih imen I), na katerih se poleg narečnega govora lepo izkazujejo značilnosti govornega jezika s premolki, miselnimi preskoki, dopolnjevanjem in razlagami, poleg njih pa kratki anekdotični posnetki (npr. Golobinka in Ribničan). Za obdelavo posnetkov in njihov zapis sem uporabljala program Audacity 1.2.6.

4 Dodatna vrednost dela

Besedilo je temelj za analizo govora in nabor ne samo lastnega imenja, ampak tudi obče leksičnega gradiva, skozenj pa se odpira pogled v preteklost, v duhovno in materialno kulturo kraja. Za primer si pogledjmo naslednji geselski članek:

Bikovec -a m ► ^o*bëkò:uc* (Red z ^o*bëkò:uca*, Ted u ^o*bëkò:uc*, Med u ^o*bëkò:uce*); močvirnat travnik v *Logeh*. *Bikovec* verjetno 'prostor, kjer raste bik, bičje', iz občnoim. nar. *bí:ka -e* ž 'trsje, močvirsko rastlinje; šaš', knj. *bíčje* 'skupina rastlin bičkov' domnevno psl. **býčbje* 'bikova rastlina' z obrazilom svojilnega pridevnika nar. *-ou/-eu*, knj. *-ov/-ev* < psl. **-ouь* in pripona nar. *-c*, knj. *-æc* < psl. *-ьc-ь*, ki označuje nosilnik lastnosti (SSKJ; Snj 2009: 40; Bezljaj I: 16, 20, 21; Šekli 2011).

[Ana:] mì: smo učà:sëx, kë smo se šli: kuópat, pa smo bí:ko nabí:ralë, 'ne. tù: je tòrsje. vá:iš kugà:, kë mà:jo tiste mjé:tle guó:r. pa smo na kuó:nc odré:žalë, je pa p'rou quótlu, tokù: kukər ene ší:pce. in smo u bú:taro zvezá:lë pa smo se učì:lë plà:vat. smo së pàrvézá:lë na kuó:ncë pa smo tokù:, na pà:s dá:iļë.

Ob prvotnem nepoznavanju in ugibanju, da bi mogoče ime kazalo na povezavo z bikom, sem po nasvetu mentorjev potipala o rastlini *beka*, *bika* – vprašanje je prineslo pravi odgovor, hkrati pa še utrinek iz babičinega otroštva. Na posnetkih se je znašlo mnogo takšnih biserov iz preteklosti, ki se danes zdijo neverjetni in prav zato še posebej dragoceni. Informatorja sta me, čeprav mimo teme mojega raziskovanja, vedno znova poučevala o starem kmečkem orodju in pripomočkih ter njihovi uporabi in mi jih kazala v živo; tako sem spoznala npr. *miernęk* 'mernik', *sjà:vęncu* 'sejalnica', *rešjë:tu* 'rešeto', *vè:įgęncu* 'vejalnica' ipd. Če sta le mogla, sta povedala anekdoto o zemljišču ali postregla s preprostim rodovnikom hišnega imena in domnevmi o pomenu – npr.

[Ivan:] ži:tnęę so pəršli: iz ʰboroŋni:ce, prè:j je pəršù: pa tà:m od ʰliti:je, [...] k-je blù: pa t'le naprù:dej, je pəršù: pa səm pogliédat, mə je blù: pa ušieč, pa pocé:įŋe je blù:, je pa tà:m prodà:ų pa ʰsiéuščęk kú:pu, puó:l je pa t'le us'tou.

V živahnih pripovedih o otroštvu in nedavni preteklosti oživijo že skoraj pozabljene domače (starinske) besede (npr. nar. *bər'žej* 'najbrž', danes pogosteje nar. *nà:rbərš*), samoglasniki, ki so se pri večini prebivalstva že zožili in tako postali manj krajevno zaznamovani, pa se pojavijo v stari narečni podobi (*á:i > e:i, ąr > ər, ie > ię*). Za pripovedmi se skriva bogat miselni svet, vpet v krščansko kmečko življenje, prepleten s spomini na skromno, a živahno otroštvo, na grozovito vojno, na odraslo in trdo življenje po njej, kjer je kmečka pamet našla poti, da je bilo življenje znosnejše. Zgovoren je primer, ki govori o majhni, a za lastnika pomembni parceli:

[Ana:] 'ljas səm bla na ʰzavərtəncę, pa je ʰková:čęu à:tęk imù: rù:ncu 'rovnico', na rù:ncj je guó:r obé:įsu pa eno kà:ŋglo pa maų zjé:mle nüotrę, ų ruó:k je niésu pa eno čiešpo, s koreni:no. səm rjé:kla: »i kà:m pa griéste?« »griem kę, na ʰočená:šęk guó:rę na ruóp eno čiešpo ųsa'dęt, də se ne búojo drù:gę lasti:lę, də je ni:xovu, kə je ná:še!« 'no, in je niésu zjé:mlo – vé:įš, də je blu slabù:, k-je müogu ų kà:ŋglę zjé:mlo 'nest. [Maruša:] *Zakaj se potem reče Očenašek?* [Ana:] jà:, tok so rjé:klj, də če grięš po tistę pacé:lę, də 'lix ot kuó:nca do krá:ja 'lix en očená:š odmuóleş, túojsna parcé:la je, pa so rjé:klę ʰočená:šęk.

Za diplomsko delo se je torej nabrala bogata gradivska osnova, s katero je ustvarjeno izhodišče za morebitne nadaljnje raziskave, ki pa za zdaj služi dokumentiranju narečnega govora v vasi Selšček in popisu zemljepisnega imenja. Brez ustrezne obdelave bi besedila ostala transkribirani posnetki na temo ledinskih in hišnih imen. *Kratčice* so postale očitno kratke, *Sloka* usločena, na *Bikovcu* še vedno raste bika in *Mrzlek* ima ledeno mrzlo vodo. Svet naših prednikov je očarljivo resničen: *nomen est omen* se potrjuje vedno znova, imena pa so kot portretne fotografije tistega, kar poimenujejo – so najbolj vezana na kraj in zato najbolj pravičen pomnik nekdanjega stanja jezika, mišljenja ljudi in njihovih asociacij. Ledinska imena so selektivno ohranjena med prebivalci vasi. Določena so postala posplošena na širši del, kot ga v resnici zajemajo (npr. *Kolniščice*) – ta so znana vsem, medtem ko je natančnejša

razdrobljenost ozemelj in imen znana le starejšim. Želim si, da bi opravljeni popis prispeval k ohranjanju in zavedanju bogate dote, dobljene od prednikov. Če ledinskimi imenom kaže slabše, je za hišna imena položaj za kanec boljši – starejši obvezno predstavljajo osebe, razlagajo dogodke s hišnimi imeni, mlajšim služijo kot vzdevki, vzeti iz rodovnika prednikov.

5 Sklep

Kaj torej še lahko prispeva raziskava ledinskih in hišnih imen? V prvi vrsti so vidni rezultati raziskave v obliki urejenega popisa ledinskih in hišnih imen raziskovanega kraja – slovar imenja z etimologijo, pomenskomotivacijska in strukturna analiza ter sama analiza govora kot podlaga za pravilno poknjizenje imen. Pridobljeni nabor imen je umeščen na zemljevida ledinskih in hišnih imen.

Hkrati z napredovanjem dela raziskovalec pridobiva vedno nove večšine – vodenje pogovora z informatorji, zapis in obdelava posnetkov ter izdelava zemljevida. Tovrstno raziskovanje nujno nastaja v sodelovanju z drugimi, v prvi vrsti z informatorji, mentorji in vsemi, ki s tehnično ali idejno pomočjo pripomorejo k zaključeni celoti raziskave.

Zapisanega in nerazvrščenega ostane mnogo gradiva, ki tematsko ne pripada raziskavi imenja, je pa pomemben del materialne in kulturne dediščine kraja.

Tovrsten tip raziskave raziskovalca poveže s krajem in vaščani ter mu približa svet prednikov in njihovih miselnih povezav, ki so botrovale nastanku ledinskih in hišnih imen.

Literatura

- Badjura 1953 = Rudolf Badjura, *Ljudska geografija: terensko izrazoslovje*, Ljubljana: DZS, 1953.
- Bezljaj I = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.
- Bezljaj II = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika II: K–O*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982.
- Snoj 2009 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2009.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991 (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>).
- Šekli 2008 = Matej Šekli, *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi oklici*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (*Linguistica et philologica* 22).
- Šekli 2011 = Matej Šekli, Besedotvorje (pra)slovanskega glagola v primerjalnojezikoslovni luči, *Filološke pripombe* 9 (2011), št. 1, 129–146 (<http://philologicalstudies.org>).

What is the contribution of research on microtoponyms and oconyms?

Summary

A study was recently carried out in the village of Selšček with the main focus on compiling an accurate list and analysis of microtoponyms and oconyms. One of the western dialects of the Lower Carniola dialect group is spoken in this village, which is located at an elevation of 547 meters, along the main road from Cerknica to Rakitna on the Menišija Plateau in the Municipality of Cerknica. Eighty microtoponyms were analyzed in terms of structure and name-motivation and were included in the lexicographic part of the dissertation alongside microtoponyms and oconyms, including an etymological explanation and transcribed texts of interviews with the informants. These texts are not only essential for dialect analysis and as a source of proper names, but they also present common nouns that offer insight into the past and the village's intangible and material culture. The analysis was carried out after standardization and required knowing the structure of the local dialect. Therefore, a description of the dialect's phonetic and basic morphological features is obligatory. The microtoponyms have their own meaning in a given area, and so it was appropriate to add a map of transcribed names to the study. This kind of work requires much knowledge and skill. There are also some invisible but important aspects of field research, such as feeling at home in the place studied and good relationships with informants, advisors, and other people included.

Frazemi s sestavinama *srce* in *duša* v vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru

Vera Smole

Cobiss: 1.01

Frazemi s sestavinama *srce* in *duša*, zbrani v vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru in slovarko urejeni, so osrednji del prispevka. Pred tem so razvrščeni v pomenske skupine in obravnavani glede na njihovo medsebojno pomensko podobnost ter izražanje pozitivne ali negativne čustvene konotacije. Na koncu so izvzeti novi šentruperski frazemi glede na dosedanji nabor v slovenski frazeološki literaturi.

Gljučne besede: somatska frazeologija, narečna frazeologija, narečni frazeološki slovar, vzhodnodolenjski govor vasi Šentrupert

Phrasemes with the components 'heart' and 'soul' in the Lower Carniolan local dialect of Šentrupert

This article focuses on phrasemes with the elements *srce* 'heart' and *duša* 'soul' that were collected in the eastern Lower Carniolan local dialect of Šentrupert and then lexicographically organized. They are classified into semantic groups and discussed in terms of their semantic similarity and expressing positive and negative emotional connotations. The article concludes with a presentation of new Šentrupert phrasemes that have not been included in Slovenian phraseology literature to date.

Keywords: somatic phraseology, dialect phraseology, dictionary of dialect phraseology, eastern Lower Carniolan local dialect of the village of Šentrupert

1 Uvod

Namen prispevka je v prvi vrsti objaviti del narečnega frazeološkega gradiva, saj spada narečna frazeologija med pomanjkljivo dokumentirano narečno gradivo. Izbor sestavin frazemov je povezan z dvema velikima imenoma slovenskega narečjeslovja, z akademikoma Franom Ramovšem in Tinetom Logarjem, ki sta bila *duša in srce* narečjeslovnih raziskav svojega časa in najtesneje povezana z začetki in nadaljevanjem Slovenskega lingvističnega atlasa (SLA) ter posredno z izidom njegovega prvega zvezka, ki med drugim prinaša tudi leksiko za dele človeškega telesa. Kljub temu ne *srca* ne *duše* med kartiranimi leksemi v prvem zvezku SLA ne najdemo; *srce* je zaradi leksične enotnosti skupaj s poimenovanji za *nos*, *jezik*, *zob*, *žilo*, *nogo*, *peto na nogi*, *kožo*, *sestro* ostalo brez karte, a s kratkim komentarjem, *duša* pa verjetno zaradi svoje nefizične pojavnosti ni vključena med vprašanja za dele človeškega telesa. Etimološko je beseda *srce* manjšalnica iz indoevropske baze **k'erd-*, ki pomeni 'središče,

notranjost, srce' (Snoj 2003: 690). Beseda *duša* pa je v praslovanščini imela pomen 'dih, sapa' in se je razvila iz prvotnega pomena 'dihanje' (Snoj 2003: 129); današnji osnovni pomen 'nematerialno, neumrljivo bistvo človeka' (SSKJ), ki se po smrti loči od človeškega telesa, je pridobila v različnih religijah, tudi v krščanstvu. Nekaj frazemov in skladenjskih zvez, kot npr. *ljuba duša, duša krščanska, živa duša ...* in *v mestu živi več tisoč duš* kažejo na pomen 'človek, bitje z dušo', ki ga pozna več jezikov in je prevzet po latinščini¹ (Detič 2007: 112, op. 82, po Matjaž Babič, ustni vir). Kot neumrljivo bistvo človeka je morala v človeški predstavi *duša* »prebivati« nekje v središču človeka, tam pa je tudi *srce*; še več, (knjižni) frazemi, v katerih sta *srce* in *duša* pogosto zamenljivi sestavini brez spremembe pomena (prim. 4.2), nas napeljujejo na misel, da je bilo srce le fizična predstava duše ali morda prostor njenega bivanja oziroma da sta v prenesenem pomenu eno in isto. Glede na to bi lahko k somatskim sestavinam, s tem pa k somatskim frazemom,² poleg *srca* pogojno prišteli tudi *dušo*.³

V frazemih, zbranih v vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru,⁴ se tudi *srce* večinoma pojavlja predvsem v prenesenem pomenu, torej nefizično, tako da lahko obe sestavini pojmujejo kot središče človekovega čustvovanja in občutij, posledično tudi njegovih značajskih lastnosti.⁵ Skoraj enako število enih in drugih, tj. 22 frazemov s sestavino *srce* in 23 frazemov s sestavino *duša*, nam omogoča enostavnejšo primerjavo analize njihovega pomena, razvrščanja v pomenske skupine in medsebojne pomenske povezanosti, pa tudi primerjavo glede na to, ali izražajo neopredeljena, negativna ali pozitivna človekova čustva/občutja, dejanja in lastnosti. Tretje poglavje, v katerem so frazemi s sestavinama *duša* in *srce* slovarsko urejeni, je izhodišče in osnova raziskav v drugem poglavju in hkrati osrednji del prispevka, ki nadaljuje že začeta prizadevanja za narečni frazeološki slovar šentruperskega govora (Smole 2007a, 2007b). Ker je narečna frazeologija v enem krajevnem govoru vedno zanimiva tudi v odnosu do knjižne oziroma vsaj do zdaj zbrane, preverjamo, ali je frazem zabeležen tudi v največjem naboru frazemov s tema sestavinama, tj. v magisteriju Nataše Detič *Somatska frazeologija slovenskega jezika* (2007, dalje SF = somatski frazemi) in *Kebrovem Slovarju slovenskih frazemov* (2011, dalje SSF), in na koncu dodajamo še ugotovitve v zvezi s pojavnostjo teh frazemov v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (dalje SSKJ).

¹ Bezljaj (1977: 122) temu pomenu pripisuje nemški vpliv.

² Somatski frazemi so po definiciji frazemi, katerih vsaj ena sestavina je poimenovanje dela človeškega telesa (somatizem).

³ Tudi Erika Kržišnik (2009: 152 in tam navedena literatura) – kot pred njo že drugi – ugotavlja, da se v (slovenski) frazeologiji kaže dvojna narava duše, tako telesna kot netelesna.

⁴ Frazemi so bili zbrani v letih 2002 in 2003 in zbirka dopolnjena vse do objave. Glavna informatorica je bila Slavka Kovač, rojena 1940 v vasi Draga pri Šentrupertu, živeča na Veseli Gori, tj. na območju vzhodnodolenjskega šentruperskega krajevnega govora. Upoštevani so bili tudi frazemi, ki so se pojavili v obsežnem naboru besedil iz tega govora, ali pa so bili uporabljeni v pogovorih z domačini iz različnih vasi, ki upravno spadajo pod Šentrupert.

⁵ Somatske frazeme slovenskega jezika je pod tem naslovom doslej najboljše zbrala in analizirala Nataša Detič (Detič 2007) v svojem (neobjavljenem) magistrskem delu. Tudi ona ugotavlja (Detič 2007: 7): »Predmet preučevanja so frazemi slovenskega jezika s sestavinami *noga, oko, srce, rit* oziroma *zadnjica* ter *duša* (zadnja zaradi primerjave s frazemi s sestavino *srce*, čeprav *duša* fizično ni del telesa, je pa kulturološko).«

2 Pomenska analiza frazemov

Pri analizi pomenov frazemov z obema sestavinama smo ugotovili, da nekateri pomeni tvorijo ožje pomenske skupine in te v nadaljevanju prikazujemo. Zanimivo je bilo opazovati tudi to, v kakšnem razmerju sta sestavini znotraj teh skupin in ali so nekateri frazemi morda sinonimni.⁶

2.1 Razvrstitev v pomenske skupine⁷

2.1.1 Izražanje občutja velike žalosti (razočaranja, tesnobe)

biti zelo žalosten: 14⁸ **od žalosti počī srce⁹ komu** (v pogojni obliki)

kdo je žalosten, čuti tesnobo: 9 **je težje pri srcu komu**

biti zelo žalosten, razočaran: 20 **srce se trga komu star.**¹⁰

zelo hudo je komu, kdo žaluje: 7 **je hudo pri duši komu zast.**

zelo, globoko žalosten: 22 **žalosten v dno duše**

Frazemi s sestavino *srce* so blizupomenski, ne pa sinonimni, saj drugi vsebuje še konotacijo istočasne tesnobe, tretji pa razočaranja. Videti je, da sestavina *duša* kljub pomensko »močnim«¹¹ glagolom (*počiti*, *trgati se*) v frazemih s sestavino *srce* občutje žalosti bolj intenzivira; morda tudi zato, ker je sestavina *srce* v dveh frazemih (14 in 20) pojmovana fizično. Razmerje med sestavinama (3 : 2) je v prid *srca*.

2.1.2 Izražanje človekovih negativnih značajskih lastnosti

biti brezčuten, neusmiljen: 6 **imeti trdo srce ko kamen**

biti brezčuten, neusmiljen: 12 **ne imeti <nobenega> srca**

biti slab, pokvarjen človek: 1 **biti brez duše**

slab, pokvarjen, nepošten človek: 4 **<ena> duša pokvarjena**

Prva dva frazema sta sinonimna. Frazema s sestavino *srce* izražata brezčutnost, neusmiljenost, s sestavino *duša* pa se človeku pripisuje še bolj negativni značaj, tj. pokvarjenost.¹¹ Razmerje med sestavinama je enako (2 : 2).

⁶ Ker imam kot rojena govorka šentruperskega krajevnega govora uzaveščen širši kontekst rabe določenega frazema, o (ne)sinonimiji presojam tudi z občutkom rojenega govorca, saj je podani kontekst pogosto nezadosten, predvsem pa manjkajo zunanje okoliščine rabe.

⁷ Razvrstitev je povsem praktični način rezimiranja pomenov obravnavanih frazemov. Ne zajame tistih frazemov, ki pomensko ne tvorijo skupine. Natančno analizo pomenskih sestavin po teoriji metafore je v svojem magistrskem delu opravila Nataša Detič (2007).

⁸ Številka pomeni zaporedno številko frazema v slovarskem prikazu.

⁹ V tem poglavju sta sestavini *srce* in *duša* podčrtovani zaradi boljše preglednosti.

¹⁰ Kvalifikator velja za narečni frazem.

¹¹ V frazemu 5 **<ena> duša pokvarjena** je pokvarjenost izražena neposredno s pridevnikom, *duša* pa nastopa v pomenu 'človek'.

2.1.3 Izražanje človekovih pozitivnih značajskih lastnosti

biti občutljiv, čustven, usmiljen: 2 **biti mehkega srca**
ne moči česa storiti zaradi usmiljenja (= biti usmiljen): 13 **ne imeti srca za kaj**
vse žrtvovati za kaj (= biti požrtvovalen): 2 **dati dušo <od sebe> za kaj**
pošten, dober človek, dobričina: 5 **ena dobra duša**
predano: 21 **z dušo in telesom**

Pomensko najbližja, ne pa sinonimna sta frazema 2 **biti mehkega srca** in 5 **ena dobra duša**, ki imata različni sestavini; na prvega se pomensko najbolj navezuje frazem 13 **ne imeti srca za kaj**, saj je vzrok nemoči dejanja prav v lastnostih, ki jih odraža ta frazem (usmiljenost kot posledica občutljivosti, čustvenosti). Blizupomenska sta tudi frazema z isto sestavino 2 **dati dušo <od sebe> za kaj** in 21 **z dušo in telesom**. Razmerje med sestavinama (2 : 3) je v prid *duše*.

2.1.4 Izražanje stopnjevanosti občutenja

kaj zelo prizadene koga: 1 **biti ko nožič v srce kaj**
biti všeč komu kdo, kaj; imeti rad koga, kaj: 3 **biti pri srcu komu kdo, kaj**
zelo skrbeti zaradi česa: 5 **gnati si <kaj> k srcu**
1. je komu veliko do česa, je komu kaj zelo pomembno; 2. teži, muči koga kaj: 11 **ležati (leži) na srcu komu kaj**
kaj gane, prizadene koga: 16 **pride do srca komu kaj**
težko, nerad: 19 **s težkim srcem**
zelo se prestrašiti, zbiti se, izgubiti pogum: 21 **srce skoči (pade) v hlače komu**
občutiti tesnobo, strah: 22 **stiska (stisne) pri srcu koga kaj**
občutiti krivdo za smrt ali nesrečo koga: 6 **imeti na duši (na vesti) koga**
težiti, vznemirjati koga kaj, imeti slabo vest: 9 **ležati na duši komu kaj**
brez oklevanja, bojazni: 11 **mirne duše**
nekaj za lastno zadovoljstvo: 13 **nekaj za dušo**
dobro poznati koga: 15 **poznati v dušo koga**
zelo trpeti: 20 **trpeti ko duša v vicah**

K tem frazemom bi lahko prišteli tudi tiste, ki izražajo občutje velike žalosti (2.1.1), a smo jih zaradi številčnosti in boljše možnosti primerjave uvrstili v posebno skupino. Med zgornjimi frazemi sinonimnost ni možna, saj intenzivirajo različna občutenja. Razmerje med sestavinama je skoraj izenačeno (7 : 6).

2.1.5 Izražanje stopnjevanosti dejanja

postati drag, ljub komu kdo, kaj: 17 **prirasti k srcu komu kdo, kaj**
prizadeti koga: 18 **raniti do srca koga**
kolikor kdo hoče, more; po mili volji: 8 **kolikor duša da komu**
prilizovati se komu: 14 **pihati na dušo komu**
zelo se namučiti, utruditi: 17 **skoraj (kmalu) dušo spustiti/izpustiti**

Sinonimnosti med zgornjimi frazemi ni. Razmerje med sestavinama je bolj v prid *duše* (2 : 3).

2.2 Razvrstitev frazemov glede na izražanje neopredeljenih, pozitivnih in negativnih človekovih dejanj, čustev/občutij, lastnosti

Veliko frazemov s sestavinama *srce* in *duša* jasno izraža pozitivno ali negativno čustveno konotacijo,¹² nekaterim pa te ni mogoče določiti (predpostavimo, da so nevtralni). Frazeme, pri katerih se čustvena konotacija s sobesedilom spreminja, razvrščamo glede na frazeološki pomen brez sobesedila. Tudi pri tem nas je zanimalo, kakšno je razmerje med frazemi s pozitivno in negativno konotacijo pri vsaki od sestavin in pri obeh skupaj. V slovarskem delu so frazemom pripisani znaki ⊕ za nevtralno, ⊗ za negativno in ⊕ za pozitivno čustveno konotacijo, tu pa so razvrščeni v skupine.

2.2.1 Frazem označuje nevtralno/neopredeljeno človekovo dejanje, občutje, čustvo, lastnost ⊕:

4 dati <u>roko</u> na srce	8 kolikor duša da <i>komu</i>
8 je (ni) na srcu zraslo <i>komu kaj</i>	12 na vernih duš dan
11 ležati (leži) na srcu <i>komu kaj</i> (1. pomen)	23 (živa duša), pogosto zanik. ni (ne imeti) žive duše
15 polagati na srce <i>komu kaj</i>	

2.2.2 Frazem označuje negativno človekovo dejanje, občutje, čustvo, lastnost ⊗:

1 biti ko <u>nožič</u> v srce <i>kaj</i>	1 biti brez duše
5 gnati si < <i>kaj</i> > k srcu	3 duša krščanska
6 imeti trdo srce ko kamen	4 <ena> duša pokvarjena
9 je težje pri srcu <i>komu</i>	6 imeti na duši (na vesti) <i>koga</i>
11 ležati (leži) na srcu <i>komu kaj</i> (2. pomen)	7 je hudo pri duši <i>komu zast.</i>
12 ne imeti <nobenega> srca	9 ležati na duši <i>komu kaj</i>
14 od žalosti počí srce <i>komu</i> (v pogojni rabi)	10 ljuba duša
16 pride do srca <i>komu kaj</i>	14 pihati na dušo <i>komu</i>
18 raniti do srca <i>koga</i>	16 pri moji <krščeni> duši
19 s težkim srcem	18 skoraj (kmalu) dušo spustiti/izpustiti
20 srce se trga <i>komu star.</i>	19 spustiti/izpustiti dušo
21 srce skoči (pade) v hlače <i>komu</i>	20 trpeti ko duše v vica
22 stiska (stisne) pri srcu <i>koga kaj</i>	22 žalosten v <u>dušo</u> duše

2.2.3 Frazem označuje pozitivno človekovo dejanje, občutje, čustvo, lastnost ⊕:

2 biti mehkega srca	2 dati dušo <od sebe> za <i>kaj</i>
3 biti pri srcu <i>komu kdo, kaj</i>	5 ena dobra duša
7 je lažje pri srcu <i>komu</i>	11 mirne duše
10 <u>kamen</u> se odvali od srca <i>komu</i>	13 nekaj za dušo
13 ne imeti srca za <i>kaj</i>	15 poznati v dušo <i>koga</i>
17 priraste k srcu <i>komu kdo, kaj</i>	17 privezati si dušo
	21 z dušo in telesom

¹² Če nam nek frazem vzbudi pozitivne občutke, je čustvena konotacija pozitivna in obratno. Pri tem je treba poudariti, da je tako določanje vedno do neke mere subjektivno.

Razmerje med sestavinama je izenačeno pri frazemih z negativno čustveno konotacijo (13 : 13), zelo malo pa se razlikuje pri frazemih z nevtralno (4 : 3) in pozitivno čustveno konotacijo (6 : 7); več razlike pa je v skupnem razmerju za obe sestavini, saj ima kar 25 frazemov negativno in le 14 frazemov pozitivno čustveno konotacijo, iz česar lahko sklepamo, da se v govoru frazemske pogosteje ubeseduje tisto, kar ima negativno čustveno konotacijo.

3 Frazemi s sestavinama srce in duša v šentruperskem govoru (z oznako čustvene konotacije in dodatkom o pojavnosti v SSF in SF)

3.1 Zgradba geselskega članka in pomeni znakov

V osnovi je kot zgled služil Hrvatski frazeološki rječnik iz leta 2003 avtorjev Antice Menac, Željke Fink-Arsovski in Radomira Venturina (prim. Menac – Fink-Arsovski – Venturin 2003), zato je zgradba geselskega članka podobna, enak pa je tudi pomen uporabljenih oklepajev.

Na začetku geselskega članka je zaporedna številka frazema, ki omogoča lažjo orientacijo v razpravljalnem delu prispevka. Sledi fonetično poknjžžena¹³ narečna oblika frazema v slovarski obliki¹⁴ v polkrepkem tisku, njegov del v poševnem tisku daje informacijo o vezljivosti,¹⁵ v polkrepkem tisku, je tudi morebitni časovni kvalifikator, za znakom ● je podan fonetični zapis slovarske oblike frazema v poševnem tisku, za njim v pomenskih narekovajih pomen ter v tem prispevku še podatek o nevtralni/pozitivni/negativni čustveni konotaciji v obliki znakov ①, ②

¹³ Mišljeno je etimološko-zgodovinsko knjiženje, kot ga npr. opisuje Šekli (2008: 34) za glasoslovno-pravopisno, oblikotvorno in besedotvorno knjiženje, zadovoljivo pa ne tudi za besedno in skladijsko, saj ga obravnava imenoslovnega gradiva ne zahteva. Pri besednem knjiženju smo se držali pravila, da imajo narečne besede, ki hkrati niso del knjižnega sistema, v pomenskem oklepaju dodano knjižno ustreznico, skladijsko knjiženje pa v besedilnih zgledih ni izvedeno, ker bi bili v nekaterih primerih posegi v besedilo preveliki.

¹⁴ Slovarska oblika frazema zveni okorno že v knjižnem jeziku in še toliko bolj v narečnem govoru. Pri tem je problematičen tudi besedni red take oblike, ki se ne ujema nujno s knjižnim, saj se narečni govori različnih narečij razlikujejo drug od drugega in od knjižnega jezika tudi na skladijski ravnini. Tako se pojavi vprašanje, kateri besedni red upoštevati v primeru, ko se narečni in knjižni razlikujeta. Vzemimo npr. frazema **je lažje/težje pri srcu komu**, ki bi se v knjižnem jeziku glasila **lažje/težje je pri srcu komu**, vendar se v šentruperskem govoru pomožna oblika glagola in (prosti) morfem *se* postavljata na prvo mesto v primerih, ko manjka osebek ali kako drugo levo določilo (gl. npr. zglede pri frazemih 8, 14, 21 (srce) in 18, 22 (duša)), zato ju (in tudi druge take in podobne primere) navajamo v slovarski obliki, ki kolikor toliko ustreza narečnemu sistemu.

¹⁵ Zaimek *kdo* je izpuščen, kadar je iz oblike frazema razvidno, da je kot osebek možen samo človek, in dodan na koncu frazema skupaj s *kaj* v primerih, ko je kot osebek možen tudi leksem, ki označuje človeško –; glagol je v nedoločniku (npr. 17 **prirasti k srcu komu kdo, kaj**). V ustrezni obliki je glagol le v primerih, ko je osebek znan (npr. 20 **srce se trga komu star.**), ko ga ni mogoče določiti (npr. 22 **stiska (stisne) pri srcu koga kaj**) in ko je raba zamejena samo na en glagolski čas (npr. 8 **je (ni) na srcu zraslo komu kaj**).

in ⑨. V drugi vrstici je frazem v narečnem besedilnem (stavčnem) zgledu v poševnem tisku in za znakom – njegova fonetično poknjžena oblika. V četrti vrstici znak □ uvaja podatek o tem, ali se narečni frazem nahaja v pregledovanih delih SSF in SF (za pomen uporabljenih znakov gl. točko 4). Znotraj šentruperskih frazemov pomenita oklepaja naslednje: () v okroglih oklepajih so zamenljive sestavine, v <> lomljenih oklepajih so fakultativne sestavine; znaki v frazemih iz SSF in SF so v skladu s tam rabljenimi.

3.2 Frazemi s sestavino srce

- 1 **biti ko**¹⁶ **nožič**¹⁷ **v srce kaj** ● *bêt ku nuójšč u sərçię kej* ‘zelo prizadeti koga kaj’ ⑨
Tię bęsã:dje sa blię pa <ta:kü:> ku nuójšč u sərçię. – Te besede so bile pa <tako> kot nožič ‘nož’ v srce.
 □ SSF (602) ~ **kot bi kdó kómu porínil nóż v srcé** /ekspr.; primera/ kaj zelo prizadene koga; SF **kaj je (kakor) nož v srce komu/za koga** kaj zelo prizadene koga
- 2 **biti mehkega srca** ● *bêt máxkəga sərçã:* ‘biti občutljiv, čustven, usmiljen’ ⑩
Je máxkəga sərçã:. – Je mehkega srca.
 □ SSF (898) **biti mēhkega srcá gl. mēhkega srcá** /nevtr.; pren., v povedni rabi in kot pril./ usmiljen; prim. **imeti mehko srce**; SF¹⁸ **biti mehkega srca in imeti mehko srce** biti usmiljen, sočuten, popustljiv
- 3 **biti pri srcu komu**¹⁹ **kdo, kaj** ● *bêt pər sərç kięrmu gđü:; kěj* ‘biti všeč komu kdo, kaj; imeti rad koga, kaj’ ⑩
Tã: mü:ska mi pa nã:j xudü: pər sərç. / Suóşet mi-j²⁰ žje ad mà:lga pər sərç. – Ta muzika mi pa ni hudo ‘zelo’ pri srcu. / Sosed mi je že od malega pri srcu.
 □ SSF (896) **biti kómu pri sřcu** /ekspr.; pren., tudi nikal./ biti ljubljen, zaželen; SF **je pri srcu komu** kdo, kaj ugaja, je všeč komu
- 4 **dati roko na srce** ● *dãt raküq na sərçię* ‘priseči’ ①
Dã:m raküq na sərçię, dje nã:j blu tÿ: ta:kü:. – Dam roko na srce, da ni bilo to tako.
 □ SSF –; SF (položiti) roko na srce ‘iskreno’
- 5 **gnati si <kaj> k srcu** ● *gnãt si <kej> x sərç* ‘zelo se vznemirjati, mučiti zaradi česa, jemati kaj preveč za res, biti prizadet’ ⑨

¹⁶ Kot primerjalni veznik se v šentruperskem govoru pojavlja *ko*, redko *kakor* (nar. *kukar*).

¹⁷ V slovarskem delu sestavka so v frazemih podčrtane besede, pod katerimi bi se frazem nahajal v slovarju z vsemi sestavinami.

¹⁸ Nataša Detič (2007) obravnava frazeme z več vidikov (glede na pomenske sestavine, glede na skladenjske vloge ter glede na izkušensko in kulturno podstavo frazemov), zato se vsak nahaja na več mestih. Iz tega razloga strani niso navedene.

¹⁹ V šentruperskem govoru se namesto zaimka *kdo* v vseh sklonih pogosteje rabi *kateri*, možni pa sta obe obliki. Iz tega razloga je v poknjženi slovarski obliki navedena prva (zaradi večjega približka knjižni), v narečni pa druga oblika (namesto dvojnic pri obeh).

²⁰ Vezaj označuje s premorom neločljivo celoto, v kateri lahko prihaja do hiperredukcij (*ga-j* za *ga je*), drugačnih uresničitev nekaterih fonemov (npr. *sje-u žię* za *sje buq žię*), akutirane-ga namesto cirkumflektiranega tonskega poteka in izglasju (npr. *kukÿ:-je* za *kukÿ: je*) ipd.

Njè si <tù:> tỳ:k x sàrc gnàt, sje-ù žiè kukù: rešj:u! – Ne ženi si <to> toliko k srcu, se bo že kako rešilo!

☐ SSF (897) **gnáti si [káj] k sřcu** /ekspr.; pren. tudi nikal./ žalostiti se, vznemirjati se (zaradi česa); SF (**preveč**) **gnati/vzeti/(pog.) jemati si k srcu (kaj)** žalostiti se, vznemirjati se, vznemiriti se (zaradi česa)

- 6 **imeti trdo srce ko kamen** • *mět tàrt sàrciè ku ká:màn* ‘biti brezčuten, neusmiljen’ ⑨

Takù ga-j prá:su, nej pučà:ka, ù:n pa nèč – ma tàrt sàrciè ku ká:màn. – Tako ga je prosil, naj počaka, on pa nič – ima trdo srce kot kamen.

☐ SSF ~ (320) **imèti kámen namèsto sřcá** /ekspr., pren./ biti neusmiljen, nesočuten; (897) **imèti trdo sřcè** /nevtr.; pren./ biti neusmiljen, neprizanesljiv: sop.: bítì trdega sřcá; **trdega sřcá** (900) /nevtr.; pren., v povedni rabi in kot pril., tudi nikal./ neusmiljen, neprizanesljiv; SF ~ **imeti kamen namesto srca** biti neusmiljen, nesočuten, brezčuten; **bíti trdega srca** biti neusmiljen, nesočuten, nepopustljiv; **imeti trdo srce** biti neusmiljen, nesočuten, nepopustljiv

- 7 **je lažje pri srcu komu** • *je là:ži pàr sàrc kièrmu* ‘bolje se počuti kdo (zaradi določenega dogodka), odleglo je komu’ ⑩

Zdèj mi je pa là:ži pàr sàrc, k-sàm mu puvá:daù, kà:r mu griè. – Zdaj mi je pa lažje pri srcu, ko sem mu povedal, kar mu gre.

☐ SSF –; SF ~ **lahko je pri srcu/duši komu** kdo je brezskrben

- 8 **je (ni) na srcu zraslo komu kaj** • *je (nà:i) na sàrc zrá:stlu kièrmu kèj* ‘kdo je (ni) neločljiv od česa’ ⑪

Sje buji: za tỳ:st, ku dje mu-j na sàrc zrá:stlu. / Kàr uzjèm, sa mi nà:j na sàrc zrá:stlu! – Se boji za tisto, kot da mu je na srcu zraslo. / Kar vzemi, saj mi ni na srcu zraslo!

☐ SSF –; SF –

- 9 **je težje pri srcu komu** • *je tježi pàr sàrc kièrmu* ‘kdo je žalosten, čuti tesnobo’ ⑨
Zdèj mi buo pa šje tježi pàr sàrc, ku vâ:m, kukù:-je ž jùò. – Zdaj mi bo pa še težje pri srcu, ko vem, kako je z njo.

☐ SSF –; SF ~ **težko je (pri srcu/duši) komu** kdo je žalosten, čuti tesnobo

- 10 **kamen se je odvalil od srca komu** • *ká:màn se-j advà:lu at sàrcà: kièrmu* ‘rešen je skrbi’ ⑩

Pỳ:f sàm puplá:čèù, zdèj se-m-je pa ká:màn advà:lu at sàrcà:. – Dolg sem poplačal, zdaj se mi je pa kamen odvalil od srca.

☐ SSF (322) **kámen se je odvállil od sřcá kómu** /ekspr., pren./ odleglo mu je;²¹ rešen je skrbi; SF **kamen se odvali od srca komu** rešiti se velike skrbi, nadloge

- 11 **ležati (leži) na srcu komu kaj** • *ljá:žèt (lèžj:)* na sàrc kièrmu kèj 1. ‘je komu veliko do česa, je komu kaj zelo pomembno’ ⑩; 2. ‘teži, muči koga kaj’ ⑨
1. *Damačj:je mu ad nà:kdej na sàrc lèžj:.* – Domačija mu od nekdaj na srcu leži. 2. *Kàr puvà:j, kà:r ti lèžj: na sàrc!* – Kar povej, kar ti leži na srcu!

☐ SSF (322) ~ **[kot] kámen na sřcu** /ekspr.; primera/ kar koga zelo teži, muči; (323) **ležáti kómu kot kámen na sřcu** /ekspr.; primera tudi s **kakor/**

²¹ Tega pomena narečni frazem nima; ustreza mu frazem 7 **je lažje pri srcu komu**.

- zelo težiti koga; SF **kaj leži na srcu/duši komu** oz. **imeti na srcu/duši kaj** kaj povzroča skrb, duševno breme komu²²
- 12 **ne imeti <nobenega> srca** ● *nìè mèt <bànga> sàrcà*: ‘biti brezčuten, neusmiljen’ ⑨
Če-j pa tỳ: narièdu, pa rà:s nà:ma <bànga> sàrcà: – Če je pa to naredil, pa res nima <nobenega> srca!
 ☐ SSF (898) **ne iméti srca [za kóga/kàj]** /eksp.; pren./ biti brezsrčen, neusmiljen; SF **biti brez srca** oz. **ne imeti srca (za koga/kaj)** biti neusmiljen, nesočuten, brezčuten (do koga)
- 13 **ne imeti srca za kaj** ● *nìè mèt sàrcà: za kèj* ‘ne moči česa storiti zaradi usmiljenja’ ⑩
Nà:mam sàrcà; de-p jàst kù:ra zaklà:la. – Nimam srca, da bi jaz kuro zaklala.
 ☐ SSF ~ (898) **ne iméti srca** /eksp.; pren., navadno z **da/** ne imeti poguma; SF – (**biti brez srca** oz. **ne imeti srca (za koga/kaj)**) biti neusmiljen, nesočuten, brezčuten (do koga)
- 14 **od žalosti počí srce komu** (v pogojni obliki) ● *ad zá:last puóç sàrciè kièrmu* ‘biti zelo žalosten’ ⑨
Sam mí:slu, de-j buò sàrciè ad zá:last puóçu, k-je sỳ:na zgèbỳ:la. – Sem mislil, da ji bo srce od žalosti počilo, ko/ker je izgubila sina.
 ☐ SSF –; SF **srce počí komu (od žalosti)** umreti
- 15 **polagati na srce komu kaj** ● *pulà:gat na sàrciè kièrmu kèj* ‘prostiti koga kaj, priporočati komu kaj’ ①
Tỳ: ti pulà:gam na sàrciè – pỳ:st zadà:uo pàr mièr! – To ti polagam na srce – pusti zadevo pri miru!
 ☐ SSF –; SF **polagati/položiti na srce komu kaj; (govoriti na srce komu)** prepričevati koga o pravilnosti česa, opozarjati ga, priporočati mu kaj
- 16 **pride do srca komu kaj** ● *prì:dje da sàrcà: kièrmu kèj* ‘kaj gane, prizadene koga’ ⑨
Mù:j pàrslỳ: da sàrcà; de se-j zjuókay. – Mu je prišlo do srca, da se je zjokal.
 ☐ SSF –; SF **kaj <besede/dejanja> gre do srca komu** kaj gane, prizadeva, prizadene koga
- 17 **prirasti k srcu komu kdo, kaj** ● *pàrràst x sàrc kièrmu gdỳ; kèj* ‘postati drag, ljub komu kdo, kaj’ ⑩
Dvà: dnỳ: sta bla skèp, pa mù:j čỳ:st x sàrc pàrrà:stu. – Dva dni sta bila skupaj, pa mu je čisto k srcu prirasel.
 ☐ SSF –; SF **prirasti k srcu komu kdo/kaj** kdo vzljubi koga, kaj
- 18 **raniti do srca koga** ● *rà:nt da sàrcà: kièrga* ‘prizadeti koga’ ⑨
S tàm bèsà:dám me-j rá:nu da sàrcà:. – S temi besedami me je ranil do srca.
 ☐ SSF –; SF ~ **kaj sega/seže do srca/v srce komu** kaj gane, prizadeva, prizadene koga
- 19 **s težkim srcem** ● *s tãškàm sàrcám* ‘težko, nerad’ ⑨
S tãškàm sàrcám sàm tỳ: rièku (narièdu). – S težkim srcem sem to rekel (naredil).
 ☐ SSF –; SF **s težkim srcem** težko, s tesnobo, žalostjo

²² Pomena se ujemata samo s pomenom 2 narečnega frazema.

- 20 **srce se trga komu star.** ● *sərciɛ sje tərɡa kiɛrmu* ‘biti zelo žalosten, razočaran’ ④
Sərciɛ sje mi tərɡa, ku vj:dəm t̩:k ald̩j: lá:čnɛx. – Srce se mi trga, ko vidim toliko ljudi lačnih.
 ☐ SSF –; SF ~ **kdolkaj trga dušo/srce komu** povzročati duševno bolečino, čustveni nemir komu
- 21 **srce skoči (pade) v hlače komu** ● *sərciɛ skuoč (pá:dje) u xlá:čje kiɛrmu* ‘zelo se prestrašiti, zbiti se, izgubiti pogum’ ④
Se-j t̩:k ustrá:šu, dje mu-j sərciɛ u xlá:čje skuá:ču (pàu). / Na griɛš naprã:j? T̩j-j sərciɛ u xlá:čje pàu (skuá:ču), al kã:j?! – Se je tolikanj ustrašil, da mu je srce skočilo/padlo v hlače. / Ne greš naprej? Ti je srce v hlače padlo (skočilo), ali kaj?!
- ☐ SSF (899) **srcé je pádlo v hláče kómu** /ekspr.; pren., 3. os. ed./ kdo se je zbal, izgubil pogum; SF **srce pade/uide v hlače komu** (pog.) zbiti se, izgubiti pogum
- 22 **stiska (stisne) pri srcu koga kaj** ● *pər sàrc st̩j:ska (st̩j:sne) kiɛrga kɛj* ‘občutiti tesnobo, strah’ ④
Mje pər sàrc st̩j:ska (st̩j:sne), ku pum̩j:sləm, dje griɛš na avijò:n. – Me stiska (stisne) pri srcu, ko pomislim, da greš na avion.
 ☐ SSF –; SF ~ **pri srcu stiska/stisne koga** biti ganjen, prizadet, ganiti, prizadeti koga

3.3 Frazemi s sestavino duša

- 1 **biti brez duše** ● *bɛt brəs dú:šje* ‘biti slab, pokvarjen človek’ ④
Tà:j pa brəs dú:šje, sa se vã:j. – Ta je pa brez duše, saj se ve.
 ☐ SSF –; SF **biti brez duše/srca** biti neusmiljen, nesočuten, brezčuten (do koga)
- 2 **dati dušo <od sebe> za kaj** ● *dàt dú:šje <at sɛbjɛ> za kɛj* ‘vse žrtvovati za kaj’ ④
Tà: b-dà:u dú:šje <at sɛbjɛ> za tist suj špò:rt. – Ta bi dal dušo <od sebe> za tisti svoj šport.
 ☐ SSF (156) ~ **dati vse od sebe** /ekspr.; pren./ narediti vse, kar je mogoče, zelo se potruditi; SF –
- 3 **duša krščanska** ● *dú:šje kərščà:naska* ‘vzklik; izraža prizanesljivo karanje’ ④
Dú:šje kərščà:naska, k̩a-pa dà:laš! – Duša krščanska, kaj pa delaš!
 ☐ SSF –; SF –
- 4 **<ena> duša pokvarjena** ● *<ana> dú:šje pukvã:rjena* 1. ‘slab, pokvarjen, nepošten človek’; 2. ‘vzklik ogorčenja nad besedami, obnašanjem koga’ ④
 1. *T̩j-j ana dú:šje pukvã:rjena.* – To je ena pokvarjena duša. – 2. *Dɛj na dɛj, dú:šje pukvã:rjena!* – Daj no daj, duša pokvarjena!
 ☐ SSF –; SF –
- 5 **ena dobra duša** ● *ana dá:bra dú:šje* ‘pošten, dober človek, dobričina’ ④
T̩j-j pa tak̩u ana dá:bra dú:šje. – To je pa tako ena dobra duša.

- 6 **imeti na duši (na vesti) koga** • *mět na dÿ:š (na vâ:st) kięrga* ‘občutiti krivdo za smrt ali nesrečo koga’ ①
Ga bÿo mù na dÿ:š (na vâ:st) da kùõnca. – Ga bo imel na duši (na vesti) do konca [življenja].
- 7 **je hudo pri duši komu zast.** • *je xudÿ: pər dÿ:š kięrmu* ‘zelo hudo je komu, žaluje’ ①
Mi-j pər dÿ:š xudÿ:, de-j takù mlá:da umárla. – Mi je pri duši hudo, da je tako mlada umrla.
- 8 **kolikor duša da komu** • *kukar dÿ:šje dà: kięrmu* ‘kolikor kdo hoče, more; po mili volji’ ①
Pi pa jì, kukar ti dÿ:šje dà:! – Pij in jej, kolikor ti duša da!
- 9 **ležati na duši komu kaj** • *ljá:žet na dÿ:š kięrmu kěj²³* ‘težiti, vznemirjati koga kaj, imeti slabo vest’ ①
Tÿ: mu pa ležì: na dÿ:š žje dàuk cà:jt. – To mu pa leži na duši že dolgo časa.
- 10 **ljuba duša** • *lÿ:ba dÿ:šje* ‘vzklik; izraža prizanesljivo karanje’ ①
Ja lÿ:ba dÿ:šje, ka mÿ:slôš, de-s sà:m tÿ: na svâ:t! – Ja ljuba duša, kaj misliš, da si samo ti na svetu!
- 11 **mirne duše** • *mięrne dÿ:šje* ‘brez oklevanja, bojazni’ ①
Mięrne dÿ:šje vziém. – Mirne duše vzemi.
- 12 **na vernih duš dan**²⁴ • *na vięrnęx dÿ:š dà:n* ‘krščanski praznik vernih duš, 2. november’ ①
A Kdà:j spęt prÿ:deš? B Na vięrnęx dÿ:š dà:n. – A Kdaj spet prideš? B Na vernih duš dan.
- ① SSF –; SF –

²³ Besedni red z nedoločnikom na začetku je sicer možen, a pogosteje bi se pri rabi nedoločnika reklo *na dÿ:š ljá:žet kięrmu kěj*; tako še pri frazemih 14, 15, 17 in 19.

²⁴ Zveza sicer ne ustreza vsem merilom frazemskeosti, a jo zaradi trdnosti zgradbe puščamo med frazemi.

- 13 **nekaj za dušo** ● *nā:kej za dū:šje* ‘nekaj za lastno zadovoljstvo’ ☉
Tū:j blu pa nā:kej za dū:šje. – To je bilo pa nekaj za dušo.
 ☐ SSF –; SF –
- 14 **pihati na dušo komu** ● *pī:xat na dū:šje kiērmu* ‘prilizovati se komu’ ☉
Na dū:šje mu pī:xa – žje vā:j, zaká:j. – Na dušo mu piha – že ve zakaj.
 ☐ SSF (190) ~ **pihati kómu na dúšo** /pog., ekspr.; pren., dov. **pihniti, popihati**/ vneto prigo varjati, dvoriti komu; SF ~ **pihati na dušo/srce komu** (pog.) 1. vneto prigo varjati komu kaj, 2. dvoriti komu
- 15 **poznati v dušo koga** ● *puznāt u-dū:šje kiērga* ‘dobro poznati koga’ ☉
Tā:ga pa u-dū:šje puznā:m. – Tega pa v dušo poznam.
 ☐ SSF ~ (173) **videti kóga v dnò dúše** /ekspr.; pren./ zelo dobro poznati koga, vedeti za njegove misli, želje; SF ~ **v globino duše; v dno duše** zelo
- 16 **pri moji <krščeni> duši** ● *pār-měj <kārščēn> dū:š* ‘groba kletev’ ☉
Pār-měj <kārščēn> dū:š/dū:š, bùo že-nkat miēr, al nē! – Pri moji <krščeni> duši, bo že enkrat mir ali ne!
 ☐ SSF – [(193) pri geslu **živa dúša** sta omenjena frazema **krščena duša in krščen duš**, ki slovarsko nista obdelana]; SF ~ **pri moji duši** (pog.) (preklinjanje ali prisega)
- 17 **privezati si dušo** ● *pārviēzat si dū:šje* ‘najesti in napiti se’ ☉
Nā, zdēj smuo si pa dū:šje pārvežá:l, griēmuo pa spēt dá:lat. – No, zdaj smo si pa privezali dušo, gremo pa spet delat.
 ☐ SSF (191) **privežati si dušo, podpréti si dušo** /šalj.; pren./ utešiti si žejo, glad; SF **podpreti/privezati si dušo** (šalj.) potešiti si žejo in/ali lakoto
- 18 **skoraj (kmalu) dušo spustiti/izpustiti** ● *skuōr (xmā:l) dū:šje spēstēt* ‘zelo se namučiti, utruditi, zadihati’ ☉
Sēm skuōr dū:šje spēstē:la, prā:dān sēm ta kuōš damū: pārnyá:sla, u tà: brā:k. – Sem skoraj dušo spustila, preden sem ta koš domov prinesla, v ta breg.
 ☐ SSF –; SF –
- 19 **spustiti/izpustiti dušo** ● *spēstēt dū:šje* ‘umreti’ ☉
Ū:n je pa že zdá:ūnej dū:še spū:stu. – On je pa že zdavnaj dušo spustil.
 ☐ SSF (189) **izpustiti dušo** /evfem.; pren.; tudi **spustiti**/ 1. umreti, 2. prenehati delovati; SF **izdihniti/izpustiti dušo** (evfem.) umreti
- 20 **trpeti ko duša v vicah** ● *tərpá:t ku dū:šje u-vi:cax* ‘zelo trpeti’ ☉
Tərpì: ku dū:šje u-vi:cax, pa-j nabèn na pumá:ga. – Trpi kot duša v vicah, pa ji nobeden ‘nihče’ ne pomaga.
 ☐ SSF –; SF [trpeti/vpiti ...] **kot duša v vicah** zelo
- 21 **z dušo in telesom** ● *z dū:šje in tēliēsam* ‘predano’ ☉
Z dū:šje in tēliēsam je pār stvá:r. – Z dušo in telesom je pri stvari.
 ☐ SSF (191) **z dúšo in telēsom** /ekspr.; dvojč., pren., prisl./ popolnoma, brez pridržka; SF **z dušo in telesom** popolnoma, brez pridržka
- 22 **žalosten v dno duše** ● *žá:lastən u dnù dū:šje* ‘zelo, globoko žalosten’ ☉
Je biy žá:lastən u dnù dū:šje. – Je bil žalosten v dno duše.
 ☐ SSF ~ (172) **v dnò dúše** /ekspr.; prisl. zv./ izraža visoko stopnjo, intenzivnost čustvene prizadetosti; izraža veliko mero, stopnjo; SF ~ **v globino duše; v dno duše** zelo

- 23 **živa duša**, pogosto zanik. **ni (ne imeti) žive duše** • ži:va dū:šje, nej (nìè mēt) ži:vje dū:šje '(vsaj) kdo oz. kakšen človek; ni (ne imeti) nikogar' ① *Dje-b-bla usà:j ana ži:va dū:šje kjiè, al čęz dà:n nej ži:vje dū:šje na tēm Kri:žęm Puót. / Nã:mam ži:vje dū:šje.* – Da bi bila vsaj ena (kakšna) živa duša kje, ali čez dan ni žive duše na tem Križevem Potu (zaselek Vesele Gore). / Nimam žive duše.

☐ SSF (193) **živa duša** /ekspr.; pren., nikal./ nihče; SF **živa duša** nihče

4 Šentruperski frazemi s sestavinama srce in duša v odnosu do (vse)slovenskih frazemov

Slovenci obsežnejšega slovarja frazemov knjižnega jezika še vedno ne premoremo, zato je primerjava s knjižnimi frazemi praktično nemogoča. Tako Nataša Detič (2007) kot Keber (2011) sta frazeme črpala največ iz gradiva v SSKJ, razen tega pa tudi iz drugih virov, med drugim, zlasti Nataša Detič, tudi elektronskih (Keber 2011: 13; Detič 2007: 21). Oba frazeme pojmujeta kot »slovenski frazemi« (Keber) oziroma »somatska frazeologija slovenskega jezika« (Detič), torej brez zunanje zvrstne oznake, pri čemer Keber pravi, da »[n]javljanje oznak pomeni, da bo slovenski frazeološki slovar normativen [...]« (Keber 2011: 11) in »da je v Slovarju slovenskih frazemov večinoma z izčrpnimi ponazoritvami zajet, stilno in slovnično ovrednoten ter pomensko in izvorno razložen velik del frazemov, ki se pojavljajo v knjižnem jeziku in vsakdanjem govoru na vseh področjih življenja.« (Keber 2011: 30) Oba sta si ustvarila svoj gradivski nabor frazemov in jih obdelala skladno s ciljem: Keber slovarsko, Nataša Detič neslovarsko, z več drugih vidikov. Tako je možna samo primerjava šentruperskih frazemov s sestavinama *srce* in *duša* z enim in drugim naborom frazemov z istima sestavinama in z namenom, da se ta nabor morda dopolni s temi in vsemi drugimi že prej ali pa kdaj v prihodnje zbranimi frazemi. Zaradi gospodarnosti tudi v tem razdelku uporabljamo isti okrajšavi kot v slovarskem delu sestavka, tj. SSF in SF, za katerima se pojavi iz njiju izpisan ustrezen frazem ali več frazemov ali pa znak –, če frazema v njiju ni. Znaku – lahko v oklepaju sledi eden ali več frazemov, ki so narečnemu sestavinsko blizu, skladenjsko in/ali pomensko pa so različica ali drug frazem. Okrajšavama lahko sledi tudi znak ~, za njim pa eden ali več blizupomenskih frazemov. V nadaljevanju izpostavljamo samo tiste šentruperske frazeme, ki jih ni v nobenem od naborov oziroma se ti sestavinsko ali pomensko toliko razlikujejo, da so vsaj povsem nova različica ali pa nov frazem. Za primer nove različice naj navedem šentruperski frazem **6 imeti trdo srce ko kamen**,²⁵ katerega ustreznico najdemo v SSF in SF v frazemih **imeti kamen namesto srca**, pa tudi **imeti trdo srce** in **(biti) trdega srca**, ki jih v šentruperskem govoru ni.

²⁵ V taki obliki pa srečamo frazem v Pleteršnikovem slovarju (geslo *srce*): ima trdo srce kakor kamen.

4.1 SSF ima slovarsko obdelanih 25 frazemskih enot (in njihovih nešteti različic) s sestavino *srce*, pri čemer so šteti frazemi, ki imajo svoj geselski članek pod sestavino *srce* ali kakšno drugo sestavino, SF pa 62 frazemskih enot (in njihovih različic). SSF ne navaja naslednjih 9 frazemov ali različic, znanih v šentruperskem govoru: 4 **dati roko na srce**, 6 **imeti trdo srce ko kamen**, 7 **je lažje pri srcu komu**, 8 **je (ni) na srcu zraslo komu kaj**, 9 **je težje pri srcu komu**, 11 **ležati (leži) na srcu komu kaj** (1. pomen), 14 **od žalosti počí srce komu**, 18 **raniti do srca koga**, 22 **stiska pri srcu koga kaj**, SF pa ne navaja le različice 6 **imeti trdo srce ko kamen** (ki pa jo najdemo v Pleteršnikovem slovarju). Frazemskih enot (in njihovih različic) s sestavino *duša* je v SSF 21, v SF pa 53. SSF in SF ne obravnavata naslednjih 7 oziroma 8 frazemov, znanih v šentruperskem govoru: 2 **dati dušo <od sebe> za kaj**, 3 **duša krščanska**, 4 **<ena> duša pokvarjena**, 13 **nekaj za dušo**, 16 **pri moji <krščeni> duši** (SSKJ: *pog., kot podkrepitev povedanega* pri moji duši, da ni res, kar lahko pretvorimo v frazem **pri moji duši** 'kot podkrepitev povedanega'), 18 **skoraj dušo spustiti/izpustiti** (SSKJ: *ekspr.* tekel je, da bi kmalu dušo izpustil 'zelo hitro', kar je, če bi pretvorili v frazem **kmalu dušo izpustiti** (v pogojni obliki) sorodno ali enako šentruperskemu frazemu), 12 **na vernih duš dan**; samo SSF pa nima frazema 8 **kolikor duša da komu**. Pojavnost frazemov, dobljenih v šentruperskem govoru, smo preverjali tudi v SSKJ in ugotovili, da skoraj vse (izjemi sta le dve) v svoji obravnavi upošteva SF, SSF pa le v zgoraj omenjenem številu. Obenem lahko ugotovimo, da je SSKJ delo, vsaj kar se tiče frazemov s sestavinama *srce* in *duša*, ki še vedno vsebuje največ frazemov (oziroma frazemskega gradiva), le da vsi niso obravnavani kot frazemi (tj. v frazeološkem gnezdu za znakom ●), ampak jih lahko najdemo tudi med ponazarjalnim gradivom. Temu naboru frazemov lahko iz šentruperskega govora dodamo različico frazema s sestavino *srce* (ki jo vsebuje že Pleteršnikov slovar) 6 **imeti trdo srce ko kamen** in 4 ali 5 frazemov s sestavino *duša*: 2 **dati dušo <od sebe> za kaj**,²⁶ 3 **duša krščanska**, 4 **<ena> duša pokvarjena**, 13 **nekaj za dušo** (in 12 **na vernih duš dan**).

4.2 Kot je bilo povedano že v uvodu, zasledimo pri mnogih frazemih zamenljivost sestavin *srce* in *duša* ob ohranitvi pomena frazema.²⁷ Naj navedem samo zgoraj navedene primere, vsi so iz SF: **težko je (pri srcu/duši) komu, lahko je pri srcu/duši komu, kaj leži na srcu/duši komu oz. imeti na srcu/duši kaj, kdo/kaj trga dušo/srce komu, biti brez duše/srca, kar/kolikor duša/srce poželi komu, pihati na dušo/srce komu** (*pog.*). Opažamo, da v šentruperskem govoru te variantnosti ni oziroma da obstaja frazem ali s sestavino *srce* ali s sestavino *duša*, npr.: 7 **je lažje pri srcu komu**, 9 **je težje pri srcu komu**, 11 **ležati (leži) na srcu komu kaj**, 20 **srce se trga komu star.**, 1 **biti brez duše**, 2 **je hudo pri duši komu**

²⁶ SSKJ: *ekspr.* **dušo bi dala zanj vse bi žrtvovala za njegove koristi; na vsak način si ga želi pridobiti**; torej **dati dušo za koga** in ne **za kaj** kot v šentruperskem frazemu.

²⁷ Nataša Detič (2007: 78) o tem meni: »Variantnost sestavin *srce* in *duša* je posledica obeh sestavinama skupnega simbolnega pomena obeh delov telesa, tj. središče čustev.«

zast., 6 **imeti na duši (na vesti) koga**, 8 **kolikor duša da komu**, 9 **ležati na duši komu kaj**, 14 **pihati na dušo komu**. Prav tako v šentruperskem govoru opažamo odsotnost frazemov s sestavino *srce*, ki izražajo ljubezenska čustva.²⁸

5 Sklep

Z obravnavo frazemov s sestavinama *srce* in *duša*, zbranimi v šentruperskem govoru vzhodnodolenjskega podnarečja, in primerjavo s tistimi, ki so obravnavani v Slovarju slovenskih frazemov Janeza Kebera (2011) in magistrskem delu Nataše Detič Somatska frazeologija slovenskega jezika (2007) ter v gradivskem delu in frazeološkem gnezdu Slovarja slovenskega knjižnega jezika, smo prišli do naslednjih ugotovitev: (1) Sestavini v slovenskem (knjižnem) jeziku pogosto nastopata kot zamenljivi, kar pa za šentruperski govor ne velja. (2) Večina frazemov z obema sestavinama v šentruperskem govoru izraža občutja ali njihovo stopnjevanje (malokrat stopnjevanje dejavnosti) ter negativne in pozitivne človekove lastnosti, pri čemer je izvzeto izražanje ljubezenskih čustev. (3) Veliko več frazemov z obema sestavinama v govoru izraža negativno kot pozitivno občutje, čustvo, lastnost ali dejanje (26 : 14). (4) Primerjava s frazemi, obravnavanimi v SSF, SF in SSKJ je pokazala nekaj razlik v pomenih frazemov in pridala nekaj novih frazemov s sestavino *duša*.

Predvidevamo, da bosta najprej zapis, nato pa primerjava med večjim naborem različnih frazemov v slovenskih narečjih pokazala zanimive kulturološke razlike med slovenskimi pokrajinami, zato se moramo terenskih raziskav lotiti načrtneje. Razvoj slovenskega narečnega slovaropisja je lep prispevek k temu, ne more pa povsem nadomestiti bolj specializiranih narečnih frazeoloških slovarjev.

Viri in literatura

- Bezlaj 1977 = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1: A–J*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977.
- Detič 2007 = SF = Nataša Detič, *Somatska frazeologija slovenskega jezika: magistrsko delo*, mentorica Erika Kržišnik, Ljubljana: [N. Detič], 2007.
- Keber 2011 = SSF = Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).
- Kržišnik 2009 = Erika Kržišnik, Telo in frazeologija, v: *Telo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*, ur. Mateja Pezdirc Bartol, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 45), 151–168.

²⁸ Taki so npr. (navajamo jih v obliki, kot so v SF): **dati/(knjiž.) podariti/pokloniti srce komu** 'čustveno, zlasti ljubezensko se navezati na koga', **izriniti iz čigavega srca koga** 'povzročiti, da kdo preneha ljubiti koga zaradi drugega', **srce bije/gori komu za koga** 'zelo ljubiti koga', **streti/zlomiti koga/srce komu** 'čustveno, predvsem v ljubezni zelo prizadeti koga', v **srcu nositi koga/kaj** 'biti zaljubljen v koga, imeti rad koga, kaj' itd.

- Menac – Fink-Arsovski – Venturin 2003 = Antica Menac – Željka Fink-Arsovski – Radomir Venturin, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2003.
- Pleteršnik 1894–1895 = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar I–II*, Ljubljana: ZRC SAZU [elektronska različica].
- SF → Detič 2007
- Smole 2007a = Vera Smole, Vprašanje kvalifikatorjev v slovenskih (frazeoloških) slovarjih knjižnega jezika in narečij (na primeru frazemov s sestavino rit, zadnjica, zadnja plat), v: *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah: Euphras Slovenija 2005, [Strunjan, 12.–14. september 2005]*, ur. Erika Kržišnik – Wolfgang Eismann, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2007, 299–312.
- Smole 2007b = Vera Smole, Pomen leksema *oko* kot sestavine frazemov v slovenskem vzhodnodolenjskem govoru Šentrupert, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 50 (2007), 853–862.
- Snoj 2003 = Marko Snaj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.
- SSF → Keber 2011
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991 (elektronska verzija).
- Šekli 2008 = Matej Šekli, *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Linguistica et philologica 22).

**Phrasemes with the components ‘heart’ and ‘soul’
in the Lower Carniolan local dialect of Šentrupert**

Summary

Several findings are revealed by analysis of twenty-two phrasemes containing the word *srce* ‘heart’ and twenty-three phrasemes containing the word *duša* ‘soul’ that were collected in the eastern Lower Carniolan local dialect of Šentrupert and then lexicographically organized. ‘Heart’ mainly occurs in a metaphorical sense in phrasemes, and so both elements are conceived as the center of human emotions and feelings, and consequently also human character traits. The phrasemes can be divided into groups expressing: (1) sadness (including disappointment and hurt), (2) amplified intensity of feelings, (3) amplified intensity of acts (rare), and (4) positive and (5) negative human character traits. With regard to phrasemes, it makes more sense to talk about close meaning than identical meaning—despite the same semantic description of various phrasemes—because there may be only small differences in their meaning and usage. The number of phrasemes with one or the other component is approximately the same and they are classified under the semantic groups above approximately the same way. In addition, both surprisingly express the same types of emotions or feelings: they express negative human feelings and traits twice as frequently as positive ones.

Metodologija določanja plasti mlajših romanizmov v slovenščini

Matej Šekli

Cobiss: 1.01

V prispevku je obravnavana metodologija določanja plasti mlajših romanizmov v slovenščini. Ti so prevzeti iz enega od novoromanskih idiomov v stiku s slovenščino, in sicer so to furlanščina, kolonialna beneška italijanščina in knjižna italijanščina. Ker ima izvorno isti romanski leksem v dotičnih novoromanskih idiomih zaradi divergentnega glasovnega spreminjanja v času lahko zelo raznolično glasovno podobo, so prav razlikovalne glasovne značilnosti mlajših romanizmov pogosto merilo za določanje njihovega izhodišča.

Ključne besede: stično jezikoslovje, jeziki v stiku, furlanščina, kolonialna beneška italijanščina, knjižna italijanščina, nadomestno glasoslovje, slovenščina

The methodology of identification of the different strata of recent Romanisms in Slovene

The article discusses the methodology of differentiation between the different strata of Romanisms in Slovene. Younger Romanisms in Slovene originate from one of the Young Romance idioms in contact with Slovene, i.e. Friulian, the Colonial Venetian dialects of Italian, and Standard Italian. Due to divergent phonetic developments a particular Romance lexeme shared by different Romance idioms can display an array of differing phonetic characteristics. These in turn provide the necessary criterion for the genetolinguistic differentiation of Younger Romanism in Slovene.

Keywords: contact linguistics, languages in contact, Friulian, Colonial Venetian dialects of Italian, Standard Italian, substitutional phonetics, Slovene

1 Mlajši romanizmi v slovenščini

Romanizme v slovenščini je s stališča hronolekta romanskega idioma, iz katerega so bili prevzeti, mogoče razdeliti na starejše in mlajše. Starejši romanizmi so bili iz oblikujočih se staroromanskih idiomov (to sta bili alpska romanščina, tj. »prednica« furlanščine, dolomitske ladinščine in retoromanščine, ter balkanska romanščina, tj. »prednica« istriotsčine, dalmatščine in romunščine) prevzeti v alpsko slovanščino (staro slovenščino), tj. »prednico« slovenščine, medtem ko so bili mlajši romanizmi iz že izoblikovanih novoromanskih idiomov (sem spadajo furlanščina, istriotsčina, kolonialna beneška in knjižna italijanščina) prevzeti v (primorsko) slovenščino. V nadaljevanju so najprej prikazani staro- in novoromanski idiomi v stiku s slovenščino.

1.1 Staroromanski idiomi v stiku s slovenščino

Prvi neposredni slovansko-romanski jezikovni stiki segajo v obdobje po slovanski razselitvi iz prvotne pradomovine v severnokarpatskem bazenu in poselitvi Balkanskega polotoka v 6. in 7. stoletju. V tem obdobju sta se iz ljudske latinščine preko skupne romanščine (t. i. panromanska faza)¹ že začela oblikovati staroromanska makrogeolekta, in sicer **severozahodna romanščina** (tj. »prednica« alpske, severnoitalske/galoitalske, galske in iberske romanščine) ter **jugovzhodna romanščina** (tj. »prednica« balkanske in srednje-južnoitalske romanščine). Meja med obema v smeri zahod–vzhod poteka po Apeninih na črti La Spezia–Rimini, v smeri jug–sever pa po črti Koper–Solkan–Beljak.

Za jugovzhodno romanščino sta značilni ohranitev romanskih nezvenečih nezvočnikov v zvenečem okolju (tj. med samoglasnikoma ali med samoglasnikom in zvočnikom) in onemitev romanskega izglasnega *-s*, za severozahodno romanščino pa šibitev (ozvenečenje, spirantizacija, onemitev) romanskih nezvenečih nezvočnikov v zvenečem okolju in ohranitev romanskega izglasnega *-s*² (lat. *ROTA*(M) ‘kolo’ > knj. it. *ruòta*, romun. *roată* : furl. *ruede*, ben. it. *roda*, sard. *roda*, kat. *roda*, šp. *rueda*, port. *roda*, okc. *roda*, stfr. *rode*, fr. *roue*; lat. *CANTĀS* ‘pôješ’ > furl. *ċjantis*, sard. *cantas*, kat. *cantes*, šp. *cantas*, port. *cantas*, okc. *cantas*, fr. *chantes* : it. *canti*, romun. *cînti*; lat. *ROTĀS* ‘kolesa’ > knj. it. *ruòte*, romun. *roți* : furl. *ruedis*, sard. *rodas*, kat. *rodes*, šp. *ruedas*, port. *rodas*, okc. *rodas*, stfr. *rodes*, fr. *roues*).³

Izoglosa Koper–Solkan–Beljak hkrati razmejuje tudi substitute romanskih zaporedij **k^E*, **g^E*: zahodno od nje se v (pra)slovanščini zanju pojavljata **č*, **ž* (lat. *CĪVITĀTE*(M) ‘mesto’ > rom. **Kivitāte* > alp. rom. **Čividāde* (> furl. *Cividāt*) → sl. **Čv̋vdad̋* > nar. sln. *Čvdad* ‘Čedad’; lat. *SILICE*(M) ‘trd kamen, skala, kremen’ → **SILICĒTU*(M) ‘kjer je trd kamen, skala, kremen’ > rom. **Silikētu* > alp. rom. **Siligēdu* > **Siližēdu* → sl. **S̋b̋l̋žid̋* > nar. sln. *Sužid*, vzhodno od nje pa **c*, **z* (lat. *CĪVITĀTE*(M) ‘mesto’ > rom. **Kivitāte* > balk. rom. **Kivitāte* → sl. **C̋v̋vtat̋* > štok. *Cavtat*; lat. *CELEIA*(M) > rom. **Keleja* > balk. rom. **Keleja* → sl. **Celbe* > sln. *Celje*; lat. *PINGUENTE*(M) > rom. **Pिंगente* > balk. rom. **Pिंगente* ≥ **Pilgente* (po preokozložni disimilaciji *n–n* ≥ *l–n*) → sl. **B̋bz̋et̋* > nar. sln., čak. *Buzet*) (Šturm 1928: 22–24; Wartburg 1950: 32; Grad 1958; Skubic 2007: 65, 68; Furlan 2002; Šega 1998, 2007; Snoj 2009: 96–97, 402, 87; Šekli 2009: 145–147; 2012: 378–379).

¹ Za skupno romanščino je na primer značilno prestrukturiranje kolikostnega sistema samoglasnikov (pri čemer se latinska kolikostna nasprotja najprej spremenijo v romanska kakovostna nasprotja): romanski samoglasniki so kratki v zaprtem zlogu in dolgi v odprtem zlogu.

² Kot je razvidno iz zgledov, se romanski izglasni *-s* v večini primerov pojavlja v končnicah (lat. *CANTĀS* ‘pôješ’, *ROTĀS* ‘kolesa’). To dejstvo je za stično jezikoslovje (kontaktno lingvistiko) manj pomembno, saj so tako starejši kot novejši romanizmi v slovenščini in drugih slovanskih jezikih pregibalno navadno prilagojeni pregibalnemu sistemu ciljnega jezika (z delno izjemo oblik imenovalnika ednine, prim. 2.2.4).

³ Izhodiščna latinska oblika, iz katere so nastale romanske oblike (za večino samostalnikov je na primer izhodišče tožilniška oblika), je po romanistični tradiciji zapisana s kapitelkami. Glasovi, ki so v romanskih jezikih onemeli (na primer nekateri izglasni soglasniki in samoglasniki, ki so bili sinkopirani), so navedeni v oklepaju. Ljudskolatinske oblike, ki v klasični latinščini niso izpričane, so opremljene z zvezdico (*).

Po razselitvi iz slovanske pradomovine je bila (pra)slovanščina torej v neposrednem ozemeljskem stiku tako z balkansko romanščino (lat. ACĒTU(M) 'kis' > rom. *akĕtu > balk. rom. *akĕtu → psl. *ocьtь 'ocet, kis' > stcsl. оцѣтъ 'ocet, kis', sln. ocət) kot z alpsko romanščino (lat. CRUCE(M) 'križ' > rom. *krōke > alp. rom. *krōge > *krōže → psl. *križь 'križ' > stcsl. крижь 'križ', sln. križ) ter je (občno- in lastnoimensko) besedje prevzemala iz obeh, pri čemer razmejevanje med izposojenkami iz enega oziroma drugega geolekta ni mogoče v primeru, da staroromanski viri izposojenk v (pra)slovanščini niso imeli nezvnečih nezvočnikov v zvnečem okolju ali glasovnih zaporedij *k^E, *g^E (lat. CALENDAS 'prvi dan v mesecu' → psl. *kolĕda 'novo leto, praznovanje novega leta' > stcsl. колѣда 'novo leto', sln. kole-da). S stališča (pra)slovanščine je pri starejših romanizmihi mogoče razlikovati med izposojenkami do okrog leta 800, ki izkazujejo starejši, »praslovanški« tip nadomeščanja romanskega glasovja s slovanskim (na primer rom. *ū/*ō → sl. *y: lat. *GLEMŌNA(M) > rom. *Glemōna (> furl. *Glemone*, it. *Gemóna*) → sl. *Gľьmynъ > nar. sln. *Gumin* s podobno glasovno spremembo kot v psl. *slbza 'solza' > nar. sln. *suza*),⁴ ter izposojenkami približno po letu 800 (do okrog leta 1100), ki izkazujejo mlajši, »slovanški« tip nadomeščanja romanskega glasovja s slovanskim (na primer rom. *ū/*ō → sl. *u: lat. *RATIŌNE(M) > rom. *ratiōne (> furl. *reşon*, knj. it. *ragiōne*) → sl. *račun > sln. *račun*).⁵

1.2 Novoromanski idiomi v stiku s slovenščino

Pri preučevanju novoromanskih idiomov v stiku s slovenščino in njihove jezikovne raznolikosti je treba upoštevati predvsem diatopijo, diastratijo,⁶ jezikovni stik in diahronijo.

Diatopični vidik: Jezik se spreminja v prostoru ali **diatopično** (gr. *διά* 'skoz, preko, čez, po', *τόπος* 'kraj, mesto, prostor'), tj. iz kraja v kraj oziroma od točke do točke v zemljepisnem jezikovnem kontinuumu. To je **zemljepisna** jezikovna raznolikost, katere odraz so **geolekti** (gr. *γη* 'zemlja', *λέγειν* 'govoriti') ali zemljepisne jezikovne različice. V ozemeljskem stiku s slovenščino se je pojavljalo več različnih novoromanskih geolektov: prvotno sta to bili furlanščina in istriotščina, ki se jima je od 14. stoletja dalje pridružila še kolonialna beneška italijanščina (prim. 1.2.3).

Diastratični vidik: Jezik se spreminja v družbi ali **diastratično** (lat. *stratum* 'plast'), tj. od govornega položaja do govornega položaja oziroma od točke do točke v družbenem jezikovnem kontinuumu. To je **družbena** jezikovna raznolikost, katere odraz so **sociolekti** (lat. *societas* 'družba') ali družbene jezikovne različice. V družbenem stiku s slovenščino so (bili) različni novoromanski sociolekti: do 16. stoletja je bila v razmerju do furlanščine in istriotščine prestižnejša socialna zvrst, ki se je uporabljala tudi v vlogi knjižnega jezika, (kolonialna) beneška italijanščina,

⁴ Za samoglasniški sestav so bila na primer vzpostavljena naslednja pravila nadomestnega glasoslovja: rom. *ī/*ē → sl. *i, rom. *ū/*ō → sl. *y, rom. *a → sl. *o, rom. *ā → sl. *a, rom. *e + *m/*n + *C → sl. *eC, rom. *a/*o + *m/*n + *C → sl. *oC, rom. *aRC → sl. *oRC, rom. *oRC → sl. *oRC, rom. *eRC → sl. *oRC (Ramovš 1936: 23–46; Šega 1998: 72–76; Furlan 2002: 30–32; Boček 2009: 61–63, 2010).

⁵ O starejši in mlajši plasti starejših romanizmov v slovenščini natančneje v Šega 1998: 72–78.

⁶ Pojma diatopija in diastratija sta po Berruto 2011: 278.

ki jo je po 16. stoletju nadomestila knjižna italijanščina, ki je postala višja socialna zvrst v razmerju do ostalih treh (prim. 1.2.4).

Jezikovnostični (lingvokontaktni) vidik: Novoromanski idiomi v stiku s slovenščino so (bili) tudi v medsebojnem ozemeljskem in družbenem stiku, posledica česar je med drugim tudi medsebojno prevzemanje besedja, ki se mu od renesanse dalje pridružuje še prevzemanje »učenih besed« (it. voci dotte) iz latinščine, na kar kaže glasovna podoba prevzetega besedja. Razlikovati je mogoče več smeri prevzemanja: (a) iz beneške ali knjižne italijanščine v furlanščino (ben. it. *campanil*, knj. it. *campanile* → furl. *campanil* 'zvonik', toda neprevzeto furl. *cjampane* 'zvon': ben. it. *campana*, knj. it. *campàna*); (b) iz knjižne italijanščine v beneško italijanščino (lat. DIURNU(M) > knj. it. *giórno* → ben. it. Tr, Tž *giorno* 'dan', toda starejše neprevzeto Tr, Tž *zorno*, K *zorno*, P *zorno*); (c) iz severnoitalijanskih narečij v knjižno italijanščino (lat. CAPU(T) > ben. it. B, Tr, Tž, K *cavo* 'vrv' → knj. it. *càvo* 'vrv', toda neprevzeto knj. it. *càpo* 'glava'); (č) iz latinščine v knjižno italijanščino (ter od tod dalje v beneško italijanščino in furlanščino) (lat. VITIUM) → knj. it. *vizio* 'pregreha', toda neprevzeto knj. it. *vèzzo* 'govor, hoja; navada, razvada; ljubkovanje ...').⁷

Diahron(ičn)i vidik: Jezik se spreminja v času ali **diahron(ičn)o** (gr. *χρόνος* 'čas'), tj. iz obdobja v obdobje oziroma od točke do točke v časovnem jezikovnem kontinuumu. To je časovna jezikovna raznolikost, katere odraz so **hronolekti** ali časovne jezikovne različice. Geolekti in sociolekti imajo skozi čas torej različne hronolekte. V stiku s slovenščino so bili v zgodovini različni hronolekti predvsem novoromanskih geolektov (ki so se skozi čas spreminjali). Nekateri mlajši romanizmi v slovenščini namreč kažejo na starejšo glasovno podobo novoromanskih leksemov, prevzetih iz ozemeljsko stičnih novoromanskih geolektov, kot jo izkazujejo njihovi sodobni kontinuantii (ti leksemi so bili v slovenščino prevzeti pred nekaterimi glasovnimi spremembami v ozemeljsko stičnih novoromanskih geolektih): nar. sln. *amig* 'prijatelj' (SLA 1/139) je bilo iz furlanščine v slovenščino prevzeto

⁷ Gradivo novoromanskih idiomov je navajano takole: (a) gradivo knjižne furlanščine in knjižne italijanščine je zapisano v skladu s pravopisoma teh jezikov (za furlanščino na primer Madriz – Roseano 2003; kjer to ni posebej navedeno, oznaka furl. označuje knjižnofurlansko obliko), pri čemer so pri knjižni italijanščini v skladu s prakso v slovarjih knjižnega jezika (na primer Zingarelli 2013) dodatno označeni naglasno mesto (s krativcem nad naglašenim samoglasnikom) in kakovost sredinskih samoglasnikov (*é* = ozki *e*, *è* = široki *e*, *ó* = ozki *o*, *ò* = široki *o*) ter zvonečnost dlesničnih pripornikov in zlitnikov (*s* = nezveneči dlesnični pripornik [s], *ʃ* = zveneči dlesnični pripornik [z], *z* = nezveneči dlesnični zlitnik [c = ts], *z* = zveneči dlesnični zlitnik [ʒ = dz]); (b) gradivo različnih furlanskih in beneškoitalijanskih narečij je bilo grafično poenoteno po Doria 1987 (ki v skladu s tradicijo Zingarellijevega slovarja za označevanje dlesničnih pripornikov in zapornikov uporablja zgoraj prikane znake *s*, *ʃ*, *z*, *z*), saj narečni slovarji uporabljajo različne grafije, posledica česar je neprimerljivost gradiva ali celo zmeda. Oznake beneškoitalijanskih narečij in njihovih govorov ter njihovi viri so naslednji: B = Benetke/Venezia (Boerio 1867), Tr = Trst/Trieste (Doria 1987), K = Koper/Capodistria (Manzini – Rocchi 1995), I = Izola/Isola (Lusa 2004), P = Piran/Pirano (Sau 2009), Tž = Tržič/Monfalcone, tj. bizjaško (Casasola 2007; Cuccarella 2013). Pogosto slovarji ne navajajo nekaterih osnovnih leksemov, kar pa ne pomeni, da jih v dotičnem govoru ni (bilo).

pred onemtivijo nekaterih zvonečih nezvočnikov v medsamoglasniškem položaju v furlanščini tipa furl. *amig ‘prijatelj’ > amì; nar. sln. *zerman* ‘bratranec’ je bilo iz kolonialne beneške italijanščine prevzeto po poenostavitvi zlitnikov v sičnike tipa ben. it. [zerman] > [zerman] ‘bratranec’.

1.2.1 Furlanščina⁸

Furlanščina (furl. *furlan*, it. *friulano*) je avtohtoni alpskoromanski jezik, ki ima na sedanjem in nekdanjem furlanskem jezikovnem ozemlju kontinuiteto iz antike. Jezikovna meja med furlanščino na eni strani ter keltoromanščino, iliroromanščino in istriotsščino na drugi (določena je na osnovi odrazov romanskih nezvonečih nezvočnikov v zvonečem okolju in odrazov romanskih zaporedij **k^h*, **g^h*) je potekala po črti Koper–Solkan–Beljak: govor Milj je bil jezikovno furlanski, saj izkazuje ozvonečenje romanskih nezvonečih nezvočnikov v zvonečem okolju (lat. *MŪT(U)-LA(M) > rom. **Mūkla* > alp. rom. **Mūgla* > furl. *Mugla*); govor Kopra je bil jezikovno istriotski, ker ozvonečenja romanskih nezvonečih nezvočnikov v zvonečem okolju ne pozna (lat. CAPRIS > rom. **Kapri* > balk. rom. **Kapri* → sl. **Koprъ* > sln. *Kopər*).⁹ S širjenjem beneške italijanščine na prvotno furlansko jezikovno ozemlje od 14. stoletja dalje (prim. 1.2.3) so bili južni deli furlanščine pobenečanjeni (venetizirani). Z naplastitvijo beneškoitalijanskega superstrata na furlanski substrat so nastala gradeško, bizjaško in tržaško narečje kolonialne beneške italijanščine. Dokumentirani izumrli furlanski narečji sta **tergestinsko** narečje (it. tergestino), tj. furlanski govor Trsta, ki je izumrl v začetku 19. stoletja, in **muglizansko** narečje (it. muglisano), tj. furlanski govor Milj, ki je izumrl konec 19. stoletja.

Furlanščina diatopično gledano jezikovno ni enotna, deli se na tri večje geolekte. To so:

(1) osrednje-vzhodna furlanščina (it. friulano centro-orientale) vzhodno od reke Tilment (it. Tagliamento, furl. Tiliment), ki se deli na manjše enote: (a) **osrednja furlanščina** (it. friulano centrale) je osnova knjižne furlanščine in pozna naslednja narečja: narečje ob srednjem toku reke Tilment (it. friulano del medio Tagliamento) od izlita Bele v Tilment do Magnana in Riviera v krajih kot Gumin (it. Gemona, furl. Glemona), Osoppo (furl. Osôf), Ratenj (it. Artegna, furl. Dartigne), Magnano in Riviera (furl. Magnan) in njihovi okolici; vzhodno predalpsko narečje (it. friulano prealpino orientale) ob zgornjem toku rek Ter (it. Torre, furl. Tor) in Karnahtha (it. Cornappo, furl. Cuarnap) od Čente do Campeggia v krajih kot Čenta (it. Tarcento, furl. Tarcint), Neme (it., furl. Nimis), Ahten (it., furl. Attimis), Fojda (it., furl. Faedis), Compeglio (furl. Cjampei) in njihovi okolici; osrednje hribovsko narečje (it. friulano collinare centrale) od kraja Ragogna (furl. Ruvigne) do hribov severozahodno od kraja Tricesimo (furl. Tresesin); videmsko narečje (it. friulano udinese) v Vidmu (it. Udine, furl. Udin) in okolici; čedajsko narečje (it. friulano cividalese) v Čedadu (it. Cividale, furl. Cividât, lokalno Sividât) in okolici; osrednje južno narečje (it. friulano centro-meridionale) v spodnjem delu furlanske nižine (it.

⁸ Furlanščina je predstavljena v Frau 1984, 1989: 563–645; Skubic 2002: 144–155.

⁹ Nekateri avtorji zemljepisno razširjenost furlanščine postavljajo južneje od Milj, in sicer do Kopra ali celo Pirana (problematika je obravnavana na primer v Cadorini 2011).

Bassa Friulana); (b) **goriška/obsoška** furlanščina (it. friulano goriziano/sonziaco) na zahodu vključno do krajev na črti Krmin (it. Cormòns, furl. Cormons, lokalno tudi Carmons) – Červinjan (it. Cervignano, furl. Čarvignan, lokalno Sarvignan) – Oglej (it. Aquileia, furl. Aquilee, lokalno Aquilea, Niculea, kar je učena beseda, ljudsko je Olee), tj. ozemlje, ki je bilo do leta 1918 znotraj Avstrije, ter na vzhodu do bizjaškega narečja kolonialne beneške italijanščine; (c) **furlanščina jugovzhodnega območja spodnjega toka Tilmenta** (it. friulano della fascia sudorientale del basso Tagliamento);

(2) **karnijska** (severna) furlanščina (it. friulano carnico) v pokrajini Karnija (it. Carnia, furl. Cjargne), tj. ob zgornjem toku reke Tilment in ob reki Beli (it. Fella, furl. Fele), ima več enot: (a) **osrednje-vzhodna** karnijska furlanščina (it. friulano carnico centro-orientale) ima naslednja narečja: tolmeško narečje (it. tolmezzino) v kraju Tolmezzo (furl. Tumieç, lokalno Tumiez) in okolici; narečje doline reke Chiarzò (furl. Scjarsò, lokalno Scjar'sò) oziroma doline Canale d'Incaroio (furl. Cjanâl d'Incaroi); belsko (vzhodnoalpsko) karnijsko narečje (it. friulano carnico alpino orientale / friulano del Fella) v dolini reke Bele, v Železni dolini (it. Canal del Ferro, furl. Cjanâl dal Fier) od Možaca (it. Moggio Udinese, furl. Mueç) do Tablje (it. Pontebba, furl. Pontebe, lokalno Ponteibe) in v Kanalski dolini (it. Valcanale, furl. Valcjanâl, nem. Canaltal) od Tablje do Trbiža (it. Tarvisio, furl. Tarvis, nem. Tarvis); (b) **severozahodna/gortanska** karnijska furlanščina (it. friulano carnico nordoccidentale/gortano) v Gortski dolini (it. Canale di Gorto, furl. Cjanâl di Gu-art); (c) **jugozahodna/fornska** karnijska furlanščina (it. friulano carnico sudoccidentale/fornese) v krajih kot Forni di Sotto (furl. For disot) in Forni di Sopra (furl. For disore);

(3) **zahodna** furlanščina (it. friulano occidentale) vzhodno od reke Tilment.¹⁰

Knjižna furlanščina ima naslednje glasovne značilnosti:¹¹ (a) rom. **k^E* > knj. furl. *č* (lat. CĒNA(M) > knj. furl. *cene* [čene] 'večerja'); rom. **g^E/*j* > knj. furl. *ž, jN* (lat. GĒNERU(M) > knj. furl. *ginar* [žinar] 'zet'; lat. GŪRU(M) > knj. furl. *žir* [žir] 'krog'; lat. GĒNTE(M) > knj. furl. **jint* > *int* 'ljudje'; lat. IUVENE(M) > knj. furl. *zovin* [žovin] 'mlad'); (b) rom. **ka* > knj. furl. *ča* (lat. casa(m) > knj. furl. *cjase* [čaze] 'hiša, dom'; lat. CANE(M) > knj. furl. *cjan* [čan] 'pes'); rom. **ga* > knj. furl. *ža* (lat. GALLU(M) > knj. furl. *gjal* [žal] 'petelin'; lat. GALLĪNA(M) > knj. furl. *gjaline* [žaline] 'kokoš'); (c) rom. **a* > knj. furl. *-e* (lat. FĒMINA(M) > knj. furl. *femine* 'ženska'); (č) nastanek kolikostnih nasprotij v furlanskih zadnjih zlogih: rom. *-VCC : *-VCV > knj. furl. -V : -V̄ (lat. *LATU(M) > knj. furl. *lât* '(on je) šel'; lat. *LACTE(M) > knj. furl. *lat* 'mleko'); (d) (lat. e, o >) rom. **ēCV, *ōCV* > knj. furl. *-ī <î>, -ū <û>* (lat. DECE(M) > knj. furl. *dīs* 'deset'; lat. NOVE(M) > knj. furl. *nūf* 'devet'); (e) (lat. e, o >) rom. **ēCC, *ōCC* > knj. furl. *je, we* (lat. BELLU(M) > knj. furl. *biel* 'lep'; lat. *OSSU(M) > knj. furl. *vues* 'kost'); (f) (lat. IĒ, U/Ō >) rom. **ēCV, *ōCV* > knj. furl. *ē <ê>, ō <ô>*

¹⁰ Natančneje je predstavljeno jezikovno ozemlje tistih furlanskih geolektov, ki so v ozemeljskem stiku s slovenščino. Posledično tudi notranja členitev zahodne furlanščine (Frau 1984: 140–188) ni prikazana.

¹¹ Prikazane so samo tiste glasovne značilnosti knjižne furlanščine, ki osrednjo (knjižno) furlanščino ločijo od tistih furlanskih narečij, ki so v stiku s slovenskimi narečji.

(lat. PILU(M) > knj. furl. *pêl* 'dlaka'; lat. NEPÔTE(M) > knj. furl. *nevôt* 'vnuk, nečak'); (g) rom. **er* > knj. furl. *jer* (lat. FERRU(M) > knj. furl. *fier* 'železo'; lat. TERRA(M) > knj. furl. *tiere* 'zemlja'), čeprav je odraz v osrednji furlanščini *jar* (osr. furl. *fiar*, *tiare*); (h) rom. **ϕNC* > knj. furl. *wi* (lat. PONTE(M) > knj. furl. *puint* 'most'); (i) furl. **īr* > knj. furl. *īr* <īr> (frc. *barbier* → knj. furl. *barbīr* 'brivec').

Furlanska narečja v ozemelskem stiku s slovenščino v smeri od severa proti jugu in njihove najizrazitejše glasovne značilnosti, ki jih ločijo od osrednje (in s tem knjižne) furlanščine, so (bila) belsko (vzhodnoalpsko), vzhodno predalpsko, čedajsko narečje, goriško/obsoško narečje, tergestinsko in muglizansko narečje.¹²

Belsko (vzhodnoalpsko) narečje osrednje-vzhodne karnijske furlanščine (dalje bel. karn. furl.) je v ozemelskem stiku z rezijanskim narečjem slovenščine v dolini Rezije in ziljskim narečjem slovenščine v Kanalski dolini. Za razliko od ostalih karnijskih furlanskih narečij je najbolj izpostavljeno vplivom osrednje furlanščine (in sicer njenemu narečju ob srednjem toku reke Tilment): (a) furl. -*ē*, -*ō* > bel. karn. furl. *eĭ*, *oŭ* (lat. ACĒTU(M) > (knj. it. *acéto*, knj. furl. *ašêt*), bel. karn. furl. *ašeit* 'ocet, kis'; lat. CRUCE(M) > (knj. it. *cróce*, knj. furl. *crôs*), bel. karn. furl. *crous* 'križ');¹³ (b) rom. **er* > bel. karn. furl. *jer* (lat. TERRA(M) > bel. karn. furl. *tiere*); (c) rom. **a* > bel. karn. furl. *-e/-a* (lat. FĒMINA(M) > bel. karn. furl. *femine*, *femina*); (č) rom. **ϕNC* > bel. karn. furl. *u* (lat. PONTE(M) > bel. karn. furl. *punt*); (d) furl. **īr* > bel. karn. furl. *ir* (frc. *barbier* → bel. karn. furl. *barbir* 'brivec').

Vzhodno predalpsko narečje (dalje vzh. predalp. furl.) osrednje furlanščine ozemelsko meji na tersko narečje slovenščine (govorci terskega narečja slovenščine ga govorijo kot jezik soseda). Od vseh s slovenščino stičnih furlanskih narečij je najbolj podobno osrednji (in posledično knjižni) furlanščini: rom. **er* > vzh. predalp. furl. *jār* (lat. FERRU(M) > vzh. predalp. furl. *fiâr* 'železo').

Čedajsko narečje (dalje čed. furl.) osrednje furlanščine predstavlja prehodno narečje med osrednjo in goriško/obsoško furlanščino ter je v ozemelskem stiku z nadiškim narečjem slovenščine (čedajsko narečje furlanščine je torej jezik soseda govorcev nadiškega narečja slovenščine): (a) rom. **k^E* > čed. furl. *c > s* (lat. CĒNA(M) > čed. furl. Togliano, Lonzano *zena* [cena], Čedad, *senā* [sena]); rom. **g^E* > čed. furl. *z > ž* (lat. GENERU(M) > čed. furl. Togliano, Lonzano *žinar* [žinar], Čedad, *šinar* [žinar]); (b) rom. **ka* > čed. furl. *ča*; lat. GA > rom. **ga* > čed. furl. *ža*; (c) rom. **a* > čed. furl. *-a*; (d) furl. *tj*, *dj* > čed. furl. *č*, *ž* (lat. MARTELLU(M) > (knj. it. *martello*, knj. furl. *martiel*), čed. furl. *marcel* [marčel] 'kladivo'; lat. PATELLA(M) > (knj. it. *padèlla*, knj. furl. *padiele*), čed. furl. *pagela* [pažela] 'ponev'; nepričakovana palatalizacija *t* se pojavlja tudi v špan. *patata* → (knj. it. *patàta*, knj. furl. *patate*), čed. furl. *patacia* [patača] 'krompir').

Goriškoobsoško narečje (dalje obs. furl.) se ozemelsko stika z briškim in kraškim narečjem slovenščine. Njegove tipične značilnosti so: (a) rom. **k^E* > obs. furl. *s* (lat. CAELU(M) > obs. furl. *sil* [sil] 'nebo'); rom. **g^E* > obs. furl. *z* (lat.

¹² Značilnosti posameznih furlanskih narečij so povzete po Frau 1984: 118–128, 104–106, 110–111, 112–114.

¹³ Karnijskofurlanska dvoglasnika *eĭ*, *oŭ* sta značilna za furlanizme v rezijanskem narečju slovenščine (rez. sln. Solbica *a'žĕjt* 'ocet, kis', *nar'vōws* 'živčen': knj. furl. *ašêt*, *nervôs*).

gȳru(m) > obs. furl. *šir* [zir]; (b) rom. *ka > obs. furl. *ča* (lat. cane(m) > obs. furl. *cian* [čan]); rom. *ga > obs. furl. *ža* (lat. gallīma(m) > obs. furl. *gialīna* [žalina]); (c) rom. *-a > obs. furl. -a (lat. fēmīna(m) > obs. furl. *femīna*); (č) izguba furlanskih kolikostnih nasprotij v zadnjem zlogu: rom. *-VCC : *-VCV > obs. furl. *V = V* (lat. *latu(m) > obs. furl. *lat*; lat. *lacte(m) > obs. furl. *lat*); (d) (lat. e, o >) rom. *eCV, *oCV > obs. furl. -i, -u (lat. dece(m) > obs. furl. *dis*; lat. nove(m) > obs. furl. *nuf*); (e) (lat. i/ē, u/ō >) rom. *eCV, *oCV > obs. furl. *e, o* (lat. pilu(m) > obs. furl. *pel*; lat. nepōte(m) > obs. furl. *nevot*); (f) rom. *oNC > obs. furl. *u* (lat. ponte(m) > obs. furl. *punt, Gorica puīnt*); (g) furl. *īr > obs. furl. *ir* (frc. *barbier* → obs. furl. *barbir*).

Tergestinsko in muglitzansko narečje furlanščine sta bili v stiku s kraškim, notranjskim in istrskim narečjem slovenščine.

1.2.2 Istriotščina¹⁴

Istriotščina (it. *istrioto, istroromanzo*) je avtohtoni balkanskoromanski jezik, ki ima v Istri kontinuiteto iz antike. Pred poslovanjenjem (slavizacijo) celinskega in pobenečanjenjem (venetizacijo) predvsem obalnega dela polotoka je bila razširjena v večjem delu, danes pa samo še v šestih krajih jugozahodne Istre (to so Rovinj/Rovigno, Vodnjan/Dignano, Fažana/Fasana, Bale/Valle, Galižana/Gallesana, Šišan/Sissano), do 20. stoletja najverjetneje tudi še v Piranu, Vrsarju, Pulju. Gre za drugotni (sekundarni) geolekt (tj. geolekt izkazuje starejše inovacije geolekta A in mlajše inovacije geolekta B, kar pomeni, da je nastal drugotno, tj. z naplavitvijo inovacij geolekta B na geolekt A): istriotščina je nastala iz balkanske romanščine ter je bila prvotno genetsko najbolj sorodna z izumrlo (veljotsko) dalmatščino, pozneje pa je bila pod vplivom istrske kolonialne beneške italijanščine močno pobenečanjena, zaradi česar se sodobna istriotščina urvršča med narečja slednje.

Na balkanskoromanski izvor istriotščine kažejo redki ostanki nezvenečih nezvočnikov v zvenečem okolju (lat. LEPORE(M) 'zajec' > istr. *leprio*, knj. it. *lèpre* : ben. it. B *lievro*, Tr, Tž *levro*, K *lever(o)*, *liever(o)*, I *levro*, P *levere, levero*, furl. *jeur*).

Po kolonialni beneški italijanščini je bil spremenjen njen soglasniški sistem: (a) ozvenečenje romanskih nezvenečih nezvočnikov v zvenečem okolju (lat. CAPU(T) 'glava' > istr. *cavo*, istr. ben. it. *cavo* : knj. it. *càpo*; lat. FOCU(M) 'oganj' > istr. *fogo*, istr. ben. it. *fogo* : knj. it. *fuòco*); (b) poenostavitev romanskih dvojnih soglasnikov (lat. TERRA(M) 'oganj' > istr. Rovinj *tera*, Bale *tèra*, istr. ben. it. *tera* : knj. it. *tèrra*; lat. FOSSA(M) 'jama' > istr. Rovinj *fuosa*, Bale *fòsa*, istr. ben. it. *fosa* : knj. it. *fòssa*); (c) odrazi romanskih mehkonebnikov v položaju pred sprednjimi samoglasniki na vzglasju (lat. CENTU(M) 'sto' > istr. *sentu*, istr. ben. it. *sentu* : knj. it. *cènto*; lat. GENTE(M) 'ljudje' > istr. *šentu*, istr. ben. it. *šente* : knj. it. *gènte*); (č) rom. *lj > j (lat. ĀLIU(M) 'česen' > istr. *aio*, istr. ben. it. *aio* : knj. it. *àglio*).

Istriotski govori se od govorov istrske koloniane beneške italijanščine ločijo po inovacijah v samoglasniškem sistemu, ki pa istriotske govore hkrati delijo na

¹⁴ Istriotščina je predstavljena v Tekavčić 1982: 271–298; Ursini 1989: 538–548; Skubic 2002: 46–50; Filipi – Buršič–Giudici 1998.

»zahodne« (Rovinj, Vodnjan, Fažana) in »vzhodne« (Bale, Galizana, Šišan): (a) (lat. \bar{i} , \bar{u}) rom. **i*, **u* > zah. istr. *eĭ*, *ou* : vzh. istr. *i*, *u* (lat. $\bar{f}\bar{i}l\bar{u}$ (M) 'nit' > istr. Rovinj *fĕil* : Bale *fil*; lat. $\bar{d}\bar{u}r\bar{u}$ (M) 'trd' > istr. Rovinj *dour* : Bale *duro*);¹⁵ (b) rom. **e*, **o* > zah. istr. *i*, *u* : vzh. istr. *e*, *o* (lat. $\bar{p}\bar{i}l\bar{u}$ (M) 'dlaka' > istr. Vodnjan *pil* : Bale *pĕl*; lat. $\bar{v}\bar{e}r\bar{u}$ (M) 'pravi, resničen' > istr. Rovinj *viro* : Bale *vĕro*; lat. $\bar{c}r\bar{u}c\bar{e}$ (M) 'križ' > istr. Rovinj *crus* : Bale *crōs*; lat. $\bar{s}\bar{o}l\bar{e}$ (M) 'sonce' > istr. Rovinj *sul* : Bale *sól*).

1.2.3 Beneška italijanščina¹⁶

Beneška italijanščina je severnoitalski/galoitalski idiom, ki se notranje deli na več geolektov. To so: (1) **celinska** beneška italijanščina (it. veneto continentale) je avtohtona na celini predvsem v italijanski zgodovinski deželi Benečiji (it. Veneto), njena narečja so: (a) osrednje celinsko beneškoitalijansko narečje (it. veneto centrale/padovano-vicentino-polesano) v krajih kot Padova, Vecenza, Rovigo in njihovi okolici; (b) zahodno celinsko beneškoitalijansko narečje (it. veneto occidentale/veronese) v Veroni in okolici; (c) severovzhodno celinsko beneškoitalijansko narečje (it. veneto nord-orientale/trevigiano-feltrino-bellunese) v krajih kot Treviso, Feltre, Belluno in njihovi okolici; (č) tridentsko celinsko beneškoitalijansko narečje (it. veneto trentino) v kraju Trident (it. Trentino) in njegovi okolici; (2) **lagunska/benečanska** (venecijanska) beneška italijanščina (it. veneto lagunare/veneziano) je avtohtona v Benetkah (it. Venezia) in Beneški laguni ter njeni neposredni okolici v krajih kot Pallestrina in Chioggia, Mestre, Burano in Treporti, Caorle; (3) **kolonialna** beneška italijanščina (it. veneto coloniale) je v primerjavi s celinsko in lagunsko beneško italijanščino alohtoni geolekt, je namreč posledica beneške kolonizacije od 11. stoletja naprej, s čimer se je benečanščina, tj. govor Benetk, izven prvotnega avtohtonega ozemlja od 14. stoletja dalje prenesla predvsem na prvotno furlansko, istriotsko in dalmatsko, pa tudi na slovensko, čakavsko in štokavsko jezikovno ozemlje.¹⁷

Kolonialna beneškoitalijanska narečja so prisotna na celinskem delu prvotnega furlanskega jezikovnega ozemlja, in sicer na jugozahodu Furlanije na beneškoitalijansko-furlanski jezikovni meji (v krajih kot Portogruaro, Latisana, Pordenon (it. Pordenone)) in v večjih urbanih središčih, kot so Videm, Palmanova, Čedad, po prvi svetovni vojni tudi Gorica (it. Gorizia, furl. Gurize, lokalno

¹⁵ Istriotska diftongizacija rom. **i*, **u* > zah. istr. *eĭ*, *ou* je zelo verjetno stara, na kar bi kazalo staroistriotsko zemljepisno ime v bužetski čakavščini lat. $\bar{m}\bar{o}n\bar{t}\bar{o}n\bar{a}$ (M) > rom. **Montōna* > **Montūna* > istr. **Montouna* → sl. **Mq̇tovun* > bužetsko čak. *Motovun* (po Tekavčić 1982: 271–272).

¹⁶ Beneška italijanščina je predstavljena v Zamboni 1988: 517–538; Ursini 1988: 538–550; Crevatin 1989b: 555–562.

¹⁷ Prve pogodbe o zaščiti in zvestobi med Benetkami in istrskimi mesti segajo v 10. stoletje (leta 932 je Koper sklenil pogodbo z beneškim dožem o plačevanju davka v zameno za obrambo pred Hrvati in Saraceni). Od 11. do 13. stoletja so z Benetkami sklepala pogodbe posamezna istrska mesta. Začetek jezikovnega benečanjenja Istre (ob kulturnem seveda) se navadno postavlja v 14. stoletje; v obdobju 14. in 15. stoletja so namreč vsi viri v ljudskem jeziku pisani v benečanščini (knjižna italijanščina se pojavlja od 16. stoletja dalje). (Povzeto po Crevatin 1989a: 551–552; Darovec 2008: 62–64.)

Guriza), ter na ozemljih, ki so jih Benečani osvojili s kolonizacijo po morju, in sicer so to Maranska in Gradeška laguna ter nižinski del Furlanske nižine (it. Bassa Friulana), pokrajina Laško (it. Bisiacaria), Trst in Milje, ter po večini obalna mesta v Istri, Kvarnerju in Dalmaciji. V naštetih pokrajinah alohtona beneškoitalijanska narečja se delijo na: (a) **gradeško** narečje (it. gradese) v Maranski laguni s središčem v kraju Marano Lagunare in Gradeški laguni s središčem v Gradežu (it. Grado, furl. Grau); (b) **bizjaško** narečje (it. bisiacco) v pokrajini Laško v kraju Tržič (it. Monfalcone, furl. Monfalcon) in njegovi okolici; (c) **tržaško** narečje (it. triestino) v Trstu in Miljah, ki se je po prvi svetovni vojni začelo širiti tudi v Gorico, kjer se oblikuje **goriško** narečje (it. goriziano); (č) **istrsko** narečje (it. veneto istriano/istro-veneto) v obalnih istrskih mestih (Koper/Capodistria, Izola/Isola, Piran/Pirano, Umag/Umago, Buje/Buie, Novigrad/Cittanova, Vrsar/Orsera, Pulj/Pula/Pola, Labin/Albona, Opatija/Abbazia) ter v nekaterih krajih v dolini reke Mirne in okolici (Motovun/Montona, Buzet/Pinguente, Roč/Rozzo); (d) **dalmatinsko** narečje (it. veneto/veneziano dalmata) v Kvarneju in Dalmaciji od Reke in otoka Krka do Boke Kotorske.

Kolonialna beneškoitalijanska narečja v stiku s slovenščino v smeri od zahodna proti (jugo)vzhodu so: (a) **bizjaško** narečje je v ozemeljskem stiku s kraškimi narečjem slovenščine; (b) **tržaško** narečje ozemeljsko meji na kraško, notranjsko in istrsko narečje; (c) **goriško** narečje se stika z briškimi in kraškimi narečjem slovenščine; (č) **istrsko** narečje (natančneje govori mest Koper, Izola, Piran) je ozemeljsko stično z istrskimi narečjem slovenščine.

1.2.4 Knjižna italijanščina

Knjižna italijanščina, katere ogranskoidiomska osnova je firenško (florentinsko) toskansko narečje (it. toscano fiorentino), tj. srednje-južnoitalijski idiom, je kot knjižni jezik v Furlaniji in Istri kolonialno beneško italijanščino začela nadomeščati od 16. stoletja naprej (Crevatin 1989a: 552), dokončno pa se je uveljavila s prisotnostjo italijanske države po letu 1866 (Skubic 1997: 13–14).

1.3 Metodologija določanja plasti mlajših romanizmov v slovenščini

Metodologija določanja različnih plasti mlajših romanizmov v slovenščini upošteva naslednja jezikoslovna merila: (1) **besedoslovno merilo** (leksikološki kriterij): za isti pomen novoromanski idiomi v stiku s slovenščino izkazujejo izvorno (korensko ali besedotvorno) različne lekseme (nar. sln. *komedon* ‘komolec’ (SLA 1/32) ← furl. *comendon*, ben. it. *comendon* : ben. it. *B gomio*, knj. it. *gómio* ‘komolec’); (2) **pomenoslovno merilo** (semantični kriterij): izvorno isti leksem ima v različnih novoromanskih idiomih v stiku s slovenščino različne pomena (nar. sln. *novic* ‘ženin’ ← ben. it. *B, Tr novizo* ‘ženin’ : knj. it. *novizio* ‘novic, novinec’, kar je »učena beseda«, prevzeta iz latinščine); (3) **glasoslovno merilo** (fonetično-fonološki kriterij): izvorno isti leksem ima v različnih novoromanskih idiomih v stiku s slovenščino različno glasovno podobo, kar je posledica različnih divergentnih glasovnih sprememb njegove izhodiščne splošnoromanske glasovne podobe (nar. sln. *glandola* : *gjandola* ‘bezgavka’ ← furl. *glandule* : knj. it. *ghiàndola* ‘žleza’).

2 Glasoslovna merila določanja plasti mlajših romanizmov v slovenščini

Glasoslovna merila zaradi možnosti aplikacije na večini jezikovnega gradiva predstavljajo jedro metodologije določanja plasti mlajših romanizmov v slovenščini (besedoslovno merilo se ne zdi problematično, medtem ko je pomenoslovno merilo mogoče aplicirati le v redkih primerih). Ker ima izvorno isti leksem v dotičnih novoromanskih idiomih zaradi divergentnega glasovnega spreminjanja v času lahko zelo različno glasovno podobo, so prav razlikovalne glasovne značilnosti mlajših romanizmov pogosto merilo za določanje njihovega izhodišča. Prikazana je glasovna raznolikost novoromanskih idiomov, ki so v ozemeljskem stiku s slovenščino, in sicer v soglasniškem in samoglasniškem sistemu, ter njena relevantnost pri določanju plasti mlajšega romanizma v slovenščini na gradivu publikacije Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) (SLA 1),¹⁸ pri čemer so upoštevane samo najbolj značilne in za jezikovni stik s slovenščino najbolj relevantne glasovne značilnosti novoromanskih idiomov.¹⁹

2.1 Soglasniški sistem

V soglasniškem sistemu so za razlikovanje različnih plasti mlajših romanizmov v slovenščini pomembni predvsem odrazi romanskih nezvenečih nezvočnikov v zvenečem okolju; vzglasnih *k*, *g* v položaju pred sprednjimi samoglasniki; soglasniških sklopov **kj*, **gj*; **tj*, **dj*; zaporedij *ka*, *ga*; soglasniških sklopov *pl*, *bl*, *fl*, *kl*, *gl*; **lj* v novoromanskih idiomih v stiku s slovenščino.²⁰

2.1.1 Romanski nezveneči nezvočniki v zvenečem okolju

Romanski nezveneči nezvočniki *p*, *t*, *k* (krovni simbol zanje je *T*) v zvenečem okolju (tj. v položaju med samoglasnikom/zvočnikom in samoglasnikom/zvočnikom) se v toskanski (in posledično knjižni) italijanščini (podobno kot v drugih delih jugovzhodne romanščine) odražajo kot nezveneči nezvočniki, medtem ko se v beneški italijanščini in furlanščini (podobno kot prvotno tudi v drugih delih severozahodne

¹⁸ Analizirano slovensko narečno gradivo je po večini vzeto iz SLA, zapisano je v poknjženi obliki, pri čemer je citirana številka karte, na kateri je leksem kartiran (na primer SLA 1/32 = SLA 1, karta številka 32).

¹⁹ Avtor tega prispevka je mnenja, da je v slovenskem jezikoslovju glasoslovno merilo določanja izvora mlajših romanizmov v slovenščini premalo upoštevano. Raziskovalci na tem področju (na primer Cossutta 1998, 2010; Filipi 2011; Giljanović 2011) v večini primerov uporabljajo predvsem leksikološko merilo, ki pa v vseh primerih ni zadostno. Tako naj bi bilo na primer istr. sln. *mej'yada* 'vedro z enim ročejem' prevzeto iz lat. **manicata* (Cossutta 1998: 74), kar pa ne more držati, saj izposojenka ne izkazuje staroromansko-(pra)slovanskega nadomestnega glasoslovja (rom. **a* → sl. **o*, **j* → sl. **b*), temveč ozvenečenje nezvenečih nezvočnikov v zvenečem okolju (lat. **MANICĀTA*(M) 'ročajasta' > SZ rom. **manigāta*), značilnost severozahodnih romanskih geolektov (v stiku s slovenščino prideta v poštef furlanščina in beneška italijanščina).

²⁰ Za določanje mlajših romanizmov v slovenščini so na primer manj pomembni odrazi romanskih dvojnih soglasnikov (ohranjanje : izguba) v novoromanskih idiomih (lat. *STĒLLA*(M) 'zvezda' > knj. it. *stĕlla* : ben. it. *stela*, furl. *stela*; lat. *NOCTE*(M) 'noč' > knj. it. *nòtte* : ben. it. *note*, furl. *gnot*).

romansčine) odražajo kot zveneči nezvočniki oziroma njihovi odrazi (prišlo je torej do zlitja ozvenečenih prvotnih nezvenečnih nezvočnikov s prvotnimi zvenečimi nezvočniki) (Rohlf s 1966: 277–280, 271–277, 265–270; Benincà 1989: 570): (a) rom. **p* / +[V/R_V/R] > knj. it. *p* : ben. it. *v* (ki v položaju ob zadnjem samoglasniku lahko onemi), furl. *v*, *-*v* > -*f* (lat. SAPŌNE(M) ‘milo’ > knj. it. *sapōne* : ben. it. B *saon*, Tr, K, I, P *savon*, Tž *savon*, furl. *savon*); (b) rom. **t* / +[V/R_V/R] > knj. it. *t* : ben. it. *d* > θ (pri čemer se drugotno pojavlja tudi *d*), furl. *d*, *-*d* > -*t* (lat. MARĪTU(M) ‘mož, soprog’ > knj. it. *marito* : ben. it. B *mario*, *marido*, Tr, Tž, K, I *mari*, P *marido*, furl. *marit*); (c) rom. **k* / +[V/R_V/R] > knj. it. *k* : ben. it. *g*, furl. *g* > θ , *j*, *-*g* > -*k*/ θ (lat. AMĪCU(M) ‘prijatelj’ > knj. it. *amico* : ben. it. B, Tr, K, P, Tž *amigo*, furl. *ami*).

Na osnovi odrazov romanskih nezvenečnih nezvočnikov v zvenečem okolju je mogoče v slovenščini ločiti izposojenke iz knjižne italijanščine od izposojenk iz beneške italijanščine in furlanščine: nar. sln. **amiko** : **amig** ‘prijatelj’ (SLA 1/139) ← knj. it. *amico* : furl. **amig* (> *ami*), ben. it. B, Tr, K, P, Tž *amigo* ‘prijatelj’; nar. sln. **figato** : **fijat** ‘jetra’ (SLA 1/51) ← knj. it. *fégato* ‘jetra’ : furl. *fiât* (: ben. it. B *figao*, *figà*, Tr, Tž, K, I *figà*, P *figàdo*) ‘jetra’ < lat. (IECUR) FICĀTU(M); nar. sln. **ferida** ‘rana’ (SLA 1/76) ← furl. *feride*, ben. it. B *feria*, Tr, I *ferida*, Tž *firida* (: knj. it. *ferita*) ‘rana’ < lat. FERĪTA(M); nar. sln. **koradela** ‘pljuča’ (SLA 1/52) ← furl. *coradele*, ben. it. Tr, K, I, P *coradela* (: B *coraela*, knj. it. *coratèlla*) ‘drobovje’; nar. sln. **kunjad** : **konjado**, **konja** ‘svak’ (SLA 1/130) ← furl. **cugnàd* (> *cugnât*) : ben. it. B, Tž *cugnà*, Tr, K *cognà*, *cugnà*, I *cognà*, P *cognado* (: knj. it. *cognàto*) ‘svak’ < lat. COGNĀTU(M); nar. sln. **labra** : **lavrin** ‘ustnice’ (SLA 1/13) ← knj. it. *labbra* (pl.) : furl. *lavris* (pl.) (: ben. it. B, Tž *lavro*, Tr *labro*, kar je prevzeto iz knj. it., starejše podedovano je *lavro*) ‘ustnica’ < lat. LABRU(M); nar. sln. **nipote** : **nevovt** ‘vnuk’ (SLA 1/111) ← knj. it. *nipóte* : kar. furl. *nevòut* (: osr./knj. furl. *nevòt*) (: ben. it. B *neodo*, Tr, K, I, P *nevodo*, Tž *nevò*) ‘vnuk, nečak’ < lat. NEPŌTE(M).

2.1.2 Romanska vzglasna *k*, *g* v položaju pred sprednjimi samoglasniki

Romanska vzglasna *k*, *g* v položaju pred sprednjimi samoglasniki sta se v toskanski italijanščini spremenila v *č*, *ž*, v beneški italijanščini v *c*, *z*, ki sta se ponekod poenostavila v *s*, *z* (ki sta nadalje ponekod prešla v θ , δ), v furlanščini v *č*, *ž* (ki sta ponekod nato prešla v *c*, *z* in se lahko dalje poenostavila v *s*, *z*) (prim. 1.2.1), pri čemer se je *g* v položaju pred sprednjim soglasnikom, ki mu je sledil nosni soglasnik, spremenil v *j* (ki se je pozneje zlil s sledečim *i*) (Rohlf s 1966: 200–203, 209–212; Zamboni 1988: 525–526; Ursini 1988: 547; Benincà 1989: 569): (a) rom. **k^E* > knj. it. *č*, ben. it. *c* > *s* > θ , furl. *č* (lat. CĒNA(M) ‘večerja’ > knj. it. *céna*, ben. it. B *senà*, Tr, Tž *zena*, K, I, P *senà*, furl. *cene*); (b) rom. **g^E* > knj. it. *ž*, ben. it. *z* > *z* > δ , furl. *ž*, *jN* (lat. GENERU(M) ‘zet’ > knj. it. *gènero*, ben. it. B *šenero*, Tr *zenero*, K, I *šenero*, P *šenere*, *šenero*, Tž *zenar*, furl. *ginar*; lat. GENTE(M) ‘ljudje’ > knj. it. *gènte*, ben. it. B *šente*, Tr, Tž *zente*, K, I, P *šente*, furl. **jint* > *int*). Enak odraz kot romanski **g^E*- ima tudi romanski **j*-: lat. IUVENTE(M) ‘mlad’ > knj. it. *giòvane*, ben. it. B *zovene*, Tr, K *zovine*, I *šoveno*, P *šovene*, *šoveno*,²¹ Tž *zovin*, furl. *zovin* [žovin].

²¹ Pogostejše so mlajše oblike ben. it. *giovine*, ki so prevzete iz knjižne italijanščine.

V toskanski in beneški italijanščini ima enak odraz kot romanski *g^E- tudi romanski *k^E v zvencečem okolju, v furlanščini se pojavlja tudi odraz z, *-z > -s: lat. TACĒRE > knj. it. *tacere* 'molčati', furl. *tašê*, (lat. *TACERE >) ben. it. B *tašer*, T, K, I *tašer*, P *taši*, Tž *tašar*.

Različni odrazi romanskih vzglasnih *k*, *g* v položaju pred sprednjimi samoglasniki v novoromanskih idiomih omogočajo razlikovanje med izposojenkami v slovenščino iz furlanščine in knjižne italijanščine na eni strani ter iz beneške italijanščine na drugi: nar. sln. **červjel** 'možgani' (SLA 1/10) ← furl. *cerviel* (: knj. it. *cervello*, ben. it. Tr *zarvel*, *zervel*, Tž *zarvel*, I *servel*, P *servel*, *cervel*, slednje je tako kot B *cervelo* prevzeto iz knj. it.) 'možgani' < lat. CEREBELLU(M); nar. sln. **dragoncela** 'bezgavke' (SLA 1/86) ← ben. it. **dragonzel* (> K *dragonzel*) (: knj. it. *dragoncello*, furl. *dragoncel*) 'pehtran; glista'; nar. sln. **dženitorji** 'starši' (SLA 1/102) ← furl. *genitôr*, knj. it. *genitôre*, Tž *ginitor* 'eden od staršev' < lat. GENITÔRE(M); nar. sln. **džinar** 'zet' (SLA 1/128) ← furl. *ginar* 'zet'; nar. sln. **zerman** 'bratranec' (SLA 1/116) ← ben. it. K, I *šerman* (: Tr *zerman*, I tudi *šorman*, Tž *zarman*, knj. it. *germàno*) 'bratranec' < lat. GERMĀNU(M); nar. sln. **zermana** 'sestrična' (SLA 1/117) ← ben. it. K, I *šermana* (: Tr *zermana*, I tudi *šormana*, knj. it. *germàna*) 'sestrična' < lat. GERMĀNA(M); nar. sln. **kužin** 'bratranec' (SLA 1/116) ← furl. *cušin* (: knj. it. *cugino*, Tž *cugin*, kar je prevzeto iz knj. it.) 'bratranec' ← sfr. *cosin*; nar. sln. **kužina** 'sestrična' (SLA 1/117) ← furl. *cušine* (: knj. it. *cugina*) 'sestrična'; nar. sln. **varičela** 'ošpice' (SLA 1/83) ← knj. it. *varicella* 'norice'.

2.1.3 Romanska soglasniška sklopa *kj, *gj

Romanska soglasniška sklopa *kj, *gj sta se v toskanski italijanščini spremenila v čč, žž, v beneški (in širše v severni) italijanščini v *c*, *ʒ* (ki sta se nato ponekod poenostavila v *s*, *z*, ki sta nadalje ponekod prešla v *θ*, *ð*), v furlanščini v č, ž (Rohlf 1966: 387–390, 395–396; Benincà 1989: 569): (a) (lat. CI, CE / +[₋V] >) rom. *kj > knj. it. čč, ben. it. *c* > *s* > *θ*, furl. č (lat. *FACIA(M) 'obraz' > knj. it. *faccia*, ben. it. B, Tr, Tž *faza*, K, I, P *fasa*, furl. *face*); (b) (lat. GI, GE / +[₋V] >) rom. *gj > knj. it. žž, ben. it. *ʒ* > *z* > *ð*, furl. ž, j (lat. FĀGEU(M) 'bukev' > knj. it. *faggio*, *fāgeāriu(m) > furl. *faiâr*).

Na osnovi različnih odrazov romanskih soglasniških sklopov *kj, *gj je mogoče v slovenščini razlikovati med prevzetim besedjem iz furlanščine in knjižne italijanščine na eni strani ter iz beneške italijanščine na drugi: nar. sln. **moštace** 'brki' (SLA 1/20) ← ben. it. **mostazi* (: Tž *mostaci*, kar je prevzeto iz knj. it. *mostacci*, furl. *mostacjis*) 'brki' < lat. *MUSTACEU(M); nar. sln. **brač** 'roka' (SLA 1/31) ← furl. *braç*, knj. it. *braccio* (: ben. it. B, Tr *brazo*, K, I *braso*, Tž *braz*) 'laket, roka' < lat. BRĀCHIU(M); nar. sln. **fijoč** 'vnuč' (SLA 1/111) ← furl. *fioç* (: knj. it. *figlioccio*, ben. it. B, Tr *fiozo*, K, I, P *fioso*, Tž *fioz*) 'krščeneč, birmanec'.

2.1.4 Romanski soglasniški sklopi z *tj, *dj

Romanska soglasniška sklopa *tj, *dj se v toskanski italijanščini odražata kot *cc/č*, *čž/čž*, v beneški italijanščini kot *c/ž*, *ʒ* > *z* > *ð*, v furlanščini kot č/ž, ž/j (Rohlf 1966: 409–411, 390–395; Benincà 1989: 570): (a) (lat. TI, TE / +[₋V] >) rom. *tj > knj. it. *cc*, ben. it. *c* > *s* > *θ*, furl. č v nekaterih besedah (lat. PUTEU(M) 'vodnjak' > knj.

it. *pózzo*, ben. it. B, Tr *pozo*, K, I, P *poso*, Tž *poz*, furl. *poç*), knj. it. *ž*, ben. it. *z* > *z* > *δ*, furl. *z* v drugih besedah (lat. RATIONE(M) ‘misel, račun’ > knj. it. *ragióne*, ben. it. B *raşon*, Tr *raşon*, *raşon*, K *raşon*, I, P *raşon*, Tž *reşon*, furl. *reşon*); (b) (lat. DI, DE / +[_V] >) rom. **dj* > knj. it. *žž/zz*, ben. it. *z* > *z* > *δ*, furl. *ž, j* / +[_V] (lat. RADIU(M) ‘žarek’ > knj. it. *râggio*, ben. it. B *raşo*, Tž *ražo* (Tr *ragio*, kar je prevzeto iz knj. it.), furl. *rai*; lat. MEDIU(M) ‘srednji’ > knj. it. *mèzzo*, ben. it. B *meşo*, Tr, Tž *mežo*, K, I, P *mešo*, furl. *mieç*, Nsg f *mieze* [mježe]).

Različni odrazi romanskega soglasniškega sklopa **tj* omogočajo v slovenščini razlikovanje izposojen iz knjižne in beneške italijanščine na eni strani ter iz furlanščine na drugi: nar. sln. **influenca** ‘nahod’ (SLA 1/85) ← knj. it. *influenza* (: ben. it. Tr *influenza*, Tž (*in*)*fluenza*, kar je oboje prevzeto iz knj. it., prvo tudi glasovno prilagojeno, furl. *influence*) ‘gripa’ ← lat. INFLUENTIA; nar. sln. **novič** ‘zet’ (SLA 1/128) ← furl. *nuviç* < **novič* (: ben. it. B, Tr *novizo*, K, I, P *noviso*, Tž *nuviz*, *nuiz*) ‘zaročenec’ < lat. NOVITIUM; nar. sln. **noviča** ‘snaha’ (SLA 1/129) ← furl. *nuvice* < **novice* (: ben. it. B, Tr *noviza*, K, I, P *novisa*) ‘zaročenka’ < lat. NOVITIA(M).

2.1.5 Romanski zaporedji *ka, ga*

Romanski zaporedji *ka, ga* sta se v toskanski in beneški italijanščini prvotno ohranili (v toskanski italijanščini je vsak *k* nato prešel v *h* – to je t. i. *gorgia toscana* –, ki pa v knjižno italijanščino ni bil sprejet), medtem ko sta se v furlanščini (in širše v alpski romanščini, podobno tudi v galski romanščini) palatalizirali v *ča, ža*, ki sta v nekaterih furlanskih narečjih otrdela (Rohlf 1966: 197–200, 207–209; Benincà 1989: 569–570): rom. **ka, *ga* > knj. it. *ka, ga*, ben. it. *ka, ga*, furl. *ča, ža* > *ča, ža* (lat. CASA(M) ‘hiša, dom’ > knj. it. *càsa*, ben. it. B, Tr, K, I, Tž *çaşa*, furl. *cjaşe*; lat. GALLU(M) ‘petelin’ > knj. it. *gàllo*, ben. it. B, Tr, I *galo*, Tž *gal*, furl. *gjal*).

Prisotnost oziroma odsotnost palatalizacije romanskih zaporedij *ka, ga* v romanizmi v slovenščini omogoča razlikovanje med furlanizmi in italijanizmi: nar. sln. **boča** ‘usta’ (SLA 1/23) ← furl. *bocje* (: ben. it. B, Tr, K, I, P, Tž *boca*, knj. it. *bócca*) ‘usta’ < lat. BUCCA(M); nar. sln. **kastanja** (SLA 1/5) ‘rjava barva las’ ← knj. it. *castàgna*, ben. it. B, Tr, K, I *castagna* (: furl. *cjastine*) ‘kostanj, kostanjeva (barva)’; nar. sln. **kavilja** ‘gleženj’ (SLA 1/66) ← knj. it. *caviglia* (: ben. it. K *cavia*, Tž *cavicia*, furl. *cjavila*) ‘gleženj’ ← provan. *cavilha*; nar. sln. **anka** ‘kolk’ (SLA 1/61) ← knj. it. *ànca* ‘kolk’.

2.1.6 Romanski vzglasni soglasniški sklopi s *pl, bl, fl, kl, gl*

Romanski vzglasni soglasniški sklopi z ustničniki oziroma mehkonebniki in *l* so se v alpski romanščini (podobno kot v galski romanščini) ohranili, medtem ko se je *l* v večjem delu italijanskega jezikovnega ozemlja (z izjemo nekaterih govorov v severnih Abrucih) najprej spremenil v *j*, nato pa sta se zapornik in *j* lahko nadalje spreminjala (Rohlf 1966: 252–255, 241–242, 247–249, 243–245, 249–251; Benincà 1989: 570; Skubic 2002: 136, 67, 74): (a) rom. **pl-*, **bl-*, **fl-* > furl. *pl-*, *bl-*, *fl-*, knj. it. *pj-*, *bj-*, *fj-*, ben. it. *pj-*, *bj-*, *fj-* (lat. PLACERE ‘biti všeč’ > furl. *plàşé*, knj. it. *piacére*, (**placere* >) ben. it. B, Tr, K, I *piàşer*, P *piàşe*, Tž *piàşar*; germ. *blank* ‘bel’ → furl. *blanc*, knj. it. *biànco*, ben. it. B, Tr, I *bianco*, Tž *bianc*; lat. FLAMMA(M) ‘plamen’ > furl. *flame*, knj. it. *fiàmma*, ben. it. B, Tž *fiamma*); (b) rom. **kl-*, **gl-* > furl. *kl-*, *gl-*,

knj. it. *kj-*, *gj-*, ben. it. *č-*, *ž-* (lat. CLAMĀRE ‘klicati’ > furl. *clamâ*, knj. it. *chiamàre*, ben. it. Tr, K, I, *ciamâr*, P *ciamâ*, Tž *ciamar* (B *chiamar*, kar je najverjetneje prevzeto iz knj. it.); sr. lat. GLANDULA ‘žleza’ > furl. *glandule*, knj. it. *ghiàndola*, ben. it. Tr, K, P *giandola*, Tž *giandula*).

Različna odraza romanskih soglasniških sklopov *pl-*, *bl-*, *fl-* v novoromanskih idiomih omogočata razlikovanje med izposojenkami v slovenščino iz furlanščine na eni strani in iz (knjižne ali beneške) italijanščine na drugi: nar. sln. **flank** : **ffjank** ‘kolk’ (SLA 1/61) ← furl. *flanc* : knj. it. *fiànco*, ben. it. B, Tr *fianco*, Tž *fianc* ‘bok’ ← st. frc. *flanc*; nar. sln. **planta** ‘stopalo’ (SLA 1/67) ← furl. *plante* (: knj. it. *piànta*, ben. it. Tr *pianta*) ‘podplat’ < lat. *PLANTA(M). Različni odrazi romanskih soglasniških sklopov *kl-*, *gl-* v novoromanskih idiomih so osnova za razlikovanje med izposojenkami v slovenščino iz furlanščine, knjižne in beneške italijanščine: nar. sln. **glandola** : **gjandola** ‘bezgavka’ (SLA 1/86) ← furl. *glandule* : knj. it. *ghiàndola* (: ben. it. Tr, K, P *giandola*, Tž *giandula*) ‘žleza’.

2.1.7 Romanski soglasniški sklop *lj

Romanski soglasniški sklop *lj se je spremenil v toskanski italijanščini v *ll*, v beneški (in širše v severni) italijanščini v *j* (ki se je ponekod v položaju med samoglasnikoma nato spremenil v *ž*), v furlanščini v *j* (Rohlf 1966: 396–398; Benincà 1989: 571): (lat. LI, LE / +[V] >) rom. *lj > knj. it. *ll*, ben. it. *j* > *ž*, furl. *j* (lat. ĀLIU(M) ‘česen’ > knj. it. *àglio*, ben. it. B *agio*, Tr, K, I, P *aio*, Tž *ai*, furl. *ai*).

Na osnovi različnih odrazov romanskega soglasniškega sklopa *lj lahko v slovenščini razlikujemo med prevzetim besedjem iz furlanščine in beneške italijanščine na eni strani ter iz knjižne italijanščine na drugi: nar. sln. **fameja** : **familja** ‘družina’ (SLA 1/100) ← furl. *famee*, ben. it. Tr *famea*, K *fameia*, I, P *famea*, *fameia*, Tž *famea* (: B *famegia*) : knj. it. *famiglia* ‘družina’ < lat. FAMILIA(M); nar. sln. **filjaštro** ‘polbrat’ (SLA 1/108) ← knj. it. *figliàstro* (: ben. it. B, Tr, K, I, P, Tž it. *fiastro*, furl. *fiastri*) ‘pastorek’; nar. sln. **taj** ‘rana’ (SLA 1/76) ← furl. *tai*, ben. it. Tr, K, I, P *taio*, Tž *tai* (: B *tagio*, knj. it. *tàglio*) ‘rez, urez’.

2.1.8 Romanska s, z

(Severozahodno)romanska sičnika *s*, *z* in tudi beneškoitalijanska in furlanska *s*, *z* različnih izvorov (prim. 2.1.2, 2.1.3, 2.1.4) se v beneški italijanščini in furlanščini izgovarjata kot glasova med sičnikoma *s*, *z* in šumevcema *š*, *ž*. Posledično govorniki obeh geolektov tudi *s*, *z* v knjižni italijanščini pri (nezborni) izreki izgovarjajo na isti način. V slovenščino se torej italijansko-furlanska *s*, *z* prevzemata kot *š*, *ž*: (a) zgledi za nadomeščanje it.-furl. *s* → sln. *š*: nar. sln. **muškol** ‘meča’ (SLA 1/65) ← knj. it. *mùscolo*, ben. it. Tr *muscolo* (: Tž *muscul*, furl. *muscul*) ‘mišica’; nar. sln. **špala** ‘rama’ (SLA 1/129) ← knj. it. *spàlla* ‘rama’, ben. it. B, Tr, I, Tž *spala*, furl. *spale*, kar je prevzeto iz knj. it. (starejše podedovano je furl. *spadule*) < lat. SPATULA(M); nar. sln. **filjaštro** ‘polbrat’ (SLA 1/108) ← knj. it. *figliàstro* ‘pastorek’; nar. sln. **rižipola** ‘šen’ (SLA 1/82) ← knj. it. *rišipola*, ben. it. T, K *rišipola* (: furl. *rišipule*) ‘šen’; nar. sln. **škabja** ‘garje’ (SLA 1/81) ← knj. it. *scàbbia* ‘garje’; nar. sln. **tonšilja** ‘bezgavka’ (SLA 1/86) ← knj. it. *tonsilla* ‘mandelj’; (b) zgledi za nadomeščanje it.-furl. *z* → sln. *ž*: nar. sln. **marožo** ‘fant’ ← ben. it. B, Tr, K, I, P, Tž

morošo (: furl. *moròs*, knj. it. *amoróso*) ‘fant, zaročenec’; nar. sln. *maroža* ‘punca’ ← ben. it. B, Tr, K, I, Tž *moroša* (: furl. *moroše*, knj. it. *amorósa*) ‘punca, zaročenka’; nar. sln. *preža* ‘ščepec, prgišče’ (SLA 1/43, 44) ← furl. *preše*, knj. it. *présa* ‘prijem, oprimek’; nar. sln. *rožalija* ‘ošpice’ (SLA 1/83) ← knj. it. *roşalia*, *roşolia* ‘ošpice’; nar. sln. *špožo* ‘fant’ (SLA 1/137) ← ben. it. B, Tr *sposo* ‘zaročenec’, knj. it. *spòso* ‘ženin’.

Nadomeščanje (knjižno)italijanskih *s*, *z* s slovenskima *s*, *z* je posledica zelo poznega prevzema iz knjižne italijanščine (z zborna izreko): nar. sln. *tízi* (SLA 1/90) ← knj. it. *tísi* (prim. 2.2.4); nar. sln. *stranjer* (SLA 1/142) ← knj. it. *stranièro* (prim. 2.2.2).

Preglednica 1: Odrazi najznačilnejših romanskih soglasnikov, soglasniških sklopov in zaporedij s soglasniki v knjižni in beneški italijanščini ter furlanščini

rom.	knj. it.	Benetke	Trst	Koper	Izola	Piran	Tržič	furl.
*VpV	p	v > 0	v	v	v	v	v	v
*VtV	t	0 (d)	0 (d)	0 (d)	0 (d)	0 (d)	0 (d)	d
*VkO	k	g	g	g	g	g	g	g > 0
*k ^E -	č	s	c	s	s	s	c	č
*g ^E -	ž	z	z	z	z	z	z	ž, jEN
*j	ž	z	z	z	z	z	z	ž
*kj	čč	c	c	s	s	s	c	č
*gj	žž	z	z	z	z	z	z	ž, j
*tj	cc, ž	c, z	c, z	s, z	s, z	s, z	c, z	č, z
*dj	žž, zž	z	z	z	z	z	z	ž, j
*ka	ka	ka	ka	ka	ka	ka	ka	ča
*ga	ga	ga	ga	ga	ga	ga	ga	ža
*pl-	pj-	pj-	pj-	pj-	pj-	pj-	pj-	pl-
*bl-	bj-	bj-	bj-	bj-	bj-	bj-	bj-	bl-
*fl-	fj-	fj-	fj-	fj-	fj-	fj-	fj-	fl-
*kl-	kj-	č-	č-	č-	č-	č-	č-	kl-
*gl-	gj-	ž-	ž-	ž-	ž-	ž-	ž-	gl-
*lj	lí	ž	j	j	j	j	j	j

2.2 Samoglasniški sistem

V samoglasniškem sistemu so za razlikovanje različnih plasti mlajših romanizmov v slovenščini pomembni predvsem odrazi romanskih **e*, **o* v zaprtem in odprtem zlogu, dvoglasnika *au* ter izglasnih samoglasnikov v novoromanskih idiomih v stiku s slovenščino.²²

²² Za določanje mlajših romanizmov v slovenščini so na primer manj pomembni odrazi romanskih sredinskih samoglasnikov v naglašeni zlogih (ohranjanje : izguba razlikovanje med ozkima in širokima *e*, *o*) v novoromanskih idiomih (knj. it. *bótte* ‘sod’ : *bòtte* ‘udarci’, ben. it. B, K, P, Tž *bóte* : *bòte*, Tr *bote* = *bote*). Etimološko razlikovanje med ozkima in širokima sredinskima samoglasnikoma se ohranja v knjižni italijanščini ter v večini

2.2.1 Romanska **ɛ*, **ɔ* v zaprtem zlogu

Romanska **ɛ*, **ɔ* v zaprtem zlogu, tj. v položaju pred dvema soglasnikoma, sta se v toskanski in beneški italijanščini ohranila kot široka *ɛ*, *ɔ*, medtem ko sta se v furlanščini diftongirala v *je*, *we* (v položaju pred nosnim soglasnikom se je samoglasniški element dvoglasnika zožil v *i*), v položaju pred *r* imata ponekod tudi odraza *ja*, *wa* (Rohlf's 1966: 103–108, 123; Benincà 1989: 564–567): (a) (lat. \acute{e} / +[$_$ CC] >) rom. **ɛ*CC > knj. it. *ɛ*, ben. it. *ɛ* > *e*, furl. *je*, **jiN* > *iN*, *jer/jar* (lat. PELLE(M) 'koža' > knj. it. *pèlle*, ben. it. B, Tr, K, I, P *pele*, Tž *pela*, *pele*, furl. *piel*; lat. TEMPU(S) 'čas, vreme' > knj. it. *tèmpo*, ben. it. B, Tr, I *tempo*, P *tenpo*, Tž *tenp*, furl. *timp*; lat. TERRA(M) 'zemlja' > knj. it. *tèrra*, ben. it. B, Tr, K, I, Tž *tera*, furl. *tiere*); (b) (lat. \acute{o} / +[$_$ CC] >) rom. **ɔ*CC > knj. it. *ɔ*, ben. it. *ɔ* > *o*, furl. *we*, *wiN*, *war* (lat. PORTA(M) 'vrata' > knj. it. *pòrta*, ben. it. B, Tr, K, I, Tž *porta*, furl. *puarte*; lat. PONTE(M) > knj. it. *pònte* 'most', ben. it. B, Tr, K, I, Tž *ponte*, furl. *puint*).

Prisotnost oziroma odsotnost diftongizacije romanskih **ɛ*, **ɔ* v zaprtem zlogu v romanizmi v slovenščini omogoča razlikovanje med furlanizmi in italijanizmi: nar. sln. **fjera** : **febra** 'mrzlica' (SLA 1/87) ← furl. *fiere* : knj. it. *fèbbre* (: ben. it. K *freve*, *fiEVERA*, I *fevre*, P *fiEVERA*, Tr *febre*, kar je prevzeto iz knj. it., Tž *fiEVRA*) 'vročina, vročica, mrzlica' < lat. FEBRE(M); nar. sln. **kvarp** 'život' (SLA 1/48) ← furl. *cuarp* (: ben. it. B, Tr, I *corpo*, Tž *corp*, knj. it. *còrpo*) 'telo' < lat. CORPU(S).

2.2.2 Romanska **ɛ*, **ɔ* v odprtem zlogu

Romanska **ɛ*, **ɔ* v odprtem zlogu, tj. v položaju pred soglasnikom in samoglasnikom, sta se v toskanski italijanščini diftongirala v *je*, *wo* v predzadnjem zlogu, a se ohranila v predpredzadnjem zlogu, v beneški italijanščini sta se ohranila, pri čemer se pojavljajo tudi primeri z dvoglasnikom v predzadnjem zlogu, v furlanščini sta se tako kot v zaprtem zlogu diftongirala, nato pa v furlanskem zadnjem zlogu monoftongirala v *ī*, *ū* (Rohlf's 1966: 102–103, 117–119, 133, 145–147; Benincà 1989: 564–567): (a) (lat. \acute{e} / +[$_$ CV] >) rom. **ɛ*CV > knj. it. *je*, ben. it. *e/je*, furl. *je*, *-ī* (lat. *SECA(T) '(on) seka' > furl. *siee*; lat. *MELE(M) 'med' > knj. it. *mièle*, ben. it. B, Tr, I *miel*, Tž *amiel*, furl. *mīl*); (b) (lat. \acute{o} / +[$_$ CV] >) rom. **ɔ*CV > knj. it. *wo*, ben. it. *o/wo*, furl. *wo*, *-ū* (lat. ROTA(M) 'kolo' > knj. it. *ruòta*, ben. it. B, K, I, P, Tž *roda*, T *rioda*, furl. *ruede*; lat. *CORE(M) 'srce' > knj. it. *cuòre*, ben. it. B, Tr *cuor*, K, I *cuor*, *cor*, Tž *cor*, furl. *cūr*).

Prisotnost oziroma odsotnost diftonga v odrazih romanskih **ɛ*, **ɔ* v odprtem zlogu v romanizmi v slovenščini omogoča razlikovanje med furlanizmi in italijanizmi: nar. sln. **foreštir** (SLA 1/142) 'tujec' ← furl. *forestir* (: knj. it. *forestièro*) 'tujec' ← stfrc. *forestier*; nar. sln. **stranjer** 'tujec' (SLA 1/142) ← knj. it. *stranièro* (: furl. *stranir*) 'tujec' ← stfrc. *estrangier*.

beneškoitalijanskih govorov (na primer govorov Benetk, Kopra, Izole, Pirana, Tržiča) z izjemo govorov Trsta in Milj (v slednjem se pojavlja drugotno asimilatorično razlikovanje, ki je povzročeno s kakovostjo samoglasnika v ponaglasnem zlogu).

2.2.3 Romanski *au*

Romanski dvoglasnik *au* se je v furlanščini ohranil (v nekaterih primerih je pozneje prišlo do monoftongizacije), medtem ko se je v toskanski in beneški italijanščini monoftongiral v *o* (Rohlf's 1966: 64–68; Benincà 1989: 567): rom. **au* > knj. it. *o*, ben. it. *o*, furl. *au* (> *o*) (lat. AURUM) 'zlató' > knj. it. *òro*, ben. it. B, Tr, K, P, Tž *oro*, furl. *aur*), kar omogoča razlikovanje med furlanizmi in italijanizmi v slovenščini: nar. sln. (Rezija) *avur* 'zlató' ← furl. *aur* 'zlató'.

2.2.4 Romanski izglasni samoglasniki

Romanska izglasna samoglasnika **-e*, **-u* se v toskanski in beneški italijanščini odražata kot *-e*, *-o*, pri čemer sta v beneški italijanščini v položaju za jezičnikoma *r*, *l* in nosnikoma *m*, *n* pogosto onemela (v bizjaškem narečju praviloma onemi vsak *-o*), medtem ko sta v furlanščini onemela v vseh položajih: rom. **-e*, **-u* > knj. it. *-e*, *-o*, ben. it. *-e/-Rθ*, *-o/-Rθ*, furl. *-θ* (lat. NIVE(M) 'sneg' > knj. it. *néve*, ben. it. B, Tr, Tž *neve*, furl. *nêf*; lat. *MELE(M) 'med' > knj. it. *mièle*, ben. it. B, Tr *miel*, Tž *amiel*, furl. *mîl*; lat. PORTU(M) 'pristanišče' > knj. it. *pòrto*, ben. it. B, Tr, Tž *porto*, furl. *puart*; lat. BELLU(M) 'lep' > knj. it. *bèllo*, ben. it. B *belo*, Tr, K, I, P, Tž *bel*, furl. *biel*), kar omogoča predvsem izločitev tistih (najnovejših) italijanizmov v slovenščini, ki niso bili pregibalno prilagojeni; gre predvsem za samostalnike, ki se v imenovalniku ednine končujejo na samoglasnik.

Iz knjižne italijanščine brez prilagoditve slovenskemu pregibnemu sistemu so na primer: (a) primeri z izglasnim *-e*: nar. sln. *femore* 'kolk' (SLA 1/61) ← knj. it. *fèmore* 'bedrna kost, stegnenica'; nar. sln. *nipote* 'vnuk' (SLA 1/111) ← knj. it. *nipóte* 'vnuk, nečak'; nar. sln. *tutore* 'jerob' (SLA 1/123) ← knj. it. *tutóre* 'varuh'; (b) primeri z izglasnim *-o*: nar. sln. *amiko* 'prijatelj' (SLA 1/139) ← knj. it. *amico* 'prijatelj'; nar. sln. *fegato* 'jetra' (SLA 1/51) ← knj. it. *fégato* 'jetra'; nar. sln. *filjaštro* 'polbrat' (SLA 1/108) ← knj. it. *figliàstro* 'pastorek'; nar. sln. *kranjo* 'lobanja' (SLA 1/9) ← knj. it. *crànio* 'lobanja'; nar. sln. *medijo* 'sredinec' (SLA 1/38) ← knj. it. *mèdio* 'sredinec'; nar. sln. *minjolo* (SLA 1/40) 'mezinec' ← knj. it. *mìgnolo* 'mezinec'; nar. sln. *palato* 'nebo v ustih' (SLA 1/24) ← knj. it. *palàto* 'nebo v ustih'; nar. sln. *patrinjo* 'očim' (SLA 1/118) ← knj. it. *patrìgno* 'očim'; nar. sln. *svočero* 'tast' (SLA 1/126) ← knj. it. *suòcero* 'tast'; (c) ostalo: nar. sln. *tizi* 'tuberkuloza' (SLA 1/90) ← knj. it. *tìsi* 'tuberkuloza', kar je učena beseda, prevzeta iz lat. PHTHISI.

Poleg pregibalno neprilagojenih se pojavljajo tudi pregibalno prilagojene oblike (oziroma iz knjižne italijanščine prevzete preko beneške italijanščine ali furlanščine): nar. sln. *brufolo*, *brufol* (SLA 1/78) ← knj. it. *brùffolo*, ben. it. B, Tr, K, I, P *brufolo* (: furl. *bruful*) 'mozolj'; nar. sln. *kompanj* 'prijatelj' (SLA 1/139) ← furl. *compagn*, knj. it. *compàgno* 'družabnik'; nar. sln. *kurator* 'jerob' (SLA 1/123) ← knj. it. *curatóre*, furl. *curatòr* 'varuh'; nar. sln. *maron* 'rjava barva (las)' (SLA 1/5) ← knj. it. *marróne*, ben. it. B, Tr, K, I, P, Tž *maron*, furl. *maron* 'kostanj, kostanjeva (barva)'; nar. sln. *muškol* 'meča' (SLA 1/65) ← knj. it. *mùscolo*, ben. it. Tr *muscolo* (: Tž *muscul*, furl. *muscul*) 'mišica'; nar. sln. *rafredor* 'nahod' (SLA 1/85) ← knj. it. *raffreddóre*, ben. it. Tr *rafredor* (: Tž *rifredor*, furl. *rafredòr* 'prehlad'.

Pri nekaterih besedah ni jasno, ali gre za pregibalno prilagojene italijanizme ali za furlanizme: nar. sln. *brač* 'roka' (SLA 1/31) ← furl. *braç*, knj. it. *braccio* (: ben. it. B, Tr *brazo*, K, I *braso*, Tž *braz*) 'laket, roka'; nar. sln. *polpač* 'meča' (SLA 1/65)

← furl. *polpaç*, knj. it. *polpaccio* ‘laket, roka’; nar. sln. *pet* ‘prsi’ (SLA 1/47) ← furl. *pet*, ben. it. B, Tr, I *peto*, Tž *pet*, knj. it. *pètto* ‘prsi’; nar. sln. *punj* ‘pest’ (SLA 1/33, 44) ← furl. *pugn*, ben. it. B, Tr, Tž *pugno*, knj. it. *pugno* ‘pest’. V tem primeru o tem, kateremu viru damo prednost, odloča zemljepisni položaj, tj. v katero slovensko narečje je bila beseda prevzeta (za vzhodni del kraškega, notranjsko in istrsko narečje lahko izključimo novejša furlanizme).

Preglednica 2: Odrazi najznačilnejših romanskih samoglasnikov in dvoglasnika v knjižni in beneški italijanščini ter furlanščini

rom.	knj. it.	Benetke	Trst	Koper	Izola	Piran	Tržič	furl.
* <i>ɛ</i> CC	ɛ	e	e	e	e	e	e	je
* <i>ɔ</i> CC	ɔ	o	o	o	o	o	o	we
* <i>ɛ</i> CV	je	e (je)	e (je)	e (je)	e (je)	e (je)	e (je)	je, -ī
* <i>ɔ</i> CV	wo	o (wo)	o (wo)	o (wo)	o (wo)	o (wo)	o (wo)	we, -ū
* <i>au</i>	ɔ	o	o	o	o	o	o	au (> o)
* <i>-e</i>	-e	-e/-R0	-e/-R0	-e/-R0	-e/-R0	-e/-R0	-e/-R0	-0
* <i>-u</i>	-o	-o/-R0	-o/-R0	-o/-R0	-o/-R0	-o/-R0	-0	-0

3 Sklep

Na osnovi glasovne raznolikosti izvorno istih leksemov v novoromanskih idiomih, ki so v ozemeljskem stiku s slovenščino, je mogoče v večji ali manjši meri identificirati idiom, iz katerega je bil romanizem prevzet v slovenščino. Pojavljajo se namreč naslednje možnosti glasovne raznolikosti:

(1) furlanščina : kolonialna beneška italijanščina : knjižna italijanščina:
rom. **kl-*, **gl-* > furl. *kl-*, *gl-* : ben. it. *č-*, *ž-* : knj. it. *kj-*, *gj-* (nar. sln. *glandola* : *gjandola* ‘bezgavka’ (SLA 1/86) ← furl. *glandule* : knj. it. *ghiandola* (: ben. it. *giandola*) ‘žleza’ ← sr. lat. GLANDULA);

(2) furlanščina : kolonialna beneška italijanščina + knjižna italijanščina:
(a) rom. **pl-*, **bl-*, **fl-* > furl. *pl-*, *bl-*, *fl-* : ben. it., knj. it. *pj-*, *bj-*, *fj-* (nar. sln. *flank* : *fjank* ‘kolk’ (SLA 1/61) ← furl. *flanc* : ben. it., knj. it. *fiàncò* ‘bok’ ← st. frc. *flanc*);
(b) rom. **tj*, **dj* > furl. *č*, *ž* : ben. it., knj. it. *c*, *z* (nar. sln. *novič* ‘zet’ (SLA 1/128) ← furl. *nuviç* (: ben. it. *novizo*) ‘zaročenec’ < lat. NOVITIUM(M); nar. sln. *noviča* ‘sna-ha’ (SLA 1/129) ← furl. *nuvice* (: ben. it. *noviza*) ‘zaročenka’ < lat. NOVITIA(M)); (c) rom. **ka*, **ga* > furl. *ča*, *ža* > *ca*, *za* : ben. it., knj. it. *ka*, *ga* (nar. sln. *boča* ‘usta’ (SLA 1/23) ← furl. *bocje* (: ben. it. *boca*, knj. it. *bocca*) ‘usta’ < lat. BUCCA(M); nar. sln. *kavilja* ‘gleženj’ (SLA 1/66) ← knj. it. *caviglia* (: ben. it. K *cavia*, Tž *cavicia*, furl. *cjavila*) ‘gleženj’ ← provan. *cavilha*); (č) rom. **ɛ*CC, **ɔ*CC > furl. *je*, *wa* : ben. it., knj. it. *e*, *o* (nar. sln. *fjera* : *febra* ‘mrzlica’ (SLA 1/87) ← furl. *fiere* : knj. it. *fèbbre* (: ben. it. K *freve*, *fievera*, I *fevre*, P *fievera*, Tž *fievra*) ‘vročina, vročica, mrzlica’ < lat. FEBRE(M); nar. sln. *kvarp* ‘život’ (SLA 1/48) ← furl. *cuarp* (: ben. it. *corpo*, knj. it. *còrpo*) ‘telo’ < lat. CORPU(S)); (d) rom. **ɛ*CV, **ɔ*CV > furl. *je*, *wa* (> -ī, -ū) : ben. it., knj. it. *je*, *wo* (nar. sln. *foreštir* (SLA 1/142) ‘tujec’ ← furl. *forestir*

(: knj. it. *forestiero*) 'tujec' ← stfr. *forestier*; nar. sln. *stranjer* 'tujec' (SLA 1/142) ← knj. it. *stranièro* (: furl. *stranir*) 'tujec' ← stfr. *estrangier*);

(3) kolonialna beneška italijanščina : furlanščina + knjižna italijanščina: (a) rom. **k^E*-, **g^E*- > furl., knj. it. *č, ž* (furl. tudi *j*; čed. furl. *c, z* > *s, z*, obs. furl. *s, z*): ben. it. *c, z* > *s, z* (nar. sln. *džinar* 'zet' (SLA 1/128) ← furl. *ginar* (: knj. it. *gènero*: ben. it. *B šenero*, Tr *ženero*, K, I *šenero*, P *šenere, šenero*, Tž *ženar*) 'zet' < lat. *GENERU(M)*); nar. sln. *zerman* 'bratranec' (SLA 1/116) ← ben. it. K, I *šerman* (: Tr *žerman*, I tudi *šorman*, Tž *žarman*, knj. it. *germano*) 'bratranec'; nar. sln. *zermana* 'sestrična' (SLA 1/117) ← ben. it. K, I *šermana* (: Tr *žermana*, I tudi *šorman*, knj. it. *germana*) 'sestrična' < lat. *GERMĀNA(M)*; (b) rom. **kj*, **gj* > furl., knj. it. *č, ž*: ben. it. *c, z* > *s, z* (nar. sln. *brač* 'roka' (SLA 1/31) ← furl. *braç*, knj. it. *braccio* (: ben. it. B, Tr *brazo*, K, I *braso*, Tž *braz*) 'laket, roka' < lat. *BRĀCHI(U)(M)*); nar. sln. *fjoč* 'vnuk' (SLA 1/111) ← furl. *fioç* (: knj. it. *figlioccio*, ben. it. B, Tr *fiozo, fiozo*, K, I, P *fioso*, Tž *fioz*) 'krščenec, birmanec';

(4) knjižna italijanščina : furlanščina + kolonialna beneška italijanščina: (a) rom. **VTV* > knj. it. *VTV*: furl., ben. it. *VDV* (nar. sln. *ferida* 'rana' (SLA 1/76) ← furl. *feride*, ben. it. *ferida* (: knj. it. *ferita*) 'rana' < lat. *FERĪTA(M)*); (b) rom. **Ij* > knj. it. *Ī*: furl., ben. it. *j* (nar. sln. *taj* 'rana' (SLA 1/76) ← furl. *tai*, ben. it. *taio* (: knj. it. *tàglio*) 'rez'; nar. sln. *filjaštro* 'polbrat' (SLA 1/108) ← knj. it. *figliastro* (: furl. *fiastri*, ben. it. *fiastro*) 'pastorek');

(5) furlanščina + kolonialna beneška italijanščina + knjižna italijanščina (nar. sln. *špala* 'rama' (SLA 1/129) ← knj. it. *spalla*, ben. it. *spala*, furl. *spale* 'rama' < lat. *SPATULA(M)*).

Viri

- Boerio 1867 = Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia: Reale tipografia di Giovanni Cecchini edit., ³1867 (!1856).
- Buccarella 2013 = Aldo Buccarella, *Dizionario popolare (illustrato) Italiano-Bisiac*, Monfalcone – Gorizia: Associazione Gruppo Incontri Bisiachi, 2013.
- Casasola 2007 = Mauro Casasola, *Dizionario essenziale italiano-bisiac*, San Pier d'Isonzo: Associazione Culturale Bisiaca, 2007.
- Cernecca 1986 = Domenico Cernecca, *Dizionario del dialetto di Valle d'Istria*, Rovigno: Centro di ricerche storiche, 1986.
- Doria 1987 = Mario Doria, *Grande dizionario del dialetto triestino*, Trieste: Edizioni »Meridiano«, 1987.
- Miceu 2008 = Adriana Miceu (ur.), *Miti, Fiabe e Leggende del Friuli storico 9: Friül gurizan, Bisiacaria, Goriška*, Udine: Istituto di Ricerca Achille Tellini, 2008.
- Lusa 2004 = Ondina Lusa, *Le perle del nostro dialetto*, con la collaborazione di Mario Bonifacio, Pirano: Comunità degli Italiani »Giuseppe Tartini«, 2004.
- Manzini – Rocchi 1995 = Giulio Manzini – Luciano Rocchi, *Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto del Capodistria*, Rovigno: Centro di ricerche storiche, 1995.
- Rosamani 1990 = Enrico Rosamani, *Dizionario giuliano*, Trieste: Lint, 1990.
- Sau 2009 = Silvano Sau, *Dizionario del dialetto Isolano*, Isola: Il Mandracchio, 2009.

Literatura

- D'Achille 2001 = Paolo D'Achille, *Breve grammatica storica dell'italiano*, Roma: Carocci, 2001.
- Benincà 1989 = Paola Benincà, Friaulisch: Interne Sprachgeschichte I: Grammatik / Friulano: Evoluzione della grammatica, *Lexikon der romanistischen Linguistik III*, Tübingen: Max Niemayer Verlag, 1989, 563–585.
- Boček 2009 = Vít Boček, Hláskové substituce v nejstarších romanismech ve slovanských jazycích, *Studia etymologica Brunensia* 6 (2009), 59–65.
- Boček 2010 = Vít Boček, *Studie k nejstarším romanismům ve slovanských jazycích* = *Studia etymologica Brunensia* 9, Praha: Lidové noviny, 2010.
- Brecelj 2005 = Marijan Brecelj, *Furlansko-slovenski slovar*, Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka, 2005.
- Buršič-Giudici 2009 = Barbara Buršič-Giudici, *La vita rustica di Sissano rispecchiata nel suo dialetto*, Pola: Società di Studi e Ricerca Pietas Iulia, 2009.
- Cadorini 2011 = Giorgio Cadorini, Predbeneški govor Kopra in Pirana, *Narečna prepletanja*, ur. Goran Filipi, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2011, 61–71.
- Cossutta 1998 = Rada Cossutta, Romanski vplivi v govorih slovenske Istre, *Slavistična revija* 46 (1998), št. 1–2, 73–81.
- Cossutta 2010 = Rada Cossutta, *Romanizmi v poljedelskem in vinogradniškem izrazju slovenske Istre*, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2010.
- Cossutta 2011 = Rada Cossutta, *Slovenizmi v italijanskem tržaškem narečju*, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2011.
- Crevatin 1989a = Franco Crevatin, Istroromanisch: externe Sprachgeschichte / Istroromanzo: storia linguistica esterna, *Lexikon der romanistischen Linguistik III*, Tübingen: Max Niemayer Verlag, 1989, 549–554.
- Crevatin 1989b = Franco Crevatin, Sprachliche Stratigraphie Istriens / Stratigrafia linguistica dell'Istria, *Lexikon der romanistischen Linguistik III*, Tübingen: Max Niemayer Verlag, 1989, 555–562.
- Darovec 2008 = Darko Darovec, *Kratka zgodovina Istre*, Koper: Založba Annales, 2008.
- Dizionario italiano-friulano / furlan-talian*, Pordenone: Edizione Biblioteca dell'Immagine, 2011 (2002).
- Erat 2006 = Janez Erat, *Furlanska slovnica = Gramatiche furlane*, 2006 (<http://sabotin.p-ng.si/~jezik/furlanscina/>, 10. 2. 2014).
- Erat 2008 = Janez Erat, *Furlansko-slovenski slovar = Il dizionari furlan-sloven*, 2008 (<http://sabotin.p-ng.si/~jezik/furlanscina/>, 10. 2. 2014).
- Filipi 1988–1989 = Goran Filipi, Situazione linguistica istro-quarnerina, *Quaderni* 9, Rovigno: Centro di ricerche storiche, 1988–1989, 153–163.
- Filipi 1993 = Goran Filipi, Istriotski jezikovni otok v Istri, *Annales: series Historia et Sociologia* 3 (1993), 275–284.
- Filipi 2011 = Goran Filipi, Mlinarska terminologija v zaselku Miši pri Dekanih, v: *Narečna prepletanja*, ur. Goran Filipi, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2011, 85–109.

- Filipi – Buršič-Giudici 1998 = Goran Filipi – Barbara Buršič-Giudici, *Istriotski lingvistički atlas = Atlante linguistico istrioto*, Pula: Znanstvena zadruga Mediteran, 1998.
- Finco – Cinausero – Denteseano 2004 = Franco Finco – Barbara Cinausero – Ermano Denteseano, *Nons furlans di lûc / Nomi friulani di luogo*, Udine: Società Filologica Friulana, ²2004.
- Finco 2009 = Franco Finco, I contatti linguistici slavo-romanzi in Friuli e la palatalizzazione di CA e GA, *Ce fâstu* 25 (2009), 197–200.
- Forlani 2002 = Flavio Forlani, *I nostri dialetti: progetto multimediale per il recupero e la salvaguardia dei dialetti di Rovigno, Dignano, Gallesano, Sissano e Pirano*, Koper/Capodistria: RTV Slovenija, Centro Regionale RTV Koper-Capodistria, Radio Capodistria, 2002.
- Frau 1984 = Giovanni Frau, *I dialetti del Friuli*, Udine: Società Filologica Friulana, 1984.
- Frau 1989 = Giovanni Frau, *Friaulisch: Areallinguistik / Friulano: aree linguistiche, Lexikon der romanistischen Linguistik III*, Tübingen: Max Niemayer Verlag, 1989, 627–636.
- Furlan 2002 = Metka Furlan, Predslovanska substratna imena v slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 8 (2002), št. 2, 29–35.
- Giljanović 2011 = Suzana Giljanović, *Leksikološko-etimološka razčlemba izbranih romanizmov v šavrinskih govorih: doktorska disertacija*, Koper, 2011.
- Grad 1958 = Anton Grad, Contribution au problème de la sonorisation des consonnes intervocaliques latines, *Linguistica* 3 (1958), št. 2, 33–40.
- Madriz – Roseano 2003 = Anna Madriz – Paolo Roseano, *Scrivere in friulano*, Udine: Società Filologica Friulana, 2003.
- Maniaco 2007 = Tito Maniaco, *Storia del Friuli*, Roma: New Compton editori, 2007.
- Marchetti 1967 = Giuseppe Marchetti, *Grammatica friulana*, Udine: Società Filologica Friulana, 1967.
- Merkù 2006 = Pavle Merkù, *Slovensko imenoslovje na slovenskem zahodu*, ur. Metka Furlan – Silvo Torkar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.
- Meyer-Lübke 1890 = Wilhelm Meyer-Lübke, *Grammatik der Romanischen Sprachen 1: Lautlehre*, Leipzig: Fues's Verlag (R. Reisland), 1890.
- Pirone 1996 = Giulio Andrea Pirone idr., *Il nuovo Pirona: vocabolario friulano*, ur. Giovanni Frau, Udine: Società Filologica Friulana, ²1996 (¹1983).
- Rohlf's 1966 = Gerhard Rohlf's, *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten I: Lautlehre*, Bern: A. Francke AG, 1949. [Italijanski prevod: *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti: fonetica*, prev. Salvatore Persichino, Torino: Piccola Biblioteca Einaudi, 1966.]
- Ramovš 1936 = Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika 1*, Ljubljana: Akademska založba, 1936 (Akademska biblioteka 3).
- Skubic 1997 = Mitja Skubic, *Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski meji*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakulteta Univerze v Ljubljani, 1997.
- Skubic 2002 = Mitja Skubic, *Romanski jeziki*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za romanske jezike in književnosti, ²2002 (¹1988).

- Skubic 2006 = Mitja Skubic, *Slovenske jezikovne prvine v obsoški furlanščini*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakulteta Univerze v Ljubljani, 2006.
- Skubic 2007 = Mitja Skubic, *Uvod v romansko jezikoslovje*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za romanske jezike in književnosti, ⁴2007 (¹1989).
- SLA 1.1 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlasi).
- Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, ²2003 (¹1997).
- Snoj 2009 = Marko Snoj, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Šega 1998 = Agata Šega, Contributo alla conoscenza dei latinismi e romanismi antichi in sloveno, *Linguistica* 38 (1998), št. 2, 63–85.
- Šega 2007 = Agata Šega, Nekaj ugotovitev o glasovnih značilnostih vulgarnolatinjskih predlog za starejše latinizme in romanizme v slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 13 (2007), št. 1–2, 397–408.
- Šega 2013 = Agata Šega, Quelques pistes pour l’investigation des traces des premiers contacts linguistique slavo-romans dans la toponymie slovène, *Linguistica* 53 (2013), št. 1, 17–29.
- Šekli 2009 = Matej Šekli, On Romance-Alpo-Slavic substitutional accentology: the case of the pre-Slavic masculine substrate place names in Slovene, v: Thomas Olander – Jenny Helena Larsson (ur.), *Stressing the past: papers on Baltic and Slavic accentology*, Amsterdam – New York: Rodopi, 2009 (Studies in Slavic and general linguistics 35), 145–160.
- Šekli 2012 = Matej Šekli, Notranja delitev neprevzetega in prevzetega besedja v praslovanščini, *Individualna in kolektivna dvojezičnost*, ur. Petra Stankovska – Maria Wtorkowska – Jozef Pallay, Ljubljana, 2012 (Slavica Slovenica 1), 369–381.
- Šlenc 1997 = Sergij Šlenc, *Veliki italijansko-slovenski slovar*, Ljubljana: DZS, 1997.
- Šturm 1928 = Fran Šturm, Romanska lenizacija medvokalčnih konzonantov in njen pomen za presojo romanskega elementa v slovenščini, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 7 (1928), 21–46.
- Tekavčić 1970 = Pavao Tekavčić, *Uvod u vulgarni latinitet*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1970.
- Tekavčić 1972 = Pavao Tekavčić, *Grammatica storica dell’italiano I: fonematica*, Bologna: Il Mulino, 1972.
- Tekavčić 1976 = Pavao Tekavčić, O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike, *Onomastica Jugoslava*, Zagreb, 1976.
- Tekavčić 1982 = Pavao Tekavčić, L’importanza e l’interesse degli studi istroromanzi per la linguistica neolatina e generale, *Revue de Linguistique Romane* 46 (1982), 271–298.
- Todorović – Koštiál 2014 = Suzana Todorović – Rožana Koštiál, *Narečno besedje piranskega podežlja: Nova vas nad Dragonjo, Padna, Sveti Peter*, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2014.

- Ursini 1988 = Flavia Ursini, Italienisch: Arealinguistik IV: b) Varietäten des Veneto in Friuli – Venezia Giulia / Italiano: Aree linguistiche IV: b) Varietà venete in Friuli – Venezia Giulia, *Lexikon der romanistischen Linguistik IV*, Tübingen: Max Niemayer Verlag, 1988, 538–550.
- Ursini 1989 = Flavia Ursini, Istroromanisch: a) Interne Sprachgeschichte / Istroromanzo: Storia linguistica interna, *Lexikon der romanistischen Linguistik III*, Tübingen: Max Niemayer Verlag, 1989, 537–548.
- Wartburg 1950 = Walther von Wartburg, *Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume*, Bern, 1950.
- Zamboni 1988 = Alberto Zamboni, Italienisch: Arealinguistik IV: a) Venezien / Italiano: Aree linguistiche IV: a) Veneto, *Lexikon der romanistischen Linguistik IV*, Tübingen: Max Niemayer Verlag, 1988, 517–538.
- Zingarelli 2013 = Nicola Zingarelli, *Lo Zingarelli 2014: vocabolario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli, 2013.
- Zof 2008 = Fausto Zof, *Gramatiche de lenghe furlane*, Pasian di Prato: Editrice Leonardo, 2008.
- Zudini – Dorsi 1981 = Diomiro Zudini – Pierpaolo Dorsi, *Dizionario del dialetto muglisano*, Udine: Casamassima Editore, 1981.

The methodology of identification of the different strata of recent Romanisms in Slovene

Summary

Taking into account the phonetic differentiation of the original Romance (Rom.) form of a given lexeme in Friulian (Friul.), the Colonial Venetian dialects of Italian (Venet. Ital.), and Standard Italian (Std. Ital.), it is possible, to a certain extent, to identify the Romance idiom from which that particular Romanism was borrowed into the dialects of Slovene (Slov. dial.). The following types of phonetic differentiation can be established:

(1) Friulian vs. Colonial Venetian Italian vs. Standard Italian: Rom. **kl-*, **gl-* > Friul. *kl-*, *gl-* vs. Venet. Ital. *č-*, *ž-* vs. Std. Ital. *kj-*, *gj-* (Sln. dial. *glandola* vs. *glandola* ‘lymph node’ (SLA 1/86) ← Friul. *glandule* vs. Std. Ital. *ghiàndola* (vs. Venet. Ital. *giandola*) ‘gland’ ← Medieval Lat. GLANDULA).

(2) Friulian vs. Colonial Venetian Italian and Standard Italian: (a) Rom. **pl-*, **bl-*, **fl-* > Friul. *pl-*, *bl-*, *fl-* vs. Venet. Ital. and Std. Ital. *pj-*, *bj-*, *ff-* (Sln. dial. *flank* : *ffank* ‘hip’ (SLA 1/61) ← Friul. *flanc* vs. Venet. Ital. and Std. Ital. *fiàncò* ‘side’ ← Old French *flanc*); (b) Rom. **tj-*, **dj-* > Friul. *č*, *ž* vs. Venet. Ital. and Std. Ital. *c*, *z* (Sln. dial. *novič* ‘son-in-law’ (SLA 1/128) ← Friul. *nuvič* (vs. Venet. Ital. *novizo*) ‘fiancé’ < Lat. NOVITIUM); Sln. dial. *noviča* ‘daughter-in-law’ (SLA 1/129) ← Friul. *nuvice* (vs. Venet. Ital. *noviza*) ‘fiancée’ < Lat. NOVITIA(M)); (c) Rom. **ka*, **ga* > Friul. *ča*, *ža* > *ča*, *ža* vs. Venet. Ital. and Std. Ital. *ka*, *ga* (Sln. dial. *boča* ‘mouth’ (SLA 1/23) ← Friul. *bocje* (vs. Venet. Ital. *boca*, Std. Ital. *bocca*) ‘mouth’ < Lat. BUCCA(M); Sln. dial. *kavilja* ‘ankle’ (SLA 1/66) ← Std. Ital. *caviglia* (vs.

Venet. It. Koper/Capodistria *cavia*, Monfalcone/Tržič *cavicia*, Friul. *cjavila* ‘ankle’ ← Old Occitan *cavilha*); (d) Rom. * ϵ CC, * ϕ CC > Friul. *je*, *wa* vs. Venet. Ital. and Std. Ital. *e*, *o* (Sln. dial. *fjera* : *fjebra* ‘fever’ (SLA 1/87) ← Friul. *fjere* vs. Std. Ital. *fèbbre* (vs. Venet. It. Koper/Capodistria *freve*, *fievera*, Izola/Isola *fevre*, Piran/Pirano *fievera*, Monfalcone/Tržič *fievra*) ‘fever’ < Lat. FEBRE(M); Sln. dial. *kvarp* ‘body’ (SLA 1/48) ← Friul. *cuarp* (vs. Venet. Ital. *corpo*, Std. Ital. *còrpo*) ‘body’ < Lat. CORPU(S)); (e) Rom. * ϵ CV, * ϕ CV > Friul. *je*, *we* (> - \bar{i} , - \bar{u}) : Venet. Ital. and Std. Ital. *je*, *wo* (Sln. dial. *foreštir* (SLA 1/142) ‘stranger’ ← Friul. *forestîr* (vs. Std. Ital. *forestièro*) ‘stranger’ ← Old French *forestier*; Sln. dial. *stranjer* ‘stranger’ (SLA 1/142) ← Std. Ital. *stranièro* (: Friul. *stranîr*) ‘stranger’ ← Old French *estrangier*).

(3) Colonial Venetian Italian vs. Friulian and Standard Italian: (a) Rom. * k^E -, * g^E - > Friul. and Std. Ital. *č*, *ž* (in Friul. *j* as well; Cividale/Čedad Friul. *c*, *z* > *s*, *z*, Isonzo/Soča Friul. *s*, *z*) vs. Venet. Ital. *c*, *z* > *s*, *z* (Sln. dial. *džinar* ‘son-in-law’ (SLA 1/128) ← Friul. *ginar* (vs. Std. It. *gènero*, Venet. It. Venice *šenero*, Trieste *ženero*, Koper/Capodistria, Izola/Isola *šenero*, Piran/Pirano *šenere*, *šenero*, Monfalcone/Tržič *ženar*) ‘son-in-law’ < lat. GENERU(M); Sln. dial. *zerman* ‘male cousin’ (SLA 1/116) ← Venet. It. Koper/Capodistria, Izola/Isola *šerman* (vs. Trieste *zerman*, Izola/Isola *šorman* as well, Monfalcone/Tržič *zarman*, Std. It. *germàno*) ‘male cousin’; Sln. dial. *zermana* ‘female cousin’ (SLA 1/117) ← Venet. It. Koper/Capodistria, Izola/Isola *šermana* (vs. Trieste *zermana*, Izola/Isola *šormanana* as well, Std. It. *germàna*) ‘female cousin’ < lat. GERMĀNA(M); (b) Rom. * kj , * gj > Friul. and Std. Ital. *č*, *ž* vs. Venet. Ital. *c*, *z* > *s*, *z* (Sln. dial. *brač* ‘hand’ (SLA 1/31) ← Friul. *braç*, Std. Ital. *braccio* (vs. Venet. Ital. *brazo*) ‘elbow, hand’ < Lat. BRĀCHIU(M); Sln. dial. *fijoč* ‘grandson’ (SLA 1/111) ← Friul. *fioç* (vs. Std. Ital. *figliòccio*, Venet. Ital. *fiozo*) ‘godson’).

(4) Standard Italian vs. Friulian and Colonial Venetian Italian: (a) Rom. * VTV > Std. Ital. *VTV* vs. Friul. and Venet. Ital. *VDV* (Sln. dial. *ferida* ‘wound’ (SLA 1/76) ← Friul. *feride*, Venet. Ital. *ferida* (vs. Std. Ital. *ferita*) ‘wound’ < Lat. FERĪTA(M)); (b) Rom. * lj > Std. Ital. *ll* vs. Friul. and Venet. Ital. *j* (Sln. dial. *taj* ‘wound’ (SLA 1/76) ← Friul. *tai*, Venet. Ital. *taio* (vs. Std. Ital. *tàglio*) ‘cut’; Sln. dial. *filjaštro* ‘stepbrother’ (SLA 1/108) ← Std. Ital. *figliàstro* (vs. Friul. *fiaštri*, Venet. Ital. *fiaštro*) ‘stepson’).

(5) Friulian and Colonial Venetian Italian and Standard Italian: Sln. dial. *špala* ‘shoulder’ (SLA 1/129) ← Std. Ital. *spàlla*, Venet. Ital. *spala*, Friul. *spale* ‘shoulder’ < Lat. SPATULA(M)).

Seznam sodelujočih

Лучия Антонова-Василева

Институтът за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
Българската академия на науките
бул. „Шипченски проход“ N 52, бл. 17, каб. 615, София 1113,
България
luch_antonova@abv.bg

Maruša Brozovič

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
Poljanska cesta 4, 1000 Ljubljana
Marusa.Brozovic@gmail.com

Marc L. Greenberg

Dept. of Slavic Languages & Literatures
1445 Jayhawk Blvd. Rm. 2133
Lawrence, KS 66045-7594, USA
mlg@ku.edu

Zbyněk Holub

Ústav bohemistiky a knihovnictví
Slezská univerzita v Opavě
Masarykova třída 37
746 01 Opava, Česká republika
Zbynek.Holub@fpf.slu.cz

Mojca Horvat

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
mojca.horvat@gmail.com

Tjaša Jakop

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
tjasa.j@gmail.com

Klemen Klinar

Razvojna agencija Zgornje Gorenjske
Spodnji Plavž 24e, 4270 Jesenice
Klemen.Klinar@ragor.si

Mihaela Koletnik

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Mihaela.Koletnik@guest.arnes.si

Tanja Mirtič

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Tanja.Mirtic@zrc-sazu.si

Vladimir Nartnik

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Vladimir.Nartnik@zrc-sazu.si

Irena Orel

Oddelek za slovenistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
Irena.Orel@ff.uni-lj.si

Vera Smole

Oddelek za slovenistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
Vera.Smole@ff.uni-lj.si

Irena Stramljič Breznik

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Irena.Stramljic@uni-mb.si

Matej Šekli

Oddelek za slavistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
in
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Matej.Sekli@guest.arnes.si

Jožica Škofic

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Jozica.Skofic@zrc-sazu.si

Klara Šumenjak

Univerza na Primorskem
Fakulteta za humanistične študije
Titov trg 5, 6000 Koper
klara.sumenjak@fhs.upr.si

Alenka Valh Lopert

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Alenka.Valh@gmail.com

Татьяна Ивановна Вендина

Институт славяноведения РАН
Ленинский проспект д. 32а, зона «В»
117334 Москва, Россия
vendit@rambler.ru

Peter Weiss

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Peter.Weiss@guest.arnes.si

Melita Zemljak Jontes

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Melita.Zemljak@um.si

Zinka Zorko

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor

Danila Zuljan Kumar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Raziskovalna postaja Nova Gorica
Delpinova ulica 12, 5000 Nova Gorica
Danila.Zuljan@zrc-sazu.si

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma julija in novembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si> ali <http://tinyurl.com/ZRCola> ali na e-naslovu Peter.Weiss@guest.arnes.si. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki praviloma po e-pošti. Besedilu s posebnimi jezikoslovnimi znaki naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF, poslana prav tako po e-pošti, ali odtisnjena na papir in oddana uredništvu.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnavajo po zadnjem letniku Jezikoslovnih zapiskov.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

Dialektološki razgledi

RAZPRAVE IN ČLANKI

- Vlado Nartnik*, K opisom bolezni in smrti z logičnimi osebki v Slovenskem lingvističnem atlasu 1
- Irena Orel*, Slovenski lingvistični atlas kot vir za diahrono raziskovanje besedja (na primeru poimenovanj za dele telesa in bolezni iz zdravilskih knjig 19. stoletja)
- Mojca Horvat*, Narečne tvorjenke s priponskim obrazilom *-ica* iz pomenskega polja »človek« (po gradivu za SLA 1)
- Irena Stramljič Breznik*, Besedotvorni izzivi dialektoloških raziskav: Slovenski lingvistični atlas 1 in Semantičko-derivacioni rečnik 1–2
- Tatjana I. Vendina*, O novih dosežkih slovenske dialektologije in jezikovne geografije
- Лучия Антонова-Василева*, Приносът на Словенския лингвистичен атлас за проучването на диалектите на южните славянски езици
- Mihaela Koletnik*, Besedje iz pomenskega polja »kmetija – prostori in oprema v hiši, gospodarska poslopja« v slovenskogoriškem narečju
- Jožica Škofic*, Priprava interaktivnega Slovenskega lingvističnega atlasa
- Zbyněk Holub – Marc Greenberg*, A Circum-Pannonian Word-Prosodic Parallel: Paroxytonic Accent in the South-West Bohemian Dialect
- Tjaša Jakop*, Govor vasi Jelšane (SLA T156) na skrajnem jugu notranjskega narečja
- Klara Šumenjak*, Glasoslovne značilnosti govora Koprive na Krasu (SLA T110)
- Tanja Mirtič*, Naglasne značilnosti samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v govoru vasi Dolnje in Gorenje Mraševo
- Peter Weiss*, Kategorija živosti v govorih spodnje Zadrebčke doline
- Melita Zemljak Jontes*, Oblikoslovna raznolikost v sevniško-krškem govoru glede na (ne)mestno okolje
- Alenka Valh Lopert – Zinka Zorko*, Skladnja v panonski narečni skupini
- Danila Zuljan Kumar*, Neosebne glagolske oblike in gradnja podrednih stavkov v subijskem terskem govoru
- Klemen Klinar*, Projekti zbiranja hišnih in ledinskih imen na Gorenjskem
- Maruša Brozovič*, Kaj še lahko prispeva raziskava ledinskih in hišnih imen
- Vera Smole*, Frazemi s sestavinama *srce* in *duša* v vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru
- Matej Šekli*, Metodologija določanja plasti mlajših romanizmov v slovenščini

ISSN 0354-0448

9 770354 044012